

102469

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS I: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

XX

LJUBLJANA

1969

ARHEOLOŠKI VESTNIK — ACTA ARCHAEOLOGICA
Glasilo sekcije za arheologijo

Uredili:

dr. Srečko Brodar, dr. Stane Gabrovec, dr. Jože Kastelic, dr. Viktor Korošec,
dr. France Stelè

Tehnični urednik: Staško Jesse

Odgovorni urednik:

dr. Srečko Brodar

Arheološki vestnik izhaja enkrat na leto. Rokopisi morajo biti pisani s strojem, s presledkom med vrstami. Risbe izdelane v tušu. Na slikah in risbah mora biti podana vsebina. Povzetek naj obsega $\frac{1}{10}$ vsebine članka.

Redakcija: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, sekcija za arheologijo.
Poštni predal 323-VI, Ljubljana, Jugoslavija

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS I: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

XX

LJUBLJANA

1969

102469
+

P0554/1971

SPREJETO NA SEJI PREDSEDSTVA
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 9. JUNIJA 1969

POPRAVKI

V 20. ZVEZKU ARHEOLOŠKEGA VESTNIKA POPRAVI:

Str. 111, tabla 2: 1—7 = pravilno tabla 3: 1—7

Str. 112, tabla 3: 1—11 = pravilno tabla 2: 1—11

IM 20. BD. D. ARHEOLOŠKI VESTNIK (ACTA ARCHAEOLOGICA) SOLL KORRIGIERT WERDEN:

Seite 111, Tafel 2: 1—7 = richtig Tafel 3: 1—7

Seite 112, Tafel 3: 1—11 = richtig Tafel 2: 1—11

Frey, Otto Hermann —	
Gabronec, Stane: K latenski poselitvi Dolenjske. Prvi rezultati izkopa-	
vanj na stiskem naselju	7
Zur latenezeitlichen Besiedlung Unterkrains. Erste Er-	
gebnisse der Ausgrabungen im Ringwall von Stična	
Kurz, Karel: Zum Charakter der Geldwirtschaft im Japodengebiet	27
O značaju denarnega gospodarstva na japonskem pod-	
ročju	
Pšišč, Stanek: Antična gomila z grobnico v Miklavžu pri Mariboru	35
Antiker Grabhügel mit Grubenraum in Miklavž bei	

VSEBINA — CONTENTS

RAZPRAVE — TREATISES

<i>Frey, Otto Hermann —</i>		
<i>Gabrovec, Stane:</i>	K latenski poselitvi Dolenjske. Prvi rezultati izkopavanj na stiškem naselju	7
	Zur latènezeitlichen Besiedlung Unterkrains. Erste Ergebnisse der Ausgrabungen im Ringwall von Stična	
<i>Kurz, Karel:</i>	Zum Charakter der Geldwirtschaft im Japodengebiet .	27
	O značaju denarnega gospodarstva na japonskem področju	
<i>Pahič, Stanko:</i>	Antična gomila z grobnico v Miklavžu pri Mariboru .	35
	Antikes Grabhügel mit Grabkammer in Miklavž bei Maribor	
<i>Petru, Peter:</i>	Rimska utrjena vila v Starem trgu pri Ložu?	115
	Römische befestigte Villa in Stari trg bei Lož?	
<i>Mikl Curk, Iva:</i>	Prispevek proučevanja rimske keramike k poznavanju gospodarske zgodovine naših krajev	125
	Contribution de l'étude de céramique romaine à la connaissance de l'histoire économique de nos lieux	

POROČILA — REPORTS

<i>Brodar, Mitja:</i>	Nove paleolitske najdbe v Postojnski jami	141
	Neue paläolithische Funde in der Höhle Postojnska jama	
<i>Bregant, Tatjana:</i>	Ob odkritju Lepenskega vira	145
	A l'occasion de la découverte du Lepenski vir	
<i>Bregant, Tatjana:</i>	Nekaj novih elementov alpskega faciesa lengyelske kulture pri Bevkah na Ljubljanskem barju	149
	Einige neue Elemente der alpinen Fazies der Lengyelkultur bei Bevke auf dem Moor von Ljubljana	
<i>Pahič, Stanko:</i>	Prazgodovinska najdba iz Očeslavec	155
	Urgeschichtlicher Fund aus Očeslavci	
<i>Gabrovec, Stane —</i>		
<i>Frey, Otto-Hermann — Foltiny, Stephen:</i>	Prvo poročilo o nasebinskih izkopavanjih v Stični	177
	Erster Bericht über die Ausgrabungen im Ringwall von Stična	

<i>Fulir, Miroslav:</i>	Neka neistražena arheološka nalazišta dolnjeg Medjimurja	197
	Einige unerforschte archäologische Fundorte im unteren Medjimurje	
<i>Valič, Andrej:</i>	Staroslovansko grobišče »Na sedlu« pod blejskim gradom. (Zaščitno izkopavanje leta 1968)	218
	Altslawisches Gräberfeld »Na sedlu« unterhalb der Burg von Bled. (Schutzgrabung im Jahr 1968)	
<i>Korošec, Paola:</i>	Raziskave na Svetih gorah na Bizeljskem	239
	Recherches sur les Svete gore (Saintes montagnes) à Bizeljsko	
<i>Pegan, Efrem:</i>	Najdbe novcev v Sloveniji, II	257
	Münzfunde in Slowenien, II	

IN MEMORIAM

<i>Šašel, Jaroslav:</i>	Attilio Degrassi (1887—1969)	267
	Rudolf Egger (1882—1969)	269

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA — BOOK AND OTHER REVIEWS

<i>Brodar, Mitja:</i>	M. N. Brézillon, La dénomination des objets de pierre taillée	275
	G. Laplace, Recherches sur l'origine et l'évolution des complexes leptolithiques	276
<i>Bregant, Tatjana:</i>	Š. Batović, Stariji neolit u Dalmaciji	277
<i>Leben, Franc:</i>	D. Canarella, Il Carso, Invito alla conoscenza della sua preistoria, della sua storia, delle sue bellezze	279
	S. Dimitrijević, Arheološka iskopavanja na području vinkovačkog muzeja, rezultati 1957—1965	282
	G. Guerreschi, La Lagozza di Besnate e il neolitico superiore padano	284
<i>Korošec, Viktor:</i>	Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie	286
<i>Milavec, France:</i>	Kratko poročilo o novih hetitskih tekstih, objavljenih v zbirki KBo (= Keilschrifttexte aus Boghazköi), v letih 1954—1967	283
<i>Šašel, Jaroslav:</i>	Prosopographia Imperii Romani saec. I., II., III., pars IV, fasciculus 3	292
	T. Szentlőleky, Ancient Lamps	293
<i>Jeločnik, Aleksander:</i>	P. M. Bruun, The Roman Imperial Coinage, Vol. VII — Constantine and Licinius A. D. 313—337	293
<i>Pegan, Efrem:</i>	M. Thirion, Les trésors monétaires gaulois et romains trouvés en Belgique	297
<i>Leben, Franc:</i>	I. Erdélyi, E. Ojtozi, W. Gening, Das Gräberfeld von Newolino, Ausgrabungen von A. V. Schmidt und der archäologischen Kama-Expedition	299
<i>Jesse, Staško:</i>	Bibliografija	302
	Zamenjava	311

RAZPRAVE – TREATISES

K LATENSKI POSELITVI DOLENJSKE

Prvi rezultati izkopavanj na stiškem naselju

O.-H. FREY — S. GABROVEC

Ko so v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja začeli tedanji Deželni muzej Rudolphinum, Prazgodovinska komisija pri dunajski akademiji in različni privatniki obsežna izkopavanja na Dolenjskem, je omenjeni prostor dobil takoj veliko pomembnost za nastajajočo prazgodovinsko vedo. Številne halštatske gomile so dale tako bogato in pestro gradivo,¹ da je lahko že leta 1883 napisal Ferdinand v. Hochstetter o vaških in šmarjeških nekropolah, »da jih smemo upravičeno vzporejati s slavnim grobiščem samega Hallstatta, po katerem je celotno prazgodovinsko kulturno obdobje dobilo svoje poimenovanje.«² Prav na izkopaninah Dolenjske je Hochstetter spoznal, »da je tako bronasta kot železna industrija tega prostora samonikla in da ima v alpskem prostoru svoj lasten razvoj, prav tako kot v Grčiji in Italiji.«³ S tem je Hochstetter — in po njem tudi drugi dunajski strokovnjaki — stopil v očitno nasprotje z L. Lindenschmidtom in njegovimi pristaši, ki so videli še v vseh bronastih izdelkih import iz mediteranskega prostora, iz Grčije in Italije. Gradivo iz Dolenjske je bistveno doprineslo, da so bile teze golega importa premagane.⁴ V naslednjem obdobju vse do prve svetovne vojne se je izkopavanje gomil nadaljevalo z nezmanjšano silo, ustvarilo se je raziskovalno težišče, ki vse do danes ni izgubilo svojega središčnega pomena.

Nasproti temu je ostala latenska zapuščina popolnoma v senci. Odkopali so sicer nekaj naknadnih latenskih grobov na robu halštatskih gomil na Magdalenski gori in v Dobrničju, odkrito je bilo nekaj planih latenskih nekropol, toda slaba keramika in ne najboljše ohranjeno železno orožje je le malo zanimalo tedanje kopače, ki so rajši zbirali lepe unikate. Tako je prišlo šele v zadnjem času do prvih sintetičnih ocen starega grobnega latenskega gradiva.⁵

¹ Splošno o halštatski kulturi Slovenije z zgodovino raziskav cfr. S. Gabrovec, Arh. vestnik 15-16, 1964-65 (1965) 21 ss.

² Denkschriften d. math.-naturwiss. Cl. d. k. Akad. d. Wiss. Wien 47, 1883, 169.

³ F. v. Hochstetter, l. c. 170.

⁴ Prim. debato, ki je sledila Hochstetterjevimi ugotovitvam: B. R. Virchow, Correspondenz-Bl. d. Dt. Ges. f. Anthr., Ethn., Urgesch. 14, 1883, 75 ss. in J. Szombathy, Mitt. d. Anthr. Ges. Wien 13, 1883, 233 ss.

⁵ S. Gabrovec, Arh. vestnik 17, 1966 (1967) 169 ss.

Tudi različna seliščna izkopavanja, ki jih je izvedel W. Schmid v tridesetih letih,⁶ niso mogla bistveno razširiti raziskav latenske kulture na Slovenskem. Najvažnejši rezultat njegovih izkopavanj je v tem, da je lahko na različnih naseljih, ki so imela svoj vrh v halštatskem obdobju, dokazal tudi latensko naselitev. Na podlagi njegovih raziskovanj se je ustvarila predstava, da moramo kljub keltskemu vdoru v naš prostor računati z močno kontinuiteto halštatskega prebivalstva v latensko, da celo v rimsko obdobje. Kritično soočenje s Schmidovimi tezami pa je, žal, nemogoče, ker Schmid svojih izkopavanj ni publiciral in ni več uspel formulirati svojega končnega stališča. Daljše poročilo imamo le o njegovih izkopavanjih na Vačah. Ker so pa stratigrafski podatki le skromni in ker mesto tega pogosto uporablja skupen pojem »halštatsko-latenske« kulture, tudi tu zgodovino poselitve ne moremo točno orisati.

V takšnih okoliščinah je velikega pomena, da je Narodni muzej v Ljubljani pred kratkim razširil svoja raziskovanja v Stični⁷ tudi na naselelje.⁸ Pri teh izkopavanjih sodeluje tudi Seminar za prazgodovino v Marburgu na Lahni in Institute for Advanced Study v Princetonu (ZDA). Dosedanja izkopavanja leta 1967 in 1968 niso dala le važnih ugotovitev za halštatsko obdobje, kot smo v prvi vrsti pričakovali, ampak tudi za latensko. Čeprav prve ugotovitve tirjajo še nadaljnjih raziskav, smo vendarle upravičeni, da damo že sedaj prve rezultate.

Pregled problemov latenske kulture v Sloveniji je dal keltski simpozij v Mariboru leta 1964.⁹ S tem v zvezi je bilo tudi z Dolenjske objavljenih večje število najdiščnih kompleksov. Vsi ti se začenjajo najprej okoli 300 pr. n. e. Vse do tega časa traja na Slovenskem neprekinjeno halštatska kultura. V njej poznamo le posamezne latenske elemente, ki so bili sprejeti iz latenskega območja in jih občutimo kot tuje.¹⁰ Na koncu stopnje Lt B (Lt B 2 po Krämerju) nastopi preobrat, ki ga lahko najlepše opazujemo na grobovih.¹¹ Poznohalštatske skeletne grobove v gomilah v Mokronogu in Novem mestu naslede žgani plani grobovi. Čeprav keramike še ne poznamo dobro in lahko računamo še nadalje s pretežno domačimi oblikami, so kovinski predmeti, fibule in orožje, novi. Prav tako je sestav grobnega inventarja nov. Zaradi te izrazite spremembe smo računali v tem času z vdorom tujega, to je keltskega ljudstva. Na drugi strani pa te dvojnosti — poznohalštatskih gomil in žganih planih grobov — ne poznamo niti na Magdalenski gori, ne v Stični, Šmarjeti, Dobrniču. Ker gre v vseh omenjenih primerih za izredno močne halštatske postojanke, smo previdno izrazili misel, da bi v teh primerih lahko računali

⁶ Raziskoval je na Vačah (Glasnik Muz. druž. za Slovenijo 20, 1939, 96 ss), na Libni (Zeitschr. d. hist. Ver. Steiermark 36, 1943, 142 ss), Bohinju (S. Gabrovec, Arh. vestnik 17, 1966 [1967] 246 ss.), dalje v Podzemlju, Toplicah, Mokronogu, na Selah pri Šumberku. V vseh zadnjih primerih gre za manjša izkopavanja, ki so ostala neobjavljena.

⁷ J. Kastelic, Situla 1, 1960, 3 ss.

⁸ Cfr. poročilo v tem zvezku Arh. vestnika z ostalo literaturo.

⁹ Večina referatov je objavljenih v Arh. vestniku 17, 1966 (1967).

¹⁰ Staré svojega referata o zgodnjelatenskem obdobju na simpoziju v Mariboru ni objavil. Staré je o isti temi referiral tudi na 7. mednarodnem kongresu prazgodovinarjev v Pragi. Referat bo predvidoma izšel v aktih kongresa.

¹¹ S. Gabrovec, Arh. vestnik 17, 1966 (1967) 169 ss.

z življenjem domačega ilirskega prebivalstva še tudi v latenskem obdobju. Pri tem igra važno vlogo argument, da si komaj lahko predstavljamo, da bi bile lahko tako močne ilirske postojanke v srednjelatenskem obdobju opuščene. Seveda pa ta dvojnost ni brez problematike, kot smo že v naših prvih izvajanjih pokazali. Latenski grobovi v Mokronogu, Novem mestu, Valični vasi leže neposredno ob halštatskih. Kakšno je bilo srečanje novodošlega keltskega in starega ilirskega prebivalstva, ostaja neznano. Le v Rojah pri Gabrovki se zdi, da ni kontinuitete.¹² Tako se zdi, da še nimamo pravih meril, po katerih bi jasno spoznali in identificirali keltsko prebivalstvo, ki je vdrlo na Dolenjsko.

Od kod se je izvršil keltski vdor na Dolenjsko oz. od kod so prišli novi impulzi, ki so povzročili opisane spremembe v dolenjskem prostoru, moramo še podrobneje analizirati. Z analizo arheološkega gradiva je Müller-Karpe nakazal za Koroško, da se je keltski vdor izvršil iz vzhoda ali severovzhoda.¹³ Podobna je slika tudi za Dolenjsko. Iz izkopanin se dado razbrati povezave s panonsko ravnino, kar je posebej vidno pri mečih, ki imajo nožnice okrašene v tako imenovanem »Hungarian Sword Style«.¹⁴

Tudi podoba, ki jo dobimo o prebivalstvu s pisanimi viri, ni vedno jasna, čeprav so nekatera poročila, ki se nanašajo na naše kraje, dosti zgovorna.¹⁵ Vsekakor lahko rečemo, da Dolenjska ne stoji v središču tedanjih političnih tvorb. Pri opisu trgovske poti iz Aquileje prek Hrušice na vzhod do Save označuje Strabon (VII, 5, 2) tovorniško postajo Nauportus¹⁶ kot tauriško, s čimer moramo imeti omenjeno področje za tauriško. Na drugem mestu (VI, 6, 10) pa, kjer išče Tauriske »od Nauporta ob reki navzdol poleg Panoncev«, seveda ni več v soglasju s prvo trditvijo. Iz poročila pa smemo vendarle povzeti, da se je tauriška oblast, katere težišče je bilo najbrž bolj severno, raztezala prek Karavank tudi na Gorenjsko in Dolenjsko.¹⁷ Da se je politična moč posameznih plemen raztezala na široka področja, lahko sklepamo iz naštevanja ljudstev pri Strabonu (VII, 2, 2), ki jih je zadel pohod Kimbrov. Strabon imenuje namreč le malo imen: po Bojih Skordiske na srednji Donavi, nato Tauriske, za temi Helvete. To poročilo smemo pač interpretirati v tem smislu, da se je prišlo npr. iz ozemlja Skordiskov direktno na ozemlje Tauriskov, to se pravi, da sta obe plemeni imeli na omenjenem prostoru določeno nadvlado. Za razširjenje in strukturo keltske oblasti v jugo-

¹² Objavo najdb iz Roj pripravlja Tone Knez. Imenovani nama je dal že zrisano gradivo, ki ga hrani Naravoslovni muzej na Dunaju, v pogled, za kar se mu tudi na tem mestu zahvaljujema.

¹³ H. Müller-Karpe, *Carinthia I* 141, 1951, 665.

¹⁴ Cfr. P. Jacobsthal, *Early Celtic Art* (1944) 95 ss. Karto jugoslovenskih primerkov glej pri K. Vinski-Gasparini, *Arh. rad. i rasprave JAZU* 1, 1959, 281 ss, Tab. 7. Tam je navedena tudi ostala literatura. Za meče cfr. sedaj tudi J. Todorović, *Kelti u jugoistočnoj Evropi* (1968) 64 ss.

¹⁵ Pregled etničnih razmerij v jugovzhodnih Alpah daje E. Polaschek, *RE* 17 (1937) 971 ss in A. Mócsy, *RE. Suppl.* 9 (1962) 516 ss.

¹⁶ Cfr. J. Šašel v *Corolla memoriae Erich Swoboda dedicata* (1966) 198 ss. *Isti*, *RE. Suppl.* 11 (1968) 561 ss.

¹⁷ Za Tauriske cfr. G. Alföldy, *Historia* 15, 1966, 114 ss in P. Petru, *Arh. vestnik* 19, 1968, 359 ss.

vzhodnem prostoru je zgovoren Livijev podatek (43,5) o dogodkih leta 170 pr. n. e. Tega leta je prišlo v Rim poslanstvo transalpinskih Keltov (*Galli transalpini*), ki ga je vodil brat galskega kralja Cincibilis, da se pritoži proti konzulu preteklega leta, C. Cassiu Longinu. Ta je na povratku v severno Italijo iz nameravanega makedonskega pohoda opustošil ozemlje njihovih zaveznikov: *questus Alpinorum populorum agros, sociorum suorum, depopulatum C. Cassium esse et inde multa milia hominum in servitutem abripuisse*. Ker so bili istočasno v Rimu pred senatom tudi odposlanci Karnov (Furlanija in obrobni prostor), Histrov (Istra) in Japodov (Lika in sosednje ozemlje¹⁹), moramo zaveznike galskega kralja onstran Alp — po bogatih darilih, s katerimi jih je obdaril senat, si moramo predstavljati močno politično silo — postaviti pač severovzhodno od pravkar imenovanih ljudstev, to je na področje osrednje Slovenije, morda prav Dolenjske.

Če lahko o porazdelitvi političnih sil v jugovzhodnem alpskem prostoru drugega stoletja dobimo na ta način neko predstavo, ostaja vendar nejasno, za kaka ljudstva gre, ko mislimo na omenjene socii. Lahko bi mislili na manjša keltska plemena oz. plemenske skupine, lahko bi pa mislili tudi na ilirska plemena.

Iz rimskega časa je sporočeno pleme Latobikov. Rimski postojanki, *Municipium Flavium Latobicorum* (Drnovo) in *Praetorium Latobicorum* (Trebneje) ne daleč vzhodno od Stične dokaj dobro omeujeta obseg naseljenosti tega keltskega plemena. Kdaj se je to pleme naselilo na tem področju, ni popolnoma jasno. P. Petru računa z dobrimi argumenti na prihod Latobikov v prvem stoletju pr. n. e.²⁰

Našteti primeri so zadostno nakazali težave, s katerimi se moramo boriti, ako želimo dobiti jasno zgodovinsko podobo zadnjih stoletij pred rimsko zasedbo. Da pa lahko dobimo za vprašanja naselitvene kontinuitete oz. naselitvenega preloma, za razjasnitev zgodovine tega prostora, kolikor se javlja v gospodarski in kulturni podobi, z izkopavanji še važne podatke, bi radi pokazali na primeru stiškega izkopavanja. Razumljivo pa je, da bodo naše rezultate morale potrditi raziskave še na drugih najdiščih, preden jim lahko pripišemo splošno veljavo.

Stična sodi med najvažnejša halštatska središča na Dolenjskem. To ni razvidno le iz izredno bogatih grobnih najdb. Tudi samo naselje je znatno večje kot podobne halštatske postojanke na Dolenjskem.²¹ Vendar iz dosedanjih objav še ne moremo dobiti njene prave pomembnosti. Sicer sta Dežman in Hochstetter že leta 1879 opisala naselbino in gomile;²² na prehodu 19. stoletja pa so jo zatemnila druga najdišča, ki so dala več pomembnega gradiva, ki je v tem času polnilo vitrine dunajskega in ljubljanskega muzeja. Šele vojvodinja Mecklenburg je v letih 1905 do 1914 izkopala 10 gomil, o katerih nam kratko poroča šele leta 1934 izdani

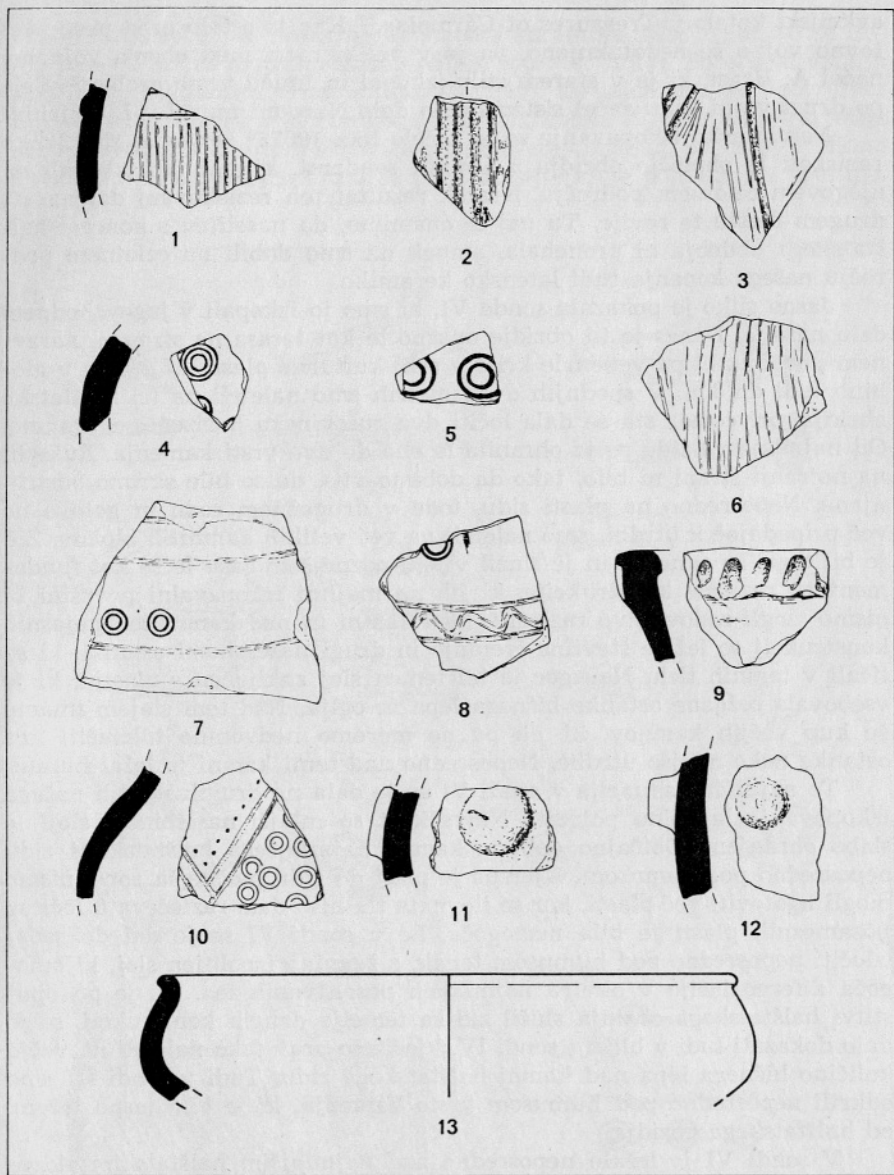
¹⁸ Tako npr. Mócsy, o. c. 528 s.

¹⁹ Glede severne japonske meje cfr. Gabrovec, Arh. vestnik 17, 1966 (1967) 185 ss.

²⁰ P. Petru, Arh. vestnik 17, 1966 (1967) 361 ss.

²¹ O.-H. Frey, Varstvo spomenikov 13, 1969, v tisku.

²² Denkschriften d. math.-naturwiss. Cl. d. k. Akad. d. Wiss. 42, 1879, 30 ss.

Sl. 1. Stična, naselje. Keramika iz sonde VI
 Abb. 1. Stična, Siedlung. Scherben aus Schnitt VI
 1—13 = 1/2

avkcijski katalog »Treasures of Carniola«.²³ Kar je ostalo pred prvo svetovno vojno še nedotaknjeno, pa je v veliki meri med obema vojnama načel A. Hrast, ki je v starem stilu izkopal in uničil vrsto grobov.²⁴ Šele po drugi vojni je tu začel sistematično delo Narodni muzej v Ljubljani.²⁵

Naselbinsko izkopavanje se je začelo leta 1967.²⁶ Do sedaj smo lahko raziskali le območje obzidja z osmimi sondami, ki smo jih izkopali na njegovem celotnem področju. Kratek rezultat teh raziskovanj dajemo na drugem mestu te revije. Tu naj le omenimo, da naselitev s koncem halštatskega obdobja ni prenehala, ampak da smo dobili na celotnem področju našega kopanja tudi latensko keramiko.

Jasno sliko je pokazala sonda VI, ki smo jo izkopali v jugovzhodnem delu naselja. Danes je tu obzidje opazno le kot terasa na strmem, naravnem pobočju, ki pa vendarle krije v sebi kulturne plasti, ki segajo v globino tudi do 3 m. V spodnjih dveh metrih smo naleteli na tri halštatska obzidja, pri čemer sta se dala ločiti dva ruševinska horizonta z žganino. Od najmlajšega zidu se je ohranila le ena do dve vrsti kamenja. Ruševin na notranji strani ni bilo, tako da dobimo vtis, da so bile skrbno odstranjene. Neposredno na plasti zidu, toda v drugačnem redu in gotovo ne več pripadajoč k utrdbi, smo naleteli na več velikih kamnitih blokov. Zid je bil torej že odnesen in je služil v tem poznejšem času le še kot fundament za različne konstrukcije, ki jih na majhni izkopavalni površini še nismo mogli zadovoljivo razložiti. Med kamni in nad kamni teh nejasnih konstrukcij so ležale številne črepinje in drugi naselbinski ostanki, ki so tičali v temnih tleh. Navzgor je bil temen sloj zaključen s plastjo, ki je vsebovala sežgane ostanke hišnega lepa in oglja. Nad tem slojem imamo še kup večjih kamnov, ki jih pa ne moremo nedvomno tolmačiti kot ostanke neke mlajše utrdbe. Neposredno nad temi kamni je ležal humus.

Ta najdiščna situacija v sondi VI se je dala na drugih mestih našega izkopavanja le delno potrditi. Največkrat so mlajši naselbinski sloji le slabo ohranjeni. Običajno dobimo kamne najmlajšega halštatskega zidu neposredno pod humusom. Kjer pa je plast do zidu močnejša, zopet nismo mogli ugotoviti več plasti, ker se ilovnata tla niso dala razločevati, ločitev posameznih plasti je bila nemogoča. Le v sondi VI se je dal do sedaj izločiti neposredno pod humusom tenak, z žganino izpolnjen sloj, ki omogoča diferenciacijo v okviru najmlajših poselitvenih faz. Da je po opustitvi halštatskega obzidja služil zid za temelje drugih konstrukcij, se je dalo dokazati tudi v bližnji sondi IV, kjer smo prav tako naleteli na večjo količino hišnega lepa nad kamni halštatskega zidu. Tudi v sondi III smo odkrili neposredno pod humusom vrsto kamenja, ki je bila jasno ločena od halštatskega obzidja.

V sondi VI je ležalo neposredno nad najmlajšim halštatskim zidom mnogo na roke izdelanih keramičnih fragmentov, ki se po svoji tehnični

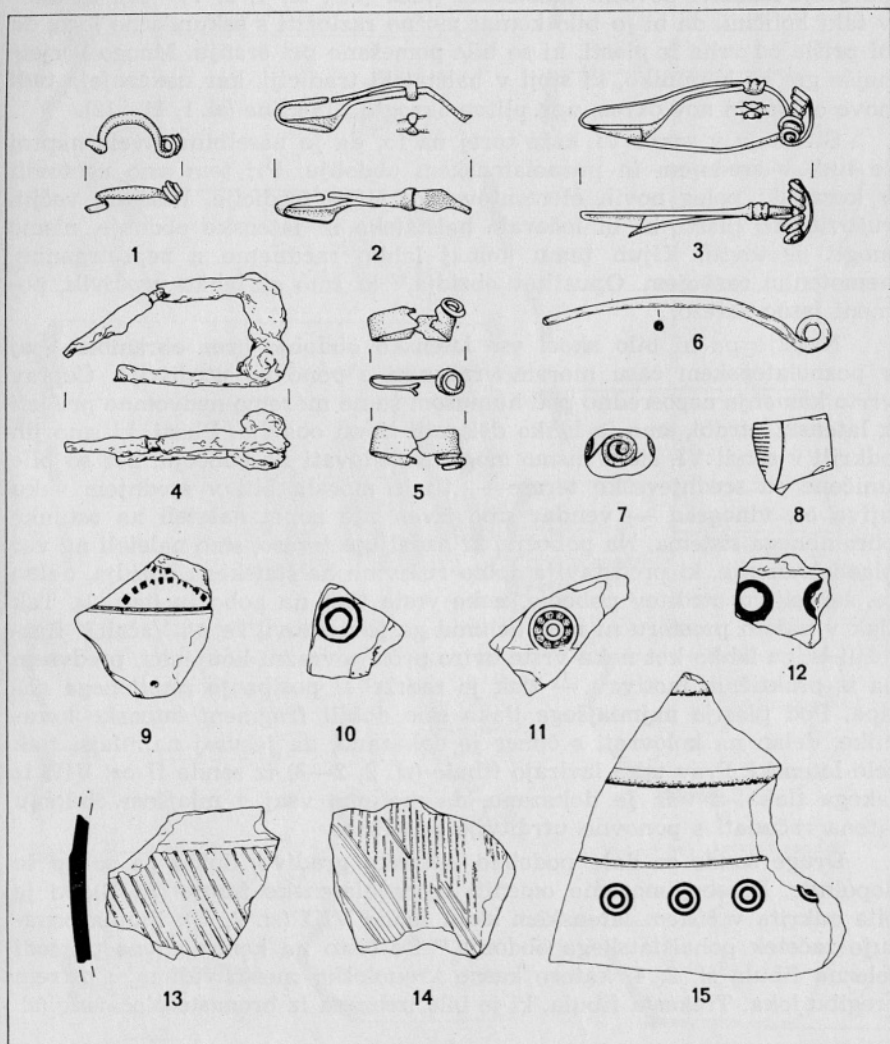
²³ F. v. Tompa v: *Treasures of Carniola* (1934) 57 ss.

²⁴ Iz Hrastovega izkopavanja je rešil dva bogata grobova R. Ložar, *Glasnik Muz. druš. za Slovenijo* 18, 1937, 1 ss in 73 ss. Mnogo gradiva je zbral tudi ing. Fedran in zlatar Eberle. Fedranova zbirka je prišla v Narodni muzej, gradivo iz Eberlove zbirke pa delno v Röm.-Germ. Zentralmuseum v Mainzu.

²⁵ Cfr. op. 7.

²⁶ Cfr. op. 8.

izdelavi niso ločili od običajne halštatske keramike. Med njimi so se dobile tudi za ta čas karakteristične oblike (npr. sl. 1, 13). Pozornost vzbuja fragment z žigosanim ornamentom (sl. 1,10). Le izjemoma se dobi vmes tudi dobro žgana, siva keramika, delana na kolovrat. Šele v nivoju višje nastopa svetlo in črnosiva keramika, delana na kolovrat, pogostejše. Njeno kronološko mesto pa je očitno še pred plastjo, ki je pomešana z žganino.

Sl. 2. Stična, naselje. Različne drobne najdbe
Abb. 2. Stična, Siedlung. Verschiedene Kleinfunde
1—15 = 1/2

Tudi sicer redke z žigosanim in glajenim ornamentom okrašene črepinje sodijo sem (sl. 1, 4—5. 7—8). V zgornjih plasteh pa se dobi poleg gladke keramike, delane na kolovrat, tudi keramika z metličastim in glavničastim ornamentom, slednja je lahko tudi iz grafitirane gline (sl. 1, 1—2). Za negrafitirano keramiko je značilna slaba, lahka, porozna glina z organskimi dodatki (sl. 1, 3. 6; tab. 2, 3—4). Poleg tipične latenske keramike pa nastopa tudi v višjih slojih vedno znova in znova tudi keramika, ki daje po svoji izdelavi povsem halštatski videz (cfr. sl. 1, 9. 11—12), in sicer v taki količini, da bi jo bilo komaj možno razložiti s sekundarno lego, da bi prišla od vrha iz plasti, ki so bile pomešane pri oranju. Mnogo verjetnejše gre za keramiko, ki stoji v halštatski tradiciji, kar nakazujejo tudi nove oblike in nov okras, npr. plitve okrogle izbokline (sl. 1, 11—12).

Situacija v sondi VI kaže torej na to, da je naselbina živela naprej še tudi v srednjem in poznolatskem obdobju. Pri tem smo ugotovili v keramiki poleg novih elementov tudi stare tradicije. Kakšnih večjih ruševinskih plasti, ki bi ločevale halštatsko in latensko obdobje, nismo mogli ugotoviti. Kljub temu komaj lahko računamo z nepretrganim, nemotenim razvojem. Opustitev obzidja,²⁷ ki smo ga lahko ugotovili, pomeni jasno zarezo.

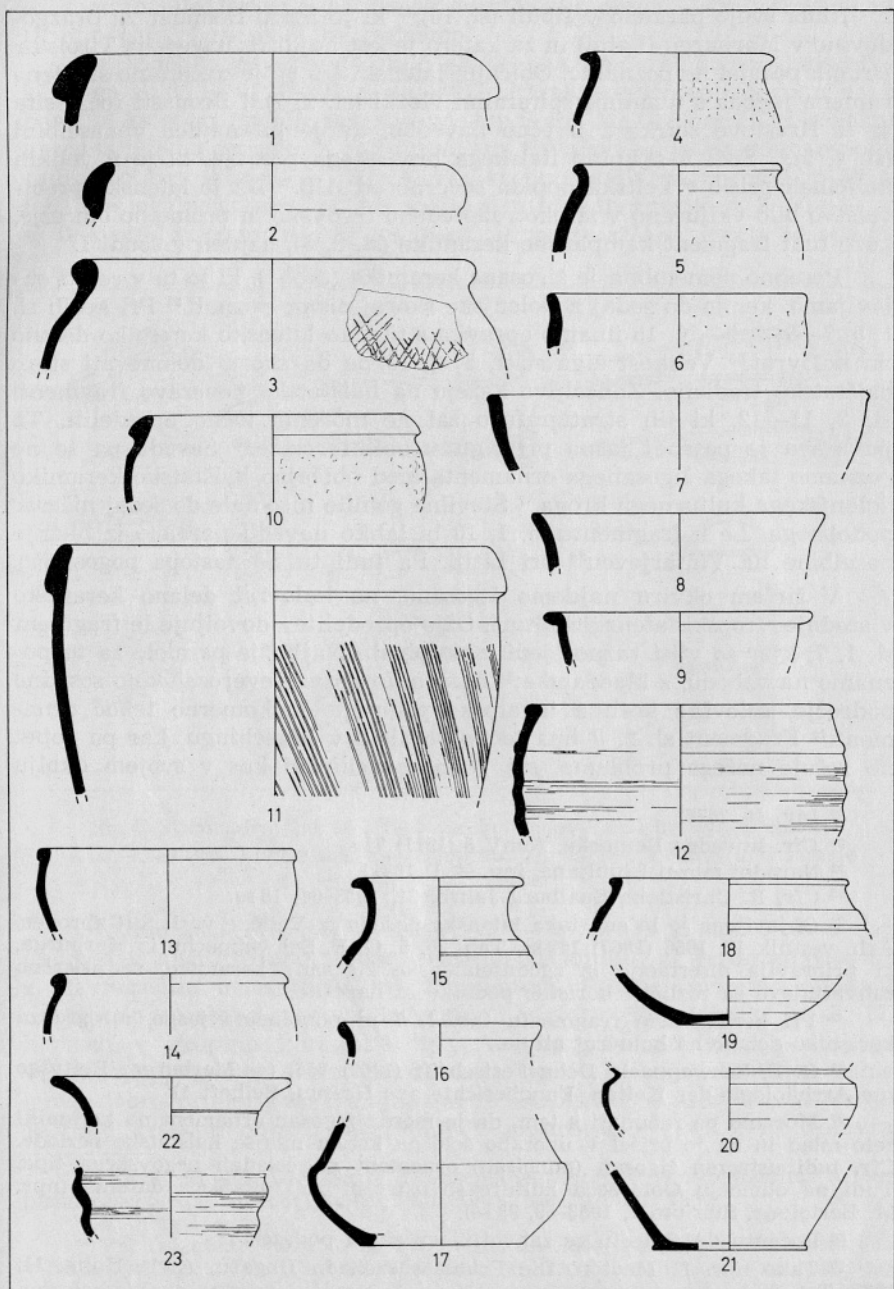
Naselje pa ni bilo skozi vse latensko obdobje brez obrambe. Vsaj v poznolatskem času moramo računati s ponovno utrditvijo. Čeprav vrsto kamenja neposredno pod humusom še ne moremo nedvomno prišteti k latenski utrdbi, smo jo lahko dokazali izven obzidja. Plasti, ki smo jih odkrili v sondi VI, sicer nismo mogli zasledovati na pobočju, ker so bile uničene od srednjeveške terase — tu je morala biti v srednjem veku njiva oz. vinograd — vendar smo izven nje zopet naleteli na ostanke obrambnega sistema. Na pobočju, ki nadaljuje teraso, smo naleteli na več plasti kamenja, ki predstavlja delno ruševine halštatskega obzidja, delno pa zanesljivo utrditev pobočja, neke vrste tlak na pobočju (tab. 3). Tak tlak v našem prostoru ni nov, Schmid ga je ugotovil že na Vačah.²⁸ Razložili bi ga lahko kot neke vrste oviro proti sovražni konjenici, predvsem pa iz praktičnih motivov — tlak je zadrževal posipanje zemljenega nasipa. Pod plastjo najmlajšega tlaka smo dobili fragment latenske keramike, delan na kolovrat, s čimer je dokazano, da je vsaj najmlajši tlak šele latenski. Prav tako izvirajo fibule (sl. 2, 2—3) iz sonde II oz. VIII iz takega tlaka. S tem je dokazano, da moramo vsaj v mlajšem obdobju latena računati s ponovno utrditvijo naselbine.

Druge sonde so dale podobno latensko gradivo, delno pa so ga še dopolnile. Posebej moramo omeniti zgodnjelatensko fibulo (Lt B), ki je bila odkrita v čistem latenskem sloju sonde VIII (sl. 2, 1)). Fibula označuje začetek pahalštatskega obdobja.²⁹ Že čisto na konec latena pa sodi železna fibula sl. 2, 4, katere kasno kronološko mesto vidimo v ostrem pregibu loka. Trakasta fibula, ki je bila izrezana iz bronaste pločevine (sl.

²⁷ Ker imamo neposredno pred obzidjem (izven naselja) srednjeveško teraso, naša interpretacija še ni popolnoma zanesljiva.

²⁸ Cfr. op. 6.

²⁹ Dobro paralelo imamo v Valični vasi: Gabrovec, Arh. vestnik 17, 1966 (1967) 169 ss, Tab. 25, 3.

Sl. 3. Stična, naselje. Latenska keramika
 Abb. 3. Stična, Siedlung. Latènekeramik
 1—21 = 1/4

2, 5) ima svojo paralelo v fibuli (sl. 10),³⁰ ki jo hrani Seminar za prazgodovino v Marburgu (Lahn) in za katero je kot najdišče navedena Tirolska Drugih paralel ne poznamo. Običajni latenski tip pa je nasprotno steklena rumena jagoda s temnimi spiralnimi vložki (sl. 2, 7).³¹ Bronasti ročaj sita je iz Hrastove zbirke z izrečno navedbo, da je bil najden v naselbini (sl. 4, 5).³² Sodi v skupino italskega bronastega posodja, ki je v velikih količinah prišlo v keltska oppida severno od Alp.³³ Da je latensko prebivalstvo bilo vključeno v široko razpredeno trgovsko in prometno omrežje, kaže tudi fragment kampanske keramike (sl. 2, 8), najden v sondi I.

Posebno pomembna je žigosana keramika (tab. 1), ki jo tu v celoti objavljamo, ker jo do sedaj z Dolenjske skoraj nismo poznali.³⁴ Pri kosih sl. 1, 5, 7—8; 2, 9—10. 15 imamo opravka s tipično latensko keramiko delano na kolovrat.³⁵ Velikost žiga sl. 1, 5; 2, 10 pa da skoraj domnevati staro halštatsko tradicijo. Zanesljivo kažejo na halštatsko povezavo fragmenti sl. 2, 11—12, ki jih stratigrafsko žal ne moremo točno opredeliti. Ta povezava je posebej jasna pri žigu v obliki rozete.³⁶ Seveda pa še ne poznamo takega žigosanega ornamenta med običajno halštatsko keramiko dolenjskega kulturnega kroga.³⁷ Številne gomile niso dale do sedaj ničesar podobnega. Le k fragmentu sl. 1, 10 bi lahko navedli paralelo iz bližnje naselbine na Vintarjevcu³⁸ pri Litiji. Pa tudi tu ne nastopa pogostejše.

V širšem okviru najdemo žigosano, na kolovrat delano keramiko v srednjeevropski latenski kulturi. Ožjo opredelitev dovoljuje le fragment sl. 1, 7, kjer so vtisi razporejeni v skupinah. Najbližje paralele za to poznamo na vzhodu, z Madžarske;³⁹ nasprotno pozna severozahodno sosedno področje, celovška kotlina in alpsko področje enakomerno tekoč ornament.⁴⁰ Fragment sl. 2, 9 ima točno paralelo v Manchingu, kar pa zopet ne rešuje našega problema, saj velja manchinski kos v svojem okolju

³⁰ Inv. št. 2676.

³¹ Cfr. še vedno Reinecke, AuhV 5 (1911) 71 s.

³² Narodni muzej Ljubljana, inv. št. P 10711.

³³ Cfr. R. Christlein, Saalburg-Jahrb. 21, 1963-64, 16 ss.

³⁴ Objavljena je le ena taka latenska posoda iz Valične vasi: S. Gabrovec, Arh. vestnik 17, 1966 (1967) 169 ss, Tab. 26, 5. G. F. Schwappachu iz Marburga, ki pripravlja disertacijo iz zgodnjelatenske žigosane keramike, se pristrčno zahvaljujeva za različne koristne podatke in napotke.

³⁵ Pri keramičnem fragmentu tab. 1, 7 ni popolnoma jasno, ali gre za keramiko delano na kolovrat ali ne.

³⁶ G. F. Schwappach, Dehn-Festschrift (1969) 255. (= Marburger Beiträge zur Archäologie der Kelten. Fundberichte aus Hessen, Beiheft 1)

³⁷ Moramo pa računati s tem, da je morda žigosan ornament na keramiki zelo mlad in da je prišel v uporabo šele na koncu mlajše halštatske periode. Cfr. tudi ustrezen žigosan (punciran) ornament na čeladah negovskega tipa. Tudi na območju Golasecca kulture so ustrezni žigi mlajšega datuma (npr. M. Bertolone, *Sibrium* 1, 1953-59, 93 ss).

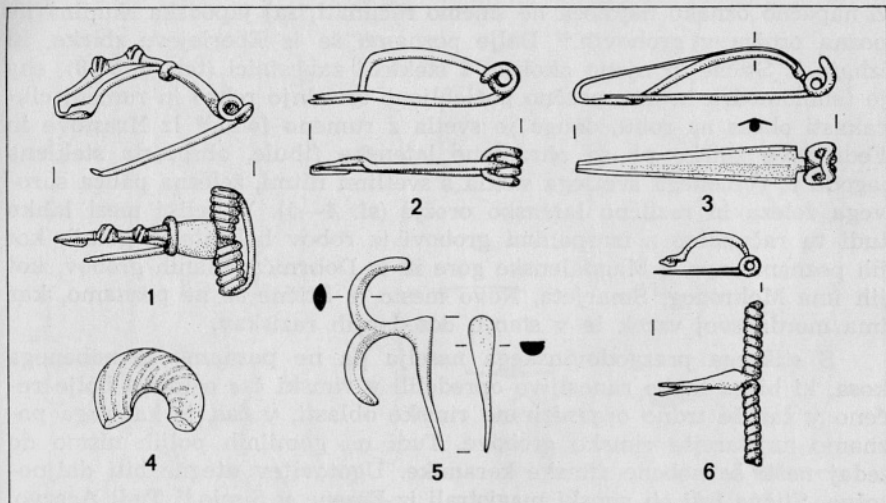
³⁸ Docentu dr. Staretu se zahvaljujeva za ta podatek.

³⁹ Tako npr. L. Marton, Die Frühlatènezeit in Ungarn. Arch. Hung. 11, 1933, Taf. 20,4.

⁴⁰ Nekaj keramike z žigosanim ornamentom objavlja G. Mossler, *Carinthia* I 141, 1951, 119 ss, Abb. 24—25. Poleg tega nama je g. Schwappach dovolil ljubeznivo vpogled v svoje obsežno zbrano gradivo.

— kjer je bilo najdeno na tisoče keramičnih posod — za atipičnega.⁴¹ Drugih paralel za sedaj ne poznamo.

Boljše lahko povežemo ostalo gladko, na kolovrat delano keramiko, ki jo na sl. 3, 7—9. 12—23 podajamo v karakterističnem izboru, z najdbami iz keltskih oppida severno od Alp.⁴² Pri stekleničastih in sodastih posodah imamo opravka z običajnimi tipi.⁴³ Važno pa je, da dobimo poleg njih še oblike (kot sl. 3, 13—14. 17), ki jih oppida ne poznajo in ki so lahko le lokalnega porekla. Ali sodijo sem tudi fragmenti sl. 3, 20—21, ki so iz svetle, izredno trdo žgane gline, ali pa so mlajši, ostaja še odprto.

Sl. 4. Stična. Najdbe iz Hrastove, Fedranove in Eberlejeve zbirke
Abb. 4. Stična. Funde aus den Sammlungen Hrast, Fedran und Eberle
1—6 = 1/2

Gradivo na sl. 1, 3. 6; 2, 13—14; 3, 1—6. 10—11 in tab. 2, 3—6 daje vpogled v negrafitirano, grobo, porozno keramiko, ki je ornamentirana z glavničastim in metličastim ornamentom. Posebej moramo opozoriti na posodo okrašeno s snopi, izvedenimi v glavničasti tehniki (sl. 3, 11), ki sodi v skupino keramike tipa Auerberg in predstavlja najjužovzhodnejši primerek tega keramičnega tipa.⁴⁴ Po svoji kvaliteti lahko lonec dobro primerjamo z najdbami iz salzburškega prostora, kakor jih je pred kratkim objavil M. Hell.⁴⁵ V nasprotju z gladko, na kolovrat

⁴¹ Cfr. V. Pingel, Die glatte Drehscheibenkeramik von Manching (tipkopisna disertacija. Marburg/Lahn 1967) 108 s. Taf. 97, Nr. 1526.

⁴² V. Pingel, o. c.

⁴³ Pri fragmentu tab. 3, 23 gre očitno za čašo, ki je v celoti ohranjena v Rojah pri Moravčah. (Risbe T. Kneza, ki so nam bile ljubeznivo na razpolago ves čas našega dela.)

⁴⁴ Sintetično o keramiki Auerberg tipa G. Ulbert, Der Lorenzberg bei Epfach. Münchner Beitr. z. Vor- u. Frühgesch. 9 (1965) 87 ss.

⁴⁵ M. Hell, Arch. Austriaca 34, 1963, 32 ss.

delano keramiko, ki v veliki meri pripada gotovo še v srednjelatensko obdobje, označuje ta skupina poznolatsko obdobje in njegov konec.

Le malo poznamo grobne najdbe, ki ustrezajo latenskemu horizontu stiške naselbine. Iz izkopavanj vojvodinje Mecklenburške ne poznamo nobenih latenskih najdb. F. Tompa pravi v avkcijskem katalogu *Treasures of Carniola*: »La Tène material was practically absent.«⁴⁶ Narodni muzej pa hrani v svoji fototeki fotografije latenskega orožja in fibul »iz gomile II v Šentvidu pri Stični« (tab. 4). Kje se danes fotografirano gradivo nahaja, nismo mogli več ugotoviti.⁴⁷ Izredno zanimivo je, da imajo fibule svoje najbližje paralele na japonskem področju, npr. v Vinici.⁴⁸ Z napačno oznako najdišča ne smemo računati, saj japonska skupina ne pozna orožja v grobovih.⁴⁹ Dalje poznamo še iz Eberlejeve zbirke, ki izhaja iz Stične in njene okolice, 2 stekleni zapestnici (tab. 2, 7, 8), ena je temnomodra in ima prečno nažlebljeno osrednjo rebro in rumeni cikcakasti okras na robu, druga je svetla z rumeno folio.⁵⁰ Iz Hrastove in Fedranove zbirke pa so ohranjene latenske fibule, obročasta steklena jagoda iz rumenega svetlega stekla s svetlimi nitmi, železna palica surovega železa in različno latensko orožje (sl. 4—5). V veliki meri lahko tudi tu računamo z izropanimi grobovi iz robov halštatskih gomil, kot jih poznamo npr. z Magdalske gore in iz Dobrniča. Planih grobov, kot jih ima Mokronog, Šmarjeta, Novo mesto iz Stične še ne poznamo, kar ima morda svoj vzrok le v stanju dosedanjih raziskav.

S stiškega prazgodovinskega naselja pa ne poznamo še nobenega kosa, ki bi ga lahko zanesljivo opredelili v rimski čas oziroma bolje rečeno v čas že trdno organizirane rimske oblasti, v čas, iz katerega poznamo najstarejše rimske grobove. Tudi na gomilnih poljih nismo do sedaj našli še nobene rimske keramike. Ugotovitev utegne biti daljnosežna. Stična leži ob rimski magistrali iz Emone v Siscio.⁵¹ Tudi Acervo, rimska cestna postaja,⁵² je v bližini. Acervo stavljajo običajno v okolico Ivančne gorice in ga spravljajo v zvezo z najdbo milnikov. Prvi je bil

⁴⁶ F. Tompa, o. c. 59.

⁴⁷ Najdbe niso prišle z ostalimi stiški najdbami, ki jih je izkopala vojvodinja Mecklenburška, v Peabody Museum. Po ljubeznivem sporočilu prof. dr. H. Henckna. Prav tako jih ni v Narodnem muzeju v Ljubljani.

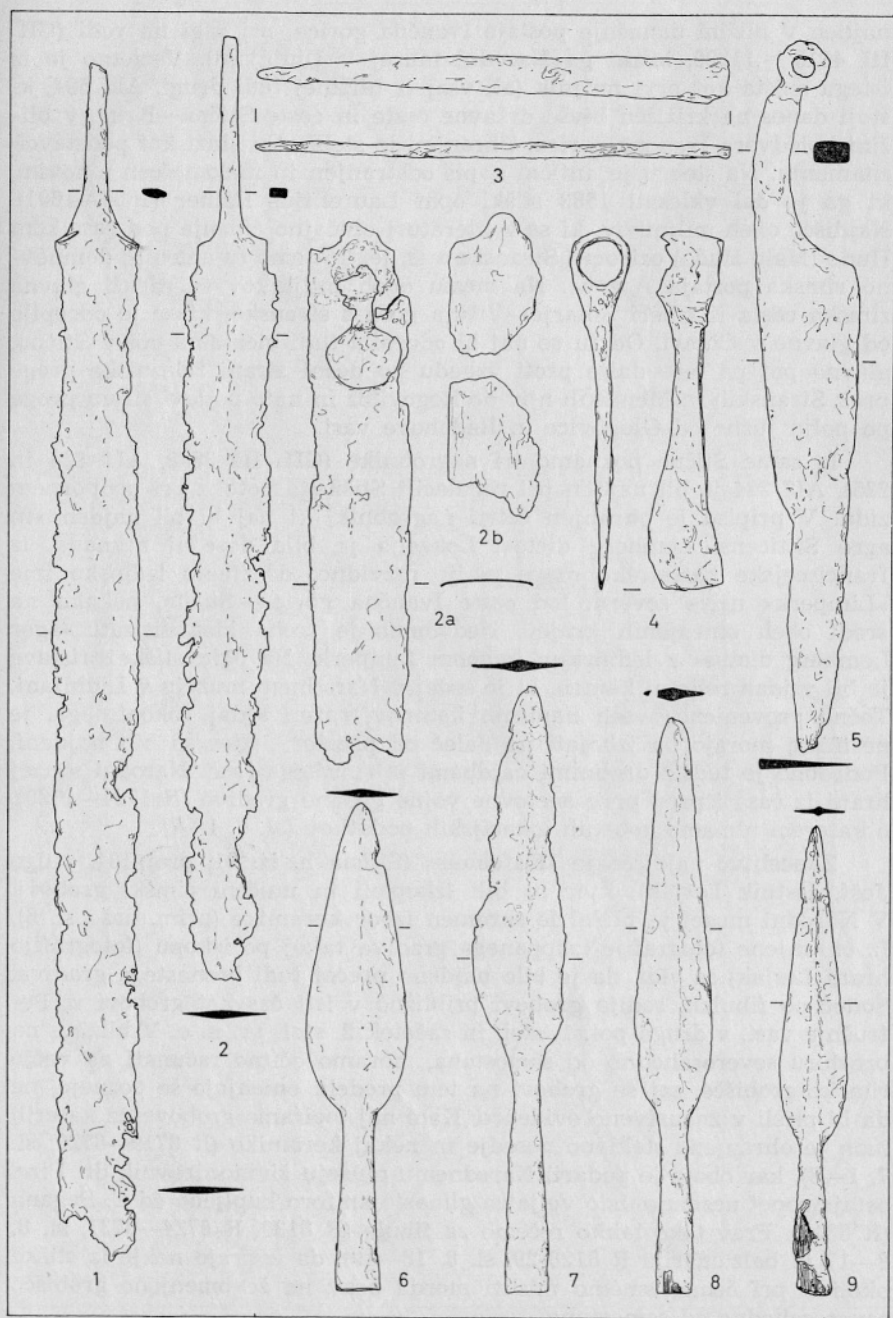
⁴⁸ E. Vogt v *Treasures of Carniola* (1934) 47 ss in S. Gabrovec, *Arh. vestnik* 17, 1966 (1967) 185 ss.

⁴⁹ Japonske fibule se dobe tudi drugod izven japonskega področja. Npr. v Valični vasi (S. Gabrovec, *Arh. vestnik* 17, 1966 [1967] 169 ss, tab. 25,9), v Novem mestu (T. Knez, *Arh. vestnik* 17, 1966 [1967] 391 ss, tab. 7,1), v Šmarjeti (H. Müller-Karpe, *Carinthia* I 141, 1951, 674 s. Abb. 18,2). En primerek je bil najden tudi na Koroškem (H. Dolenz, *Carinthia* I 147, 1957, 47, Abb. 3) in morda v Tuh. dolini (S. Gabrovec, *Kamniški zbornik* 10, 1965, 103, tab. 11,3).

⁵⁰ Za zapestnici cfr. T. E. Haevernick, *Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem europäischen Festland* (1960). Skupina 8 d in 7 a.

⁵¹ Cfr. A. v. Premenstein, S. Rutar, *Römische Strassen und Befestigungen in Krain* (1899).

⁵² A. v. Premenstein, S. Rutar, o. c. 20 ss. A. Müllner, *Emona* (1879) 24. 95. 264 s. S. Rutar, *Mitt. d. Zentr. Komm. NF.* 18, 1892, 204. *Črnologar*, *Mitt. d. Zentr. Komm. NF.* 25, 1899, 150 in *Izvestja* 5, 1895, 130. Rutar, *Izvestja* 9, 1899, 46. Pečnik, *Izvestja* 14, 1904, 142.

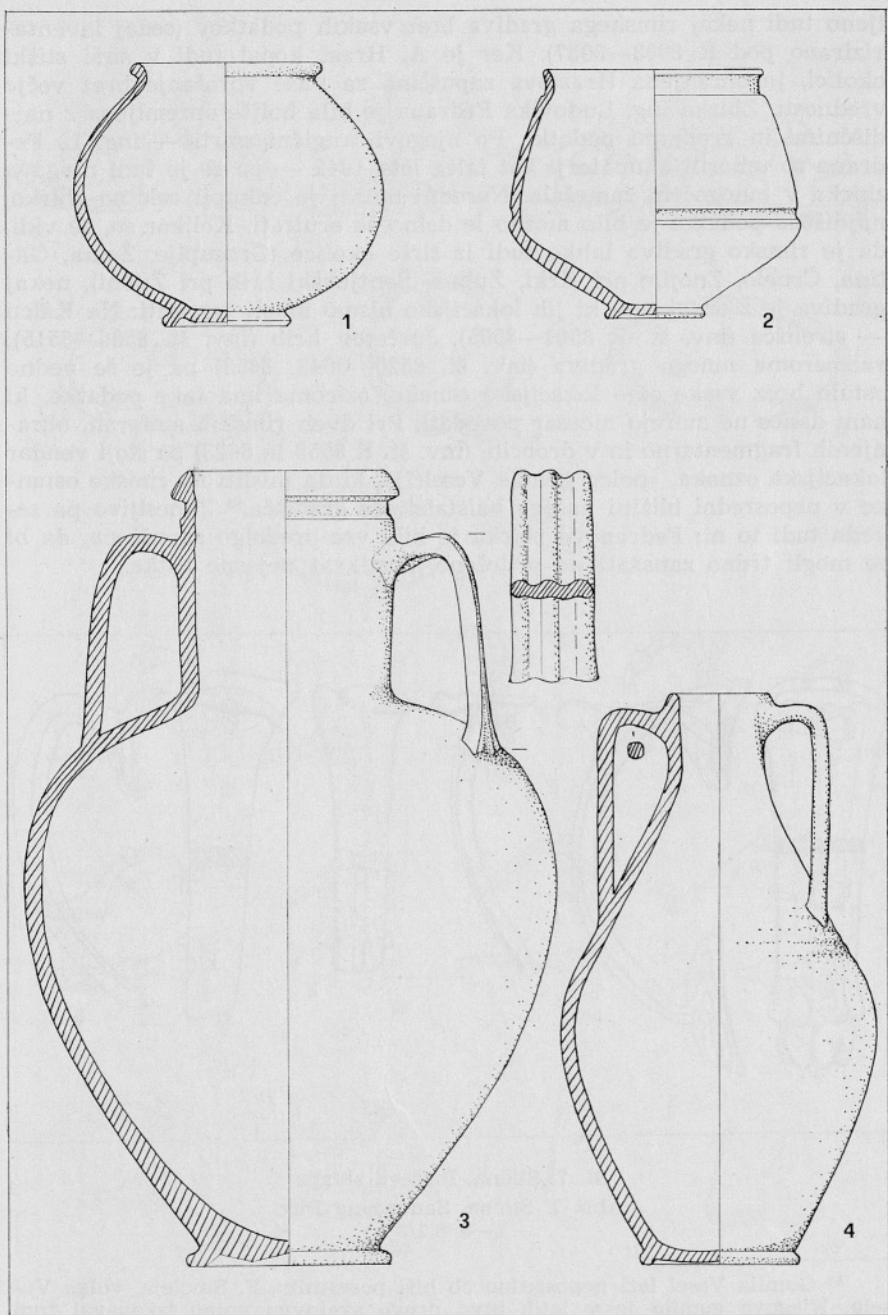
Sl. 5. Stična. Najdbe iz Hrastove in Fedranove zbirke
 Abb. 5. Stična. Funde aus den Sammlungen Hrast und Fedran
 1—9 = 1/4

najden v bližini današnje postaje Ivančna gorica, pri žagi na vodi (CIL III 4616 = 11322, hrani ga Narodni muzej v Ljubljani). Verjetno je iz istega mesta kot prvi miljnik (ali vsaj iz bližine) tudi drugi, AIJ 594, ki stoji danes na križišču bivše državne ceste in ceste Stična—Krka, v bližini kolodvora Ivančna gorica. Ohranjen je steber, ki služi kot podstavek znamenju. Na stebru je antični napis odstranjen in nadomeščen z novim, ki ga je dal vklesati 1583 stiški opat Laurentius Rainer (1580—1601). Najdišče obeh miljnikov, ki se v literaturi običajno omenja pod zaselkom Hudo (Malo Hudo) oziroma Stranska vas, je, kot smo že omenili, domnevno rimska postaja Acervo. Na mestu obeh miljnikov se združi glavna rimska cesta iz smeri Šmarje—Višnja gora s stransko, ki se je odcepila od glavne v Cikavi. Od tu se naj bi odcepila tudi vicinalna pot v Stično, glavna pot pa teče dalje proti vzhodu po desni strani železniške proge prek Stranskih in Meniških njiv do Rogovilca in nato po levi strani proge po polju južno od Glogovice in Radohove vasi.

Iz same Stične poznamo tri nagrobnike (CIL III 3898, AIJ 224 in 225). AIJ 224 je bil najden pri regulaciji Stiškega potoka pri podpornem zidu. V pripisu je ohranjen četrti nagrobnik, ki naj bi bil najden »in agro Sitticensi Lemberg dicto«. Lokacija je bila dosedaj neznana, iz franciscejske katastrske mape pa je razvidno, da imajo ledinsko ime »Limperk« njive severno od ceste Ivančna gorica—Stična, nekako na sredi obeh omenjenih krajev. Nedvomno je treba identificirati »ager Lemberg dictus« z ledinskim imenom Limperk. Na oglu stiške pristave je bil vzdan reliefni kamen, ki je sedaj v Narodnem muzeju v Ljubljani. Točna provenienca vseh napisnih kamnov, razen sedaj rokopisnega, je neznana, morajo pa izhajati ne daleč od prostora, kjer so bili najdeni. Podrobno je tudi z drobnimi najdbami iz rimskega časa. Narodni muzej hrani iz časa izpred prve svetovne vojne grobno gradivo (R 1724—1730), o katerem nimamo nobenih lokacijskih podatkov (sl. 8, 1—7).

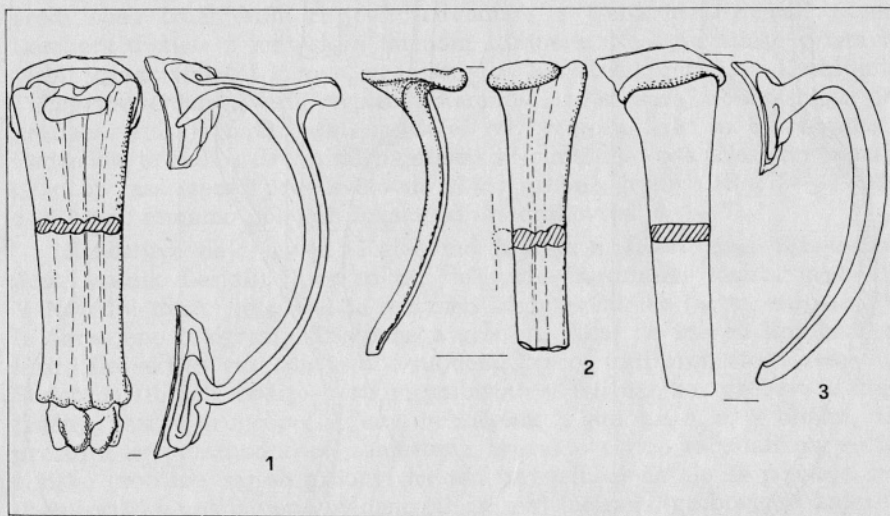
Zanesljivo najdišče je »Kafehaus« (Stična h. št. 81, prej 104, vulgo Jošt, lastnik Lesjak), kjer so bili izkopani in uničeni rimski grobovi. V Narodni muzej je prišel le skromen izbor keramike (prim. našo sl. 6). Iz ohranjene fotografije izkopanega gradiva takoj po izkopu (fotografijo hrani Lesjak) se vidi, da je bilo najdeno precej tudi bronastega gradiva. Sodeč po fibulah, sodijo grobovi približno v isti čas kot grobovi iz Petrušnje vasi, v drugo pol. 1. stol. in začetek 2. stol. pr. n. e. V bližini, na prostoru severozahodno od samostana, moramo očitno računati na večje rimsko grobišče, saj se grobovi na tem predelu omenjajo še pozneje, ne da bi prišli v znanstveno evidenco. Kam naj lociramo grobove, iz katerih nam je ohranjeno stekleno posodje in nekaj keramike (R 8719—8723, sl. 7, 1—3), kar oboje je podaril Narodnemu muzeju živinozdravnik dr. Pirc, ostaja zopet neznano. Isto velja za glinasto amforo kupljeno od E. Pegana (R 8318). Prav tako lahko rečemo za fibule (R 8130, R 8724—8731, sl. 8, 8—17 in balzamarija R 8128—29, sl. 8, 18—19), da izvirajo nekje iz stiške okolice, pri čemer smemo misliti morda prav na že omenjeno grobišče severozahodno od samostana.

Še težje je z ostanki Hrastove in Fedranove rimske zbirke, ki je prišla v Narodni muzej. Iz Hrastove zapuščine je bilo 1. 4. 1948 odkup-

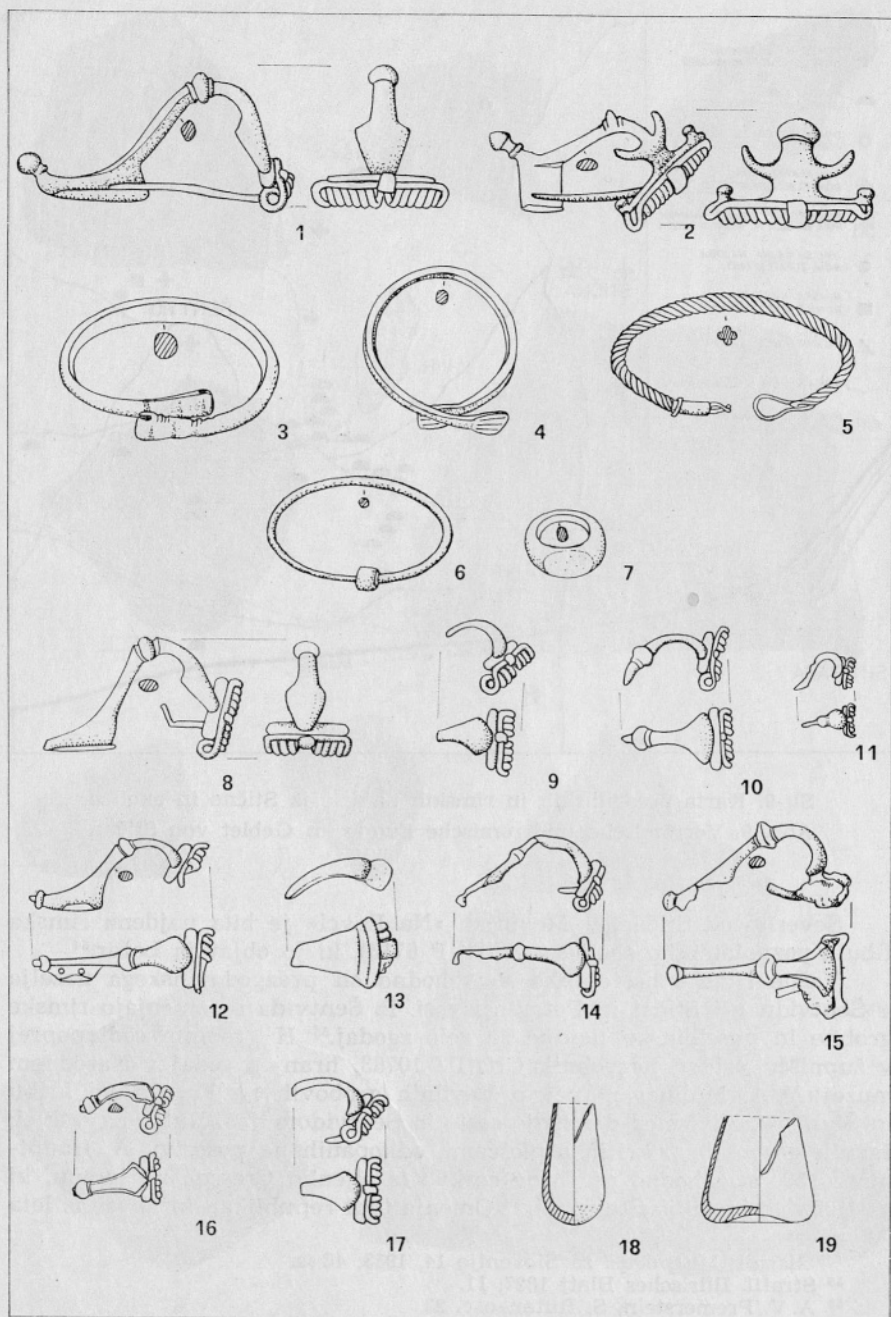
Sl. 6. Stična, »Kafehaus«. Najdbe iz uničenih grobov
 Abb. 6. Stična, »Kafehaus«. Funde aus zerstörten Gräbern
 1—4 = 1/4

ljeno tudi nekaj rimskega gradiva brez vsakih podatkov (sedaj inventarizirano pod R 8003—8037). Ker je A. Hrast kopal tudi v širši stiški okolici, je ohranjena Hrastova zapuščina za naše vprašanje brez večje vrednosti. Zbirka ing. Ludovika Fedrana je bila boljše opremljena z najdiščnimi in grobnimi podatki. Po njegovi tragični smrti — ing. L. Fedrana so umorili okupatorji kot talca leta 1942 — pa se je tudi njegova zbirka v mnogočem zamešala. Narodni muzej je odkupil celotno zbirko, najdiščne podatke je bilo možno le delno še eruirati. Kolikor so, se vidi, da je rimsko gradivo lahko tudi iz širše okolice (Grosuplje, Žalna, Gatina, Črnelo, Znojile pri Krki, Žubna, Šentjurški hrib pri Žubni), nekaj gradiva je z oznakami, ki jih lokacijsko nismo mogli razrešiti: Na Kalcu — strelišče (inv. št. R 8501—8505), Jurčetov hrib (inv. št. 8506—8515); razmeroma mnogo gradiva (inv. št. 8520—8642, 8653) pa je še vedno ostalo brez vsake ožje lokacijske oznake, oziroma ima take podatke, ki nam danes ne morejo ničesar povedati. Pri dveh rimskih amforah, ohranjenih fragmentarno in v drobcih, (inv. št. R 8558 in 8623) pa stoji vendar lokacijska oznaka, »poleg gomile Vesel(?)«, ki da misliti na rimske ostanke v neposredni bližini našega halštatskega gradišča.⁵³ Zanesljivo pa seveda tudi to ni; Fedranova zbirka je bila vse predolgo zapuščena, da bi se mogli trdno zanašati na priložene, dostikrat nejasne listke.

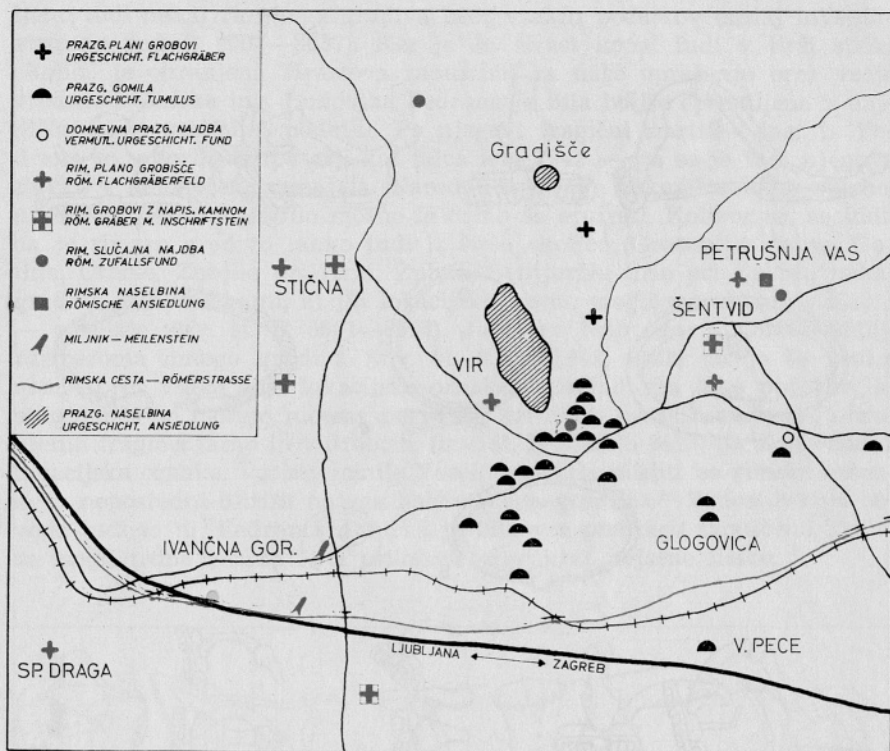

Sl. 7. Stična, Pirčeva zbirka
Abb. 7. Stična, Sammlung Pirc
1—3 = 1/2

⁵³ Gomila Vesel leži neposredno ob hiši posestnika F. Smoleja, vulgo Vesela. Njegovo gomilo je v letih pred drugo svetovno vojno izkopaval tudi R. Ložar. Iz nje omenja tudi »srednjeveške« črepinje (Glasnik Muz. druš. za Slovenijo 20, 1939, 187). Veselova gomila sodi v zelo številno skupino gomil, ki leže jugovzhodno od naselbine.

Sl. 8. Stična. Najdbe iz grobov
 Abb. 8. Stična. Funde aus Gräbern
 1—19 = 1/2

Sl. 9. Karta predrimskih in rimskih najdišč iz Stične in okolice
Abb. 9. Vorrömische und römische Funde im Gebiet von Stična

Severno od Stične, v Mekinjah »Na Ilovci« je bila najdena rimska fibula poznolatske sheme (inv. št. P 6713), ki jo objavlja Ložar.⁵⁴

Važne rimske postojanke so vzhodno od prazgodovinskega naselja v Šentvidu pri Stični in Petrušnji vasi. Iz Šentvida se omenjajo rimske grobne in naselbinske najdbe že zelo zgodaj.⁵⁵ H grobnim sodi poprej v župnišču vzdani nagrobnik CIL III 10783, hranjen sedaj v Narodnem muzeju.⁵⁶ A. Müllner poroča o številnih grobovih na Farovškem hribu in Škufčevi njivi med današnjo cesto in Šentvidom.⁵⁷ S. Rutar pa o dveh žganih grobovih, pokritih s ploščami, odkopanih na posestvu A. Hauptmana, 300 m zahodno od farne cerkve (z oljenko Cresce), na terenu, ki ga ljudstvo imenuje Štajngrob.⁵⁸ Omenja tudi republikanski novc iz leta

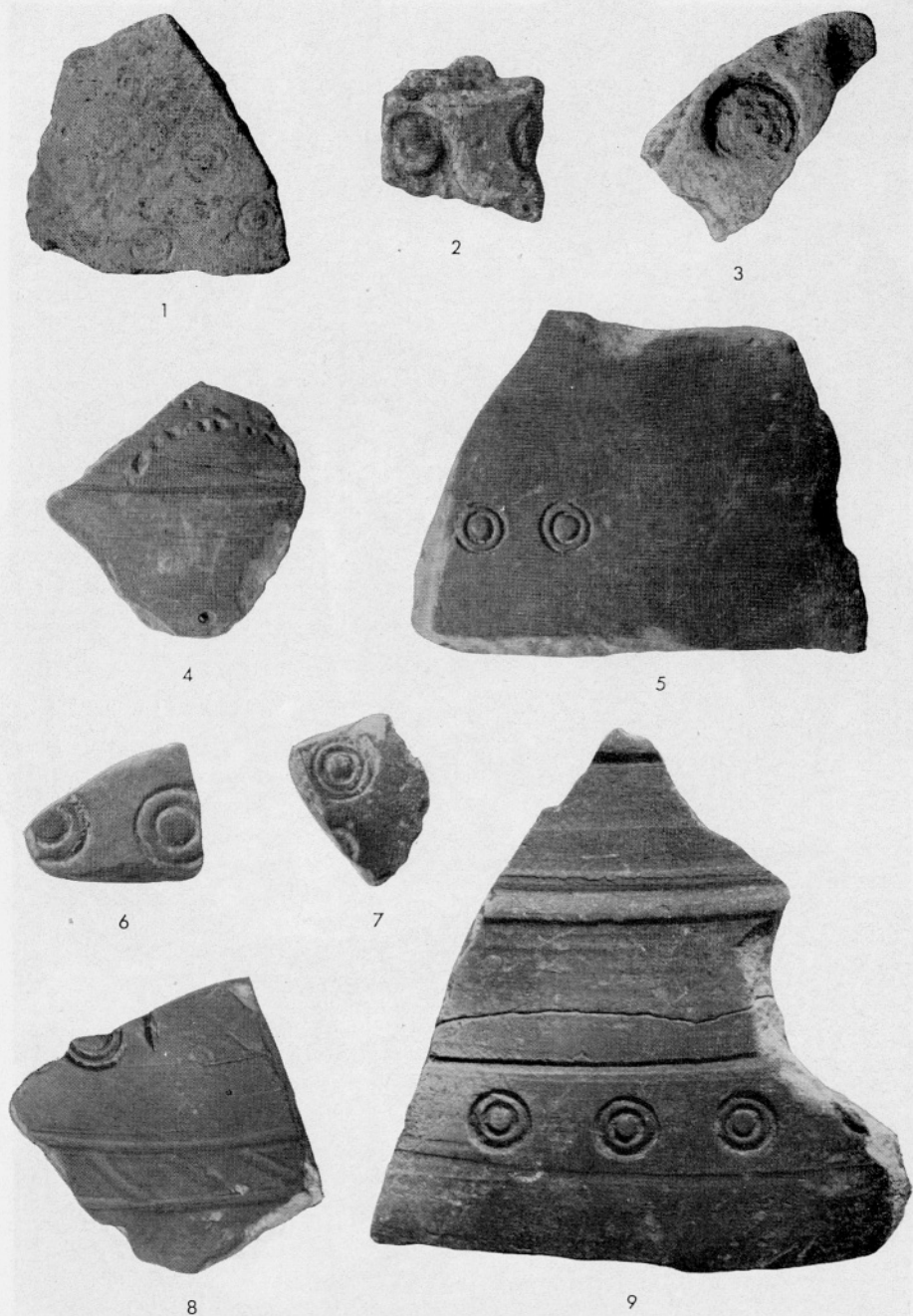
⁵⁴ Glasnik Muz. druš. za Slovenijo 14, 1933, 48 ss.

⁵⁵ Stratil, Illirisches Blatt 1827, 11.

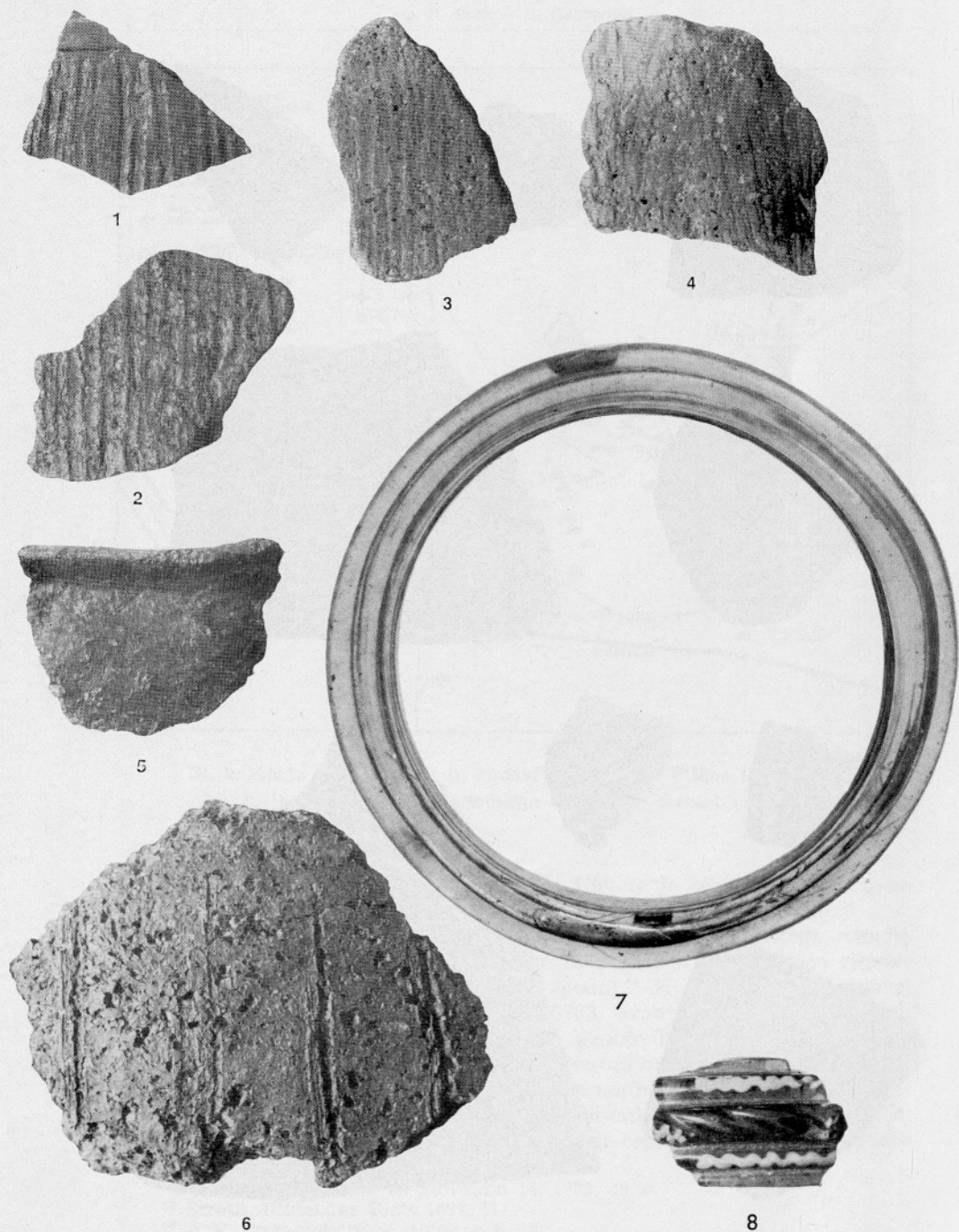
⁵⁶ A. V. Premerestein, S. Rutar, o. c. 23.

⁵⁷ Emona (1879) 93.

⁵⁸ Mitt. d. Zentr. Komm. NF. 18, 1892, 204. Cfr. tudi F. v. Hochstetter, Mitt. d. Anthr. Ges. Wien 9, 1879, 72.

Stična, naselje. Halštatska in latenska keramika z žigosanim ornamentom
 Stična, Siedlung. Hallstatt- und Latènekeramik mit Stempelzier
 1—9 = 1/1

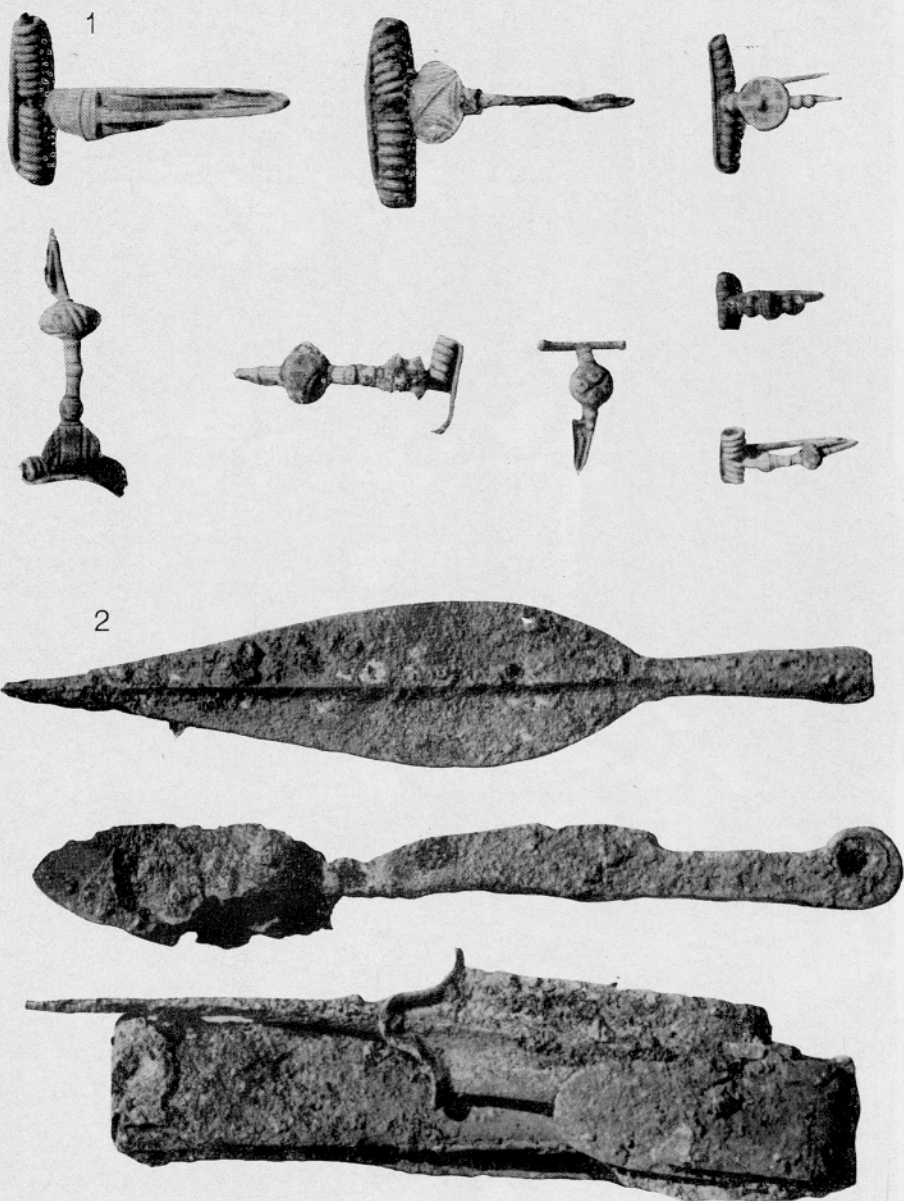

Stična. 1—6 naselje. Latenska keramika, od tega 1-2 iz grafitirane gline,
7-8 stekleni zapestnici iz zbirke Eberle

Stična. 1—6 Siedlung. Latènekeramik, davon 1-2 aus Graphitton,
7-8 Glasringe aus der Sammlung Eberle
1—6 = 3/4, 7—8 = 1/1

Stična, naselje. Tlak v sondi VI
Stična, Siedlung Schnitt VI. Hangpflasterung

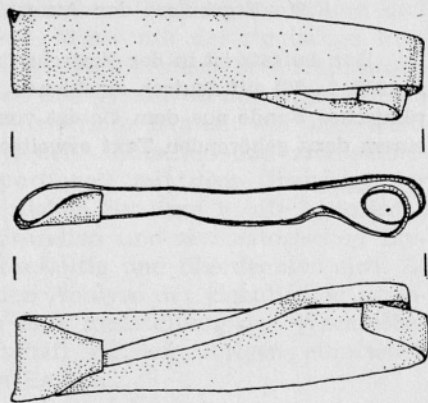
Stična, Gomila II. Najdbe iz mecklenburške zbirke
 Stična, Tumulus II. Fundstücke aus den Untersuchungen der Herzogin
 von Mecklenburg
 Brez merila — Ohne Maßstab

100 pr. n. e. (*triumvir monetalis M. Frurius Philus*). Keltski stater in razne rimske novce omenja tudi Müllner. Po J. Kastelicu se dobe rimski ostanki tudi v vinogradu F. Skubica (vulgo Kutnarja) nad hišo Kastelčevih (vulgo Vrežgovih) v smeri proti Petrušnji vasi. Tudi J. Pečnik⁵⁹ govori o mnogih rimskih žganih grobovih iz 2. stol. n. e. O naselbinskih najdbah se poroča na Anžlovem posestvu; 2. 11. 1910 je bila tam odkrita ženska glava iz belega marmorja, novec Konstancija II in sledovi hipokavsta.⁶⁰ Prav tako se omenjajo fragmenti rimske keramike in mozaičnih kock na bližnjem Golem vrhu.⁶¹

Celotno gradivo iz Petrušnje vasi je sedaj objavil in obdelal P. Petru⁶² (s skico najdišča). Prva nekropola leži na Dremljevem posestvu (po domače Resnik), druga nekropola (odkrit je bil en grob) pa leži na posestvu A. Vencija, Petrušnja vas 32. Skupaj je bilo odkritih 10 grobov, ki jih Petru opredeljuje v prvo stoletje (najstarejša že v avgustejsko-tiberijski čas), dva pa segata v drugo polovico drugega stoletja.

Zahodno od prazgodovinskega naselja poznamo rimske ostanke najbliže na Viru. J. Perne je izkopal na svojem posestvu balzamarij in drobno posodo, očitno ostanke iz groba, ki jih P. Petru in V. Šribar datirata v četrto stoletje n. e.,⁶³ torej nimajo nikake dokazne moči za tezo, da bi naselbina po rimski zasedbi živela še naprej.

Iz bližine Ivančne gorice, kjer sta bila najdena oba milnika, moramo omeniti še Spodnjo Drago, kjer so pri kopanju apnene jame spomladi 1947 našli fragmente rimske keramike: amfore in loncev (R 8038—8040), in Mrzlo polje, odkoder hrani Narodni muzej iz Hrastove zapuščine odlomek reliefnega polja rimskega nagrobnika (R 8035). Še dalje v smeri proti Krki je najvažnejša rimska postojanka Malo Črnelo,⁶⁴ kjer je Na-

Sl. 10. »Tirolska«. Zbirka Prazgodovinskega seminarja v Marburgu na Lahni
Abb. 10. »Tirol«. Sammlung des Seminars für Vorgeschichte Marburg/L.

1/1

⁵⁹ Izvestja 14, 1904, 29.

⁶⁰ R. Mantuani, Poročilo deželnega muzeja 1909-10, 3; isti, Carniola 2, 1911, 132 in 136. Mitt. d. Zentr. Komm. NF. 11, 1912, 282.

⁶¹ F. v. Andrian-Werburg, Mitt. d. Anthr. Ges. Wien 28, 1898 (29).

⁶² Razprave SAZU 6, 1969, 30 ss.

⁶³ P. Petru, V. Šribar, Arh. vestnik 7, 1958, 298.

⁶⁴ Poročilo Deželnega muzeja 1909-10, 3. R. Mantuani, Carniola 2, 1911, 129. R. Ložar, Glasnik Muz. druž. za Slovenijo 16, 1935, 97 ss.

rodni muzej izkopal že pred prvo svetovno vojno 8 rimskih grobov na posestvu Škufca, p. d. Bleka. Iz iste nekropole izvira tudi znamenita reliefna steklena čaša z upodobitvijo bogov, ki jo je objavil Ložar.

Namenoma smo nadrobno prikazali Stično in okolico v rimskem času. Pridobljena podoba govori zgovorno. Neposredna okolica prazgodovinskega naselja (Petrušnja vas, Stična severozahodno nad samostanom) izkazuje gradivo, ki sega zanesljivo v prvo stol. n. e., delno celo že v avgustejsko-tiberianski čas, kot je to ugotovil za dva grobova iz Petrušnje vasi P. Petru. V prvem stoletju je prav tako že tekla neposredno v bližini starega prazgodovinskega naselja rimska cesta. Pri takem položaju bi nedvomno smeli pričakovati tipično rimsko gradivo tudi na naši prazgodovinski postojanki, če bi naselbina v rimskem času živela v večjem obsegu še naprej. Ker smo v notranjosti kopali še razmeroma malo, ugotovitev še ni dokončna. Vsekakor pa lahko že danes z veliko verjetnostjo tvegamo trditev, da je bila prazgodovinska naselbina, ki je živela skozi vse halštatsko in latensko obdobje, na začetku rimske zasedbe oziroma takoj po izvedbi rimske oblasti na našem prostoru opuščena. Ali je naša ugotovitev le lokalnega značaja, ali pa moramo računati z načrtno selitvijo prebivalstva ob rimski zasedbi, pa so že vprašanja, ki jih lahko rešimo le s širšimi načrtnimi raziskavami.

ZUSAMMENFASSUNG

Zur latènezeitlichen Besiedlung Unterkrains

Erste Ergebnisse der Ausgrabungen im Ringwall von Stična

Der Aufsatz ist in der Festschrift Dehn (Fundberichte aus Hessen, Beiheft 1, 1969, 7—20) auf deutsch erschienen. Die vorliegende Fassung ist durch 3 Abb. römischer Funde aus dem Gebiet von Stična, eine Karte der Fundstellen und einem dazu gehörenden Text erweitert.

ZUM CHARAKTER DER GELDWIRTSCHAFT IM JAPODENGEBIET

KAREL KURZ

Národní museum, Praha

Das Studium des ethnischen Charakters des nordwestlichen Balkans stellt für den Zeitraum des 1. Jahrtausends v. u. Z. einen Komplex komplizierter Probleme dar. Vor allem handelt es sich darum festzustellen, inwieweit man den menschlichen Gemeinschaften in diesem Gebiet den Charakter einer wirklichen ethnischen Gesamtheit zuerkennen kann, d. h. inwieweit diese Gemeinschaften in ihrer Abkunft, Sprache und Kultur untereinander verwandt waren. Mit Rücksicht auf die lokale Situation muss festgestellt werden, inwieweit die einheitliche Bezeichnung Illyrer für die auf dem nordwestlichen Balkan ansässigen Gemeinschaften berechtigt ist.¹ Dann muss man sich der Kompliziertheit der dortigen Situation bewusst werden. Das lokale Milieu war nicht isoliert, sondern empfing Anregungen zunächst aus der griechischen Sphäre, entzog sich nicht dem ethnischen und zivilisatorischen Einfluss der Kelten und assimilierte sich schliesslich in gewissem Masse mit der römischen Provinzkultur. Die Einwirkung der angeführten ethnischen, bzw. zivilisatorischen Elemente äusserte sich im grossen und ganzen in der angedeuteten chronologischen Aufeinanderfolge. Die historische Realität war aber weit aus komplizierter. Die Kompliziertheit der ethnischen und zivilisatorischen Verhältnisse erhöhte sich proportionell mit dem Übergang der illyrischen Gesellschaft aus dem urzeitlichen Stadium in die historische Periode. Die einzelnen ethnischen, kulturellen und zivilisatorischen Elemente überlagerten sich nämlich wechselseitig und überdeckten sich. Es handelt sich demnach nicht nur um eine Analyse der eigentlichen illyrischen Gesellschaft, sondern auch um eine Feststellung der Wechselbeziehungen dieser ethnischen Gemeinschaft zu den übrigen ethnischen Komponenten auf dem nordwestlichen Balkan.

Eine spezifische Situation lässt sich im Nordwesten des einstmaligen antiken Dalmatiens, im Gebiet der Japoden, beobachten. Der Bericht

¹ Zur Ethnizität der vorzeitlichen und protohistorischen Gemeinschaften im nordwestlichen Balkan vgl. vor allem: Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba. Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, Knjiga IV, Centar za balkanološka ispitivanja, Knjiga 1, 1964, passim.

Strabos charakterisiert dieses Gebiet als ein von einer gemischten illyrisch-keltischen Bevölkerung bewohntes Territorium. Die in verhältnismässig jüngster Zeit entdeckten archäologischen Quellen scheinen die Angabe des antiken Geographen zu widerlegen. Ich versuchte, die widersprechende Aussage der schriftlichen Quelle und der materiellen Belege vor geraumer Zeit folgendermassen zu interpretieren.² Das sog. illyrisch-keltische Völkergemisch darf man sich nicht als ethnische Struktur mit gleichmässiger Beteiligung beider Komponenten — der illyrischen und der keltischen — vorstellen. Ergebnis der etappenweisen Penetration konnte das Vorkommen des keltischen Elements auf japodischem Gebiet sein, allerdings keineswegs in einer solchen Menge, dass sich seine Existenz markanter geäussert hätte. Schliesslich kann auch die Möglichkeit nicht ausgeschlossen werden, dass die Intensität der ethnischen Penetration aus den keltischen Gebieten erst zu einem Zeitpunkt anwuchs, den die Archäologie vorderhand nicht genauer zu erfassen vermag, u. zw. ca. 150 v. u. Z. — Zeitrechnungswende. Die Kontakte — hauptsächlich die Handelsbeziehungen — mit Norditalien wurden besonders nach der Gründung von Aquilea im J. 181 v. u. Z. erleichtert. Dem entspräche gleichfalls die chronologische Struktur der Münzfunde aus dem nord-westlichen Teil Dalmatiens vor der römischen Kolonisation.³ Die Existenz unbestreitbarer keltischer Elemente auf dem Japodenterritorium sowie auf dem Gebiet von ganz Bosnien und Herzegowina in der römischen Kaiserzeit lässt sich schliesslich und endlich m. E. nicht nur mit der sekundären Einwirkung neuangekommener Provinzialen, in diesem Fall Veteranen keltischer Abstammung, erklären. Mit dieser von Z. Marić angedeuteten Vorstellung⁴ steht m. E. der weitergefasste Kontext der sog. illyrisch-keltischen Renaissance im römischen Dalmatien in Widerspruch. Das Wiederaufleben von Traditionen der La-Tène-Zeit, z. B. in der bemalten Keramik, kann man eher mit I. Čremošnik der lokalen Grundlage zuschreiben, deren Fundamente sich bereits in der vorrömischen Zeit ausgebildet hatten.⁵

Die Anwesenheit des keltischen Elements auf dem Territorium der Japoden lässt sich also nicht nur im Bericht Strabos erblicken. Die Existenz der keltischen Bevölkerung in diesem Gebiet wird auch durch die Namen auf den Inschriften aus der Zeit des römischen Kaisertums und schliesslich nicht zuletzt auch durch Äusserungen der sog. illyro-keltischen Renaissance bestätigt. Die angeführten Phänomene sind nicht ohne Bedeutung bei den Erwägungen hinsichtlich der ethnischen Struktur der japodischen Gesellschaft. Man darf aber nicht den Umstand ausser Acht lassen, dass diese Tatsachen die sog. illyro-keltische Symbiose nur

² K. Kurz, Zur Ethnizität der Japoden. *Listy filol.* 90, 1967, 259-269, passim.

³ Vgl. K. Kurz, *Zemědělství v předřímské Dalmácii. Ilýrské zemědělství ve vztahu k agrární struktuře provincie.* Praha 1966 (Maschinenschrift) 237 ff. Diesem Problem möchte ich noch selbständige Aufmerksamkeit widmen.

⁴ Z. Marić, *Keltski elementi u mlađem željeznom dobu Bosne i Hercegovine.* Glasnik Zem. muz. NS 18, 1963, 64 (A. 16).

⁵ I. Čremošnik, *Nalazi bojane keramike u Bosni i Hercegovini u rimsko doba.* Glasnik Zem. muz. NS 15—16, 1960-61 (1961) 198—199.

bei der Applikation der sog. rückläufigen Analogie bestätigen können. Die Ansicht von der Anwesenheit der Kelten auf dem Territorium der Japoden gewinnt aber nur dann an Bedeutung, wenn sie in den Grenzen der Wahrscheinlichkeit durch einen direkten Beweis vom Wirken der Kelten in diesem Gebiet bestärkt wird. In Übereinstimmung mit der Anwesenheit der Kelten auf dem Japodenterritorium scheint der Charakter des inneren Tauschhandels im nordwestlichen vorrömischen Dalmatien zu sein, der in diesem Zusammenhang einer gründlicheren Analyse bedarf.

Der Tauschhandel im Nordwesten des vorrömischen Dalmatiens unterschied sich von dem übrigen Territorium am markantesten durch seine äussere Orientierung. Der Küsten- und Binnenteil des nordwestlichen Komplexes fiel in die Sphäre des römischen Handelseinflusses, wenngleich insbesondere auf der Küste auch die Aktivität der südöstlichen Zentren von Apollonia und Dyrrhachium, bzw. der Adriakolonien, in geringerem Masse eingriff. In diesem Gebiet muss auch die Existenz eines von Nordafrika ausgehenden Handelsstromes eingeräumt werden.⁶ Der Umlauf fremder Münzen im Küsten- und Binnengebiet liefert unstreitig Aussagen darüber, dass das Geldäquivalent im Verkehr zwischen den angekommenen Kaufleuten und der lokalen Bevölkerung zur Geltung gelangte. Die Verhältnisse im inneren Tauschverkehr sind aber nicht allzu deutlich⁷ und so muss man den Versuch unternehmen, sie in wahrscheinlicher Form zu rekonstruieren.

Der interne Tauschverkehr im Binnenland des dalmatischen Nordwestens wird am deutlichsten durch die Funddepots aus Mazin und Vrankamen charakterisiert. Diese Funde wurden leider nicht zur Gänze geborgen. Aus der Tatsache, dass auch spätere Addenda ihre Gesamtstruktur und Datierung nicht veränderten, kann man einen Schluss auf den repräsentativen Charakter des erhaltenen Inhalts mit Rücksicht auf den ursprünglichen Inhalt ziehen. Die inhaltliche Struktur tritt am besten bei dem grösseren Schatz hervor, der aus Mazin (ehem. Bezirk Gračac) stammt.⁸ Der Fund beinhaltete: *aes rude*, *aes signatum*, *aes grave*, römische Bronzemünzen, italische Münzen, einige Stücke aus Syrakus, eine griechische Prägung, eine grössere Menge ägyptischer Münzen und vor allem eine Masse karthagischer und numidischer Prägungen, schliesslich auch Fragmente von Verzierungen.⁹ Bei der Verstreutheit des Fun-

⁶ Vgl. K. Kurz, op. cit. (s. oben A. 3) 242—243.

⁷ Zum Binnenland vgl. z. B. der Münzfund von Lički Ribnik: J. Klemenc, Ostava u Ličkom Ribniku. Vjesnik Hrv. arh. druš. 16, 1935, 83—125. Weiter vgl. noch Kurz, op. cit. (s. oben A. 3) 240.

⁸ J. Brunšmid, Nekoliko našašća novaca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji: 1) V. Našašće italiskih i afrikanskih novaca u Mainzu. Vjesnik Hrv. arh. druš. 2, 1896/7, 42—81; 2) Dodatak k V., Vjesnik Hrv. arh. druš. 4, 1899/1900, 81—86; 3) II. Dodatak k V., Vjesnik Hrv. arh. druš. 6, 1902, 167—170; 4) III. Dodatak k V., Vjesnik Hrv. arh. druš. 8, 1905, 176—180.

⁹ Zum Inhalt dieses Depots vgl. übersichtlich M. Bahrfeldt, Der Münzfund von Mazin (Croatien) (1901) 3.

des kann man sich begreiflicherweise nicht auf präzise Zahlen, insbesondere bei den einzelnen Gruppen, verlassen. Dennoch kann man aber wenigstens anschaulichkeitshalber anführen, dass von den ungefähr 1411 Stück insgesamt über 343 numidische Münzen,¹⁰ ungefähr 505 karthagische und 42 ptolemäische Prägungen vorhanden waren; das *aes rude* zählte nach M. Bahrfeldt 456, nach J. Mazard 449 Stück.¹¹ Die Ungenauigkeit der definitiven Zahlen wird anschaulich von Haeberlin dokumentiert, wenn er die Korrekturen J. Brunšmids aus einem Brief zitiert, der im J. 1907, also noch zwei Jahre nach dem Erscheinen der letzten Ergänzungen, geschrieben wurde.¹² Die Notwendigkeit einer Revision und definitiven Bearbeitung dieses Komplexes liegt auf der Hand. — Der Inhalt des Depots aus Vrankamen war analog: *aes rude*, ägyptische, karthagische und numidische Münzen.¹³ Karthagische und numidische, bzw. ägyptische Prägungen kamen auch in älteren Funden vor (Kula, Zvonigrad, Donji Unac), deren Rekonstruktion aber undurchführbar ist.¹⁴ In ihrem Inhalt ähneln alle angeführten Funde einander, und zwar sowohl in den wichtigsten typologischen Gruppen (*aes rude*, bzw. *signatum*, karthagische, numidische, ägyptische Prägungen), wie auch vor allem in der metallischen Zusammensetzung — es handelt sich nämlich um Barren und Bronze-, bzw. Kupferprägungen.

Die Datierung konnte approximativ nur bei dem Depot aus Mazin festgelegt werden. Im wesentlichen stimmten alle Forscher darin überein, dass es sich um die Wende des 2.-1. Jh. v. u. Z. handelt: Brunšmid und Bahrfeldt verlegten die Verwahrung dieses Komplexes in die Zeit um das J. 89 v. u. Z., nach E. J. Haeberlin lässt sich der Fund erst ungefähr gegen das J. 90 v. u. Z. datieren, nach Mazard fällt die Verbergung des Depots spätestens in die Zeit um das Jahr 80 v. u. Z. H. Willers erwog den Zeitpunkt um das Jahr 100 v. u. Z. und Thomsen betrachtete schliesslich den Beginn des 1. Jh. v. u. Z. für jenen Zeitraum, wo der Fund versteckt worden sein konnte.¹⁵ Annähernd in den gleichen Zeitraum datierte Willers auch die Verwahrung des Depots aus Vrankamen, aller-

¹⁰ Vgl. J. Brunšmid, op. cit. 3, 170; ders., op. cit. 4, 179—180. M. Bahrfeldt, op. cit. 3; J. Mazard, *Corpus nummorum Numidiae Mauretaniaeque* (1955) 27 führt irrtümlich 238 Stücke an.

¹¹ *Aes rude*: M. Bahrfeldt, op. cit. 3; J. Mazard, op. cit. 27.

¹² E. J. Haeberlin, *Aes Grave. Das Schwergeld Roms und Mittelitaliens einschliesslich der ihm vorausgehenden Rohbronzewährung I* (1910) 16.

¹³ C. Truhelka, *Depotfund afrikanischer und anderer Bronzemünzen von Vrankamen bei Krupa. Wiss. Mitt. aus Bosnien u. d. Herzegowina* 1, 1893, 184—188; M. Bahrfeldt, op. cit. 1—2.

¹⁴ J. Brunšmid, op. cit. 1, 46; M. Bahrfeldt, op. cit. 1—2; K. Patsch, *Die Lika in römischer Zeit. Schriften der Balkankommission A. A. 1, 1900, Sp. 61* (= Kula).

¹⁵ J. Brunšmid, op. cit. 1, 45; M. Bahrfeldt, op. cit. 22; E. J. Haeberlin, op. cit. 16; J. Mazard, op. cit. 27; H. Willers, *Italische Bronzebarren aus der letzten Zeit des Rohkupfergeldes. Numismat. Zeitschr.* 36, 1904, 6; R. Thomsen, *Early Roman Coinage. A Study of the Chronology III. Synthesis* 2, 1961, 203.

dings nur nach Analogie mit Mazin.¹⁶ Die durch Brunšmid und durch die Erwägung hinsichtlich der unruhigen Situation auf dem Territorium der Japoden in dieser Zeit unterstützte chronologische Einreihung des Depots von Mazin gewinnt an Glaubwürdigkeit vor allem im Vergleich mit dem Inhalt des Fundes.

Eine Komparation des Inhalts (*aes rude*, halbierte Münzen, Teile von Verzierungen) und des annähernden Verwahrungsdatums (Beginn des 1. Jh. v. u. Z.) führt zu der eindeutigen Schlussfolgerung, dass die versteckten Barren und Münzen damals auf dem Territorium der Japoden nicht eine Geldfunktion im münzmässigen Sinn des Wortes gehabt haben konnten. Das Depot von Mazin repräsentiert in keinem Falle einen Münzschatz (*»coin hoard«*), wie R. Thomsen in jüngster Zeit mit definitiver Gültigkeit und abschliessend feststellte.¹⁷ Die Funktion des Fundes aus Mazin wurde im allgemeinen auf zweierlei Weise beurteilt: 1. Č. Truhelka und K. Patsch hauptsächlich waren der Ansicht, dass die Bronzegegenstände einen Rohstoff für eine Handwerkerstätte bildeten, die nach Patsch mit dem aus dem Küstengebiet importierten Material arbeitete;¹⁸ 2. Brunšmid und mit ihm Bahrfeldt interpretierten den Inhalt des Fundes aus Mazin als *»Geldschatz«*, und zwar in folgendem Sinne: zu Beginn des 1. Jh. v. u. Z. war bei den Japoden die sog. *»Kupferwährung«* verbreitet, also ein Tauschäquivalent — ein Metall (Kupfer, Bronze), das beim Tauschverkehr gewogen werden musste und je nach dem Gewicht angenommen wurde.¹⁹ Thomsen liess diese Frage offen, dennoch bin ich aber der Meinung, dass man sich auf Grund der berechtigten Indizien eher der Interpretation Brunšmids und Bahrfeldts anschliessen kann.²⁰

Die Voraussetzung Patschs und Truhelkas stützt sich nur auf die allgemeine Konstatierung, dass das *aes rude, signatum* und die beschädigten Münzen keine Geldfunktion haben konnten. Man muss aber alle Umstände in Erwägung ziehen. Vor allem darf man die Wahrnehmung Bahrfeldts nicht unbeachtet lassen, wonach im Funde von Mazin halbierte Münzen vorkamen. Sie hatten also offensichtlich nicht ihre ursprüngliche, ausgesprochen münzmässige Funktion. Ihre Halbierung kann aber darauf hindeuten, dass beim Tauschhandel der Rohstoff zur Verwendung gelangte, woraus sie angefertigt wurden. Ferner kann man vielleicht — für die westlichen Gebiete von Lika (z. B. Smiljan, Pazarište) — die Voraussetzung Patschs hinsichtlich des lokalen Metallmangels akzeptieren.²¹ Mazin lag allerdings im östlichen Teile von Lika, wo man eine Verbindung mit den nordöstlich von hier in Una und Sana gelegenen erzeichen Gebieten nicht ganz von der Hand weisen darf. Fast mit Sicherheit kann diese Verbindung für Vrankamen angenom-

¹⁶ H. Willers, op. cit. 7.

¹⁷ R. Thomsen, op. cit. 210—211.

¹⁸ K. Patsch, op. cit., Sp. 52—53; Č. Truhelka, op. cit. 185.

¹⁹ J. Brunšmid, op. cit. 1, 46—47; M. Bahrfeldt, op. cit. 19; 29 (geteilte Stücke).

²⁰ R. Thomsen, op. cit. 211.

²¹ K. Patsch, op. cit., Sp. 10; 111 (A. 2 — Smiljan, Pazarište).

men werden, das nördlich von Krupa, also direkt im westlichen erzeichen Gebiet Bosniens, lag, wo sich die Exploitation der dortigen Erze bereits in der Urzeit nachweisen lässt.²² Der Mangel an Rohstoff konnte, wenigstens in Vrankamen, nicht im Binnenland der Japoden und in den Nachbargebieten²³ so gross sein, dass man seinen Import nur für das Einschmelzen und für die weitere Bearbeitung hätte in Erwägung ziehen müssen. Auch wenn wir aus irgendwelchen (allerdings nur künstlich konstruierten Gründen: z. B. bessere Qualität des Materials?) einen Rohstoffmangel in diesen Gebieten annehmen würden, wäre die Voraussetzung eines Metalläquivalents beim lokalen Tausch nicht ganz ausgeschlossen: der Mangel könnte auch den Wert dieses Rohstoffes beeinflussen, der wegen seiner Seltenheit zum Tauschmittel werden konnte.

Die Funktion des Metalläquivalents beim lokalen Tauschhandel steht aber meines Erachtens in Übereinstimmung auch mit den allgemeinen Bedingungen für die Existenz einer höheren Tauschform bei den Japoden (im Vergleich mit dem übrigen dalmatischen Binnenland). Dieser Stamm war verhältnismässig lange Zeit hindurch — zunächst an der Küste, später auch im Binnenland, wo seine Sitze sich gegen Norditalien verlagerten²⁴ — der Einwirkung eines fremden höherstehenden Milieus ausgesetzt. Das ökonomische Niveau der Japodengesellschaft konnte demnach wesentlich am ehesten vom keltischen ethnischen Impuls beeinflusst werden. Die Kelten waren einerseits als Meister in der Metallbearbeitung berühmt, andererseits konnten ihre vordringenden Gruppen auch Gebräuche aus einem Milieu mit einem höherstehenden, auf dem Münzumschlag beruhenden Tauschhandel mit sich bringen (ungefähr seit der Mitte des 2. Jh. v. u. Z.).²⁵ Die keltische Komponente in der Japodengesellschaft konnte also meines Erachtens allgemeine Voraussetzungen für die Entstehung eines einheitlichen Äquivalents beim Tausch — eines Metalles (Bronze, Kupfer) schaffen. Die »Kupferwährung« Brunšmids wäre also in gewissem Sinn ein Kompromiss zwischen dem höherstehenden Niveau des keltischen Elements und der sich nach und nach entfaltenden Ökonomik der illyrischen Komponente.

Das angenommene Niveau eines Binnentausches auf dem Japodenterritorium schliesst die Anwesenheit der Kelten nicht aus, sondern impliziert sie im Gegenteil eher. Der ethnische Charakter des Japodenterritoriums lässt sich angesichts des heutigen Standes der Forschung

²² E. Pašalić, O antičkom rudarstvu u Bosni i Hercegovini. Glasnik Zem. muz. NS 9, 1954, 55, 63; D. Sergejevski, Rimski rudnici željeza u sjeverozapadnoj Bosni. Glasnik Zem. muz. NS 18, 1963, 87.

²³ Zur archäologischen Diskussion über die Ethnizität dieses Gebietes vgl. z. B. B. Čović, Ilirska nekropola u Čarakovu. Glasnik Zem. muz. NS 11, 1956, 202—203.

²⁴ Übersichtlich vgl. G. Alföldy, Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien (1965) 40.

²⁵ Zur keltischen Münzprägung vgl. im allgemeinen K. Pink, Einführung in die keltische Münzkunde mit besonderer Berücksichtigung des österreichischen Raumes. Arch. Austriaca, Beiheft 4, 1960².

und der Kenntnisse begreiflicherweise nur mit einer gewissen Wahrscheinlichkeit bestimmen. Das Mass an Wahrscheinlichkeit ist in diesem Falle weitaus geringer als z. B. bei der Analyse der Ethnizität einzelner Gegenstände. (Hier kann man sich nämlich auf zahlreiche bewährte methodische Kriterien stützen — sog. geschlossene Funde, Typologie u. ä.) Das Mass an Wahrscheinlichkeit beim Studium der Ethnizität eines umfangreicheren Territoriums erhöht sich meiner Meinung nach nur bei der Applikation der strukturellen Komparationsmethode, was in diesem konkreten Falle den Versuch bedeutete, die strukturellen Bedingtheiten zwischen den auf ein und demselben Territorium wirkenden Erscheinungen (Tauschniveau: Kelten) festzustellen.

POVZETEK

O značaju denarnega gospodarstva na japodskem področju

Strabon notira, da je japodsko področje naseljeno z mešanim iliro-keltskim prebivalstvom. Izkopanine, ki so resda še redke, tega doslej ne potrjujejo. Na drugi strani obstaja tam močan keltski sloj, ki ga najdbe dokumentirajo šele za čas po rimski zasedbi. Če bi Kelti to področje intenzivno naselili šele po rimski zasedbi (na primer, kot veterani, tako meni Marić), bi bila težko razložljiva iliro-keltska rimskodobna renesansa v provinci Dalmaciji — tudi na Japodskem —, ki si jo lahko daleč prepričljiveje razlagamo iz predrimskih tradicij (tako Čremošnik).

V okviru menjalnega gospodarstva je omenjeni prostor nedvomno spadal v rimsko trgovsko sfero, s tem seveda, da so na ozek obalni pas direktno vplivale grške jadranske kolonije, dalje, Apolonija in Dirahij in severno-afriška trgovina. Toda tuji novci, ki so krožili tudi po notranjosti dežele, kažejo, da so denarni ekvivalent — temu problemu, ki še ni dovolj izdelan, so posvečeni naslednji stavki — sprejeli prav tako domačini. Jasno izstopa to v denarnem zakladu iz Mazina, ki sicer ni bil v celoti rešen, vendar njegove prvotno ugotovljene strukture noben od številnih naknadnih dodatkov ni niti modificiral; zato smemo na njegovi osnovi graditi z dokajšnjo zanesljivostjo. Od 1411 evidentiranih bronastih kosov je 343 numidijskih novcev, 505 kartažanskih, 42 ptolomejskih, 456 je *aes rude*, poleg tega je nekaj kosov *aes signatum* in *aes grave*. Analogno sestavljen je bil depo iz Vrankamena in, kot izgleda, tudi iz najdišč Kula, Zvonigrad, Donji Unac (čeprav so slednji prešibko ohranjeni, da bi bilo sklepanje zanesljivo). Vsi kovi so iz brona. Aproximativna datacija — natančna ni mogoča — kaže, da gre za zakop iz prehoda 2. v 1. stoletje pred n. š. Najdbe so interpretirali kot surovinski material za obrtnika (Patsch, Truhelka) oziroma kot denarni zaklad, vendar ne v sklopu čistega denarnega gospodarstva (zaradi skupno z novci zakopanih bronatih okraskov in prepolovljenih novcev), marveč tehtajoče-menjalnega in sicer na 'bronasti' osnovi (Brunšmid, Bahrfeldt). Tako misli tudi avtor, ki to mnenje še dodatno utemeljuje, in zaključuje, da gre pri Japodih za obstoj višje stopnje menjalnega gospo-

darstva, ki ga tedaj v ilirski notranjosti na teritoriju poznejše province Dalmacije še ni opaziti.

Japodi, ki so bili nekaj časa živeli na jadranski obali in ki so kasneje prodrli do meja severne Italije, so dejansko imeli torej teoretično možnost, v nasprotju z ostalimi ilirskimi plemeni, hitreje razvijati gospodarsko-socialno strukturo, kar jih je dvigalo h keltskemu nivoju, tako da so bili — med zahodnimi Iliri morda edini — sposobni od Keltov brez večjih časovnih (razvojno pogojenih) intervalov prevzeti tudi 'denarno' gospodarstvo. V tem vidi avtor eno od bistvenih 'keltskih' komponent, ki jo notira Strabon.

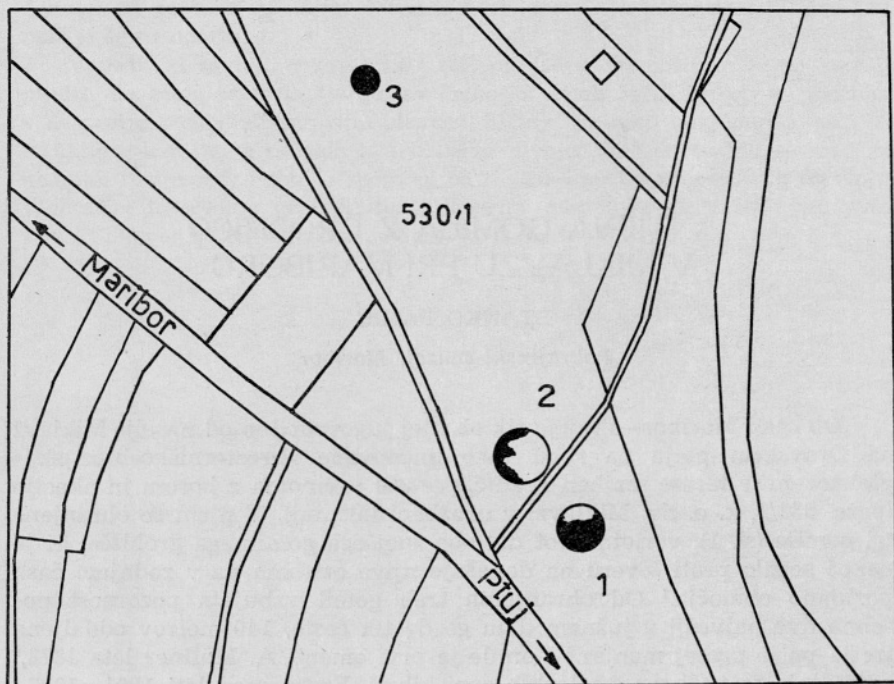
ANTIČNA GOMILA Z GROBNICO V MIKLAVŽU PRI MARIBORU

STANKO PAHIČ

Pokrajinski muzej, Maribor

Ob cesti Maribor—Ptuj je tik ob njej jugovzhodno od naselja Miklavž na Dravskem polju na robu tako imenovane »bresterniško-brezijske« pleistocenske terase majhen gozdič, porasel večinoma z borom in akacijo (parc. 531/1, k. o. Sv. Miklavž, v družbeni lastnini). V njem so ohranjene tri gomile (sl. 1), verjetno kot del obsežnejšega gomilnega grobišča, ki je nekoč segalo proti severu na današnje njive oziroma na v zadnjem času pozidano območje.¹ Od ohranjenih treh gomil vzbujata pozornost posebno dve največji v južnem delu gozda tik ceste, 140 metrov oddaljena tretja pa je precej manjša.² Gomile je prvi omenil A. Müllner leta 1873,³ pojavljajo se tudi v arheoloških zapiskih F. Ferka med leti 1901—1907,⁴ mariborsko Muzejsko društvo pa jih je v letih 1903—1905 nameravalo raziskati.⁵ Pozneje sta jih omenjala še H. Pirchegger leta 1912, ki je hotel v njih videti »*acervi duo*« iz ponarejene Arnulfove listine,⁶ ter B. Saria v kratkih orisih antičnih najdb mariborske okolice.⁷ V povojnem času, ko je gozd postal družbena lastnina in ni imel več stalnega nadzorstva, so se pričeli zanju zanimati tudi domačini ter kopati v njih zemljo za gradnjo butanih stanovanjskih hiš. Tako je od gomile št. 2 do današnjega časa ostal v glavnem neodkopan le južni in zahodni obod, a ker kopanje ni seglo do nekdanjih tal, doslej niso odkrili grobnih najdb. Gomilo št. 1 so v tem času prav tako načeli od severozahodne strani, vendar njena vsebina sprva ni bila ogrožena, dokler se leta 1961 niso lotili kopanja miklavški gasilci. Ti so pri kopanju zemlje za gasilski dom prodrli 7 metrov v notranjost 16 metrov široke in 3 metre visoke gomile, torej že v njeno osredje. Pri tem so se v steni odkopa pokazale kamnite plošče antične grobnice, ki je bila vse dotlej nedotaknjena. Preden so jo kopači utegnili razdreti, je skozi odprtino med poškodovanimi vrhnjimi ploščami zlezel vanjo dijak iz soseščine, našel na dnu vrsto deloma ne-poškodovanih najdb, jih izvlekel na plano ter shranil doma, o najdbi pa obvestil mariborski muzej.⁸ Z ene strani na pol odkopano grobnico (sl. 2) smo nato pregledali, izmerili in ponovno zasuli, da bi se ohranila kot zgodovinski spomenik na prometnem in turistično ugodnem kraju, najdbe pa smo prepeljali v mariborski muzej.⁹

Grobnica je nameščena skoraj pravilno v sredini gomile, le neznatno pomaknjena proti severozahodu, leži v smeri SV—JZ (z odklonom 35°)

Sl. 1. Še ohranjene gomile v Miklavžu pri Mariboru (po katastrski mapi, 1 : 2880)

Abb. 1. Noch erhaltene Hügelgräber in Miklavž bei Maribor
(nach dem Katasterplan, 1 : 2880)

ter je sestavljena iz štirih vsaj 1,5 metra visokih plošč različne širine, ki so vkopane v nekdanja tla (pril. 1). V tlorisu zavzema trapezast prostor (d. severne stene 1,30, južne 1,60, zahodne 2,00 in vzhodne 2,25 m), njen vrh pa leži 1,6 metra pod današnjim vrhom gomile. Plošče ne stojijo docela navpično, temveč so, zlasti severna, nekoliko nagnjene navznoter, postavljene pa so tako, da robovi na vogalih ne segajo drug mimo drugega. Obe ožji plošči sta iz peščenca: južna se lomi skrilasto, severna pa je še mehkejša. Drugi dve sta iz trdih kristalastih kamnin. Vrhnji rob vzhodne plošče je valovit, pri zahodni pa bolj raven, vendar tej manjka del vrhnjega severnega vogala, a tudi spodnji južni vogal, kjer je odprtina zapolnjena z zidcem iz prodnikov in lomljencev, vezanih z malto. Severna plošča zapira celotno steno, južna pa je trapezasta in nižja, zato je na vrhu z zidcem podaljšana. Ves grob pokrivajo tri vodoravno položene plošče, in sicer na obeh koncih dve večji, osrednjo špranjo med njima pa ena manjša. Obe veliki plošči sta dodatno podprti še z marmornima stebričema. Južni ima v prerezu obliko paralelograma (spodaj 30×27 , zgoraj 31×27 cm) in stoji ob južni steni 55 cm od zahodnega vogala, na vzhodni strani pa je spodaj za 2 cm odmaknjen od nje. Severni stebrič pravokotnega preseka (spodaj 23×23 , zgoraj 24×26) je

20 cm odmaknjen od severne stene ter prav tako stoji 25 cm oddaljen od zahodne stene. Vmesni prostor je tu zazidan z zidcem, ki se proti steni rahlo širi. Oba stebriča sta grobo izklesana in brez sledov okrasitve. Strešni plošči sta razpokani, in sicer južna dvakrat, severna pa enkrat. Srednja plošča nad većinoma 36 cm široko špranjo je trikrat prelomljena. Eden njenih kosov je padel v grobnico in poškodoval sigilatno skodelo med pridevki. Ob robovih grobnice je bilo naloženih še nekaj manjših plošč, prav tako iz peščenca ali skrilastega kamna.

Sl. 2. Miklavž pri Mariboru. Pogled na delno odprto grobnico v gomili št. 1 ob odkritju leta 1961

Abb. 2. Miklavž bei Maribor. Blick auf die teilweise geöffnete Grabkammer im Grabhügel No. 1 zur Zeit der Entdeckung im Jahr 1961

Dno grobnice v višini nekdanjih tal je bilo obloženo z oblicami in polito z malto, da je dobilo ravno površino. Po tleh je bil nasut pepel, mešan z rjavkasto črnkasto sipko zemljo, ki je pronicala skozi špranje v stropu, sicer pa je bila grobnica prazna. Ta pepel je baje skoraj docela pokrival obe stekleni žari in druge pridevne posode, ki so bile razporejene ob severni steni. Poleg žar so ostali nepoškodovani še pokal, zajemalka in dve steklenici, tretja pa je bila obenem z dišavnicama poškodovana najbrž šele po odkritju. Med drugimi pridevki je bilo še osem razbitih steklenih skodelic in sigilatna skodela, vmes pa so v pepelu ležali različni bronasti predmeti. Del teh je pripadal opremi lesene skrinjice in škatlici za lepotičenje, drugi pa so bili okovi in obloge pasu s spono, lokasta fibula, obročki, novc ter železen kavelj z žebli, a tudi

fragmenti večje amfore. V obeh steklenih žarah je bilo pri dnu nekaj kosti, med njimi precej veliki kosi, kosti so bile tudi v steklenem pokalu, posamezne — tudi večje — koščice pa so ležale raztresene še v pepelu.

NAJDBE

1. Cela, nekoliko deformirana okrogla trebušasta žara iz modro zelenkaste stekla, na gosto posejanega z večinoma drobnimi mehurčki. Spodnji del trupa je na treh mestih potlačen navznoter, dno je za 2 cm vbočeno, vodoravni rob nad do 3,5 cm visokim cilindričnim vratom je neenakomerno oblikovan — na eni polovici posode povešen navzdol, neenakomeren pa je tudi rob zaviha. Na površini le neznatni sledovi iridiranja, pač pa je znotraj in zunaj deloma zasigana in mestoma vlaknasta. Steklovina ima na nekaj mestih grudaste zelene primesi. V. 23,7, pr. 24,2, u. znotraj 13 in zunaj 19,3, d. 13 cm, debelina sten 2—3 mm. Inv. št. A 2239. T. 1: 1; 3: 1.

2. Cela, na robu nekoliko razpokana okroglo trebušasta žara iz zelo svetlega modro zelenkaste stekla z redkimi mehurčki različnih velikosti. Obod trupa je enakomerno okrogel in najširši v zgornjem delu posode. Dno je za 2 cm vbočeno, posebej pridejani vodoravni rob je bolj, vendar ne docela enakomeren ter ima 1,3 cm debel votel zavih. Na gornji strani je deloma žlebasto profiliran, deloma pa raven, v notranjosti zaviha pa so na nekaj mestih kepice snežno bele neznane snovi. Neznatni sledovi iridiranja so le na delu stene oboda in gornje površine roba, na eni strani zunanje stene oboda pa so še vidni rjavkasti odtisi tkanine s pošev potekajočimi, večinoma 1 mm velikimi kvadratki prepletov. Površina sten je znotraj in zunaj rahlo zasigana. V. 21,2, pr. 23,7, u. znotraj 11,2 in zunaj 18,6, d. 12 cm, debelina sten 2—3 mm. Inv. št. A 2240. T. 1: 2; 3: 2.

3. Ob odkritju grobnice na eni steni razlomljena prizmatična steklenica iz temnega modro zelenkaste stekla, na gosto posejanega z večinoma drobnimi mehurčki. Robovi trupa so zaobljeni, za 5 mm vbočeno in deloma počeno dno ima pet 3 mm širokih kolobarjev z znaki v obliki gobe po vseh štirih vogalih. Rahlo konični 4,8 cm visoki vrat se končuje v 2 cm širokem vodoravnem, enakomerno izdelanem robu, katerega zavih je 8 mm širok, notranji premer pa za 8 mm ožji od premera vratu. Trakasti ročaj je širok 5,2 cm, nasajen na gornji rob trupa, gornji zavih pa prilepljen na sredino vratu. V profilu koničasto zapognjeni rob je podolž tenko nažlebljen, vendar tako, da je opazno, kako je bil sestavljen iz dveh delov. Na nekaterih mestih trupa so vidni neznatni sledovi iridiranja, zunanja površina je na nekaj mestih rahlo zasigana. V. 28,7, pr. 9,5, u. znotraj 3 in zunaj 7, d. 8,5 cm, debelina sten 3—4 mm. Inv. št. A 2241. T. 1: 5; 3: 5.

4. Cela, delno počena cilindrična steklenica iz zelo svetlega modro zelenkaste stekla, večinoma posejanega z mehurčki različnih velikosti. Robovi trupa spodaj in zgoraj so zaobljeni, za 1 cm vbočeno dno ima spodaj 2,7 cm širok ostanek kolobarjastega nalepka, ki je nastal pri izdelavi. Cilindrični vrat je 3,5 cm visok in se končuje v prilepljenem 1,8 cm širokem vodoravnem robu, zavih je do 8 mm debel. Rob ni enakomerno prilepljen na vrat, zato sega na eni strani 6 mm navznoter, na drugi pa leži nekoliko navzven. Do 2,8 cm široki trakasti ročaj je nasajen na rame, gornji del pa ima prilepljen na konec vratu in rob ter je profiliran s tremi vzdolžnimi rebri. Na površini so neznatni sledovi iridiranja, zunaj in znotraj pa je nekoliko zasigana. Steklenica ima poševno dno in se nagiba za 5° na eno stran. V. 19,3, pr. 11,7, u. znotraj 3,5 in zunaj 6,4, d. 7,5 cm, debelina sten 1—2 mm. Inv. št. A 2242. T. 1: 4; 3: 3.

5. Razlomljena cilindrična steklenica z vsemi zgoraj naštetimi lastnostmi. Vrat je visok 4,5 cm in rahlo koničen, od trakaste ročaja s pošev potekajočim notranjim osrednjim rebrom so ohranjeni le razbiti kosi. V. 20,2, pr. 11,2, u. znotraj 3,2 in zunaj 6, d. 8,5 cm, debelina sten 1—2 mm. Inv. št. A 2243. T. 1: 3.

6. Cel pokal iz rumenkasto zelenega stekla brez mehurčkov. Konični trup se spodaj končuje v za 7 mm izstopajoč prilepljen vodoraven prstanast rob, dno ostenja pa je zaobljeno in ima 3 cm širok plitek omfalos. Gornji rob poso-

de je lijakasto izvihan in na koncu odebeljen, da ima na gornji strani plitek žlebič. Pod robom je nalepljen do 1,4 cm širok in 7 mm debel ročaj, ki je neenakomerno izdelan in pošev prilepljen. V gornjem delu ima spočetka ob strani izklinjajoče se rebro, spodnji zaključek pa je nalepljen na steno v srčasti obliki in ima po steni navzdol 3 cm dolg klinast podaljšek. Površina ima šibke sledove iridiranja in je na obeh straneh nekoliko zasigana. V. 13, u. zunaj 14,3, d. 8 cm, debelina sten 2 mm. Inv. št. A 2244. T. 1: 6; 3:6.

7. Na vratu poškodovana dišavnica iz zelo svetlega zelenkastega oz. brezbarvnega stekla z redkimi drobnimi, na vratu podolž razpotegnjenimi mehurčki. Konični oz. močno potlačeni okroglasti trup ima za 2 mm vbočeno gladko dno, 10,2 cm dolg cevast in spodaj za 4 mm širši vrat je na prehodu v trup komaj opazno zadrženo zožen, zgoraj pa se končuje v 7—8 mm širokem vodoravnem prilepljenem robu. Ta ima zlasti na notranji strani ovalno odprtino, ki se ne ujema z ustjem vratu. Dno je postavljeno nekoliko poševno. V. 14,3, pr. 8,3, v. trupa 4, d. 6,5, pr. vratu do 3,1 cm, debelina sten 1 mm. T. 2: 11; 3: 4.

8. Cela zajemalka iz modro zelenkastega z drobnimi mehurčki posejanega stekla. Konično se zožujoči trup ni enakomerno visok ter ima neenakomerno zaobljeno dno s 3 mm globokim omfalosom. Gornji rob je 8 mm širok in nad zožujočim se trupom navzven navzdol zavihan. Ustje ni enakomerno okroglo, temveč ovalno. Na rob je nalepljen do 2,2 cm širok in 5,3 cm visok trakast držaj, ki stoji navpično na posodo ter ima gornji zaključek zaobljen in 2 cm vodoravno navzven zavihan. Na zunanji površini neznatni sledovi iridiranja in sige. V. zajemalke 4,2 oz. 9, u. 6,5 oz. 7, d. 4 cm, debelina sten 2 mm. Inv. št. A 2246. T. 2: 10; 3: 7.

9. Razlomljena polkroglasta skodelica iz zelo svetlega modro zelenkastega stekla. Rob je pošev izvihan in odebeljen, dno ima poudarjeno prstanasto nogo ter plitek omfalos. Zunanja površina je precej zasigana. V. 4, u. zunaj 9—9,5, d. 4,5 cm, debelina sten večinoma 1 mm. Inv. št. A 2247. T. 2: 1.

10. Povsem podobna, razlomljena in fragmentirana skodelica z nekoliko bolj vodoravnim robom. Na odebeljenem dnu z 2 cm širokim omfalosom so vidni sledovi kolobarjastega nalepka, ki je nastal pri izdelavi. V. 4,5, u. 9,8, d. 4,8 cm, debelina stekla večinoma 1 mm. Inv. št. A 2248. T. 2: 2.

11. Razlomljena in fragmentirana skodelica iz čistega zelo svetlega modro zelenkastega stekla. Trup je oblo koničen in ima dve pasasti vzboklini, končuje pa se v pošev stoječem navzven zavihanem robu, ki ga zgoraj loči od ostenja ozek žlebič. Dno s poudarjeno prstanasto nogo ima neznaten omfalos ter sledove kolobarjastega nalepka. V. 5, u. 11,5, d. 4,6 cm, debelina sten večinoma manj kot 1 mm. Inv. št. A 2249. T. 2: 8.

12. Povsem podobna, razlomljena in fragmentirana skodelica z enakim dnom, a lijakasto se razširjajočim ustjem, ki ima droben poševen odebeljen rob. V. 5,5, u. 11,5, d. 4,5 cm, debelina sten večinoma manj kot 1 mm. Inv. št. A 2250. T. 2: 9.

13. Razlomljena in fragmentirana ponvica iz zelo svetlega modro zelenkastega stekla z redkimi drobnimi mehurčki. Trup je koničen in v sredini kolobarjasto razširjen, zaobljeno in odebeljeno ravno dno ima 2 cm širok plitek omfalos. Rob je pošev izvihan in navzven zapognjen v 5 mm širok kolobar, ki ga znotraj loči od ostenja ozek žlebič. Na ta rob je prilepljen 7 cm dolg vodoraven trakast držaj, ki ima nesimetrično konkavno oblikovani stranici in se na koncu razširi od 2,4 do 3,7 cm. V. 4,4, u. 10, d. 7 cm, debelina sten večinoma 1 mm. Inv. št. A 2251. T. 2: 3.

14. Povsem podobna, razlomljena in fragmentirana ponvica. Odebeljeno dno ima izrazitejšo konkavno vdolbino, od podobnega držaja je ohranjen le 3 cm dolg začetek. Šibki sledovi iridiranja so predvsem na notranji strani. V. 5, u. 10,2, d. 7,5 cm, debelina sten 1—2 mm. Inv. št. A 2252. T. 2: 4.

15. Razlomljena in fragmentirana krožniku podobna skodelica iz zelo svetlega modro zelenkastega stekla skoraj brez mehurčkov. Nizki zaobljeno konični trup je zgoraj pošev izvihan in prehaja v poševno ležeč navzdol zavihan 8 mm širok rob. Znotraj izviha poteka po vsej dolžini roba različno širok pas neznane snežno bele snovi. Odebeljeno skoraj ravno dno ima poudarjeno prstanasto nogo ter neznaten omfalos. Površina ima šibke sledove iridiranja

ter precej zasigana. V. 3, u. zunaj 14,5, d. 5,6 cm, debelina sten večinoma manj kot 1 mm. Inv. št. A 2253. T. 2: 4.

16. Podobna, razlomljena in fragmentirana skodelica iz svetlega bolj rumeno zelenkastega stekla, ki ima nekoliko višji trup ter cevasto zapognjen poševni rob. Izrazito odebeljeno dno ima poudarjeno prstanasto nogo in 2,5 cm širok omfalos. V. 4,5, u. zunaj 14,5, d. 6 cm, debelina sten večinoma manj kot 1 mm. Inv. št. A 2254. T. 2: 7.

17. Fragmenti vratu in trupa dišavnice iz zelo svetlega modro zelenkastega oz. brezbarvnega stekla, posejanega deloma z drobnimi mehurčki. Cevasti vrat se proti vrhu zožuje s 3 mm in ima lijakasto razširjeno ustje z odebeljenim, v droben kolobar zavahanim robom. Prehod v okroglast trup ter dno posodice sta neznana. V. po rekonstrukciji približno 11, pr. 4,5, d. vratu najbrž 5,6, pr. vratu do 1,9 cm, debelina sten večinoma manj kot 1 mm. Inv. št. A 2256. T. 2: 5.

18. V ognju raztaljeni paličasti kos modro zelenkastega stekla, morebiti ostanek ročaja neznane posode, d. 10 cm, odebeljen na enem in stanjšan na drugem koncu, d. 10 cm, pr. 0,3 do 1,5 cm ter nekaj koscev večinoma manj kot 1 mm debelih sten skodelic. Inv. št. A 2256.

19. Obnovljena skodela iz terre sigillate tipa Drag 37. Reliefno okrašena površina je živo rdeče barve, izdelovalčevega žiga ni. Reliefni okras se pričinja 1,8 cm pod navzven odebeljenim robom in sega vse do prstanaste noge dna, ki ima na spodnji strani okrog osrednje deformirane vzbokline pet neenakomerno oblikovanih koncentričnih reber. Vrhnji rob reliefnega pasu obdaja jajčna kita, pod katero poteka cikcakasta črta. Osrednji motiv predstavlja štirikrat ponovljena lika desno dirjajočega leva in jelena, med katerima so različno oblikovani pahljačasti grmiči. Pod temi liki so šopi trave, deloma v dvojni vrsti. Spodnji rob reliefnega pasu je sestavljen iz cikcakaste črte in iz venca trojnih listov. V. 7, u. 15,5, d. 7 cm. Inv. št. A 2257. Sl. 3 in 4.

20. Škatljica za šminkanje iz tanke bronaste pločevine, večinoma brez patine. (Sl. 5.) Osnovna ploskev (d. 11,8, š. 6,5 cm) ima tri robove zapognjene navzdol, četrti pa je raven. Na enem koncu je 2,8 cm visoka in 4,5 cm široka kupolasta vzboklina, na drugem koncu pa je nanjo prilepljena škatljica s tremi prekat. Ta je sestavljena iz štirih stranskih in dveh vmesnih ploščic, vseh razen čelne spodaj zapognjenih, da so se dale prilepiti na podlago. Tri obrobne ploščice imajo enak zavih tudi zgoraj, okrašen po notranjem robu s prečnimi črticami. Čelna ploščica je bila prilepljena samo z lepilom, ker je na vseh straneh ravno odrezana ter ima na zunanji strani 1,7 cm dolg trnast zapah, zraven pa vtisnjen 9 mm širok krožec. Škatljico (d. 7,5, š. 5,3, v. 1,7 cm) je zapiral premičen pločevinast pokrov (d. 6,6, š. 5,2 cm), ki ima zunanji rob navznoter zapognjen in enako okrašen kot stranske ploščice. Na sredini je bil prilepljen 3,2 cm širok okrogel medaljon s pridvignjenim punciranim robom. V osrednjem polju so v tolčeni tehniki prikazana tri rustikalno upodobljena božanstva, Merkur, Neptun in Mars (sl. 6). Po robu spodnje ploščice je prilepljena 11,7 cm dolga in 1,4 cm široka cevka iz ne docela sklenjene pločevine, v kateri tiči na strani s škatljico 2,5 cm dolga tanjša cevčica. Terilni kamen in bronasta lopatica nista bili najdeni? Inv. št. A 2259. T. 4.

21. Bronasta pasna spona s pločevinastim pritrjevalcem na jermen. Ravna stranica spona je nepravilno okrogla in na eni strani nalomljena. Oblo zapognjeni krajši stranici ogleatega preseka sta v sredini zunanje strani okrašeni z dvema žlebičema oz. tremi prečnimi rebri. Enako profilirani, oblo nazaj zapognjeni zunanji rob ima dva z že zabrisanimi prvinami živalske glave, okrašene po zunanji strani z obojestranskimi poševnimi zarezi. Zunanji kraki vseh štirih vogalov spona so okrašeni z enim do dvema rebroma ter glavicom, ki je na enem notranjem kraku očitno odlomljen. Vel. 5,8 × 4 cm, deb. 4–6 mm. Pločevina za pritrjevanje ima na spodnji strani pravokotno obliko (3 × 3,4 cm) ter je v 1 cm širokem loku zapognjena okrog ravne paličice spona. Na zunanji strani se končuje v 1 cm dolgem in 5,1 cm širokem pasu s petimi luknjicami, skozi katere je bilo pribitih pet žebličkov s 4 mm širokimi glavici. Eden od njih je še ohranjen v celoti, od drugih štirih pa le na spodnji ploščici spiralno zatolčeni konci. Pregib okrog paličice je na zunanji strani okrašen z ravnimi in poševnimi prečnimi zarezi; po ena ob robu in tri ravne v sredini, vmes po dve poševni. Inv. št. A 2260. Sl. 7.

22. Dve h gornji sponi pripadajoči pravokotni pasni oblogi iz 0,3 mm debele, bronaste pločevine, okrašeni z mrežastimi predrtinami. Robovi so pošev narezani, predrtine imajo različne vzorce: zunanji okvir sestavlja niz 3 mm širokih krogov, ki potekajo v dvojnem pasu trikrat tudi počez. V počeznih pasovih so med njimi rombične predrtine, v osrednjem pasu pa 2 mm široki krožci, kakršni potekajo počez še v štirih vmesnih progah. Po osrednjem pasu petih ožjih krožcev ter po dveh ob zunanjem robu okvira so bili pritrjeni bronasti žeblički s 5 mm širokimi polkroglastimi glavicami in trni, ki so zunaj glavic pravokotno zapognjeni: tisti na notranji oblogi 2 mm zunaj glavic, drugi na zunanji oblogi pa po 4 mm, ker so bili pritrjeni ne le na jermen, temveč tudi na notranjo oblogo. Vel. oblog: zunanja $4,8 \times 6$, notranja $4,8 \times 5,7$ cm. Inv. št. A 2261—2262. Sl. 8 a, b.

23. Podolgovata pasna obloga iz enake bronaste pločevine in okrašena z enakimi, tu le 2 cm širokimi mrežastimi predrtinami. Podolžni rob je na obeh straneh pošev narezan. En konec je zapognjen v 1,8 cm nazaj segajoč zavih ter na zunanji strani okrašen trikrat s po štirimi ravno ter med njimi dvakrat s po tremi poševno vrezanimi črticami. Drugi konec je v dolžini 2,8 cm nepredrt, na robu zožen in narezan v tri različno oblikovane nastavke. V vsakem izmed njih je vtolčen 2 mm širok krožec, dva pasova takih krožcev pa potekata poprek obloge. Med njimi so ob robu tri luknjice za žebličke, kakršni so bili (pr. glavic 5 mm, trni zapognjeni po 3 mm) trikrat po dva uporabljeni tudi na robovih in sredini predrtine. Vel. $2,6 \times 9,3$ cm. Inv. št. A 2263. Sl. 8 c.

24. Podolgovati okov, izdelan iz polkrožno usločene 0,6 mm debele bronaste pločevine in sestavljen iz dveh podobnih členkov, spojenih v sredini z bronastim žebličkom. Na enem koncu imata šarnirski tečaj, sestavljen pri enem iz enega, pri drugem pa iz dveh preluknjanih oglatih nastavkov. Ravni površini tega 4 mm visokega tečaja sledi usločen trup, ki je 2,8 cm po dolžini valjast, nato preide prek pošev narezanega rebra v stilizirano živalsko glavo. Zunanja površina je okrašena s prečno in pošev zarezanimi črtami. Na zaključni buničici ter na valjastem trupu so tri luknjice za žebličke, od katerih imajo nekateri ohranjeni 3 mm široke ploščate glavice, trni pa so 3—4 mm po izteku iz votlin okovov pravokotno zapognjeni in deloma vodoravno zaviti. Oba členka sta rahlo zapognjena navzdol. D. 12,5, š. do 1,3 cm. Inv. št. A 2267. Sl. 9 b.

25. Podoben enako izdelan, nekoliko krajši okov. Vmesni žebliček ni ohranjen, od drugih le eden. D. 12, š. do 1,3 cm. Inv. št. A 2268. Sl. 9 a.

26. Štirje čolničasto (mandeljasto) oblikovani okovi iz 0,3 mm debele bronaste pločevine. Osrednja površina je gladka, stanjšana konca pa se končujeta v pravokotnem jezičku (d. 8, š. 4—5, deb. do 2 mm), ki ima na gornji strani tri ostro profilirane počezne žlebiče oz. štiri rebra. Na koncih osrednjega dela je po ena luknjica za žebličke, ki imajo 3 mm široke ploščate glavice ter so 4—5 mm po izteku iz votlin okovov pravokotno zapognjeni. D. 5,3, š. do 1,7, v. do 0,8 cm. Inv. št. A 2269—2272. Sl. 9 c.

27. Deset pravokotnih ploščic — okovov pasu iz 0,3 mm debele bronaste pločevine. Robovi so zobčasto narezani, podolžne stranice pa okrašene z vtolčenimi krožci. Po podolžni osi so razporejene tri luknjice za žebličke z 5 mm širokimi polkroglastimi glavicami, od katerih jih je večina še ohranjenih. Njihovi trni so po 3 mm pravokotno zapognjeni. Ploščice so večinoma ravne, nekatere rahlo ukrivljene navzgor ter različno patinirane. Okrog luknjic za žebličke sta vrtana dva krožca s pr. 5 oz. 7,5 mm. Vel. večinoma do $1,5 \times 2,6$ cm, en sam košček — enajsti — z enim žebličkom meri le $0,8 \times 1,2$ cm. Inv. št. A 2274 in 2278. Sl. 10.

28. Štiriindvajset bronastih žebličev z 1,7 cm širokimi polkroglastimi votlimi glavicami, ki so v treh primerih predrte, v drugih dveh pa fragmentirane (šest od njih jih sodi k oblogi ključavnice št. 30). Razen predrtih imajo vsi drugi še ohranjene oglate trne, ki so — kolikor so še celi — po 3 mm zunaj glavic pravokotno zapognjeni. Inv. št. A 2275. Sl. 11.

29. Petnajst bronastih žebličev z do 1,1 cm širokimi polkroglastimi votlimi glavicami, od katerih je le ena predrta. Oglati trni so skoraj vsi brez koncev, po enem ohranjenem primeru pa je videti, da so bili prav tako 3 mm zunaj glavic pravokotno zapognjeni. Inv. št. A 2276. Sl. 11.

30. Okov ključavnice na skrinjici, izdelan iz 0,5 mm debele bronaste pločevine rumene in rjavkaste barve, skoraj brez patine. V zgornjem delu sta vrezani dve odprtini: ena navpična pravokotna (6×17 mm), druga pravokotno zapognjena (16×16 oz. 8 mm). Ob večinoma okrušenih krajših stranicah so po tri luknjice, skozi katere so bili zabiti žeblički s 17 mm širokimi glavicami (glej št. 28!), kot je to ugotovljivo po sledovih na pločevini. Kateri žeblički so sodili k okovu ključavnice, se ne da ugotoviti, zato tudi ni mogoče presoditi, kakšna je bila oblika njihovih trnov. Pod kotasto odprtino je vtisnjen v pločevino 0,5 mm globok in 9 mm širok krog. Robovi okova, sedaj večinoma okrušeni, so bili poprej ravni. Vel $6,6 \times 9$ cm. Sem sodi tudi 1,6 m dolg zapah varovalne ploščice s polkroglastim navpičnim držajem. Inv. št. A 2285. Sl. 12 a.

31. Trakasti zapirač iz 2,5 mm debele bronaste pločevine, prekrte večinoma z grobo zeleno patino. Na gornjem koncu je širok 2,7 cm in na zunanji strani okrašen s tremi rebri med zarezi, v luknjici pa tiči ostanek trakaste spone, ki je bila po 9 mm poteka skozi zatič in les na obe strani pravokotno zapognjena. Proti drugemu koncu se zapirač z rahlo zaobljeno površino zoži na 1,3 cm ter preide prek oglatega rebra in žlebasto zajede v polkroglast zaključek. Na tem koncu je spodaj $1,3 \times 1,3$ cm velika polkroga pentlja za sprejemanje zatiča. D. 6,6 cm. Inv. št. 2266. Sl. 12 b.

32. Bronasta lokasta fibula, deloma patinirana, večinoma pa rumenkasto črnkaste barve. Del loka z nogo ter del igle manjkata. Peresovina ima po štiri navoje in je deloma prekrita z razširjenim locnem, okrašenim po robovih z žlebičem, po površini pa z vtisnjenimi drobnimi zobci. Na koncu oblega zaviha ima locenj na vrhu 1,2 cm širok spojen trakast obroček, na njegovi gornji strani pa je bilo četvero pokončnih rožičkov, od katerih je le še eden cel. Spodnji del loka je tu opremljen s prečnim vozlom, od katerega teče po notranji strani ploščato rebro proti nogi. D. še 4, š. peresovine 2,4, v. fibule ca. 2,5, d. ohranjene igle še 4,5 cm. Inv. št. A 2281. Sl. 13 a.

33. Oblo zapognjeni držaj iz 2 mm debele okrogle bronaste žice. Na zavitih koncih sta še ohranjena dela zavite žice spone, katerih konci so bili najbrž pravokotno zapognjeni. D. 7, v. 2 cm. Inv. št. A 2279. Sl. 13 b.

34. Trije obročki iz 3 mm debele bronaste žice rombičnega preseka, od teh dva prelomljena. Pr. večinoma 2,2 cm. Inv. št. A 2280. Sl. 13 c.

35. Železni kavelj oglatega preseka s pravokotno zapognjenim 2 cm dolгим zaključkom. Trn se proti sredini zdebela na 6×6 mm, nato pa preide v okrušeno konico. D. še 7,8 cm. Inv. št. A 2283. Sl. 14 a.

36. Stirje železni žebliji oglatega preseka, s ploščitimi glavicami. Dva sta še cela in po 4 oz. 4,5 cm pravokotno zapognjena. D. 4,2—7, deb. do 0,4, pr. glavica do 1,8 cm. Inv. št. A 2284. Sl. 14 b.

37. Močno obrabljeni bronasti novci (as) s pr. 2 cm. A.: cesarjeva glava na desno in ostanki napisa IMP CA. (VESPASIANVS...). R.: sledovi stoječe postave. Vladar: Vespazijan (69—79), kovnica: Rim, kovan: 71—79, ohranjenost: 4, oksidacija: 2, teža: 9,38 g, pečat: ↓, citat: RIC tip 549—551 (po analizi A. Jeločnika).

38. Trideset majhnih kosov velike amfore, izdelane iz prečiščene gline ter sivo rumenkasto pečene, z gladko površino enake barve. Fragmenti so v ognju prežgani in zato luskasto razlomljeni. Ohranjen je kos 12 cm širokega ustja z rahlo odebeljenim in nekoliko izvihanim robom, prav tako 4,7 cm dolg kos ovalnega ročaja deb. $2,6 \times 3,3$ cm, ki je bil na obeh straneh ravno odrezan. Debelina sten 1,2 cm. Inv. št. A 2258.

PRIDEVKI

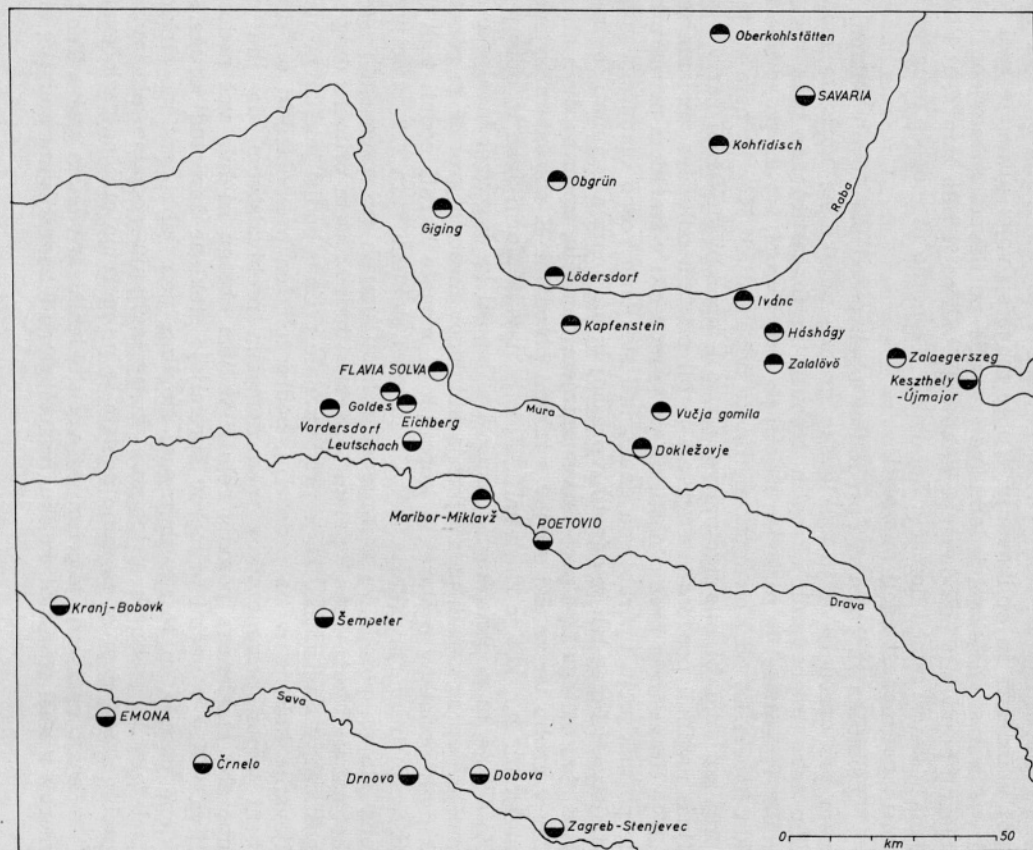
Steklene posode

Obe stekleni žari se tipološko razlikujeta med seboj po profilu trupa, ki je pri T. 1: 2 bolj okrogel, z najširšim obodom v gornjem delu, pri T. 1: 1 pa nekoliko iztegnjen in ima izrazitejši cilindričen vrat. Razlika pa je tudi v kakovosti steklovine in barvi, a tudi v kakovosti izdelave, ki je pri temnejši drugi žari očitno slabša (deformacije trupa in vratu, velika mno-

žina mehurčkov ter grudaste primesi v steklu). Dokler ne bo na razpolago primerjalnih študij, ki bi zajele tudi tehnološke podrobnosti, ne moremo prek splošne ugotovitve, da obe miklavški žari očitno nista iz iste delavnice. Po izvoru bo žara T. 1: 2 verjetno izvirala iz akvilejskih delavnic, na katerih pomen v 1. in 2. stol. za Podonavje opozarja F. Fremmersdorf.¹⁰ Na poudarjanje aleksandrinskega izvora »mnogih« žar se tu ne moremo zanašati, ker velja poleg Italije v prvi vrsti za zahodno Evropo,¹¹ razmeroma pogost pojav takih žar v naših krajih, ležečih neposredno ob glavni trgovski poti z izhodiščem v Akvileji, pa bi tak izvor le težko opravičeval.¹² Ker gre v večini primerov za precej splošen tip žare T. 1: 2, lahko v naslonitvi na mnenja drugih piscev tudi v našem primeru sodimo, da gre za izdelek iz Akvileje.¹³ Težje pa se je brez natančnejšega poznavanja odločiti pri žari T. 1: 1, ki po naštetih odstopanjih kaže na izdelovalca, neveščega ali vsaj površnega tako v pripravljanju steklene mase kot v izdelavi in oblikovanju. Tu je mogoče dvoje: ali se je tudi med izvoznimi akvilejskimi izdelki (za izvoz je po navadi namenjeno boljše blago!) pojavljala posoda slabe kakovosti,¹⁴ ali pa je bila žara T. 1: 1 izdelana v kateri izmed domačih delavnic.¹⁵ Trenutno ni mogoče drugega kot na to podrobnost zgolj opozoriti.

Tipološka in časovna opredelitev obeh posod sta dovolj ohlapni, da nam pri opredeljevanju miklavške grobne najdbe ne koristita mnogo. Tip tako imenovanih okroglih trebušastih (bučastih) žar brez ročajev (*ollae cinerariae*) je razširjen skoraj po vsej Evropi, v rabi pa so bile več kot dvesto let od klavdijsko-neronske dobe dalje.¹⁶ Kar bi nam tu torej prej koristilo, bi bile ugotovitve, ali so k uporabi steklenih žar v grobu ljudi nagibali posebni razlogi, ali je bil pri tem odločilen spol umrlega, ali je šlo za izraz premožnosti, ali pa je morebiti v smrtnem primeru bila le po naključju uporabljena ena izmed steklenih posod domačega gospodinjstva.¹⁷ Poleg teh še odprtih vprašanj bi nas morala zanimati še druga: razširjenost tega tipa posod na sosednjem območju, uporaba dveh ali več žar v grobu ter značaj grobov s takimi posodami. K splošni razširjenosti steklenih žar, kot jo zlasti za 2. stoletje navaja Morin-Jean in opisuje A. Kisa,¹⁸ je tu podana karta razprostranjenosti za jugovzhodnoalpsko območje, čeprav zaradi pomanjkanja katalogov mestnih grobišč in pomanjkljivih podatkov o starejših kopanjih ni mogoče hkrati podati tudi statističnih primerjav (karta 1).¹⁹ Če je torej steklena žara v 2. stoletju res bila glavna posoda za shranjevanje kosti umrlih pri premožnih slojih, kot navaja Morin-Jean,²⁰ potem to pomeni tudi v našem primeru dvig blagostanja v rani antiki. To je predstavljalo pri nas bodisi intenzivno naseljevanje kolonistov na podeželju, bodisi tolikšen premoženjski oz. družbeni vzpon posameznikov med domačim prebivalstvom, da jim tudi uporaba steklenega posodja celo v večjem obsegu ni bila več nedosegljiva.²¹ Ker v večini primerov spremljajo steklene žare tudi druge steklene posode, in to včasih precej številno, nam lahko antično steklo v podeželskih grobovih pripomore k ugotavljanju socialne plastovitosti prebivalstva, čeprav ga samo po tem še ne moremo etnično razločevati.²²

Drugo vprašanje je prisotnost več steklenih žar v enem grobu. Teh primerov v naši sosesčini, kolikor razpolagamo z zanesljivimi podatki, sicer

Karta 1. Območje najpogostejših najdb steklenih žar na obrobju jugovzhodnih Alp

Karta 1. Das Gebiet der dichtesten Glasurnenfunde am Südostalpenrand

- Steklene žare v gomilah
Glasurnen in Hügelgräbern
- ◐ Steklene žare v planih grobovih
Glasurnen in Flachgräbern

ni mnogo, vendar število žar dosega tudi štiri.²³ Ker več pokopov v enem grobu, zlasti v gomilah, prihaja tu in tam do izraza, le da v večini primerov ni na razpolago antropoloških potrdil,²⁴ se zdi razlaga preprosta, vendar jo bo mogoče učvrstiti šele z novimi temeljitejšimi opazovanji. V miklavški grobnici sta stali obe posodi ena ob drugi in v obeh naj bi bile shranjene kosti, o katerih nimamo podrobnejših analiz, zato iz dvojne negotovosti ne moremo ničesar sklepati.²⁵ Podobne nejasnosti so tudi pri drugih znanih primerih v soseščini, zato v Miklavžu lahko le brez zadostnih dokazov — samo po žarah in v treh posodah zbranih kosteh — opozarjamo na možnost dvojnega pokopa.²⁶

Steklenice s trakastim ročajem so na obravnavanem območju videti redkejša najdba kakor žare.²⁷ V Miklavžu sta zastopana oba glavna tipa: prizmatične in cilindrične, ta razlika pa se tu razširja še na kvaliteto, debelost in barvo stekla ter na oblikovanje ročajev in dna. Prizmatična steklenica T. 1: 5 ima v soseščini le malo primerjav, saj se češče pojavljajo predvsem nizke oblike. Med najbližjimi primeri je podobna manjša steklenica iz Emone,²⁸ sem pa sodijo npr. tudi steklenice iz Brigetione, Mitrovice in zlasti iz Au am Krasing v Spodnji Avstriji, ki v sklopu svoje grobne celote podaja miklavškemu grobu podoben časovni okvir.²⁹ Ker gre očitno za široko razprostranjeno potrošno blago, naj bo omenjeno le, da imajo te steklenice večinoma široke, drobno podolž narebrenе ročaje, na dnu pa ima steklenica T. 1: 5 prav tako precej običajne koncentrične kolobarje, ki naj bi predstavljali preprost delavniški znak.³⁰ Ni povsem jasno, ali je bila izdelana s pihanjem v kalup ali pa so posamezne stene vliвали posebej ter nato spojili v celoto.³¹ Za časovno opredeljevanje miklavškega groba je prizmatična steklenica T. 1: 5 brez pomena in zato zanimiva predvsem kot redek pojav z neznanim izvorom.³²

Obe cilindrični steklenici T. 1: 3,4 sodita že po svetlejšem in tanjšem steklu med običajnejše steklarske izdelke, čeprav je videti, kot da so steklenice z okroglim tlorisom redkejšة.³³ Po kvaliteti steklovine ter izdelavi nikakor ne sodita med prvovrstne, prosto pihane izdelke: najočitnejša dokaza za to sta neskrbno izdelani in nasajeni vodoravni rob ter poševno dno.³⁴ Posode te vrste (*stamnion*, *lagona*), po Kisi prvotno egipčanskega izvora in navadno v rabi za shranjevanje vina in olja, so v naših grobnih najdbah večinoma imele isto vlogo, čeprav so bile odkrite drugod tudi kot žare.³⁵ C. Isingsova jih večino pripisuje flavijskemu obdobju, kar bo veljalo tudi za obravnavani primer.³⁶

Elegantno obliko med steklenim posodjem ima lonec ali pokal T. 1: 6, ki se loči od drugih posod po izvrstni kakovosti stekla, po rumeno zelenkasti prosojni barvi ter po brezhibni izdelavi.³⁷ Čeprav je bil v grobu uporabljen kot žara za morebitni drug pokop, je najbrž poprej v gospodinjstvu sodil med imenitnejše predmete.³⁸ Po izvoru ga Morin-Jean presoja kot »precej natančno kopijo enega izmed kovinskih tipov, ki so bili odkriti med srebrnimi posodami v Boscocreale«.³⁹ Sorodne tipe obravnava Isingsova v okviru oblike 37 (pokali z enim ročajem) ter meni, da jih večina sodi v drugo polovico 1. stoletja.⁴⁰ Po njenih podatkih gre za močno razširjeno obliko posode, ki so jo redkeje izdelovali tudi iz gline

ali kot *terro sigillato*.⁴¹ Poleg obeh sorodnih glinastih izdelkov iz Poetovija in Stenjevca⁴² imamo na razpolago za primerjanje v bližini le podobne lonce ali pokale iz Emone.⁴³ V našem primeru gre morebiti za italški izdelek, čeprav bi po razširjenosti na zahodu lahko sodili, da so steklene pokale izdelovali tudi tam, in bi tako, zlasti ob primerjavi z južnogalsko sigilatno skodelo (glej spodaj!) tudi ne bil izključen uvoz iz Galije.⁴⁴

Med miklavškimi najdbami imata še dve vrsti steklenih posod svoje vzore v kovinskih izdelkih. Najprej zajemalka T. 2: 10 z navpičnim držajem, ki ima svoj vzor v bronasti zajemalki (*simpulum*), kakršne je iz panonskega območja opisal in tipološko razčlenil A. Radnóti.⁴⁵ To sorazmerno redko najdbo poznamo v Sloveniji še najbolj iz Emone.⁴⁶ Drugi, bolj razširjeni tip ima vodoraven držaj in je med miklavškimi najdbami zastopan z dvema posodicama T. 2: 3, 4. Obe imata rahlo usločen, v bistvu srednjevisok cilindričen trup, kakršen je v bolj strogi obliki znan z Lipniškega polja⁴⁷ in ga Morin-Jean presoja kot starejšo obliko, nastalo v 1. stoletju kot posnetek bronastih in srebrnih pater.⁴⁸ Podobne bronaste posode so znane tudi iz Emone, precej jih je bilo odkritih v tessinskih grobiščih, podrobneje je te, za vedri najštevilnejše kovinske posodice v Panoniji, predstavil Radnóti.⁴⁹ Izdelane iz stekla so mnogo redkeje oz. redkeje ohranjene, zato jim je mnogo težje najti primerjav.⁵⁰ Kisa jih je uvrstil v posebno skupino skodelic (*trulla*) in omenil, da so bile navadno v rabi kot pivske čaše, vendar miklavški posodici ne ustrezata povsem nobeni tam prikazanih oblik.⁵¹ Videti je, kot da sodita nekam v sredino med nizke in visoke tipe teh posod, prikazanih pri Isingsovi, čeprav se bolj nagibljeta k poslednjim. Tudi tu je časovni razpon zelo širok, od pompejskih najdb do najdb iz 3. stoletja.⁵²

Po številu je med miklavškim steklenim posodjem največ skodelic, vsega 6, ki so bile sicer vse razbite, a jih je bilo mogoče vsaj v risbi obnoviti. Ta pojav so doslej opazovali tudi v nekaterih sosednjih najdiščih, kjer so bile enako številne, čeprav se pojavljajo tudi posamič.⁵³ Tipološko bi lahko miklavške skodelice razvrstili v tri skupine. V prvo bi sodile tiste s polkroglastim trupom in izvihanim, rahlo odebeljenim robom T. 2: 1, 2, v drugo tiste z oblim koničnim ostenjem ter enakim ali navzven zavihanim robom T. 2: 8, 9 in v tretjo tiste z nizkimi zaobljenimi stenami ter enakim robom, ki se po obliki približujejo krožnikom (T. 2: 6, 7). Vsem je skupno odebeljeno dno s prstanastim robom, ki ima v sredini ozek in plitev omfalos ter svetla, večinoma modro zelenkasta, enkrat tudi rumeno zelenkasta barva stekla. K vsem bi bilo mogoče navajati primerjave iz drugih grobišč, kar kaže, da gre za precej pogosto uporabljano vrsto steklenih posodic, shranjenih često tudi v grobovih.⁵⁴ Naštete tri različice sodijo v vrsto številnih drugih, kot jih navaja Kisa,⁵⁵ posamezne od njih pa tudi drugi avtorji.⁵⁶ Očitno gre tu za italške izdelke, ki jih Isingsova (vsaj deloma) datira najbolj zgodnje v flavijsko obdobje.⁵⁷ Bolj kot pri drugih opisanih predmetih gre tu za bolj zgodnje stekleno posodje, ki npr. v Intercisi, kjer so italške steklene posode redkeje, v teh različicah ne nastopajo.⁵⁸ Tudi sicer se zdi, da se krog njihove razširjenosti na severovzhodu zaključuje ob vzhodnih Alpah.

V grobnici v Miklavžu sta bili najdeni tudi dve dišavnici, ki sicer na splošno sodita v družino najštevilnejšega steklenega posodja v antičnih grobovih, po svojih tipoloških prvinah pa sta že precej redkejši. V celoti je bila ohranjena le dišavnica T. 2: 11, ki ima poleg visokega vratu značilen predvsem nekoliko sploščen polkroglast trup s skoraj povsem ravnim dnom. Vodoravni rob je bil posebej pridejan, vendar precej neskrbno, tako da je znotraj ovalne oblike. Značilna je tudi sled zadržanjenja vratu na prehodu v trup, ki je tu komaj še opazna.

Med številnimi različicami dišavnic (*unguentaria*), ki jih opisuje Kisa, bi miklavška posodica še najbolj ustrezala dišavnicam skupine 3.⁵⁹ Če se opremo še na R. Sunkowskega delitev dišavnic po tipih in izvoru, bi lahko miklavško še najprej prisodili njegovi rimsko-egipčanski skupini, ne da bi kateri izmed tam objavljenih tipov povsem ustrezal našemu primeru.⁶⁰ Na Sunkowskega se sklicuje tudi Isingsova, ko opisuje miklavški dišavnici T. 2: 11 podoben tip 82 A 1 in ugotavlja, da se je ta oblika razvijala v glavnem v vzhodnih središčih, čeprav je dosegla tudi zahod.⁶¹ To meni tudi Radnóti, ko med gradivom iz Intercise izločuje tip tako imenovanih »svečnikom podobnih« dišavnic, od katerih pa nobena nima vseh značilnosti miklavške posodice.⁶²

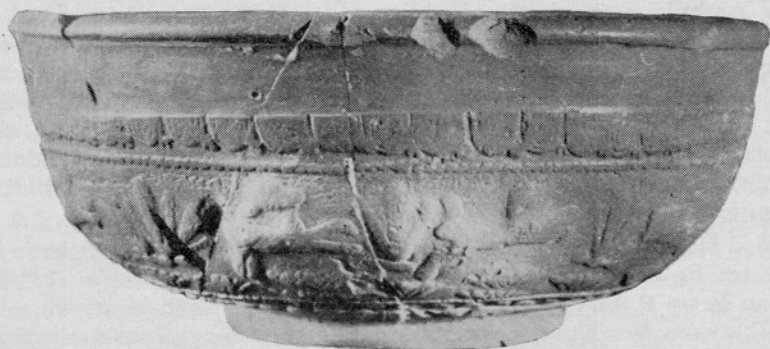
Neposredne primerjave iz bližnje sosesčine je najti seveda med neobjavljenim gradivom iz Poetovija, kjer se pojavljajo tudi nekateri po videzu predhodni tipi, znani npr. še iz Formina in Emone.⁶³ Najbrž ne bomo daleč od resnice, če postavimo dišavnico T. 2: 11 v prvo polovico 2. stoletja, saj je ne moremo prepričljivo izolirati od drugih najdb.⁶⁴

Druga dišavnica T. 2: 5 je bila ohranjena le v fragmentih in je v risbi približno obnovljena. Verjetno je, da je bila razbita šele ob odkritju, zdrobljeni deli pa pri zbiranju najdb spregledani. Ta tip dišavnic je v naših krajih redek, po izvihanem robu pa kaže, da sodi med bolj zgodnje oblike, verjetno še v 1. stoletje.⁶⁵ Ob primerjanju s Kisovimi tipi bi, če se ne oziramo na razvoj zadržanjenja vratu, ki ga tu ne moremo dokazati, lahko sodil v skupino 7, najpodobnejši pa je obliki A 24, ki pri obravnavanju te oblike ni posebej omenjena.⁶⁶

Pregled steklenega posodja iz miklavške grobnice nam tako podaja večinoma časovno precej enotno gradivo, čeprav je med njim le malo tipov, ki bi sami po sebi zadostovali za neoporečno datiranje celotne najdbe. Med posode, ki bi lahko v prvi vrsti sodili v 1. stoletje, bi sodili: žara T. 1: 2, dišavnica T. 2: 5, skodelice, morebiti še steklenici T. 1: 3, 4 in pokal T. 1: 6. Ta opredelitev je za sedaj utemeljena le na splošnejših opazovanjih, ker nam podrobni prikazi domačih (s steklom bogatejših mestnih) grobov še manjkajo. Ker pa večina teh posod traja v 2. stoletje in celo dalje in ker — morebiti razen dišavnice T. 2: 11 — nimamo dokazov, da nekatere posode ne bi mogle izvirati že iz 1. stoletja, je posamično datiranje miklavških steklenih posod za sedaj še vedno nezanesljivo.

Terra sigillata

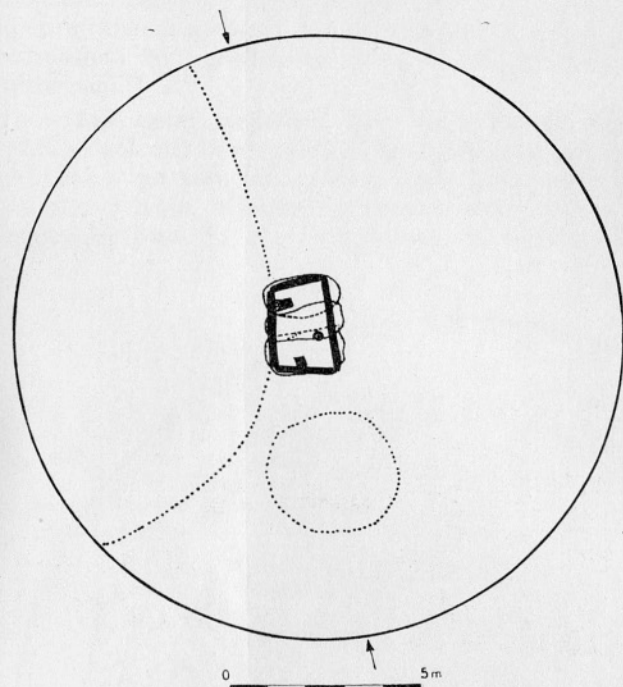
Z reliefom okrašena sigilatna skodela tipa Drag 37 (sl. 3) je bila izdelana iz večinoma dobro prečiščene gline in prevlečena z loščem enakomerno živo rdeče barve in motnega sijaja.⁶⁷ Izdelana je bila v običajni

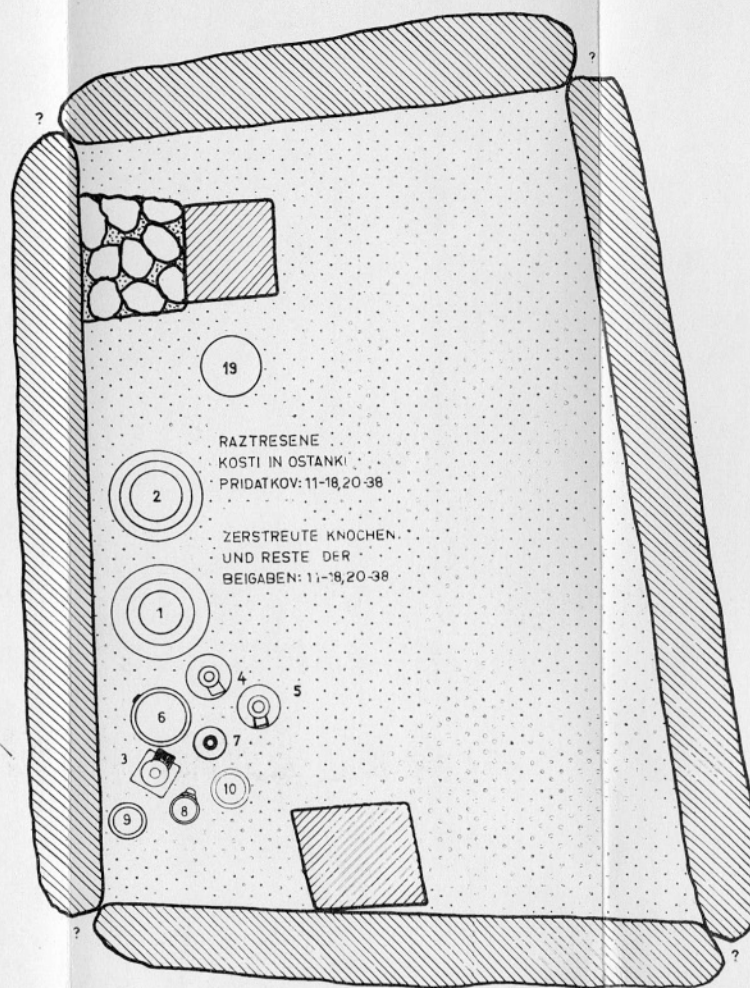
Sl. 3. Miklavž pri Mariboru. Sigilatna skodela: od strani in od spodaj
Abb. 3. Miklavž bei Maribor. Sigillataschale: Ansicht von der Seite
und von unten

tehniki, tj. v kalupu, verjetno nasajenem na lončarski kolovrat, pri tem je bilo posebej dodelano dno in do 1,9 cm širok neokrašen pokončni rob.⁶⁸ Posledica te dodelave so od glajenja dna nekoliko zabrisani spodnji rob reliefnega venca ter deloma do polovice uničeni jajčni niz na gornjem obrobju reliefa.⁶⁹

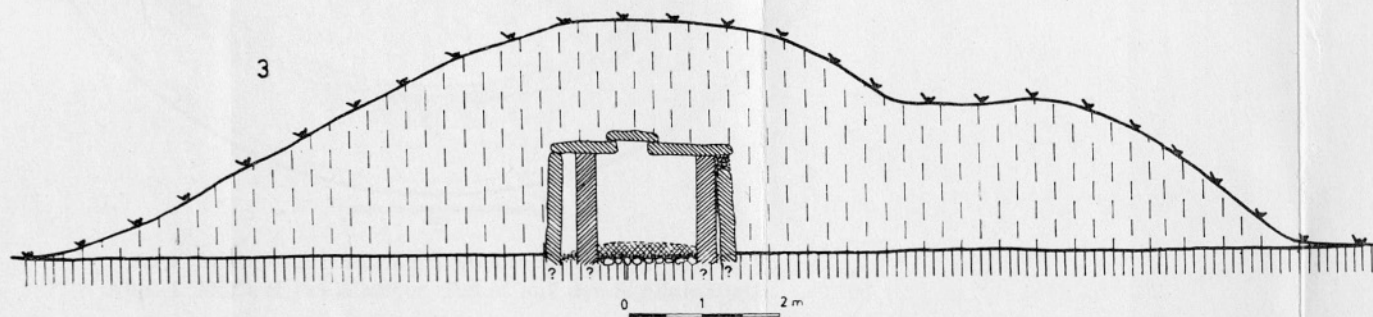
Oblika polkroglaste skodele Drag 37, nastale očitno iz tipa Drag 29,⁷⁰ v našem primeru za časovno opredelitev skodele ni pomembna. Njeni pričetki v južni Galiji v F. Hermetovem tretjem, prehodnem obdobju delavnic v La Graufesenque (v Neronovem času ali po letu 60 n. št.)⁷¹

1

2

3

MIKLAVŽ PRI MARIBORU

GROBNICA V GOMILI 1

Hügelgrab 1 mit Grabkammer

PEPEL-ASCHE

HUMOZNA PLAST-HUMUSSCHICHT

NASUTA ZEMLJA-AUFGESCHÜTTETE ERDE

KAM. PLOŠČA-STEINPLATTE

MARMOR

OBLICE Z MALTO-GERÖLLE MIT MÖRTEL

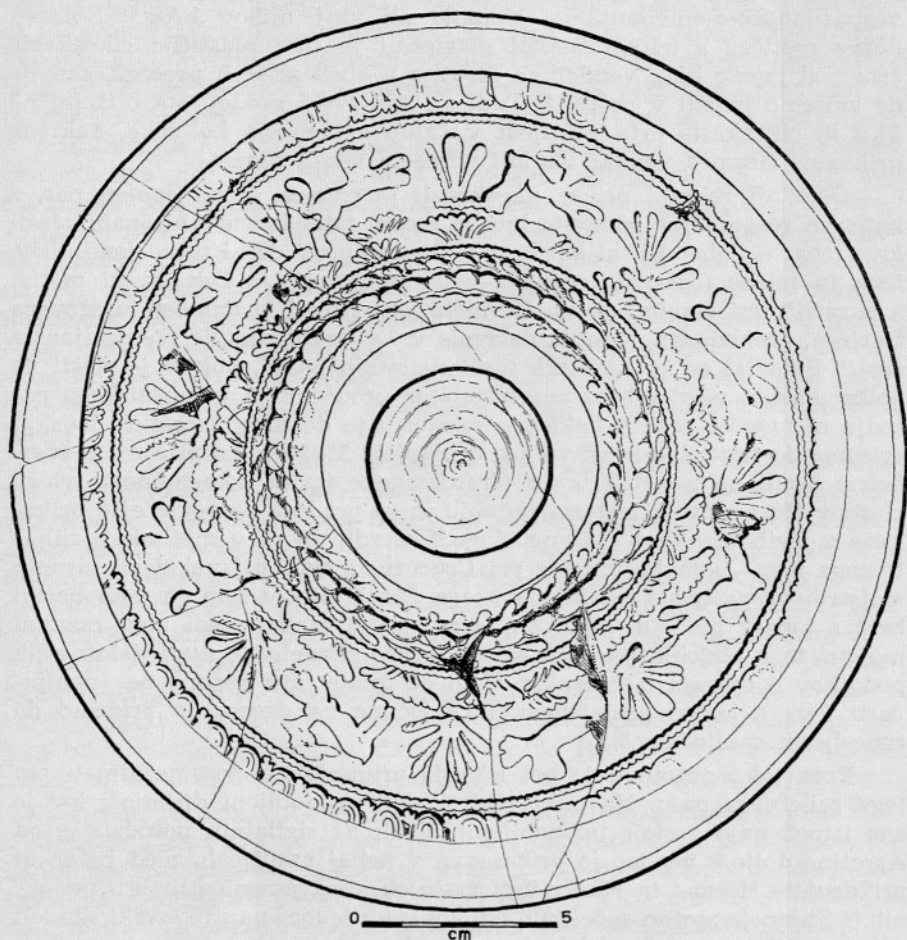
ESTRIH-ESTRICH

SLEDovi ODKOPov-ABGRABUNGSSPUREN

ter stalna oziroma celo prevladujoča uporaba v poznejšem času do 3. stoletja (nazadnje iz delavnic v Westernndorfu)⁷² dajeta preširok okvir, zato se lahko nekoliko zanesljiveje opremo le na reliefni okras. Zanj je najpoprej značilno, da je precej neskrbno izdelan, uporabljeni so že dokaj izrabljeni žigi, posamezni členi pa so bili očitno že ob izdelavi močno zabrisani.⁷³

Med vsemi reliefnimi členi na miklavški skodeli je za datiranje in poskus določiti izdelovalca najpomembnejša jajčna kita, čeprav predstavlja sama po sebi na splošno najdalgotrajnejšo okrasno prvino.⁷⁴ V ta namen prihaja v poštev predvsem pestič, ki je tu nameščen na desni strani jajčnega člena in ima glavico razdeljeno na tri rogljiče. Taka oblika

Sl. 4. Miklavž pri Mariboru. Relief na sigilatni skodeli
Abb. 4. Miklavž bei Maribor. Relief auf der Sigillataschale

je po Hermetu značilna za tretje in četrto obdobje delavnic v La Graufesenque (med 68 in 117 n. št.), kjer se pojavlja kmalu za skodelami tipa Drag 37.⁷⁵ Med mojstri, izpričanimi z žigi, ki so uporabljali ta motiv, našteva R. Knorr naslednje: *Mommo*, *Sasmonos*, *Biragill*, *Mercato* in *Mascuus*,⁷⁶ z nekaterimi različicami pa so ga uporabljali še *Crucuro* in *M. Crestio*,⁷⁷ sem sodi tudi P. Karnitscha Severov stil.⁷⁸ Za spodnjo časovno mejo bi tako lahko v južnogalskih delavnicah vzeli čas okrog leta 75 n. št., za gornjo pa z morebitnimi izjemami čas okrog leta 95; po temtakem bi bil ta motiv v uporabi dobrih dvajset let.⁷⁹ Težje je po tej različici miklavški skodeli določiti mojstra, kar je brez žiga tudi ob upoštevanju drugih okrasnih prvin praktično nemogoče.⁸⁰ Že glede na oddaljenost obravnavane najdbe in druge okoliščine, a tudi po navidezni podobnosti bi kazalo, da pridejo v poštev najmlajši mojstri iz navedenega vespazijansko-domicijanskega obdobja ali vsaj njihov krog.⁸¹ Sočasen pojav pestičev s trirogličastimi glavicami je tudi plastična cikcakasta črta pod jajčno kito, vendar ga časovno v obeh smereh presega, zato je ne moremo jemati v poštev.⁸² Tudi na miklavški skodeli sta bila jajčna kita in cikcakasta črta vtisnjeni v kalup s pomočjo koleščka, kakršne prikazuje Hermet, vendar sta bili vtisnjeni vsaka zase.⁸³

Osrednji reliefni prikaz na skodeli je omejen le na enojen pas, v katerem se štirikrat ponavlja lovska scena, tako imenovani »pahljačasti lov« (chasse flabellée), ki štirikrat prikazuje proti desni usmerjeno dirko leva in jelena (*cursus*), ločena z vmesnimi grmiči.⁸⁴ Tak lovski motiv, a z različnimi živalmi je po Hermetu ena izmed značilnosti njegovega tretjega, prehodnega obdobja delavnic v La Graufesenque (vespazijanski čas).⁸⁵ Pojavlja se na različnih tipih sigilatnih posod, pogost je zlasti na polkroglastih, vendar brez podrobnejšega proučevanja južnogalskega posodja ni mogoče reči, v kakšnem razmerju je do drugih različic lovskih oziroma do figuralne krasitve posod nasploh. Medtem ko pričenjajo štiri-nožne živali na posodah iz La Graufesenque igrati pomembnejšo vlogo zlasti v Hermetovem tretjem obdobju in so pri tem najpogostejše prikazane v živih scenah z aktivno vlogo,⁸⁶ se zdi, da se v motivih »pahljačastega lova« pojavljajo češče pri Crucuru, a tudi pri nekaterih drugih mojstrih vespazijansko-domicijanskega časa.⁸⁷ Motiv sam je tako nastal bržčas kmalu po letu 70 n. št. zaradi svoje razširjenosti med raznimi mojstri tega obdobja pa nam za miklavško skodelo ne nudi določnejših podatkov o njenem izdelovalcu. Tudi če primerjave zožimo na »pahljačasti lov« z levom in jelenom, dirkajočima na desno, ne pridemo do zanesljivih zaključkov.⁸⁸

Prav tako negotova je pot iskanja primerjav k posameznim likom tega reliefnega pasu. Na miklavški skodeli upodobljeni dirkajoči lev je ena izmed najpogostejše upodobljenih živali na sigilatnih posodah že od Arretine dalje,⁸⁹ vendar je prikazovan v nekaj različicah, med katerimi prikazujeta Hermet in Knorr tudi vrsto obravnavanemu primeru podobnih.⁹⁰ Stilno je močno zabrisano oblikovanim levom na miklavški skodeli pri naštetih primerih podobna enaka drža, vijugasto navzgor zavihan (tu enakomerno odebeljen rep) ter ločeno oblikovane prednje noge, medtem ko po glavi podobnosti ni mogoče razločiti, od zadnjih nog pa je pri-

kazana le ena. Oddaljenost od Germanovih levov z njihovimi podrobno prikazanimi grivami je precejšnja, zabrisani lik pa že sam po sebi onemogoča natančnejše primerjanje.

Mnogo redkejši so med živalskimi upodobitvami na sigilatnih posodah jeleni. Izmed nekaj različic, ki so vse češče od tiste na miklavški skodeli, imamo na razpolago za obravnavani primer le malo primerjav.⁹¹ Podobno kot lev je tu tudi jelen grobo zabrisan, zlasti rogovje, medtem ko je trup dokaj jasnejši, vrat tenek, noge (prikazane dvojno) pa enakomerno debele in okorne. Do neke mere čist je le en relief, pri drugih pa so zlasti pri nogah nastale poškodbe, a tudi žigi niso bili vtisnjeni v kalup enakomerno, temveč v različnih naklonih.

Vmesne presledke med liki živali izpolnjuje na miklavški skodeli rastlinski motiv: grmiček z listi v obliki pahljače.⁹² Oblikovan je površno in je deloma deformiran, očitno tudi ni bil izdelan po enem samem žigu, ker ima večina reliefov drugačno obliko. Vsem je skupna paličasta podlaga, pri kateri se ne da več ugotoviti, če je tudi bila profilirana, kot je to značilno pri primerih, ki jih navaja Hermet.⁹³ Ti motivi so sestavljeni iz trilistnih členov, ki se redko pojavljajo vsak zase (v obravnavanem primeru dvakrat). Različnost upodobitev rastlinskega motiva na miklavški skodeli je ena izmed posebnosti, ki jo loči od večine drugih najdb, svoj vzrok pa ima prej v izdelovalčevi površnosti kot v taki posebni težnji.⁹⁴ Ta nepravilnost oblik oz. odstopanje od sicer običajnih vzorcev nam onemogoča podrobnejše primerjave, ki jih moramo zato omejiti na iskanje podobnosti tu uporabljenih členov. Kolikor je torej pri podobnih grmičastih členih mogoče zaslediti tudi mojstre, vidimo, da sodijo razen Mercata, večinoma vsi v vespazijanski čas, najpristnejši žig med njimi pa je imel očitno Germanus, kar je glede na ustvarjalno moč tega lončarja tudi razumljivo.⁹⁵

Kot drugod v lovskih in podobnih scenah, so tudi na miklavški skodeli pod živalmi in grmiči upodobljeni šopi trave. Osnovni motiv teh šopov je isti, kot ga navaja Knorr za mojstre vespazijansko-domicijanskega časa.⁹⁶ Po Hermetu izhaja ta motiv iz rastlinske upodobitve »šop z osmimi vlakenci«, in sicer tako, da je bil uporabljen le njegov gornji del kot šop trave pod nogami štirinožcev (in ljudi) in je v tej obliki tudi ena izmed značilnosti Hermetove tretje prehodne dobe.⁹⁷ Kot precej razširjen in večinoma enako oblikovan žig ne prihaja v poštev za podrobnejše opredeljevanje, vendar se njegova razširjenost v glavnem ujema z razširjenostjo drugih že obravnavanih motivov.⁹⁸ Določeno redkost je pri tem na miklavški skodeli to, da je večinoma razporejen v dveh, nepravilno oblikovanih vrstah, a tudi zanj najbrž ni bil uporabljen en sam žig.⁹⁹

Opisani reliefni trak omejuje spodaj najpoprej gornji podobna cikcakasta črta, pod njo pa poteka proti levi nepretrgan trolistni venec. Ta izvira po svoji zasnovi iz skupine cvetnih kit, po Hermetu girland, kakršne se po njegovih navajanjih precej pogosto v zadnjih dveh obdobjih delavnic v La Graufesenque (vespazijansko-domicijanskem času), in sicer se v zadnjem obdobju pojavljajo predvsem kot spodnji rob reliefnega pasu.¹⁰⁰ Različic je tu izredno mnogo, a tiste na polkroglastih posodah imajo po Hermetu skupno lastnost v tem, da so preproste in ozke

ter nameščene pri dnu posod.¹⁰¹ Na miklavški skodeli sestavlja venec osrednji pas reliefno privzdignjenih nerazčlenjenih luskastih lističev v strnjenem nizu. Na obeh straneh ga obdajajo pošev stoječi nižji in manjši kapljicaški listi, katerih tanek pecelj se le redko še dotika sredine, njihovi zunanji robovi pa so večinoma nazobčani. Med več kot dvesto vzorci na Hermetovih tablah ni niti enega, ki bi povsem ustrezal vzorcu na miklavški skodeli. To bi bilo mogoče razlagati tudi s tem, da gre tu za precej neskrbno izvedbo motiva, pri primerjavah pa se moramo zato omejiti na najpodobnejše vzorce, ki pa nam o južnogalskih mojstrih ne povedo ničesar zanesljivega.¹⁰²

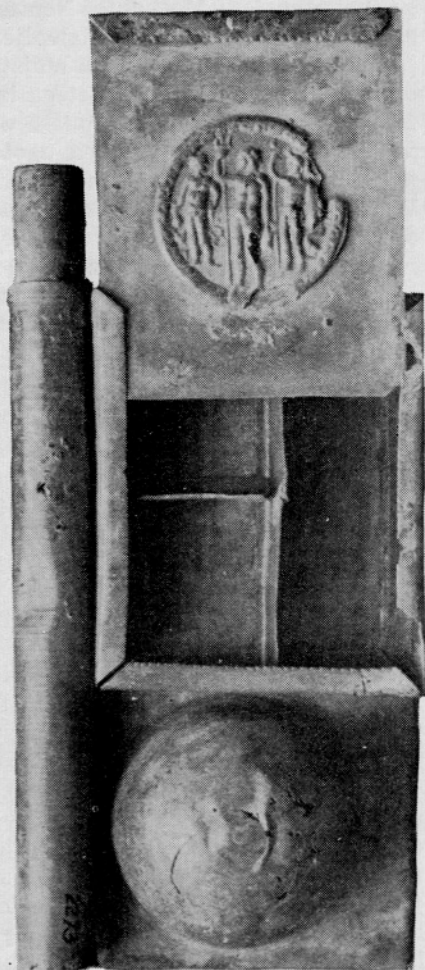
Tipološko predstavlja skodela sl. 3-4 iz grobnice v Miklavžu za konec 1. stoletja že dokaj razširjen tip sigilatne posode, in sicer enega njenih manj kakovostnih izdelkov. Nedvomno lahko vidimo v njej iz južne Galije uvoženo blago, ne da bi mogli ugotoviti tudi proizvajalčevo ime. Če se poskusimo opreti na statistiko, vidimo, da je največ na skodeli uporabljenih reliefnih motivov izpričanih pri Mercatu in Crucuru. Po tem bi smeli sklepati, da je bila skodela izdelana med leti 75 in 95, ob koncu tega obdobja ali nedolgo zatem, pa je bila bržkone že v kupčevih rokah oziroma celo že v grobu. Po kateri poti je dospela semkaj, se za sedaj še ne da zanesljivo ugotoviti, zlasti ker nam iz južne smeri, ki se zdi za drugo polovico 1. stoletja bolj logična, manjka primerjav.¹⁰³ Po dosedanjih ugotovitvah so prve sigilatne posode že s prvimi vojaškimi enotami dospele v novoosvobojene kraje vse do Donave, iz vojaških krogov pa so tudi poslej prihajala nova naročila.¹⁰⁴ Po propadu italjskih sigilatnih delavnic so južnogalski izdelki že od neronskega časa dalje pričeli zamenjavati italško blago, ne da bi kaj dosti prcdrli izven vojaških oziroma mestnih središč.¹⁰⁵ Poetovio, ki leži neposredno na tej trgovski poti, je seveda tudi sprejemal sigilatno posodje, v večjem obsegu zlasti od sredine 1. stoletja dalje, delež južnogalskih izdelkov pa znaša tudi tu komaj 4 % celotne sigilate ali 15 % sigilate iz 1. stoletja (v Arraboni pa npr. 80 %!).¹⁰⁶ V tem skromnem izboru iz obdobja pred prodorom srednjegalske sigilate tudi na poetovijsko tržišče, ko so panonske imitacije sigilatnih posod utrle prvič tudi trgovsko smer od severovzhoda, je — morda že po tej poti? — dospela v Poetovio tudi obravnavana skodela.¹⁰⁷ Odtod je bila le še kratka pot na dom enega izmed rimskih kolonistov ob Dravi in še krajša v grob, kjer se je ohranila v družbi izbranih predmetov kot dokaz daljnosežnih trgovskih poti in blagostanja novih naseljencev ob koncu 1. stoletja.¹⁰⁸

Škatlica za šminkanje

Škatlica za šminkanje sl. 5 je bila pridobljena v razlomljenem stanju, a ker so bili deli še ohranjeni na enem mestu, je zelo verjetno, da je bilo lepilo pod vplivom vlage popustilo in je bila najdba v grobnico položena nepoškodovana. Manjkata pa dva pomembna dela: terilna kamnita ploščica, na katero je bila škatlica prvotno nasajena, ter lopatica za pripravljanje ličila, kakršne so znane iz drugih podobnih najdb.¹⁰⁹ Vzrok za odsotnost teh delov ni znan. Če je možno, da je bila ploščica ob odkritju groba prav tako razlomljena in so njeni kosci v pepelu ušli naj-

diteljevi pozornosti, pa bi to težko trdili za bronast pribor, saj so bili iz grobnice rešeni mnogo manjši deli najdb. Bilo bi sicer bolj razumljivo, da bi ta pribor manjkal, ploščica kot pomembni del škatlice pa ne, vendar je seveda mogoče tudi, da sta manjkala oba dela in je bila škatlica že nepopolna položena v grob.¹¹⁰

Po oblikovni in funkcionalni plati podobna najdba iz Ujmajorja pri Keszthelyju že povsem razlaga tudi škatlico iz Miklavža, ki je sicer bolje ohranjena in skoraj brez patine, v notranjosti pa je z dvema prečnima stenama razdeljena na tri predalčke. Tudi namen teh predalčkov je znan, saj so bile v njih v podobni najdbi iz Frankfurta ob Maini še najdene paličice šminke.¹¹¹ Škatlica iz Miklavža ima tudi v celoti ohranjeno cevko s sledovi, da je bila nekdanj prilepljena k pločevinasti podlagi. Cevka je bila dvodelna, vendar ni povsem jasno, čemu je rabil krajši in tanjši kos,

Sl. 5. Miklavž pri Mariboru.
Škatlica za šminkanje
Abb. 5. Miklavž bei Maribor.
Schminkkästchen

vtaknjen v večjega, in tudi ne, kako je bila cevka na drugem koncu zamašena.¹¹²

Da je bila obravnavana škatlica dobro ohranjena, zato govori tudi to, da jo je bilo mogoče brez težav ponovno zlepiti; pri tem se vrhnja ploščica normalno giblje, deluje pa tudi zapah na prednji stranici. Kakšno lepilo je bilo uporabljeno v antiki, bi bilo mogoče ugotoviti šele po analizi bele snovi, ki se je na več mestih ohranila. Osnovni del škatlice ploščica z zapognjenimi robovi in kupolo je bila oblikovana z vihanjem in tolčenjem, kar kaže na posebno spretnost pri izdelavi globoke kupolaste vzbokline z njenim tankim ostenjem. Drugi deli so bili preprosto izrezani iz pločevine in primerno zapognjeni, skrbno pa je bil izoblikovan drobceni zapah.

Kar daje škatlici poleg njene siceršnje redkosti poseben pomen, je na pokrov nalepljeni pločevinasti medaljon z reliefnim prikazom treh golih božanstev: Merkurja, Neptuna in Marsa. Medaljon je bil odtisnjen s pečatnikom, izrezan in nalepljen na pokrov, relief pa kaže poprečno, prej okorno delo neznanega mojstra. Najdbe podobnih ploščic je zbral in obdelal J. Werner, razen tistega iz Ujmorja pa izvirajo vse take s škatlic za šminkanje in igralnih pušic v glavnem le iz zahodne Evrope.¹¹³ Pri teh primerih je bil ponekod ugotovljen tudi izdelovalec: mojster *Saciro* iz Kölna ali okolice. Stilne značilnosti reliefov na drugih ploščicah je Werner strnil v oznako »krog delavnic okrog Sacira« in jih tudi okvirno datiral v 2. in zgodnje 3. stoletje. Podobnost motiva reliefa na ploščici iz Ujmajora (sedeči Mars z gosjo) je tolikšna, da mu je spričo že znanih trgovskih zvez Porenja s srednjim Podonavjem v 2. stoletju bila razumljiva sorodnost te najdbe z najdbami iz Porenja. Pustil pa je odprto vprašanje, če gre za neposreden uvoz iz zahoda ali za posnemanje po (prav tako uvoženih in neznanih) nižjegermanskih vzorcih.¹¹⁴

V tem smislu se moramo poskusiti odločiti tudi pri medaljonu in škatlici iz Miklavža. Tu je zastopan povsem drug motiv, a tudi poglavitne značilnosti Sacira in njemu sorodnih izdelovalcev manjkajo.¹¹⁵ Privignjeni rob miklavške reliefne ploščice (sl. 6) se loči od zahodnih primerov, pri katerih tudi obrobní okras izhaja iz iste ravnine. Vtolčeni krožci, ki obdajajo (deloma znižane) krožne površine oziroma ploske bunčice, komaj še spominjajo na značilnosti jajčne kite na zahodnih primerih.¹¹⁶ Relief božanstev kljub okornosti še dovolj nazorno ponazarja posamezne dele telesa, oprsja pa tudi anatomsko razčlenjuje. To je opaziti tudi pri ploščicah iz Porenja, s katerimi ima miklavški relief skupno tudi sorodno oblikovanje glav v profilu in z dokaj grobimi potezami. Razmerja med deli telesa se v glavnem ujemajo, razen spodnjih delov nog, ki so očitno prekratki.¹¹⁷

Osrednja oseba, Neptun, je prav tako kot drugi dve, prikazan od spredaj, stoječ pol v desno, z glavo močno obrnjeno nazaj na levo. Drža desne roke, s katero se oprijemlje trizoba tik pod vrhom, je podana s pravilnim pregibom v komolcu, a z oprijemom od spredaj. Leva roka je izprožena ob telesu in drži oziroma se dotika z glavo navzdol nerazločno podanega delfina. Bradata glava s poudarjenim očesom ima dolge lase, deloma izoblikovane iz drobnih bunčic. Na levi rami je nakazan

počez oziroma nazaj viseč del oblačila, ki ob strani ni več viden. Stoječa drža ima obe stopali obrnjeni v eno smer, sledov podstavka ni, ker se stopala dotikajo obrobne vena. Trizob je jasno oblikovan, pod roko ima linijo nekoliko prelomljeno, v celoti sega od roba do roba.

Lik Merkurja na levi polovici medaljona je zaradi pomanjkanja prostora nekoliko manjši. Drža telesa in glave je v glavnem podobna drži pri Neptunu, le da je telo v boku nekoliko prelomljeno, kot je to pri upodobitvah Merkurja navadno, stopali na vodoravnem paličastem podstavku pa sta še bolj razločno obrnjeni na levo, z levim je podstavek sploh prekrit. Obraz je nespoznaven, na glavi so vidni sledovi pokrivala — klobuka s krilci. Desno roko ima Merkur skrajšano in izproženo ob telesu, vendar z zapestjem navzven, ker drži v nji konično oblikovano možnjo z vidnimi sledovi treh šopov. Leva roka je v komolcu zapognjena navznoter, a ne še v pravem kotu, v njej drži navzdol obrnjeno glasniško palico s simboliziranimi kačama in sledovi krilc (*caduceus*). Pri njegovi desni nogi je upodobljen proti levi obrnjen petelin, stoječ na mizici podobnem podstavku (žrtveniku?), ki večinoma izginja pod pridvignjenim obrobnim vencem. Ta predstava Merkurja se po glavnih značilnostih ujema z običajnim upodabljanjem tega božanstva, velikost in drža pa sta tu očitno prilagojeni prostoru, ki je bil v medaljonu na razpolago.

V desni polovici je prikazan Mars v enaki drži, a z glavo obrnjeno naprej. Nekoliko pošev upodobljena stopala imajo podobno paličasto podlago kot Merkur, le manj izrazito. Desno roko ima enako kot Neptun dvignjeno in v komolcu prepognjeno, ker se z njo oprijema kopja tik pod konico. Komolec je tu prikazan nekoliko zaobljeno (da se ne bi dotikal rame sosedu?), oprijem pa je prav tako kot pri Neptunu le simboliziran. Leva roka ni vidna, ker drži od zadaj polovalni ščit, upodobljen

Sl. 6. Miklavž pri Mariboru.
Medaljon z reliefom na pomičnem pokrovu škatlice za šminkanje (povečano)

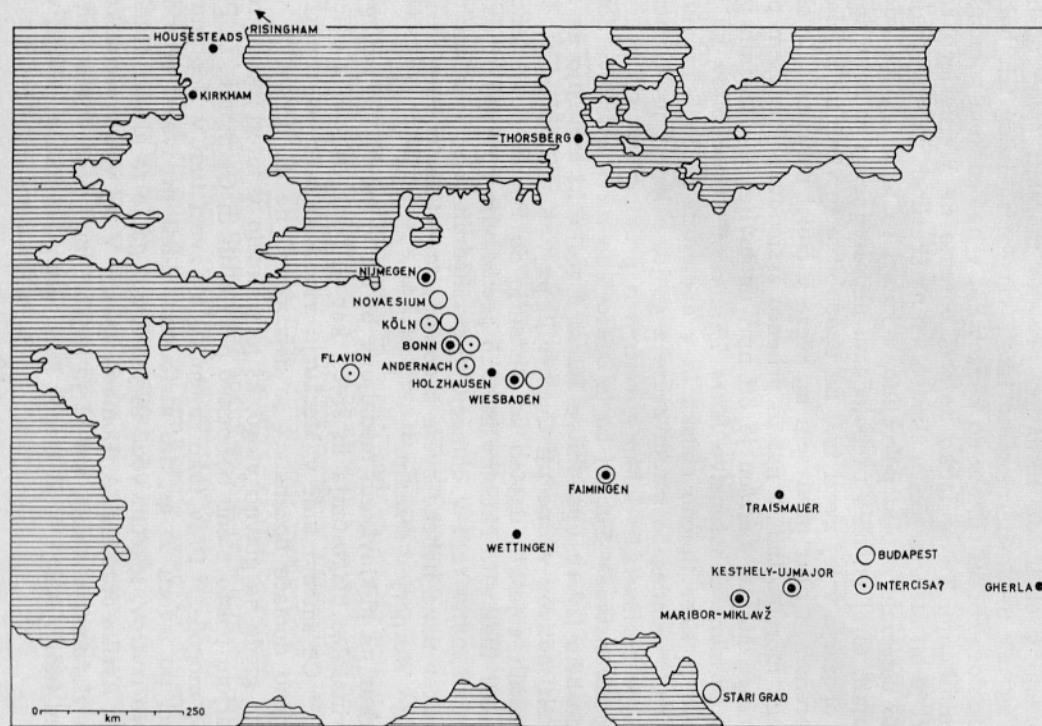
Abb. 6. Miklavž bei Maribor.
Medaillon mit Relief auf dem Schiebedeckel des Schminkkästchens (vergrössert)

z dvema vrstama drobnih bunčic. Bradati obraz ima poleg brade viden le še navpičen nos, glava pa je pokrita s širokokrajno čelado z nastavkom. Ob levi nogi božanstva je prikazana ozka paličasta črta, ki sega od obrobnege venca do sredine meč in predstavlja podlago, na kateri stoji na desno obrnjena gos z močno nazaj zapognjenim vratom, da ji je bilo mogoče tik pod ščitom upodobiti neizoblikovano glavo.

Poglavitne vzore za upodobitve božanstev na miklavškem medaljonu moremo vsekakor videti v likih z novcev. Čeprav tu skupina ne stoji na enotni podlagi, pa je bila vendarle vnaprej sestavljena, saj izvira vrsta sprememb pri posameznih likih prav zato, da bi bile čim bolj razporejene po tesnem prostoru. Na novcih so zato skupine večinoma prikazane manjše in v isti velikosti, medtem ko se višine božanstev tu razlikujejo pač glede na razpoložljivi prostor. Največji je zato osrednji lik Neptuna, ki skupno s trizobom sega od roba do roba in zasega tako osrednjo tretjino medaljona. Lik Marsa na njegovi levi je skupno z atributi uspešno vkomponiran v levo obrobje, medtem ko je moral izdelovalec Merkurja bolj pomanjšati, ker mu ni maral obrniti stopal.¹¹⁸

Stilno kažejo upodobitve očitne sledove provincializma, vendar ne tistega, ki se na kamnitih spomenikih v provinciah kaže s preprostim poenostavljanjem klasične plastičnosti likov v risarsko linearnost. Nasprotno daje relief še vedno vtis živahne plastičnosti, izdelovalec je bil dokaj večč v oblikovanju telesa, čeprav ga je izoblikoval okorno, deloma shematično in z nekaj nesorazmerji. Okornost obdelave se kaže predvsem v drži teles, ki so izgubila klasično razgibanost v prevesitvah teže in liniji in stoje tako togo in čvrsto na obeh nogah. Odmik od reliefne globine je očitno predvsem pri nogah, ki tu izjemoma nimajo razmaknjenih stopal, temveč so postavljene precej ploskovito in postrani. To je očitno zlasti pri liku Merkurja, medtem ko vzporedna poševnost stopal pri drugih dveh likih vendarle kaže težnjo po perspektivni upodobitvi.¹¹⁹ Drugi členi likov so v glavnem enaki kot na novcih, razlike so opazne le v nekaterih podrobnostih, npr.: obrazi so sicer individualizirani, a grobo izvedeni, vrhnji del prsi je večinoma pretirano izbočen, prijemi rok so le nakazani, spolovila in kolena pa shematizirana.¹²⁰ Ker pri tem ni šlo za preprosto posnemanje likov z novcev, temveč za precej svobodno poustvarjanje, bi lahko iz skromnejših sledov linearnega poenostavljanja sklepali, da gre tudi tu za tisti lastni provincialni stil, ki je v bolj razvitih zahodnih provincinah nastal iz sosljudja klasičnih oblik in provincialnih teženj po poenostavitvi.¹²¹

Svobodna predelava ikonografskih značilnosti posameznih likov in spremenjen razpored njihovih atributov, skratka precej samostojno prenašanje, ki ga je na drugih reliefih iz te skupine medaljonov ugotovil že J. Werner, je v našem primeru še posebno očitno.¹²² Videti je, da je to spreminjanje sicer običajnih motivov nastalo le zaradi prilagoditve prostoru, in še to predvsem zaradi izdelovalčeve težnje, da bi liki božanstev izpolnili ves prostor. Pri Marsu se to kaže že v tem, da drži tudi tukaj sulico v desni roki, ker na drugi strani zanjo ni bilo mesta, tam pa ima oklep pridvignjen k telesu, ker bi sicer pri nogah ne bilo prostora za gos. Iz istega razloga tako tu nima zlasti oklepa, ki se praviloma po-

Karta 2. Najdišče škatlic za
šminkanje in upodobitev
Marsa z gosjo v Evropi (po
Wernerju; Gherla = Szamos-
Ujvár)

Karte 2. Fundorte der
Schminkkästchen und der
Darstellungen des Mars mit
Gans in Europa (nach
J. Werner; Gherla = Szamos-
Ujvár)

- Neokrašene škatlice za
šminkanje
Unverzierte
Schminkkästchen
- ◉ Škatlice za šminkanje
z reliefnim okrasom
Schminkkästchen mit
Reliefverzierung
- Škatlice za šminkanje z
motivom Marsa z gosjo
na reliefnem okrasu
Reliefverzierte Schmink-
kästchen mit dem Motiv
des Mars mit Gans
- Motiv Marsa z gosjo
na drugih spomenikih
Das Motiv des Mars mit
Gans an anderen
Denkmälern

javlja na drugih upodobitvah.¹²³ Neptun ima prav tako trizob na svoji desni strani, ker je na levi že Marsova sulica, delfin pa je upodobljen v navpični legi ob izproženi levi roki, ker je ni bilo kam zapogniti, in tudi za prikaz oblačil ob strani ni bilo več prostora. Čemu ima glavo obrnjeno nazaj na levo in ne naprej kot Mars, bi bilo zaman ugibati, ker se taka drža pojavlja tudi drugod in prav tako brez vsebinskega pomena, zato gre lahko tudi tu le za nenamerno naključje.¹²⁴ Pri Merkurju je bil v stiski s prostorom žrtvovan le *caduceus*, ki ga božanstvo drži izjemoma upognjenega navzdol, saj se njegove leve rame že dotika komolec Neptunove desne roke, glava je obrnjena nazaj morebiti zaradi kompozicije.¹²⁵

Očitno je, da prikazana božanstva nimajo neposredne zveze z uporabo škatlice za šminkanje, na katero je bil medaljon prilepljen. Tudi če vzamemo v obzir, da medaljon prvotno morebiti sploh ni bil namenjen za tak predmet, moramo iskati vzroke za izbor teh božanstev prej v izdelovalčevem odnosu do kupcev kot v namenskem pomenu škatlic za šminkanje. Tu se lahko najprej opremo na Wernerjevo razlago, po kateri je bil Mars najčešče upodobljen na škatlicah za šminkanje zato, ker je to ustrezalo okolju pokrajine, v kateri so te predmete izdelovali in prodajali, torej vojaško prepojenemu neposrednemu zaledju limesa.¹²⁶ Werner opozarja v tej zvezi tudi na upodobitve te vrste na izdelavi vojaške opreme, in sicer predvsem na zveze v izbiri motiva.¹²⁷ Če sledimo tej razlagi, moramo tudi v našem primeru zasledovati predvsem provincialni pomen Marsa, kakršen je bil npr. ugotovljen v zahodnih provincah kot germansko božanstvo *Mars Thingsus*.¹²⁸ Upodobitev na našem medaljonu je sicer tipično rimska in v obmejnih predelih provinc tudi razumljiva,¹²⁹ vendar že zaradi zveze z gosjo, o kateri je Werner ugotovil, da je nerimska,¹³⁰ lahko govorimo o provincialno vplivani interpretaciji božanstva.¹³¹ Tu naj bo le opozorjeno na Wernerjeve domneve o germanskem izvoru upodobitve Marsa z gosjo, ki temeljijo na razširjenosti teh motivov v Spodnji Germaniji, pa tudi priljubljenosti te zveze v rimskih vojaških enotah od Britanije do Podonavja.¹³² Miklavška najdba sodi tudi v to skupino in tako predstavlja nov dokaz, da je bil razširjen ta motiv tudi v območju jugovzhodnih Alp, kjer kot uvožen izdelek sicer nima nobene zveze z domačo torevtiko in kultu in zato le dopolnjuje Wernerjev seznam.¹³³

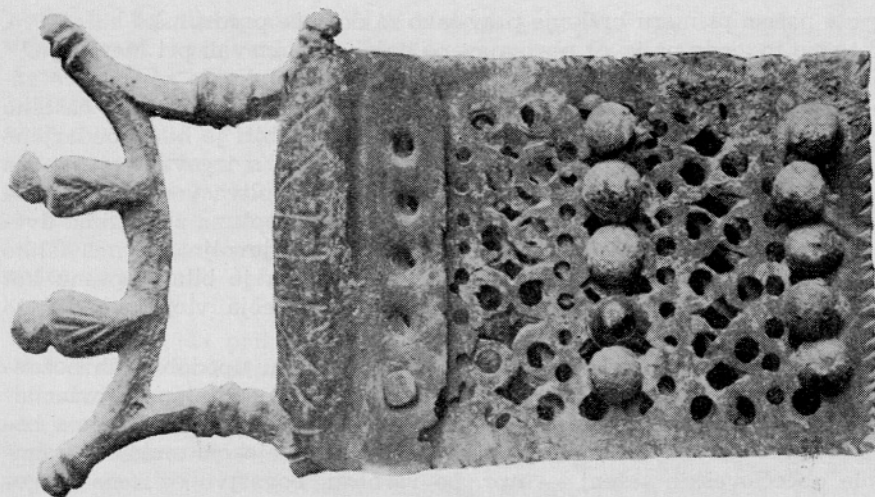
Merkur na miklavškem medaljonu bi bil v smislu teh razlag predvsem prinašalec blagostanja in sreče, kar je podkrepljeno z običajnimi atributi.¹³⁴ Če smemo tudi v Merkurju videti le sicer na rimski način upodobljeno domače božanstvo, se neposredno ne da ugotoviti, vendar bi bilo to glede na glavno vlogo, ki jo je imelo v interpretatio romana z Merkurjem poistoveteno božanstvo pri Keltih in Germanih, za Porenje vsekakor mogoče.¹³⁵ Prav tako smemo v tej zvezi tudi v Neptunu kljub njegovim, po izvoru še grškim atributom videti predvsem provincialno božanstvo izvirov, tekočih vodá in jezer, kot ga je za alpske dežele, Panonijo in Afriko opredelil A. Domaszewski.¹³⁶ V tej vlogi zaščitnika vodá oziroma vlažnosti nasploh, kot bi jo naj bil imel pred enačenjem s Pozejdom tudi v Italiji,¹³⁷ je njegov kult razumljiv tudi na celini, vendar

gre v našem primeru bržkone prav tako za domače predrimsko božanstvo, kot smo to glede na izvor obravnavane najdbe domnevali pri Merkurju.¹³⁸ Njegovega izpovednega pomena na škatlici za šminkanje ni mogoče zanesljivo razvozljati: lahko gre preprosto za božanstvo, ki je bilo čaščno v deželi plovnih rek (Ren, Donava) in jezer; morebiti je bilo poudarjeno uspešno potovanje po vodnih poteh, zlasti v zvezi s trgovanjem; možna bi bila tudi kakšna druga razlaga blagodejnega vpliva vodá — skratka ne moremo prek okvira domnev.¹³⁹ Kombinacija Neptuna z drugima dvema božanstvoma na medaljonu je očitno čisto svojevoljna in ima lahko konkreten pomen; v tej zvezi bi smeli verjeti, da je bila Neptunu kot osrednjemu in največjemu liku pripisana tudi večja vloga, vendar to seveda ni nujno.¹⁴⁰

V smislu takih razlag o pomenu na medaljonu upodobljenih božanstev bi tudi miklavška škatlica za šminkanje bila namenjena provincialnemu tržišču, sicer pogosti Marsov lik pa tu dopolnjen še z dvema božanstvoma, kar naj bi predstavljalo — v apotropejskem smislu — simbole občečloveških teženj — npr. po varnosti, bogastvu oziroma blagostanju, uspešnih poslih in potovanjih itd., ali pa morebiti samo prikaz v teh provincah najpogostejše češenih bogov. Pri Wernerju obravnavana skupina reliefnih ploščic nam pri tem ne nudi podrobnejših primerjav, temveč z razlago pomena Marsa predstavlja h gornjim domnevam le izhodišče. Zato moramo obravnavanje reliefnega motiva na miklavškem medaljonu za sedaj zaključiti le z domnevo, da tu ni bila izbrana kakšna sicer v antičnih oziroma provincialnih kultih dokaj običajna skupina,¹⁴¹ temveč je bil namenoma izbran poljuben motiv, ki naj bi ustrezal določenemu krogu kupcev v provinci.

Tudi o izvoru škatlice za šminkanje kakor tudi o njeni dataciji ne moremo podati trdne sodbe. Kot neokrašena toaletna potreščina naj bi bile po Wernerju česta najdba, vendar načrtnega pregleda o njih bržkone še ni. Če strnemo njegove ugotovitve na pregledni karti 2, vidimo, da so bile po tem začasnem pregledu precej splošno v rabi v večini evropskih provinc.¹⁴² Navidezna dvodelnost teh območij pa pričenja izginjati, brž ko zožimo pregled le na škatlice z reliefnim okrasom. Osredotočenje teh najdb na zahodu (Sacirov krog) je na ta način videti očitnejše, obe vzhodni najdbi iz Ujmajorja in Miklavža pa stojita nekako zunaj tega. O izvoru škatlice za šminkanje iz Ujmajora že Werner ni prišel do jasnosti, težave odločitve pa moramo z njim deliti tudi mi.¹⁴³ Na reliefni ploščici iz Ujmajora je zveza z zahodnimi (Sacirovimi) izdelki očitna vsaj po motivu upodobitve, moramo pa v našem primeru ugotoviti tudi razlike. Poleg drugačnega obrobja sta med njimi tudi motiv treh božanstev, o katerem ne poznamo primerjav, in medaljonska oblika reliefa. Te razlike seveda niso tolikšne, da bi povsem onemogočale primerjavo z zahodnimi primeri, saj se tudi tam pojavljajo poleg sedečega Marsa še drugi motivi, medaljon pa je poleg škatlic za šminkanje znan še drugod.¹⁴⁴

Vse te najdbe so pri Wernerju postavljene za naš primer v razmeroma pozno dobo, v glavnem v 2. stoletje in celo na njegov konec.¹⁴⁵ Ker si pri medaljonu iz Miklavža s primerjavanjem stilnih značilnosti ne moremo bistveno pomagati, zanj tudi ne moremo dokazati bolj zgodnje

Sl. 7. Miklavž pri Mariboru. Pasna spona s pritrjevalcem na jermen in predrtima okovnima ploščicama

Abb. 7. Miklavž bei Maribor. Gürtelschnalle mit Verschlussriemen und durchbrochenen Beschlagplättchen

datacije, za katero bi govoril del drugih najdb. Tudi pri večini drugih primerov so spremne najdbe neznane ali tako nedoločne, da ni na razpolago dokazov za pojav tega toaletnega pribora že v 1. stoletju.¹⁴⁶ Uvoz iz Porenja ali domače posnemanje (uvoženih) porenskih vzorov pred 2. stoletjem ni verjetno, zato za sedaj ni mogoče drugega kot ostati pri ohlapni dataciji, pridobljeni iz primerjav — 2. stoletje, kar ni brez vpliva na splošno oceno groba v miklavški gomili.¹⁴⁷ Škatlica za šminkanje iz Miklavža je torej po svojem namenu eden izmed splošno razširjenih toaletnih predmetov v provincialni Evropi, po reliefnem medaljonu bržkone edina najdba s takim motivom, po načinu reliefne obdelave in posameznih elementih (npr. zlasti Mars z gosjo) pa se uvršča v provincialno tvornost, znano doslej od zahodne Evrope (z Anglijo) do vzhodnega Podonavja.

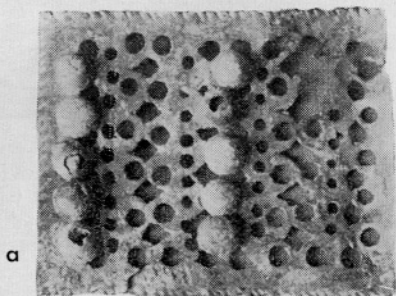
Pasna garnitura

Med bronastimi pridevki je bila v miklavški grobnici, žal v neznani legi, tudi garnitura pasnih okovov, ki jo sestavljajo pasna spona s pritrjevalcem na jermen in dvema predrtima oblogama, podolgasta predrta obloga, dva polobla okova na šarnir, štirje čolničasti (mandeljnasti) okovi, deset pravokotnih ploščic s po tremi in ena kvadratna z eno luknjico ter ustrezno število žebličkov s polkroglastimi glavicami različnih premerov. Manjkala pa sta pasna jezička; to si pri siceršnji popolnosti te najdbe le težko razložimo.

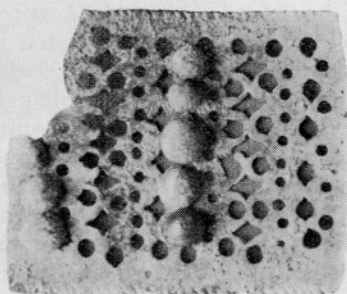
Opis in ocena te najdbe sta močno olajšana, odkar je J. Garbsch zbral in uredil te najdbe na noriško-panonskem območju.¹⁴⁸ Ob tam povedanem zato tu zadostuje nove najdbe uvrstiti v Garbschev sistem in tako

dopolniti njegove podatke.¹⁴⁹ Miklavška najdba je tako prva, ki v našem ožjem območju odkriva obstoj takih predmetov izven Poetovija, Celeie in Colatione tudi na podeželju, saj so bili doslej znani izven Flavie Solve le v gomilah ob Solbi.¹⁵⁰

Pasna spona sl. 7 sodi tako v Garbschevo skupino G 2 g in s tem pomnožuje doslej skromno število šestih takih predmetov zvečine z območja Flavie Solve, datiranih še v 1. stoletje.¹⁵¹ Ta tip spona torej skupno s podobnim G 2 f (doslej le en primer iz Drnovega) sodi med tiste redkejšje inačice, ki se pojavljajo skoraj posamič. Številčno mu je soroden preprosti pravokotni tip G 2 a, vendar je ta znan z mnogo bolj raztresenih najdišč. Ni ga npr., kakor je to pri drugih, najti na Koroškem in Dolenjskem, od sedmih kosov so trije iz soseščine Flavie Solve, Celeia in Colatio sta skupno z Miklavžem noriški najdbi in tako je spona iz skeletnega groba v Jutasu onkraj Blatnega jezera edina močno oddaljena od tega območja. Razen morebiti še najdbe iz Sausala je miklavška pasna

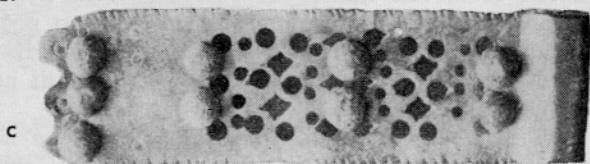
a

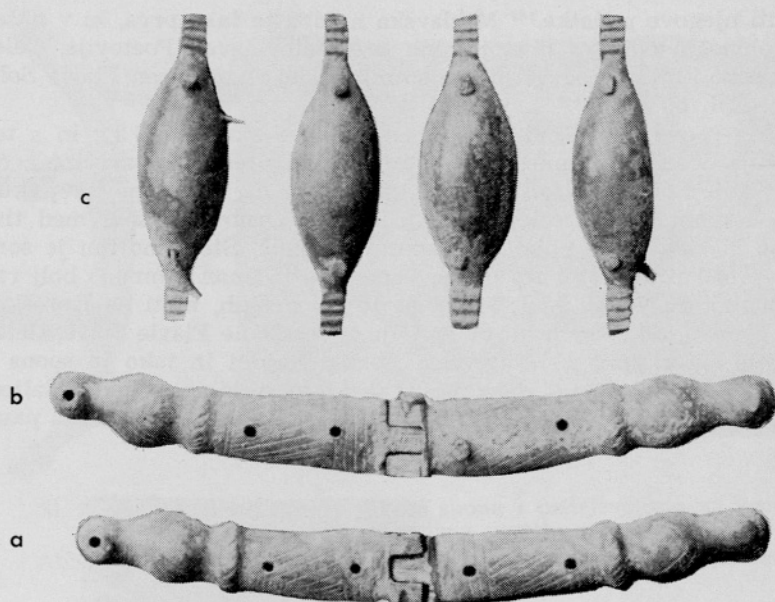
b

Sl. 8. Miklavž pri Mariboru.
Predrte okovne ploščice

Abb. 8. Miklavž bei Maribor.
Durchbrochene
Beschlagplättchen

c

Sl. 9. Miklavž pri Mariboru. Čolničasti okovi (zgoraj) in podolgovati votli okovi s šarnirjem (spodaj)

Abb. 9. Miklavž bei Maribor. Kahnbeschläge (oben) und längliche hohle Beschläge mit Scharnier (unten)

spona edina najdena v gomili. Kot kažejo sosednje najdbe, izvirajo pasne spone skupno z drugimi okovi iz bogatejših grobov, bodisi posamičnih na podeželju, bodisi z večjih grobišč oziroma mest.¹⁵²

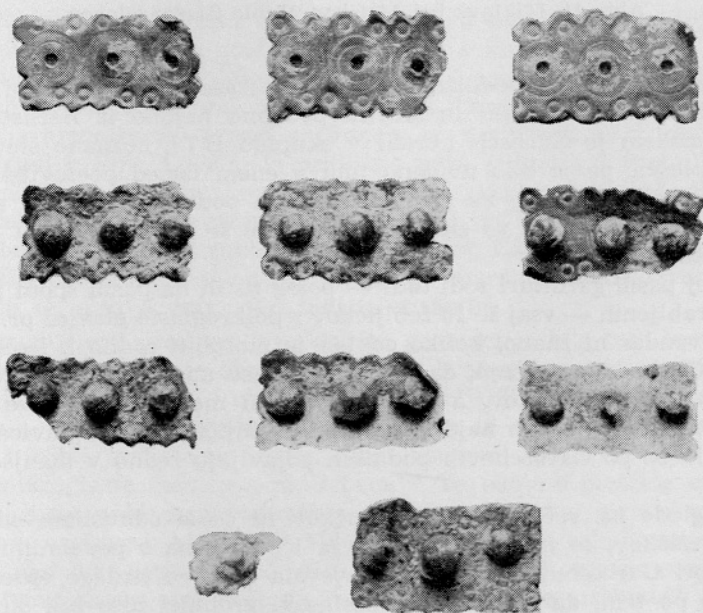
K sponi pripadajoč pritrdjevalec na jermen iz bronaste pločevine je preprosto okrašen s široko razmaknjenimi počeznimi oziroma poševnimi črtami, s petimi žeblički pa je bil pritrjen na jermen. Ta je bil na obeh straneh obložen z dvema pravokotnima predrtima oblogama sl. 8 a-b, katerih okras se še najbolj ujema s tipom B 3 a, znanim iz Gleisdorfa, pa tudi iz Posavja (Dobova, Sisak).¹⁵³ Tudi za miklavški oblogi velja Garbscheva ocena o »neostrosti, nepravilnosti in neenotnosti« v predrti tehniki izvedenega okrasa. Če domnevamo vzor miklavškim najdbam v tipu B 2 b iz Poetovija, potem so ga le površno posnemali. Pač pa sta oblogi tu dodatno okrašeni s poševnimi zarezi po robovih. Kolikor so okrasni motivi Garbschevih tipov dosledno enaki oziroma istovetni s prikazanimi vzorci, bi morali miklavški oblogi uvrstiti nekako med tipa B 3 a (podobnost po okrasu) in B 3 b, ker ima le po pet žebličkov v vseh treh vrstah. Ta vmesna stopnja bi bila očitna tudi po velikosti ploščic, saj nista povsem kvadratni kot tip B 3 a, pa tudi ne tako izrazito podolgovati kot tip B 3 b.¹⁵⁴

Tretja predrta obloga (sl. 8 c) je okrašena na isti način, samo da le v polovični širini. Neposredne primerjave v Garbschevi skupini zanjo ni,

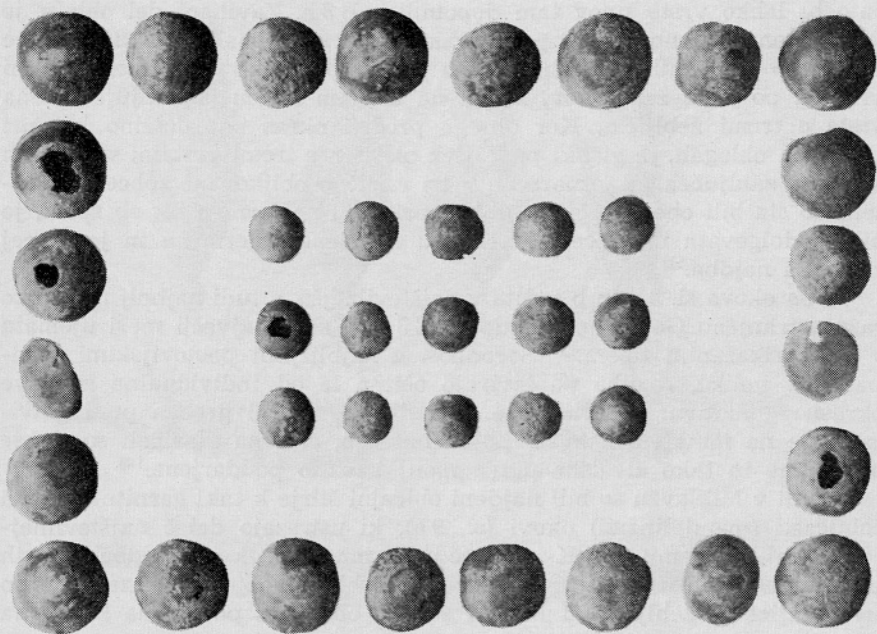
zato bi lahko vrsto tipov tam dopolnili z B 3 h. Zavihani del obloge je tu okrašen podobno kot pri pritrjevalcu za jermen, enake so tudi poševne zareze ob podolžnih robovih. Obloga je bila pritrjena na jermen s tremi vrstami po dveh žebličkov, ki jih na drugem koncu dopolnjuje še ena vrsta s tremi žeblički. Ker obsega predrti okras isto dolžino kot pri prejšnjih oblogah, je gladki podaljšek okrašen s tremi vrstami vtisnjenih krožcev, zaključek pa je narezan v tri različno oblikovane zobce.¹⁵⁵ Medtem ko sta bili obe poprejšnji oblogi pritrjeni na jermen tik ob sponi, je bila podolgovata nameščena na koncu navpičnega jermena in je precej redkejša najdba.¹⁵⁶

Oba okova sl. 9 a in b sodita v najštevilnejšo, a tudi najbolj na široko razprostranjeno Garbschevo skupino E 3 a in se v največji meri ujemata s tam prikazanim tipom.¹⁵⁷ Sorodnost z najbližjimi poetovijskimi najdbami je velika, razlike pa izvirajo očitno le od individualne izdelave okrasnega motiva: poševne črte so redkejše, prečni greben pred glavicama je na miklavških kosih pošev narezan, črte na glavicah so slabše ohranjene in tako živalska glava manj izrazito poudarjena.¹⁵⁸

Tudi v Miklavžu so bili najdeni običajni štirje k taki garnituri sodeči čolnčasti (mandeljnasti) okovi (sl. 9 a), ki ustrezajo daleč najštevilnejšemu Garbschevemu tipu K a.¹⁵⁹ Pač pa je mnogo redkejša najdba enajstih pločevinastih ploščic (sl. 10), ki imajo nazobčane robove in razen ene po tri luknjice za žebličke. Luknjice so bile obdane s po dvema krožcema

Sl. 10. Miklavž pri Mariboru. Okovne ploščice
Abb. 10. Miklavž bei Maribor. Beschlagplättchen

Sl. 11. Miklavž pri Mariboru. Votli okrasni žeblički
Abb. 11. Miklavž bei Maribor. Hohle Ziernägelchen

(pr. 5 oziroma 8 mm), podolžni robovi pa okrašeni z vtisnjenimi 1,5 mm širokimi krožci. Po obliki in številu podobno najdbo iz Bernsteina na Gradiščanskem je Garbsch uvrstil v skupino B 71, neznano število podobnih ploščic pa je bilo najdeno tudi v enem izmed poetovijskih grobov.¹⁶⁰ O legi teh oblog na pasu ni nobenih podatkov, ob treh noriško-panonskih najdiščih pa so znane take najdbe še z germanskega ozemlja na Češkem.¹⁶¹

K tej pasni garnituri sodi tudi — poleg tistih na pasni sponi in oblogah uporabljenih — vsaj še 18 žebličkov s polkroglasto glavico pr. 1,7 mm (sl. 11), vendar ni znano, koliko od teh je morebiti sodilo k leseni skrinjici.¹⁶² Garbsch je mnenja, da je bilo pri pasu uporabljenih verjetno po dvanajst takih žebličkov, a tega nam tu ni mogoče zanesljivo preveriti.¹⁶³ Prav tako je bilo najdenih vsaj 14 žebličkov s pr. glavnice 1,1 cm (sl. 11), ki se po Garbschevih podatkih pojavljajo redno v manjšem številu.¹⁶⁴

Ne glede na večje število žebličkov in če si odmislimo odsotnost pasnih jezičkov, se najdba iz Miklavža lepo ujema s podobnimi, navedenimi pri Garbschu, in bi tako potrjevala njegovo razlago opreme pasu.¹⁶⁵ Že po tem, da predmeti v miklavški grobnici niso bili strokovno ugotovljeni še v prvotni legi v grobu, pa ne moremo ničesar prispevati k razjasnjevanju še nejasnih vprašanj in se tako le priključimo Garbschevim razlagam.¹⁶⁶

Grobne enote, v katerih so bili odkriti predmeti pasnih garnitur, v podrobnem naštetu pri Garbschu, dajejo povsem drugačno podobo kot najdba iz grobnice v Miklavžu. Izjemen položaj v tej zvezi ji daje številno stekleno posodje, saj je za noriške najdbe značilna prisotnost keramike, ki je v Miklavžu praktično ni bilo. Prav tako manjka v obravnavanem primeru še vrsta drugih predmetov — nakit, ogledalo, pinceta, prejno vretence in podobno. Tudi ob tej najdbi še ne moremo potrditi Garbscheve domneve, da bi najdba pasne garniture in fibul brez drugih za noriško žensko nošo značilnih predmetov (ali pa samo fibula) lahko pomenila pokop poročene žene.¹⁶⁷

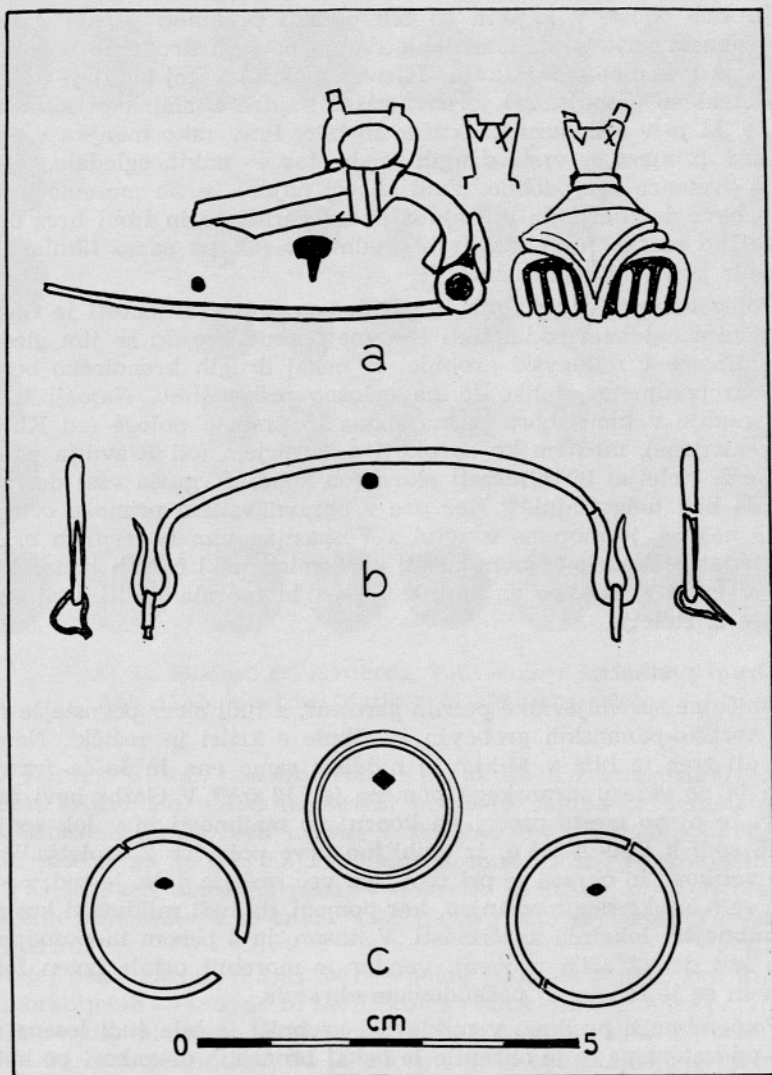
Poleg razvrstitve po tipih in pregleda razprostranjenosti je Garbsch k opisanim najdbam podal tudi časovne opredelitve, ki se jim glede na to, da imamo v miklavški grobnici še nekaj drugih kronološko bolj zanesljivih predmetov, lahko le na splošno priključimo. Najožji časovni okvir nudijo v tem izboru pasna spona in predrte obloge (od Klavdija do Domicijana), medtem ko so okovi s šarnirjem (od Klavdija pa prek sredine 2. stoletja) in čolničasti okovi (od konca Avgusta vsaj do Hadrijana) še bolj dolgotrajni.¹⁶⁸ Ker gre v obravnavanem primeru očitno za enotno najdbo, jo moremo v zvezi z Vespazijanovim novcem in bržkone tudi sigilatno skodelo časovno zožiti na domicijanski čas ali konec 1. stoletja, v zvezi s škatlico za šminkanje pa bi morala soditi vsaj šele v zgodnje 2. stoletje.

Drugi predmeti

Običajne spremljevalke pasnih garnitur, a tudi sicer pogostejše najdbe v noriško-panonskih grobovih so fibule s krilci in rožički. Namesto dveh ali treh je bila v Miklavžu najdena samo ena in še ta fragmentirana in po videzu stranskega pomena (sl. 12 a).¹⁶⁹ V Garbschevi razporeditvi je njeno mesto precej na koncu: po majhnosti in v lok spojenih krilcih sodi k tipu A 238 q, iz približno prve polovice 2. stoletja.¹⁷⁰ Kot že po velikosti in okrasu je pri tem tipu več različic, tako je tudi po najdiščih zelo široko razprostranjen, kar pomeni, da tudi miklavški kos nima pomembnejših lokalnih značilnosti. V nasprotju s pasom in posodjem je prišla kot del oblačila v ogenj, vendar je morebiti ostala izven žarišča sežiga in se je tako vsaj poškodovana ohranila.

Pomembnejši predmet v miklavški grobnici je bila tudi lesena skrinjica, od katere pa se je ohranilo le nekaj bronastih ostankov, po katerih komaj lahko sklepamo o obliki in velikosti.¹⁷¹ To so najprej okov ključavnice — poškodovana pravokotna ploščica iz zelo tanke pločevine (sl. 13 a), ki je bila pribita na leseno steno s šestimi žeblički, ti pa so imeli votle polkroglaste glavice s pr. 1,7 cm.¹⁷² Te okovne ploščice so razmeroma pogosta najdba, v bistvenem večinoma enovite, glavne razlike so predvsem v sistemu ključev.¹⁷³ Miklavška najdba je zelo preprosta, brez okrasa, nad luknjico za ključ vtisnjen krog je imel neznan pomen.

K temu okovu sodi tudi zapiralec (sl. 13 b), ki je masivnejši in dobro ohranjen. Gre za ulit kos bronastega traku, ki je bil s trakasto vezjo pritrjen na približno 5 mm debelo steno. Ti zapirali so redkejši in npr. v bogati zbirki poznejših okovov skrinjic v Intercisi sploh niso zastopani.¹⁷⁴

Sl. 12. Miklavž pri Mariboru. Fragmentirana fibula (a), držaj pokrova lesene skrinjice (b) in trije obročki (c)

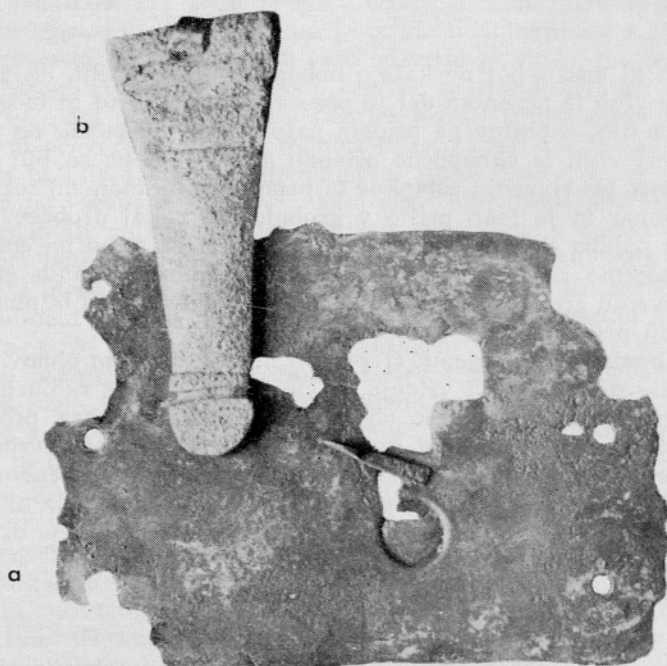
Abb. 12. Miklavž bei Maribor. Fragmentierte Fibel (a), Deckelgriff des Holzkästchens (b) und drei kleine Ringe (c)

Skrinjica se je odpirala z ovalno oblikovanim držajem iz bronaste žice (sl. 12 b), kakršne so — tudi v bogatejši izvedbi — pogosto odkrili. V miklavškem primeru je bil držaj očitno pritrjen kar na leseno steno, ki je bila, sodeč po ostankih vezi, približno 5 mm debela.¹⁷⁵

Zaradi tega, ker ni natančnih podatkov o legi teh predmetov v grobu, ne vemo, kam je bila skrinjica postavljena, in tudi ne, če je k njenemu okovju sodilo še kaj drugih predmetov.¹⁷⁶ Le po primerjavah bi lahko sodili, da je bil tudi v tem primeru vanjo shranjen pas z bronastim okovjem, morebiti pa celo skrinjica za lepotičenje, kratka razen fibul bogatejši predmeti ženske opreme v celoti.¹⁷⁷ K opremi skrinjice bi vsekakor sodil še ključ, vendar ga med najdbami ni bilo, ne da bi si to — podobno kot v prej omenjenih drugih primerih — mogli razložiti.¹⁷⁸

Neznanega pomena so tudi trije bronasti obročki (sl. 12 c), ki — dobro ohranjeni — očitno prav tako niso bili v ognju, temveč so prišli v grob najbrž skupno s skrinjico. Od drugih kovinskih predmetov so bili najdeni še železen kavelj in trije žebli (sl. 14). Kot drugod gre tudi v tem primeru verjetno za sledove zbivanja grmade, saj si druge uporabe 4 cm debelega lesa pri žganem grobu ne moremo predstavljati.¹⁷⁹

Edini ostanki keramike poleg sigilatne skodele so bile črepinje velike amfore. Tu morebiti ne gre za grobni pridevek, temveč za sled pogrebne obreda, pri katerem je morala biti ta amfora uporabljena, nato pa razbita in morebiti vržena na grmado. Trideset črepinj in drobcev ve-

Sl. 13. Miklavž pri Mariboru. Okovna ploščica ključavnice na leseni skrinjici, z zapiranjem

Abb. 13. Miklavž bei Maribor. Beschlagplättchen des Schlosses am Holzkästchen, mit Vorlegeband

Sl. 14. Miklavž pri Mariboru. Železni kavelj in žebli
Abb. 14. Miklavž bei Maribor. Eiserner Haken und Nägel

like posode, ki med seboj ne kažejo nobene zveze, pomeni, da je prišel z žganino v grob le neznaten del te posode. Vzroka za to ni mogoče zanesljivo pojasniti, v poštev pa prideta najprej dve možnosti: na grmado so namenoma vrgli le simbolične ostanke amfore ali pa so bili ostanki razbite amfore pri zbiranju ostankov iz pepela na (neznanem) sežigališču pušчени v nemar in je tako prišlo v grobnico le nekaj drobcev.¹⁸⁰ Vsekakor je ta najdba sled pogrebnega obreda, ki si ga samo na enem primeru ne moremo razložiti. Številne najdbe črepinj v žganih grobovih so pri opisovanju grobov po navadi premalo upoštevane, da bi mogli vsaj s primerjanji priti do trdne sodbe.¹⁸¹

Oblike posode iz ohranjenih črepinj ni mogoče povsem obnoviti, toda 12 mm debele stene, sledovi vrtenja, 12 cm široko ustje z rahlo lijakasto oblikovanim robom in ostanek običajnih ročajev ovalnega profila ne dopuščajo nobenega dvoma, da gre za amforo.¹⁸² Pozornost vzbuja pri tem predvsem fragment ročaja, ki ni prelomljen, temveč na enem koncu v celoti, na drugem pa do polovice »odžagan«, kar pomeni, da ni bil poškodovan le, ko se je posoda razbila, temveč obdelovan še na drug, za-vesten način.

NAČIN POKOPA

O pokopavanju v grobnicah pri nas in v sosednjih pokrajinah, koder je bila razširjena »noriško-panonska kultura gomil«, je bilo že govora, zato naj bo tu razpravljanje omejeno le na obravnavani tip.¹⁸³ Iz plošč sestavljena grobnica v Miklavžu očitno ni imela dromosa. Po splošnem izvoru gre torej za bolj razvito obliko zabojnega groba ali zložene pe-

pelnice, katerih različne oblike in velikosti se pojavljajo tu in tam v provincialnih gomilah.¹⁸⁴ Sama po sebi taka oblika grobnice nastopa skupno z zidanimi iz kamna, vendar je redkejša od njih.¹⁸⁵ V Sloveniji jo doslej poznamo le še iz Gomilskega v Savinjski dolini, vendar z nekaj bistveno drugačnimi prvinami. Z grobnico v Miklavžu imata skupno le uporabo plošč, ki so tam marmorne in nad grobnico nasuto gomilo, ki je bila tam občutno večja. Drugače gre v Gomilskem za podzemni tip grobnice s precej dolgim dromosom in verjetno tudi precej bogatejšimi, ob času odkritja že izropanimi pridevki.¹⁸⁶

Grobnica v Miklavžu je ob tej primerjavi skromnejša in kot površinski grob nekoliko pomembnejša, kot so grobnice iz plošč v Kapfensteinu severno od Mure.¹⁸⁷ Te so bile sestavljene na podoben način, so po merah nekoliko manjše, pokrite le s po eno ploščo, sorodnega tlorisa, a različnih usmeritev, z naravnimi tli in skromnimi pridevki, poleg tega pa še z vrsto drugih različic. Čeprav tudi v Kapfensteinu ne gre za docela raziskano grobišče, temveč je bila doslej preiskana le približno četrтина gomil, so vendarle od tu na razpolago še najizčrpnější podatki o grobnicah iz plošč, ki so bile med kapfensteinskimi grobnicami najčeseča oblika.¹⁸⁸

Za zanesljiv oris sestavljanja grobnice v Miklavžu ni na razpolago dovolj podatkov, ker grob ni bil v celoti preiskan, temveč le od zgoraj odprt in izprazen, grobnica pa je ostala nedotaknjena v gomili. Sodeč po opazovanju notranjščine ob času odkritja je videti, da graditeljem ni šlo za strogo pravokotno obliko, temveč so tloris uravnali po velikosti plošč.¹⁸⁹ Če sta oba marmorna stebriča dovolj čvrsto zasajena v zemljo, kar še ni preverjeno, se je grobnica pričela graditi bržkone z njima. Na južnega bi bila tako prislonjena prva, južna plošča, k tej pa zahodna, pri tem pa vsekakor ni jasno, zakaj nista bili postavljeni tako, da bi se obe naslanjali na stebriča in bi bila s tem odpadla dozidava vmesnega zidca pri zahodni plošči. Kot tretja bi bila tako postavljena še vzhodna, najdaljša plošča, prek vseh plošč in obeh stebričev pa morebiti že takoj nato položeni vsaj obe večji vodoravni plošči. Prav tako bi smeli domnevati, da so že zaradi utrjevanja stabilnosti te »hišici iz kart« podobne gradnje pokončne plošče z zunanje strani sproti zasipavali.¹⁹⁰ Tudi če stebriča nista bila najpoprej postavljena kot podpora sten, temveč šele pozneje kot opornika vodoravnih plošč, se tako domnevano zaporedje najbrž ni bistveno razlikovalo.

Po tej domnevi je ostala ena izmed sten odprta, da je bil mogoč dostop v grobnico normalno od strani in ne z vrha, kar bi bilo seveda tudi mogoče, a manj prikladno.¹⁹¹ Že zaradi najmanjše odprtine, morebiti pa tudi zaradi še danes opazne nagnjenosti, če ta res izvira od prislonitve in ne iz drugih vzrokov, sklepamo, da je ostala odprta severna stena. Prav tako menimo, čeprav ne poznamo stanja tal na zunanji strani pokončnih plošč, da so bila tla grobnice šele po postavitvi plošč obložena s prodniki in polita z malto, istočasno pa zazidane odprtine v stenah (spodnji južni vogal zahodne plošče, praznina med južno in vrhno ploščo, tudi vmesni zidec ob zahodni plošči?). Na ta način je bila grobnica pripravljena, da se vanjo položijo pepel in pridevki. Ti so bili razporejeni

po zahodni steni v prostoru med obema stebričema, tako je vzhodni del grobnice v širini približno pol metra ostal prost za gibanje.¹⁹² Po opravljenem pokopu je bila prislonjena še zadnja plošča, preden pa so nasuli gomilo, so vsaj na zahodni strani, kjer je bilo to opaženo, vrhnje obrobje grobnice obložili z manjšimi ploščami, da zemlja ne bi vdiralala v grobno celico, ki je tako ostala prazna do najnovejših dni.¹⁹³

Kamnito gradivo, uporabljeno pri grobnici, je dokaj heterogeno. Oba marmorna stebriča lahko izvirata samo s Pohorja, najbrž z ležišč nad Slovensko Bistrico. Različni spomeniki iz marmorja na mariborskem območju niso redki, zato bi bilo v tem primeru zanimivo predvsem to, ali sta bila že obdelana kamna pripeljana v ta kraj že z namenom, da ju uporabijo pri gradnji grobnic, ali pa sta bila v primeru smrti pobrana izmed gradiva v zaselku.¹⁹⁴ Ne glede na to, da je med razpoložljivimi kamninami iz bližnje okolice edino marmor nudil možnost za tako obdelavo, kaže že njuna uporaba, ki pri skromnih dimenzijah grobnice nikakor ni bila nujna, da sta imela poseben pomen. Ker nista bila okrašena, sta imela vendarle namen, da zagotovita večjo statičnost iz plošč zložene grobnice.¹⁹⁵

Plošče so po vrsti kamnin dvojnega izvora. Tiste iz podolžnih sten in vodoravni sodijo večinoma k blestnikom in so na mariborsko območje prispele z vodovjem Drave, kar je očitno tudi po zgledenih oblih robovih.¹⁹⁶ Naseljenci miklavškega kraja so jih očitno našli v prodovih Drave in bržkone uporabljali tudi pri gradnjah. Obe ožji plošči pa sta iz peščenca, in sicer južna iz trše kamnine, kakršna prihaja na dan v plasteh kamnoloma Reberca onkraj Drave, severna pa iz mehkejše peščene kamnine, ki leži često poleg laporja v miocenskih skladih na raznih krajih ob Dravi v mariborski okolici.¹⁹⁷ Videti je, da so za grobnico uporabili kamnito gradivo, kar ga je bilo — razen marmorja — najbližje pri roki.¹⁹⁸ Za gradnjo zidcev in tlaka pa so bile uporabljene navadne dravske oblice.

Iz usmeritve grobnice najbrž ne smemo delati posebnih zaključkov. V primeri z grobnico v Dogošah je usmerjena prav nasprotno, s tem pa se tudi loči od grobnic iz plošč v Kapfensteinu, ki so prav tako deloma usmerjene SZ—JV.¹⁹⁹ Kake enotnosti pri takih grobovih v gomilah ni bilo, a tudi sicer je pri žganih pokopih morebiti pretirano pričakovati v smereh grobnic kak kultni pomen. V našem primeru je morda lahko zanimivo to, da je podolžna os grobnice obrnjena proti domnevanemu zaselku pod teraso in da je s te strani, če je res severna stena rabila za vhod, bil tudi pristop v grobno celico.

O mestu sežiga ne moremo soditi ničesar. Dno gomile ni preiskano, prav tako ne podlaga tlaka v grobnici, zato ostaja neznano, ali so pripravi grmado kar na mestu pokopa oziroma vsaj v neposredni bližini.²⁰⁰ Prav tako je možno, da je sežigališče bilo skupno za več grobov, če v Miklavžu sploh moremo govoriti o pokopališču soseske in ne le o skupinah družinskih grobov.²⁰¹ Zato tudi ni nobenih podatkov o grmadi, kolikor se ne bi sklicevali nanjo pri razlagi uporabe železnih žebeljev (op. 179). Pridevki so bili, sodeč po njihovem stanju in ohranjenosti, položeni v grobnico šele po opravljenem sežigu, tako da je bilo očitno položeno na grmado le truplo v oblačilih z najnujnejšo opravo.²⁰²

Oblika in velikost grobnice sami po sebi govorita za enojni pokop, obilica najraznovrstnejših pridevkov, izbrane kosti v treh posodah in nekatere razlike v datiranju pridevkov pa ne izključujejo možnosti pokopa več oseb. Ker nam antropološko razločevanje kostnih ostankov ni omogočeno, za razločevanje morebitnih več oseb ni na razpolago zanesljivih podatkov. Zanesljivo je le, da v grobnici ni bilo otroških kosti, v danem primeru bi prišle v poštev le odrasle osebe. Že navedena bolj domnevana kot raziskana dvojnost ohranjenih kosti bi nas opozarjala vsaj na dve osebi, od teh na eno — že po pridevkih — nedvomno žensko. Ne vrsta pridevkov ne njihova lega v grobnici pa nista takšni, da bi lahko v tem smislu poskušali kakšno razdelitev. Tako razločevanje se je tudi v drugih primerih pokazalo za izredno kočljivo, zato se zdi koristneje, če se poskušamo omejiti na najsplošnejše ugotovitve.²⁰³

Izključno moških pridevkov v miklavški gomili ni, so pa taki, ki lahko nedvomno pripadajo le ženski. To so predvsem ostanki pasne garniture, ki s svojo keltsko tradicijo navajajo k bolj zgodnjemu datiranju, oprtemu npr. na Vespazijanov novec in pa skrinjica za šminkanje, ki kaže, vsaj po dosedanjih primerjavah, na poznejše tendence. Malo verjetnosti je, da bi ti predmeti pripadali dvema ženskama, zato smo skoro prisiljeni videti v njih grobno celoto. Oboje je bilo morebiti spravljeno v leseno skrinjico in ta bi bila — že bolj nezanesljivo — tretji pridevek.²⁰⁴ Če bi k temu v smislu podanih razlag dodali še ostanke fibule, bi bili kovinski predmeti v grobu skoraj izključno spremene najdbe ženskega pokopa (op. 169). Kakšna je bila v resnici zveza teh predmetov s steklenim posodjem in sigilatno skodelo, ne bo več mogoče ugotoviti. Za obe žari je podana dovolj zanesljiva navedba, da sta bili obe do roba zasuti s pepelom; če pa velja to tudi za vse druge posode, je manj gotovo. V tej zvezi bi nas zanimal predvsem stekleni pokal z »gracilnejšimi« kostmi kot možna žara ženskega pokopa, a tudi drugo, bolj »žensko« stekleno posodje — dišavnici in skodelice. Po pričevanju dokaj enotna plast pepela z drugimi najdbami ob steklenih posodah bi navzlic razmeroma skromnemu številu kosti v treh različnih posodah — poleg tistih v pepelu — dovoljevala sklepati na to, da gre pri tej grobnici morebiti vendarle za en sam pokop ženske. Večje število steklenih posod samo po sebi tega ne izključuje, ker so taki primeri znani od drugod,²⁰⁵ pridržka zaradi kosti pa seveda ni mogoče odpraviti, ker zanesljiva antropološka analiza ni več mogoča (prim. op. 25!).

Za enkratni pokop bi govorila tudi oblika grobnice, ki praktično izključuje naknadne pokope oziroma jih vsaj zelo otežkoča. Ker sočasni pokop, npr. moža in žene, zaradi svoje izjemnosti komaj pride v poštev, bi bilo treba v drugem primeru odkopati dobršen kos gomile, da bi zadeli na steno, ki bi jo bilo mogoče brez škode za grobnico začasno odstraniti.²⁰⁶ Sledov takih posegov znotraj grobnice ni bilo, zunaj bi jih lahko odkrilo le pazljivo odkopavanje gomilnih plasti. Zaradi tega menimo, da v obravnavani gomili ne moremo gledati »družinskega« groba, temveč grobnico žene, smemo pa bržkone, če pritegnemo še sosednjo gomilo, videti v obeh »družinsko« pokopališče. Ta domneva, oprta poleg naštetih opazovanj še na nekatere primerjave, se zdi verjetnejša, vendar bi bilo

mogoče dobiti zanje močnejše opore le z raziskavo sosednje gomile oziroma domnevnega moškega groba.²⁰⁷ Poudarjeni socialni položaj tu pokopane ženske kot ga poleg bogatih pridevkov nakazuje še velikost gomile, se v tem primeru izenači s še večjim obsegom njene sosedice.

Izjemna velikost obeh gomil nam tako posreduje tudi gospodarski položaj in veljavo antičnih naseljencev v Miklavžu. Po izmeri se jima v najbližji sosesčini približujeta posamična gomila v Loki in največja gomila v Dogošah, ki bržkone odsevata enako kolonizacijo.²⁰⁸ Pomembnejše velike gomile so južno od Drave le redke: poleg tiste — večje in imenitnejše — v Gomilskem le še gomila pri Slivnici, morebiti katera izmed gomil v Pivoli, največje gomile pri Bezeni in morebiti še podoben par gomil v Rušah.²⁰⁹ Severno od Drave je znan podoben par velikih gomil predvsem s Hajndla pri Ormožu, sicer pa so med gomilami-dvojčki najštevilnejši primeri skromnih mer ali vsaj neenakih velikosti.²¹⁰ Med posamičnimi gomilami je tam takih najdb več — od največjih gomil v Ormožu, Hercegovščaku, Radehovi in Žerovincih do podobnih in številnejših manjših. Pri takih posamičnih gomilah, a tudi pri gomilah-dvojčkih je socialni položaj pokopanih očitno pokazan že z velikostjo, često pa tudi z obliko groba in številom pridevkov. A tudi na večjih gomilnih grobiščih je razslojevanje opazno tudi po velikostih gomil, saj se med množino poprečnih in manjših pojavljajo tudi redke velike, čeprav ti zunanji pojavi niso vselej podprti z najdbami iz njihovih grobov.²¹¹ V obravnavanem primeru iz Miklavža se torej velikost gomile po pomembnosti ujema z bogastvom najdb v grobu, izoliranost obeh velikih gomil od drugih, manjših, pa nam bržkone izdaja ločeno »družinsko« pokopališče.

K tema dvema znakoma bi morali priključiti še tretjega, to je zunanji spomenik na gomili. O njegovem obstoju ni za sedaj nobenih konkretnih podatkov, vendar ga lahko predpostavljamo ne samo zato, ker taki primeri so,²¹² temveč ker prav v Miklavžu poznamo iz sekundarne rabe vsaj tri nagrobnike, ki bi po svoji obliki in opremljenosti ustrezali pomenu bogatejših podeželskih grobov, kjer vsa zunanja pokojnikova pomembnost ni le v marmornem spomeniku, temveč tudi v monumentalnosti groba, tj. gomile same.²¹³ Ker nobeden izmed njih nima besedila prirejenega samo na eno, žensko osebo, a vsi nam niti niso znani, bi vsako ugotovitev o morebitnih zvezah ohranjenih nagrobnikov z obravnavanim grobom v gomili št. 1 presegalo namen tega poročila. Kljub temu pa nam, če že ne povsem konkretno, vsaj v splošnih orisih iz imen na njih odseva podoba antičnih prebivalcev tega kraja.

ZAKLJUČEK

Ob pregledu najdb ugotovljena različna časovna pripadnost nekaterih predmetov nas, če se ne oklepamo malo verjetne možnosti naknadnega pokopa v grobnici celici, sili h kompromisu (tab. 1). Terminus »ante quem non« je pri tem gotovo Vespazijanov novec, v nasprotnem smislu pa je njegova kronološka izpovedanost hudo sporna. Gre namreč za datiranje škatljice za šminkanje, ki bi jo, če se naslonimo na Wernerjeve opredeljene reliefne ploščice, morali prisoditi v 2. stoletje. Ta ohlapna časovna

Tabela — Tabelle 1

Pregled po drugih avtorjih ugotovljenih časovnih razponov za predmete, najdene tudi v grobnici v gomili št. 1 v Miklavžu pri Mariboru

Übersicht der durch andere Autoren festgestellten Zeitspannen für die auch in der Grabkammer im Hügelgrab No. 1 in Miklavž bei Maribor gefundenen Gegenstände

Predmet Gegenstand	Običajne kronološke vrednosti Übliche chron. Werte												Avtor Autor
	50	60	70	80	90	100	110	120	130	140	150		
Novec (VESPAZIJAN) Münze (VESPASIAN)				—		?						RIC, 549—551	
Stekl. žari T. 1: 1—2 Gläs. Urnen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	C. Isings, 86	
Prizm. steklenica T. 1: 3 Prism. Flasche	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	C. Isings, 66	
Cil. steklenici T. 1: 3—4 Zyl. Flasche			?	—	—	—	?					C. Isings, 68	
Stekl. pokal T. 1: 6 Glashumpen		?	—	—	—	—	?					C. Isings, 52	
Stekl. dišavnica T. 2: 5 Gläs. Balsamarium		?	—	—	—	—	?					A. Kisa, 330	
Stekl. dišavnica T. 2: 11 Gläs. Balsamarium						?	—	—	—	?		A. Kisa, 328	
Stekl. zajemalka T. 2: 10 Gläs. Schöpfkelle													
Stekl. ponvici T. 2: 3—4 Gläs. Kasserollen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	C. Isings, 92	
Stekl. skodelice T. 2 Glasschälchen			?	—	—	—	—	—	—	—	—	C. Isings, 58	
Sig. skodela — sl. 3 Sigillataschale — Abb. 3				—	—	—	?					F. Hermet, 13, 73, 111, 186	
Skatlica za šminkanje — sl. 5 Schminkkästchen — Abb. 5						?	—	—	—	—	—	J. Werner, 16 s	
Pasna spona — sl. 7 Gürtelschnalle — Abb. 7	?	—	—	—	—	—	?					J. Garbsch (G 2 g) 82	
Predrte obloge — sl. 8 Durchbrochene Beschläge — Abb. 8	?	—	—	—	—	—	—	?				J. Garbsch (B 3) 89 s	
Sarnirska okova — sl. 9 Beschläge mit Scharnier — Abb. 9	?	—	—	—	—	—	—	—	—	?		J. Garbsch (E 3 a) 98	
Čolničasti okovi — sl. 9 Kahnförmige Beschläge — Abb. 9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	?		J. Garbsch (K a) 102	
Fibula — sl. 12 a Fibel — Abb. 12 a						?	—	—	—	?		J. Garbsch (A 238 q) 69	
Okov ključavnice — sl. 13 Schloßbeschlag — Abb. 13													

ocena je sama po sebi dovolj široka, vendar je tendenca Wernerjevih datiranj na drugi polovici tega obdobja, čeprav so podobne najdbe tako na zahodu kot npr. v Dalmaciji, prišle na dan večkrat z najdbami, običajno datiranimi v 1. stol. in prvo polovico 2. stoletja (op. 146). Ob tem se zdi izključeno postaviti grob v dobo Vespazijanovega vladanja, in ker se antičnim novcem do 4. stoletja ne odreka neka urejena veljavnost, smo prisiljeni v tem novcu videti eno tistih izjemnih grobnih najdb, ki so prišle v grob že po izteku svoje denarne vrednosti.²¹⁴ K temu nas sili predvsem škatlica za šminkanje, nekoliko tudi sigilatna skodela in nekatere izmed steklenih posod, prav tako pa še fibula, ki je (po Garbschu) ne moremo več uvrstiti v 1. stoletje. Za ta zgodnji čas pa spet govori Garbschevo datiranje bronastih pasnih spon in predrtih oblog, pri katerih bi naj bila konec 1. stoletja ali še začetek 2. stoletja mejnik »post quem non«. Če vidimo v škatlici za šminkanje, a verjetno tudi že v južnogalski sigilatni skodeli prve glasnike kopnega trgovanja z zahodom, a točke in smeri primerjav so nas odločno usmerile na podonavsko pot, potem vsaj ta dva predmeta, morebiti pa še kateri stekleni, niso prišli v grob pred pričetkom 2. stoletja, še zlasti, če pomislimo, da njihova pot s tržišča ni bila usmerjena naravnost k umrlemu.

Če torej ugotavljamo, da se kronološka meja v miklavški gomili najdenih predmetov giblje med dvema skrajnostima, sredino druge polovice 1. stoletja in sredino 2. stoletja, smemo, če primerjamo vse najdbe, poiskati tisto sredino, ki ustreza medsebojnim razmerjem in stanju medprovincijske trgovine. Stik obeh skupin je na prehodu iz 1. v 2. stoletje in v ta čas, nekako med 95 in 110, bi prisodili nastanek grobnice v tej gomili. Večina najdb to datacijo brez nadaljnega prenese; novec moramo pri tem presojati kot kultni predmet ne glede na njegov denarni pomen, škatlico za šminkanje pa moramo v primeri z Wernerjevimi dognanji datirati nekoliko bolj zgodaj. Tako ugotovljena časovna združba predmetov se očitno kaže tudi v njihovem izvoru, čeprav tega še ne moremo opredeliti od predmeta do predmeta. Vsekakor je videti, da so se v miklavškem grobu srečali tako tisti predmeti, ki jih je poetovijskemu tržišču posredovala bližnja Italija (denar, večina steklenih posod itd.) kot oni, ki so prišli v te kraje s prvimi trgovskimi posredniki od zahoda (škatlica za šminkanje, nekatere steklene posode, sigilatna skodela?), nekaj pa jih bržkone izvira tudi iz domače tvornosti (oprema pasne garniture in skrinjice, fibula?).²¹⁵

Po vsem navedenem bi bilo sedaj že možno orisati miklavško najdbo tudi v njenem lokalnem pomenu kot topografski podatek o naselitvi mariborskega območja. Pomen najdb nas opozarja predvsem na to, da moramo v pokopani ženi oz. njeni družini videti bogate antične naseljence. Ker iz poprejšnjih dob v okolišu Miklavža ni prav nobenih najdb, lega najdišča pa skupno z drugimi ob Dravi od Ptuja do Maribora kaže na premožne naseljence, gre v tem primeru očitno za kolonizacijo.²¹⁶ Razmere zanje so morale biti prav ugodne in vabljlive, zakaj tod mimo je vodila prometna črta med Poetovijem in Flavio Solvo, zemljišče ob Dravi, na obrobju prodnega Dravskega polja pa je bilo prikladno za poljedelstvo. Čeprav še ne poznamo nobenih ostankov stavb, pa že glede na večje

število grobov lahko govorimo ne le o posamični pristavi (*villa rustica*), temveč o zaselku. Domače izročilo o »potopljenem mestu« pod sedanjo ježo terase, na kateri so gomile, nam je morebiti hkrati tudi migljaj za njegovo lego. V nasprotju s sedanjim stanjem, ko so obravske vasi razporejene ob ježi terase od Miklavža do Skorbe, so bile v antiki tod razmere bržkone toliko drugačne, da so dovoljevale naselitev na nižjih tleh spodnje ravnice. K temu nas navaja tudi enak položaj stavbe in gomil v Dogošah pa verjetno podobne situacije v Loki in Staršah. Današnje stanje tega inundacijskega področja Drave nam nič ne pove, saj vidimo po katastrofi, o kateri nam pričajo najdbe v Staršah, da so se razmere s poplavam in selitvami Drave bistveno spremenile.²¹⁷

Datacija miklavških najdb potrjuje, da je zaselek pri Miklavžu obstajal že v drugi polovici 1. stoletja. Prvi grobovi priseljene generacije, nastali ob prelomu stoletij, govorijo za to, da se je kolonizacija tega območja izvršila nekako v flavijskem času, torej v dobi razcveta, ko je ustanovitev Flavie Solve pospešila gospodarsko izkoriščanje teh območij. Kdo so bili naseljenci pri Miklavžu, očitno tujci v tem kraju, po enem samem grobu seveda ne moremo ugotoviti. Da imamo vsaj skromen vpogled v sestav prebivalstva v tem okolišu, se moramo zahvaliti nagrobnikom AIJ 104—106, odkritim sicer v sekundarni legi, vendar očitno pripadajočim zgodnjeantičnim gomilam v tem kraju.

Ni razlogov, da ne bi smeli videti v imenih s teh nagrobnikov pripadnikov treh družin, od katerih sta vsaj dve živeli v opisanem obdobju.²¹⁸ Keltski izvor nekaterih oseb z dveh starejših nagrobnikov, čeprav ne lokalno avtohton, je očiten in se sklada s keltsko tradicijo ženske oprave iz obravnane gomile.²¹⁹ To zapažanje nam sicer ne dovoljuje neposrednega povezovanja obeh vrst najdb, videti pa je, da so med premožnejšimi naseljenci pri Miklavžu bili tudi ljudje keltskega izvora, ki so si pod novo oblastjo pridobili dovolj zaslug, da jim je bilo omogočeno izkoristiti prednosti novega družbenega sistema. Z napisov ni videti, da bi pri tem šlo za vojaške veterane z *missio agraria*, a šele z bodočimi raziskovanji bi bilo v ugodnem primeru mogoče ugotoviti, ali je zaselek pri Miklavžu temeljil na čisti poljedelski proizvodnji ali pa je bil zasnovan s kakšno drugo nalogo. Veliko možnosti pri tem niti ni, saj okoliš Miklavža, stisnjen med sušno ravnico Dravskega polja, v antiki očitno skoraj povsem pogozdeno daleč proti Slivnici, in Dravo ni imel nobenih gospodarskih pogojev. Res da je bilo približno nasproti najdišču pri Miklavžu onstran Drave pri Sp. Dupleku najbrž nakladališče gradbenega kamna za prevoz po Dravi do Poetovija, vendar bi morali morebitno zvezo gomil pri Miklavžu in v Loki s kamnoseško in transportno dejavnostjo onkraj reke šele ugotoviti. Potek antične ceste ob levem bregu Drave iz Vičave skozi Orešje daje slutiti, da je bila neposredna zveza Poetovija z območjem kamnolomov na Reberci vzpostavljena najbrž po najkrajši poti ob vznožju Slovenskih goric. Zanesljivo bi to vsekakor mogli trditi šele, ko bi bilo ugotovljeno, ali se je Drava zajedla v vznožje gričevja šele v antičnem oziroma poantičnem obdobju ali pa je med Dvorjanami in Orešjem že poprej zapirala ali vsaj otežkočala najbližjo pot.²²⁰

Slika 15. Pepelnica iz uničene gomile št. 4 v Miklavžu pri Mariboru
po prevozu v muzej

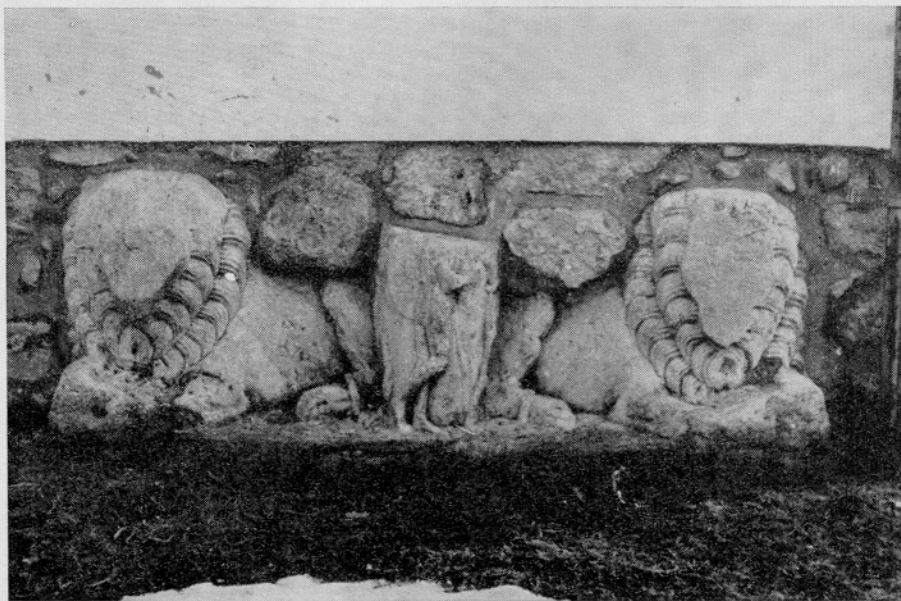
Abb. 15. Aschenkiste aus dem zerstörten Hügelgrab No. 4 in Miklavž bei Maribor
nach der Beförderung ins Museum

Dosedanje najdbe med Skorbo in mariborskim Pobrežjem kažejo, da sta bili težišče naselitve in prometna pot že v predrimskem času ob južnem dravskem bregu. Gomile pri Miklavžu in v Loki, zlasti pa obsežne razvaline pri Staršah kažejo, da je ta obrežni pas obdržal oziroma celo povečal svoj pomen tudi v antiki. Če je bil temu vsaj spočetka vzrok verjetno živahen promet s kamnolomi na Reberci, je negotovo. Zdi se, da je temu močno botroval tudi pomen zveze z naselitvenim okolišem na Lipniškem polju, ki je z ustanovitvijo Flavie Solve še močno pridobil in prav gotovo prekašal — poznejšo? — zvezo z Virunom.²²¹ Masivna pepelnica (sl. 15) iz Miklavža, odkrita leta 1967 pri dokončanem uničenju enako velike gomile na severnem delu grobišča, kaže, da je uporaba reberškega apnenca segla tudi čez reko celo v takih primerih, ko je očitno šlo za precejšnje težave pri transportu in seveda s tem tudi za stroške, ki jih je lahko prenesel le premožen in s tem tudi ugleden naseljenec.²²² Poleg teh, trgovskih zvez med obema območjema, reberško kamnoseško sosesko na levem in tranzitno prometno črto na desnem bregu Drave pa nam leta 1894 odkriti poznoantični skeletni grob na istem grobišču potrjuje, da je pri Miklavžu bil zaselek trajnega pomena, pač tudi zaradi obeh omenjenih dejstev.²²³

Gozdni pas sicer loči Miklavž od vznožja Pohorja, kjer vrsta drugih spomenikov od Slivnice do Betnave v Mariboru prav tako poudarja pomen trgovskih zvez Flavie Solve z Italijo neposredno prek Celeje, vendar

so v celoti vzeto najdbe ob obeh prometnih črtah nekako v ravnovesju.²²⁴ Ali je od Miklavža vodila antična cesta proti severozahodu ob Dravi mimo Dogoš in Pobrežja ali pa je zavila prek polja k Betnavi, je še neznano.²²⁵ Razdalja približno 6 oz. 5 mp po prvi in drugi poti do prehoda čez Dravo v Mariboru oz. domnevne obcestne postaje v Betnavi bi sicer tudi pri Miklavžu dovoljevala kakšno obcestno postojanko, vendar zaradi ugodne poti po ravnem svetu gotovo ne s takim pomenom, da bi prav tu bili zaposleni tako premožni ljudje.²²⁶ Razpored najdišč antičnih stavb ali zaselkov vzdolž Drave vsaj od Starš do Maribora tudi ne kaže, da bi Miklavž imel kak pomen zaradi bližine provincijskih mejá, ker bi to prej smeli pripisovati Staršam.²²⁷ Zato se moramo za sedaj zadovoljiti z ugotovitvijo, da so obravnavane najdbe iz Miklavža najbrž zapuščina prebivalcev poljedelskega zaselka na rodovitnem in ob dokaj živahni prometni poti ležečem obrežnem pasu ob Dravi.

Pisane in bogate najdbe iz gomile št. 1 pri Miklavžu torej širijo naše poznavanje antične naselitve mariborskega okoliša v antiki, izpopolnjujejo pisano vrsto oblik pokopavanja v provincialnih gomilah v naših krajih ter nam odkrivajo odmeve trgovanja z bližnjimi in tudi zelo oddaljenimi kraji v antični Evropi. Zaradi različnih okoliščin je pri razlagi opisanih predmetov in najdišča ostala vrsta stvari nejasnih in neznanih, a četudi jih niti z bodočimi raziskovanji ne bo mogoče vseh povsem raz-

Sl. 16. Ovršje marmornega nagrobnika v severni steni cerkve v Miklavžu pri Mariboru

Abb. 16. Bekrönung des Marmorgrabmals in der Nordwand der Kirche in Miklavž bei Maribor

ložiti, to najdbi ne zmanjšuje njenega pomena. Prav nasprotno: v tem vidimo pobudo za intenzivnejše raziskovanje antične naselitve tudi v njenih krajevnih okvirih. Že sedaj pa pomeni poleg svoje znanstvene cene tudi pomembno obogatitev muzejskih zbirk in ne nazadnje — čeprav je bilo pobudnik naključje — zadovoljiv poseg pri reševanju kulturne dediščine.

OPOMBE

¹ F. Ferk, *Ferien-Tagebuch 1901—1902*, 11 za 1902 (v arheološkem oddelku Joanneja v Gradcu) je vse grobišče opisal: »Tumuli von Nikolai. Gleich auf der oberen Erdstufe von Loka her sind 4, einer an der Strasse, zwei noch grössere nördlich davon. Ein etwas abgebauter Tumulus liegt am Ostrand der Terrasse im Ackerfeld, die 2 grossen sind von Acker umgeben. Von diesem Ackerfelde sind ... 16 Tumuli, viele stark abgebaut.«

² Gomila št. 1: pr. 16, v. 3 m, Poškodovana po opisu.

Gomila št. 2: pr. 18, v. 3,2 m. Poškodovana po opisu.

Gomila št. 3: pr. 13, v. 1,1 m. V sredini jama od poskusov kopanja. Površina okrog gomile št. 1 je ravna, tla severozahodno ob gomili št. 2 pa so kotanjasta, očitno od kopanja zemlje, a tik zraven ima gomila na južnem robu 5 m dolg jezičast odrastek. Tla okrog gomile št. 3 so ravna. Za borov gozd nenavadna rast akacije priča o nekdanji kultivirani površini, kar je razvidno iz Müllnerjeve omembe (op. 3).

³ A. Müllner, *Die römischen Alterthümer von St. Johann am Draufelde* I. Tagespost 18, št. 77, 4. 4. 1873: »Ausserhalb St. Nicolaus fallen uns einige Tumuli auf, welche mit Gestrüpf bewachsen, vom Volke als Türkenschanze erklärt werden...«

⁴ Prim. navedbe o tem pri: S. Pahič, *Časopis za zgod. in narod. NV* 2, 1966 (1967) 29, op. 79.

⁵ Prav tam.

⁶ H. Pirchegger, *Mitt. d. Inst. f. österr. Gesch.* 33, 1912, 314 je ocenil »Wagrain« kot rob terase pri Miklavžu in se pri tem skliceval na W. Levca, *Mitt. d. Anthr. Ges.* 35 (NF 5) 1905, 94 ss, ki pa Miklavža v tej zvezi sploh ne omenja. Prim. tudi: W. Schmid, *Zeitschr. d. hist. Ver. f. Steiermark* 18, 1922, 36! V delu *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülte, Städte und Märkte* (1962) 59 H. Pirchegger to ponavlja.

⁷ AIJ str. 44 in *Blatt Rogatec* (1939) 41 (kjer omenja, da sta bili obe veliki gomili v sredini že kopani). V gomili št. 1 je ta sled jame divjih kopačev še vidna, v gomili št. 2 pa ta del gomile že manjka. V zvezi z domnevano rimsko naselbino ob rimski cesti med Ptujem in Mariborom, ki na terenu še ni ugotovljena, je B. Saria omenil gomile tudi v *Kroniki slov. mest* 6, 1939, 74.

⁸ Prim. prva poročila (s slikami): *Večer* 17, št. 172, 27. 7. 1961, 8 ter št. 180, 5. 8. 1961, 5. Kratko obvestilo tudi v *Delu* 3 št. 204, 28. 7. 1961, 8.

⁹ S. P(ahič), *Varstvo spomenikov* 8, 1960-61 (1962) 246. Neposredno po odkritju najdbe se je Zavod za spomeniško varstvo SRS trudil, da bi organe tedanje občine Maribor-Tezno zainteresiral za primerno spomeniško prezentacijo (profil z grobnico) gomile, vendar brezuspešno. V novjšem času je bila poprej prekrita grobnica spet odprta in jo uporabljajo za smetišče.

¹⁰ F. Fremmersdorf, *Laurae Aquicenses. Diss. Pann. Ser. 2*, 10 (1938) 170. Komaj izšlo in v tej zvezi pomembno delo C. Calvi, *I vetri del Museo di Aquileia* (1968) mi ni bilo dostopno.

¹¹ A. Kisa, *Das Glas im Altertum* (1908) 312 se pri tem sklicuje na plavkasto zeleno steklo, kot ga F. Fremmersdorf (»nicht entfärbte Gläser aus blaugrüner Masse«) pripisuje Akvileji. Za aleksandrinski izvor večino zahodnih žar prim.: Morin-Jean, *La verrerie en Gaule sous l'Empire romain* (1922-23) 46, podatke o razširjenosti na tamkajšnjih območjih pa prinaša C. Isings, *Roman glass* (1957) 87.

¹² Najštevilnejše na Slovenskem so v Emoni, kar je zaradi bližine Akvileje tudi razumljivo (gradivo bo v kratkem objavljeno v katalogu emonskih grobišč; doslej najobsežnejše prikazano pri A. Müllner, *Typische Formen aus d. arch. Samml. d. krain. Landesmus. »Rudolfinum« in Laibach* [1900] T. 48–49). Medtem ko o najdbah iz Celeje praktično ni podatkov (J. Orožen, *Zgodovina Celja 1* [1927] 103 ss ne navaja ničesar), so najdbe v Poetoviju »precej redke« (M. Abramič, *Poetovio* [1925] 111). Med drugimi najdišči jih je bilo največ odkritih v Šempetru (šest, razen ene vse v fragmentih — sporočilo V. Kolškove), posamič pa še v Bobovku pri Kranju (P. Petru, A. Valič, *Arh. vestnik* 9–10, 1958–59 [1960] 134 ss, T. 1: 1), Črnelem pri Stični (R. Ložar, *Glasnik Muz. druš. za Slovenijo* 16, 1935, 100), Ribnici pri Brežicah (V. K., P. P., *Varstvo spomenikov* 7, 1958–59 [1960] 303), Forminu pri Ptujju (A. Smodič, *Časopis za zgod. in narod.* 35, 1940, 21, T. 7: 5), Dokležovju (S. Pahič, *Arh. vestnik* 11–12, 1960–61 [1962] 104), Vučji gomili (S. P., *Varstvo spomenikov* 9, 1962–64 [1965] 159) itd. Za ta in sosednja najdišča prim. karto 2!

¹³ Tako M. Abramič, op. 12, 111, ki vse (?) stekleno posodje v podonavskih provincih pripisuje italiskim delavnicam, vendar omenja Akvilejo le kot trgovinskega posrednika, izvor iz tamkajšnjih delavnic pa kot možnost. É. B. Bónis, *Folia arch.* 9, 1957, 79 sicer navaja, da izvirata obe stekleni žari iz Ivánca, podobni miklavški T. 1: 2 »iz Akvileje«, v glavnem pa pripisuje stekleno posodje »severnoitaliskim delavnicam«.

¹⁴ O uvozu slabših izdelkov prim. op. 36! Tretja možnost, za sedaj le teoretična, bi bil uvoz iz Porenja ali Galije, na katerega — a ne pri žarah — opozarja M. Grubinger, *Schild von Steier* 2, 1953, 99. Izdelki tamkajšnjih delavnic so bili po A. Kisi, op. 11, 384 izdelani iz nerazbarvane surove steklovine in bolj zelenkasti kot sicer bolj plavkasti egipčanski.

¹⁵ Podrobnejših ugotovitev o tem doslej še ni. Za Emono sklepa o domačih delavnicah — po Schmidovih podatkih — J. Klemenc v *Zgodovini Ljubljane 1* (1955) 352, na druga dejstva in prazgodovinsko steklo pa opozarja R. Ložar, *Glasnik Muz. druš. za Slovenijo* 19, 1938, 105. Proizvodnjo preprostih steklenih izdelkov ugotavlja po več odkritih — nenaštetih — steklenih pečeh v Noriku A. Schober, *Die Römerzeit in Österreich* (1953²) 169, po »raznih znakih« pa za Panonijo že od začetka 2. stol. dalje L. Barkóczi, *Folia arch.* 18, 1966–67 (1967) 68, 82 (tudi za Ptuj).

¹⁶ C. Isings, op. 11, 86. Po Morin-Jeanu, op. 11, 46 so postale redke šele v drugi polovici 3. stoletja, docela pa so izginile v konstantinski dobi hkrati s prenehanjem sežiganja umrlih.

¹⁷ Na prvotno vlogo teh posod pri shranjevanju živil opozarja Morin-Jean, op. 11, 42 (tak okrogli trebušni dolium je bil po A. Kisi, op. 11, 312 pogost tudi v vinski kleti vile Bosco Reale v Pompejih), na njihova odkritja v večini drugačni rabi kot žare pa C. Isings, op. 11, 86. Če to domnevamo tudi v našem primeru, potem se nam tudi po tej plati odpirajo vprašanja o različnosti potreb v gospodinjstvu umrlih v miklavški grobnici, založenosti trgovine v Poetoviju (ali Flavii Solvi?) ter izvora in morebitnih razlik v ceni obeh miklavških žar; odgovoriti še ni mogoče na nobeno.

¹⁸ Morin-Jean, op. 11, 43; A. Kisa, op. 11, 312.

¹⁹ Karta zaradi nedostopnosti te ali one literature vsekakor ni popolna in naj velja le kot podlaga za morebitno poznejšo karto s podrobnejšimi podatki o tipoloških različicah, steklu in izvoru.

²⁰ Morin-Jean, op. 11, 43.

²¹ Po C. Isings, op. 11, 163 je preprosto (gospodinjsko) stekleno posodje, prosto pihano, kot poceni dostopno blago prišlo v široko rabo v klavdijskem času, kar pomeni pri nas pričetek kolonizacije in dobe priznavanja državljan-skih pravic domačinom (J. Šašel, *Živa antika* 4, 1954, 351). V dobrega pol stoletja mlajšem miklavškem grobu se torej ugodni socialni položaj ne zrcali več v samem pojavu, temveč v količini stekla.

²² Po spodnji tabeli grobov s tremi ali več steklenimi posodami je očitno, da taki primeri na območju noriško-panonske kulture gomil niso bili pogosti. Tabela seveda zajema le znane primere, ker iz vrste grobov ni znanih števil. Njen namen je le prikazati vlogo stekla v bogatejših grobovih, ker se sicer bogastvo ni izražalo samo s pomočjo takih izdelkov. V tem smislu je imel svoj

pomen tudi geografski položaj grobišč oz. gospodarski pomen pokrajine. Prim. npr. bogastvo steklenih posod, a zvečine dišavnic v grobovih ob Gardskem jezeru: Ch. Simonett, Tessiner Gräberfelder. Monogr. z. Ur- u. Frühgesch. d. Schweiz (1941) 67 ss: Muralto Liverpool, grobovi 12 (23 steklenih posod), 33 (13), 44 (13), 49 (9); Minusio Cadra, grobovi 4 (23), 5 (9), 14 (27), 28 (8) in 31 (20). Število vsega steklenega posodja v teh grobovih (350) je znašalo četrtno vseh pridevkov. Prim. tudi: W. Haberey, Bonner Jahrb. 143/144, 1939, 401 ss (7 steklenih posod od skupno desetih). Izven teh območij, blizu steklarskih proizvodnih središč kaže npr. grob 1 v Strážah na Slovaškem, že na območju svobodne Germanije, podrejeno vlogo stekla med uvoženimi izdelki iz imperija (V. Ondrouch, Bohaté hroby z doby rímskej na Slovensku. Arch. Slovaca — Monogr. 1 [1957] 83 ss — 7 steklenih posod, dobra četrtnina vseh pridevkov, toda noben stekleni predmet med precej bogatejšimi kovinskimi najdbami iz groba 2).

Najdišče	Grob	Steklo		Keramika	Sigilata	Kov. predmeti		Novci	Razno
		žara	drugo			bron	železo		
Miklavž	1	2	15		1	31	5	1	črepinje
Loka			12	12		2	1		
Goldes	1	1	8	4			9	1	črepinje
Eichberg	6	2	3	18		3	2		črepinje
Lödersdorf		2	3	5				x	
Obgrün	2	4	1	5					
Gersdorf	7		5	6		1			
Goldes	3	2	2	5		2	4	1	črepinje
Goldes	8	1	3	1					
Giging	7	1	2	2				2	
Ivánc	2	1	2	7		1			

Bržčas na prvo mesto spadajoči Kraberkogel pri Lipnici (op. 26) tu ni mogel biti upoštevan, ker manjkajo podrobnejši podatki. Iz Slovenije, kjer je pregled podeželskih grobov še najprej dosegljiv, bi lahko v to skupino — a iz planih grobov! — pripisali še grobova 1 in 8 iz Starega trga pri Slovenjem Gradcu (op. 54) ter grobova 1 in 4 v Bobovku pri Kranju (op. 12). Zanimivo je, da v tu prikazanih grobovih skoraj ni sigilate, razmerja steklenih in glinastih posod pa so kaj različna. Po kovinskih najdbah v tej skupini daleč izstopa Miklavž, sicer so med bronastimi predmeti večinoma fibule, med železnimi pa žebli. Po podatkih H. Kerchler, op. 29, 43 ss takih grobov v Nižji Avstriji ni, stanje v gomilah Gradiščanske in zahodne Madžarske pa ni preverjeno. V številu steklenih posod so upoštevani tudi identificirani fragmenti.

²³ Prim. podatke v gornji tabeli! V Obgrünü so npr. štiri steklene žare stale v vrsti s petimi glinastimi posodami, kar bi govorilo za pokop več oseb, čeprav nam drugi podatki tega posebej ne potrjujejo (velikost gomile je bila poprečna), na mestu pokopa domnevani sežig in odsotnost kovinskih pridevkov pa učinkujeta prej nasprotno.

²⁴ Prvi antropološki podatki na območju našega primerjanja so znani iz Kapfensteina (F. Felgenhauer, W. Alzinger, A. Kloiber, Beiträge zur Kenntnis der norisch-pannonischen Hügelgräberkultur 1. Arch. Austriaca Beih. 7 [1965] 85 ss), a ker tam skoraj ni bilo steklenih posod, za obravnavani primer ne pridejo mnogo v poštev. Podoben primer nudi pepelnica z dvema steklenima žarama iz Porenja (Kretz, Kreis Mayen: W. Haberey, op. 22, 401 ss), kjer so bili kostni ostanki enako skrbno spravljene v obeh posodah in antropološko razločeni na (ločeno na dveh grmadah sežgana?) zrelo ženo ter 8—10-letnega otroka. V tem primeru, datiranjem na prehod iz 1. v 2. stoletje, gre glede na bogate pridevke (7 steklenih in tri glinaste posode, glinast kipec, zrcalo, ostanke skrinjice in novce v pepelnici ter številne črepinje različnih posod v žganini) očitno za sočasen pokop članov socialno nadporečno situirane družine.

²⁵ Najdba ni bila strokovno preiskana neposredno ob odkritju, zato imajo posredovani podatki nujno določen odstotek nezanesljivosti. Lega pridevkov

v grobu je znana le po najditeljevem opisu in podatkih; ni gotovo, če so bile kosti v posodah poprej v istem sestavu kot ob prevzemu najdbe — najditelj je trdil, da so bile kosti v obeh žarah, shranjene pa so bile tudi v loncu. Začasn pregled, za katerega se zahvaljujem ge. Vidi Brodar iz Ljubljane, je pokazal, da pripadajo kosti iz žare odrasli, morebiti moški osebi pod 40 let starosti, nekoliko gracilnejše kosti v loncu pa najbrž drugi odrasli osebi neugotovljene starosti in spola.

²⁶ Medtem ko o vsebini obeh steklenih žar v gomili pri Lödersdorfu (Mitt. d. Zentr. Komm. NF 18, 1892, 245) ni določenih podatkov (kosti so bile tudi v trinožniku) in ko nista znana število in vsebina steklenih žar v Kraberkoglu na Lipniškem polju (W. Schmid, Flavia Solva [1917] 6; tudi 15. Ber. RGK. 1923-24 [1925] 231, sl. 24 — govora je o družinskem grobu s »tremi do štirimi pokopi«), sta v grobu gomile št. 3 v Goldesu (V. Radimsky, J. Szombathy, Mitt. d. Anthr. Ges. Wien [NF 8] 1888, 83) odkriti razdrobljeni stekleni žari — mere niso znane — obe imeli izbrane kosti, a sta kljub izrazito podolgovatemu pasu žganine stali blizu skupaj. — V grobu gomile št. 6 v Eichbergu (kot prej, 79) je bila ena od obeh — pol manjših od miklavških — steklenih žar prazna, zato njen pomen ni jasen, čeprav govorijo drugi podatki za možnost dvojnega pokopa (osredotočene kosti tudi na drugem mestu). — Še bolj proti funkciji žare druge steklene posode govori najdba v grobu št. 4 v Vučji gomili (S. P., Varstvo spomenikov 9, 1962-64 [1965] 159), kjer so bile izbrane kosti le v večji posodi, v manjši, pokriti z glinastim krožnikom in stoječi tik zraven, pa nič. — Če so bile tudi v miklavški gomili kosti le v eni izmed obeh žar (T. 1: 1), kot je bilo ugotovljeno ob prevzemu najdb, potem bi tudi tu lahko govorili o pridevni vlogi druge (T. 1: 2) ali morebiti celo o — kenotafu (?).

²⁷ Po številnosti so med steklenim posodjem na petem mestu, za žarami, skodelicami, vrči in dišavnicami, a pred čašami, lonci in drugim. Zaradi kronološke ohlapnosti in splošne razširjenosti je obsežnejše navajanje primerjav tu opuščeno. Redki domači primeri iz gomil so navedeni pri: S. Pahič, Časopis za zgod. in narod. NV 1, 1965 (1966) 61. Izbor iz Emone pri: A. Müllner, op. 12, T. 48-49. Po tri v enem grobu še v Gersdorfu (M. Grubinger, op. 14, 88 — dve prizmatični, ena valjasta), po dve še npr. v Goldesu (op. 26, 85) idr.

²⁸ A. Müllner, op. 12, T. 48: 32 — manjša, a enako temne barve.

²⁹ L. Barkóczi, op. 15, 73, sl. 27: 2 in 33: 4 — zelene barve, iz debelega stekla, s tremi kolobarji in plastičnimi trikotniki v vogalih dna. J. Brunšmid, Viestnik Hrv. arh. druž. NS 1, 1895-96, 166, sl. 122; J. Garbsch, Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert. Münchner Beitr. z. Vor- u. Frühgesch. 11 (1965) 165, T. 17: 9 (z asom Domicijana): skoraj enak po merah in obliki se loči po svetlejšem steklu (H. Kerchler, Beiträge zur Kenntnis der norisch-pannonischen Hügelgräberkultur 2. Arch. Austriaca Beih. 8 [1967] T. 41: 2, pod: Rappoltkirchen). Podobnih, a nižjih steklenic iz zelenkastega stekla je bilo najdenih izven Emone in Poetovija več, npr.: Maribor-Pekre (v Joanneju v Gradcu, inv. št. 2337 — le dno), Loka (Blatt Rogatec [1939] 38). Goldes (V. Radimsky, J. Szombathy, op. 26, 84, T. 2: 7), Kapfenstein (F. Felgenhauer, W. Alzinger, A. Kloiber, op. 24, 66, T. 12: 1), Gersdorf (M. Grubinger, op. 12, 88 — grob 7: fragmenti treh posod), Ivánc (É. B. Bónis, op. 13, 69 ss, sl. 15: 6 in 16: 4), Šempeter (grob III — le dno, inv. št. 1654, v celjskem muzeju — po sporočilu V. Kolškove), Dobrovnik (S. Pahič, Arh. vestnik 11-12, 1960-61 [1962] 95, T. 6: 2 — fragmenti), Bobovka (P. Petru, A. Valič, op. 12, 134, 136, T. 1: 3 in 8: 3) itd. Razen prvih dveh pa sodi večina naštetih prizmatičnih steklenic že v drugo skupino srednjevisokih (do 15 cm) svetlejših steklenic, ki po barvi stekla predstavljajo skupno s podobnimi cilindričnimi enotno in obsežno skupino steklenega posodja. Tretja skupina prizmatičnih steklenic pa so tiste povsem nizke (npr. A. Müllner, op. 12, T. 48: 28).

³⁰ A. Kisa, op. 11, 315. Ti znaki (v podobni obliki znani npr. tudi z bronastih posod — ponvic itd.) so značilni prav za prizmatične (in šesterokotne) steklenice. Navajanje primerjav je nepotrebno, a dokler ne bo na razpolago obravnave o znakih, ki imajo poleg kolobarjev v vogalih dodatne upodobitve ali sploh drugačne znake, bo pripisovanje teh posod posameznim delavnicam nemogoče. Ob preprostih znakih iz koncentričnih kolobarjev so le malo znani drugi motivi (prim. pri A. Kisa, op. 11, 780 ss, naštetih), med objavljenimi iz

bližnje sosesčine so le štirje: rozeta v koncentričnem krogu iz Bobovka (op. 29, T. 8: 3 — brez komentarca), šesterokraka zvezda v krogu ter črke na vogalih iz Gersdorfa in Lipniškega polja (M. Grubinger, op. 14, 99, sl. 32 — pripisano galskim ali porenskim delavnicam) ter rastlinsko-geometrični motiv iz Kugelsteina (prav tam). Ena prav tako nizkih prizmatičnih steklenic iz Poetovija ima znotraj kroga sedaj nespoznaven reliefni lik, zunaj na vogalih pa plastične pike (v ptujskem muzeju, inv. št. 802 — neobjavljeno). Podobno tudi: É. B. Bónis, op. 13, 69, sl. 15: 6. Prim. še: L. Barkóczy, op. 15, 73 (trije kolobarji, v vogalih plastični trikotniki), P. Karnitsch, Die Linzer Altstadt. Linz. arch. Forsch. 1 (1962) T. 29: 8 (šest kolobarjev, v vogalih črke V in S).

³¹ Opis postopka pri A. Kisa, op. 11, 781 s (tudi R. Ložar, Glasnik Muz. druš. za Slovenijo 16, 1935, 101). Morebitno spajanje sten po robovih tu ni vidno, pač pa kaže rame sledove nekdanje okrogle oblike in sega tako na vseh štirih straneh v oblem ovalnem rebro 3 mm prek ravnih/stranic. Poleg ročaja je bil vratu posebej dodan še vodoraven rob, in to v primeru z drugima dvema miklavškima steklenicama dokaj pravilno, čeprav v florisu ni povsem okrogel. Podobno dvodelnost ročaja, izdelanega pri steklenici T. 1: 5 iz dveh podolžnih polovic, kaže tudi najdba iz Bobovka (op. 29, T. 8: 3). Ta vrsta drobno nazlebljenih, večinoma širokih in kratkih ročajev je značilna prav za to vrsto steklenic (A. Kisa, op. 11, sl. 157, 45; 786: »Selleriehenkel«), medtem ko so drugi, vitkejši po navadi le tri- do štirikrat nazlebljeni.

³² C. Isings, op. 11, 66 datira najbolj zgodnje v flavijsko dobo ter ugotavlja, da so se pojavile nekoliko pozneje kot pa male steklenice tega tipa. Najmlajše naj bi segale še v prvo polovico 4. stoletja. É. B. Bónis, op. 13, 80 vidi izvor prizmatičnih steklenic v severni Italiji ter navaja primerjave iz Akvileje, Dalmacije in Tessina (op. 40—42), vendar velja to predvsem za skupino srednjevisokih steklenic (prim. op. 29!). L. Barkóczy, op. 15, 73 omenja, da so prizmatične steklenice izdelek neke kölnske delavnice (po Fremmersdorfu) in jih datira večinoma v 2. stoletje. P. Petru, Arh. vestnik 9-10, 1958-59 (1960) 18 postavlja obe steklenici v Bobovku na konec 1. stoletja, kar je gotovo blizu začetkom, kar je razširjen ta (srednjevisoki) tip posod. K vsem tem ugotovitvam za sedaj ne moremo v Miklavžu dodati nič konkretnjšega.

³³ Da ni primerjav, je poleg marsikaterih pomanjkljivih objav vzrok najbrž tudi dejstvo, da so bile te posode pogosto razbite, in so jih zato omenjali le na splošno. Pri steklenici iz Zg. Voličine (S. Pahič, op. 27, 36, T. 5: 17), manjši in skrbneje izdelani, floris trupa ni znan. Če sodijo semkaj »črepinje dveh okroglih steklenih vrčev z ročajem« iz gomile št. 8 v Goidesu (V. Radimsky, J. Szombathy, op. 26, 85) se ne da ugotoviti, kot tudi ne pri ročaju stamnija v Dolgi vasi (I. Mikl, Arh. vestnik 9-10, 1958-59 [1960] 176). Po fragmentih dnov so znane take steklenice še iz Maribora — Pekar (v Joanneju v Gradcu, inv. št. 2338) in Gersdorfa (M. Grubinger, op. 12, 88 — grob 7). Prav gotovo se skrivajo tudi med neobjavljenim in nepregledanim gradivom iz grobišč v sosednjih območjih, medtem ko med najdbami iz nižjeavstrijskih gomil (H. Kerchler, op. 29) niso omenjene. Prim. še dve taki steklenici iz Locarna (Ch. Simonett, op. 22, T. 11: 1₃ in 12: 8₂).

³⁴ Opis izdelave pri A. Kisa, op. 11, 9 s. Na običajen način prilepljena trakasta ročaja imata tri rebra in sta podobna tistim pri Kisa, sl. 157: 36—37, le da tu srednje rebro nobenkrat ne sega do dna.

³⁵ A. Kisa, op. 11, 314 s (H. Kerchler, op. 29, 44).

³⁶ C. Isings, op. 11, 68.

³⁷ Eleganci profila se ne prilega samo ročaj, ki je neskrbno izdelan: prilepljen je poševno, gornji zavih je upognjen nazaj in kot klinasto rebro prilepljen na zunanjo površino ročaja. Posoda je bila že predstavljena: Časopis za zgod. in narod. NV 2, 1966, naslovena stran ter 7 dni 17, št. 22, 16. 6. 1967, 2.

³⁸ Število kosti je bilo prav neznatno, mnogo skromnejše kot v stekleni žari T. 1: 1, kar daje tej posodi kot žari bolj simboličen pomen.

³⁹ Morin-Jean, op. 11, 132, oblika 93.

⁴⁰ C. Isings, op. 11, 52, s podatki o najdiščih. A. Kisa, op. 11, takih pokalov z ročajem posebej ne omenja. Najpodobnejša oblika so tam čaše s podobno konkavno zapognjenim profilom (E 293—295), o katerih meni (str. 343), da so česta oblika steklenih posod in zelo starega izvora.

⁴¹ Prim. podobne pokale arretinskega mojstra M. Perrena Tigrana, A. Oxé, Arretinische Reliefgefäße vom Rhein (1933) 73 ss, T. 23: 113 ab in 24: 114 ab (Tarragona) ter 25: 115 (Italija). Tam je naveden izvor iz Grčije in opozorjeno na opis razvoja tega tipa posod (modiolus?) pri R. Zahn, Amt. Ber. aus d. Kgl. Kunstsamml. 35, 1914, 294 ss.

⁴² Prim. podobno »marmorirano pobarvano na terro sigillato spominjajočo« posodo iz Stenjevca (É. B. Bónis, Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien 1. Diss. Pann. Ser. 2, 20 [1942] 43, T. 40: 21). Podoben lonec grobe izdelave iz Poetovija hrani tudi mariborski muzej (inv. št. GZM 63).

⁴³ A. Müllner, op. 12, T. 48: 17 in 21 ter J. Klemenc, op. 15, 395 ss, sl. 15 in 25. Prim. tudi Stenjevac: V. Hoffiller, Vjesnik Hrv. arh. druž. NS 7, 1903-04 (1904) 173, sl. 68: 13 — bolj cilindričen, tudi v rabi kot žara, s steklenim pokrovom.

⁴⁴ V tem primeru prek Akvileje, saj pri C. Isings (op. 36) našeta najdišča ne kažejo, da bi se širile v Podonavju, koder se je šele v 2. st. razvil rečni prevoz blaga iz Porenja proti vzhodu (F. Fremmersdorf, op. 10, 180 ss).

⁴⁵ A. Radnóti, Die römischen Gefäße von Pannonien. Diss. Pann. Ser. 2, 6 (1938) 97 ss. Kot neposredna predloga miklavškemu tipu steklenih zajemalk bi lahko bile le kratkoročajne iz bron (T. 8: 41—44). Tam navedeni načini uporabe — kot zajemalka, kot merica, v kultne namene — so verjetno veljali tudi pri steklenih izdelkih, izpričana pa je tudi grobna raba (npr. Ch. Simonett, op. 22, 78 ss; sl. 61: 8, 62: 17, 79: 22, 116: 29 in 119: 18). Radnóti postavlja bronaste zajemalke v 1. in 2. stoletje, za steklene bo torej veljalo najbrž enako.

⁴⁶ Najpomembnejša oblika: R. Ložar, Glasnik Muz. druž. za Slovenijo 14, 1933, 30, sl. 2: d. Drugi tip bolj široke zajemalke je predstavil A. Müllner, op. 12, T. 48: 13 (tudi J. Klemenc, op. 401, sl. 29). Kam sodi »steklena zajemalka« iz Črnelega (R. Ložar, op. 12, 100), ob pomanjkljivih podatkih ni ugotovljivo kot tudi ne, če je imela podobna cilindrična posodica iz Stenjevca kak ročaj (V. Hoffiller, op. 42, 173, sl. 68: 5). Podrobnejše iskanje bi verjetno odkrilo še kak primer.

⁴⁷ W. Schmid, op. 26, sl. 3.

⁴⁸ Morin-Jean, op. 11, 132, tip 136.

⁴⁹ A. Müllner, op. 12, T. 50; Ch. Simonett, op. 22, 75 ss, sl. 34 id.; A. Radnóti, op. 44, 11 ss. Tu je seveda govora o ponvicah (Kasserollen), medtem ko Radnóti s paterami označuje tako imenovane daritvene skodelice z (vselej cevastimi) držajem, kakršnih med steklenim posodjem ni.

⁵⁰ Načrtno zbiranje primerjav se tu ni zdelo smotno in najbrž ne bi spremenilo splošne ocene. Precej istovetno posodico objavlja I. Mikl, Varstvo spomenikov 7, 1958-59 (1960) 342, T. 8: 1.

⁵¹ A. Kisa, op. 11, 336 s, ki prevaja *trulla* z »Mauerkelle« in omenja v zvezi z oenochoē še drugo možnost uporabe pri omizju.

⁵² C. Isings, op. 11, 92, ki prevaja *trulla* s »saucepan«.

⁵³ Vsaj pet jih je bilo v gomili Kraberkogel na Lipniškem polju (W. Schmid, op. 26, 6, sl. 3), pet tudi v gomili št. 1 v Goldesu (V. Radimsky, J. Szombathy, op. 26, 82). Koliko skodelic je bilo med »črepinjami najmanj devetih steklenih posod« v Loki (Blatt Rogatec [1939] 38), ni znano niti po inventarni knjigi v Joanneju (tam je pod št. 2493 naveden posebej le »skoro popolnoma ohranjen rob skodelice«). Deset skodelic (poleg petih steklenic itd.) je imel tudi grob št. 31 v Minusio-Cadra v Locarno (Ch. Simonett, op. 22, 163 ss), številne pa so bile bržkone večkrat tudi na mestnih grobiščih.

⁵⁴ Tip 1 (polkroglaste) npr.: Stari trg (R. Egger, Jahresh. d. Österr. Arch. Inst. 17, 1914, Beibl. 81 s, sl. 58: 2); Au am Kraking (H. Kerchler, op. 29, 129, T. 43: 3); Locarno (Ch. Simonett, op. 22, sl. 78—10). — Tip 2 (konične) npr.: Dobrovnik (S. Pahič, op. 12, 91, T. 6: 5); Lipniško polje (W. Schmid, op. 26, sl. 3); Kapfenstein (F. Felgenhauer, W. Alzinger, A. Kloiber, op. 24, 65, T. 10: 1); Goldes (V. Radimsky, J. Szombathy, op. 26, 82 s — tip T. 2: 8); Locarno (Ch. Simonett, op. 22, 163 ss, sl. 142, Minusio-Cadra grob 31: deset posodic). — Tip 3 (krožniki) na primer: Goldes (kot prej, tip T. 2: 14); Giggling (M. Grubinger Schild von Steier 8, 1958, 24); Locarno (Ch. Simonett, op. 22, 163 ss, sl. 142₂₄ ter 148₁₃). Izčrpno zasledovanje teh tipov posod, četudi le na omenjenem območju, še ni mogoče, a bi tudi presegalo namen tega poročila.

⁵⁵ A. Kisa, op. 11, Formentafel G; v tekstu niso posebej opisane.

⁵⁶ Morin-Jean, op. 11, 129, tip 88; C. Isings, op. 11, 58, oblika 42.

⁵⁷ C. Isings, prav tam: v rabi naj bi bile še v 2. stoletju in deloma celo pozneje; naštetih je nekaj najdišč, ki podajajo okvir, da so bile razširjene izven Italije.

⁵⁸ A. Radnóti v *Intercisa* 2. Arch. Hung. NS 36 (1957) 152, kjer meni, da je izdelovanje teh skodelic v Italiji trajalo le do sredine 2. stoletja.

⁵⁹ A. Kisa, op. 11, 328. Tu opozorjeno na »svečniško« obliko trupa dišavnice. Prve pojave razširjenega trupa navaja Kisa že iz pompejske dobe, občutnejša širina (kot v našem primeru) pa naj bi se uveljavila od sredine 2. stoletja dalje. Še najbolj bi obravnavani dišavnici ustrezal tip A 22.

⁶⁰ R. Sunkowsky, *Jahres. d. Österr. Arch. Instit.* 41, 1954, Beibl. 103 ss. Prim. tam orisan razvoj zadrgrnjenega vratu, ki se je s povečanjem prostornine selil navzdol do prehoda vratu v trup. Tam je zaradi razširjene stojne ploskve postal nepotreben ter je na miklavški dišavnici opazen samo še kot preostanek. Dišavnica T. 2: 11 bi po tej razdelitvi sodila nekako v sredino med tipa 54 a in (ker nima značilnosti zvončaste oblike) 55 a, od katerih je prvi še visok, drugi pa tako sploščen, da sodi že v drugo skupino. Na preuranjenost klasifikacije Sunkowskega opozarjata M. Baum, D. Srejšević, op. 179, 49.

⁶¹ C. Isings, op. 11, 97 (prim. k temu: Moin-Jean, op. 11, 77).

⁶² A. Radnóti, op. 58, 144 s. Vse pri njem za ponazoritev uporabljene dišavnice imajo ožji trup od miklavške, ena od njih celo okroglastega. Nobena nima več sledov zadrgrnjenja, temveč vrat dokaj oblo prehaja v trup. Datiranje je sorodno Kisovemu: od sredine 2. stoletja dalje, tip T. 26: 3 celo iz 4. stoletja!

⁶³ Med forminskim gradivom so predhodni tipi zastopani s Sunkowskega oblikami 53 e in f (R. Sunkowsky, op. 60, 108), le da ima poslednji (A. Smodič *Časopis za zgod. in narod.* 35, 1940, 21 sl. 7: 8) že vodoraven rob. Povsem isto gradivo je znano tudi iz Emone (A. Müllner, op. 12, T. 48: 16, 20, 25 in T. 49: 3, desno); prim. še Gidding (M. Grubinger, op. 54, 24, sl. 4: 2). Mnogo bliže pa je našemu primeru emonska dišavnica T. 49: 3 (prav tam), kakršne so — z nekoliko manj potlačenim trupom in očitneje zadrgrnjenim vratom na prehodu v trup — tudi med neobjavljenim poetovijskim steklenim posodjem.

⁶⁴ Nekoliko bolj rumenkasto steklo jo skupno s pokalom T. 1: 6 sicer loči od drugega posodja, vendar bi po Kisi in Radnóti povzeto časovno razliko lahko razložili le z nekoliko bolj zgodnjo datacijo, za katero govori večina drugih najdb.

⁶⁵ P. Petru, op. 32, 18. Ker gre očitno za isti razvoj, bi zadrgrnjenje vratu na prehodu v okrogel trup lahko domnevali. Med emonskimi dišavnicami bi bila miklavški še najbliže dišavnica z istimi tipološkimi prvinami, a s kratkim vratom (A. Müllner, op. 12, T. 49: 3, predzadnja desno).

⁶⁶ A. Kisa, op. 11, 330. Zadrgrnjenje tu po njegovih izvajanjih ni vselej obvezno, vendar pa ga nimajo vselej niti v skupini 3 navedene oblike. Zato bi lahko sodila sem tudi dišavnica T. 26: 6 iz *Intercise* (A. Radnóti, op. 58, 152 — tam prišteta k »svečniškim« posodicam in zaradi vodoravnega roba mlajša).

⁶⁷ V glini sicer ni opaziti primesi peska, da pa ni bila povsem očiščena organskih primesi, dokazujejo rumene lise, kjer je v največji izmed njih (v reliefnem pasu pod odkrušenim grmičem) razločno viden odtis pribl. 1 cm dolgega rastlinskega lističa. To velja najbrž tudi za nekaj poroznih luknjic v notranjosti posode, nastalih pri presnavljanju med pečenjem. Iz istega vzroka ali pa morebiti zaradi površne izdelave je nastalo tudi nekaj poškodb na površini: zajed na reliefnem delu sten. K vprašanju barvne prevleke sigillatnih posod, zlasti tistih iz La Graufesenque, prim. npr.: F. Lossen, *Germania* 23, 1939, 190 ss. V našem primeru je barva pečene gline v profilu le rahlo svetlejša od prevleke.

⁶⁸ Prim. opis izdelave pri F. Hermet, *La Graufesenque (Condatomago)* (1934) 223 s in R. Knorr, *Töpfer und Fabriken verzierter Terra-Sigillata des ersten Jahrhunderts* (1919) 10; z risbami tudi: J. Szilágyi, *Aquincum* (1956) 64 s, sl. 10.

⁶⁹ Znotraj skodele so sledovi raz, nastalih pri glajenju notranje površine, ko se je posoda bodisi skupaj s kalupom, bodisi pozneje vrtela na lončarskem kolovratu, enotni le do pričetka neokrašene roba. Te drobne raze večinoma

niso sklenjene in tudi ne vselej koncentrične. Na zunanji strani je videti, kot da dno kalupa ni bilo preprosto ravno (prim. npr. M. R. Hull, *Germania* 18, 1934, 28, T. 5: 1—4), temveč poglobljeno v plitvo votlo nogo (prim. npr. kalupe iz delavnice mojstra Pacatusa v Akvinku: K. Kiss, *Laurae Aquicenses* 1. Diss. Pann. Ser. 2, 10 [1938] 218 s, T. 12—45), saj se stena posode tik ob nepoškodovanem robu venca nadaljuje navzdol. V tem primeru je osrednjo jamico in kolobarjaste zareze, ki jih sedaj v plastičnem odtisu ima dno (prim. npr. G. Juhász, *Die Sigillaten von Brigetio*. Diss. Pann. Ser. 2, 3 [1935] T. 50: 4), imel že kalup (pri Pacatusovih kalupih se pojavlja predvsem le jamica; K. Kiss, kot prej, T. 17: 14 itd.), prstanasti rob noge pa je bil pozneje, ko je bila posoda že vzeta iz kalupa in obrnjena položena na kolovrat, le navzven izglajen in nekoliko zapognjen. Pri tem (vrtečem se) glajenju je bil zunanji pas trilistnega venca deloma zabrisan. Skodela je bila pri pečenju očitno postavljena na nečisto površino, da se je noge oprijelo nekaj drobcev gline, ki so se spekli skupaj z njo in prišli nazadnje tudi v kupčeve roke. — Spajanje posebej izdelanega vrhnjega roba je na notranji strani posode opazno le po drugačnih sledovih glajenja površine: namesto tankih raz so tu vidni le neenakomerni 3—4 mm široki pasovi modeliranja. Podobno, a manj izrazito je tudi na zunanji strani, kjer ima neokrašeni pas pod navzven odebeljenim robom (s sledovi facetiranja) v sredini večinoma plitek strehast rob. Jajčna kita ima tu oster rob, ki pa je tam, kjer je najtanjša, dvojen, kot bi šlo za posledico površnega modeliranja. Ta naknadna zožitev jajčne kite je nastala pri oblikovanju dodanega neokrašene delu posode (A. Oxé, op. 89, 15), in sicer večinoma zato, ker jajčna kita ni bila vtisnjena v kalup v docela ravni črti. Taki primeri med sigilatnimi posodami niti niso tako redki, za ponazorilo naj bo poleg obravnavane najdbe npr. precej izrazitejši pojav pri L. Barkóczy, E. Bónis, *Acta arch. hung.* 4, 1954, 174, T. 17: 6, ali P. Karnitsch, op. 71, T. 100: 3.

⁷⁰ G. Juhász, op. 69. 179.

⁷¹ F. Hermet, op. 68, 179. Hermet je s to opredelitvijo označil predvsem obdobje in ne individualnosti mojstrov, od katerih so nekateri delovali že poprej oz. še pozneje. Prim. opombe k tej razdelitvi (z ozirom na Knorrovo razločevanje po mojstrih) pri: A. Oxé, *Bonner Jahrb.* 140—141, 1936, 334 (povzeto pri: P. Karnitsch, *Die Reliefsigillata von Ovilava* [1959] 25).

⁷² K. Kiss, *Arch. Ért. Ser.* 3, 7—9, 1946—48 (1948) 216 ss.

⁷³ To bi si lahko razlagali kot propadanje kvalitete dejavnosti v La Graufesenque (A. Oxé, op. 41, 9 označuje uporabo slabih matric kot »znak zaostalosti provincijskega obrata«), vendar je možno tudi, da gre ob množični južnogalski proizvodnji tudi za slabši (cenejši?) izdelek. Prim. podobne površne like leva na že degenerirani poznoitalski sigilati: H. Klumbach, *Jahrb. RGZM.* 8, 1961, 193, sl. 1.

⁷⁴ F. Göhlert, *Terra Sigillata* (ciklostil) 1940, 41 opozarja nanjo že v grškem geometričnem stilu (jonski kymation — 1000—600 pred n. št.). Na arretinskih posodah je imel najčistejšo M. Perennius Tigranus (A. Oxé, op. 41, 12, npr. T. 7: 21 itd.: njen razvoj je podrobneje opisal K. Hähnle, *Arretinische Reliefkeramik*. Tüb. Dissertation [1915] 17—21, sl. str. 77), nato pa jo je redno najti na sigilatnih posodah vse do njihovega konca. Pomen jajčne kite med dotlejš »popolnoma neopaznimi okrasnimi motivi« za razločevanje lončarjev oz. lončarskih skupin je ugotovil že Knorr (op. 68, 11 s, sl. 5).

⁷⁵ F. Hermet, op. 68, 73. Druge značilnosti istega obdobja — odebeljene oz. testaste žilice okrog jedra jajčnega člena tu ne moremo upoštevati, ker zaradi zabrisanosti ne prihaja dovolj do izraza. Kot prednika takšnih glavnic pestičev (dard avec la tête trilobée; Eierstab mit dreigeteilter Quaste) bi lahko presojali tiste Germanove oblike, pri katerih se razširjeni konec glavnic prične čopičasto cepiti na troje (la tête triangulée ou fleurie) in ki jih Hermet (prav tam, 164) presoja kot eno Germanovih značilnosti (T. 100—102). Po Oxéju, op. 71, 371, sodijo takšne glavice v tretje (zadnje) obdobje Germanovega delovanja in tako zamenjujejo starejše glavice v obliki »kroglice ali zvezdaste rozete«. Pri tem gre vendarle za vzporedni razvoj, saj je paličice z glavico v obliki rozete uporabljal še Crucuro (F. Hermet, op. 68, T. 84: 3), za njim še Mercato (R. Knorr, op. 68, 98, sl. 47; prim. tudi P. Karnitsch, op. 71, 110, T. 16: 5—6), v 2. stoletju

pa še vrsta srednjegalskih lončarjev (P. Karnitsch, prav tam, T. 33—75; T. 81: 1 tudi iz vzhodne Galije).

⁷⁶ R. Knorr, op. 68: T. 16: 16 — *Biragill*, T. 53: 17 — *Mascuus*, T. 57 — *Mercato*, T. 59: 24 — *Mommo*, T. 70: 16 — *Sasmonos*. Po Hermetu, op. 68, T. 84: 1 (prim. tudi R. Knorr, Rottweil — kot spodaj, 32, T. 12: 1) je imel take tudi Crucuro. Naštevane primerjav tu iz opravičljivih razlogov ne more biti popolno, zato naj — podobno kot pri naslednjih navajanjih — velja naštevane bolj kot ponazoritev razširjenosti. Po dosegljivi literaturi je iz dosedanjih obravnav največ podatkov iz srednjeevropskega Podonavja, čeprav so nekateri isti mojstri svoje izdelke širili tudi po Italiji (F. Hermet, op. 68, 238 ss). Tako navajajo: R. Knorr, Die verzierten Terra sigillata Gefässe von Cannstatt und Köngen-Grinario (1905) T. 9: 1, 6, 9; 11: 5 (Donnstetten); 12: 1, 2 (Hof Steinhäusen); 14: 1; a tudi T. 13: 1—3, 5—6 in 33: 3 podobne glavice, deloma na bisernih paličah in deloma z bisernim nizom iz obdobja 80—150 n. št.; R. Knorr, Die verzierten Terra sigillata-Gefässe von Rottweil (1907) T. 11: 1; 12: 1; 13: 10; 14: 6; 15: 4, 5, 7; 16: 9, a tudi 18: 2, 4, 21 in 19: 3 podobne glavice, deloma na bisernih paličah in z bisernim nizom na vzhodnogalskih posodah (Heiligenberg ?); N., I. Walke, 46—47. Ber. RGK. 1965—66 (1968): Gauting, T. 30: 9, 12, 13; 31: 2, 17, 18; 41: 10, 14; P. Karnitsch, op. 71: Ovilava, T. 2: 8 (Calus?), 10: 6 (Secundus?), 11: 1—3; 12: 2; 14: 1; 15: 1—3, 7; 16: 1—2; 18: 3—5; 20: 3; 21: 1, 3, 11 in 31: 6; P. Karnitsch, Die verzierten Sigillata von Lauriacum. Forsch. in Lauriacum 3 (1955) T. 2: 2, 5; P. Karnitsch, Die Linzer Altstadt. Linz. Arch. Forsch. 1 (1962) T. 2: 1 (Calus?); J. Jacobs, Jahrb. f. Altde 6, 1912 (1913) Bregenz, T. 1: 4, 8; 2: 11, 13—14 (Cornutov krog); 3: 15, 18, 19, 21; G. Juhász, op. 69, T. 1: 1—3, 9, 16, 25 in 2: 1, 16 (?), a tudi 9: 7 in 11: 7 podobne glavice, deloma z bisernim nizom iz srednjegalskih delavnic. — V Sloveniji, kjer je največ fragmentov južnogalske sigilate — vsega 45 kosov — v Ptuj, je tam zelo malo takih oblik: ptujski muzej, inv. št. 714 itd. — neobjavljeno; prim. I. Mikl-Curk, Terra sigillata in sorodne vrste keramike iz Poetovija. Diss. 9 (1969) T. 1: 13.

⁷⁷ R. Knorr, op. 68, 12, sl. 5: srednji rogljič je tu razcepljen na dvoje. Pri Crucuru to ni bila edina oblika (prim. op. 75—76!), upognjen pestič s trirogljato glavico pa naj bi bil značilen tudi za M. Crestija (P. Karnitsch, op. 71, 102, T. 12: 2).

⁷⁸ P. Karnitsch, op. 71, 94, T. 8: 2—6 in 122, T. 22: 8—9 — »SEVERVS-Stil« ter 118 s, T. 20: 3 in 21: 1, 3 — »MASCVVVS-Stil«. V teh primerih gre za rogljiče s koničastimi konci, glavica pa je podobna čopiču in ne križu kot v našem primeru. Podobne oblike iz Ovilave še: P. Karnitsch, prav tam, 114, T. 18: 3 in 122; T. 22: 7 — [Ger]manif. Knorr, op. 68, 12, sl. 5 te različice ne podaja.

⁷⁹ Po kronološki tabeli R. Knorr, op. 68, 6 s, popravljeni pri P. Karnitsch, op. 71, T. 187. Ob koncu Germanovega delovanja ali neposredno za njim sta ta motiv uporabljala že Calus (P. Karnitsch, op. 71, 100, T. 11: 1, vsekakor označeno le kot »CALVS-Stil«) in Mommo (op. 76). Po koncu delovanja lončarjev *Mercato* in *Mascuus* (okrog 95 n. št.) pa naj bi se podobne glavice pojavljale na ranih vzhodnogalskih posodah (Heiligenberg), če so Knorrove ocene pravilne (R. Knorr, Cannstatt, op. 76, 26, T. 13: 1—7 ter Rottweil, op. 76, 40 ss, T. 18: 2, 19, 21 in 19: 2—3 — vselej je z jajčno kito združen oglat biserni niz).

⁸⁰ F. Hermet, op. 68, 163 je uspel po figuralni motiviki izločiti le za Germana in Canrugata-Vegena (prim. k temu pripombe in dopolnitve pri A. Oxé, op. 71, 334 ss).

⁸¹ Miklavškemu pestiču z ravno paličico in desno zapognjeno glavico, ki ima oglate in široke, v obliki križa stoječe rogljiče, prislonej pa je na desno stran jajčnega člena, bi še najbolj ustrezali Biragillovi pestiči (iz Banassaca), le da so tam rogljiči vitkejši. Po razširjenem srednjem rogljiču pa bi spet lahko mislili na že razcepljen srednji rogljič pri Crucuru. Kaj zanesljivejšega torej na podlagi tega motiva ni mogoče reči.

⁸² Prvi jo je poleg bisernega niza uporabil *Germanus* (npr. R. Knorr, op. 68, T. 36: B — Rottweil; F. Hermet, op. 68, T. 100—102, ki jo označuje kot znak za tretje in četrto obdobje — str. 73), nato pa je bila — vsekakor vedno red-

keje — v rabi nazadnje še v Rheinzabernu (npr. P. Karnitsch, op. 71, 272, T. 97: 5). Med galskimi izdelki je pogosto predeljevala posamezne motive v različnih smereh.

⁹³ F. Hermet, op. 68, 217 s, T. 115: 2—3. Medsebojna razdalja jajčne kite in cikcakaste črte se tu ne ponavlja, kot bi pri uporabi enotnega kolesčka pričakovali, a tudi presegajoči konec same črte govori za posebno odtisovanje z drugim kolesčkom (T. 115: R 5).

⁹⁴ F. Hermet, op. 68, 109 ss. Tak način prikazovanja živali ni edini, a je pogostejši od onega, ko so živali izolirano nameščene v reliefnem pasu oz. v njegovih likih. Prim.: T. 29: 11; 53: 38, 40; 67: 13—19; 68: 1!

⁹⁵ F. Hermet, op. 68, 111, 186. German kot vodilni lončar v La Graufesenque (po Knorru, op. 68, 48 s je ustvaril vrsto novih likov, ki so jih potem povzemali še drugi lončarji, npr. *Sabinus*, *Secundus*, *M. Crestio*) te različice lovskih scen očitno še ni uporabljal, pač pa tako imenovani »drevesni lov« (chasse arboréidee) s posebnim krivuljastim drevjem oz. trto (R. Knorr, kot prej, T. 36: C ali 39: R), kakršen je bil najverjetneje vzporedno v rabi še pri L. Cosiusu in Crucuru (prav tam, T. 26: A ter 29: A).

⁹⁶ F. Hermet, op. 68, 109 s. Hermet (184) meni, da so ob prejšnjem prevladovanju rastlinske ornamentike človeški in živalski liki pred vespazijanskim časom še redki in z malo izjemami (npr. antilopo napadajoč lev na pozni Albionovi posodi — R. Knorr, op. 68, 26 s, T. 5: Mainz) predstavljajo večinoma le posamične ali brezvsebinske upodobitve. Nasprotno navaja H. Petrikovits, Germania 26, 1942, 127, da se pojavljajo živali na južnogalski sigilati posebno pogosto že v klavdijskem času, vendar prav tako v brezvsebinskih likih, citirani primer T. 21: 2 PRIMVS pa datira med 50—70.

⁹⁷ F. Hermet, op. 68, 112 našteva (brez citiranja, tu zato citati iz Knorra, op. 68) naslednje: *Crucuro*, *Pudens* (T. 68: Rotweil), *Jucundus* (95, sl. 45 — Günzburg in Rottweil, op. 76, T. 1: 7?), *Mercato* (T. 57: G, H — Windisch, Rottweil) in *Vitalis* (T. 83: E — Windisch ter 84: F, K, M — Mainz, Windisch Rottweil). — R. Knorr, op. 68, navaja k temu še: *Calus* (36, T. 18: D — Bregenz; pozno delo) in *Passenus* (66, T. 63: B — Rottweil; zgodnje delo — grmiči so tu izpopolnjeni s spiralami). P. Karnitsch, op. 71 navaja iz bogate zbirke v Ovilavi še nekaj primerov, pri katerih pa je vsekakor z mojstri v zvezi le način oblikovanja: Vitalisov način (96, T. 9: 1, 3—4), Sabinov način (98, T. 10: 4), Mercatov način (106, 108, T. 14: 1—2, 4—5; 15: 2), L. Cosius (112, T. 17: 3—4), Biragilov način (120, T. 21: 11), tudi način Natalisove skupine (130, T. 26: 9). J. Jakobs, op. 76, 179, T. 3: 19 navaja podobno sceno (elementi Mercata-Cosiusa). Kdo med njimi je bil prvi in kdo poslednji, ostaja neznano.

⁹⁸ Kombinacija leva in jelena se sicer večkrat ponavlja, vendar skoraj nikoli z drugimi miklavškimi ornamentalnimi liki in redko tudi na posodi z enim samim reliefnim pasom. Tako ima npr. *Crucurov* motiv (op. 85) med živalma drevo oz. trto, drug rastlinski motiv je tudi v Rottweilu (R. Knorr, op. 76, T. 17: 11), pri Hermetu (op. 68, T. 66: 39) pa sta upodobljena v medaljonih v tako imenovanem »ločenem lovu« (chasse disjointe). Podobe leva in jelena so tudi na fragmentu neznane južnogalske skodele Drag 37 v Gautingu, le da je vmes geometrični motiv (H. Müller-Karpe, Germania 30, 1952, 269, T. 12: 7; N. I. Walke, op. 76, T. 30: 6 — Domicijanov čas). Prim. tudi fragment, inv. št. 714 v ptujskem muzeju (jelen z nazaj obrnjeno glavo) — I. Mikl-Curk, op. 76, T. 1: 13! — Miklavškemu primeru najbolj podoben lovski prizor je na skodeli iz Brigetione (G. Juhász, op. 69, 158, 181, T. 50: 2 in F. Eichler, *Laurae Aquicenses*. Diss. Pann. Ser. 2, 10 [1938] 155, T. 1: 1): upodobitev je enako zabrisana in neskrbna, vmesni grmiči sodijo v isto skupino, reliefni pas je enojen in spodaj podobno omejen. K tem podobnostim je treba pripisati tudi razlike: glavnica pestiča ni spoznavna, namesto šopov so tu le posamezne trave, med spodnjim vencem in prstanasto nogo je prazen pas. Juhászova fragmenta podrobno ne opredeljuje, pri navajanju primerjav za posamezne like pa se sklicuje na *Crucurove* in *Vitalisove* izdelke, s čimer bi bil tudi za to posodo podan soroden časovni okvir.

⁹⁹ Kot prototip veliki množini južnogalskih upodobitev levov na sigilatih posodah bi lahko navedli zgodnja posnemanja arretinskih vzorov, npr. A. Oxé,

Frühgallische Reliefgefäße von Rhein (1934) T. 4: 52 in 17: 69 (R. Knorr, op. 68, 25 s, T. 3: P — Bregenz ter 52, T. 41: K — Neuss).

⁹⁰ F. Hermet, op. 68, 34, T. 25: 8—26; med vsemi pridejo v našem primeru v poštev le dva ali trije: 8, 8 A, morebiti še 12, prikazani na posodah: T. 66: 3—34; 67: 7, 14; 68: 3; 78: 17; 83: 2—3, 6; 100: 19 in 102: 40, 45 — *Germanus*, 84: 5 in 109: 2 — *Crucuro*, 88: 1, 3; 89: 9; 117: 18 in 119: 4 — *Primus*. — R. Knorr, op. 68, 27, sl. 13 te različice leva ne prikazuje, prinaša pa jih na tablah: 16: 6 — *Biragill*, 29: A — *Crucuro*, 36: A — *Germanus*, 54: 5 — *Meddillus*, 65: 1 in 67: K — *Primus*, 67: 4 in 68 — *Pudens*; tudi op. 76, 23, T. 10: 1, 2. Prim. k temu še leva v že opisani lovski sceni (op. 88) iz Gautinga, primere iz Ovilave (P. Karnitsch, op. 71, 100, T. 11: 2—3; 104 T. 13: 2; 126, T. 24: 1), Linza (P. Karnitsch, op. 76, T. 6: 4—5) Brigetione (op. 88) in Poetovija (op. 88). Miklavška upodobitev s pokončnim repom se loči od večine teh primerjav (prim. podobno pri F. Hermet, op. 68, T. 25: 8 in 66: 33—41).

⁹¹ Po Hermetu, op. 68, 36, se večina jelenov, zlasti ležečih, pojavlja v tretjem, prehodnem obdobju, takoj za ležečimi pa so najčesteži bežeči jeleni (T. 27: 1—28). Med temi je najštevilnejši lik na desno bežečega jelena z glavo, obrnjeno nazaj (k preganjalcu), za katere navaja R. Knorr, op. 68, 27, sl. 13, vrsto mojstrov vespazijansko-domicijanskega časa, medtem ko za lik na desno bežečega jelena z glavo naprej omenja le dva (prav tam: *Mommo*, *Crucuro*). Ta lik tudi prihaja v poštev za izhodišče naših primerjav. Poleg že znane Crucurove skodele (R. Knorr, op. 68, T. 29: A — Nijmegen) objavlja Knorr podoben lik jelena še pri *Crezio* (T. 27: 5) in *Melusu* (T. 56: B — Mainz), medtem ko pri Hermetovih upodobitvah (T. 66: 35—39; 67: 12; 92: 29) mojstri niso znani. V Linzu se podoben lik pojavlja le na poznejših vzhodnogalskih posodah (P. Karnitsch, op. 76, T. 4: 1). Našem primeru je najbližji jelen iz Brigetione (op. 88), po grobem oblikovanju pa še npr. iz Gautinga (N. I. Walke, op. 76, 117, T. 45: 15 — obrnjen levo, čas: Nerva-Trajan), tudi R. Knorr, Cannstatt, op. 76, 23, T. 10: 1, 2.

⁹² F. Hermet, op. 68, 112, T. 68: 7—19 — *Flabellum*; (»Busch mit lappigen Blüten« v nemških tekstih). Knorr, op. 68, 15, sl. 12 teh motivov posebej ne navaja, temveč v zvezi z različnimi motivi iz vespazijansko-domicijanskega časa, kjer je enak trilistni grmič prikazan za mojstre: *Jucundus*, *Mercato*, *Niger*, *Secundus* in *Vitalis*.

⁹³ F. Hermet, op. 68, 112.

⁹⁴ Prim. pri Hermetu, op. 68, trilistni motiv T. 14: 46 — vzor te oblike (?). V našem primeru je srednji list povsem gladek, stranska pa se pri obeh posamičnih upodobitvah razlikujeta po tem, da je večinoma le levi ožji in po zunanji strani nazobčan. V drugih upodobitvah je bil enkrat trilistni člen pridejan drugemu s petimi listi, podoben petlistni motiv pa se v čisti obliki pojavlja še dvakrat. V drugih treh upodobitvah gre za prekrivanja in deformacije. Pri petlistnih členih je simetričnost motiva že razrahljana, a ker so močno zabrisani, ni jasno, ali so bili nazobčani redno vsi štirje ali pa včasih le zunanja dva.

⁹⁵ Trilistni členi, ki jih navaja Knorr (op. 92), so bili večinoma uporabljeni kot členi cvetnih kit, medtem ko se v pri njem prikazanih »pahljačastih« oz. grmičkastih lovih pojavlja kombinacija drugega tipa s precepljenim osrednjim in gladkima stranskima listoma (tip Hermet T. 68: 8—11) ali drugi motivi (op. 87). Podoben motiv, izhajajoč iz Hermetovih tipov (op. 68) T. 68: 13—15 (s stranskimi listi nazobčanimi po zunanjem robu), podaja na Jukundu pripisanemu fragmentu (op. 76: Rottweil, 21, T. 7), Hermet (op. 68) pa poleg takih grmičkov (T. 67: 17) in drugih oblik z gladkimi (T. 67: 13, 18) in koničastimi listi (T. 67: 15) podaja tudi miklavškemu najsorodnejši motiv z narezanimi stranskimi listi pri Crucuro (T. 84: 3). Ta je znan tudi iz Gautinga (N. I. Walke, op. 76, 93, T. 29: 19) in iz Brigetione (op. 88), medtem ko so npr. grmički iz Viruna (C. Praschneider, H. Kenner, *Der Bäderbezirk von Virunum* [1947] 102, sl. 89) in Poetovija (v ptujskem muzeju, inv. št. 714 — I. Mikl-Curk, op. 76) s precepljenimi srednjimi listi pri nas verjetno edina znana oblika.

⁹⁶ R. Knorr, op. 68, 25, sl. 12, našteva mojstre s tem motivom: *Biragill* (T. 16: 12), *Calus* (T. 18 D — Bregenz), *Jucundus* (95, sl. 45: B — Günzburg), *Germanus* (43, sl. 20; T. 34: 23; T. 36: B in 38: Q izdelano z roko v deformirani

obliki), *Masculus* (T. 53: 14), *Mercato* (97, sl. 46: A — Günzburg; T. 57: F — Windisch), *Paulus* (98, sl. 47 — Günzburg), *Pudens* T. 63 — Rottweil) in *Vitalis* (T.83: E ter 84: K — Windisch).

⁹⁷ F. Hermet, op. 68, 13, T. 14: 87. A. Oxé, op. 71, 373, pripominja k temu, da v bolj zgodnjih lovskih scenah ni bilo upodobljenih tal, v poznejših pa — večinoma s travo — na različne načine (prim. tam citirane primere iz Hermeta!).

⁹⁸ K op. 96 še npr.: R. Knorr, op. 76 (Cannstatt): T. 11: 3, 9; 12: 2 (*Momo?* — Hof Steinhausen); 14: 3—4 (Württemberg). R. Knorr, op. 76 (Rottweil): T. 5: 5, 10 (Germanov način); 12: 1 (*Crucuro?*); 14: 7 (*Paulus*): 15: 4, 8 (*Biragil?*). — N. I. Walke, op. 71, T. 30: 14 (Gauting). P. Karnitsch, op. 71, Ovilava: T. 9: 3 4 (Vitalisov način); 14: 1, 4, 6 in 15: 2 (Mercatov način); 19: 2; 20: 3 in 21: 2 (Masculov način) ter 21: 11 (Biragillov način). P. Karnitsch, op. 76 (Lauriacum): T. 2: 3. P. Karnitsch, op. 76 (Linz): T. 2: 3 (Calusov način). Ta seznam seveda ni popoln, a videti je, da med sigilato iz Brigetiona ni kosov s tem motivom. V Sloveniji je nekaj kosov le iz Poetovija (v ptujskem muzeju, neobjavljen).

⁹⁹ Prim. npr. podobno pri R. Knorr, op. 76 (Rottweil): T. 15: 5 na Biragillovi skodeli iz Riegla ter P. Karnitsch, op. 71 (Ovilava): T. 18: 6. Žig z motivom trave je bil gotovo eden izmed tistih, ki so — kot meni Knorr, op. 68, 15 — bili v skupni rabi pri več lončarjih (celo v istih delavnicah?). Šope trave postavlja Knorr, op. 76 (Cannstatt), 25, v dobo med 75 in 110 po n. št.

¹⁰⁰ F. Hermet, op. 68, 54 — Guirlande (Abschlusskranz v nemških tekstih).

¹⁰¹ F. Hermet, op. 68, 136, T. 44—48.

¹⁰² Pri Hermetu bi miklavškemu motivu še najlaže primerjali nekaj podobnih vzorcev iz domicijanskega časa: T. 86: 13; 87: 2, 3, 5, 6 in 88: 5; podobno še pri Crucuru T. 109: 1 in Mercatu (R. Knorr, op. 68, T. 57: A, B, F, G — Nijmegen, Rottweil in Windisch). Druge primerjave: Donnstetten in Württemberg (R. Knorr, op. 76, 26 Cannstatt, T. 11: 5—6; 13: 7 — le členi iste vrste iz 80—150), Gauting (N., I. Walke, op. 76, 119, T. 47: 5 — še bolj razkrojeno, čas: Nerva-Trajan), Straubing (J. A. Stanfield, Germania 23, 1939, 110, sl. 1 — Domicijan-Trajan), Bregenz (J. Jacobs, op. 177, T. 1: 4; 2: 10—11 — v glavnem Cornutusov krog, po Knorru za Cornutusa značilen), Ovilava (P. Karnitsch, op. 71, 118, T. 20: 3—6 — Masculov način), Brigetio (G. Juhász, op. 69, 37, T. 2: 1).

¹⁰³ G. Juhász, op. 69, 181 s poudarja tudi pri posredovanju južnogalske sigilate (po morju iz Masilije) pomen Akvileje in trgovsko pot v Panonijo, vendar le do Savarije. Zanimivo je, da je na tej poti npr. v Emoni »le neznatno število galskih posod«, a tudi najdbe iz Celeje so zelo skromne (I. Mikl-Curk, op. 76). Prav tako za posredovanje Akvileje govorijo skromne najdbe iz Viruna — dobrih 5% (C. Praschniker, H. Kenner, op. 95, 102 s). Kakšno je stanje v Akvileji sami, mi ni znano, večina poročil omenja predvsem druga italaska najdišča (prim. F. Hermet, op. 68, 238 ss; tudi P. Karnitsch, op. 71, 23). Redkoštevne so najdbe južnogalske sigilate tudi v Sisciji in v Varaždinskih Toplicah (B. Vikič-Belančič, Starinar NS 13-14, 1962-63 [1965] 91 s). V Poetoviju bi za trgovsko pot prek Akvileje lahko govorili npr. Germanovi izdelki, medtem ko za druge poznejše mojstre iz La Graufesenque in Bannasaca to že ni več povsem zanesljivo (I. Mikl-Curk, op. 76). D. Gabler, Arrabona 9, 1967, 50 navaja najmočnejši uvoz južnogalske sigilate v Arrabono (Győr) od obdobja med 70—80 dalje. To pa v zvezi s tem, da med sigilato iz 1. stoletja južnogalska močno prevladuje (75% proti 25% italške), podobno kot npr. lahko povzemamo iz podatkov iz Linza (L. Eckhart, Linzer Fundkatalog 3. Linz. arch. Forsch. Sonderh. 3 [1968] 165: seznam po delavnicah — 90% južnogalske = 43% La Graufesenque + 47% Bannasac proti 10% arretinske, kaže, da je pred koncem 1. stol. južnogalska sigillata ob Donavi že močno prodirala proti vzhodu in tako verjetno ob koncu stoletja po tej poti pridrila tudi do Poetovija).

¹⁰⁴ G. Juhász, op. 69, 176 ss, za severnoitalsko (padansko) sigilato, tudi: K. Sz. Póczy v Intercisa 2. Arch. Hung. NS 36 (1957) 31.

¹⁰⁵ E. B. Thomas, Acta arch. hung. 6, 1955, 102 s. Tudi v vsej Sloveniji izven glavnih mest razen v Miklavžu ni južnogalske sigilate.

¹⁰⁶ I. Mikl-Curk, op. 76. Tam navedene številke (tukaj pomenijo tiste v oklepaju za primerjavo Virunum — po C. Praschniker, H. Kenner, op. 95, 100 ss)

so tele: vzhodna sigilata: ? (1), italška: 231 = 23 % (14 = 19 %), južnogalska: 45 = 4 % (4 = 5 %), srednjegalska: 253 = 25 % (15 = 20 %), vzhodnogalska: 8 = 0,7 % (—), Rheinzabern: 466 = 45 % (42 = 55 %). V tej zvezi bi bilo zanimivo vzporejanje še s Savarijo, kjer naj bi bila južnogalska verjetno številnejša (G. Juhász, op. 69, 182). V tej zvezi prim. še podatke za Ovilavo pri R. Nierhaus, Germania 40, 1962, 166 (začasno, po P. Karnitsch, op. 71), ki nam kažejo skupno s tistimi iz Linza (po seznamu L. Eckharta, op. 103) — izračuni H. Comfорта, Am. jour. of Arch. 61, 1957, 411 za Lauriacum mi niso dosegljivi, podobnih celotnih podatkov npr. za Carnuntum, Arrabono itd. ni — značilno nesorazmerje pri italški (P[oetovio]: 23 %, V[irunum]: 19 %, O[vilava]: 0,5 %, L[inz]: 5 %) in južnogalski siligati — P: 4 %, V: 5 %, O: 16 %, L: 28 %, medtem ko se stanje izravna pri izdelkih iz srednje Galije (Lezoux): P: 25 %, V: 20 %, O: 26 %, L: 21 % in Rheinzaberna: P: 45 %, V: 55 %, O: 50 %, L: 36 % (Lauriacum pa ima več kot Ovilava).

¹⁰⁷ I. Mikl-Curk, op. 76.

¹⁰⁸ Prisotnost skodele tipa Drag 37 v Miklavžu je na našem območju za nimiva tudi zaradi zgodnjega pojava te oblike sigilatnih posod, ki so sicer šele v 2. stoletju (iz delavnic v Lezouxu in Rheinzabernu) postale splošno razširjena in prevladujoča oblika (M. Abramić, Poetovio [1925] 97; I. Mikl-Curk, op. 76; v Ptujju je bilo ugotovljenih najmanj 380 takih posod = približno 43 % celotne ali 83 % južnogalske sigilate).

K vprašanju razširjenja sigilatnih izdelkov po podeželju prim. karto sl. 2 pri: I. Mikl-Curk, Arh. vestnik 19, 1968, 315, kjer so v severovzhodni Sloveniji taki izdelki označeni poleg Celeje in Poetovija le za Miklavž, Veržej (tam najden doslej le en fragment skodele Drag 37: oglata jajčna kita s pestičem se sicer pojavlja že v Lezoux, posamič upodobljeni trioglatti listi pa so znani večinoma na posodah iz Rheinzaberna — C. Praschniker, op. 95, 108, sl. 100: 7741; N. I. Walke, op. 76, 108 ss, T. 39: 6 in 40: 8 — izvor tega motiva je še italški: J. Klumbach, op. 73, 193, sl. 1 in B. Vikić-Belančić, op. 103, 91, sl. 4: 1-2) in Dolgo vas, manjkata pa npr. Stari trg — R. Egger, op. 54 in Šalovci — S. Pahič, op. 27, 45, T. 2: 5).

Karte, ki jih objavlja B. Vikić-Belančić, Arh. vestnik 19, 1968, 509 ss, pril. 1-2, so za Slovenijo manj precizne. Galski import je tu označen le za Emono in Poetovio (tu brez južne Galije), Mariboru pripisana terra nigra in rheinzabernski izdelki pa so v resnici le v Mariboru spravljene najdbe iz Poetovija (izdelek iz Reci je tu poleg poetovijskih primerov le še lonec T. 4:7 iz Šetarove — S. Pahič, kot prej, 46). V drugih predelih Jugoslavije so bili južnogalski izdelki odkriti poleg Varaždinskih Toplic (*Coelius* in *Medillus*) in Siska še v Osijeku (*Belatus*, *Quintus*) in Sremski Mitrovici.

¹⁰⁹ Npr.: J. Werner, Die beiden Zierscheiben des Thorsberger Moorfundes. Röm.-Germ. Forsch. 16 (1941) 14 (Flavion — tri lopatice), 15 s, T. 10 (Keszthely-Ujmajor — ena); tudi K. Woelcke, Germania 15, 1931, 36 ss, sl. 1 (Frankfurt a. M. — Praunheim — dve).

¹¹⁰ Čeprav pri večini takih najdb (Schminkkästchen, Salbenbüchsen) najdiščne okolnosti v podrobnosti niso znane, je videti, da je fragmentiranost tega pribora kaj pogosta (prim. npr. druge dele takih škatlic pri J. Werner, op. 109, 10 ss; tudi M. Abramić, A. Colnago, Jahrb. Österr. Arch. Inst. 12, 1909, Beibl. 109 in J. Werner, Germania 27, 1945, 96 s).

¹¹¹ K. Woelcke, op. 109, 39 s, sl. 3.

¹¹² Prim. podobne cevke: J. Werner, op. 109, 15 s, T. 10: 2 — Ujmajor: krajša in sestavljena iz treh približno enako dolgih delov, vtaknjenih eden v drugega; 14 — Flavion: omenjena le ena (?) cevka — neposredno poročilo o najdbi mi ni dostopno, kot tudi ne (razen M. Abramić, A. Colnago, op. 110) tista o najdbah, naštetih pri J. Wernerju, op. 109, 15, op. 15.

¹¹³ J. Werner, op. 109, 10 ss: Andernach — 20, op. 32, Bonn — T. 8: 2, 8 in 9: 1, Wiesbaden? — T. 8: 4-5, Faimingen? — T. 8: 6, Köln — T. 9: 2, Flavion — T. 9: 3, Ujmajor — T. 10: 3. J. Werner, op. 110, 96, T. 22: 1-2. — O podobni najdbi iz Intercise prim. A. Radnóti, op. 58, 274, T. 62: 3.

¹¹⁴ J. Werner, op. 109, 16 s.

¹¹⁵ J. Werner, op. 109, 17 našteva med značilnostmi za Sacira predvsem jajčno kito ter edikulo, v motiviki pa vojno in dionizijsko vsebino. Najčešči na

upodobitvah na škatlicah za šminkanje je v edikuli na prestolu sedeči Mars z gosjo, zaradi česar imajo tudi ploščice večinoma peterokotno obliko, ki ji nato po številu sledijo okrogle.

¹¹⁶ J. Werner, op. 109, 13, sl. 3. Take kite imajo tudi nekateri okovi za skrinjice iz Intercise (A. Radnóti, op. 58, 273, T. 64: 1, tudi sl. 65: 78) še v zelo čisti obliki, a tudi že zabrisane na kolobarju: npr. T. 63: 3 in 64: 5 in sl. 69: 19 — tu skupno s podobnim bisernim nizom (str. 328 s — na risbi je razlika manj očitna).

¹¹⁷ J. Werner, op. 109, T. 8-9. Med reliefnimi prikazi iz Intercise prim. v tej zvezi okov T. 67: 5 (A. Radnóti, op. 58).

¹¹⁸ Tehnika izdelave je bila bržkone podobna tisti pri izdelavi žigov za novce: like so vrezali v kovinski žig kot obrnjeno sliko (M. Bernhart, op. 119, 369), nato pa z udarcem vtisnili v pločevino. J. Werner (op. 109, 11, 13, 20) opisuje postopek kot žigosanje posameznih likov na vsak reliefni prizor posebej, torej individualno obdelavo reliefnih ploščic, kar dokumentira s prekrivanji. Tako prekrivanja kaže tudi miklavški medaljon in s tem do neke mere tudi zaporedje oblikovanja. Najprej je bil tu izdelan obrobni kolobar, v tako nastalo polje pa vstavljen najprej osrednji lik, ki je razmejil prostor, za njim pa oba stranska lika Marsa in Merkurja. Nazadnje sta bila oblikovana trizoba in sulica, ker režeta del caducea in delfina, pri rokah pa »padata« na obeh straneh v globino poprejšnje izdolbine, podobno kot pokrivali Marsa in Merkurja na obrobju. Po prostorsko natančno izračunani kompoziciji v komaj dobrih 3 cm velikem medaljonu in drugih podobnostih (npr.: levi rogelj trizoba ni simetričen desnemu, ker je oblikovan glede na manjši razpoložljiv prostor znotraj oboda, Merkurjev petelin stoji na robu oltarčka, ker ta ni mogel biti v celoti upodobljen, Marsova gos je točno razporejena po ozkem prostoru) pa se mi zdi v tem primeru verjetnejše, da velja zaporedje oblikovanja le za izdelavo žiga kot celote. Na ta način niso bili v pločevino vžigosani liki vsak zase, temveč predstavlja medaljon enkratni vtis že kot kompozicija izdelanega pečatnika, podobno kot pri novcih, pri čemer bi ostra plastičnost reliefa terjala protižig (v smislu »Oberstanze, Stempel - Unterstanze, Matrik« — Ebert 2 [1925] 177). Dodatno, individualno obdelavo vsakega tako odtisnjenih medaljonov predstavljajo puncirani krožci po obodu, izrezovanje iz pločevinaste plošče pa je pomenilo zaključek izdelave.

¹¹⁹ Tako lega stopal je pri upodobitvah človeških likov v podobni obliki na novcih izjemno redka (npr. M. Bernhart, Handbuch zur Münzkunde der römischen Kaiserzeit [1926] T. 38: 7: pol v desno obrnjeni Mars na sestercu Antonina Pija in T. 74: 4: pol v levo stoječi Herkul na sestercu Komoda). Wernerjeve upodobitve reliefnih ploščic (op. 109, T. 8-10) nam v tej skupini najdb ne omogočajo primerjav, toda tudi na reliefnih upodobitvah okovov za skrinjice iz Intercise, ki nudijo dokaj širok izbor zlasti za pozno antiko, takih primerov tudi pri izrazito primitivnejših upodobitvah ni. Med reliefi na kamnitih spomenikih je ta pojav prav tako redek in omejen na izrazito provincialne upodobitve, npr. pri nekaterih »noriških deklicah« pri Garbschu (op. 29, T. 2: 19, 20 in 4: 7, 8; prim. tudi omembo neskladja nog in telesa, ki v našem primeru ni tako izrazito, pri podobni upodobitvi iz območja Flavie Solve: W. Modrijan, E. Weber, Schild von Steier 12, 1964-65 [1965] 116).

¹²⁰ Videti je, da je pri oblikovanju likov bila v precejšnji meri uporabljena tudi tehnika punciranja, tj. sestavljanje določenih delov (npr. Marsov ščit, Neptunovi lasje, oprsja idr.) iz bunčic, ki nudijo vtis razkrajanja ploskev, ki naj bi bile sicer le reliefno razčlenjene. Videti v tem kaj več kot posledico drugačne obdelave motiva oziroma določeno poenostavljanje postopka, torej neke vrste neskrben odnos do vzorov, se zdi v tem trenutku tvegano. Vendar pa tega pojava, vsaj ne v tako izraziti obliki, pri drugih reliefnih ploščicah te skupine (J. Werner, kot op. 119) ni opaziti.

¹²¹ Tako meni A. Schober, Jahresh. der Österr. Arch. Instit. 26, 1930, 32 (npr. za območje Triera). Nekaj podobnega bi morebiti veljalo tudi za panonske poznoantične reliefe na okovih (npr. A. Radnóti, op. 58, T. 62-67), kjer je računati s helenistično tradicijo in traškimi vplivi (A. Radnóti, prav tam, 294 s., — prim. tudi E. B. Thomas, Archaeologische Funde in Ungarn [1956] 250).

¹²² J. Werner, op. 109, 18 s.

¹²³ Drža sulice v desni roki zaradi tega ni izjemna, kjer se pojavlja dokaj pogosto (npr. M. Bernhart, op. 119, T. 38: 4, 6, 7, 9, 10), vendar večinoma ob drugačni legi božanstva; izjema je torej kombinacija. Pač pa je zelo redka lega ščita v levi roki (npr. M. Bernhart, kot prej, T. 38: 11 — na novcu Faustine II; morda iz istih razlogov?). Upodobitev roke s sulico in glave je zelo podobna tisti na ploščici iz Bonna (J. Werner, op. 109, T. 8: 8) predvsem po svoji shematičnosti, kar miklavško najdbo do neke mere tudi likovno povezuje s tistimi iz Sacirovega kroga.

¹²⁴ V tej obliki je Neptun kljub svojim številnim različnim upodobitvam tu izjemno prikazan. To velja že za nasprotno držo glave, kakršna sicer pri antičnih božanstvih tu in tam nastopa (prim. M. Bernhart, op. 119, T. 13: 7, 10 — *Caesar*, *Sol*, T. 17: 17 — *Herkules*, T. 19: 12 — *genius pop. Rom.*, T. 21: 13 — vojščak, T. 22: 10 — cesar, T. 31: 2 — atlet, T. 35: 13 — *Jupiter*, T. 38: 8 — *Mars*, T. 30: 6 — *Diana*, T. 57: 9 — *Felicitas*, T. 73: 11 — *Virtus*, T. 87: 4, 6 — *Mars*, *Victoria*), vendar ne pri Neptunu. Bolj kot drža trizoba v desni roki sta izjemni izprožena leva roka in upodobitev delfina v navpični legi ob stegnih božanstva, saj je delfin, čeprav redkeje navpično, podan vselej nad zapognjeno roko. Tu je izoblikovan poenostavljeno kot večkrat na novcih (npr. M. Bernhart, kot prej, T. 37: 12-14), dvakrat prekinjen s sulico in roko, da rep ni viden, glava rahlo spominja na oblike delfinov s srebrnega keliha v Nordrupu (J. Werner, op. 109, T. 21).

¹²⁵ O glavi velja isto kot pri Neptunu (op. 124), rahlo v loku uvito telo je za upodobitev božanstva na novcih značilno, o podobni drži caducea ne poznam primerjav. Petelin stoji tu na mizi podobnem podstavku, obrnjen je kot običajno na levo, prikazan torej v standardni obliki. Čeprav o obliki podstavka ne moremo soditi v celoti, gre tu le za eno izmed različic, ki so ob božanstvu upodobljene (prim. npr.: F. Wieseler, *Bonner Jahrb.* 37, 1867, 103; A. Alföldi, *Laurae Aquicences* 1. Diss. Pann. Ser. 2, 10 [1938] T. 35: 5 — po J. Déchelettu).

¹²⁶ J. Werner, op. 109, 18: »... bei den Schminkkästchen (sind) infolge ihrer Herstellung und ihres hauptsächlichsten Absatzes in nächster Nähe der Militär-grenze Mars und Victoria und die im Heere verehrten Dioskuren hinzugetreten.« Vsaj za eno od obeh thorsberških plošč je Werner (kot prej, 21) ugotovil še konkretnější pomen likov božanstev: »Vielmehr kommt den hauptsächlichsten Stempeln, welche die Aufmerksamkeit des Beschauers auf sich lenken, gewiss apotropäische Bedeutung zu: Mars mit der Gans sollte, was durch die vierfache Wiederholung besonders betont wird, den Träger der Scheibe schützen, und das neunmal auftretende Medusenhaupt sollte Gefahren von ihm abwehren.«

¹²⁷ J. Werner, kot prej; prim. tudi: F. Drexel, *Strena Buliciana* (1924) 55 ss.

¹²⁸ J. Werner, op. 109, 36 ss.

¹²⁹ Prim. npr. podobno ugotovitev za Vindoniso: F. Staehelin, *Die Schweiz in römischer Zeit* (1948) 508. V Karnuntu na primer je prišlo to manj do izraza (E. Swoboda, *Carnuntum*². *Röm. Forsch. in Niederösterreich* 1 [1953] 96 omenja *dii militares* le na splošno), v Akvinku npr. pa je bil med vojaškimi bogovi najpopularnejši *Herkules* (J. Szilágyi, *Aquincum* [1956] 109 povezuje to s »poglabljanjem cesarskega kulta«).

¹³⁰ J. Werner, op. 109, 39. Enotnega mesta za gos na Marsovih upodobitvah ni; često je podana kot svoboden simbol pri glavi božanstva (J. Werner, T. 8: 2: 10: 3, 17 in 18), ali pa stoji pri nogah, bodisi levo (T. 8: 8 in 19: 1, 4), bodisi desno (T. 16), izjemoma je podana tudi povsem ločeno (T. 19: 5).

¹³¹ Njeno osredotočenje »v severnih mejnih področjih rimskega cesarstva« (J. Werner, op. 109, 39 s) govori tudi za izvor te povezave, medtem ko kažejo vojaške najdbe obseg njene razširitve od Britanije do Podonavja.

¹³² J. Werner, op. 109, 36 ss, vsekakor s pridržkom: »Wir sind uns klar darüber, dass diesen Deutungen nur ein hoher Grad von Wahrscheinlichkeit, nicht aber unbedingte Sicherheit zukommen kann.« Čeprav je bila gos v Rimu cenjena žival (G. Wissowa, W. Kroll, *RE* 7 [1912] 809 ss: Gans [Olck]), pa je tam v zvezi z Marsom komaj znana (W. H. Roscher, *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie* 2 [1894-97] 2430 s, naštevajo med Marsovi živalskimi simboli v prvi vrsti le volka, kragulja in žolno). Prim.

tudi: R. Münsterberg, Jahresh. d. Österr. Arch. Instit. 11, 1908, 231 s, in Wer-
nerjeve navedbe o reji gosi pri Germanih in izvozu v rimsko cesarstvo (prav
tam, 42, op. 32).

¹³³ J. Werner, op. 109, 40. Gosi so v tam naštetih primerih oblikovane
realistično in tudi s podrobnostmi, stojijo pa v obeh smereh. Upodobitev na
miklavškem medaljonu je v skladu z okornostjo drugih likov (podobno le še
na kamnu iz Housesteadsa, prav tam, T. 19: 1), nazaj zasukan vrat gosi izdaja
izdelovalčevo težnjo, da bi žival v celoti spravil v tesni razpoložljivi prostor.

¹³⁴ O izvoru teh simbolov prim.: W. H. Roscher, op. 132, 2805 ss (Steuding).
Oblika krilatega klobuka v našem primeru zaradi spajanja z obrobjem vse-
kakor ni več razločna, *caduceus* je poenostavljen v preprosto osmico, o krilcih
na nogah ni sledu. V podobni vlogi je bil Merkur prikazovan tudi kot novoletni
πλουτοδότης na kolačkih iz podonavskih pokrajin od Recije do Dakije in Mezije,
vendar običajno kot jezdec na konju (A. Alföldi op. 125, 316, T. 63: 1-2 id).

¹³⁵ Prim. o tem: F. Staehelin, op. 129, 535 ss in W. H. Roscher, op. 132,
2828 ss (Steuding)!

¹³⁶ A. v. Domaszewski, Korrespondenzblatt d. Westdeutschen Zeitschrift 15,
1896, 234.

¹³⁷ W. H. Roscher, op. 132, zv. 3 (1897-09) 202 ss (Wissowa). Nasprotno
mnenje: F. Altheim, Römische Religionsgeschichte (1931) 111 ss.

¹³⁸ Prim. o tem: F. Staehelin, op. 129, 543 ss; tudi E. Swoboda, op. 129, 94 s.

¹³⁹ W. H. Roscher, op. 137, 206 s, navaja med drugimi primeri kot posveti-
telje tudi *collegium negotiantium* iz Akvinka. V našem primeru bi bilo zani-
mivo vedeti tudi, ali je bila škatlica za šminkanje kupljena blizu kraja iz-
delave ali pa je po trgovski poti dospela v Poetovio (ali kam drugam) in bila
tam od kupca izbrana.

¹⁴⁰ Razlike v velikosti oseb na novcih nastopajo npr. najčesče, kadar gre
za poudarek cesarskega veličanstva (prim.: M. Bernhart, op. 119, T. 24: 10; 28: 1;
29: 2; 57: 9; 86: 2; 89: 15; 93: 1 — v vseh stoletjih), a tudi pri poudarku pomena
bogov (npr. prav tam, T. 27: 3 — Jupiter kot varuh cesarjev, T. 43: 3 — Bakhus
med Atisom in Bakhantinjami, T. 46: 5 — Herkul) poleg enakovrednega cesarja
ob po pomenu zmanjšanim daritvenim služabnikom (*victimarius*). V zvezi z
Bakhom prim. tudi relief na ploščici iz Wiesbadena (J. Werner, op. 109, 13,
T. 8: 5 — Bakhus s Silenoma). Ker gre v takih primerih očitno za pripovedno
vsebino reliefov in ne za statično skupino oseb, so razlike v velikosti razum-
ljive že iz razlage vsebine, kar pa ni v našem primeru.

¹⁴¹ Med take stalne skupine sodijo poleg kapitolske trojke npr. še večkrat
upodabljana planetna božanstva (npr. F. Staehelin, op. 129, 566 ss, sl. 173—175),
trojke z domnevano galsko osnovo: Jupiter, Mars, Merkur, oziroma Merkur,
Apolon, Minerva in Mars, Apolon, Minerva (F. Staehelin, prav tam, 538) ter
v preobleki Merkurja, Marsa in Herkula češteni germanski bogovi (J. Werner,
op. 109, 41) itd. Kombinacija na miklavškem medaljonu zaradi osrednje upodo-
bitve po moji vednosti ne sodi v nobeno izmed takih skupin, to pa sme biti
tudi vzrok, da poskušamo videti izvor tega medaljona oziroma škatlice za šmin-
kanje morebiti v krajih, kjer je imelo čaščenje božanstva jezer in tekočih vodá
večji pomen.

¹⁴² J. Werner, op. 109, 15, op. 19 omenja poleg obravnavanih okrašenih
kosov med neokrašenimi le pet najdišč oziroma nahajališč: *Novaesium*, Köln,
Starigrad (M. Abramič, A. Colnago, op. 110, omenjata: »Die sogenannten Sal-
benbüchsen kamen in mehreren Gräbern vor...«), Budimpešta, Wiesbaden.
Zlasti najdbe iz Dalmacije kažejo na to, da je take predmete iskati tudi v
drugih pokrajinah. K okrašenim kosom sodi še predmet iz Nijmegen (J. Wer-
ner, op. 110) in drugače zasnovana škatlica iz Frankfurta (K. Woelcke, op. 111).

¹⁴³ J. Werner, op. 109, 15, 17.

¹⁴⁴ J. Werner, op. 109, 13 ss, navaja med drugimi prizori: *Bellerophon* (T. 9:
1 — Bonn), *Victoria* (T. 9: 3 — Flavion), *Bacchus* (T. 9: 2 — Köln), *Bacchus* +
2 Silena (T. 8: 5 — Wiesbaden) ter op. 110, 96: *Jupiter* in *Venus* (T. 22: 1-2 —
Nijmegen) — vselej le po eno božanstvo. — Medaljoni so bili v rabi tudi pri
igralnih puščicah Sacirovega kroga (J. Werner, op. 109, T. 8: 4-7, 9) ter na kasno-
antičnih okovih skrinj v Intercisi (A. Radnóti, op. 58, T. 25, 62-64). Prim. tudi
podobne najdbe iz Karnunta: Ber. d. Ver. Carnuntum 1900 (1901) 107 s; 1901

(1903) 43, 125 s; 1902 (1904) 90; 1903 (1905) 41. Pomen podobnega medaljona s kozličkom in štirimi otroki v Narodnem muzeju v Ljubljani ni znan (neobjavljeno, za sporočilo se zahvaljujem S. Petrujevi).

¹⁴⁵ J. Werner, op. 114.

¹⁴⁶ Ikonografske značilnosti so za podrobno datiranje presplošne, saj najdemo podobnosti npr. na novcih v vseh stoletjih (prim. M. Bernhart, op. 119, T. 59: 13 in 63: 11 — podobna groba izvedba obrazov; T. 17: 9 — predolge noge, T. 46: 1 — preveliko oprsje, T. 3: 7 — prekratki spodnji del itd.) — Najdbi iz Bonna (J. Werner, op. 109, 10, 13, T. 8: 2 in 9: 1) izvirata iz nakupa, kjer je bila med predmeti tudi »keramika iz 1. in 2. stoletja« oziroma »ranorimska keramika«, vendar brez znanih zvez. Pri najdbi iz Ujmajora druge pridevne najdbe niso znane (J. Werner, kot prej, 14 s), a tudi v poročilu o grobovih v Starem gradu M. Abramič in A. Colnago (op. 110, 109) ne objavljata grobnih enot celotno grobišče pa postavljata v 1. in 2. stoletje.

¹⁴⁷ V poštev bi prišla vsekakor prva polovica 2. stoletja, če vztrajamo pri težnji, da bi uskladili datacijo vseh predmetov iz gomile pri Miklavžu kot pridevkov enkratnega pokopa. Za druge možnosti glej str. 72 ss! V tem, za uvoz iz Porenja ranem času pa bi verjetno prišel v poštev prej uvoz kot pa že domača izdelava podobnih reliefnih ploščic (koristno bi bilo pri tem poznati izvor enakih škatlic za šminkanje v Starem gradu!), zlasti če bi se kaj podobnega izkazalo tudi za nekatere steklene posode ali celo južnogalsko sigilato.

¹⁴⁸ J. Garbsch, Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert. Münchner Beitr. z. Vor- u. Frühgesch. 11 (1965) z grobnimi enotami in številnimi kartami razprostranjenosti. Dva novejša krajša pregleda s karto najdišč še: R. Noll, Carinthia I 147, 1957, 128 ss in K. Motyková-Šneidrová, Památky arch. 55, 1964, 350 ss.

¹⁴⁹ Te dopolnitve zadevajo glede najdb iz Miklavža poleg kataloga predvsem karte 1, 2, 14-16. Za območje med Ptujem, Celjem in Slovenjim Gradcem bi bilo tam še dopolniti karte 1, 2 in 12 z Brinjevo goro (= najdišče fibule A 236 h: S. Pahič, Brinjeva gora [1960] T. 4: 1) ter karto 3 s Tinjem (= najdišče reliefa z noriškim dekletom M 2: Blatt Rogatec [1939] 64, z drugo literaturo). Geografsko bistveno napak sta na karti 4 vrisani najdišči Jakobski dol (= Sv. Jakob, 143, št. 72: leži severno od Drave!) in Ločica (139, št. 33: leži zahodno od Šempetra!). Med nove najdbe iz tega območja sodijo tudi še neobjavljene najdbe pasnih spon, šarnirskih in čolničastih okovov, sferičnih žebličkov in pasnih jezičkov z vzhodnega grobišča v Šempetru (v celjskem muzeju).

¹⁵⁰ Območje ob rimskih cestah *Emona—Poetovio—Savaria* in *Emona—Celeia—Colatio* ima teh najdb nasploh izredno malo, čeprav leži v sredini med dvema središčema takih najdb na Vzhodnem in Dolenjskem in med Kozjakom in Rabo (J. Garbsch, op. 148, karta 2 za najdišča z vključno fibulami ter karte 14-16 samo za najdišča pasnih garnitur). Vzroke za tako stanje na razmeroma gosto poseljenem območju vzhodnega Pohorskega podravja in Slovenskih goric s Pomurjem bi bilo treba šele ugotoviti. Prevladovanje »rimskih vplivov« očitno ne pride v poštev, saj je za podoželsko prebivalstvo značilna predrimska tradicija (keltska imena, gomilna grobišča). Bolj zbuja pozornost npr. izpostavljenost tega obrobne noriškega območja proti Panoniji, ki zlasti pasnih garnitur z redkimi izjemami (*Savaria, Jutas*) praktično nima.

¹⁵¹ J. Garbsch, op. 148, 81 ss, sl. 43 g. Tipološke značilnosti tega tipa v primeri z drugimi so najjasnejše vidne na Garbschevi tipološki skici sl. 43.

¹⁵² Prim. seznam najdišč pri J. Garbsch, op. 148, 82 s!

¹⁵³ J. Garbsch, op. 148, 88 ss. Skupina B 3 se proti severu razširja še na Gradiščansko (Bernstein), delavnico pa domneva Garbsch v Poetoviju ali kod drugod v jugozahodni Panoniji. Isto območje zavzemajo tudi tipi B 2 kot vzorniki za naslednjo skupino; edina izjema je najdba iz južne Tirolske.

¹⁵⁴ J. Garbsch, op. 148, 90, sl. 46.

¹⁵⁵ Podobne zobce, a brez vmesnega nepredrtega dela ima tudi obloga tipa B 3 g iz Lassenberga (J. Garbsch, op. 148, 90, sl. 46; tri luknjice pred njimi so tu obdane s koncentričnimi krožci, zaradi katerih — in neposredne bližine poprejšnjih treh luknjic — Garbsch tam ni predvideval žebličkov). Tip B 3 h bi imel tako »3 Reihen zu 2 + 1 Reihe zu 3 Nieten«.

¹⁵⁶ J. Garbsch, op. 148, 108.

¹⁵⁷ J. Garbsch, op. 148, 97 s, sl. 53. Največ teh najdb je s Štalenske gore (30 %), sledita ji Ptuj (14 %) in Drnovo (8 %).

¹⁵⁸ Oči tu sploh niso označene, trikotna oznaka čela pa je nadomeščena z neenakomerno vrezanima paroma poševnih črt, ki učinkujeta povsem geometrično. — O likovnem vrednotenju vrezanih črt na takih okovih gl.: S. Petru, Arh. vestnik 17, 1966 (1967) 422 ss!

¹⁵⁹ J. Garbsch, op. 148, 102, sl. 55 a 6.

¹⁶⁰ J. Garbsch, op. 148, 93 s; 196 in T. 40: 18 — Bernstein; 213 — Poetovio.

¹⁶¹ J. Garbsch, op. 148, 85 = tip B 1 k; 86 in 225 s — Dobřichov ter 86 in 231 — Praga.

¹⁶² Glej op. 172!

¹⁶³ J. Garbsch, op. 148, 108. — Kolikor večinoma fragmentirani trni žebličkov še dopuščajo presojo, je videti, da so bili zapognjeni po 2—3 mm, kar bi ustrezalo debelini jermena. Takih žebličkov je samo še sedem, zapognjenost pa je različna: od bolj ali manj topokotne (4) do izrazito ostre pravokotne (3), pri kateri je konica dvakrat zapognjena še rahlo navzdol, enkrat pa spiralno vstran. Štirje drugi žeblički s fragmentirano konico pravokotno zapognjenega trna, dvakrat zavihanega tudi spiralno na stran, kažejo večinoma še sledove 3 mm širokega bronastega obročka na pregibu, ki naj bi na jermenu varoval prijem (?).

¹⁶⁴ Garbsch, op. 148, 108, navaja največ dvanajst, večinoma pa manjše število. Tu je od vseh žebličkov le pri enem še ohranjen v topem kotu zapognjen trn z vmesno razdaljo 3 oziroma 4 mm.

¹⁶⁵ J. Garbsch, op. 148, 106 ss, sl. 58.

¹⁶⁶ Poleg načina zapenjanja miklavška najdba ničesar ne prispeva k reševanju vprašanja, kje in kako so bili na jermen pritrtjeni okrasni žeblički, čolničasti (mandeljasti) okovi in okovi s šarnirjem. Žeblički na čolničastih okovih so zapognjeni s po 4 mm vmesnega prostora, v enem primeru že po 2 mm, v drugem primeru je žebliček po 5 mm zapognjen spiralno navzdol, na njem pa je še ohranjen 3 mm širok oglat (fragmentiran?) košček bronaste pločevine za varovanje prijema (?). Tudi žeblički na šarnirskih okovih so — kolikor še in situ — zapognjeni po 3—4 mm, od tega enkrat v topem kotu, dvakrat pa spiralno na stran. Debelina vmesnega predmeta je bila torej tukaj po videzu nekoliko večja kot npr. pri pritrtjevalcu na jermen, kjer je med obema ploščicama le 2 mm prostora, in podobna kakor pri žebličkih večjega premera. Tudi mali žeblički pri obojestranskih predrtih oblogah imajo trne zapognjene po 3—4 mm, kar je glede na skupno debelino (obloga — jermen — obloga) razumljivo (V. Radimský, J. Szombathy, op. 26, navajata v Kerschbaumu 2,5 mm). Ker jermen torej očitno ni bil debelejši od 2 mm, je vprašanje, če so bili žeblički in okovi pritrtjeni samo nanj ali pa je bila na notranji strani pasu še kakšna pločevinasta obloga (prim. ostanke pri žebličkih op. 163 in čolničastih okovih!). Ker so pri pritrtjevalcu na jermen in podolgovati predrti oblogi notranji konci žebličkov dosledno spiralno zapognjeni in zatolčeni, so videti ravne konice trnov kaj neprikladne za prižemanje spetega pasu k telesu, pojasniti pa bi bilo treba tudi, zakaj so nekatere zapognjene le v topem kotu.

¹⁶⁷ J. Garbsch, op. 148, 117. V miklavškem primeru za pokop dekleta že glede na osteološke ostanke (prim. op. 25!) ni mnogo možnosti, skupek najdb pa govori morebiti bolj za »družinsko lastnino« oziroma dobro situirano družino, v kateri so bili predmeti pasne garniture (in škatalica za lepoticenje) najverjetneje pridejani v grob umrli ženi.

¹⁶⁸ J. Garbsch, op. 148, 82, 89, 98 in 102.

¹⁶⁹ Ob čestem pojavljanju dveh fibul v ženskih grobovih, katerim se je »po pravilu« priključevala še tretja (prim. navedbe in kombinacije pri J. Garbsch, op. 148, 77!) in ob primerjavi s podobno najdbo iz Eichberga (V. Radimský, J. Szombathy, op. 26, 79 s) bi lahko upravičeno sklepali, da je obravnavana fibula le tretja fibula ženske oprave. Čemu se je ohranila samo ta, bi bilo mogoče v tem primeru razložiti le z domnevo, da so bile vse tri fibule v ognju in se je — fragmentirana — ohranila le tretja, čeprav najdba iz Eichberga dokazuje prav nasprotno (V. Radimský, J. Szombathy, op. 26, 95: 2

fibuli v škatlici!). Druge najdbe fibul tega tipa, našete pri Garbschu, prav tam, 70 nam ne nudijo uporabnih primerjav.

¹⁷⁰ J. Garbsch, op. 148, 69. Miklavški fragment nima izrazitih sledov vrezanega okrasja in je bil tako po loku najbrž neokrašen, pač pa je droben pas vrezov viden po pokrovu spirale pred prehodom v lok. Na zadnji strani do 7 mm širokega loka sta pod rožičkoma vrezana znaka V in X, kakršna se v dvojicah pojavljata na fibulah iz Lasselsdorfa in Wagne (J. Garbsch, kot prej, 70, sl. 35: 8, 12). K razširjenosti takih fibul je treba še dodati Adony (*Vetus salina*) — L. Barkóczy, É. Bónis, Acta arch. hung. 4, 1954, 163, sl. 15: 7.

¹⁷¹ Ker gre verjetno za prostorsko in časovno zelo razširjen predmet, bi lahko vsaj za opozorilo uporabili med poznejšimi najdbami iz Intercise ugotovljene mere: š. med 24 in 40, v. med 22 in 32 cm (A. Radnóti, op. 58, 248); k temu še mere podobne najdbe iz gomile št. 5 v Kerschbaumu: d. 30, š. 20 cm (V. Radimský, J. Szombathy, op. 26, 95).

¹⁷² Uporaba takih žebličkov je dokazana s sledovi glavnic na pločevini okova. Ker pa najdba ni bila ugotovljena in situ, ni znano, kateri izmed ohranjenih žebličkov so sodili k okovu in s tem tudi ne, če sodi sem kateri izmed žebličev z ohranjenimi trni. Tako nam ostaja neznano, kako debela je bila stena skrinjice ob ključavnici in se moramo zadovoljiti le s podatki o zapiracu in držaju (op. 174 in 175).

¹⁷³ Prim. npr.: *Emona* (A. Müllner, op. 12, T. 55: 3); *Virunum* (C. Praschniker, op. 95, 139, sl. 123: 8441); *Intercisa* (A. Radnóti, op. 58, 341, 358, sl. 86: 85 in 185 — v poslednjem primeru so ohranjeni še ostanki zapiraca, ključa in zatiča). Podoben okov z zaporno napravo, od katere je v našem primeru ohranjen le zunanji zapah, objavlja P. T. Kessler, Germania 11, 1927-28, 48, sl. 5: 9, 9a. Čeprav je miklavški okov fragmentiran, je videti, da vodoravni krak odprtine za ključ bržkone ni bil ožji od navpičnega, kot to navaja za večino primerov A. Gaheis, Jahresh. d. österr. Arch. Instit. 26, 1930, Beibl. 235 (s primeri iz Lauriaka — sl. 112). Taki okovi ključavnic izpričujejo uporabo trakastega zapiraca (Überwurf, Vorlegeband), medtem ko so za drug način zaklepanja »s preprostim pasom« oz. s ključem na brado (Bartschlüssel), prevladujoč npr. v Intercisi (A. Radnóti, kot prej, 251, 259) značilni okovi ključavnic z eno samo odprtino (A. Radnóti, kot prej, sl. 53 id., prim. še npr. s podobnimi, a reliefno okrašenimi žeblički opremljeni okov iz Balácapuszte — E. B. Thomas, Römische Villen in Pannonien [1964] T. 83 ter enaki, le zelo preprosti različici iz Viruna — C. Praschniker, kot prej, 139, sl. 123: 7600, in Locarna — Muralto, grob 10 — Ch. Simonett, op. 22, 120 s, sl. 100: 2, 2a — s ključem, oboje železno).

¹⁷⁴ Tam je uporaba takih zapiracov — enega ali dveh — povzeta le posredno po odprtinah na okovih (A. Radnóti, op. 58, 248, 258 s). Prim. podobno najdbo iz Emone (A. Müllner, op. 12, T. 55: pri ključih levo) in Lauriaka (A. Gaheis, op. 173, 242, sl. 115 a, b) — v vseh treh primerih je zanka oglate oblike. — Na miklavški najdbi je očitno, da je bil okov ključavnice pritrjen tik ob zgornjem robu skrinjice, zapirac pa tik ob spodnjem robu pokrova. Glede na skromen premer zanke na zapiracu (9 mm) je morala biti stena skrinjice na tem mestu stanjšana (vsaj na 3 mm), da je bilo mogoče premikati zatič oz. na mestu zatiča sploh prebita (prim. opis ključavnice iz Palermo pri A. Gaheis, kot prej, 244 ss, sl. 116, 117 — model). Če so bile pri tem uporabljene tudi dodatne utrjevalne ploščice z notranje strani (A. Radnóti, kot prej, 251) se ne da ugotoviti, ker ni bilo sledov.

¹⁷⁵ Tudi za te držaje, ki so česta najdba, navaja A. Radnóti (op. 58, 251, sl. 65: 79) v Intercisi podložene utrjevalne in pogosto tudi okrašene ploščice, o kakršnih pri miklavški najdbi ni sledu. Izredno tanke, sedaj fragmentirane trakaste sponke, ki so spajale držaj s steno skrinjice, govorijo za to, da je držaj bil namenjen le za odpiranje in skrinjica na vrhu ni imela drugega držaja (prim: A. Radnóti, kot prej, rekonstrukcije sl. 53-56; tudi K. Haberey, op. 22, 405, sl. 36: 6, s koščkom lesa, pr. 1,5 cm; drugače pri skrinjici iz Kölna — St. Severin: Bonner Jahrb. 146, 1941, T. 74: 2).

¹⁷⁶ Skrinjica iz gomile št. 5 v Kerschbaumu (V. Radimský, J. Szombathy, op. 26, 95) ni imela ohranjenega nobenega teh predmetov, zato sta pisca njeni opremi pripisala okovje pasne garniture (prim. o tem: J. Garbsch, op. 148, 112,

kjer je izražen dvom o obstoju skrinjice sploh). Za žebeljice s polkroglastimi votlimi glavnicami je uporaba na lesenih skrinjicah nedvomna, dokaj jasna pa je tudi zadeva s tečaji. V množini okovja npr. v Intercisi ni bilo takih najdb (A. Radnóti, op. 58, 251) in zato lahko tudi v našem primeru domnevamo, da so bili iz železa in tako propadli, čeprav je bilo npr. v Bobovku ugotovljeno nasprotno (P. Petru, op. 12, 135, T. 2—4). A. Gaheis, op. 173, 245 prav tako omenja, da so med ostanki ključavnic najčesteje le okov, zapiralec in zatič; v našem primeru manjkajo poleg ključa, ki morda sploh ni bil priložen, predvsem zatič kot masivna najdba ter verjetno še bronasto pero z neznanim številom klinastih zapahov (*pessuli*), kot jih navaja A. Gaheis (kot prej, 246, prim. model sl. 117). Uporaba okovov s šarnirjem za tečaje skrinjice tu ne pride v poštev, ker so navzven teže gibljivi, a tudi ne kažejo nobene izrabljenosti.

¹⁷⁷ Spravljanje grobnih pridevkov oziroma tudi pepela v lesene skrinjice ali skrinje je bilo v antiki dolgotrajen in splošno razširjen pojav. Tako npr. bolj zgodnja primerjava enake skrinjice v grobu iz sredine 1. stol. v Weisenau (P. T. Kessler op. 173). Približno sočasna, a večja skrinja za vse pridevke je bila ugotovljena v grobu št. 1 v Bobovku (P. Petru; op. 32, 17, sl. 2). Manj jasna je najdba raztresenega oglja, razmeroma velikih žebeljev in ključa v gomili št. 3 v Dobrovniku (S. Pahič, op. 12, 93, pril. 8-9), prav tako tudi najdbi v gomili št. 4 v Obgrünü (M. Grubinger, op. 14, 96) in v grobu št. 3 v Vasasu (F. Fülepe, Acta arch. hung. 9, 1958, 388, sl. 2 — s pepelom umrlega?). Miklavški najdbi podoben primer bi bil tisti iz Kerschbauma (op. 176). Različne druge primere navaja F. Fülepe (prav tam), iz grobov poznejšega časa v Intercisi pa A. Radnóti (op. 58, 248 ss — z drugimi mnenji in podatki), ki opozarja na to, da je bila večina skrinjic odkritih praznih in so torej morebiti vsebovale »lahko pokvarljive snovi«, verjetno predmete ženske oprave oziroma oblačil (?). Naša sodba za miklavško najdbo torej nikakor ni zanesljivo dokazana.

¹⁷⁸ Prim. op. 176!

¹⁷⁹ Najdbe žebeljev v antičnih žganih grobovih so tako številne, da navedanje primerjav tudi iz soseščine ne pride v poštev. Vendar pa so večinoma le skromno in nepopolno opisani, kar otežkoča razlago rabe v posameznih primerih. K uporabi pri zbijanju grmade (*rogus*) prim. npr.: F. Felgenhauer, W. Alzinger, A. Kloiber, op. 24, 70, z drugimi mnenji v op. 20 in H. Kerchler, op. 29, 26. P. Petru op. 32, 17 ugotavlja v Bobovku (grob št. 8, prav tam: 138, sl. 1) zbijanje brun kot oblogo grobov. V. Kolšek, Savinjski zbornik 2, 1956, 189 domneva, da so z velikimi žebli »fiksirali žaro, da se ni prevrnila v zemljo«. F. Fülepe, op. 177, 388 s razlaga uporabo žebeljev pri zbijanju zabojev za pepel in pridevke uporabljenih neposredno po sežigu. M. Baum, D. Srejšević, Clanci i grada za kult. istor. istočne Bosne 3, 1959, 50 in 4, 1960, 22 (s citiranjem drugih najdišč in literature o tem problemu) domnevata v pojavu večinoma posamičnih žebeljev na grobišču v Sasih kultni pomen (tako tudi: F. Ellisson, Blätter für Heimatkunde 17, 1939, 18). — Mere takih žebeljev se gibljejo po večini med 5 in 10 cm, a so včasih tudi manjši (npr. v grobu št. 9 v Poetoviju — A. Jalen, Arh. vestnik 1, 1950, 189, ali v gomili št. 13 v Zg. Voličini — S. Pahič, op. 27, 40, T. 5: 14). Če so zapognjeni kot dva žeblja iz Miklavža (npr. še Vasas: F. Fülepe, kot prej, 381, T. 4: 3.20 — zapognjeni po 3.2—3.3 cm), kažejo, da so bili zabiti skozi pribl. 4 cm debel les (desko?), kar govori prej za masivnejši zaboj kot za grmado. — Manj znani so primeri in raba železnih kavljev v grobovih. Kavelj (ali kavlje?) neznane oblike v zvezi s skrinjo v gomili št. 4 v Obgrünü omenja M. Grubinger (op. 177). Podobni kavlji so češča najdba med seliščnim gradivom, npr. v Virunu C. Praschniker op. 95, 148 s, sl. 129 — »Mauerhacken«, d. do 14 cm.

¹⁸⁰ Tretja možnost, da gre za črepinje, ki so po naključju prišle v grob, tu ne pride v poštev, saj niso bile najdene v zasipni zemlji, izvirajoče v tem primeru iz kulturnih tal v soseščini, temveč v pepelu groba, razen tega pa gre izključno za ostanke ene same posode. Na kultni pomen opozarja npr. K. Sági, Arch. Ért. 4, 1943, 117, op. 33.

¹⁸¹ Pomanjkljivi opisi črepinj v grobovih otežkočajo iskanje ustreznih primerjav, vendar je videti, da so najdbe ostankov velikih amfor redkost. Na podobne najdbe (*dolium*?) je bilo opozorjeno v Kapfensteinu (F. Felgenhauer,

W. Alzinger, Ä. Kloiber, op. 24, 69), kjer so prav tako prišle v grob le črepinje, bodisi da so bile z mrtvecem v ognju ali pa dodane pozneje.

¹⁶² Vsekakor gre za tip posode, kot jih objavljata npr. A. Müllner, op. 12, T. 46 in A. Schörgendorfer, Die römerzeitliche Keramik der Ostalpenländer (1942) T. 44. Podobne najdbe ohranjenih velikih posod v domačih podedelskih grobovih so znane npr. iz Bobovka (A. Valič, Arh. vestnik 7, 1956, 445, T. 3 do 63,5 cm visoka amfora) in Dobrovnika (S. Pahič, op. 12, 90, T. 1: 1 — 55 cm visoka žara). — Prim. tudi fragmente »2 ali več amfor« med 51 kg črepinjami raznih posod iz pepela okrog kamnite pepelnice v Kretzu (W. Haberey, op. 22, 406).

¹⁶³ Prim. o tem: S. Pahič, Arh. vestnik 19, 1968, 321 ss.

¹⁶⁴ Domače primerjave so tu zbrane le za grobove v gomilah: Brezovci (Arh. vestnik 11-12, 1960-61 [1962] 103), Črmlja (Kres 1, 1881, 676; F. Ferk, — dodatni zvezek k FTB 1899, 11; Varstvo spomenikov 9, 1962-64 [1965] 142), Grabonoški vrh (Arh. vestnik 5, 1954, 325 s), Limbuš (zapiski W. Schmid v Joanneju v Gradcu), Loperšice (Varstvo spomenikov 9, 1962-64 [1965] 180 s), Osek (Arh. vestnik 5, 1954, 330 s), Sp. Porčič (Časopis za zgod. in narod. NV 1, 1965 [1966] 24), Stara gora (Arh. vestnik 5, 1954, 332), Šetarova (Časopis za zgod. in narod. 23, 1928, 145 s) in Zg. Velka (Mitt. d. hist. Ver. f. Steiermark 10, 1861, 192). Na območju Solbe, koder je v avstrijski Štajerski največ najdb te vrste, sodijo med take grobove v gomilah (vse po V. Radimský, J. Szombathy, op. 26, 85 ss): Goldes, gomila št. 8 — kenotaf?, Wieden, gomila št. 2, Kerschbaum-Angerkogel, gomili št. 5 in 7, Kerschbaum-Niederhölzer, gomila št. 6, Rettenbach, vrhnji grob v gomili št. 3 ter Vordersdorf-Amtmanswald, gomila št. 1. Z drugih predelov Štajerske podatki niso sistematično zbrani. M. Grubinger, (op. 2, 88) omenja tak vrhnji grob v gomili št. 7 v Gersdorfu ter podobnega (op. 54, 25), zloženega v obliki strehe v gomili št. 11 v Gisingu. W. Modrijan, Fundberichte aus Österreich 4, 1952, 63 navaja »skoro kvadratne kamnite skrinje« iz Oberschwarze in podobne sledove (Festschrift für J. F. Schütz [1954] 408) iz Zehensdorfa. Sem sodi morebiti tudi najdba iz Schwabau (»Platten-Einkammerung«, brez mer, F. Pichler, Mitt. d. hist. Ver. f. Steiermark 38, 1890, 162), prav tako grob iz gomile v Grafendorfu (F. Elison-Nidlef, Blätter für Heimatkunde 17, 1939, 15 s) in gotovo še druge, tu neznane najdbe iz Štajerske. Nasprotno pa je na sosednjem Gradiščanskem videti ta oblika groba izjemno redka (Lexikon ur- und frühgeschichtlicher Fundstätten Österreichs [1965] 2 in 24 navaja kamnite skrinje le iz Bernsteina in Wolfau, medtem ko je »Steinkistengrab« iz Oggau — 16 — verjetno iz planega groba), to pa velja tudi za gomile Nižje Avstrije (H. Kerchler, op. 29, 18 omenja le dva primera: Rappoltenkirchen in Eitzendorf), medtem ko za zahodno Madžarsko podatki niso pri roki.

¹⁶⁵ Poleg Gomilskega (op. 186) in Kapfensteina (op. 187) bi v to skupino sodili še tisti grobovi, katerih višina kamnitih plošč meri približno 1 m (drugih tehtnejših razlogov za to — nekoliko problematično — delitev na skrinje in celice na noriško-panonskem območju ni), in sicer: Oberschwarza — W. Modrijan, Festschrift, op. 184, 405 omenja predeljeno celico iz plošč, »Aschenhäuschen«; Saatzerkogel — F. Pichler, op. 184, 154 navaja tudi mere plošč, katerih višine (55, 57, 58 do 81, 91 cm) bi govorile prej za skrinjo, vendar se je zaradi iz plošč in opeke sestavljenih tal možno odločiti tudi za prvo; St. Andrä — V. Radimský, J. Szombathy, op. 26, 90: 110 × 100 cm velika in 92 cm visoka prekrita celica je imela tudi dno iz 5 cm debele plošče; Vordersdorf-Gretschwald — V. Radimský, J. Szombathy, kot prej, 105 s: prekrita celica s prstenimi tli, d. 100, š. 100 in v. 90 cm, je bila do polovice višine napolnjena s pepelom, na katerem so stale pridevne posode; Lödersdorf — W. Gurlitt, Mitt. d. Zentr. Komm. NF 18, 1892, 245 omenja grobno celico iz petih plošč, brez mer. Kateri vzroki so navajali prebivalce, da so uporabljali iz plošč sestavljene skrinje in celice predvsem na območju med Dravo, Golico, Rabo in sedanjo madžarsko mejo, bi bilo treba šele raziskati.

¹⁶⁶ E. Riedl, Mitt. d. Zentr. Komm. NF 10, 1884, CVI ter CLVI-CLVII; 11, 1885, XVII in XIX (sl. 11). Ne povsem točen slovenski prevod Riedlovega poročila pri: R. Vrečar, Savinjska dolina (1930) 10 s.

¹⁸⁷ F. Felgenhauer, Arch. Austriaca Beih. 7, 1965, navaja pet primerov: 10 — gomila S-3, d. 1,6, š. 1,1, v. 0,75 m (sl. 23—25); 15 s — gomila B-10, d. 1,1, š. 0,8, v. 0,9 m (sl. 42—43); 16 — gomila B-16, d. 1,6, št. 1,3, v. 0,9 m (sl. 45—46); 18 — gomila B-19, d. 1,2, š. 0,8, v. 0,7 m (sl. 49—50) in 19 — gomila B-21, d. 1,65, š. 1,6, v. 1,1 m (sl. 51—52). Poleg »Platten(kammer)grab« rabi zanje tudi izraz »Plattenkiste« in »Blockkammer«.

¹⁸⁸ V odstotkih izraženo je razmerje najdb v Kapfensteinu takšno: preiskanih približno 23 % gomil, od tega: 8 grobov z žganino brez grobnih oblog (35 %), 6 grobnic z dromosom (26 %), 5 grobov iz plošč (22 %), druge oblike (kamnit venec, ovalen zidani grob, zidana grobnica z apsido in vkopan preprost žgan grob) so bile odkrite le posamič. Stene grobnih celic iz plošč se v Kapfensteinu večinoma ne stikajo in so zato vogali večinoma založeni s kamni. Podpornih stebrov tu v nobenem primeru ni bilo, grobnice pa so bile večinoma založene s pronicajočo prstjo. Vogali grobnice v Miklavžu niso bili preiskani tudi z zunanje strani, zato ne vemo, če so bili zaradi šibkih stikalšč morebiti prav tako spojeni z železnimi vezmi kot v Gomilskem, obloženi s kamni kot v Kapfensteinu ali opeko kot na Saatzer Koglu, kjer so bile plošče iz opeke uporabljene tudi kot podlaga kamnitim ploščam sten (F. Pichler, Mitt. d. hist. Ver. f. Steiermark 38, 1890, 154).

¹⁸⁹ Kot večinoma tudi drugod (npr. v Kapfensteinu — F. Felgenhauer, W. Alzinger, Ä. Kloiber, op. 24, 23) so tudi tu bile uporabljene neobdelane plošče, ki so poleg različnih velikosti imele pri sestavljanju grobnice še druge hibe: neenako višino — južna je bila prenizka, neenakomerne robove — zahodni je bil valovit, in manjkajoče vogale — pri zahodni so jih morali nadomestiti z zidcem in majhnimi ploščami. Zato očitno tudi ni šlo za delo po posebnem načrtu, razen morebiti usmeritve podolžne osi, temveč za gradnjo sproti prilagojeno gradivu, ki je bilo v naglici na razpolago.

¹⁹⁰ F. Felgenhauer, W. Alzinger, Ä. Kloiber, op. 24, 22 s. V Kapfensteinu je bilo to še bolj potrebno, ker se plošče niso niti dotikale, medtem ko so bile npr. v Vordersdorfu (V. Radimský, J. Szombathy, op. 26, 106, sl. 45) mnogo nižje plošče na zunanji strani obložene s kamni. Take opore tudi v miklavški gomili, dokler ni v celoti preiskana, ne smemo izključevati.

¹⁹¹ Pri višini sten vsaj 1,4 m pokopavanja z vrha ne bi smeli več pričakovati, ker so morali posode polagati znotraj celice na tla, z žganino pa so jih večinoma le obsuli. Gradnja tal med že postavljenimi ploščami postopek zvrha še bolj izključuje. Drugače je bilo npr. v gomili št. 1 v Vordersdorfu (V. Radimský, J. Szombathy, op. 26, 106, sl. 44), kjer je bila žganina nasuta v celico po vsej površini pol metra na debelo, pridevne posode pa potem položene na vrh. Tudi v nižjih celicah (že skoraj zabojnih grobovih) v Kapfensteinu je bilo večinoma podobno (prim. op. 187!).

¹⁹² Kakšne izrazite omejitve pepelne plasti, kot jo npr. omenja F. Felgenhauer (op. 24, 15 in 25) s pomočjo deske ali podobnega predmeta tu odkritelj ni opazil ali vsaj ni vedel povedati o njej nič določnega. Namestitev pepela ob eno izmed podolžnih sten je znana tudi iz gomile B-16 v Kapfensteinu (kot prej, 17, sl. 46 — ob severni steni).

¹⁹³ Očitno je bila temu posvečena posebna skrb, morebiti iz težnje, da bi se dragoceni pridevki čim manj poškodovali. V Kapfensteinu je bilo povsem drugače: večina grobov iz kamnitih plošč je bila polna zemlje (F. Felgenhauer, op. 24, 10 ss; le v gomili B-10 je ostalo pod stropom še 20 cm praznega prostora). Ta ukrep v Miklavžu seveda ni mogel preprečiti pronicanja vode, ki je očitno bila v grobnici stalen gost, saj pričajo o tem sledovi sige po steklenih posodah, sigilatna skodela pa je bila pred očiščenjem s sigo na debelo prekrita.

¹⁹⁴ Čeprav je bila navada, da so si premožnejši prebivalci dali zgraditi grobnice že vnaprej, pa v tem primeru že zaradi neobdelanih plošč, ki so narekivale obliko grobnice in terjale dopolnilnih del, o tem ne moremo govoriti. Tudi oblika in groba obdelava marmornih stebrov govorita za to, da sta bila namenjena za kaj drugega ali pa ju vsaj niso utegnili skrbneje izoblikovati. Med marmornim gradivom iz grobov tod sicer ni podobnih primerov, a marmorne spolije v kripti cerkve v Hočah (M. Zadnikar, Varstvo spomenikov 7, 1957-58 [1960] 52 ss) ter številno le za gradnjo namenjeno marmorno gradivo iz Starš (Blatt Rogatec [1939] 39 ss) dokazujejo, da so v te kraje prevažali tudi

grobo obdelan marmor, zato bi kaj od tega smeli pričakovati tudi v ruševinah stavb, ki so s temi gomilami v zvezi.

¹⁹⁵ V poštev bi prišla morebiti še uporaba za razdelitev grobne celice, kar pa bi se moralo bolje kazati v oblikovanju tal (prim. tlak in »zidec« v gomili št. 1 v Dogošah; S. Pahič, Arh. vestnik 19, 1968, 323), ki so tu povsem gladka.

¹⁹⁶ Glede na velikost (npr. $2,25 \times 1,5 \times$ ca. $0,2$ m) in težo je bila transportna moč Drave dovolj velika le ob diluvialnih poplavah, ko je vodovje valilo s seboj še — spotoma pobrane? — večje skale. Obe plošči iz gomile sta med takim gradivom največja primera, medtem ko je manjših plošč do $0,5$ m premera — velikih oblic! — v prodnih plasteh teh krajev precej več (uporabljene so bile že za pokrivanje žar na mariborskih žarnih grobiščih!) Po ugotovitvah E. Faningerja iz Prirodoslovnega muzeja v Ljubljani je ena izmed plošč iz sljudnatga kvarcita s področja Koroške ali Pohorja, druga pa celo iz marmorja, ki je zaradi prisotnosti piroksena (?) bržkone tudi koroškega izvora. Prva je bila bržkone že pobrana kot ploščat prodnik v dravskemrodu, druga, marmorna, pa je bila morebiti pred uporabo prirejena, kar je marmor kot prodnik običajno ovalne oblike (iz pisma E. Faningerja piscu, — 9. 6. 1969, — za katerega se na tem mestu zahvaljujem).

¹⁹⁷ Tam gre večinoma za tako imenovani školjčni apnenec (AIJ, str. 119), ki so ga uporabljali tudi tostran Drave; plošča iz grobnice je najbrž iz ene tamkajšnjih vrhnjih plasti. Najdišča te kamenine so — po sporočilu E. Faningerja, op. 196 — v mariborski okolici npr. »na levem bregu Drave od mostu na Mariborski otok proti hidrocentrali, na gričih, ki obdajajo Kamnico ali v Limbuških gorica« itd. vendar so jih »privlekli ljudje na sedanje nahajališče iz neposredne okolice...«, ker je peščenjak zelo drobljiv in ne bi prestal daljšega transporta po vodi in če so plošče iz peščenjaka danes zaobljene, je to gotovo posledica delovanja vode na sedanjem mestu tekom daljšega obdobja.

¹⁹⁸ Prim. npr. uporabo dveh vrst kamenin, bližnjih in daljnih, v gomilah v Kapfensteinu in Felgenhauerjeve poskuse, da bi razložil ta pojav (op. 24, 27 s).

¹⁹⁹ F. Felgenhauer, op. 24, 23: pri grobnicah iz plošč se nihanje usmeritve vrst: SV—JZ, V—Z, SSZ—VJV, SV—JV in SSZ—JJV, podobno nihanje med SZ—JV in SV—JZ pa je še očitnejše pri zidanih grobnicah z dromosom. Kakšna morebitna medsebojna zveza takih usmeritev na kapfensteinskem grobišču še ni bila raziskana.

²⁰⁰ F. Felgenhauer, op. 24, 27 omenja take primere (*bustum*) v Kapfensteinu, deloma že na prvih nasutih plasteh bodoče gomile (npr. sl. 36, 45, 47, 54). Tamkajšnjih opazovanj o tem, da je bilo nato sežigališče očiščeno in na njegovem mestu postavljena grobnica, tukaj ne moremo preverjati brez uničenja še obstoječe grobnice. Ločeno sežigališče in grob (brez konstrukcije) poznamo npr. v gomili A-3 v Dobrovniku (S. Pahič, op. 12, 93 s, pril. 6) in v gomili A-4 (prav tam, 97, pril. 12; tam tudi nekaj drugih kurišč v zasipnih plasteh, ki jih lahko podobno kot v Kapfensteinu — F. Felgenhauer, kot prej, 29 — prav tako tolmačimo kot sledove obrednih ognjev). Prav tako ni znano, če se skriva kaj žganine še izven grobnice, kar je bilo pri obravnavanem tipu grobov v Kapfensteinu ugotovljeno v štirih od petih primerov (F. Felgenhauer, kot prej, 25), vendar praviloma brez najdb. Tudi v gomili št. 5 v Kerschbaumu je segala žganina še v okolico grobnice, na treh straneh grobnice v vordersdorfskem Amtmannwaldu je sestavljala ločene skupine, medtem ko so bili v gomili na Satzer Koglu izven grobnice le pridevki (V. Radimský, J. Szombathy, op. 26, 95, 106 s; F. Pichler, Mitt d. hist. Ver. f. Steiermark 38, 1890, 154).

²⁰¹ Z naših gomilnih grobišč takih sežigališč (*ustrina*) ne poznamo; v bližini je bilo eno odkrito med gomilami v Kapfensteinu (F. Felgenhauer, op. 24, 31, op. 8); v Nižji Avstriji jih na teh grobiščih ni (H. Kerchler, op. 29, 10).

²⁰² V smislu Felgenhauerjeve delitve (op. 24, 26) bi v našem primeru sodili v prvo skupino (mitverbrannte Beigaben) bržkone fibula, novc, od vročine staljen in sedaj v paličko deformiran steklen predmet, gotovo pa tudi amfora, bodisi cela, ali verjetneje razbita, v drugo skupino (mitbestattete Beigaben) vsi drugi predmeti, medtem ko bi morebitne najdbe tretje skupine

(nachgegebene Beigaben), ki se sicer pojavljajo tudi v naših gomilah, tu morali iskati v zasipu gomile Največji del najdb je bil torej v Miklavžu položen v grob po sežigu. Ta skupina grobov je npr. v Kapfensteinu v manjšini (vsega petina), medtem ko je največji del pridevkov — v glavnem keramike, a tudi novcev, fibul, stekla in žebeljev — skupno 70 % bilo v ognju, tako da po posameznih grobovih predmeti ene ali druge skupine predstavljajo absolutno večino (W. Alzinger, op. 24, 61 ss). Med naknadno položenimi predmeti so tu znane le tri glinaste posode (2 trinožnika in lonec), medtem ko H. Kerchler, op. 29, 20, o tem ne poroča.

²⁰³ Že antropološka analiza je najzanesljivejša, kadar gre predvsem za velike starostne razlike (prim. dvojne grobove: odrasel — otrok v Kapfensteinu — A. Kloiber, op. 24, 88).

²⁰⁴ Dokaza za to ni, posredno se lahko opiramo na Garbschevo (op. 29, 25, 112, op. 153) domnevo na primeru iz Kerschbauma (V. Radimský, J. Szombathy, op. 26, 95), za škatljico za šminkanje pa bolj zanesljivo na ugotovitve pri A. Radnóti, op. 58, 248 ss, po katerih so te vrste skrinjice večinoma znak ženskih grobov in v takih primerih — po splošnem naziranju — uporabljene za shranjevanje toaletnih in podobnih predmetov.

²⁰⁵ Prim. navedene primerjave glede razporeditve kostnih ostankov ter vprašanj dvojnih pokopov oziroma »družinskih« grobov v op. 24—26!

²⁰⁶ Drugače je bilo to pri grobnicah z dromosi, kjer je bilo odprtino ali vrata laže odpirati in zapirati oziroma so ostali vhodi vanje nekaj časa sploh odprti (F. Felgenhauer, op. 24, 29). Poleg naknadnih pokopov izven grobnic so bili tisti v grobne celice iz plošč v gomilah B-10 in B-16 v Kapfensteinu že zaradi drugih izmer lahko opravljeni zvrha (prav tam, 25, sl. 41 in 46).

²⁰⁷ Dokaz bi bil vsekakor podan šele po tem, kajti v primerjavo pritegnjene gomile dvojčki v Slovenskih goricah, kjer je takih primerov največ znanih, prav tako niso raziskane (S. Pahič, Časopis za zgod. in narod. NV 1, 1965, 49) ali pa v njih ni bilo takih najdb, ki bi potrjevale delitev po spolih (npr. v edini raziskani skupini v Šetarovi; S. Pahič, kot prej, 25 s in Svet med Muro in Dravo [1968] 216).

²⁰⁸ S. Pahič, op. 195, 321 ss.

²⁰⁹ S. Pahič, op. 195, 337 ss.

²¹⁰ Prim. seznam dvojnih gomil pri S. Pahič, op. 207, 248 ss.

²¹¹ Prim. npr. tlorise domačih železnodobnih gomilnih grobišč na Libni (W. Schmid, Zeitschr. d. hist. Ver. f. Steiermark 36, 1943, T. 9) ali Pošteli (S. Pahič, Časopis za zgod. in narod. NV 4, 1968, 32, sl. 9) ter na grobiščih ob Solbi (V. Radimský, J. J. Szombathy, Mitt. d. Anthr. Ges. Wien 15 [NF 5] 1885, 119 ss, sl. 40, 42, 46, 58, 64) kot tudi tlorise provincialnih gomil od tam (V. Radimský, Szombathy, op. 26, 78 ss, sl. 1, 22, 27, 37, 41, 43) ali iz Slov. goric (S. Pahič, Arh. vestnik 5, 1954, 356, ss, pril. 2—9). Nobeno teh grobišč ni bilo sistematično raziskano, zato ta v obeh obdobjih značilni pojav večinoma še ni bil v podrobnem razčlenjen (G. Kossack, Südbayern während der Hallstattzeit. Röm.-Germ. Forsch. 24 [1959] 118 opozarja npr. pri predrimskih velikih gomilah na starejše grobove, medtem ko naj bi bile velike provincialne gomile — tako H. Koethe, Trierer Zeitschr. 14, 1939, 116 — poznejši pojav od sredine 1. stoletja dalje, čeprav vsaj pri nas to obdobje ali celo poznejše — prim. K. Sági, Arch. Ért. 4, 1943, 114 — pomeni šele začetek pokopavanja v gomilah in bi bilo zato bolj zanimivo vedeti, ali segajo velike gomile na provincialnih grobiščih do konca). Iz dosedanjih domačih raziskav izhaja le, da velike gomile niso (izjemoma?) nujno tudi bogatejše (npr. gomila A-3 v Dobrovniku: S. Pahič, op. 12, 91 ss).

²¹² V Sloveniji vsekakor le dva primera (z nepreiskanimi gomilami): Skomarje — Blatt Rogatec (1939) 55, in sosednja Hudinja na Pohorju (J. Klemenc, Arh. vestnik 4, 1953, 228). Več primerov navaja K. Sági, op. 211, 120 ss (Au am Leithaberg, Götzwiesen, Litzelsdorf, Oberkohlstätten, Oberwaldbauern, Penzendorf, Rax, Wolfau) in večinoma strnjena območja južno od Nežiderskega jezera, kar ima morebiti tudi svoj pomen.

²¹³ AIJ, str. 44 in št. 104—106.

²¹⁴ Prim. oceno kronološkega pomena novcev v grobovih pri M. R. Alföldi v Intercisa I. Arch. Hung. NS 33 (1954), 146 s. Tudi: L. Barkóczi, Folia arch.

13, 1961, 114. Podobne situacije navajata: H. Kerchler, op. 29, 47 in R. Egger, Jahresh. d. Österr. Arch. Instit. 17, 1914, Beibl. 69 ss (za Colatio).

²¹⁵ Za fibule navaja J. Garbsch, op. 29, 77, nekaj primerov, pri čemer predvideva za tiste s široko razprostranjenostjo več proizvodnih središč. Miklavška različica A 238 q 12 ima najbližjo primerjavo iz Wagne (Flavie Solve), druge istega tipa pa so razširjene po širokem prostoru od južne Tirolske in Gornje Bavarske do Komarna in Drnovega na vzhodu. Podobnost s fibulo A 238 q 8 iz istega okoliša kaže na izdelovanje na tem območju, ali — v primerjavi s podobno fibulo A 238 q 13 iz Karlsteina — neke vmes v noriškem prostoru. Nekaj podobnega bi lahko sklepali tudi za dele pasne garniture (J. Garbsch, kot prej, T. 14—16), od katerih je spona G 2 precej ozko omejena na pas ob jugovzhodnih Alpah, predrte obloge tipa B 3 prav tako, medtem ko sodijo šarnirski okovi in čolničaste obloge med precej na široko razprostranjeno blago, a še vedno le v pretežno vzhodnoalpskem in sosednjem češkem prostoru.

²¹⁶ Zanimivo je, da na vsem območju južnega obrežja Drave med Skorbo in mariborskim Pobrežjem ni prazgodovinskih najdb (v Blatt Rogatec [1939] 29 omenjeni latenski zapestnici v Staršah sta antični, zato latenska postojanka tam — A. Smodič, Časopis za zgod. in narod. 35, 1940, 24 — na tej podlagi ni upravičena). Keltski grobovi v Skorbi in Pobrežju sicer pričajo za od Keltov uporabljano pot, starejši naselitveni sledovi pa se držijo po eni strani obrobja Slovenskih goric na levem bregu Drave (Vumpah, Krčevina), po drugi pa vzhodnega vznožja Pohorja (Morje, Slivnica, Hoče, Pivola — Razvanje pod Poštelo).

²¹⁷ Pod ježo je danes najprej mokrotan pas, verjetno ostanek starega zatoka Drave, dalje pa se dviga nizek vršaj, ki je sedaj izkoriščen za njive. Čeprav se na ta mokrotni predel nanaša ljudsko izročilo (S. Pahič, Časopis za zgod. in narod. NV 2, 1966, 40 = op. 150), kakršno je v Mariboru bilo znano še v Stražunu (S. Pahič, kot prej, 26 = op. 59), a tudi drugod v podobnih legah (npr. v Stojncih pri Ptujju: »Virje« — »pogreznjena cerkev« v močvirnatem koritu starega dravskega zatoka; v Bišu pri Trnovski vasi: »jezéra« — »pogreznjeno mesto« v močvirju tik pod znožjem pobočja v dolini Pesnice itd. — sistematične zbirke takih značilnih situacij še ni) je nekdanji tok stare Drave npr. v primeri z Dogošami, kjer je med grobiščem in ostanki stavbe bilo tudi le 150 m razdalje, a tla so mnogo bolj suha, tod videti še toliko recenten in še danes pogosto poplavljen, da je antični teren verjetno že uničen (prim. podobno situacijo z najdbo antičnih kamnov pri Staršah — Blatt Rogatec [1939] 29 ss, s starejšo literaturo), a tudi gomili z grobnico v Loki, prav tam, 37 s, pripadajoča stavba je bila verjetno na podoben način uničena.

²¹⁸ AIJ 106: TITVS FLAVIVS DIOCAITVS, soproga CAIA (?) FINITA; sin INGENVVS; AIJ 105: ALBINIVS LVCRETIVS, Avitov suženj MANSVETVS ter hči prvega ALBINIA COVSO; AIJ 104: SVRIVS, soproga AI. CIA (?) ter še ena oseba. Napis na nagrobniku AIJ 104 je tolikanj slabo ohranjen, da je doslej dopuščal različna tolmačenja, ki pa stvari niso do kraja pojasnila; sporen je npr. libertus, ki se je zanj odločil B. Saria, medtem ko je v CIL III 14368²¹ (= 14108) dopuščena tudi možnost f(ilius), tekst od 5. vrste dalje pa drugače prebran (A., J. Šašel, ILJug. Situla 5, 1963, 4 +, 104, tam tudi opozorjeno na Betzov popravek napisa AIJ 105 in razhajanja pri razlagi napisa AIJ 106).

²¹⁹ DIOCAITVS drugod ni znan (R. Katičič, Arh. vestnik 17, 1966, 153). O Albiniji Couso pravi J. Šašel: »njeno keltsko ime (cognomen) ne približuje nujno, da bi bil tudi oče (= Albinij Lukrecij) Kelt, pač pa mati« (pismeno sporočilo — 13. 6. 1967). Ime COVSO se pojavlja v Noriku še v okolišu Starega trga (Colatio) — CIL III 5104, Galenhof na Legnu, sekundarno najdišče — VIBENVVS COVSONIS F (R. Katičič, kot prej, 148).

²²⁰ K poteku te ceste prim.: Blatt Ptuj (1936) 87! Potek do Maribora ni verjeten, vsaj ne v smislu tranzitne ceste.

²²¹ K problemu ceste proti Flavii Solvi prim.: S. Pahič, op. 207, 205, op. 315—316, o zvezi proti Virunu pa AIJ, str. 44!

²²² Varstvo spomenikov 12, 1967 (1968) 91.

²²³ W. Gurlitt, Mitt. d. Zentr. Komm. NF 20, 1894, 248, govori pri opisu groba tudi o stranskih stenah, obloženih z »gespaltene Säulentrommeln«, pri

čemer brez podrobnejšega opisa ni jasno, ali gre za sekundarno uporabljene stavbne člene ali pa za skupno z nagrobniki ponovno uporabljene dele vrhnjih preklad pri grobnih ograjah. Poleg ovršja nagrobnika v severni steni cerkve (sl. 16), ki po širini pripada nekemu drugemu nagrobniku, tam vzdani marmorni kvader in reliefna kamna (T. 5) prav tako kažejo na pestro uporabo marmorja v tem kraju in s tem na premožnost njegovih prebivalcev.

²²⁴ V Slivnici (Blatt Rogatec [1939] 56 s; Varstvo spomenikov 9, 1962-64 [1965] 153 in 12, 1967 [1968] 95) gre doslej predvsem za bogate marmorne grobne spomenike, v Hočah (AIJ 102-103; M. Zadnikar, Varstvo spomenikov 7, 1958-59 [1960] 49 ss) poleg tega za krajevna svetišča Merkurju in Mitri, ki se jim pri Betnavi poleg stavbe z mozaikom in najdbe novcev (S. Pahič, Časopis za zgod. in narod. NV 2, 1966, 5, op. 17-19 — povzetek starejših podatkov) pridružuje še čaščenje Epone (S. Pahič, kot prej, 5, sl.) in neznanega božanstva (W. Modrijan, E. Weber, op. 119, 99, sl.). Ob Dravi kažejo dosedanje grobne najdbe v Dogošah (S. Pahič, op. 195, 321 ss), Miklavžu in Loki (Blatt Rogatec [1939] 37 s) predvsem na bogate naseljence, najdbe iz Starš (Blatt Rogatec [1939] 39 ss) pa poleg tega na pomembnejšo naselbino s svetiščem Jupitru, ki je pač zaradi dobav kamna iz bližnjih kamnolomov imela do neke mere uradni (po nagrobniku CIL III 10887, pripadajočem pripadniku leg. XIII Gem., najbrž tudi vojaški), pomen, vendar pa prvotno mesto tega najdišča ni znano (prim. Sarievo razlago v Blatt Rogatec [1939] 30!).

²²⁵ Najdb cestišča ni znanih nikjer, čeprav jo je F. Ferk iskal na Teznem in ugotovil: »Sie lief von St. Nicolai ab von der heutigen Thesnerstrasse nördlich und vereinigt sich mit ihr kurz vor deren Austritt aus dem westlichen Teile des Thesnerwaldes«. (Poročilo graški hranilnici za leto 1902 z dne 22. 3. 1903 — v Dež. arhivu v Gradcu). V tej trasi je Ferk videl priključek k cesti iz Celja in je po domačem izročilu kot »stara cesta« oziroma »stara steza« kot gozdni kolovoz vrisana na karti 1 : 50.000. Kot rimska trasa bi v podaljšku prišla do celejske ceste pač nekje pri sedanjem razcepu Tržaške in Ptujске ceste in ne pri Betnavi kot domnevni obcestni postojanki na križišču cest *Celeia—Flavia Solva* in *Poetovio—Betnava—Ruše* (ki sledi prazgodovinski naselitveni smeri, izpričani z vrsto najdb tudi v antiki), kar bi bilo na videz bolj logično. Prim. k temu Ferkov podatek, »dass östlich von Stara ves (Varstvo spomenikov 10, 1965 [1966] 198) im Thesenwalde der Rossweiner und Wochauerwälder ein freier Tratenstreifen laufe, da sei einmal mitten im Wald die Landstrasse gezogen...« (Ferien-Tagebuch 1901-1902, str. 30 za 1902 v Joanneju v Gradcu). — V smeri prek Dogoš so podatki o kakšni rimski cesti neznatni: v zapisniku 5. seje Zgod. društva v Mariboru dne 14. 5. 1904 je navedeno samo: »G. Majcen poizvedoval o tem, je rimski kastel, stavbišče, tudi tlak rimske ceste.«

²²⁶ Čeprav ne moremo uporabljati zanesljivih meril za določanje obcestnih postaj na cestah manjšega pomena, nam Starše z najdbami, bližino reberških kamnolomov in razdaljo pribl. 6 mp od Ptuja tako postajo tam že kar narekujejo. Od tod do Miklavža je bilo pribl. 3 mp, kar vzbuja določene primerjave s traso glavne ceste med Celjem in Stranicami, ki pa tu seveda ne morejo biti obvezne. Vsekakor je bila cesta med Poetovijem in Mariborom (Betnavo?) razdeljena vsaj na dve etapi po 6 oz. 8 mp, medtem ko bi vmesne morali posebej dokazovati; za to še ni pogojev.

²²⁷ K poteku provincialne razmejitve na tem območju prim. zadnje avtoritativno mnenje B. Sarie v Blatt Rogatec (1939) 78 s, ki zastopa tudi stališče, da mariborsko območje ni sodilo k Poetoviju (že zaradi ceste *Celeia—Flavia Solva*?), pač pa Starše in bržkone tudi področje kamnolomov kot glavnih dobaviteljev kamna za poetovijske gradnje.

ZUSAMMENFASSUNG

Antikes Grabhügel mit Grabkammer in Miklavž bei Maribor

Am südöstlichen Rand des Mariborer Beckens befinden sich am Rand der Terrasse dicht nördlich der Strasse Maribor—Ptuj in einem Kieferwäldchen zwei grosse, schon längst bekannte Grabhügel, ein drittes etwas kleineres erhebt sich unweit von ihnen (Abb. 1).¹⁻⁷ In einem der beiden wurde bei Erdarbeiten im Jahr 1961 durch Zufall eine Grabkammer aus grösseren Steinplatten entdeckt (Abb. 2), und ein in der Nähe wohnender Student hat daraus eine Reihe von Grabbeigaben gerettet, die jetzt in Mariborer Museum verwahrt und Gegenstand dieser Abhandlung sind.⁸⁻⁹ Die Gegenstände lagen auf dem Estrichboden der $1,3 \times 1,6$ und $2,0 \times 2,25$ m grossen Grabkammer, die mit Platten bedeckt und durch zwei unverzierte kleine Marmorsäulen gestützt war (Beilage 1). Gefunden wurden: aus Glas — zwei Urnen, eine prismatische und zwei zylindrische Flaschen, ein Humpen, zwei Balsamarien, eine Schöpfkelle, zwei kleine Kasserollen, sechs Schälchen, eine Sigillataschale Drag 37, ein reliefverziertes Schminkkästchen, eine Gürtelgarnitur aus Bronze (Schnalle, drei durchbrochene Beschläge, zwei Entenbeschläge mit Scharnier, vier kahnförmige Beschläge, zehn Blechbeschläge, 24 hohle Niete mit 1,7 cm Dm und 15 Niete mit 1,1 cm Dm), ein Schlossbeschlag mit Vorlegeband aus Bronze, eine fragmentierte Flügelfibel, ein Bronzegriff, drei Bronzeringe, ein Eisenhaken und vier eiserne Nägel, eine Bronzemünze des Vespasianus und 30 Stück Scherben von einer grossen Amphore (T. 1—4, Abb. 3—14).

Unter den Glasgeräten sind die zwei Urnen T. 1: 1—2 nach Form und Zusammensetzung des Glases von unterschiedlicher Qualität und stammen folglich wahrscheinlich aus verschiedenen Werkstätten: die Urne T. 1: 2 vermutlich aus der Umgebung von Aquileia,¹⁰⁻¹³ die zweite dürfte dagegen sogar ein heimisches Erzeugnis sein.¹⁴⁻¹⁵ Weil derartige Urnen aus der Nero-Claudiuszeit weiter in die Periode der folgenden 200 Jahre reichen,¹⁶ erörtert der Autor vor allem die Bedeutung ihrer Verwendung in Bezug auf das Geschlecht bzw. den Vermögensstand des Verstorbenen und gibt — versuchsweise — eine Verbreitungskarte für den Bereich der norisch-pannonischen Hügelgräberkultur (Karte 1),¹⁷⁻²² wobei er auch die noch ungeklärte Frage der Anwesenheit mehrerer Urnen in einem Grab erwähnt.²³⁻²⁶

Die hohe prismatische Flasche T. 1: 5 ist im Nachbargebiet ein ziemlich seltener Fund,²⁷⁻²⁹ interessant wegen des Firmenzeichens am Boden,³⁰⁻³¹ für die Datierung aber ohne Bedeutung.³² Die zwei zylinderförmigen Flaschen T. 1: 3, 4 (*stamnion*, *lagona*) weisen eine schlechtere Faktur auf³³⁻³⁵ und stammen wahrscheinlich auch aus der flavischen Zeit.³⁶ Der elegant geformte Humpen T. 1: 6 ist von merklich besserer Qualität,³⁷⁻³⁸ gefertigt nach dem Vorbild von Metallgefässen,³⁹ nach C. Isings aus der zweiten Hälfte des 1. Jahrhunderts,⁴⁰⁻⁴¹ in Slowenien bekannt noch aus Emona,⁴³ in Tonimitationen aber aus Poetovio und aus Stenjevac.⁴² Er dürfte ein italisches oder sogar gallisches Erzeugnis sein.⁴⁴ Metallvorbilder dienten auch für die Schöpfkelle (*simpulum*) T. 2: 10,⁴⁶ ebenso auch für die beiden kasserollenähnlichen Gefässe (*trullae*) T. 2: 3, 4,⁴⁷⁻⁴⁹ die in Glasausführung seltener vorkommen und chronologisch wenig bestimmbar sind.⁵⁰⁻⁵² Alle sechs Schälchen (T. 2: 1—2, 6—9) waren zerbrochen⁵³ und gehören drei typologischen Varianten an,⁵⁴⁻⁵⁶ nach C. Isings aber

stammen sie wahrscheinlich aus der flavischen Zeit.⁵⁷⁻⁵⁸ Beide Balsamarien T. 2: 5, 11 sind zeitlich verschieden: das zweite aus der ersten Hälfte des 2. Jahrhunderts,⁵⁹⁻⁶⁴ das erste, fragmentierte, rührt aber noch vermutlich aus dem 1. Jahrhundert her.⁶⁵⁻⁶⁶

Im ganzen betrachtet, sind die Glasgefäße für den etwas längeren Zeitraum chronologisch noch immer ziemlich einheitlich. Primär ins 1. Jahrhundert setzt der Autor die Urne T. 1: 2, das Balsamarium T. 2: 5, die Schälchen, vielleicht noch die zwei Flaschen T. 1: 3, 4 und den Humpen T. 1: 6, primär ins 2. Jahrhundert aber das Balsamarium T. 2: 11, doch schliesst dies keineswegs ihre Verwendung in noch späterer Zeit aus.

Die Sigillataschale Drag 37 (Abb. 3), ausgeführt in der üblichen Weise, doch etwas weniger sorgfältig, ⁶⁷⁻⁶⁹ ist südgallischen Ursprungs,⁷⁰ wo solche Schalen in der Werkstätte La Graufesenque seit Neros Zeiten verfertigt wurden.⁷¹ Später sind sie bis zum 3. Jahrhundert stark verbreitet,⁷² deshalb sucht sie der Autor auf Grund der Elemente der Reliefverzierung (Abb. 4) genauer zu datieren.⁷³ Dabei stützt er sich vor allem auf den Eierstab,⁷⁴ und zwar auf die dreigeteilte Quaste, die nach F. Hermet für die Zeit zwischen 68 und 117 u. Z.⁷⁵ charakteristisch ist (die Meister *Mommo*, *Sasmonos*, *Biragill*, *Mercato*, *Mascu*, auch *Crucuro*, *M. Crestio*, Severus-Stil — vor allem in der Zeit zwischen 75 und 95 u. Z.).⁷⁶⁻⁷⁹ Die präzise Bestimmung des Meisters ist ohne Stempel mit Namen unmöglich,⁸⁰ in Betracht kommen zunächst jüngere Meister aus der vespasianisch-domitianischen Zeit.⁸¹ Die anderen Elemente sind neben dem Eierstab (Zickzackleiste) weniger bedeutsam.⁸²⁻⁸³

Das Zentralmotiv des Reliefbandes, die sog. Fächerjagd (chasse flabellée), stellt viermal einen nach rechts jagenden Löwen und Hirsch (*cursus*) zwischen dazwischenwachsenden Büschen und über Grasbüscheln dar, und ist nach F. Hermet für die vespasianische Zeit charakteristisch.⁸⁴⁻⁸⁵ Dieses Motiv, doch mit verschiedenen Tieren und in verschiedenen Formen, kommt auf unterschiedlichen Sigillatagefäßen vor;⁸⁶ als Fächerjagd ist es häufig auf den Erzeugnissen des *Crucuro* und einiger anderer Meister zu finden. Es ist vermutlich bald nach dem Jahr 70 u. Z. entstanden,⁸⁷ doch bieten die bisher bekannten Vergleiche nicht viel.⁸⁸ Dies gilt auch für die Gestalten des Löwen⁸⁹⁻⁹⁰ und des Hirsches,⁹¹ die seit der Arretino-Sigillata erscheinen. Dagegen ist zeitlich ausgeprägter der Busch mit lappigen Blüten (*flabellum*),⁹²⁻⁹³ bekannt bei *Germanus* und anderen vespasianischen Meistern, doch hier wenig sorgfältig ausgeführt.⁹⁴⁻⁹⁵ Das häufige, doch chronologisch weniger wichtige Grasbüschel weist auf dieselbe Zeit hin.⁹⁶⁻⁹⁸ Hier ist es in zwei Reihen dargestellt.⁹⁹ Den Unteren Abschluss des Reliefs bildet ein dreiblütiger Abschlusskranz von seltenerer Ausführung.¹⁰⁰⁻¹⁰²

Die südgallische Schale (Abb. 3), verfertigt vermutlich zwischen den Jahren 75 und 95, aus der Werkstätte des *Mercato*, *Crucuro* oder irgendwelches ihrer Zeitgenossen, ist sonach eines der seltenen südgallischen Erzeugnisse in Slowenien, wo die meisten in Ptuj, in der Nachbarschaft aber noch in den Varaždinske Toplice und in Sisak anzutreffen sind.¹⁰³⁻¹⁰⁵ Für den Weg, der sie in diese Gegenden gebracht hat, stehen die meisten Vergleiche aus dem mittleren Donaugebiet zur Verfügung (vgl. die statistischen Angaben in Anm. 106), deshalb lässt der Autor die Möglichkeit zu, dass diese Schale schon einer der ersten Gegenstände ist, die zu Lande auf dem Handelsweg über das

Rheinland her gelangt sind, und macht auf die Verbreitung der südgallischen Sigillata in Nordjugoslawien aufmerksam.^{107–108}

Vom zerlegt aufgefundenen Schminkkästchen (Abb. 5) sind zwei wesentliche Bestandteile nicht erhalten: die Salbenreibplatte und die kosmetische Sonde, was nicht zu erklären ist.¹¹⁰ Über solche Schminkkästchen hat J. Werner Angaben gesammelt,¹⁰⁹ doch sind andere reliefverzierte Funde ausser jenem aus Keszthely-Ujmajor am Balaton nur aus Westeuropa bekannt.^{111–113} Das Schminkkästchen aus Maribor-Miklavž bedeutet für den Bereich Pannoniens einen neuen Fund und wirft abermals die Frage auf, ob diese Erzeugnisse aus dem Rheinland importiert sind (aus den Werkstätten des Saciro-Kreises) oder ob sie bereits Imitationen niedergermanischer Vorbilder sind.¹¹⁴ Die für die Beurteilung wesentlichen Elemente des Reliefmedaillons am Schiebe- deckel (Abb. 6) unterscheiden sich ziemlich von jenen des Saciro-Kreises: das Motiv ist anders, der Eierstab fehlt, ähnlich ist jedoch die Ausführungsqualität der Göttergestalten.^{115–117}

Die Zentralgestalt stellt Neptun mit Dreizack und Delphin vor. Links ist Merkur mit Flügelhut, Geldbeutel, Schlangenstab (*caduceus*) und Hahn, rechts aber Mars mit Helm, Lanze, Schild und Gans. Die Vorbilder für diese Abbildungen rühren wahrscheinlich von Münzen her, sie unterscheiden sich jedoch ein wenig von den üblichen Gestaltungen, da sie in den runden Medaillonraum entsprechend einkomponiert worden sind.¹¹⁸ Trotz einiger Achtlosigkeiten der provinziellen Ausführung (die plumpen, schematischen und unsymmetrischen Gestalten der Götter),^{119–121} ist das Relief noch lebendig plastisch, die ikonographischen Merkmale der Gottheiten aber sind frei umgeordnet.^{122–125} Die Bedeutung der Gestalten steht in keinem Zusammenhang mit dem funktionalen Zweck des Schminkkästchens, sondern drückt vor allem die Beziehung zum Benutzer in apothropäischem Sinne aus, wie dies J. Werner schon für die häufigeren Gestalten des Mars aus dem Fundorten im Limesbereich festgestellt hat.^{126–127} So wie die schon gedeutete Gestalt des Mars mit der Gans als eine provinzielle Interpretation der Gottheit zu betrachten ist,^{128–133} haben wohl auch die Gestalten auf dem Schminkkästchen aus Maribor-Miklavž eine provinziell gefärbte Bedeutung. Im Sinn dieser Auslegungen bedeutet Merkur offensichtlich den Glücksgott,^{134–135} Neptun den Schutzgott der Gewässer bzw. der wohlthuenden Feuchtigkeit, oder im Rheinland- und im Donaugebiet, den Ländern der schiffbaren Flüsse, den Beschützer der Handelsexpeditionen auf den Wasserwegen usw.; die Bedeutung des Mars ist aber schon aus Werners Auslegungen bekannt.^{136–139} Auch hier handelt es sich noch immer mehr um Vermutungen als um erwiesene Tatsachen, was auch für die eventuellen Verhältnisse zwischen den dargestellten Gottheiten bzw. für die eventuelle grössere Bedeutung der zentralen, vergrösserten Gestalt des Neptun gilt,¹⁴⁰ ebenso aber auch für die Wahl gerade dieser drei Gottheiten.¹⁴¹

Wenn wir noch die unverzierten Schminkkästchen berücksichtigen, die mit den Funden aus Dalmatien und den Exemplaren im Budapester Museum¹⁴² mehrere Exemplare auch im östlichen Verbreitungsgebiet aufweisen (Karte 2),^{143–144} sowie Werners Datierung der meisten dieser Erzeugnisse in die spätere Zeit des 2. Jahrhunderts,¹⁴⁵ müssen wir auch den hier erörterten Fund ins 2. Jahrhundert datieren und in ihm ebenso eines der ersten Handelserzeugnisse aus dem Rheinland bzw. aus den nördlichen Provinzen sehen.^{146–147}

Die Gürtelgarnitur (Abb. 7—11) in der üblichen Zusammenstellung ordnet sich ins typologische System solcher Funde ein, wie sie J. Garbsch gesammelt und gegliedert hat.^{146—150} Die Gürtelschnalle (Abb. 7) gehört zur Gruppe G 2 g, die selten und noch aus dem 1. Jahrhundert ist,^{151—152} die quadratische und die durchbrochenen Beschläge (Abb. 8) gehören zu den Typen B 3 a und B 3 b,^{153—154} die längliche setzt jedoch der Autor in die neue Gruppe B 3 h.^{155—156} Die beiden Entenbügel Abb. 9 b reihen sich in die Gruppe E 3 a ein, die ein weites Verbreitungsgebiet hat, und die Unterschiede beruhen hier offensichtlich nur auf der individuellen Ausführung.^{157—158} Die vier kahnförmigen Beschläge Abb. 9 a des Typs K a sind ein sehr verbreiteter Fund,¹⁵⁹ viel seltener sind dagegen die Blechbeschläge Abb. 10 der Gruppe B 7 l.^{160—161} Die Anzahl der Ziernieten beider Dimensionen Abb. 11 überschreitet ein wenig die nach Garbsch angegebene übliche Zahl,^{162—164} doch wurden einige der grösseren auch am Schlossbeschlag verwendet. In der Garnitur fehlt die Gürtelzunge, bei der Deutung des Gebrauchs dieser Gegenstände schliesst sich aber der Autor den von Garbsch unternommenen Versuchen einer Rekonstruktion an.^{165—167} Trotz der unterschiedlichen Zeitwerte der einzelnen Glieder ordnet er den offensichtlich einheitlichen Fund mit Hinsicht auf die Datierung der anderen Grabgegenstände ins frühe 2. Jahrhundert ein.¹⁶⁸

Das Fibelfragment Abb. 12 a gehört nach Garbsch zu Almgreens Typ A 238 q aus der ersten Hälfte des 2. Jahrhunderts.^{169—170} Der Schlossbeschlag mit Vorlegeband Abb. 13 weist das im Grab anwesende Holzkästchen als einen der typischen Grabfunde aus;^{171—174} hierher ist auch der Bronzegriff Abb. 12 b zum öffnen des Deckels zu zählen.¹⁷⁵ Im Kästchen war vielleicht der beschlagene Gürtel oder sogar das Schminkkästchen aufbewahrt, was jedoch nicht bewiesen werden kann, da der gesamte Fund nicht unter Kontrolle entdeckt worden ist.^{176—179} Die Bedeutung der kleinen Ringe Abb. 12 c ist unbekannt, der Haken und die Nägel Abb. 14 stehen aber vielleicht in Zusammenhang mit dem Scheiterhaufen.¹⁷⁹ Die Scherben der grossen Amphore können ein Überrest des Kultritus bei der Bestattung oder eine symbolische Beigabe sein.^{180—182}

Die Grabform — eine Steinplattenkammer im Grabhügel — ist im Gebiet der norisch-pannonischen Hügelgräberkultur sehr selten¹⁸⁵ und stellt eine weiter entwickelte oder wenigstens grössere Form der ein wenig üblicheren Steinplattenkisten bzw. Kistengräber vor.¹⁸⁴ Der Autor führt als Vergleich den derartigen Gräbertyp aus dem benachbarten Kapfenstein an, der die meisten Vergleichsmöglichkeiten bietet.^{188—189} Bei der Erklärung der Konstruktion der Grabkammer macht er auf den behindernden Umstand aufmerksam, dass das Grab nicht zur Gänze untersucht wurde, sondern — noch immer im Grabhügel zugeschüttet — bei der Entdeckung nur von innen durchgesehen wurde, und meint, dass möglicherweise zuerst nur die beiden Marmorsäulen aufgestellt wurden, danach dann die Wandplatten, die darauf vielleicht gleich zugeschüttet wurden.¹⁹⁰ Bei der Bestattung war die Grabkammer vermutlich nicht von oben zugänglich, da sie wahrscheinlich früher mit Platten bedeckt war, sondern höchstwahrscheinlich von der schmalen Nordseite, wo die Wandplatte erst nach der Bestattung angelehnt wurde;^{191—192} die Grabkammer ist aber bis in die Gegenwart von Erde ungefüllt geblieben.¹⁹³

Das für die Errichtung der Grabkammer verwendete Steinmaterial ist seinem Ursprung nach heterogen: die Marmorsäulen kommen vom Pohorje bei

Slovenska Bistrica her,^{194–195} die durch das Wasser ausgeschliffenen Platten (kristallinischer Schiefer) gelangten in diese Gegend offensichtlich mit den Drauwässern,¹⁹⁶ die Sandsteinplatten aber kommen aus den nahen Slovenske gorice.^{197–198} Die Orientierung NW–SO der Längsachse der Grabkammer dürfte zufällig sein und hängt vielleicht nur mit der Lage der nahen Siedlung zusammen.¹⁹⁹ Es bestehen keinerlei Angaben über die Verbrennungsart — *bustum* oder *ustrina*.^{200–202} Nach der Grabform kommt eine einmalige Bestattung in Betracht, falls aber — angesichts der grossen Anzahl von Beigaben und Knochen in drei Gefässen — mehrere Personen bestattet worden sind, ist dies auf Grund der Funde und der Abwesenheit einer anthropologischen Analyse nicht möglich zu beurteilen.²⁰³ Einige Grabbeigaben sind ausgesprochen weiblich: die Gürtelgarnitur mit keltischer Tradition und der Vespasianus-münze als frühdatierbares Element und das Schminkkästchen als spätdatiertes Erzeugnis. Zusammen mit dem Holzkästchen und den anderen Gegenständen schreibt sie der Autor einer einzigen Frau zu, was ihm die glaubhafteste Variante aller möglichen Erklärungen scheint.^{204–206} Falls es sich also demnach bei diesem Grab nicht um eine Familienbestattung handelt, stellen vielleicht alle drei Hügelgräber dieser Gruppe eine Art von Familienfriedhof dar, was jedoch nur durch die Untersuchung der beiden anderen Hügelgräber bewiesen werden müsste.²⁰⁷

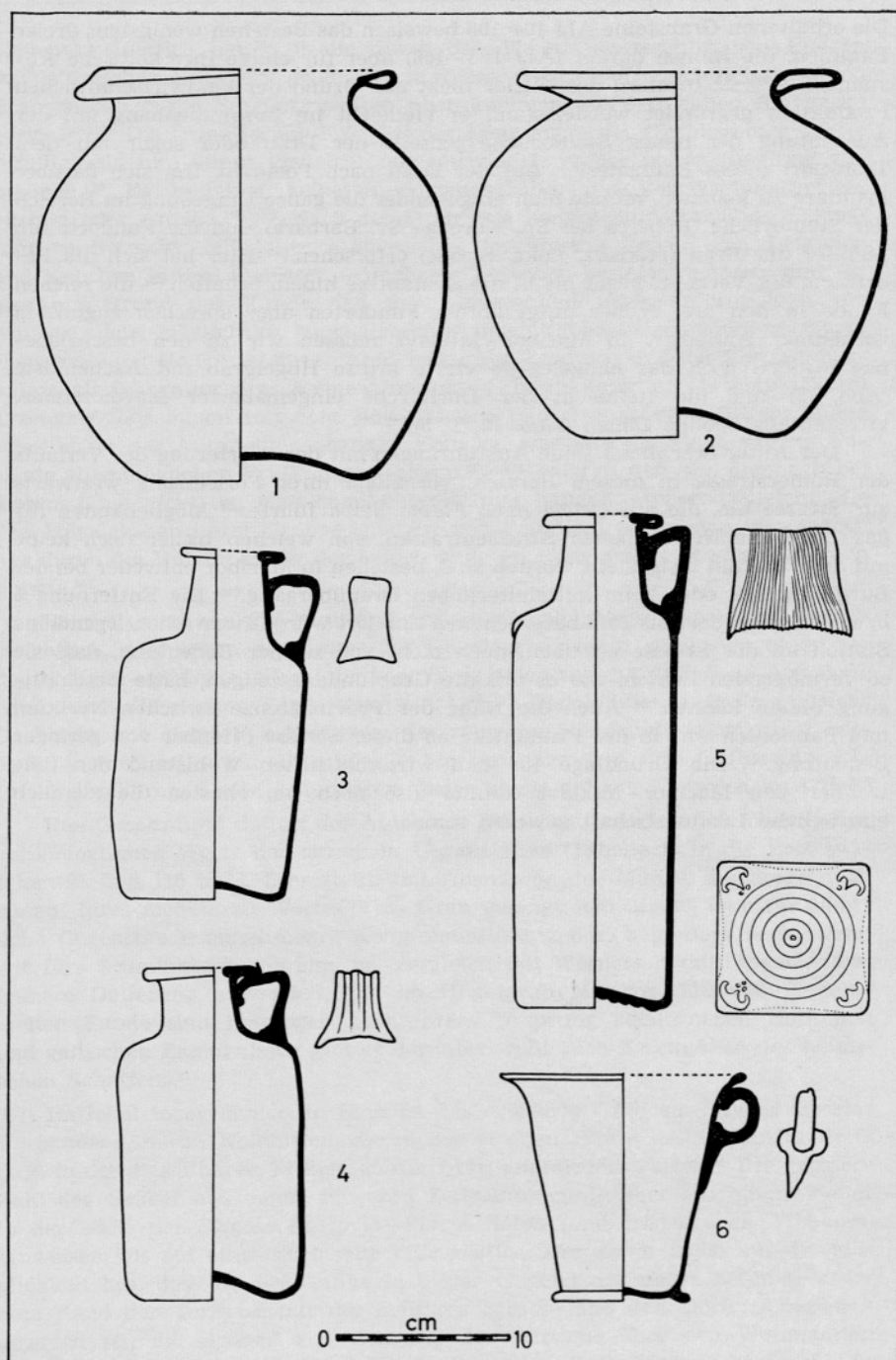
Beim Vergleichen mit ähnlichen grossen Grabhügeln im Nachbargebiet ist ersichtlich, dass schon die Grösse des Hügelgrabes selbst zugunsten einer bedeutenderen sozialen Stellung der hier Bestatteten spricht, und diese Annahme wird durch die reichen Funde unterstützt.^{208–211} Dies könnte auch ein etwaiger Grabstein aus Marmor bekräftigen, der zwar im Hügelgrab selbst nicht entdeckt worden ist, wohl aber könnte hierher einer der drei Grabsteine AIJ 104–106 gehören, die in sekundärer Verwendung gefunden worden sind.^{212–213}

Den Gesamtfund datiert der Autor mit Rücksicht auf die unterschiedlichen chronologischen Werte der einzelnen Gegenstände (Tabelle 1) in die Zeit zwischen 95 und 110 u. Z. Dies stellt, mit Ausnahme der Münze, die lange nach Ablauf ihres monetaren Wertes²¹⁴ ins Grab gelangt sein dürfte, eine für sämtliche Gegenstände annehmbare Kompromisslösung dar, besonders noch, wenn wir fürs Schminkkästchen eine im Vergleich mit Werners Ermittlungen etwas frühere Datierung anwenden. Die im Hügelgrab Maribor–Miklavž versammelten Funde sind heterogen auch ihrem Ursprung nach: neben italischen und gallischen Erzeugnissen gibt es darunter wohl auch Erzeugnisse des heimischen Schaffens.²¹⁵

Im lokal-topographischen Sinn ist das erörterte Grab ein Beweis für das Vorhandensein von Kolonisten, die in der zweiten Hälfte des 1. Jahrhunderts u. Z. in den fruchtbaren Ebenen an der Drau angesiedelt waren.²¹⁶ Die grössere Zahl der Gräber aus einem längeren Zeitraum würde eher auf einen Weiler in der Nähe der Strasse *Poetovio–Flavia Solva* (und später auch *Virunum*) hinweisen, als auf eine vereinzelte *villa rustica*. Der Autor weist auf die Möglichkeit hin, dass in der Antike in dieser Gegend der ebene Streifen unter dem Rand der Terrasse mit der heutigen Strasse und den Dörfern besiedelt gewesen sei, die Gräber sich aber auf der Terrasse über den Wohnstätten befunden hätten (Beispiele: Dogoše, Starše).²¹⁷ Die Kolonisierung hätte hier in der flavischen Periode stattgefunden, zur Zeit der Gründung von Flavia Solva.

Die erhaltenen Grabsteine AIJ 104–106 beweisen das Bestehen wenigstens dreier Familien, die Namen darauf (AIJ 105–106) aber für einige ihre keltische Abstammung.^{218–219} Insofern der Weiler nicht auf Grund der landwirtschaftlichen Produktion gegründet wurde, stand er vielleicht im Zusammenhang mit der Ausbeutung der nahen Steinbrüche jenseits der Drau oder sogar mit dem Transport dieses Baumaterials auf der Drau nach Poetovio. Um sich darüber ins klare zu kommen, müsste man eingehender die ganze Umgebung im Bereich der Steinbrüche (Reberca bei Sp. Korena - Sv. Barbara) und die Fundorte am Südufer der Drau (Miklavž, Loka, Starše) erforschen.²²⁰ Hier hat sich die Bedeutung des Verkehrsweges bis in die Spätantike hinein erhalten,²²¹ die reichen Funde in den drei früher aufgezählten Fundorten aber sprechen zugunsten vornehmer Ansiedler. In Maribor - Miklavž müssen wir zu den beschriebenen Funden noch das nahegelegene vierte grosse Hügelgrab mit Aschenkiste (Abb. 15) und die Reihe in der Dorfkirche eingemauerter Marmorsteine, grösstenteils Spolien zählen (Abb. 16, T. 5).^{222–223}

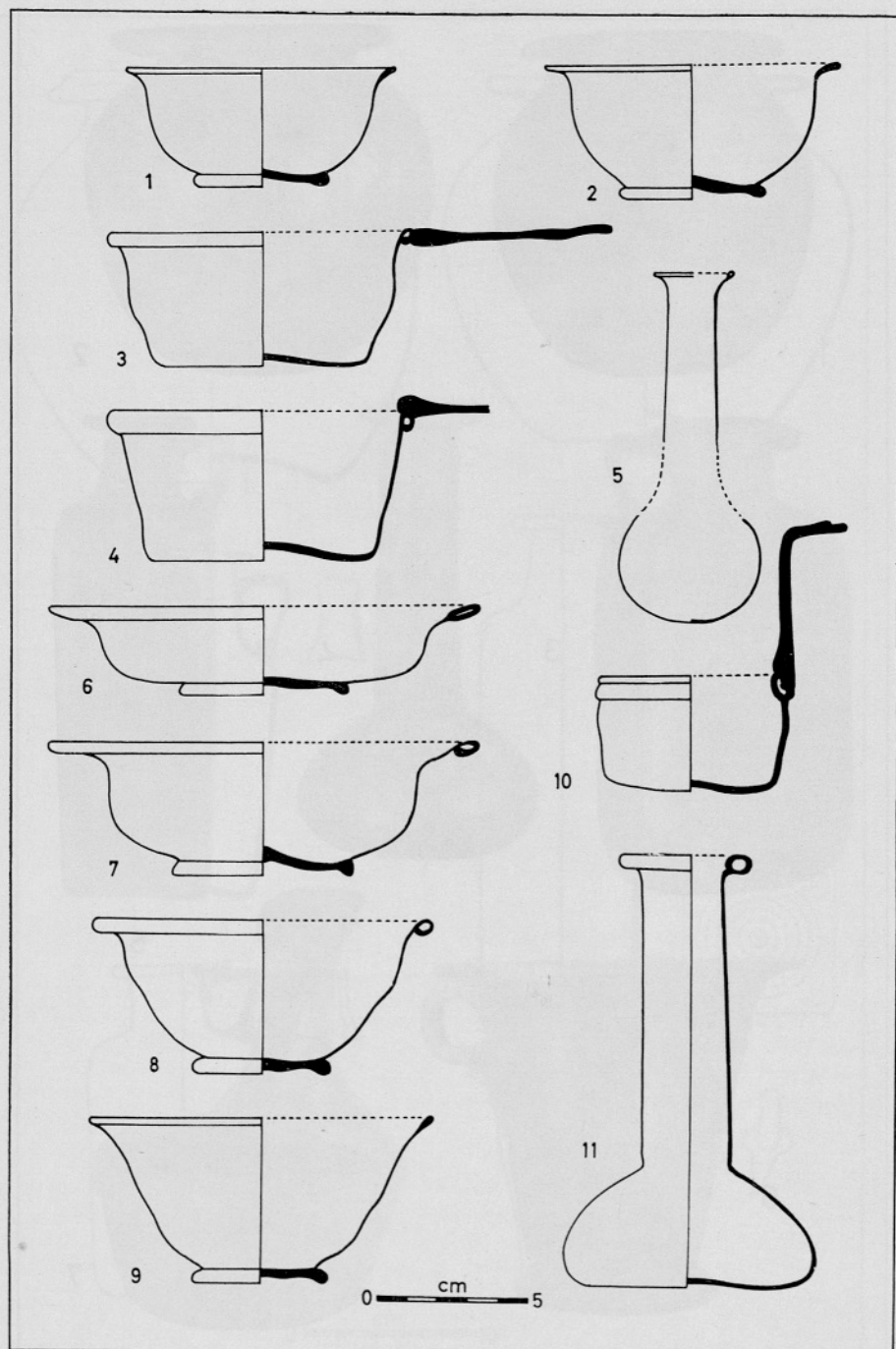
Der Autor beschliesst seine Ausführungen mit der Erörterung des Verlaufs der Römerstrasse in diesem Bereich, vor allem ihrer Fortsetzung westwärts zur Strasse hin, die aus *Celeia* nach *Flavia Solva* führte.²²⁴ Möglichkeiten für das Zusammentreffen beider Strassentrassen, von welchen bisher noch keine auf dem Terrain festgestellt worden sind, bestehen in Maribor entweder bei der Burg Betnava, oder beim mittelalterlichen Drauübergang.²²⁵ Die Entfernung 5 bzw. 6 mp von dort bis zum besprochenen Fundort würde zwar schon irgendeine Station an der Strasse erlauben, doch nicht von solcher Bedeutung, dass sie so vermögenden Leuten, wie es uns die Grabfunde bezeugen, hätte Beschäftigung bieten können.²²⁶ Auch die Nähe der Provinzgrenze zwischen Norikum und Pannonien war in der Frühantike an dieser Strasse offenbar von geringer Bedeutung.²²⁷ Die Grundlage für den wirtschaftlichen Wohlstand der Einwohner von Maribor - Miklavž könnte also noch am ehesten die ziemlich einträgliche Landwirtschaft gewesen sein.

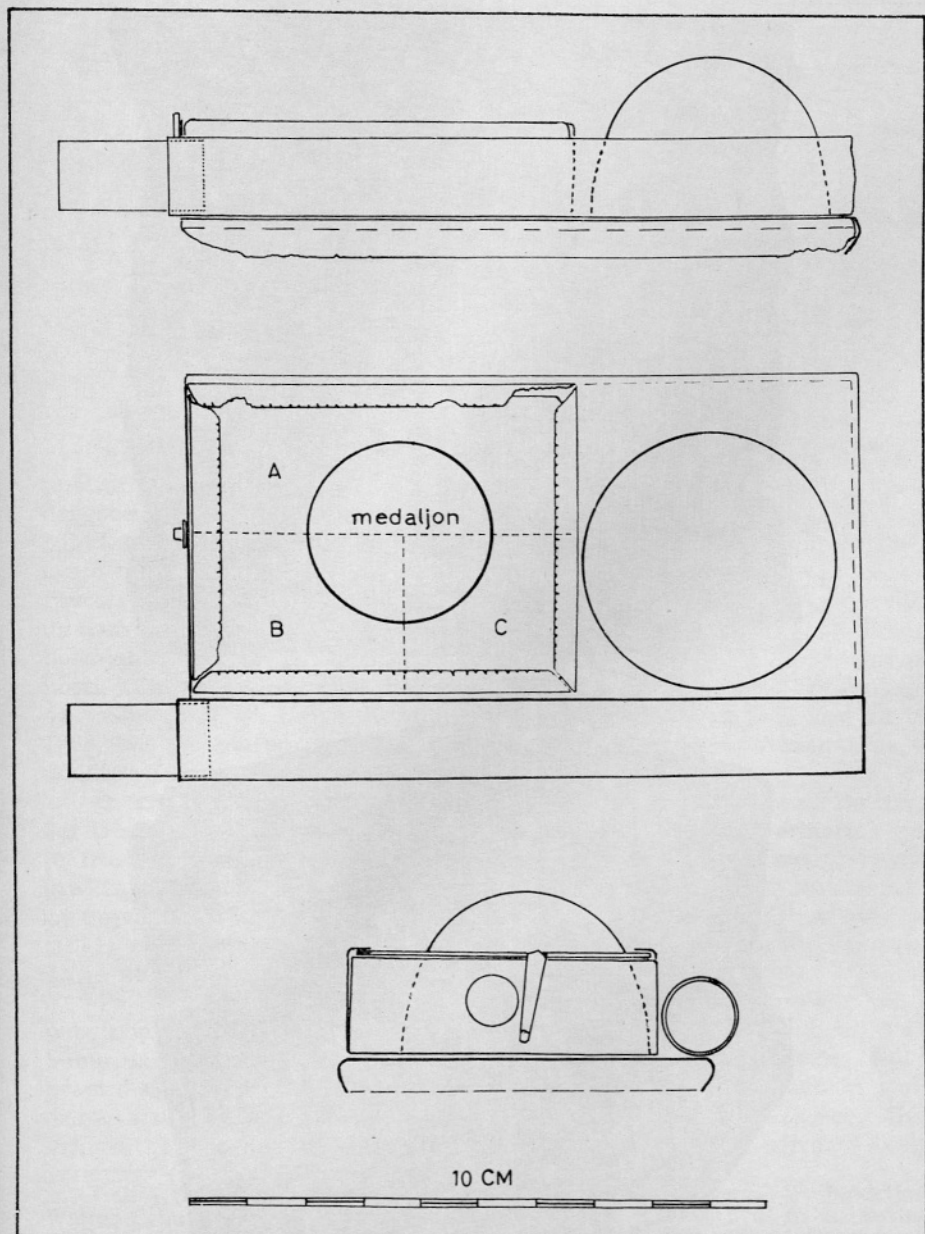
Miklavž pri Mariboru. Steklene posode iz gomile št. 1
 Miklavž bei Maribor. Glasgefäße aus Hügelgrab No. 1

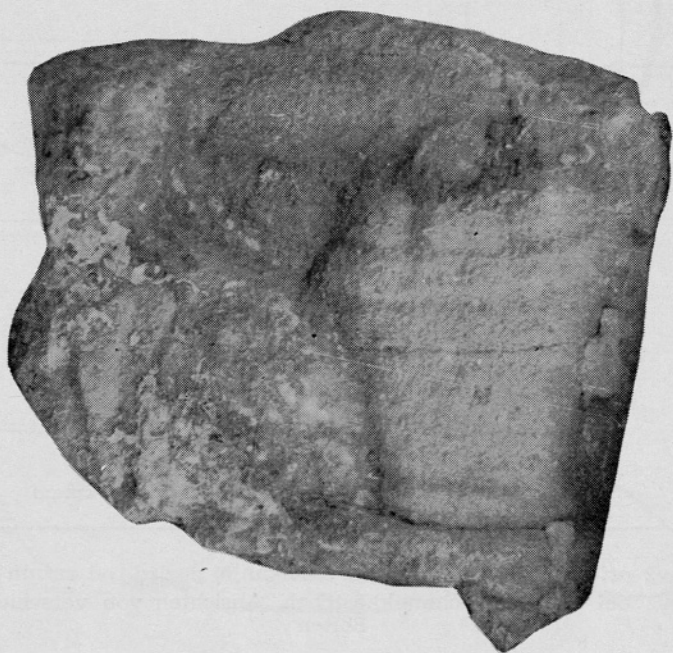
Miklavž pri Mariboru. Steklene posode iz gomile št. 1
Miklavž bei Maribor. Glasgefäße aus Hügelgrab No. 1

Miklavž pri Mariboru. Steklene posode iz gomile št. 1
Miklavž bei Maribor. Glasgefäße aus Hügelgrab No. 1

Miklavž pri Mariboru. Škatlica za šminkanje, pogledi od raznih strani
 Miklavž bei Maribor. Schminkkästchen, Ansichten von verschiedenen
 Seiten

Dvoje reliefnih kamnov v steni cerkve v Miklavžu pri Mariboru
Zwei in der Kirche von Miklavž bei Maribor eingemauerte Reliefsteine

RIMSKA UTRJENA VILA V STAREM TRGU PRI LOŽU?

PETER PETRU

Zavod za spomeniško varstvo SRS, Ljubljana

Pregled rokopisov in načrtov slovenskih arheoloških postojank v zapuščini W. Schmid¹ v graškem Joanneju je pokazal, da obstaja vrsta dragocenih neobjavljenih planov in beležk o njegovih izkopavanjih. Med njimi smo dobili tudi tloris in opis za naše pokrajine po zasnovi samosvoje rimske utrjene kmetije v Starem trgu pri Ložu. Ljubeznivi ustrežljivosti prof. dr. W. Modrijana, ravnatelja muzeja, se moramo zahvaliti, da nam je dovolil proučiti in objaviti to za naše antično izročilo pomembno postojanko. Žal pa iz ohranjenih zapiskov ne moremo obnoviti posameznosti, ki bi docela odredile mesto teh ostalin v naši dediščini. Spričo tega, da našteva tudi M. Urleb, Križna gora in okolica v antiki. Arh. vestnik 19, 1968, 479 s v Starem trgu in okolici samo rimske najdbe, menimo, da to dodatno krepi našo časovno opredelitev stavbe.

O tem najdišču je na kratko poročal W. Schmid v sestavku Beiträge zur Geschichte der frühmittelalterlichen Besiedlung der Steiermark,² kjer je trdil na podlagi nekega splošnega akta o postavljanju srednjeveških graščin in utrjenih domov (Hausberg), da je na Gradišču pri Starem trgu zgodnj srednjeveški utrjen dvorec. Ker mislimo, da lahko v tem objektu (sl. 1) vidimo po tlorisu jasno odrejeno kasnorimsko kmetijo, menimo da je utemeljeno, če podamo naše gledanje.

Ta doslej prva odkopana antična utrjena vila na naših tleh leži v popolnoma ravnem terenu na vzhodu od Starega trga pri hišni številki 45. Samo na jugu je to zemljišče rahlo nagnjeno proti potoku Obrh. Ledini pravijo Gradišče, v franciscejskem katastru pa nosi ime Nagliški stolp oziroma turn. Polja, ki spadajo pod ta naziv zaključuje na severu Goli vrh, za katerim leži zaselek z značilnim imenom Knežja njiva.³ Objekt

¹ Glej prikaz Schmidovega dela in znanstvenega opusa v W. Modrijan-Walter Schmid zum Gedenken! Schild von Steier 2, 1953, 5 ss in B. Sutter, Bibliographie von W. Schmid, Schild von Steier 2, 1953, 143—195; prim. še J. Kastelic, W. Schmid, Zgod. časopis 5, 1950, 292.

² Zeitschr. d. Hist. Ver. f. Steiermark 18, 1922, 38 s.

³ L. c., kjer izvaja iz imena sklep o pripadnosti ostalin v območju naselij s korenorn Knez- zgodnjemu srednjemu veku. K imenu ledine Nagliški stolp, ki je danes že pozabljena, bi pripomnili, da je pri Schmidu zabeležena v obliki Naglischturm in je tako ni mogoče istovetiti z bližnjim Nadleškim gričem pri vasi Nadlesk ali z Nadleškim gričem pri sv. Urhu na Blokah.

obdaja na severu in vzhodu širok jarek, ki je nakazoval Schmidu obseg postojanke. Po zvezku Carniolica 1939 je raziskoval to stavbo od 23. 9. do 26. 9.; po njegovih lastnih podatkih v Zeitschr. d. Hist. Ver. f. Steiermark 18, 1922, 38 s, pa izhaja, da je izkopaval tu že leta 1916.⁴

Ob severnem robu $29,60 \times 15,90$ m velikega objekta drži danes 70 cm pod obzidjem poljska pot. Pred obzidjem je poprečno pri dnu 3 m širok in 2 m globok jarek, ki na jugu ni ohranjen, na vzhodu pa je bil sploščen.

Severno obzidje počiva na sterilni podlagi iz svetlo rjave glin, na katero je položena 6 cm debela plast apnene malte in nanjo plast kame-nja, ki dosega 50 m višine. Južni vogal je skoraj docela uničen; v se-vernem pa je iz velikih, dobro obdelanih apnenčevih kvadrov sestavljen vogalni stolp (na sl. 1 ni vrisan!), njegove stene so ometane, notranjost pa izpolnjena z ilovko. Severni obodni zid je debel 100 cm, zahodni pa 90 cm. Tudi vzhodni vogal je bil utrjen s $5,95 \times 4,50$ m velikim, močno poškodovanim stolpom, ki je segal na sever 2,23 m prek črte obodnega zidu. Zidovi stolpa so bili debeli 1,10 m.

Južni vogal izstopa 1,12 m in je 1 m širok; severovzhodni obodni zid pa je 97 cm širok, razen v samem vogalu, kjer dosega širino 100 cm.

Zahodni obodni zid je 90 cm širok in ima na zahodnem vogalu stolp velikosti $5,85 \times 4,30$ cm, ki izstopa proti zahodu 2,20 m čez črto obodnega zida, na jugu pa za 1 m. Južno obzidje je debelo 1 m. V oddalje-nosti 8 m je južni vogalni stolp.

Pri zahodnem vogalu so temelji 2,20 m pod nivojem, medtem ko so pri severnem, ki počiva na skali, ohranjeni le do višine 65 cm pod rušo (ni jasno, če ne misli W. Schmid, da je severni vogal 60 cm višji glede na njegovo nivojsko in mersko ravnino).

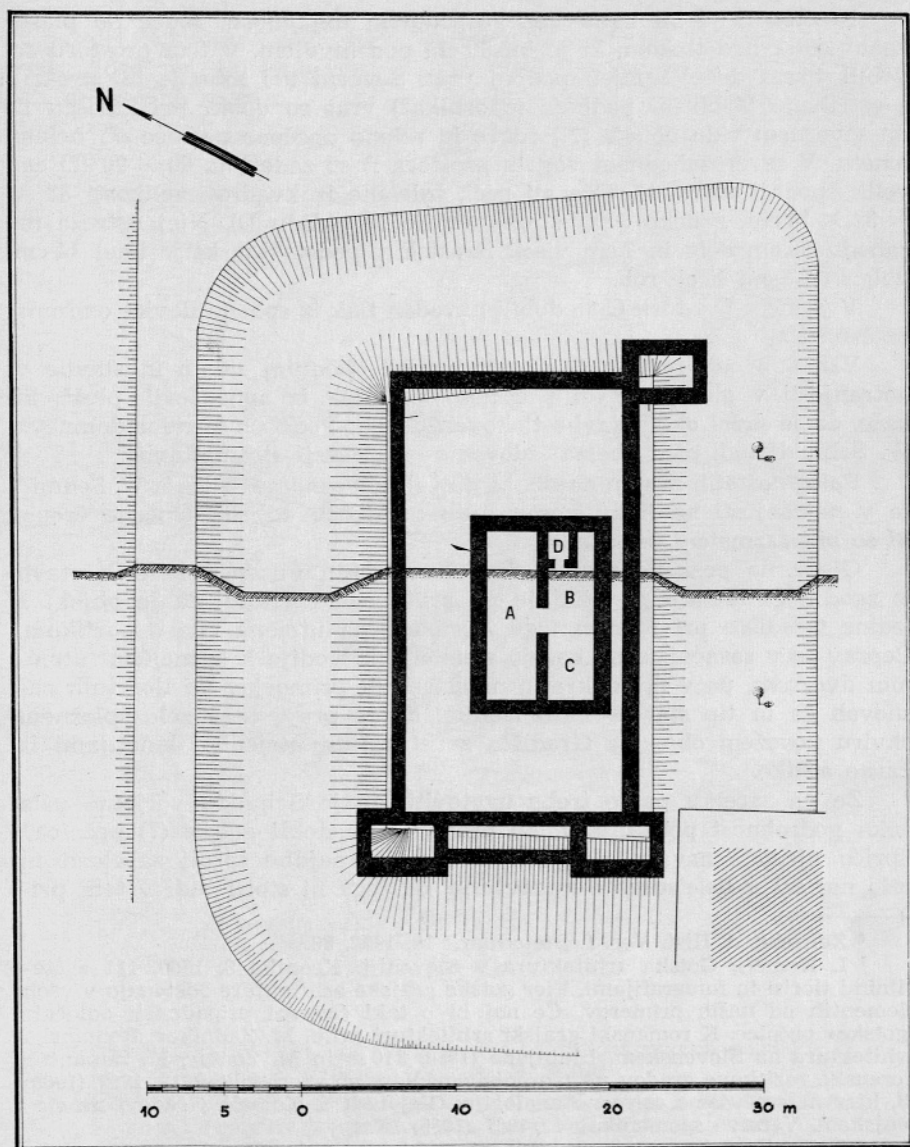
Med obema stolpoma čelne strani je še en zid, širok 1 m.⁵ V vmesnem prostoru so našli številne žebelje, pasno spono, nož, železne kose in drobce lončenine. Zaradi najdb je mislil Schmid, da so bila tu dvizna vrata. Stopnic, s katerimi bi izravnavali razliko nasproti obrambnemu jarku, pa ni ugotovil, ker je bil ravno ta del zidu močno poškodovan.

⁴ Teh nejasnosti glede časa izkopavanja nismo mogli rešiti. Na beležnici je jasno s tušem napisana letnica 1939. Govori pa o izkopavanjih W. Schmida na Gradišču v Starem trgu, Velikem otoku, sv. Petru (cerkvi, kjer je opravil sondo — negativni rezultat) in na Ulaki. Spričo tega, da v sestavku Ulaka. Japodska naselbina nad Starim trgom pri Ložu. Prvo poročilo o raziskavanjih 1936. l. Glasnik muz. druž. za Slovenijo 18, 1937, 17 ss, ne govori o istih stavbah, sem osebno prepričan, da je v beležnici Carniolica 1939, zajeto njegovo delo v tem letu. S tem je tudi nadaljeval in izpopolnil svoja prejšnja izkopavanja (iz 1916?) kasnoantične utrjene kmetije na Gradišču v Starem trgu.

Opis samega objekta je posnet v celoti po zapiskih v beležnici W. Schmid, Carniolica 1939. Kjer nastopijo nejasnosti, smo si pomagali z vprašajem. Glede manjših odstopanj pri merah v odnosu do mer, navedenih v Zeitschr. d. Hist. Ver. f. Steiermark 18, 1922, 39, smo se držali navedb v notesu ker so te zapisane neposredno na terenu. — Enako smo upoštevali pri opisu Schmidovo določitev nebesnih strani in orientacijo posameznih delov objekta. — Izkopanin v času pisanja tega sestavka nismo poznali, ker so verjetno založene v Joanneju.

⁵ V Zeitschr. d. Hist. Ver. f. Steiermark 18, 1922, 39 pravi, da je prednji zid širok 1,65 m, vendar je iz drugega opisa razvidno, da misli širino vmesnega prostora med obema zidoma na čelni strani stavbe.

Obzidano notranjost zavzema neka stavba, velikosti $13,10 \times 9,20$ m. Zunanji, 1 m široki zid tega objekta je zgrajen na 30 cm debeli podlagi drobnega lomljenca, na katerem počiva zid iz velikih lomljenцев, ohra-

Sl. 1. Gradišče pri Starem trgu. Tloris stavbe (originalna risba W. Schmida v Joanneumu)

Abb. 1. Gradišče bei Stari trg. Grundriss des Gebäudes (Originalzeichnung W. Schmidts im Joanneum)

njen v višino še 17 cm. Nad zidom je 22 cm humusa. Srednji zid je prav toliko visok in so nanj naleteli tik pod humusom.

Prostor A je bil namenjen bivanju in je bil tlakovan s 7 cm debelim estrihom, ki je bil 20 cm pod rušo.

Prostor B je bil namenjen gospodarski dejavnosti, sodeč po plasti žganine tik nad tlakom, ki je bil 30 cm pod nivojem. V tem prostoru so dobili 15 cm debel zglajen podboj vrat. Severni del sobe je bil prekrit z estrihom. V bližini podboja (opornika?) vrat so dobili pri kurišču D na severnem zidu gotske (!) rdeče in zeleno opečene pečnice ob belem ometu. V severozahodnem vogalu prostora B so zadeli na 90×90 (?) cm velik spodnji ustroj kurišča ali peči, izdelane iz kvadrov velikosti $33 \times 32 \times 15$ cm, z neko 5 cm široko zajedo (v načrtu D). Njej ustreza na zahodu 50 cm dolg in 7 cm visok izrastek v podstavku, ki je imel 14 cm dolg in 4,5 cm širok rob.

V južnem prostoru C so dobili navaden tlak iz sphane ilovice oziroma raščena tla.

Vzhodno od prostora B so dobili med obodnim zidom in stavbo v notranjosti v globini 55 cm pod površjem tlak iz apnenčevih plošč, ki kaže, da je držal okoli stavbe tlakovan obhod. Podoben koridor domneva W. Schmid⁶ tudi med obema zidovima na prednji strani stavbe.

Poleg naštetih skupin najdb, ki jih žal ne poznamo, omenja W. Schmid še v notranjosti na tlaku posameznih prostorov odkrite lončene črepe, ki so bili razmetani brez reda.

Glede na poznane tlorise rimskih utrjenih vil in nekaterih stavb iz zgodnjega srednjega veka⁷ je na prvi pogled očitno, da je objekt z ledine Gradišče pri Starem trgu kasnoantična utrjena vila s portikom. Čeprav se v zasnovi jasno kažejo elementi, ki vodijo h kasnejšim⁸ utrjenim dvorcem, pa v naših krajih ni ustreznih primerjav po tločrtnih zasnovah za ta tip stavbe. Zato menim, da je prav, če v zelo splošnem okviru povežem objekt z Gradišča z ustreznimi utrjenimi kmetijami iz kasne antike.

Že na začetku pa je treba ugotoviti, da je Schmidu verjetno ušla neka podrobnost pri kurišču, ko pravi, da je dobil gotske (?) pečnice.⁹ Spričo njegove navade, da je pomembnejše najdbe sproti zabeležil in celo narisal v beležnici, je nenavadno, da tega ni storil tudi v tem pri-

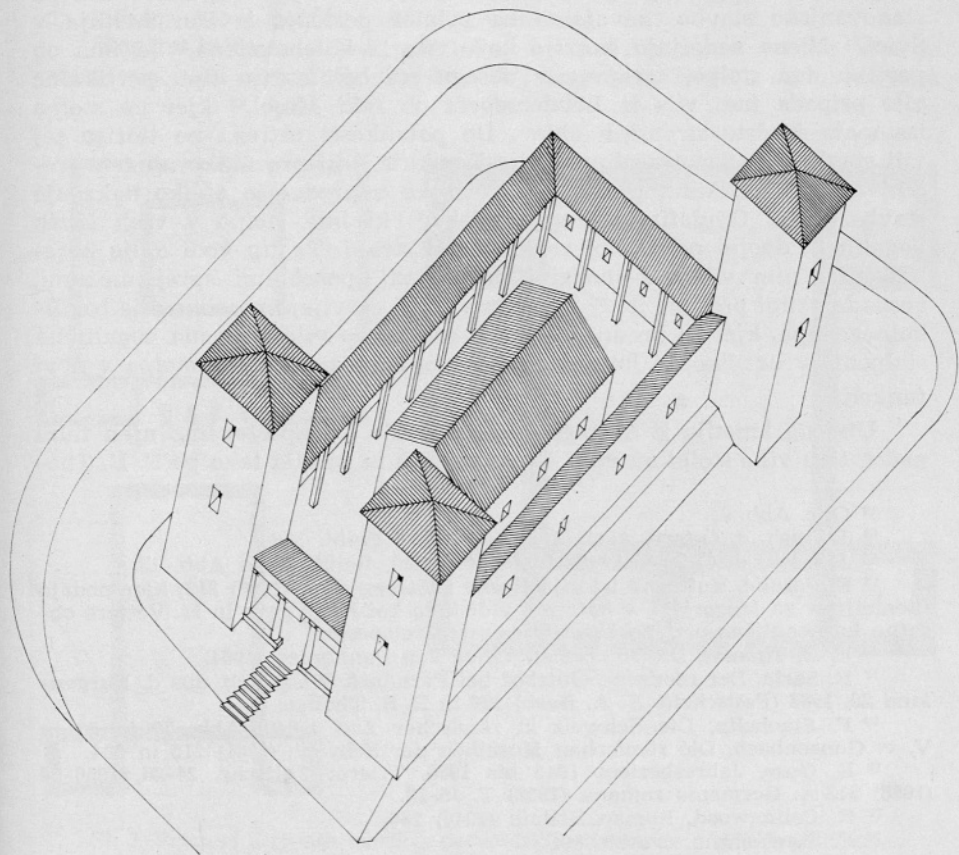
⁶ Zeitschr. d. Hist. Ver. f. Steiermark 18, 1922, 39.

⁷ I. Komelj, Gotska arhitektura v Sloveniji. Kronika 8, 1960, 111 s številnimi tlorisi in fotografijami, kjer gotske grajske arhitekture odstopajo v vseh elementih od naših primerov. Če naj bi o taki časovni pripadnosti odločale »gotske« pečnice. K romanski grajski arhitekturi prim. M. Zadnikar, Romanska arhitektura na Slovenskem, Ljubljana (1959) 310 ss in M. Žontar, M. Zupančič, Terenske raziskave gradov na Gorenjskem. Varstvo spomenikov 12, 1967 (1969) 23, kjer ne srečujemo ustrezne analogije. Glej tudi I. Komelj, Gradovi na Gorenjskem. Varstvo spomenikov 12 1967 (1969) 16 ss.

⁸ S. Pahič, Arh. vestnik 1, 1950, 176 ss, kjer govori o Hausbergu in podobnih ostalinah iz zgodnjega srednjega veka na Štajerskem in jih je v podrobnostih opredelil že sam W. Schmid, kjer je veliko teh objektov tudi izkopal, gl. op. 2!

⁹ To je bilo tudi njemu nenavadno, ker je dal vprašaj za opisom in podatek, da so gotske, v oklepaj.

meru. Zato bi lahko domnevali, da so t. i. pečnice le deli glinenega premaza ognjišča; v ilovki, s katero so ometali ognjišče, je bilo verjetno veliko kremenca in drugih silikatnih primesi, ki so se pri določeni vročini sprijeli v temno zeleno-rjavo rdečo glazuro. Podoben primer srečujemo pri mnogih rimskih kuriščih, tako tudi v prefurniju peči v Veliki vasi¹⁰ ali pa pri Schmidu¹¹ objavljene peči iz Feisterwiese pri Erzbergu ali Preisenhofu pri Hüttenbergu. V obeh zadnjih primerih je bila plast glazure izredno močna.

Sl. 2. Gradišče pri Starem trgu. Idejna rekonstrukcija stavbe
(izdelala ing. arh. N. Šumi)

Abb. 2. Gradišče bei Stari trg. Ideelle gezeichnete Rekonstruktion
des Gebäudes (ausgeführt von Frau Ing. Arch. N. Šumi)

¹⁰ P. Petru, T. Knez, A. Uršič, Poročilo o izkopavanjih suburbanih predelov Neviodunuma. Arh. vestnik 18, 1967 (1968) 469.

¹¹ Norisches Eisen. Beiträge zur Geschichte des österreichischen Eisenwessens, Abt. I, Heft 2 (1932) Abb. 7 in 8.

Glede podkvičaste oblike peči (prostor D) imamo ustrezne analogije že pri samem Schmidu,¹² R. Eggerju in G. Bersuju¹³ ter pri Wotschitzkyju,¹⁴ kjer so vse peči polkrožne oblike, podobno kot naša iz Starega trga. Pripominjamo, da je v notesu narisano kurišče res podkvičasto, medtem ko je na sl. 1 podano kot pravokotnik.

S stolpi utrjene vile s portikom so nam po tlorisu poznane v pozni antiki z območja Balkana,¹⁵ Panonije,¹⁶ obalpskega prostora,¹⁷ Švice,¹⁸ Porenja,¹⁹ Britanije²⁰ itd. V svojem razvoju od enostavnih oblik atrijske vile, ki ima na prednji strani portikus, v sredi obzidanega dvorišča pa stanovanjsko stavbo, navajamo za primer poslopje iz Burgäschlija v Švici.²¹ Njeno nadaljnjo stopnjo kaže vila iz Kilchstetena,²² ki ima ob portiku dva stolpa, zgrajena v obsegu stavbe. Istemu tipu portikalne vile pripada tudi vila iz Leudersdorfa ob reki Mosel,²³ kjer pa stolpa izstopata iz črte stranskih zidov. Do potankosti ustreza po tlorisu tej vili stavba I iz Szentkiralyzabadja-Romkuta,²⁴ ki prav tako nima v sredini nikakih dodatnih prostorov. Nekoliko naprednejšo obliko nakazuje stavba III iz Gyulafirátot-Paganyteleka,²⁵ ki ima stolpa v vseh štirih vogalih in dvojni portikalni zid na čelni strani. Ta tip vodi dalje k reprezentančnim vilam z mozaiki, hipokavsti, posebnimi sprejemnicami, gospodarskimi prostori itd.²⁶ Iz njega se tudi razvijejo posebne vile bazilikalnega tipa, kjer so preuredili sprva enostavno vilo z dvema vogalnima stolpoma v baziliko, ki ima ob prehodu v ladjo nameščena stolpa v novi funkciji.

Utrjena kmetija iz Starega trga bi sodila, če upoštevamo njen talni načrt, tipu vil s stolpi na vseh štirih vogalih in bi bila tako po E. B. Tho-

¹² O. c. Abb. 9.

¹³ Jahresh. d. Österr. Arch. Instit. 25, 1929, Beibl. 186.

¹⁴ Jahresh. d. Österr. Arch. Instit. 44, 1959, Beibl. 32 in Abb. 13.

¹⁵ E. Pašalić, Kulturna istorija Bosne i Hercegovine (1966) 317, kjer podaja utemeljitev za Mogorjelo, v katerem vidi tako kot E. Dyggve in H. Veters obsežno kasnoantično utrjeno kmetijo oziroma veleposest.

¹⁶ E. B. Thomas, Die römischen Villen von Pannonien (1964).

¹⁷ B. Saria, Der römische Gutshof bei Parndorf. Wiss. Arb. aus d. Burgenland 20, 1966 (Festschrift A. A. Barb) 286 in E. B. Thomas, o. c.

¹⁸ F. Staehelin, Die Schweiz in römischer Zeit (1948) Abb. 79 in 80 in V. v. Gonzenbach, Die römischen Mosaiken der Schweiz (1961) 215 in 234.

¹⁹ E. Gose, Jahresbericht 1945 bis 1958. Trierer Zeitschr. 24-26, 1956-58 (1958) 513 ss. Germania romana (1922) T. 16-18.

²⁰ R. Colingwood, Roman Britain (1946) 286.

²¹ F. Staehelin, o. c. Abb. 80.

²² F. Staehelin, o. c. Abb. 80.

²³ E. Gose, o. c. 546, Abb. 128.

²⁴ E. B. Thomas, o. c. Abb. 56.

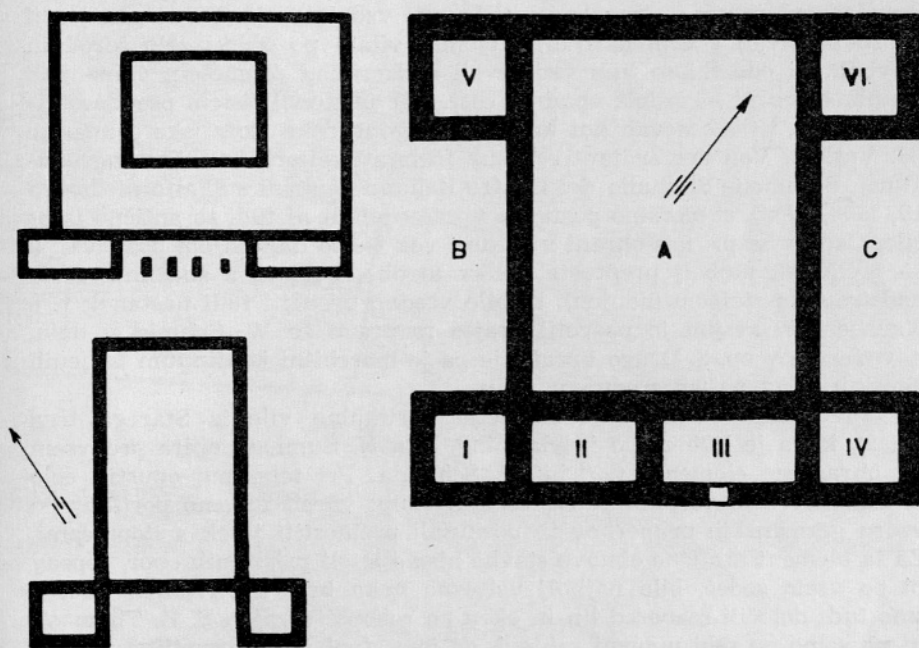
²⁵ E. B. Thomas, o. c. Abb. 19.

²⁶ E. B. Thomas, o. c., Abb. 35, stavba iz Keszthely-Fenekpusta, Abb. 51, stavba iz Sümega, Abb. 144, stavba iz Hosszuhetenyja; E. Gose, o. c. Abb. 102, stavba iz Weitersbacha, Abb. 127, portikalna vila iz Hohenfelsa; F. Staehelin, o. c. Abb. 79, vile iz Bözen, Sarmensdorfa, Ober-Lunkhofena, Abb. 80 iz Grenhen, Osterfingen, Berlingen; v. Gonzenbach, o. c. Abb. 88, trdnjavski tip vile iz Toffena, Abb. 101, portikus vila iz Yvonanda, 102 Zofingena, 103 iz Zuchwilla in vrsta drugih, med katere bi lahko prišteli tudi tiste iz celjske in ptujske okolice.

mas (o. c.) glasnik kasnoantične oblike podeželskega dvorca. Kar še bolj govori za ta čas, pa je obrambni jarek (sl. 2).

Najbližjo ustrezno analogijo za obrambni jarek pri podeželski kmetiji lahko navedemo iz delno odkopane stavbe pri Rodinah na Gorenjskem.²⁷ Drugi bližnji primerek tako utrjene kmetije oziroma vile poznamo iz Königshofa in Odeklosterja, kjer je bil ves kompleks obdan z jarkom.²⁸ Morda je bil podoben primer tudi pri vili iz Grobelc pri Šmarju pri Jelšah, ki jo je delno obdelal že F. Lörger (sl. 4).²⁹ To je zelo pogosto pri utrjenih rimskih vilah Retije,³⁰ Britanije³¹ in Porenja,³² da dodatno znova potrdimo tudi ta izvajanja.

Končno bi navedli tudi podatek v *bellum Africanum* (v. 40), kjer je omenjena *villa permagna turribus IIII instructa*, torej s stolpi utrjena

Sl. 3. Primeri utrjenih rimskih podeželskih dvorcev s področja Panonije (po E. B. Thomas)

Abb. 3. Beispiele befestigter römischer Landhäuser aus dem Bereich Pannoniens (nach E. B. Thomas)

²⁷ A. Valič, S. Petru, Antični stavbni kompleks na Rodinah. Arh. vestnik 15-16, 1964-65 (1965) 321.

²⁸ E. B. Thomas, o. c. Abb. 81; gl. tudi F. Staehelin, o. c.

²⁹ Poročilo o izkopavanju rimske naselbine v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah. Časopis za zgod. in narod. 31, 1936, 77 ss.

³⁰ F. Staehelin, o. c.

³¹ E. B. Thomas, o. c.

³² Germania romana, o. c.

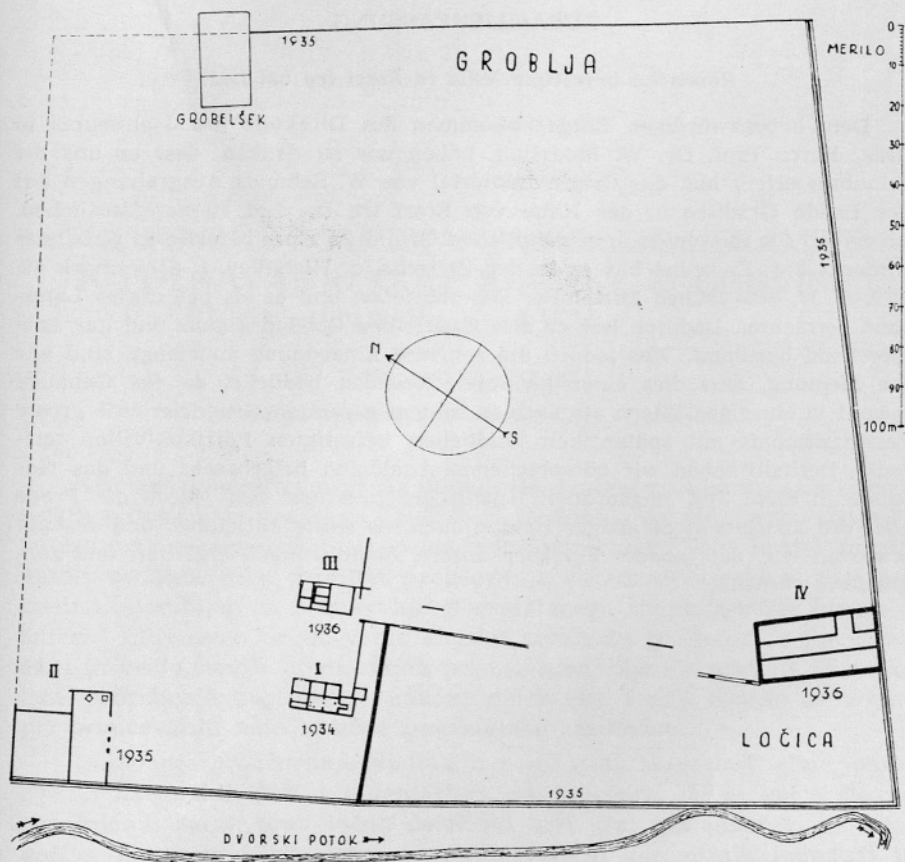
kmetija. Da je ta pojem v antičnem poimenovanju živ tudi v naših krajih, dokazuje pismo sv. Hieronima (Hieron. epist. LXVI b ad Pannachium — Migne L I 647): *semirutas villulas, quae barbarorum effugerunt manus*. V tem pogledu je tudi značilno, da imenujejo antični viri Dioklecijanovo palačo v Splitu *villa* (gl. pri Saria, RE, Dalmatia 26), čeprav je v svojih razsežnostih neprimerljiva z utrjeno kmetijo iz Starega trga.

To poimenovanje za tako vrsto stavb se je ohranilo še v zgodnjem srednjem veku, kot kaže podatek, da je praznoval Karel Veliki 784 božič v *villa Liuhidi* (A. Albrecht, Jahrb. RGMZ 2, 1952, 81 ss). Kontinuiteto antičnih utrdbenih in stavbnih oblik v srednji vek opazamo npr. pri zavetnih naselbinah tipa Vranje pri Sevnici, ki ga zasledimo v zgodnjem srednjem veku na Krnskem gradu in pri drugih utrdbah. Izpopolnjeno obliko utrjene kmetije (ta razmerja še niso povsem jasna) so očitno uporabljali tudi pri ureditvi rimske obrambe vzdolž meja: postavitev t. i. pseudocomitatenses — zavarovanih kmetij vzdolž meja. Pravi graničarji pa so prebivali v centenarijah, utrjenim vilam po obliki zelo sorodnih stavbah. Ti oddelki so tudi vzdrževali nadzor nad prometom v manjših stolpih — burgi — vzdolž vpadnih cest. Ker je slonel sistem pseudocomitatenses na istih osnovah kot kasnejše langobardske stotniške arimanije (H. Vetters, Von der spätantiken zur frühmittelalterlichen Festungsbaukunst. Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo 15, 1968, 29 ss), si moramo postaviti vprašanje, ali ni tudi to antično izročilo. Čeprav se pri nas ohrani v srednji vek — po današnjem poznavanju — predvsem najbolj preprosta oblika utrdbe, burgus, z značilnim večnadstropnim stolpom (donjon), bi bilo vredno preučiti tudi nastanek t. i. Hausbergov, ki jim je posvetil krajšo razpravo že W. Schmid v delu, navedenem v op. 2. Drugo vprašanje pa je morebitni kontinuum utrjenih rimskih vil v našem srednjem veku.

Predložena idejna rekonstrukcija portikalne vile iz Starega trga (sl. 2), ki jo je ljubeznivo izdelala ing. arh. N. Šumi, se opira predvsem na ohranjene elemente v risbi W. Schmida. Pri tem smo opustili celo iz zapiskov zelo verjetni četrti vogalni stolp; vnesli pa smo portikus po vzoru germanskih primerkov in poskušali premostiti jarek s stopnicami. Za ta element grafične obnove stavbe nismo imeli primernih opor, čeprav bi po vsem sodeč, bila najbolj ustrezna neka brv. Pri risarski obnovi smo tudi določili razpored lin in oken po rekonstrukcijah E. B. Thomas³³ in po samo po sebi umevni zahtevi, da ima stavba tudi osvetlitev notranjih prostorov.

Iz povedanega vidimo, da se stavba iz ledine Gradišče pri Starem trgu v vseh sestavinah ujema s kasnorimskimi utrjenimi podeželskimi dvorci. Zato je za nas tu odkrit objekt iz rimskega obdobja. Kolikor kažejo posamezni elementi in celota tudi na oko sorodnosti z zgodnje srednjeveškimi utrdbami, je to samo dokaz več, da smo tudi na tem področju prevzeli oblike od starejših antičnih stavb. To bi posredno dokazoval tudi podatek, da je Ljudevit Posavski zaposlil in vabil italske zidarje

³³ Predvsem po vzorcu vile iz Sümege. Grafično obnovo zelo sorodne utrjene vile iz Elyja, Glamorgan prinaša R. Wheeler, Journal of Rom. Stud. 11, 1921, 67 ss.

Sl. 4. Rimska vila iz Grobelce pri Šmarju pri Jelšah (po F. Lorger, Časopis za zgod. in narod. 31, 1936)

Abb. 4. Römische Villa aus Grobelce, Umgebung von Šmarje bei Jelše (nach F. Lorger, Časopis za zgod. in narod. 31, 1936)

k sebi, da bi mu gradili trdnjave in stavbe.³⁴ Če smo nakazali to kontinuiteto v gradbenem izročilu na naših tleh, smo izpolnili prvo nalogo, ki smo si jo zastavili. Večjih zahtev ta sestavek ni imel. Če bo spodbudil še druge, da bodo ta izvajanja razčlenili in dopolnili, bi bil naš namen v celoti uresničen.³⁵

³⁴ F. Kos, Gradivo I (1905) pod 186.

³⁵ Predvsem upam tu na pomoč zgodovinarjev in umetnostnih zgodovinarjev, ki bi jim bil tudi hvaležen za morebitne nasvete.

ZUSAMMENFASSUNG

Römische befestigte Villa in Stari trg bei Lož?

Dem lebenswürdigen Entgegenkommen des Direktors des Joanneums in Graz, Herrn Prof. Dr. W. Modrijan, haben wir zu danken, dass er uns die Erlaubnis erteilt hat, das Originalmaterial von W. Schmid's Ausgrabungen auf der Lehde Gradišče in der Nähe von Stari trg bei Lož zu veröffentlichen, wo er den für Slowenien ungewöhnlichen Grundriss eines befestigten Gebäudes entdeckt hat. Er selbst hat es in der Zeitschr. d. Hist. Ver. f. Steiermark 13, 1922, S. 38, dem frühen Mittelalter zugeschrieben und es als befestigtes Landhaus betrachtet. Dadurch hat er den Zweck des Gebäudes ganz und gar entsprechend bestimmt. Was jedoch die zeitliche Einordnung anbelangt, sind wir der Meinung, dass dies einer kleineren Revision bedürfte, da das Gebäude sowohl in einzelnen Zügen als auch in seinem gesamten Grundriss eine grosse Verwandtschaft mit spätantiken ländlichen befestigten Portikus-Villen aufweist. Deshalb haben wir entsprechende Analogien beigebracht und das Gebäude in diese Zeit eingeordnet. Unwillkürlich erhebt sich jedoch die Frage über die Kontinuität derartiger Bauten auch ins frühe Mittelalter und deshalb erwarten wir, dass andere Forscher unsere Ausführungen ergänzen und zergliedern werden.

PRISPEVEK PROUČEVANJA RIMSKE KERAMIKE K POZNAVANJU GOSPODARSKE ZGODOVINE NAŠIH KRAJEV

IVA MIKL CURK

Zavod za spomeniško varstvo SRS, Ljubljana

Ker sodi lončenina med najpogostejše drobne najdbe v naših arheoloških najdiščih iz rimskega časa, so ji že dosedanja proučevanja rimske antike pri nas odmerila razmeroma dokaj pozornosti. Tako je tudi marsikateri podatek, ki je rezultat proučevanja keramike, s pridom vsaj posredno uporabljen za poznavanje gospodarskega življenja naših krajev v antiki.¹ Intenzivno proučevanje rimske keramike po Evropi v novem času in večje število novih najdb pri nas nam daje možnost, da še nekoliko podrobneje pogledamo, kakšen delež ima študij rimske keramike pri proučevanju naše antične gospodarske zgodovine.

Dosedanje proučevanje tipoloških posebnosti, značilnosti gline, ohranjenih lončarskih peči z inventarjem itd. omogoča, da za večje število keramičnih zvrsti prav točno določimo tudi kraj nastanka; to je omogočilo, da prav dobro poznamo nekaj velikih keramičnih industrij in prav tako poti trgovine z njihovimi izdelki (tako industrija in trgovina terre sigillate, keramike iz delavnic ACO, SVRVS in SARIVS, barbotinske keramike, recijske keramike itd.).²

Vedno več keramičnih najdb pri nas nam omogoča, da vsaj del takih raziskovalnih metod uporabimo tudi za naše gradivo in skušamo tudi uporabni keramiki z naših najdišč določiti kraj nastanka ali pa sklepati to in ono o notranji in zunanji trgovini z lončarskimi izdelki.

¹ E. Bónis, *Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien* 1. Diss. Pann. Ser 2, 20, 1942 (odslej: E. Bónis, *Keramik I*) 56 ss; A. Schörgendorfer, *Die römische Keramik der Ostalpenländer*. Sonderschr. d. Dt. Arch. Institut. (1942) Textbd. 170 ss; B. Saria, *Germania* 19, 1935, 27 ss; J. Klemenc v *Zgodovini Ljubljane I* (1955) 350 ss; M. Abramić, *Poetovio* (1925) 87 ss; I. Mikl Curk, *Arh. vestnik* 19, 1968, 310 ss.

² H. Comfort, *RE s. v. Tera sigillata*, suppl. VII (1940) 1295 ss; J. Déchelette, *Les vases céramiques ornées de la Gaule romaine I* (1904) 37 ss; P. Kar-nitsch, *Die Reliefsigillata von Ovilava* (1959) 21; E. Bónis, *Keramik I*, 44; K. Sz. Póczy v *Intercisa II*. *Arch. Hung.* NS 36 (1957) 38; E. Gose, *Gefäßstypen der römischen Keramik in Rheinland*. *Bonner Jahrb. Beih.* 1 (1950) opis tipov 213—218 in str. 15.

I. DOKAZI ZA OBSTOJ LONČARSKIH DELAVNIC

1. Neposredni dokazi

Najprej poglejmo, kaj vemo in kaj moremo sklepati o rimski lončarski obrti pri nas. Neposredni sledovi, ki nesporno potrjujejo povsem razumljivo dejstvo, da je morala lončarska obrt cveteti skoraj v vsakem večjem naselju, zlasti pa v krajih z zalogami dobre glin, so lončarske peči.³

O nekaterih na naših tleh že pred davnim časom najdenih pečeh vemo zelo malo. Za obsežnejše sklepe moremo tako uporabiti predvsem nesporno lončarske peči, odkrite v novejšem času (Velika vas pri Krškem, Ljubljana, Brinjeva gora pri Zrečah in Osek v Slov. goricah). Tako moremo le za eno lončarsko peč (Velika vas) sklepati, da je del večjega obrtnega obrata, ki je delal gradivo za trg. (Dokaz za trditev bi bilo tudi dejstvo, da je bila poleg lončarske peči najdena skladovnica vodovodnih cevi z oznako SIS, torej namenjenih uporabi na teritoriju Siscije.)⁴ Za druge tri v novejšem času najdene lončarske peči, od katerih vsaj dve po stratigrafiji najdišča sodita v poznejša obdobja antike (Brinjeva gora in Ljubljana), pa moremo že po kvaliteti in velikosti z gotovostjo domnevati, da so delale le za ozek krog odjemalcev.

2. Posredni dokazi

Po podrobnem študiju ne le žigov, ampak tudi značilnosti keramike po medsebojni primerjavi ohranjenega gradiva iz raznih najdišč lahko za več vrst keramike sklepamo, da je lokalni izdelek, še več, sklepamo lahko prav konkretno, kje je nastala.⁵ Mnogo bi nam mogla tu pomagati izpopolnjena analiza glin, a njeni rezultati še niso vedno uporabni in večinoma raziskovalcem še ne dostopni.⁶

a) Podeželje — slabša keramika

Na podeželju lahko razlike v keramičnih izdelkih nekajkrat prav lepo opazujemo. Gradivo, ki ga uporabljamo za potrditev naše domneve je namreč bolj izolirano in značilnosti so tako bolj opazne. Prav gotovo nam svojski značaj keramike s Križne gore pri Ložu skozi vse kulturne plasti iz rimskega časa (veliko število plitvih skled in krožnikov iz temno sivo pečene, močno s peskom mešane keramike, le dodelano na lončarskem vretenu⁷) priča o lokalnem nastanku teh posod in to če že v samem najdišču ne, pa vsaj nekje v okolici. Enako trditev nam omogočajo temno

³ A. Smodič, Arh. vestnik 9-10, 1958-59 (1960) 39 ss; J. Klemenc v Zgodovini Ljubljane I (1955) 352; L. Plesničar, Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 146; A. Müllner, Argo 3, 1894, 160; S. Rutar, Izvestja muz. druš. za Kranjsko 4, 1894, 163; T. Knez, P. Petru, A. Uršič, Arh. vestnik 17, 1966, 469 ss; B. Saria, Germania I. c.; S. Pahič, Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 141, 151.

⁴ T. Knez, P. Petru, A. Uršič, I. c.

⁵ A. Schörgendorfer, o. c. 178, 185, 188, 189, 194, 195-203; I. Mikl Curk, Acta RCRF 8, v tisku.

⁶ P. Petru, Arh. vestnik 15-16, 1964-65 (1965) 65 ss; I. Mikl Curk, Arh. vestnik 19, 1968, 310.

⁷ M. Urleb, Arh. vestnik 19, 1968, 473 ss.

sive zgodnje antične žare, iz močno s peskom mešane gline in s površino pokrito z metličastim vrezom, ki so bile najdene na Sv. Pavlu nad Vrtovinom.⁸ Prav tako je spet z značilnimi žarami iz nekropole v Šempetru v Savinjski dolini⁹ ali z močno s peskom mešano sivo keramiko iz notranjosti Slovenskih goric.¹⁰ Kot nadaljnji dokaz lokalnega nastanka slabše, uporabne keramike s podeželja so nam lahko poleg najdb iz prekmurskih gomil zaradi njihove oblike in fature¹¹ tudi sivi jajčasti lonci iz keramike mešane s peskom in s površino, pokrito z vrezi metlice ali glavnička iz antične kulturne plasti v Dolgi vasi pri Lendavi. Na dnu nekaj teh posod se pojavljajo plastični križi. Pri posodah s tipološkimi značilnostmi antike je ta križ še majhen in tenak, postane pa širši in večji pri posodah z značilnostmi zgodnjega srednjega veka.¹² Takega pojava pri rimski keramiki pri nas sicer ne poznamo,¹³ pa tudi zunaj meja Slovenije je izjemen; zdi se, da je lasten le vrsti lončarskih delavnic srednjega dela jugozahodne Panonije.¹⁴

Našteli smo seveda le nekaj primerov, predvsem rezultatov novejših raziskovanj. Ti primeri nam torej tudi na naših tleh dokazujejo trditev, zgrajeno pri proučevanju širšega teritorija,¹⁵ da je slabša, s peskom mešana keramika malone vedno lokalni proizvod, in govori povsod, kjer se pojavlja v večji količini, tudi za obstoj lončarske delavnice v bližini.

b) Mesta — slabša keramika

Bolj zapletene postanejo razmere, ko pobliže pogledamo keramiko iz večjih rimskih središč naših krajev. Tu imajo proučevalci še obsežne naloge. Ena izmed prvih so skrbni količinski sezname posameznih vrst keramike pri prihodnjih izkopavanjih zlasti v naselbinskih kompleksih. Če med seboj primerjamo doslej najdeno in shranjeno, sivo, rjavo ali črno posodje iz bolj ali manj s peskom mešane gline; lonce, žare, čaše, sklede, trinožnike, pokrove in vrče iz posameznih večjih krajev (tu mislimo predvsem na Emono, Neviodunum, Celeio in Poetovio), med njimi vendar tudi že zdaj zasledimo razlike, ki nam lahko pomagajo iskati sledove lončarskih delavnic v teh krajih. Seveda pa ne smemo nikdar primerjati keramike le glede na fakturo. Vestno moramo upoštevati dejstvo, da je ohranjeno gradivo med seboj zelo različne starosti, pa tudi najdiščne okoliščine so lahko različne, in mu to spreminja videz. Primerjati moremo vedno le keramiko iz istih časovnih horizontov. Če to upoštevamo, moremo z gotovostjo uporabiti za dokaz lokalnih lončarskih delavnic emonske žare

⁸ D. Svoljšak, Arh. vestnik 19, 1968, 427 s.

⁹ I. Mikl Curk, Acta RCRF 3, v tisku. Objavo gradiva pripravlja kustos V. Kolšek. Za možnost primerjave se ji najlepše zahvaljujem.

¹⁰ S. Pahič, Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 190 s.

¹¹ Isti, Arh. vestnik 11-12, 1960-61 (1962) 88 ss.

¹² I. Mikl, Arh. vestnik 9-10, 1958-59 (1960) 174.

¹³ Izjema je morda le primer, ki ga navaja H. Krautgasser v Mitt. d. Hist. Ver. f. Steiermark 10, 1861, 192.

¹⁴ R. Pittioni, Jahresh. d. Österr. Arch. Inst. 1946, Beibl. 116 s; isti, Urgeschichte des österreichischen Raumes (1954) 711, 715 s; E. Bónis, Keramik I, katalog.

¹⁵ E. Bónis, Keramik I, 38; A. Schörgendorfer, o. c. 195-203.

s črno glaziranim ustjem¹⁶ ali ptujske žare z žigi.¹⁷ Poslednje nam pomagajo kot lokalni izdelek izločiti še nekaj povsem sorodnih posod brez žigov iz hajdinskih grobov.¹⁸ Dejstvo, da se v Emoni med naselbinsko keramiko pojavlja v velikem številu poznejši krožnik s pokončnim ustjem v svojski profilaciji iz sive ali črne, precej s peskom mešane keramike, tak, kot ga drugod v Sloveniji ne poznamo,¹⁹ naj bo naslednji v vrsti dokazov za lokalne lončarske delavnice v Emoni, v Poetoviju pa veliko število čaš v obliki cvetličnega lončka.²⁰ Pregled manjših lončkov in čaš po naših muzejih nam kaže, da so identični ali zelo sorodni tipi vezani le na zelo ozek teritorij,²¹ in tako je sled lončarske delavnice tovrstnega proizvoda nekje v bližini.

Poudariti pa moramo, da so tudi med slabšo keramiko tipi, ki jim na podlagi vrste dokazov, da je taka keramika nastala skoraj vedno blizu kraja, kjer so jo uporabljali, ne smemo kar pavšalno določiti nastanka v lokalni delavnici. Proučevanje zgodnje rjavkasto sive žare iz nekoliko s peskom mešane gline, s trikotno odebeljenim ustjem, t. i. auerberskega lonca,²² naj opozarja, da je vsekakor možen transport tudi neke vrste vsakdanji rabi namenjene keramike v večje razdalje, zlasti če gre za potrebe vojske. Tudi v Emoni in Poetoviju poznamo nekaj teh posod²³ in ravno obe središči sta bili vojaški oporišči.²⁴

c) Podeželje in mesta — boljša keramika

Tudi boljša keramika, izdelana iz dobro očiščene gline, nam lahko nudi nekaj podatkov o delavnicah pri nas, čeprav jo lahko kljub velikemu številu primerkov iz naših najdišč za dokazovanje mnogo manj uporabljamo. To gradivo je namreč lastno rimski civilizaciji velikih področij²⁵ in so razlike ter lokalne posebnosti mnogo teže opazne.

Velika raznolikost čaš in skled iz boljše keramike okrog Ptuja in Drnovega²⁶ nam omogoča pripisati veliko množino tega gradiva domačim

¹⁶ E. Bónis, *Keramik I*, 37 ss.

¹⁷ E. Bónis, *Keramik I*, katalog; ista, *Folia arch.* 14, 1962, 23 s; A. Schörgendorfer, o. c. 195—203; I. Mikl Curk, *Acta RCRF* 8, v tisku.

¹⁸ PM Ptuj, inv. št. 1564, 1566, 1569, 1575, 2357, 2359, 2362, 2364, 2365, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371 itd.

¹⁹ I. Mikl Curk, *Acta RCRF* 8, v tisku. Material v Mestnem muzeju v Ljubljani. Za možnost uporabe se lepo zahvaljujem kustosu L. Plesničar.

²⁰ A. Schörgendorfer, o. c. 195.

²¹ Npr. lonček z odtisi zobatega kolesca, A. Schörgendorfer, o. c. 188, 189.

²² H. Ulbert, *Lorenzberg bei Epfach. Münchner Beitr. z. V. u. Frühgesch.* 9 (1965) 88 ss.

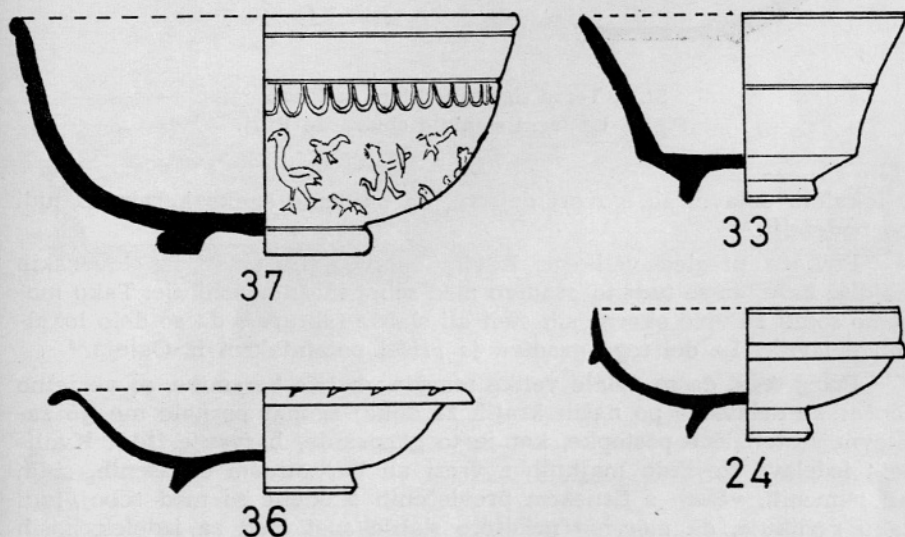
²³ E. Bónis, *Keramik I*, katalog.

²⁴ B. Saria RE s. v. Poetovio XXI/I (1951) 116 ss; isti, *Glasnik Muz. druž. za Slovenijo* 20, 1939, 119 ss; Th. Mommsen, *Emona v CIL III*, str. 489 ss; A. Premenstein, S. Rutar, *Die römische Strassen und Befestigungen in Krain* (1899) 6 s; W. Schmid, *Jahrb. für Altde* 7, 1913, 63 ss; J. Šašel, *Vodnik po Emoni* (1955).

²⁵ A. Schörgendorfer, o. c. 91—100; E. Bónis, *Keramik I*, 56 s.

²⁶ E. Bónis, *Keramik I*, katalog; A. Jalen, *Arh. vestnik* 1, 1950, 177 ss; R. Bratanič, *Arh. vestnik* 4, 1953, 105 ss; I. Mikl Curk, *Časopis za zgod. in narod. NV* 1, 1965, 75 ss; S. Pahič, *prav tam*, 10 ss; M. Abramič, *Poetovio* (1925) 87 ss; T. Knez, P. Petru, A. Uršič, *Arh. vestnik* 17, 1966 (1967) 469 ss; *Razprave SAZU* 6, 1968, 195 ss.

delavnicam. Prav zanimiv je med njimi zlasti izbor po sigilati posnetih posod. Nekoliko naj se pomudimo najprej pri zvrsti dobrih sivih imitacij zgodnjih sigilatnih krožnikov na nogi in skledic, ki jo poznamo iz ptuj-skih žganih grobov.²⁷ Take posode v Sloveniji poznamo doslej le v Ptujju, pa tudi na sosednjih območjih jih omenjajo, čeprav ne povsem identičnih, poročila so le iz madžarskih najdišč.²⁸ To je sicer premalo, da bi mogli za gradivo dokazati lokalni izvor v Ptujju, zlasti ne za kose iz boljše keramike s še danes trdno površino,²⁹ vendar pa moremo z dokajšnjo mero upravičenosti za druge sklepati, da so delo domače, poetovijske delavnice. To domnevo potrjuje dejstvo, da je po naših najdiščih tudi sicer veliko število posnetkov po sigilatni posodi, posnetkov vseh kvali-tet, zlasti v sigilatnih oblikah Drag 24, 33, 36, 31 ali 32 in 37. Najdemo jih v vseh večjih slovenskih najdiščih, med seboj se pa po posameznih krajih precej razlikujejo tako po fakturi kot tudi po obliki ali številu posameznih kosov. Gradivo je treba še podrobneje proučiti na podlagi kataloških pregledov; v oporo trditvi, da je moralo v veliki meri nastati

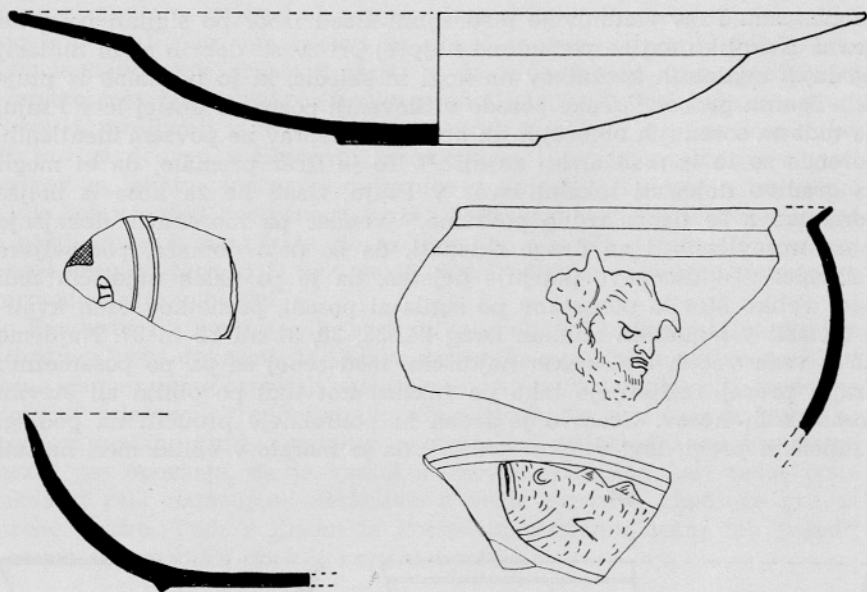
Sl. 1. Oblike terre sigillate po H. Dragendorffu (Bonner Jahrbücher 96, 1895), ki so najpogostejše vzorec za posnetke v naših krajih: Drag 37, 24, 36, 33

Fig. 1. Formes de la terra sigillata d'après H. Dragendorff (Bonner Jahrbücher 96, 1895), qui sont le plus souvent l'échantillon pour les copies en nos lieux: Drag 37, 24, 36, 33

²⁷ Pokrajinski muzej v Ptujju, inv. št. 1125 (žig MOI), 1034 (nečitljiv žig), 2137 (žig MOD F), 2236, 2250, LM Ioanneum v Gradcu inv. št. 5177, 5178, 5739 (žig L. GAVD), 5738 (isto), 5096 (žig MOD), 8618 (isto), 5714.

²⁸ K. Sz. Póczy, Acta arch. hung. 7, 1957, 73 ss.

²⁹ Tako predmeta iz muzeja v Gradcu inv. št. 5739 in 5738, oba z žigom L. GAVD.

Sl. 2. Terra sigillata chiara iz Ptuja
Fig. 2. La terra sigillata chiara de Ptuj

v lokalnih delavnicah, govori dejstvo, da najdemo enako keramiko tudi po podeželju.³⁰

Površen pregled velikega števila enoročajnih vrčev iz slovenskih najdišč kaže, da se tudi to gradivo med seboj močno razlikuje. Tako moremo soditi za vrče okornejših sten ali slabše fature,³¹ da so delo lokalnih delavnic. Le del tega gradiva je prišel potemtakem iz Ogleja.³²

Poleg tega, da so delale velike množine boljše keramike, so verjetno lončarske delavnice po naših krajih že dokaj zgodaj poznale mnogo zahtevnejše tehnične postopke, kot je to glaziranje, barvanje itd.³³ Kvaliteta izdelave številnih majhnih z vrezi ali barbotinom okrašenih, sivih ali rumenih, včasih s firnežem prevlečenih skodelic se med seboj tudi tako razlikuje, da moremo nekatere slabše spet šteti za izdelek naših krajev, zlasti če tudi zanje upoštevamo vse, kar smo rekli za krožnike, posnete po siglati, najdene v Ptuj. Vsekakor pa ravno ta vrsta zgodnjeantične keramike močno potrebuje sistematične obdelave.³⁴ Jasen primer

³⁰ Ptujskim enake posnetke po siglati oblike Drag 36 so našli v gomilah v Gomilicah v Slovenskih goricah: S. Pahič, Časopis za zgod. in narod. NV 1, 1965, 10 ss.

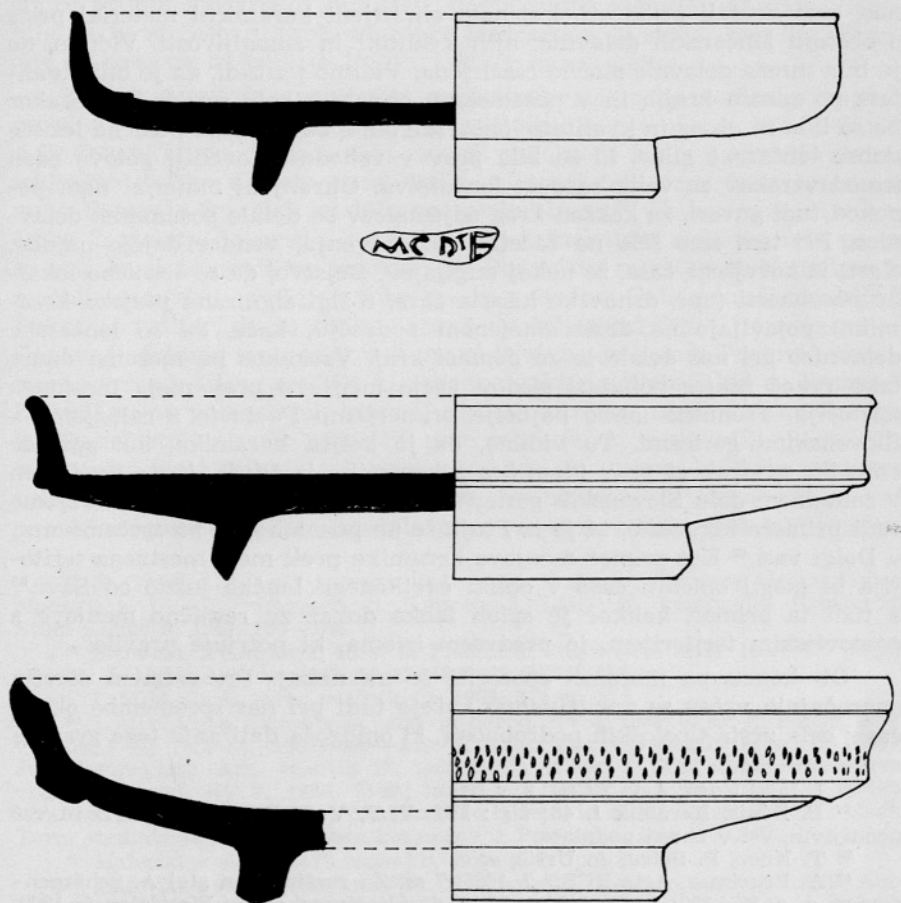
³¹ A. Schörgendorfer, o. c. 204—206; I. Mikl Curk, Acta RCRF 8, v tisku.

³² A. Schörgendorfer, o. c. 204.

³³ Tako glaziranje in barvanje keramike: I. Mikl Curk, Razprave SAZU 6, 1969, 185; A. Schörgendorfer, o. c. 210—213; E. Bónis, Keramik I, 45.

³⁴ E. Bónis, prav tam.

dela lokalnih delavnic so še drnovske žare v obliki hiše,³⁵ odsev domačega duhovnega življenja in kot take tudi krajevno vezan izdelek. Oblikovanost spodnjega dela teh posod in kvaliteta gline pa nam v primeri z vrsto enoročajnih vrčev istega najdišča lepo potrjuje že prej izraženo domnevo, da je mnogo enoročajnih vrčev izdelek lokalnih lončarjev. Tak način dokazovanja dela domačih lončarjev lahko uporabimo še na drugem primeru: hranilniki so znani pri nas le v Ptuj in so bili skoraj gotovo tam tudi narejeni.³⁶ Velika vrsta enoročajnih vrčev iz Ptuja, zlasti tistih manjših dimenzij, ima povsem enako glino in na isti način oblikovan trup, tako da moramo v njih videti izdelek istih lončarskih delavnic.

Sl. 3. Sivi krozniki (imitacija sigillate) iz Ptuja
Fig. 3. Assiettes grises (imitation de la sigillata) de Ptuj

³⁵ P. Petru, Arh. vestnik 13-14, 1962-63 (1963) ss in še neobjavljena disertacija istega avtorja.

³⁶ A. Schörgendorfer, o. c. 210.

Kot nadaljnji dokaz o obstoju in zmogljivosti domačih lončarskih delavnic pri nas, ki ga moremo že danes povsem predočiti, naj imenujemo še plitve krožnike s pokončnimi stenami. Veliko število tega gradiva v poznih plasteh in z značilno profilacijo v Emoni³⁷ dovoljuje sklep, da so vsi taki krožniki delo emonske delavnice. Še zgovornejša je starejša ptujsko gradivo, saj je opremljeno z žigi³⁸ značilnih imen in oblike, pa tudi v pasovih rdeče pobarvano. Tudi inventar lončarske peči iz Velike vasi zgovorno priča o domači proizvodnji te³⁹ rimskemu načinu prehrane v Sredozemlju in celi vrsti provinc tako lastne kuhinjske in namizne posode.⁴⁰

Z nekaj primeri, ki nam jih daje dosedanje raziskovanje antike pri nas, smo skušali prikazati, kaj nam ohranjeni keramični material priča o obstoju lončarskih delavnic, njih kvaliteti in zmogljivosti. Vidimo, da je bila mreža delavnic močno razširjena. Vidimo pa tudi, da je bila kvaliteta po raznih krajih in v posameznih obdobjih zelo različna. Vsekakor pa so bila za obseg in kvaliteto lončarske obrti odločilnega pomena ležišča dobre lončarske gline, ki so bila prav v vzhodni Sloveniji gotovo eden izmed vzrokov za velik razcvet lončarstva. Ohranjeni material nam ponekod tudi govori, za kakšen krog odjemalcev so delale posamezne delavnice. Pri tem smo šele na začetku raziskovanja, vendar dajejo najdbe, zlasti iz novejšega časa, že nekaj migljajev. Dejstvo, da se resnično lokalne posebnosti (npr. drnovske hišaste žare, z žigi signirana ptujška keramika) pojavljajo na dosti omejenem področju, kaže, da so lončarske delavnice pri nas delale le za domači kraj. Vsekakor ne moremo danes tako rekoč nikjer pokazati sledov večje menjave prek meja mestnega teritorija. Trenutno lahko najbolje primerjamo Poetovio z zaledjem — Slovenskimi goricami. Tu vidimo, da je boljša keramika, kot smo že omenili, mnogokrat prav identična s keramiko iz Ptuja, in to predvsem v zahodnem delu Slovenskih goric;⁴¹ v vzhodnem delu⁴² pa že srečujemo tudi primere keramike, ki je iz Ptuja še ne poznamo, jo pa srečamo npr. v Dolgi vasi.⁴³ Kot primer menjave keramike prek meja mestnega teritorija bi mogli omeniti čašo v obliki cvetličnega lončka južno od Save,⁴⁴ a tudi ta primer, kolikor je sploh lahko dokaz za resnično menjavo s poetovijskim teritorijem, je predvsem izjema, ki potrjuje pravilo.

Ob koncu pa moramo opozoriti še na nekaj. Pri velikem številu enoročajnih vrčev se npr. živahno kažejo tudi pri nas spremembe okusa časa; cela vrsta tipoloških podrobnosti, ki omogoča datiranje tega gradiva

³⁷ I. Mikl Curk, *Acta RCRF* 8, v tisku.

³⁸ E. Bónis, *Keramik* I, 48; žigi: IVL VLP, V CRESCE, L. GAVD in več nečitljivih, vsi v obliki podplata.

³⁹ T. Knez, P. Petru, A. Uršič, o. c.

⁴⁰ A. Bruckner, *Acta RCRF* 7, 1965, 7 ss. Za razširjenost glej A. Schörghendorfer, o. c. 97—100; S. Loeschke, *Mitt. d. Altertumskomm. Westfalen* 5, 1909, 268—271.

⁴¹ S. Pahič, *Časopis za zgod. in narod. NV* 1, 1965, 10 ss.

⁴² Material iz Veržeja v muzeju Maribor. Za možnost uporabe se zahvaljujem kustos S. Pahiču.

⁴³ I. Mikl, *Arh. vestnik* 9-10, 1958-59 (1960) 174.

⁴⁴ Članki T. Kneza, S. Petrujeve in P. Petruja, v *Razpravah SAZU* 6, 1969, 5 ss, 83 ss in 107 ss.

po drugih ozemljih imperija (oblikovanost ustja, trupa, dna),⁴⁵ je za datacijo v veliki meri povsem uporabna tudi pri nas.⁴⁶ To dejstvo nam govori, da so bile lončarske delavnice v naših krajih, pa tudi njih odjemalci vendarle v stalnem stiku z razvojem obrti oziroma keramičnih industrij po imperiju. In šele ob tem so se razvijale lokalne posebnosti.⁴⁷

II. TRGOVINA

Ob vsem tem pa najdemo pri nas tudi mnogo keramike, ki zanje čisto jasno vemo, da je uvožena. To gradivo kaže naše kraje kot odjemalce velikih lončarskih industrij, doma zunaj ozemlja današnje Slovenije, in to od Siscije, prek današnje Madžarske, Avstrije, Nemčije, Francije do severne in srednje Italije, kolikor danes vemo.

Od teh zvrsti je kronološko najzanimivejša in po nastanku najbolj proučena gotovo terra sigillata; njen študij je pri nas še v začetkih.⁴⁸ A že danes vidimo, da so k nam uvažali nekako do konca 1. stoletja skoraj izključno italško sigilato skozi Oglej, to torej tudi še v času, ko zunaj meja Panonije že sploh ni bila več priljubljena.⁴⁹ Ob koncu 1. in v začetku 2. stoletja je prišlo k nam precej južnogalske sigilate, nato pa so se naši kraji navezali na trgovino ob Donavi in začeli uvažati sigilato iz močnih industrij srednje, nato pa iz vzhodne Galije in Germanije.⁵⁰ Dokaz za trditev, da so sigilato sprva uvažali skozi Oglej, pozneje pa od Donave,⁵¹ dobimo na naših tleh že v dejstvu, da pozna Poetovio nepri- merno večje količine srednje in vzhodno galske sigilate,⁵² kot pa Emona.⁵³ Pa tudi pojav posameznih imitacij sigilate oziroma izdelkov manjših sigilatnih industrij v naših najdiščih nam potrjuje, da je sigilata v 2. stoletju v pretežni meri prihajala k nam z vzhoda ali severa: v Ptuj poznamo nekaj noriške sigilate in izdelkov iz Aquincuma,⁵⁴ v Drnovem pa več posod iz žigosane sigilate, nastale prav verjetno v Sisku.⁵⁵ A takoj mora-

⁴⁵ E. Gose, o. c. opis razvoja tipov; Ch. Simonett, Tessiner Gräberfelder. Monogr. z. Ur.-u. Frühgesch. d. Schweiz 3 (1941); N. Lamboglia, Rivista di Studi Liguri 9, 1943, 163—194.

⁴⁶ E. Bónis, Keramik I, 56 s; L. Plesničar, Inventaria arch. 10 (1967) Jugoslavija; I. Mikl, Arh. vestnik 11-12, 1960-61 (1962) 153 ss.

⁴⁷ I. Mikl Curk, Arh. vestnik 19, 1968, 311 in 316.

⁴⁸ I. Mikl Curk, Časopis za zgod. in narod. NV 4, 1968, 64 ss; E. Boltin, Arh. vestnik 9-10, 1958-59 (1961) 239—241; L. Plesničar, Inventaria arch. 10 (1967) Jugoslavija; ista, Arh. vestnik 17, 1966 (1967) 473 ss; I. Mikl Curk, Časopis za zgod. in narod. NV 1, 1965, 75 ss; ista, Acta RCRF 7, 1965, 75 ss; M. Urleb, Arh. vestnik 8, 1957, 150 ss; M. Abramič, Poetovio (1925) 93 ss; I. Mikl Curk, Terra sigillata in sorodne vrste keramike iz Poetovija. Diss. 9 (1969).

⁴⁹ Material v slovenskih muzejih, sicer glej opombo 47.

⁵⁰ Material v slovenskih muzejih. M. Abramič, Poetovio (1925) 93 ss; V. Kolšek, Celjski zbornik 8, 1959, 230—237.

⁵¹ A. Hekler, Strena Buliciana (1924) 110 ss; D. Gabler, Arch. Ért. 91, 1964, 94 ss.

⁵² I. Mikl Curk, Acta RCRF 7, 1965, 77.

⁵³ Neobjavljeno gradivo v muzejih v Ljubljani.

⁵⁴ I. Mikl Curk, Acta RCRF 7, 1965, 75 ss.

⁵⁵ Pretežno neobjavljeno gradivo v Narodnem muzeju v Ljubljani. Za podatek se zahvaljujem S. in P. Petru.

mo opozoriti na osamljene primere iz Ptuja,⁵⁶ ki lahko dokazujejo, da so v Ptuj uvažali nekaj keramike te vrste še v 2. stoletju od juga. K značilnostim trgovine se še povrnemo, ker jo lahko v celoti zajamemo šele, ko pogledamo tudi druge vrste keramike, ne le sigilato, katere uvoz se, kot je znano, v naše kraje preneha nekako v začetku 3. stoletja.⁵⁷

Vsekakor pa moramo načeti ob kratkem povzetku o značilnostih uvoza terre sigillate v naše kraje še zanimivo vprašanje, koliko je uvoz zgodnje sigilate povezan s kritjem potreb vojske ali pa je plod prave trgovine. Drugje, zlasti ob srednjeevropskih mejah imperija, striktno opredeljujejo vsako najdbo sigilate kot primer predmetov v rabi vojakov.⁵⁸ Tak primer je pri nas še razmeroma zelo malo proučen. Izrazito zgodnjo sigilato poznamo doslej pri nas v večjem številu le iz Emone, Poetovija in še nekaj manjših kranjskih najdišč (Vrhnika, Bevke, Petrušnja vas, Dobova, Zalog).⁵⁹ Del materiala bi mogli zagovarjati kot uvoz predmetov, namenjenih vojski, saj je Poetovio v 1. stoletju nesporno vojaški tabor.⁶⁰ Vrhniko poznamo kot delovno taborišče upornih panonskih legij leta 14.⁶¹ A že pri Emoni postane vprašanje bolj zapleteno. Zanj vemo, da je vsaj v Tiberijevem času že kolonija,⁶² število sigilate v tem času prav gotovo ne upada.⁶³ Sigilato v Zalogu še lahko razlagamo kot pridatek iz groba vojaka,⁶⁴ teže pa si razlagamo najdbe sigilate v Bevkah, Petrušnji vasi ali Dobovi.⁶⁵ Tako bi mogli naše razmišljanje zaključiti najbolj verjetno s sklepom, da so bili naši kraji, zlasti v osrednji in južni Sloveniji (žal nam kot popoln dokaz za to trditev še manjkajo večje količine keramike in zlasti zgodnje sigilate iz Slovenskega primorja) že zgodaj v taki meri prepojeni z rimsko civilizacijo, da so si tudi civilni prebivalci omislili sigilatne posode in torej sigilata pomeni pravo trgovino. Prav zanimivo morda potrjuje to izvajanje južnogalska skodela Drag 37 iz druge polovice 1. stoletja, najdena (leta 1961) v Miklavžu pri Mariboru v žganem pokopu v gomili,⁶⁶ tipični obliki domačega pogrebne ritusa v delu jugovzhodnega Norika in jugozahodne Panonije.⁶⁷

Toda kot rečeno, nam poleg sigilate pomaga še vrsta drugih vrst boljše keramike slediti razvoju trgovine z lončenino. Nesporni italški izdelki zgodnjega 1. stoletja so še skifosi in čaše iz delavnice *Surus* in *Sarius*⁶⁸ in nekaj podobnega reliefnega posodja (npr. PM Ptuj inv. št. 728),

⁵⁶ I. Mikl Curk, Acta RCRF 7, 1965, 76.

⁵⁷ H. Comfort, RE s. v. Terra sigillata, časovna tabela.

⁵⁸ G. Ulbert, Lorenzberg bei Epfach. Münchner Beitr. z. V. u. Frühgesch. 9 (1965) 84.

⁵⁹ Za podatke se zahvaljujem kustosu S. Petru. I. Mikl Curk, Razprave SAZU 6, 1969, 181.

⁶⁰ Glej opombo 23.

⁶¹ Tacit, Annales I 16.

⁶² Glej opombo 23.

⁶³ L. Plesničar, Inventaria arch. 10 (1967) Jugoslavija.

⁶⁴ Varstvo spomenikov 11, 1966 (1967) 131.

⁶⁵ I. Mikl Curk, Razprave SAZU 6, 1969, 181.

⁶⁶ S. Pahič, Varstvo spomenikov 8, 1960-61 (1962) 246. Za podrobne podatke se zahvaljujem kustosu S. Pahiču.

⁶⁷ S. Pahič, Časopis za zgod. in narod. NV 1, 1965, 10 ss.

⁶⁸ Večje količine v Emoni. Za podatek se zahvaljujem kustosu L. Plesničar. Ptuj: I. Mikl Curk, Časopis za zgod. in narod. NV 1, 1965, 75 ss.

prav tako pa tudi fine rjavkaste ali rumenkaste in sive, včasih s firnežem prevlečene čaše, okrašene z vrezi ali barbotinom,⁶⁹ od katerih le za slabše domnevamo, da so provincialnega izvora (glej zgoraj). Po poteh od Donave, torej s severa ali vzhoda, v zgodnji antiki skoraj ne poznamo uvoza keramike. A v 2. stoletju se število keramike, ki je prišla k nam po tej poti, pomnoži. Nesporni primeri za to so pojavi recijske keramike⁷⁰ ali črne keramike z belim barbotinom iz Porenja.⁷¹ Uvoz z donavskega limesa ali le vpliv od tod bi pri krožniku s pokončnim robom teže zagovarjali, kot to meni A. Schörgendorfer,⁷² saj gre tu, kot smo že zgoraj videli, za obliko, ki je zelo razširjena po imperiju in je bila lastna mnogim lokalnim lončarskim delavnicam. Težko govorimo pa tudi o pravem uvozu s severa ali vzhoda, najbrž tudi pri primerih poznoantične keramike z glajenimi ornamentami.⁷³ Tu gre verjetno le za vplive.

Vsekakor pa je bilo naše področje toliko blizu Italije, da je italaska trgovina na njem vedno obdržala svojo vlogo. Kot lep dokaz za to je razmeroma močan uvoz v podrobnosti še malo proučene terre sigillate chiare,⁷⁴ skled in krožnikov iz fine rumenkaste, pozneje svetlo rdeče tenke keramike, okrašene posamično z vrezi ali aplikacijami in z žigosano ornamentiko. Ta posoda daje keramiki Emone in južne Slovenije določen pečat,⁷⁵ kar je povsem razumljivo, saj je to ozemlje v času najkarakterističnejših oblik terre sigillate chiare (žigosani ornamenta v Konstantinovem času)⁷⁶ del Italije tudi upravno. Zanimivo pa je dejstvo, da je nekaj bolj zgodnjih primerkov te keramike tudi v Ptuj (prim. inv. št. PM Ptuj 720, 728, 3382, 10.238, 10.244, 10.250, LM Ioanneum Graz 5803, 8258). Tako vidimo, da so bili naši kraji povezani z obema glavnima arterijama evropske velike trgovine, in to nekako v enaki meri.

Na koncu naj le omenimo pojav predmetov iz svetlo modre fajanse, tako značilne za Egipt.⁷⁶ Datacija in poti uvoza sicer še niso natanko proučeni. Gradivo navajamo ob robu kot primer, kako nam tudi pregledi keramičnega gradiva lahko pokažejo dolgo pot posameznega trgovskega blaga po rimskem imperiju, čeprav ravno v tem primeru ne gre več za pravo trgovino s keramiko-posodo, ampak za trgovino s kozmetičnimi pripomočki, biseri in dišavami v njihovi originalni embalaži.

Ob nekaj primerih smo tako skušali prikazati pomen proučevanja keramike za poznavanje gospodarske zgodovine v rimskem času.

⁶⁹ A. Schörgendorfer, o. c. 92; E. Bónis, *Keramik I*, 44.

⁷⁰ A. Schörgendorfer, o. c. 97; I. Mikl Curk, *Časopis za zgod. in narod. NV* 1, 1965, 75; ss; neobjavljeno gradivo v muzejih.

⁷¹ I. Mikl Curk, *Časopis za zgod. in narod. NV* 2, 1967, 58 s.

⁷² A. Schörgendorfer, o. c. 91, 92.

⁷³ N. Lamboglia, *Gli scavi di Albintimilium* (1950) 145; isti, *Terra sigillata chiara*. *Rivista ingauna e intemelica* 7, 1941, 7 ss; isti, *Rivista di Studi Liguri* 29, 1963, 145—212; I. Čremošnik, *Glasnik Zem. muz.* 17, 1962, 140—145.

⁷⁴ M. Urleb, *Arh. vestnik* 19, 1968, 473 s; A. Deggrassi, *Scritti vari II* (1956) 723 ss. Poleg tega še neobjavljeno gradivo v Mestnem muzeju Ljubljana. Za podatke se zahvaljujem L. Plesničar.

⁷⁵ N. Lamboglia, *Gli scavi di Albintimilium* (1950) 145.

⁷⁶ I. Mikl Curk, *Razprave SAZU* 6, 1969, 191.

RÉSUMÉ

Contribution de l'étude de la céramique romaine à la connaissance de l'histoire économique de nos lieux

Le présent article essaie, avant tout sur la base des nouvelles découvertes, reprendre les données qu'il est possible d'obtenir sur la vie économique à l'époque romaine sur le territoire de la Slovénie actuelle, avec l'étude de la céramique.

Tout d'abord (I) il parle des preuves de l'existence d'ateliers de poteries sur ce territoire, à savoir des preuves directes (1) — les fours. Nous avons trop peu de renseignements sur certaines découvertes anciennes de fours pour pouvoir en conclure quoi que ce soit. Ainsi, nous ne connaissons mieux jusqu'ici que le four de potier de Velika vas près de Krško, qui faisait partie d'un plus grand atelier, et quelques moindres fours qui travaillaient seulement pour un cercle plus restreint de clients.

Par la suite, l'article essaie de prouver encore d'autres ateliers de potiers indirectement (2), et cela par les caractéristiques des articles, comme l'avait déjà fait en partie Schörgendorfer. L'auteur de l'article utilise une telle méthode d'abord pour l'établissement de plusieurs ateliers locaux de céramique de moins bonne qualité à la campagne (a), savoir les ateliers des vallées de Lož et de la Vipava, de Šempeter dans la vallée de la Savinja, des Slovenske gorice et du Prekmurje.

Puis (b) il énumère les exemples dans les lieux de l'utilisation de la céramique de qualité inférieure des centres plus importants. Mais ici il faut cependant tenir compte du fait qu'il est possible de transporter au loin aussi de la céramique utilisable de moins bonne qualité (exemple du pot d'Auerberg).

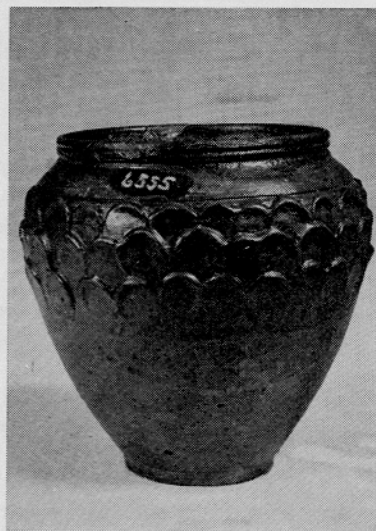
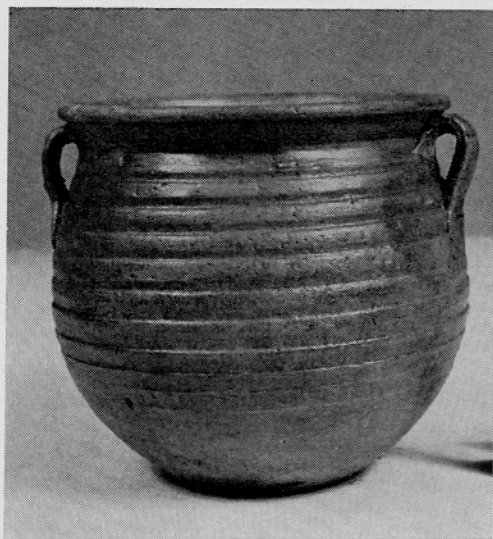
A la fin, l'auteur cite la céramique de meilleure qualité (c), dont les caractéristiques montrent qu'elle est un produit des ateliers de l'endroit, où elle était employée. Ces poteries comprennent de nombreux plats et coupes, des assiettes grises imitées d'après la sigillata précoce et encore plusieurs autres copies d'après la sigillata, surtout en Slovénie orientale, une plus grande partie de jarres à une anse, une partie des petites tasses avec des incisions ou ornées de barbotine, des urnes de Neviodunum, des tirelires de Poetovio et des assiettes avec des parois droites.

Par l'extension des particularités locales, il semble que les ateliers des potiers ne travaillaient pas pour un grand territoire, dans le meilleur cas pour la sphère de la ville du pays. Par le fait que les changements du goût du temps se reflètent assez vite aussi dans les produits provinciaux, nous pouvons conclure que les producteurs et les clients vivaient en contact permanent avec le développement ailleurs dans l'empire.

Dans la deuxième partie (II), l'auteur de l'article parle des caractéristiques du commerce de la céramique. Le meilleur soutien en est la terra sigillata, bien qu'elle soit encore peu étudiée. De toute façon nous devons constater le fait que dans toute la Slovénie on importe d'abord la sigillata de l'Italie, et cela jusqu'à la fin du 1er siècle, alors qu'au 2e siècle se multiplie fortement l'importation du nord, à savoir la sigillata gauloise et germanique. Cette sigillata, cependant, prédomine seulement dans la partie nord de la Slovénie, alors que dans la Slovénie méridionale on ne la connaît presque pas. Ici, l'au-

teur discute du fait que la précoce sigillata en Slovénie est la preuve de la présence des soldats dans tous les lieux, où elle a été trouvée. A l'examen des matériaux anciens, on peut établir que dans la haute antiquité, dans les parties méridionale et centrale, la Slovénie devait déjà être tellement romanisée que les civils aussi achetaient la sigillata, parce qu'on ne peut pas conjecturer de bases militaires pour une série de gisements de sigillata précoce.

Pour obtenir un meilleur aperçu du commerce extérieur de la céramique on a encore d'autres céramiques meilleures, produits des ateliers SVRVS — SARIVS, fréquents surtout à Emona, les tasses de barbotine, la céramique en barbotine blanche et aussi la terra sigillata chiara. Tous ces exemples prouvent, à côté de la sigillata, que dans le commerce extérieur de nos lieux dans la haute antiquité l'Italie menait expressément et que, dans les périodes ultérieures de l'antiquité aussi elle a conservé son importance pour la Slovénie centrale et méridionale, et que même des parties septentrionale et orientale le commerce des bords du Danube ne l'a pas évincé entièrement. Comme exemple des grandes distances parcourues par le commerce extérieur, l'auteur de l'article mentionne à la fin quelques objets de faïence bleue, bien qu'ici il ne s'agisse plus de commerce de la céramique au vrai sens du mot, mais du commerce des accessoires cosmétiques.

Nekaj primerkov keramike iz Ljubljane (Emona)
Quelques pièce de céramique provenant de Ljubljana (Emona)

POROČILA – REPORTS

NOVE PALEOLITSKE NAJDBE V POSTOJNSKI JAMI

MITJA BRODAR

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana

Obisk Postojnske jame se zelo hitro povečuje. Uprava jame mora temu slediti in je že pred nekaj leti zgradila krožno progo. Ob tej priložnosti so pri gradnji predora okoli Biospeleološke postaje naleteli na jamske sedimente s paleolitskimi kulturnimi plastmi. Te najdbe kakor tudi druge v Postojnski jami že prej odkrite je objavil S. Brodar (Pleistocenski sedimenti in paleolitska najdišča v Postojnski jami. — *Acta carsologica* IV, str. 55—138, Ljubljana 1966). Letos (1969) potekajo v jami in v njeni najbližji okolici spet velika gradbena dela, gradi se nov hotel in nova ranžirna postaja. Iz poznavanja situacije je bilo jasno, da bodo ta dela sicer v manjšem obsegu, toda vendarle zadela tudi na paleolitske plasti. Po prejšnjem dogovoru je Uprava jame pravočasno obvestila sekcijo za arheologijo SAZU o pričetku del na kritičnem področju. Tako smo jih mogli ves čas spremljati in nadzorovati. Za naklonjenost naši znanosti se Upravi Postojnske jame lepo zahvaljujemo.

Od novega predora okoli Biospeleološke postaje se je nadaljeval za ranžirne potrebe v smeri proti Postojni še stari umetni rov z dvema tiroma. Ker ta ni več zadoščal, gradijo sedaj na istem mestu ranžirni kolodvor, ki bo imel več tirov in tudi mnogo daljših. Stari rov je bilo treba podreti, saj se novi začne razširjati že kmalu za odcepom krožne proge. Strop starega rova so minirali po vsej dolžini. Potem ko so zrušeni material odstranili, so podrli še stranske zidove.

Računali smo, da bi bil stari rov od odcepa približno še 15 metrov v sedimentih, dalje pa že v živi skali. Toda ko je bil porušeni material odstranjen — rov se je zdaj spremenil v jarek in smo profil videli pri dnevnih lučih — se je pokazalo, da se sedimenti le malo prekinjeni nadaljujejo še daleč naprej. Za kratkim predorom, ki deloma tudi prereže zapolnjen jamski rov, je velik izkop za novi hotel. Več zasutih jamskih prostorov je tudi še tu. Sploh je bilo v obrobju kotline v neposredni sosesčini več jam, ki so bile ob različnih časih in pogojih zapolnjene s sedimenti. Pri pregledovanju se je pokazalo, da gre za več vrst flišnih naplavin. To pa so starejši sedimenti, v katerih vsaj po sedanjem poznavanju razmer ne moremo pričakovati sledov človeške poselitve. Te smo našli le v področju, kjer smo jih že pričakovali, torej v zasutem vhodu v jamo Biospeleo-

loške postaje, to je v nekdanjem glavnem vhodu v zgornjo etažo postojnskega jamskega sistema.

Sistematično izkopavanje seveda ni bilo izvedljivo. Kopati smo mogli le toliko, da je bila dosežena za gradnjo potrebna širina. Prav na začetku nove ranžirne postaje, torej le nekaj metrov za odcepom v krožni predor, smo v nivoju jamske železnice ob profilu izkopali še sondo, ki je zadela na živo skalo. Najgloblje mesto, ki smo ga dosegli leži 1,60 m pod nivojem železnice, v nadmorski višini 527,20 m.

V dnu profila je približno 50 cm flišne naplavine, v kateri je precej od stropa odpadlih kamnov in tudi večjih skal. Sledi dobra dva metra debel gruščnati kompleks, v katerem sta dve kulturni plasti. Grušč ni homogen, ampak močno diferenciran. Mešajo se različne debeline kamnov (toda ne po plasteh) in menja se količina ilovnate primesi. Mestoma je grušč celo popolnoma čist. Spodnja kulturna plast je v višini železnice ali le malo višje. Toda kot plast ni bila vidna, temveč so jo označevale le najdbe sileksov in živalskih kosti (*Ursus spelaeus* Rosenmüller et Heinrich, *Bos seu Bison* sp., *Alces alces* L.). Lesnega oglja v njej nismo zasledili. Zgornja kulturna plast pa je že pri vrhu gruščnatega kompleksa, nad njo je le še okrog 20 cm grušča. Na večjo dolžino je bila dobro vidna kot črna ali temna proga, debela okrog 5 cm. Vsebovala je precej razpršenega lesnega oglja, vendar večjih drobcov, primernih za analizo, skoraj ni bilo. Pač pa smo našli precej koščkov ožganih kosti. Navzgor sledi skoro 2 metra bolj ilovnatega kompleksa. Grušča je sicer v sedimentu precej, vendar je primes ilovice toliko, da daje plast v profilu ilovnat vtis. Tudi ta kompleks, ki je intenzivno rjavo rdeče barve ni homogen. Plastovitosti v njem ni opaziti. Nad njim je še skoraj 3 metre precej čistih gruščev, ki tudi močno menjavajo debelino in obarvanost. V skrajnem levem kotu je bil viden okoli 30 cm debel ilovnat vložek. Grušči so ponekod bolj ali manj sprijeti. V takem sprimku, dober meter pod zgornjo mejo je Zmago Žeme našel drobce sileksa. Sedimente prekriva nekaj decimetrov debel humus.

Navedeni sedimenti niso odloženi vodoravno, temveč so precej močno naklonjeni proti severozahodu. Plasti segajo do nadjamskega površja, jamskega stropa na tem mestu ni ali pa ga ni več. Večji kamni blok, ki bi lahko bil ostanek jamskega stropa, je videti le ob opisanem profilu nad vhodom v obstoječi predor. Do kam je segal jamski strop pri tej situaciji ni mogoče točno ugotoviti. Toda ne glede na to pomanjkljivost moremo domnevati, da velik del gruščev in ilovic, ki sestavljajo plasti, ni avtohton, ampak je prišel iz zunanjščine. To je tudi razlog, da nismo naredili granulacijskih analiz, saj taki mešani sedimenti ne morejo dati realnih rezultatov.

Za opazovanje smo imeli na razpolago seveda tudi profil na cestni strani. Ker pobočje precej strmo pada proti cesti, je ta mnogo nižji in le okrog 3,5 m visok. Pričakovali smo, da plasti padajo približno vzporedno s površjem. In res smo pod humusom videli že stanjšani zgornji gruščnati kompleks in imeli vtis, da se pod njim začneja ilovnati kompleks, kateremu naj bi sledil spodnji gruščnati kompleks. Toda ko so končno podrli zadnji ostanek zidu v severozahodnem oglu, se je pri dnu v dolžini

dveh metrov pokazala že flišna naplavina. Domneva torej ni obveljala. Sedimenti so se v razdalji nekaj metrov že močno spremenili in jih ni mogoče zanesljivo ločiti. Ker se take hitre spremembe večkrat pojavijo zlasti pri vseh v jame, tudi tu ne presenečajo. Bolj pa preseneča, da se je flišna naplavina, ki bi jo pričakovali globlje, dvignila za dober meter. Tako se je, žal, pokazalo, da so stratigrafski podatki tukaj le slabo uporabni za podrobnejšo razlago nastanka sedimentov.

Sl. 1. Postojnska jama. Moustériensko strgalo

Abb. 1. Höhle Postojnska jama. Moustérienschaber

Če že kaj stratigrafsko novega ni bilo mogoče ugotoviti, pa dejansko tudi nismo odkrili ničesar, kar bi spodbijalo kronološke teze S. Brodčarja v že citiranem delu. Solidno je bila potrjena njegova kulturna interpretacija. Iz stratigrafskih in višinskih podatkov nedvomno izhaja, da sta kulturni plasti 2 e in f v predoru okoli Biospeleološke postaje identični z našo spodnjo kulturno plastjo. Najverjetnejši čas nastanka teh plasti je würm I, morda njegova bolj končna faza. Med odkritimi sileksi, v glavnem le odkruški in odpadki, iz spodnjega kulturnega horizonta, je tudi majhno jedro, ki nekoliko spominja na visoko praskalo, in pa, kar je posebne važnosti, lepo izdelano moustériensko strgalo (sl. 1). Izdelano je iz precej debelega odbitka, ki kaže sledove predhodnega odbijanja. Retuširano je po obeh robovih dorzalno, medtem ko je ostala ventralna ploskev gladka. Obdelan je zlasti desni rob z visoko segajočo stopnjevito retušo. Levi rob je z manj očitno stopnjevito retušo nekoliko prirejen le pri vrhu in v sredini. Po teh znakih in po svojem habitusu se brez vsakih pridržkov uvršča v tako imenovano C-kulturo bližnjega Betalovega spodmola, kamor so bile uvrščene tudi najdbe iz plasti e in f v predoru.

Identični sta dalje tudi naša zgornja kulturna plast spodnjega gruščnatega kompleksa in plast 2 a v predoru okoli Biospeleološke postaje. V tem primeru naše zelo skromne najdbe same ne povedo ničesar. Toda vse govori za to in nič proti, da se priključimo že izrečenemu mnenju in jih uvrstimo v finalni moustérien ter vzporedimo z D-kulturo Betalovega spodmola.

Najbrž bo prav, če menimo, da si ustrežata tudi rdeče ilovnata plast 1 v predoru in naš ilovnati kompleks. V času nastajanja teh plasti so pri-

hajali ljudje le mimogrede. V predoru izpričujejo njihov obisk le drobci lesnega oglja in razbite kosti, v našem ilovnatem kompleksu pa niti teh sledov ni bilo. Le po logiki razvoja in stratigrafski legi, saj gre najverjetneje za würmski interstadial I/II, lahko mislimo na neko stopnjo auri-gnacienske kulture.

Kakor že rečeno, v predoru niso bile odkopane višje plasti, zato se primerjava tu neha. Vendar je šla dovolj daleč, da jo lahko v našem profilu nadaljujemo. Neobdelani sileks v zgornjem gruščnatem kompleksu izpričuje ponoven obisk tega jamskega vhoda. Toda jamski strop se je tedaj že davno zrušil in sedimentov se je že toliko nabralo (najdba je le dober meter pod površino), da človek v jamo najbrž ni več mogel. Iz časa po interstadialu I/II in predvsem iz zaključne faze würmske poledenitve imamo v okolici Postojne že precej najdb, ki vse pripadajo raznim stopnjam gravettiena. Eni od njih, najbrž neki mlajši, pripada tudi odkriti sileks.

ZUSAMMENFASSUNG

Neue paläolithische Funde in der Höhle Postojnska jama

An der Stelle des im Pleistozän offenen Haupteinganges in die weltberühmte Höhle Postojnska jama stiess man bei neuen Bauarbeiten wieder auf pleistozäne Sedimente, welche schon anlässlich des Baues eines Tunnels für das zweite Geleise der Höhleneisenbahn entdeckt und von S. Brodar (Acta carso-logica IV, S. 55—138, Ljubljana 1966) beschrieben wurden. Der Autor berichtet über den Verlauf der jetzigen Arbeiten, beschreibt die Schichtfolge und gibt die wenig zahlreichen Funde an. Die Ergebnisse S. Brodars bleiben zur Gänze noch weiter in Geltung. Seine auf Grund nur wenig typischer Funde aufgestellte Annahme einer Moustérienkultur hat sich durch den Fund eines gut bearbeiteten Moustérienschabers (Abb. 1) nur bestätigt. Neu ist nur die Feststellung einer Kulturschicht in den obersten Schichten, welche damals nicht zugänglich waren. Der dort entdeckte Silexabspliss lässt eine Kultur-zuteilung nicht zu, man kann jedoch mit Rücksicht auf die stratigraphische Lage annehmen, dass es sich um eine späte Gravettienstufe handelt.

OB ODKRITJU LEPENSKEGA VIRA

TATJANA BREGANT

Univerza, Ljubljana

Triletna raziskovanja na najdišču Lepenski vir¹ so bila poplačana s svetovno pomembnimi najdbami, ki nudijo vpogled v zgodnjo civilizacijo in kulturo dela jugovzhodne Evrope. Najdišče leži na desni obali Donave, 1,5 km od izliva Boljetinske reke v Donavo in 14,5 km severozahodno nad Donjim Milanovcem. Donava je uničila že ves vzhodni del naselja, centralni in zahodni je še ohranjen in 1643 m² raziskane površine je le 2/3 še ohranjene naselbine. Naselje je na zahodu obdano z amfiteatralno izdolbenim strmim skalovitim bregom, ki v precejšnji strmini pada proti Donavi. Zato se tudi naselje zajeda v hrib in obstoji mnenje, da je prav ta oblika terena narekovala gradnjo stavb trapezoidnega tlorisa, tako da je ožja stranica bila zasekana v breg. Ta domneva je sicer zelo utemeljena, zlasti če upoštevamo takrat razpoložljiva tehnična sredstva. Kljub temu pa ne kaže prezreti hoteno načrtovanje trapezoidnih stavb, zlasti še zato, ker je daljša stranica trapeza, ki je orientirana proti Donavi, ločno oblikovana (apsidalna), kar nedvomno zahteva določeno spretnost. Vse odkrite stavbe imajo brez izjeme tak tloris in so povezane med seboj v urbanistično urejeno celoto ter so zaradi padajočega terena terasasto položene. Kaže, da je trapezoidno obliko stavb narekoval kanon. Bočne stranice hiš so paralelne s krili amfiteatralno oblikovanega naravnega prostora, kjer leži naselje; tako je oblika hiš in naselja v skladu z naravno obliko terena ter ga poudarja. Stavbe so imele stene lesene konstrukcije, ohranjeni pa so samo s kamnom okrepljeni ležaji navpičnih brun. Na obeh bočnih straneh so bila po tri navpična bruna, na vzporednih pa po dve. Površina hiš se giblje med 5,5 do 30 m². Na sredini hiše in ob ločni stranici trapeza je bilo s kamnitimi ploščami obdano bazenasto ognjišče pravokotne oblike. V večini primerov je ob ognjišču friz iz niza trikotnikov, sestavljenih iz kamnitih plošč, vertikalno vgrajenih v pod hiše. Pod hiše je narejen iz neke vrste čvrste malte in prekrit s

¹ Lepenski vir, Beograd, december 1967 — januar 1968. Katalog povodom izložbe novootkrivenog naselja u Đerdapu. Uvod je napisal dr. L. Trifunović, tekst dr. D. Srejović, 24 strani teksta v srbohrvaščini in angleščini, 1 karta, 1 plan, 23 slik (odslej: Katalog...). Razstava je bila odprta ob proslavi 20. obletnice Arheološkega instituta Srpske akademije nauka v Beogradu. Ob tej priložnosti je bil tudi diskusijski sestanek jugoslovanskih raziskovalcev neolitika. Arheološkemu inštitutu SAN se zahvaljujem za povabilo in da mi je omogočil udeležbo na tem sestanku.

tankim rožnatim ali belim zglajenim premazom. Vse skulpture so bile vgrajene v pode hiš, in sicer pred ognjiščem ali za njim. Vsaka hiša je imela dvojno vlogo. Ognjiščni prostor je bil skoraj nedvomno namenjen magijsko-religioznim obredom in bil s horizontalno položenimi ploščami ločen od posvetnega dela hiše. Hiše s sedaj opisanimi karakteristikami sodijo horizontoma Lepenski vir I in II, le s to razliko, da podi hiš horizonta II niso tako čvrsti.²

Celotni sloj s kulturnimi ostalinami na najdišču Lepenski vir je debel ca. 3,5 m in zajema tri jasno ločene horizonte z osmimi gradbenimi fazami. Najstarejši horizont — Lepenski vir I (1,95 m do 3,5 m) — ima pet gradbenih faz oziroma stanovanjskih horizontov I a—e, ki pa niso izrazite samostojne gradbene faze, temveč predvsem korekture posameznih stavb ali dopolnilne gradnje tako, da osnovni urbanistični plan ni moten. Tudi kultura vseh petih horizontov je uniformna. Nad tem horizontom se je naložil horizont Lepenski vir II (debeline 0,30 m do 0,50 m) s stavbami impozantnejših oblik oziroma razsežnosti, kot so bile v horizontu Lepenski vir I, vendar tehnično slabše izvedenimi. Kamnite skulpture imajo v tem horizontu celo monumentalne forme, izgubil pa se je smisel »realističnega« upodabljanja, ujetega v kamniti blok, ki je značilen za horizont I. Zelo redki so v tem sloju keramični fragmenti, ki pa so sem zašli iz višjega horizonta — horizonta Lepenski vir III. Horizont III je razdeljen v a in b fazo (globina 0,30 m do 1,15 m) in pripada starčevački kulturi. Horizont III (a in b) v celoti prekriva starejša horizonta, je stratigrafsko nesporen in kronološko mlajši od obeh nižjih horizontov. Bil je skoncentriran na prostoru današnje obale Donave in je rob amfiteatralne izdolbine bil že zunanji obroč starčevačke naselbine. Zato je na robu kulturna plast tanjša in so gradbeni objekti slabo ohranjeni. Najvažnejše pa je to, da so vsi starčevački elementi in situ. Nižji nivo »a« horizonta III ima keramiko belo slikanih motivov, nivo III b pa temno slikanih, povsod pa je prisotna glajena monohromna keramika in keramika z odtisi nohta in prsta (impresso), redkejši je barbotin. Prisotno je tudi kameno in koščeno gradivo. Intenzivna poselitev na tem najdišču je s horizontom III b zaključena, prostor pa ni pozabljen, kar dokazujejo v to plast vkopani grobovi prazgodovinskega in zgodovinskega obdobja.

Monumentalni spomeniki arhitekture in skulpture Lepenskega vira I in II so prvi znanilci družbenih in umetnostnih dogajanj, bodisi proto-neolitskih ali neolitskih, na področju Jugoslavije in so brez direktnih formalnih analogij v širšem evroazijskem prostoru. Najbrže bodo nova raziskovanja pokazala, da te najdbe niso osamljen primer, kar dajeta slutiti stilno sorodni skulpturi iz Hajdučke vodenice (Đerdap), ne glede na okolnost, ali sta najdeni v primarni ali sekundarni legi.

V horizontih I in II je bilo odkritih vsega 54 skulptur. Vse skulpture se popolnoma podrejajo obliki — umetnik se drži forme mase (rečna oblica, do 51 cm visoka), se ji približa, nikoli pa ne ruši njene osnovne oblike. Masi je dana samo ideja. Povsod gre za polno skulpturo, ki v večini primerov zajema vse ploskve. Taka je osnovna karakteristika

² Katalog, plan naselja 1 : 225.

plastike obeh horizontov. Jasno pa je vidna razlika skulptur obeh nivojev, ki ponazarja stilni razvoj. Skulpture horizonta I nosijo v določeni meri še realistične poteze, do neke mere bi mogli celo že govoriti o mimi.³ Povsod pa velja nenarušen kanon. V horizontu II skulpture dosežejo največje dimenzije. Do izraza pridejo naturalistične prvine, mimika je izrazita, izraz postaja patetičen, povsod pa je prisotna fantastika in ekspresionistični element.⁴ Taka karakteristika horizonta II privede do ornamentalne obravnave,⁵ kjer je pod ornamentom skrita in ohranjena ideja.

Osnovno izhodišče obravnave kulture »Lepenskega vira« je dejstvo, da je to visoko razvita kultura. Skulpture horizonta I kažejo lastnosti vrhunca razvoja kulturne celote — vrh obdobja plastičnega stila, karakteristike Lepenskega vira II pa kažejo lastnosti slikovitega stilnega obdobja, ki se izživlja v ornamentalni obravnavi. S tega vidika ni treba posebej poudariti, da nam razvojni začetki te kulture v gradivu še v celoti manjkajo. Nedvomno nam Lepenski vir odkriva izredna predneolitska (predkeramična) dogajanja. Najvažnejše pa je poudariti v kulturi Lepenskega vira tendenco obdelave mase, ki je tu vseskozi izrazito prisotna. Isto vodilo smo mogli že tudi ugotoviti za kontinentalno kulturno skupino, in to že za njeno barbotinsko razvojno stopnjo, in sicer, da je njeno izhodišče plastično, kar se manifestira že v prvih začetkih z grobo nametanim barbotinom. Menja se pri tem material (prej kamen, sedaj glina) in nujno z njim tehnika, medtem ko osnovna tendenca plastičnega izraza ostane ista in doživi v času starejše vinčanske razvojne stopnje kontinentalne kulturne skupine ponovno kulminacijo. Ni treba posebej poudariti, da tak razvoj spremlja ekonomsko-socialne in družbene spremembe obeh obdobj.

RÉSUMÉ

A l'occasion de la découverte du Lepenski vir

Le gisement se trouve sur la rive droite du Danube, à 1,5 km de l'embouchure de la Boljetinka dans le Danube et à 14,5 km au nord-ouest au-dessus de Donji Milanovac. La partie orientale de la localité a déjà été coupée par le Danube, la partie occidentale est entourée en amphithéâtre par un versant rocheux abrupt, tombant vers le Danube. La couche avec les restes culturels a une épaisseur d'environ 3,5 m et fait partie de trois niveaux — Lepenski vir I, II et III. On a établi huit phases de construction. Cinq d'entre elles (a—e) appartiennent au niveau du Lepenski vir I, une au Lepenski vir II, tandis que le Lepenski vir III se divise en phases a et b. Le niveau III appartient à la culture de Starčevac et stratigraphiquement il recouvre les deux niveaux plus anciens I et II. L'architecture conservée des niveaux des Lepenski vir I

³ Katalog, skulpture, npr. št. 9, 21.

⁴ Katalog, skulpture, npr. št. 37, 38, 41.

⁵ Katalog, skulpture, npr. št. 1, 2, 43.

et II témoigne de la formation organisée de la localité, qui s'incorpore pareillement dans le milieu naturel. Les bâtiments sont de forme trapézoïdale, avec le côté plus étroit tourné vers le versant, et la partie plus large, de forme absidale, vers le Danube. De ce côté, le foyer est aussi entouré d'une série de triangles composés de plaques de pierre; à côté de ces foyers il y avait les sculptures. Dans le niveau I, elles ont encore dans une certaine mesure des traits réalistes, jusqu'à un certain point on pourrait parler de mimique; celle-ci trouve son expression dans le niveau II à côté du pathétique dans l'expression et des éléments naturalistes. Mais dans les deux niveaux est caractéristique l'entière subordination de la sculpture à la masse (cailloux de rivière), l'artiste s'en approche, mais il n'entame jamais ses formes fondamentales. La culture hautement développée du Lepenski vir montre les propriétés du sommet du développement de la période du style plastique (Lepenski vir I), et le Lepenski vir II les propriétés de la période de style pittoresque, qui se manifeste dans le traitement ornemental. La tendance expressive du traitement de la masse dans la culture du Lepenski vir se réaffirme dans le groupe culturel continental et atteint son point culminant dans le degré de développement plus ancien de Vinča.

NEKAJ NOVIH ELEMENTOV ALPSKEGA FACIESA LENGYELSKE KULTURE PRI BEVKAH NA LJUBLJANSKEM BARJU

TATJANA BREGANT

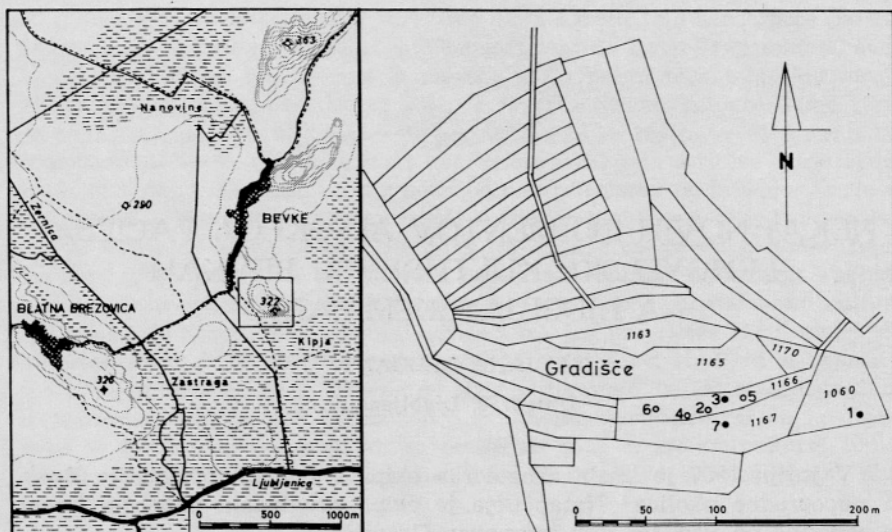
Univerza, Ljubljana

V juliju 1967 je imela arheološka ekipa v načrtu topografijo Bevk in neposredne okolice.¹ Natančneje je ekipa pregledala področje južno in zahodno od vasi ter grič imenovan Gradišče.

Dela zahodno od vasi na parcelah št. 1877, 1875, 1867, 1881, k. o. Blatna Brezovica niso rodila želenega uspeha, čeprav je bilo mogoče najti na površini več ko 100 fragmentov keramike, od tega 90 % s karakteristikami rimske grobe vrste, 7 % je zelo zdrobljenih, po fakturi sodeč, fragmentov prazgodovinske keramike, drugo pa je recentno gradivo. Na parceli št. 1877 smo izkopali sondo 2, velikosti 2×2 m, na prostoru, kjer smo na površini našli največ rimske keramike. V globini 50 cm so bila tla že popolnoma sterilna, v plasti do te globine pa le nekaj atipičnih fragmentov rimske ali srednjeveške keramike. Poskus, da bi ugotovili potek domnevne rimske ceste na področju zahodno od Bevk (med Bevkami in Blatno Brezovico) ni uspel.

Na griču Gradišče pri Bevkah na površini najdeno gradivo kaže 85 % rimske keramike, 10–15 % je recentne, le 1–2 % je prazgodovinske keramike. Ta slika gradiva na Gradišču nekoliko preseneča, kajti na južnem vznožju griča je bilo že na površini najti precej prazgodovinske keramike (ca. 80 % vsega gradiva), ki po svoji stratigrafski legi kaže sekundaren položaj, torej je morala biti ta keramika sem erodirana z griča ali pa naplavljena iz neposredne soseščine Barja. Na tem prostoru južno od Gradišča smo izkopali sedem sond in sicer sondo 1 velikosti 2×2 m na parceli št. 1060, sondo 2 (velikosti 2×2 m), sondo 3 (velikosti 2×4 m — daljša stran V—Z), sondo 5 (velikosti 2×2 m), sondo 6 (1×5 m v smeri V—Z), vse štiri na parceli št. 1166, dalje sondo 4 (velikosti 1×2 m — daljša stran V—Z) na južni meji parcele št. 1166 in sondo

¹ Ekipa je delala v okviru »Mladinskega raziskovalnega tabora — Vrh-nika 1967« pod vodstvom Ive Mikl Curk in Tatjane Bregant. V ekipi pa je sodelovalo 10 mladincev srednješolcev, ki so bili udeleženci raziskovalnega tabora 1967. Program je bil prirejen srednješolski mladini tako, da bi se mogla seznaniti z metodo terenskega arheološkega dela. Pri ogledu terena je na površini najdeno gradivo zahtevalo izkop sedmih sond in najdeni material zasluži prezentacijo.

Bevke. Topografska skica in situacija sond. 1, 3, 7 sonde z najdbami; 2, 4—6 sonde brez najdb

Bevke. Topographische Skizze und die Situation der Sonden. 1, 3, 7 Sonden mit Funden; 2, 4—6 Sonden ohne Funde

7 (velikosti 3×4 m — daljša stran V—Z), ki je na severnem robu parcele št. 1167 oziroma v isti liniji in južno od sonde 3. Sonde št. 2, 4, 5 in 6 so dale negativne rezultate. Sterilna tla (zdrobljen kamen in živa skala) so bila v sondi št. 2, 4 in 5 na globini 30 cm pod površino, v sondi št. 6 pa že na 20 cm pod površino. Plast je bila humozna, pomešana s peskom in je vsebovala le nekaj zdrobljenih fragmentov prazgodovinske in recentne keramike (popolnoma atipične).

Sonde št. 1, 3, 7 pa so nudile popolnoma drugačno sliko tako po debelini plasti kot po pripadnosti gradiva. V vseh treh sondah je prva plast do 10 cm debela ruša, v sondi št. 3 je nekoliko debelejša in sega do 15 cm. Nato sledi druga plast do globine 25 cm, siva humozna zemlja mešana s peskom. Tretja plast pa se od druge razlikuje samo po intenzivnejši prisotnosti peska in manjšega kamenja. Ta plast leži na sterilnih tleh — živi skali, na zgornjem robu zelo razpokani in zdrobljeni. Sterilna tla so bila dosežena na vsej površini sonde 1 v globini 25—30 cm, v južnem delu v globini 40 cm, v sondi 7 pa po celotni njeni površini v globini 60 cm in v sondi 3 v globini 40 cm.

Po pregledu gradiva obeh plasti pod rušo v vseh treh sondah (sonde 1, 3, 7), lahko vidimo, da je material premešan in po legi sodeč, v sekundarnem položaju. V obeh plasteh pod rušo, v vseh treh sondah je povsod prisotna poleg prazgodovinske keramike tudi rimska in srednjeveška, slednji dve predstavljata v tretji plasti le 10—15 % gradiva, medtem ko v drugi plasti povsod nekaj več kot 50 %.

Med gradivom druge plasti (10—25 cm) v sondi 1 sta bila med srednjeveško in rimsko keramiko (med rimsko keramiko je fragment ustja vrčka iz 3.—4. stol.) dva fragmenta ustja plitkih skodel z ravno odrezanim in odebeljenim ustjem (T. 1: 1), ki ju lahko po podobnih na izžanskih koliščih pripišemo fazi Ig II. Fragmenta sta tehnično slabo izdelana, brez vsakega ornamenta na ravnem ustju; to daje slutiti, da sta kasen odmev faze Ig II na Ljubljanskem barju. Druga prazgodovinska keramika te sonde kaže sliko poznejšega datuma, po fakturi precej sorodno s keramiko kolišča pri Blatni Brezovici, pa vse do grobe keramike starejše železne dobe pri nas. Bližnja klasifikacija zaradi malih in atipičnih fragmentov ni mogoča.

Procentualna pripadnost in razporeditev gradiva je v sondi 3 in 7 ista kot v sondi 1. Izstopajo le kosi na T. 1: 2—7. V sondi 3 je bil v drugi plasti (15—25 cm) najden fragment rimskega domačega lončka, okrašenega z odtisom zobatega kolesca. V tej plasti smo tudi našli fragment največjega oboda prazgodovinske posode, katere rame je bilo okrašeno z vertikalnimi kanelurami in ovalnimi vbodi pod njimi (T. 1: 2). V globini 30 cm pod površino pa je bil najden tudi majhen fragment ostenja posode, na katerem je po vsej površini preplet dokaj globoko odtisnjenih grobih kanelur (T. 1: 6). Poleg teh dveh fragmentov pa so ležali manjši fragmenti rimske in prazgodovinske keramike, ki pa so popolnoma atipični.

V sondi 7, in sicer v njenem jugozahodnem delu ter na samem dnu (55—60 cm), so bile najdene tri fragmentirane zajemalke sivo rjavkaste barve. Narejene so iz neprečiščene gline, pomešane z dokaj grobimi zrnci peska (T. 1: 3, 4, 5). Poleg njih je ležal fragment ramena posode (terine), na katerem so vidni brez reda žigosani trikotniki (T. 1: 7).²

Na prvi pogled kažejo kosi na T. 1: 2—7, da kulturno pripadajo alpskemu faciesu lengyelske kulture in imajo analogije na vrsti slovenskih najdišč.³ Naše tri zajemalke imajo analogije na vseh naših najdiščih alpskega faciesa lengyelske kulture, najbližje analogije je najti na kolišču ob Resnikovem prekopu pri Igu na Ljubljanskem barju.⁴ Fragmenta na T. 1: 2, 7, pripadata ramenoma dveh terin, vsaj v prvem primeru z dokaj usločenim spodnjim delom posode. Rame obeh primerkov je polkrožno in ornamentirano, v prvem primeru (T. 1: 2) so si sledili snopi

² Vsi keramični fragmenti zrisani na T. 1: 2-7 so po fakturi popolnoma enaki žlicam.

³ Drulovka — J. Korošec, Drulovka. Zbornik fil. fak. 3: 4 (1960); Ajdovska jama — J. Korošec, Kulturne ostaline v Ajdovski jami pri Nemški vasi. Razprave SAZU 3, 1952; Resnikov prekop — J. Korošec, Kulturne ostaline na kolišču ob Resnikovem prekopu, odkrite v letu 1962. Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji (1) 1964, 25 ss (odslej: J. Korošec, Kulturne ostaline); S. Pahič, Neolitske jame v Brezju pri Zrečah. Arh. vestnik 7, 1956, 227 ss; A. Bolta, Neolitska naselbina na Rifniku. Arh. vestnik 13-14, 1962-63 (1963) 287 ss; F. Leben, Materialna kultura in izsledki arheoloških izkopavanj v Kevdercu in Lubniški jami. Acta carsologica 3, 1963, 215 ss; J. Korošec, Neo- in eneolitski elementi na Ptujskem gradu. Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji 2, 1965, 5 ss; P. Korošec, M. Uršič, Neolitske in eneolitske ostaline iz okolice Krškega. Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji 2, 1965, 55 ss.

⁴ J. Korošec, Kulturne ostaline, T. 4: 2, 4; 12: 3.

poševnih kanelur z ovalnimi vbodi pod njimi, v drugem primeru pa gre za žigosanje s predmetom trikotnega vrha (T. 1: 7). Po profilu analogne terine niso bile najdene na kolišču ob Resnikovem prekopu,⁵ najti pa je najbližje enake na Drulovki⁶ in drugih slovenskih najdiščih. Zelo verjetno je, da gre tu za neko kronološko razliko obeh skupin najdišč, najbrž majhno, pri čemer je vsaj začetek življenja na kolišču ob Resnikovem prekopu zgodnejši kot pa na Drulovki in na novem najdišču pri Bevkah.⁷ Seveda pa bo pravilnost teh naših domnev in študij že detaljnega razvoja alpskega faciesa lengyelske kulture moglo razvozlati le novo gradivo iz najdišča pri Bevkah.

Iz stratigrafske lege gradiva iz Bevk je razvidno, da fragmenti niso bili in situ, ampak so ležali v sekundarni legi. Sklepamo lahko, da so bili na ta prostor naplavljeni ali pa so bili dalj časa izpostavljeni vodnemu izplakovanju. To domnevo potrjuje zunanja podoba naših keramičnih fragmentov, katerih površina je izprana tako, da so ponekod ostale jamice izpranih zrnc peska, ponekod pa štrlijo posamezni drobci peska nad površino stene posode (do 0,5 mm) in izključujejo možnost, da bi dobili to lego že pri obdelavi. Srečali smo se torej s popolnoma sorodnimi pojavi, kakršne smo srečali že na gradivu kolišča na Resnikovem prekopu.⁸ Sledov kolišča oziroma nasebine ni bilo mogoče zaslediti, po vsej verjetnosti pa mora biti kje v bližini. Po konfiguraciji terena jo je mogoče iskati južno ali jugovzhodno in jugozahodno od lege naših sond, to je ob robu nekdanjega jezera okoli osamelca Bevke.

Te slučajne najdbe so sicer zelo skromne, vendar pa pomembne, kajti fragmenti dokazujejo, da moramo pričakovati tudi na severnem robu Ljubljanskega barja nasebino alpskega faciesa lengyelske kulture. Podrobni študij ter kronološko postavitev tega novega kolišča do onega na Resnikovem prekopu, ki kaže, da je nekoliko starejše ter onega na Velikem mahu,⁹ ki kaže, da je nekoliko mlajše, pa bodo mogla razjasniti šele nova raziskovanja.

⁵ J. Korošec, *Kulturne ostaline*, 37. — Rame terin na kolišču ob Resnikovem prekopu ni nikoli tako polkroglo in tudi spodnji del posode ne usločen. Rame naših terin teži bolj h horizontalni legi, na kolišču ob Resnikovem prekopu pa je postavljeno bolj pokončno. Zato je kot, ki ga opisujeta rame in spodnji del terin na Resnikovem prekopu večji, kot je na našem primerku T. 1: 2.

⁶ J. Korošec, *Drulovka*. Zbornik fil. fak. 3: 4 (1960), npr. T. 10: 1, 2; 11: 1; 16: 1 itd.

⁷ Tako domnevo za razmerje med Drulovko in Resnikovim prekopom nakazuje že J. Korošec, *Kulturne ostaline*, 41.

⁸ J. Korošec, *Kulturne ostaline*, 38 ss.

⁹ S. Jesse, Poročilo o sondiranju v okolici Iga pri Ljubljani. Arh. vestnik 5, 1954, 95 ss; T. Bregant, *Ljubljansko barje* (predkongresna publikacija — VIII. kongres pra- in protozgodovinarjev — v tisku).

ZUSAMMENFASSUNG

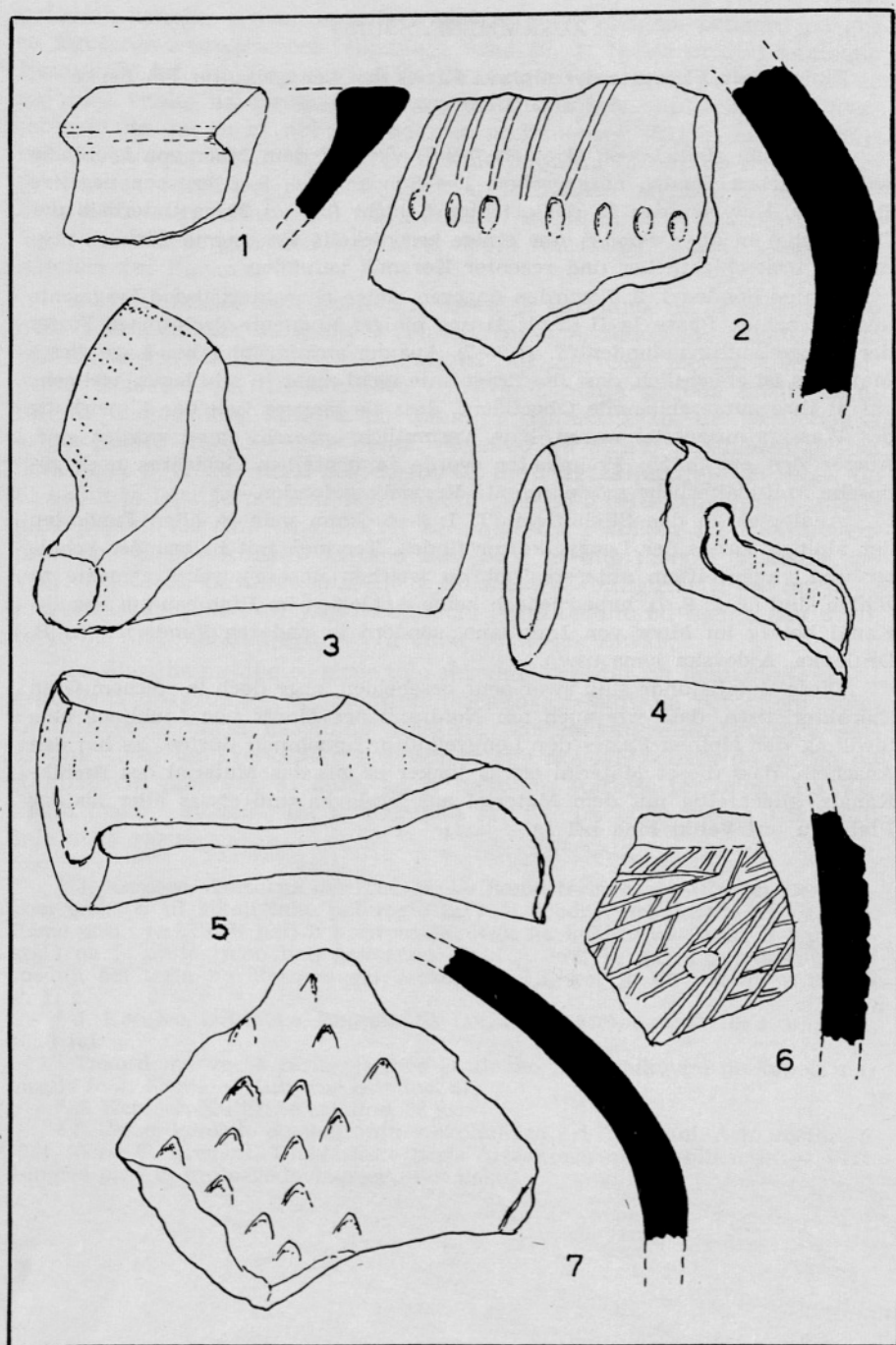
Einige neue Elemente der alpinen Fazies der Lengyelkultur bei Bevke auf dem Moor von Ljubljana

Im Raum südlich von Gradišče bei Bevke auf dem Moor von Ljubljana wurden sieben Sonden ausgegraben. Die Sonden 2, 4, 5, 6 ergaben negative Resultate, bzw. wurden in der seichten Schicht (bis zu 30 cm unterhalb der Oberfläche) in allen Sonden nur einige zerbröckelte Fragmente gänzlich atypischer urgeschichtlicher und rezenter Keramik gefunden.

In den Sonden 1, 3, 7 wurden dagegen einige charakteristische Fragmente aus der späten Phase Ig II (T. 1: 1) und einiger Elemente der alpinen Fazies der Lengyelkultur gefunden (T. 1: 2—7). Aus der stratigraphischen Lage dieses Materials ist ersichtlich, dass die Fragmente nicht mehr in situ lagen, vielmehr verrät ihre ausgeschlammte Oberfläche, dass sie längere Zeit der Einwirkung des Wassers ausgesetzt waren, bzw. vermutlich angeschwemmt worden sind. Ausser den erwähnten Fragmenten wurde in denselben Schichten noch römische, mittelalterliche sowie rezente Keramik gefunden.

Analogien zu den Stiellöffeln (T. 1: 3—5) kann man in allen Fundorten der alpinen Fazies der Lengyelkultur finden. Terrinen mit halbrunder Schulter und geschweiftem unterem Teil, zu welchen unsere zwei Fragmente zu zählen sind (T. 1: 2, 7), haben jedoch keine Analogien im Pfahlbau am Resnik-Kanal bei Ig im Moor von Ljubljana, sondern in anderen Fundorten (z. B. Drulovka, Ajdovska jama usw.).

Diese Zufallsfunde sind zwar sehr bescheiden, aber doch in solchem Grad charakteristisch, dass wir auch am Nordrand des Moors von Ljubljana eine Siedlung der alpinen Fazies der Lengyelkultur annehmen dürfen. Es hat den Anschein, dass dieses Material etwas jünger ist als das Material des Resnik-Kanals, gleichzeitig mit dem Material aus Drulovka und etwas älter als der Pfahlbau auf Veliki Mah bei Ig.

Bevke. 1 sonda — Sonde 1; 2, 6 sonda — Sonde 3; 3—5, 7 sonda — Sonde 7.
1—7 = 1/1

PRAZGODOVINSKA NAJDBA IZ OČESLAVEC

STANKO PAHIČ

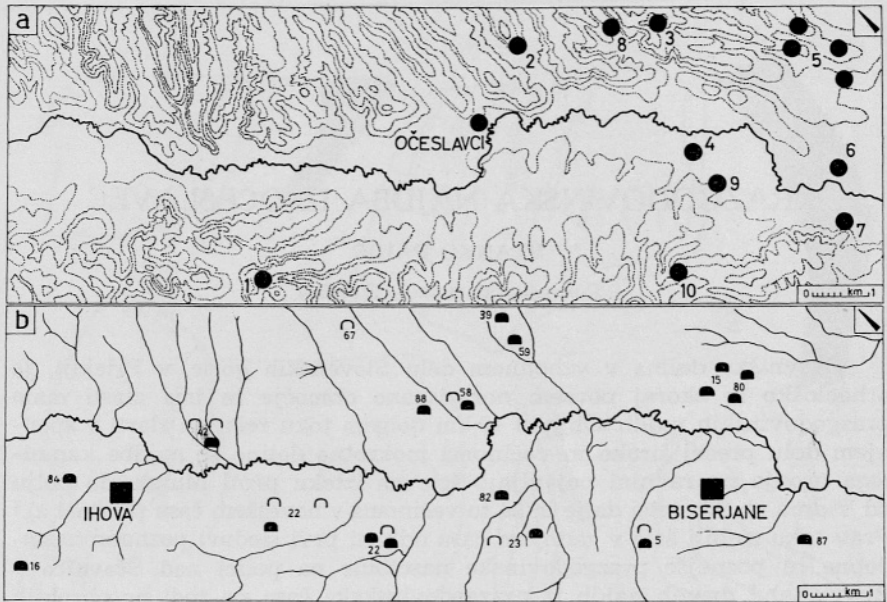
Pokrajinski muzej, Maribor

Ščavniška dolina v vzhodnem delu Slovenskih goric, v Prlekiji, je arheološko še skoraj povsem neraziskano območje in ima zlasti malo prazgodovinskih najdb. Ob nad 40 km dolgem toku rečice z zlasti v spodnjem delu precej široko in večinoma mokrotno dolino se najdbe kamnitega orodja po ravnini pojavljajo šele na izteku proti Murskemu polju od Vidma ob Ščavnici dalje in še to večinoma v novejšem času (karta 1 a).¹ Prav tako so bili šele v zadnjem času odkriti prvi sledovi poznobronastodobne in poznejše prazgodovinske naselbine na polici nad Ščavnico v Biserjanah,² drugih najdb iz prazgodovinskega časa pa tudi po obrobjih doline ni mnogo.³ Gosteje je bilo naseljeno območje doline in njene okolice, sodeč po številnih gomilah, šele v antičnem obdobju, ki nas tu posebej ne zanima, čeprav je verjetno, da se med temi gomilnimi grobišči skriva tudi kakšna prazgodovinska gomila (karta 1 b).⁴

Doslej komaj opažena pa je ostala prazgodovinska najdba iz Očeslavec, tembolj, ker je večina razkropljena. Tam je na jugovzhodnem robu vasi, sto metrov pod krajevno cesto, že na ravnini tik ob vznožju gričevja, izvir slatine, ki ga je leta 1885 v graških »Mittheilungen des naturwissenschaftlichen Vereins für Steiermark« opisal in analiziral A. F. Reibenschuh.⁵ V njegovem poročilu so med drugim omenjene tudi nekatere arheološke najdbe, ki so bile odkrite leto poprej pri enem zadnjih poglobljanj izvira in ki so deloma predmet tega poročila. Zaradi lažjega razumevanja tukaj po Reibenschuhovem opisu skiciranega profila (skica) je naveden njegov tekst v prevodu:

»Pri poglobljanju so naleteli v posameznih plasteh tal na zelo zanimive najdbe, od katerih navajam tukaj le pomembnejše.

Počenski od površine navzdol, sta sestavljala tla do globine 4 m naplavljen pesek in pretežno glina, na gosto prevlečena s kosi lesa in ostanki grmovja; tu vmes sta bila najdena nož in bodalo iz železa. Naslednja plast, 30–40 cm debela, konglomerat, je vsebovala dobesedno vlepljene okamenele korenine rastlin in kosce lesa, posebno mnogo je bilo okamenelih korenin kolmeža (*Acorus calamus*). Do globine 5 m, računano z vrha, je sledila plast kremenovega peska, pomešanega s sljudo, v kateri so bile številne kosti, zlasti okremenela rebra in medenice. Pri nadaljnjem poglobljanju do globine 8,5 m so zadeli na oblogo zgoraj omenjenega prvotnega izvira. Ta obloga je bila izdelana iz kalanega lesa, katerega gornji del je bil pooglenel in se je rahlo luščil, spodnji pa je bil večinoma oka-

Karta — Karte 1: a) Prazgodovinske najdbe v srednji Ščavniški dolini. Številke ustrezajo tistim v kurzivnem tisku pri omembah najdišč v opombah 1—4. — Urgeschichtliche Funde im mittleren Ščavnicatal. Die Ziffern entsprechen den kursiven bei den in Anm. 1—4 angeführten Fundorten — b) Antične najdbe v srednji Ščavniški dolini. Številke ustrezajo seznamu gomilnih grobišč v Časopisu za zgod. in narod. NV 1, 1965, 12 ss. Ihova in Biserjane = ruševine antičnih stavb. — Römerzeitliche Funde im mittleren Ščavnicatal. Die Ziffern entsprechen jenen im Verzeichnis der Hügelgräberfelder im Časopis za zgod. in narod. NV 1, 1965, 12 ss. Ihova und Biserjane = römerzeitliche Gebäudereste

menel. Zraven so se našla manjša okostja, oklepi želv in predvsem več kosov rogovja, ki je bilo poslano v deželni muzej Joannej. Na pobudo predstojnika tega muzeja gospoda dr. Sigmunda Aichhorna so bili kosi sestavljeni in spoznani kot rogovje orjaškega jelena (*Cervus megaceros*). Ta je sedaj že razstavljen v dvorani prirodoslovnega muzeja, namenjeni za najdbe iz Štajerske, kjer vzbuja veliko pozornost. Druge važne najdbe v izkopanem gradivu, ki je vsebovalo tudi kose sige, dleto iz kosti in kladivo iz serpentina, je prejel muzej v Celju, medtem ko je Kabinetu za novce in starine v Gradcu pripadla tu najdena sulična konica iz bronu. Ta je 14 cm dolga, 15—30 cm široka, ostrih obrisov ter ima do konca potekajoč tulec z luknjicama ob straneh. Ta zanimiva najdba ima v vitrini že oznako »Najdišče: Sulzdorf«.

Nadaljnja plast je bil lignit v debelini pol metra kot prehod k laporju, ki je predstavljal podlago ...»

V celjskem muzeju shranjene najdbe so bile leta 1955 v okviru medsebojne zamenjave oddane muzeju v Mariboru, kjer so shranjene še sedaj.⁶

1. Vrhnji del kladvaste sekire, izdelane iz temno zelenega lisastega kamna. Zatilje je ravno izbrušeno, celotni del nad osredjem z luknjo zožen in nekoliko konično oblikovan. Širši stranici sta ravni, ožji pa obli. Pri luknji se sekira po šibkem izbočenem robu razširi, a je na polovici luknje prelomljena. D. še 6,6, deb. 3,8, š. do 5,4, d. zatilja 5, pr. luknje 2,3 cm. Inv. št. A 2464. T. 1: 1.

2. Nepravilno izoblikovana krogla iz apnenca. Pr. 6,4—7,7 cm. Inv. št. A 2465. T. 1: 4.

3. Sploščeno izoblikovana krogla iz apnenca. Pr. 4,8—7,4 cm. Inv. št. A 2466.

4. Podolgovat rjavkasto siv brusni kamen oblo-oglatega preseka, s koncema, zoženima na obeh straneh. D. 10,3, deb. $1,6 \times 2,3$ cm. Inv. št. A 2467. T. 1: 6.

5. Držaj ali kladio iz jelenovega roga, oblo izbrušen, rahlo upognjen in na obeh koncih ravno odrezan. V sredini je $1,2 \times 1,3$ cm široka oglata luknja. D. 8,5, pr. 3,4 cm. Inv. št. A 2468. T. 1: 5.

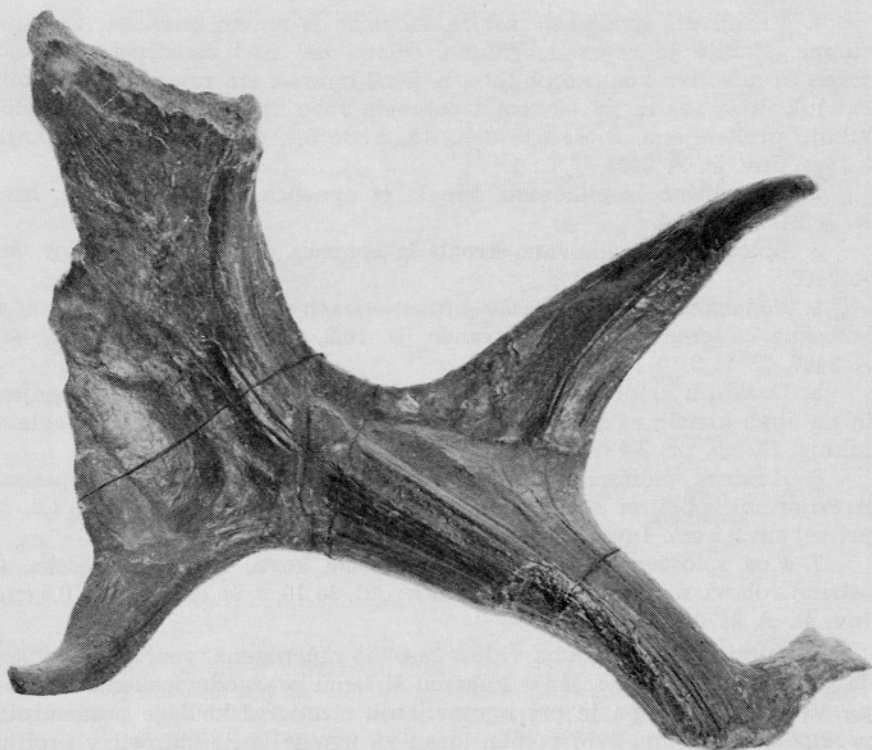
6. Koščena paličica ovalnega preseka, podolž odlomljena, s petimi izrezljanimi zobci na stanjšani širši strani. D. še 18,5, š. 2,5, deb. 1,2, š. pri zobcih 2,9 cm. Inv. št. A 2469. T. 1: 2.

7. Kos sploščene izbrušene ali odrezane kosti, oglatega preseka, z ostrimi robovi, na enem koncu odlomljen. D. še 10, š. še do 1,4, deb. 0,6 cm. Inv. št. A 2470. T. 1: 3.

V celoti vzeto je najdba videti časovno heterogena, vendar ne toliko, da bi onemogočala prisojanje kakemu širšemu prazgodovinskemu obdobju. Več nejasnosti pa je pri ugotavljanju stratigrafske lege posameznih predmetov, kar ima svoj pomen zlasti za ugotavljanje starosti v profilu naštetih plasti. Pri obravnavanju najdb moramo zato najpoprej izločiti negotovosti, ki so zvezane z njimi, in ugotoviti, s kakšnimi zanesljivimi dejstvi lahko računamo.

Predvsem je opis plasti in najdb, ki sicer ni bil namenjen za arheološko rabo, pomanjkljiv in nejasen. Po tem, kako so plasti prikazane skupaj z najdbami, lahko sklepamo, da na tistem mestu poprej še niso kopali, to pa pomeni, da zajetje izvira z opisanim lesenim okvirom ni recentno.⁷ Globina tega zajetja ni zanesljivo znana, ker je rečeno le, da so zadeli nanjo »pri nadaljnjem poglobljanju do globine 8,5 m,« torej morebiti tudi nekje med 5. in 8. metrom in pol in v plasti, ki sploh ni opisana. V tem primeru gre torej za prazgodovinsko zajetje slatinskega izvira, več kot pet metrov pod današnjo površino, pozneje verjetno opuščeno in v celoti zakrito z naplavinскими plastmi.

Prav tako ni zanesljivih stratigrafskih podatkov o legi najdb. »Nož in bodalo iz železa« sta bila najdena nekje med površino in 4. metrom v najmlajših naplavinских plasteh, a ker sta izgubljena, ne vemo, iz katerega časa sta bila, in tako smo ob zanesljiv kašipot pri ugotavljanju starosti teh naplavin. Če je bilo v grobih naplavinских plasteh med 4. in 5. metrom kaj najdb, ni posebej omenjeno. »Manjša okostja, oklepi želv in razbito rogovje« je bilo najdeno »zraven« prvotnega zajetja, torej sodijo te najdbe v enotno skupino. O drugih najdbah, med katerimi so omenjene »koščeno dleto, kladio iz serpentina in konica sulice«, je re-

Sl. 1. Očeslavci. *Megaceros giganteus* (Blumb.) — ostanki rogovja. Postglacialno (po podatkih iz Joanneja v Gradcu). Foto Kühne, Joanneum
Abb. 1. Očeslavci. *Megaceros giganteus* (Blumb.) Geweihrest. Postglazial — nach Angaben aus Joanneum, Graz. (Aufnahme Kühne, Joanneum)

čeno le, da so bile najdene »v izkopanem gradivu«. O njih torej lahko sklepamo le, da niso bile odkrite nad 4. metrom, ker bi bile v tem primeru bržkone omenjene skupaj z obema železnima predmetoma. Očitno gre torej pri njih za lego med 4. in 8. metrom in pol, torej za isti prazgodovinski nivo, ki smo ga že pripisali najstarejšemu zajetju.⁸

Dvoje podatkov: prazgodovinska starost prvega zajetja in okvirna stratigrafska lega večine obravnavanih najdb v plasti med 5. in 8,5. metrom nam je torej lahko za podlago pri ocenjevanju najdb.

Zanimiva je tudi združba predmetov v tej poslednji plasti. Rogovje je bilo najdeno v kosih, a očitno na enem mestu, ker ga je bilo mogoče v muzeju sestaviti (sl. 1). Skupek kosov ni mogel biti na mesto najdbe naplavljen od drugod, čeprav je sedaj nepopoln, zato bi bilo možno tudi, da je bil naplavljen kot celota in razlomljen na neznan način šele tukaj ali pa je bil k izviru prinesen in namenjen za uporabo. Časovno torej ta najdba nič ne prispeva, kvečjemu označuje čas, ko so ljudje tako rogovje še uporabljali za orodje.⁹ Zato pa bi bilo tembolj važno vedeti, ali so

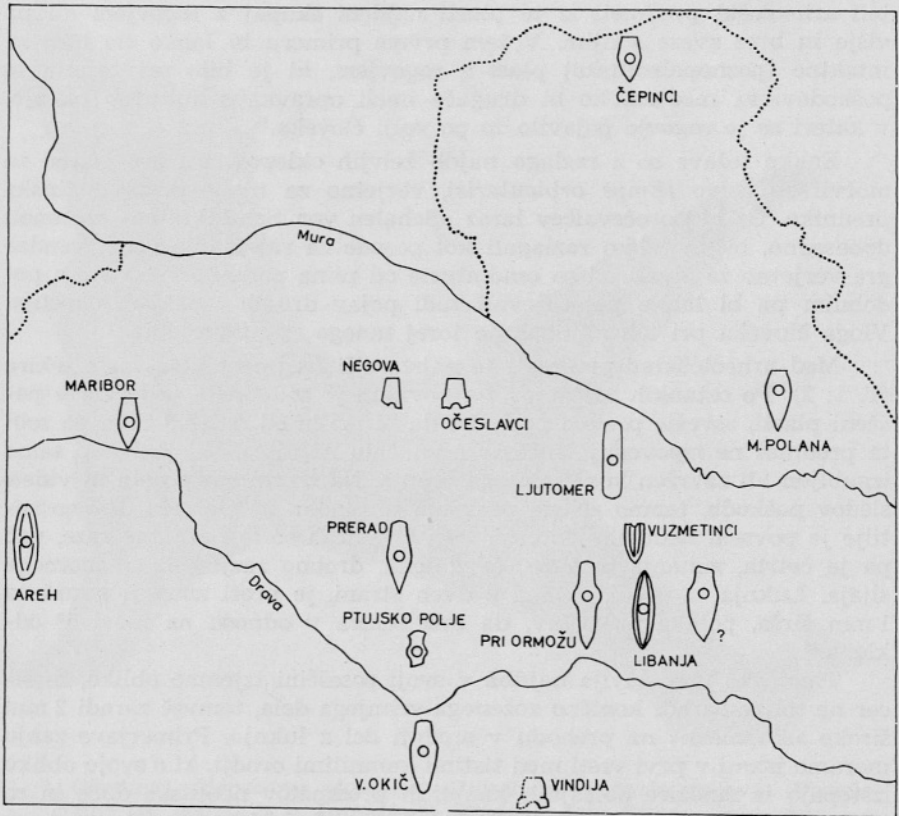
bili arheološki predmeti iz te plasti najdeni skupaj z rogovjem ali pa višje in brez zveze z njim. V tem prvem primeru bi lahko šlo tudi za intaktno (poznopaleolitsko) plast z rogovjem, ki je bilo pri zajetju le poškodovano, medtem ko bi drugače imeli opravka s kulturno plastjo, v kateri se je rogovje pojavilo že po volji človeka.¹⁰

Enake težave so z razlago najdb želvjih oklepov. Tu gre očitno za močvirsko želvo (*Emys orbicularis*), verjetno za njene prazgodovinske prednike. Če bi poročevalčev izraz »Schalen von Schildkröten« razumeli dobesedno, bi jih lahko razlagali kot posode za zajemanje vode, vendar gre verjetno za živali, ki so omamljene od plina poginile v izviru; s podobnim pa bi lahko pojasnjevali tudi pojav drugih »manjših okostij«. Vloga človeka pri teh najdbah je torej mnogo manj verjetna.¹¹

Med arheološkimi predmeti je najstarejši fragment kladivaste sekire (T. 1: 2). Po ostankih sprimkov na površini je videti, da je ležala v peščenici plasti, »sveži« prelom pa kaže, da ni prišla od daleč.¹² Sam po sebi ta predmet ne izpoveduje ničesar o značaju najdišča, saj je lahko samo izgubljen ali zavržen kos razbitega orodja. Na ohranjenem delu ni videti sledov poškodb, temno zelena površina je gladka in bleščeča. Ravno zatilje je povsem nedotaknjeno, na treh straneh so le neznatne raze, pač pa je četrta, zunanja in širša, odrgnjena, drobno razjedena in motnega sijaja. Luknja za ročaj, vrtana z dveh strani, je proti zunanji strani za 1 mm širša, poteka pa pošev, da ima sekira v odnosu na ročaj 5° odklona.¹³

Tipološko predstavlja najdba v svoji soseščini izjemno obliko, in sicer ne toliko zaradi konično zoženega vrhnjega dela, temveč zaradi 2 mm široke »stopničke« na prehodu v srednji del z luknjo. Primerjave zanj moramo iskati v prvi vrsti med tistimi kamnitimi orodji, ki s svojo obliko izstopajo iz množice običajnih kamnitih predmetov neolitske dobe in so bili pri nas že označeni kot »tujci« izdelki, ne da bi bilo mogoče po dosežanih redkih najdbah povezovati z njimi tudi zanesljive znake novih migracij.¹⁴ Prvi konični ali cilindrični gornji deli takih sekir, ki imajo izrazito oblikovan klekast ali samo odebeljen srednji del z luknjo, so v začetnih oblikah znani že iz mlajših neolitskih najdišč,¹⁵ kot izoblikovan tip pa so razširjeni — večinoma facetirani — v območju širjenja kulture vrvičaste keramike.¹⁶

Očeslavsko najdbo lahko uvrščamo v to skupino le približno, saj ne kaže ožjih sorodnosti niti s podobnimi domačimi primeri (karta 2).¹⁷ Očitna ji je tako imenovana »kovinska izrazitost«, od vrvičastokeramičnih primerov jo loči pomanjkanje facet, kljub oglatemu preseku in ravnemu zatilju pa se v bistvu še ne razhaja povsem z neolitsko oblikovno tradicijo.¹⁸ Dokler ne bo skupine podobnega kamnitega orodja, ki jo za sedaj v Podravju označujemo s »tujimi oblikami«, podrobneje proučena, a brez spremnih najdb bo to vselej težko, moramo obravnavati fragment iz Očeslavec presojeti le kot izdelek iz obdobja, ko se v obdelavi kamna že pojavlja vpliv kovinarske tehnike, a so kamniti uporabni predmeti še tolikanj potrebni in cenjeni, da je njihovi izdelavi posvečena še vedno precejšnja pozornost. Istočasno pa lahko vidimo v njej odmev, ko je bilo dotedanje sorazmerno zatišje neolitsko-eneolitske naselitve na tem ob-

Karta 2. Kamnito orodje »tujih« oblik v Podravju in Pomurju
 Karte 2. Steingeräte mit »fremden« Formen in Podravje und Pomurje
 (Drau- und Murgebiet)

močju prav tako že razgibano z novimi trgovskimi vplivi ali morda celo — vsaj drugod izven Slovenskih goric — z migracijami.¹⁹ Iztrgan iz prvotnega okolja ali vsaj z neznanimi podrobnimi najdiščnimi okolnostmi učinkuje fragment sekire v Očeslavcih tudi kulturno kot torzo, časovno pa bi ga še najlažje uvrstili v eneolitik ali začetek bronzaste dobe.

Brusni kamen T. 1: 6 je časovno netipičen, po znanih primerjavah in mnenjih verjetno sodi v kovinsko obdobje, v tem primeru pač bronzasto dobo; lahko je seveda tudi starejši, značilno zanj pa je predvsem to, da je brez sledov uporabe.²⁰

Enako časovno nedoločni sta obe apnenčasti krogli (T. 1: 4), kakršne se pojavljajo kot ena izmed osnovnih priprav za drobljenje bodisi barv bodisi žita in podobnega v širokem časovnem razponu od neolitika pa vsaj do konca bronzaste dobe.²¹ Tu je njun pojav, zlasti če pomislimo še na pripadajočo, sedaj izgubljeno skledičasto podlago, tembolj zanimiv, ker

sta to po svojem značaju tipična seliščna predmeta in bi tako govorila za naselje ali vsaj uporabo v neposredni bližini najdišča.²²

Roženo kladivo T. 1: 5 se že bolj določno uvršča med najdbe iz kovinske dobe. Oba konca roga sta bila odrezana, robovi pa pošev obrezani. V obliki podolžnih robov širine do 1 cm je obrezana tudi površina, kar ni izjemen pojav.²³ Tanjši konec je nekoliko vbočen in ima mrežasto tkivo v glavnem nepoškodovano, medtem ko so na drugem koncu ob robovih vidni sledovi obdrgnin, v sredini pa je neenakomerno izoblikovana do 3 mm globoka jamica. Vsekakor je bilo mogoče skozi rog prebiti komaj 1,4 cm široko in 2,8 cm globoko luknjo le z ostrim in tankim orodjem, kakršno si lahko predstavljamo le v bronastem dletu. Oglate odprtine v roženem orodju so v različnih oblikah znane že razmeroma zgodaj na eneolitskih najdiščih.²⁴ Po gladkosti in enakomernosti sten gre tu za skrbno izdelavo, vendar ne tolikanj natančno, da ne bi prišlo do naključnih deformacij osnovnega tlorisa kvadrata: na širšem zunanjem koncu je ta nekoliko »poševen« — v obliki paralelograma, na ožjem notranjem pa ima obliko trapeza. Stene luknje so še danes obložene s smolnato gmoto, ki je nekoč zatesnjevala vtaknjeni oglati držaj, sodeč po sledovih podolžnih raz in ostankih lesovine, očitno iz lesa. Podobno kot pri kamniti sekiri je tudi tu širši del odprtine na zunanji, odročni strani, odkoder so morali natikati ročaje in tako preprečevati, da pri delu niso zdrknili z njih. Glede na tehnološke ugotovitve in redke časovno zanesljivejše primerjave menimo, da sodi obravnavano kladivo verjetno v pozno bronzasto dobo oziroma obdobje kulture žarnih grobišč, vsekakor pa od te datacije bistveno ne odstopa.²⁵

Mnogo bolj nejasen po svoji funkciji je koščeni izdelek T. 1: 2, izoblikovan iz močno okamnele kosti, verjetno rebra. Od prvotne oblike je ostala še rahla zapognjenost, zunanja površina je gladka, notranja pa zaobljena. En konec manjka, tako da prvotne dolžine izdelka ne poznamo. Drugi konec je bil na notranji strani stanjšán od največje debeline 1,7 na 0,5 cm ter ravno odrezan. Sledovi brušenja ali rezanja — razen nekaj morebiti kasnejših raz? — niso opazni, pač pa so vidne po robovih do 1 cm široke prečne žlebičaste odrgnine neznanega izvora. Zobci na razširjenem koncu so bili prvotno, kot je videti še pri enem izmed obrobni zobcev, med seboj razdeljeni z 1 mm širokimi vrezi. Od teh je ostal nedotaknjen samo en krajni, drugi trije pa so trikotno — in sicer nekoliko pošev — obrušeni od neznane rabe, tako da je od prvotne oblike presledkov ostalo nepoškodovano le še dno vrezov.

Rabe tega predmeta si kljub navedenim sledovom ne moremo pričljivo razložiti, tembolj, ker ni na razpolago nobenih primerjav. Če je razlaga izrabe presledkov med zobci — robovi zobcev so videti povsem nedotaknjeni — pravilna, bi prišla v poštev še najprej uporaba v zvezi z nitmi (pri statvah?), toda čemu le s tremi?²⁶

Neznan je tudi pomen obdelanega kosa kosti T. 1: 3. Videti je, da gre za kos cevaste kosti, ki se proti širšemu koncu stanjša od 7 na 4 mm. Zunanja stran je povsem gladka, notranja pa je podolž do polovice obrezana. Ožji in debelejši konec je odlomljen, širši in tanjši pa je bil odrezan, pri čemer se je vogal odlomil. Odrezana sta tudi oba podolžna

robova, eden bolj grobo, da kaže prečna rebra, drugi pa zelo skrbno, kot bi bil odžagan, saj ima drobne poševne raze.

Okvirno bi torej smeli te najdbe pripisati večinoma pozni bronasti dobi ali še nekoliko poznejšemu času. V poštev prihaja že zaradi bronaste sulice, ki je tu ni bilo mogoče obravnavati posebej, tisti čas, ki ima tudi sicer v soseščini znake širjenja naselitve, to je obdobje kulture žarnih grobišč. Iz te navidezne enotnosti izstopa fragmentirana kamnita sekira, ki kaže na drug, bolj zgodnji čas, približno na začetek bronaste dobe ali morebiti celo še na eneolitik. Na ta način se zdi, da gre za najdbe iz dveh naselitvenih obdobj, od katerih ima mlajša očitno prevago, po čemer lahko domnevamo, da je bil izvir bržkone šele tedaj zajet. Do popolne jasnosti samo po tej primerjalni poti ne bo mogoče priti, zlasti ker manjka časovno določnejšega gradiva. S tem mislimo tudi na ostanke keramike, ki so se morebiti družili z opisanimi predmeti, a so jih kopači kot nepomembne črepinje bržkone zavrgli.²⁷

Zemljepisna lega najdišča sama po sebi ne izdaja ničesar posebno določnega. Kot vidimo po najdbah kamnitega orodja v soseščini, je bil ta predel Slovenskih goric ob koncu neolitika ali v eneolitiku že prvič poseljen, drugi val naselitve pa se v zadnjem času vedno bolj nakazuje z najdbami kulture žarnih grobišč ob koncu drugega tisočletja. Na sledove najstarejših naselbin nas za sedaj najbolj opozarjajo okrog selišč osredotočene najdbe kamnitega orodja, o drugem valu pa bi tudi na podlagi očeslavskih najdb smeli reči, da se ni ustavil v okolici Vidma, koder so znane doslej najzanesljivejše najdbe. Kot najdbe kamnitega orodja po obrobjih Ščavniške doline tako tudi redki bronasti predmeti kažejo pota, do koder so nekoč prodrli ljudje, a drugih dokazov za sedaj še ni.

Ko iščemo zveze med prazgodovinskimi naseljenci Slovenskih goric in slatinskimi vrelci na območju med Radenci in Lenartom, kot ga na karti prikazuje in opisuje Šlebinger,²⁸ ne vidimo trenutno dovolj prepričljivih povezav. Slatinsko območje ne kaže nobenega takega osredotočenja arheoloških najdb, ki bi kazalo posebno gostoto naselitve ali bi se določno razlikovalo od sledov naseljevanja drugod. Zlasti najdbe kamnitega orodja kažejo, da je bilo težišče naselitve Slovenskih goric v prvem neolitsko-eneolitskem obdobju povsem drugje, a tudi tendence naseljevanja kažejo iskanje primernih leg in manj vodnih izvirov.²⁹ V obdobju kulture žarnih grobišč je očitna smer prodiranja ob vodah, dokler je okolje ob njih gospodarsko, tj. predvsem verjetno poljedelsko ugodno. Med Muro in Dravo se taka smer za sedaj kaže predvsem ob Ščavnici, medtem ko je v porečju Pesnice — z izjemo Benedikta? — za sedaj položaj še nejasen. Slatinsko območje je zlasti med Benediktom in Radenci precej manj poseljeno. Iz tega bi lahko sklepali, da je povezava med očeslavskim vrelcem in prazgodovinsko naselitvijo tega kraja predvsem le naključna: izvir so ljudje s pridom uporabljali in si ga morebiti res že v obdobju kulture žarnih grobišč ali prej celo uredili, osredotočali pa se ob njem in ob drugih izviroh najbrž niso.³⁰

Neznan nam je na obravnavanem območju tudi odnos Rimljanov do slatine, tembolj ker v Očeslavcih ni ohranjenih nobenih pri vrelcu najdenih antičnih najdb. Naselitev Ščavniške doline je bila tedaj gostejša,

a težišča se po videzu spet niso snovala na slatinskem območju, temveč po drugih vidikih. Obsežnejše gomilno grobišče v Stavešincih je resda blizu izvirov v teh krajih, a prav tako in še gosteje so bila naseljena ploska pobočja pri Negovi, očitno je osredotočenje štirih gomilnih grobišč med Dragotinci in Slaptinci vzhodno od Vidma, izredno skromne pa so npr. antične najdbe pri Radencih. Razvaline antičnih stavb na Jamni, v Ihovi in Drvanji ne kažejo nobenega posebnega odnosa do slatine, prav tako, kot ga ne kažejo današnja naselja z edino izjemo Radinec, kjer so zunanji posegi ustvarili umeten razvoj. V nasprotju s toplicami, ki so bile cenjene in ponekod že v antiki negovane čez lokalne okvire, pri odnosu do slatin opazamo komaj kakšen omembe vreden interes.³¹ Vsekakor nam vsaj v naših krajih pomanjkanje antičnih najdb komaj dovoljuje povezovati prvotna zajetja slatinskih vrelecev z lesenimi okviri s posegi Rimljanov oziroma o tem za sedaj vsaj še ni jasnih dokazov.

Najdba v Očeslavcih je zanimiva še po tem, da nam hkrati z arheološkimi predmeti nudi vpogled v nastajanje dolinskih tal v zadnjih tri tisoč letih. Nekdanja površina dna doline je tod v tistem času, sklepajoč po legi najdb in v prepričanju, da so bile tam odkrite in situ, ležala vsaj 4 metre pod sedanjo dolino, spočetka pa očitno še več. Opis plasti pod petim metrom nam sicer ni znan, a iz tega, da ni posebej omenjen, bi smeli sklepati, da je bila precej enotna in morda tudi neizrazita. Tu bi nas zanimala še zato, da bi videli, če je vrezovanje Ščavnice v dno doline seglo prav do najspodnje, lignitne plasti, ali pa se je ustavilo že poprej. V času prve naselitve teh krajev je voda tod verjetno že odkladala s pobočno erozijo nabrano in predelano gradivo.³²

Iz dosedanjega opisa tudi ne moremo zatrdno ugotoviti, kdaj so nastale grobe poplavne plasti med 4. in 5. metrom. Izdajajo nam povečano transportno moč Ščavnice, ki je hkrati s povečanjem svojih vodá očitno pričela prenašati z izpiranjem sosednjega gričevja pridobljene prodne plasti. Prvih 60 do 70 cm se je plast kremenovega peska nabirala počasneje, s počasnejšim transportom pa se je tudi naplavljenno gradivo spotoma dovolj zdrobilo. Po tej daljši fazi močnejšega poplavljanja je prišlo še do silnejšega izpiranja in močnejših poplav, ki so nanesele vrh peska še — pozneje v konglomerat sprijet — prod. Celotna debelina teh dveh plasti izdaja daljši, a enakomeren proces, ki bi ga bilo mogoče, kolikor nimamo ob pomanjkljivem opisu le opravka s starejšimi plastmi, povezovati z nastopom vlažnega podnebja v zgodnji prvi polovici zadnjega tisočletja pred našim štetjem.³³

To ugibanje bi bilo nepotrebno, če bi poznali natančne lege arheoloških najdb, v tem primeru tudi obeh železnih predmetov iz gornje plasti nad 4. metrom. Njen pretežno peščenoglinasti sestav kaže, da je intenzivnemu poplavljanju sledila doba umirjenega toka Ščavnice, zmanjšanega erozijskega delovanja sedaj morebiti bolj pogozdenih gričevnatih površin in počasnega odlaganja na dnu doline. »Kosi lesa in ostanki grmovja« so pri tem bržkone le znak občasnih letnih poplav, kakršne se v Ščavniški dolini vrstijo še dandanes. V smislu take razlage se je torej holocensko dno doline polagoma dvigalo do današnjega dne, to dviganje pa bržkone še traja. Ker pri tem ni šlo za izoliran lokalni pojav, bi mo-

rali do podobnih ugotovitev priti tudi kot drugod, a žal ne razpolagamo s podatki o tem.³⁴ Tu prikazani profil z druge strani gričevja pri Radencih zato ni namenjen vzporejanju, temveč ponazoritvi, kaj je v sestavu različnih tal morebiti skupnega (skica).³⁵

Posredno bi si lahko podobo slovenjegoriških dolin v arheološki davnini poskušali pridobiti z lego nižinskih arheoloških najdišč. Tako npr. v dolini Ščavnice razen predmetov iz Očeslavec za sedaj ni drugih prazgodovinskih najdb na samem dnu doline ali pa so prispele tja šele v času po njihovi nekdanji rabi, kot bi smeli sklepati po kamnitem orodju okrog Vidma in v Lukavcih.³⁶ Zaplavljenost doline je morala tudi v poznejših obdobjih nenehno povzročati mokrotna tla, zato neposredno ob vodi tudi ni antičnih najdb.

Podobno je tudi s sosednjo Pesniško dolino, kjer se kamnito orodje pojavlja šele na Ptujskem polju med Gorišnico in Mihovci, a tudi tam deloma v drugotni legi.³⁷ Tudi tu antične najdbe ponazarjajo razvoj doline na poti k današnjosti: antična stavba v Grušeni ob zgornjem toku je bila še tik ob vodi, medtem ko so najdbe iz Pernice že na »polotoku« sredi doline, gomile v Trnovski vasi pa, čeprav na ravnem, 1 km oddaljene od Pesnice. Neposredno ob njenem toku so antične najdbe šele od Gorišnice dalje, to pa je bilo zlasti za mimo vodečo savarijsko cesto usodno.³⁸ Dno doline je bilo tako v arheološkem obdobju bistveno drugačno od današnjega, in sicer najbrž že od Zg. Kungote dalje vse do diluvialnih prodnatih tal Ptujkega polja, ki so reki zaprla pot naravnost do Drave in jo usmerila proti vzhodu. Globinskih arheoloških najdb ni iz tega območja nobenih, čeprav je regulacija Pesnice v zadnjih letih nudila zanje dokaj možnosti, zato debeline in starosti naplavinskih plasti ne moremo preverjati na nobenem primeru.³⁹

Podobno je bilo najbrž tudi z drugimi slovenjegoriškimi dolinami, zlasti s tistimi ob večjih potokih, kot so npr. Globovnica, Velka, Ročica-Drvanja, Rogoznica, Sejanski potok, Lešnica, Pavlovski potok in Trnava. Mokrotna in travniška dna teh dolin so danes le izravnava različne zaplavljenosti, pri čemer so globine tal v arheoloških obdobjih neznane, bile pa so verjetno tudi zaradi krajevnih razmer različne. Kar je tod znanih arheoloških najdišč, ležijo vsa na obronkih pobočij ali varnih suhih legah nad dnem dolin, morebitne globinske najdbe pa nam doslej niso znane.

K ugotavljanju nekdanjih tal dolin bi lahko prispevale tudi lege cestišč rimskih cest, vendar poteka po obrobju Slovenskih goric le ena, ki ima zanesljivo ugotovljene sledove tras, to je savarijska, ki pa se gričevja dotika le na iztekah med Ormožem in Središčem. Prav tam so struge potokov še danes ozko in globoko vrezane, cestišče rimske ceste pa na današnji površini, torej se je od antičnih časov spremenila najbolj le globina potočnih korit.⁴⁰ Morebitne druge ceste, kolikor so imele dovolj obstojna cestišča, doslej še niso bile zanesljivo ugotovljene, zlasti pa ne na poteku prek dolin; pri tem mislimo predvsem na domnevano traso med Ptujem in Radgono, ki je morala prečkati tudi Pesnico in Ščavnico, ter na cesto za Flavio Solvo, ki je nekaj časa peljala ob gornji Pesnici.⁴¹

Globina Tiefe m	a OČESLAVCI 1884	b BORAČEVA (Hygeia) 1885
0		
		črnica — Humus
1		
2	glina in naplavljen pesek — Lehm und angeschwemmter Sand (nož in bodalo iz železa — Messer und Dolch aus Eisen)	
3		pusta glina — magerer Lehm
4		
	konglomerat — Konglomerat	
5	kremenčev pesek — Quarzsand	
		debelozrnat pesek — grobkörniger Sand
6	?	
	(različne najdbe — verschie- dene Funde)	mastna modrikasta glina — fetter bläulicher Lehm
7	leseno zajetje — Brunnenkranz	peščena glina — sandiger Lehm
8		kremenčeva siga — Kieselsinter
	lignit — Lignit	
9		
10	lapor — Mergelstein	
11		pesek prodovje Sand Schottergerölle
12	izviri — Quellen	izviri — Quellen

Skica. Profila slatinskih vrelcev v Očeslavcih in Boračevi
Skizze. Profile der Mineralquellen in Očeslavci und Boračeva

Ob obrobjih slovenjegoriških ravnin je Apaško polje bržkone v celoti nekdanjo poplavno območje Mure. Kdaj je tekla nekdanja Mura ob znožju gričevja, nekako v smeri današnje Plitvice, ni znano. Ob današnji glavni cesti prek ravnine je le nekaj nezanesljivih antičnih najdb, antične stavbe v Stogovcih pa so stale že na terasi nad staro strugo.⁴² Če je v času tega zaselka tekla Mura še po njej, je pot proti Radgoni vodila najbrž po znožju gričevja, podobno kot današnji kolovozi ob pobočju, sedaj že spremenjenem z erozijo. Gomile na ravnini v Podgradu, ki jih danes ne moremo zatrdno pripisati bodisi samo prazgodovinskemu, bodisi samo antičnemu obdobju, ležijo že na višjem desnem bregu Plitvice, torej že izven dosega Mure.⁴³

Podobno je z Murskim poljem med Radgono in Ljutomerom oziroma Šafarskim. Tudi tu imamo poleg današnjega toka Mure še sledove starih strug ob zahodnem robu polja, občutno zlasti od Vučje vasi dalje, ko doseže razdalja med obema skrajnostima med Veržejem in Lukavci tudi 6 km. Vmesni rokavi puščajo na videz nedotaknjeno ravnico le v ozkem pasu med Veržejem in Moto, kjer so tudi edine najdbe. Vendar tudi to območje ni ostalo nedotaknjeno od poplav, čeprav ga Mura sicer ni razrla.⁴⁴

Tako kot tukaj bi lahko tudi na drugih območjih Podravja navajali opazovanja le po posrednih arheoloških podatkih, vendar večinoma le po tistih, ki kažejo negativne rezultate. Ker nas to ne bi bistveno približalo k rešitvi vprašanja, na katero smo zadeli pri obravnavanju očeslavske najdbe, nadaljnje naštevaje primerjalnih opazovanj ne bi bilo smotno. Za sedaj imamo edino v Očeslavcih oporo, čeprav ne povsem zanesljivo, za ugotavljanje debeline naplavinskih plasti, ki so spremenile lice Ščavniške doline od prazgodovine oziroma antike do današnjih dni. Več takih naključnih najdb ali pa načrtna vrtanja dolinskih tal, ki so bila ob drugih delih tu in tam že izvršena, a nam podatki niso na voljo, bi lahko dalo jasnejšo podobo. Za sedaj menim, da je koristno, če smo z Očeslavci na ta problem vsaj opozorili.

OPOMBE

¹ Biserjane: Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 132, T. 2: 3. Najdišče obrabljene motike na površini njive sredi doline je očitno sekundarno (4). Žihlava: Varstvo spomenikov, kot prej, 134, T. 2: 13, 15. Prva najdba, na Kupljenovem (6) je že s pričetka »nizke« terase na položnem pobočju proti Slaptnicem in Seliščem, druga pa z višjih tal južnega brega Ščavnice in bržkone v zvezi z najdbami sedaj izgubljenih kamnitih sekir okrog žihlavske gramoznice (7).

² Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 190 in 10, 1965 (1966) 192 ss, sl. in T. 1: 9 (9).

³ V zgornjem toku Ščavnice le ena kamnita sekira v Zg. Ščavnici — Varstvo spomenikov 7, 1958-59 (1960) 288, T. 1: 4; v gričevju ob desnem bregu rečice kamniti predmeti iz Negove (1) — Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 133, T. 2: 11 in S. Pahič, Svet med Muro in Dravo (1968) 174; Negovskega vrha — Varstvo spomenikov, kot prej, 133, T. 2: 12; Kunove — v mariborskem muzeju, neobjavljeno; Coetinec — Varstvo spomenikov, kot prej, 132; Kra-

ljevec — Varstvo spomenikov 11, 1966 (1967) 115, T. 1: 3; Bučkovec — Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 132, T. 2: 2; Precetinec — Varstvo spomenikov 7, 1958-59 (1960) 316, T. 3: 3 in Kamenščaka — Časopis za zgod. in narod. 15, 1919, 64 s ter v gričevju ob levem bregu iz Kapelskega vrha — v mariborskem muzeju, neobjavljeno, Okoslavac (2) — Varstvo spomenikov 7, 1958-59 (1960) 295, T. 2: 5; Stanetinec — Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 134; Rožičkega vrha (3) — Varstvo spomenikov 11, 1966 (1967) 115, T. 1: 1, 2 in Selišč (5) — Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 133 s, T. 2: 10, 14 in neobjavljeno.

Najdbe kovinskih predmetov z istega območja so poleg očeslavskih in tulaste bronaste sekire iz Biserjan (op. 2) le še: plavutasta bronasta sekira iz doline v Sp. Kocjanu (8) — S. Pahič, op. 3, 186, sl., in tulasta bronasta sekira z znožja Ženika (10) — S. Pahič, kot prej.

⁴ Naselbinski ostanki: Ihova — Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 145 s in Biserjane — Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 191. Za gomile glej: S. Pahič, Časopis za zgod. in narod. NV 1, 1965, 12 ss — seznam in S. Pahič, op. 3, 248 ss — tabela! Navzlic nekaterim poskusom starejših piscev videti ponekod tudi prazgodovinske gomile, s tega območja v gomilah doslej ni bilo odkritih nobenih prazgodovinskih najdb.

⁵ A. F. Reibenschuh, Chemische Untersuchung neuer Mineralquellen Steiermarks. Mitt. d. Naturwiss. Ver. f. Steiermark 21 za 1884 (1885) 182 ss. Povzeto še pri: S. Erschenjak, V. Schetina, Heimatkunde des Bezirkes Oberradersburg (1887) 37 in v vodičih »Sauerbrunn Bad Radein, seine Heilmittel und ihre Anwendung (1899) 11 s ter J. Höhn, Bad Radein und seine Quellen. Braumüllers Bade-Bibliothek Nr. 101 (1909) 225 s.

⁶ Najstarejši morebitni inventarni zapis v celjskem muzeju ni ohranjen, tako da so najstarejši podatki od tam znani iz vodnika Führer durch die Sammlungen des Localmuseums der Stadt Cilli (1889) 15 s, torej kmalu po najdbi. Kamnita sekira ni posebej navedena in se verjetno skriva v skupini »Zehn Steinbeile, davon 4 ungelocht, 6 gelocht...«, od katerih noben predmet nima navedenega najdišča. Pač pa je v nadaljevanju omenjeno roženo kladiivo »Quadratisch gelochtes Beil aus Hirschhorn, gefunden 4 M. tief in einer vorrömischen Anlage beim Fassen einer Säuerlingsquelle bei Radkersburg«. Med tukaj naštetimi darovalci »J. Reitter, Dr. A. Luschin Freiherr von Ebengreuth, J. Zebusch, F. Wučnik« je morebiti kateri v zvezi s to najdbo, imena pa zadevajo očitno tudi kamnito orodje. Poleg te najdbe sta v nadaljevanju navedeni še obe krogli »Zwei kleine Steinkugeln mit einem zugehörigen ausgehöhlten Steine zum Zerkleinern, Mahlen von Getreidekörnern«. Oznake najdišča tu ni, a tudi izvotljeni kamen ni prišel s skupino predmetov v mariborski muzej.

Predmeti v celjskem muzeju sprva najbrž niso bili oštevilčeni, temveč so dobili le nalepke, in to različne. Kamnita sekira in roženo kladiivo imata nalepljena navadna listka z napisom »Sulzdorf b. Radkersburg«, kamniti brusnik in druga dva koščena predmeta imajo nalepljene polovične nalepke z napisom »Sulzdorf«, obe krogli pa nalepke druge vrste z napisom »Očeslavci«. Vse te oznake izvirajo očitno še izpred prve svetovne vojne. Po njej ali pa šele med drugo svetovno vojno so bile najdbe vpisane v takratno inventarno knjigo po zaporedju: »Schlägel eines durchlochten Steinbeils, 6 cm, Očeslavci, 59; Steinkugeln zum zermahlen von Getreide, 7 cm, Očeslavci, 70/71; Steinkugel, an beiden Seiten Vertiefungen, 5 cm, Sulzdorf, 72; Der grössere Teil eines Werkzeuges aus Knochen, Očeslavci, 78; Hammer, durchlocht, 8 cm, Očeslavci, 80.« Pri predzadnji inventarizaciji po vojni, še v celjskem muzeju, so dobili predmeti nove inv. številke: 165 (kamnita sekira), 190 (obe kamniti krogli) in (roženo kladiivo) — vse pisano rdeče ter s tušem: inv. št. 166 (brusnik), inv. št. 167 (nazobčan koščen predmet) in inv. št. 168 (drug koščen predmet).

Posplošeno in na drug način je najdbe omenil tudi C. Šleibinger, Izvestja Muz. druž. v Mariboru 1, 1932, 38: »Pri kopanju pa so zadeli na kamenito in bronasto orožje, nad temi plastmi pa na obzidje in lesene studence iz zgodovinske dobe«.

⁷ V Reibenschuhovem zapisu predvsem ni jasno, ali se stavek »Bei einem weiterem Tiefgang auf 8,5 m stiess man auf den Brunnenkranz des oben erwähnten ursprünglichen Brunnens« res nanaša na opis najstarejšega zajetja,

— po Šlebingerju »iz zgodovinske dobe«, — ki se glasi: »Die älteste Brunnenfassung ruhte auf armdicken Piloten und bestand aus einer trockenen Mauer mit einem hölzernen Brunnenkranze...« V nadaljevanju je namreč rečeno: »...im Jahre 1859 wurde der Brunnen ausgemauert und im vorigen Jahre erhielt die Quelle ihre jetzige Gestalt.« To poslednje očitno zadeva tedanjega novega lastnika Romana Henna, solastnika radenskih vrelcev, ki je — po Reibenschuhu — očeslavski izvir »z nakupom pridobil, popolnoma na novo zajel in opremil z izboljšanimi polnilnimi napravami«. Ker je bil ob tej priliki studenec poglobljen na 10 metrov in od 4. metra navzdol na eno stran razširjen s pr. 79 na pr. 1,95 m, se zdi logično, da gre za dva različna opisa lese-
nih okvirov, saj bi sicer pri omembi tistega pred 8,5 m moralo biti omenjeno tudi stanje pilotov, naloženo kamenje in spremembe, nastale z zidavo leta 1859. Videti je, da je bil ob teh delih izvir prvič zajet do te globine, prvotna naprava pa je bila nekoč na tedanjem površju, saj bi sicer lahko bila le dno 8,5 m globokega jaška, o tem pa ni govora. Z zajetji iz zgodovinske dobe je Šlebing-
er očitno menil v Reibenschuhovem prvem odstavku omenjene naprave, pod katerimi so bile odkrite našete najdbe. Leseni okviri so bili najpreprostejša zajetja še v polpreteklem času, kot lahko sklepamo po Hennovih opisih zgodovine radenskih vrelcev (pri C. Šlebing, op. 6, 38 v prevodu: »Na travniku, ki ga je bila sama muža, so bile preproste lesene studenice, med njimi pa je kipel in vrela voda in penili so jo mnogi mehurji.«). Da je bilo tako že po-
prej, pričajo drugi Reibenschuhovi primeri, tako npr. »Zemljičev vrelec« na meji Radencev in Boračove, kjer so se ob koncu prejšnjega stoletja najsta-
rejši ljudje baje spominjali medtem že opuščenega izvira, pri ponovnem zajetju pa so našli v globini 4 metrov leseno oblogo (Mitt. d. naturwiss. Ver. f. Steier-
mark, letnik 1892 [29], [1893] 262) ali npr. eden izmed vrelcev pri Kostrivnici pod Bočem, kjer je bil lesen okvir odkrit pri čiščenju izvira v nenavedeni globini (Mittheilungen..., letnik 1890 [27], [1891] 370), prav tako pa tudi »rimski vrelec« v sosednjem Gaberniku, kjer so v globini 3,8 m prav tako našli leseno oblogo nekdanjega zajetja, za katero je bilo uporabljeno 3,5 m visoko in 0,6 m debelo izvotljeno deblo vrbe, postavljeno na skalno podlago, izklesano v obliki sklade (Mittheilungen, letnik 1884[21], [1885] 159).

* Tudi nekatere druge navedbe ne dajejo podrobnejših podatkov o legi teh najdb. V Jahresber. d. steiermärk.-landschaft. Joanneums 73, 1884 (1885) je za rogovj navedeno le: »Als Geschenk wurden eingesendet... Vom Herrn Realitätenbesitzer Roman Henn 1 Geweihfragment von *Cervus megaceros* aus dem Alluvium von Sulzdorf...« (str. 4), za druge najdbe pa: »Knochen von Hirsch und Schwein aus Sulzdorf;...« (str. 11), »Holzstücke, dann Schorfen von Baumrinde, verkohlt, 1 Stück versintert, steinschwer, nebst Bruchstücken einer Fluss-Schildkröte aus Sulzdorf;...« (str. 11) ter: »1 Lanzen spitze aus Sulzdorf (Prof. Leitzmantl);...« (str. 11).

Na Reibenschuhovem poročilu temelje tudi navedbe A. Winkler-Hermadena v Zeitschr. d. naturwiss. Ver. f. Steiermark 93 (Sonderband) 1963, 146 (prim. tudi njegove poprejšnje navedbe v Denkschr. d. Österr. Akad. d. Wiss. 110, 1955, 111!), ko povzema opis profila in navaja najdbe: »Funde eines Messers und eines Dolches« v plasti do 4 metrov, »Rippen- und Beckenknochen« v plasti med 4. in 5. metrom ter »Brunnenkranz des prähistorischen Brunnens (Schildkrötenrest, Geweihreste von *Megaceros giganteus*, *Cervus elaphus*, ein Beinmeissel, ein Serpentinhammer, bronzene Lanzen spitze).« V tem povzetku niso omenjene Reibenschuhove »kleinere Gerippe« v poslednji plasti, za katere ni zanesljivo, da bi jih istovetili s kostmi jelena in svinje v joannejskem poročilu (zgoraj), pač pa daje edninska navedba ostankov želve vtis, da je povzeta prej po joannejskem poročilu kot po Reibenschuhu, ki navaja te ostanke v množini, v Joannej pa je prispelo očitno le nekaj ostankov ene živali, kar seveda ne izključuje drugega. Navedba ostankov rogovja orjaškega (*Megaceros giganteus*) in navadnega (*Cervus elaphus*) jelena se pojavlja tu prvič, pri tem pa ni jasno, ali gre tu za dejansko naštevane dveh jelenovih vrst, povzeto po joannejskem poročilu (zgoraj: ostanki rogovja vrste *Cervus megaceros* so tam navedeni kot pridobitev prirodoslovnega, »kosti jelena« pa kot pridobitev arheološkega oddelka oziroma tedanjega Kabineta za novce in starine, ali pa za dvojno, različno oznako iste najdbe). V kronološki opredelitvi očeslavskih

najdb A. Winkler-Hermaden (prav tam) »v pozni holocen« postavlja le ostanke navadnega jelena (*Cervus elaphus*) in bronaste najdbe, medtem ko prve oznake pri tem več ne omenja. Vsekakor je zamenjava možna, ker gre za dve sodobni vrsti družine cervidov, ki ju je M. Kretzoi uvrstil v takoiimenovani »5. val živalstva« iz pozne ledene dobe (povzeto po V. Toepfer, Tierwelt des Eiszeitalters [1963] 29). Führer durch die geologische Abtheilung am st. M. Joanneum in Graz (V. Hilber) iz leta 1901, 17 vsekakor omenja le »eine unvollständige Geweihhälfte von Sulzdorf«, pri čemer je v zvezi z drugimi predmeti mišljen »Riesenhirsch«.

⁹ Orjaški jelen, »skoro ves pleistocen sodobnik večine paleolitskih kultur«, čeprav izredno redek, naj bi bil živel edino v tem obdobju (P. Thomsen v Ebert V 326), vendar doba izumrtja ni podrobneje dognana, obstajajo pa — v zvezi z Očeslavci vsekakor zanimive — domneve, da je živel še v popaleolitskih obdobjih. Brez težnje po razširjanju problema naj navedem tu le podatke, ki mi jih je sporočila dr. Maria Mottl (zanje, za opozorila na Winkler-Hermadenove obravnave ter za poslano sliko očeslavskega rogovja z dovoljenjem za objavo se imenovani kustodinji Muzeja za rudarstvo, geologijo in tehniko pri deželnem muzeju Joanneju v Gradcu na tem mestu iskreno zahvaljujem): »1939 weist O. Abel in: Im Reich der Tiere. Tiere der Vorzeit (1939) darauf hin, dass nach A. Bachofen-Echt (1937) Tierdarstellungen an Schmuckgegenständen aus Maikop, 600-500 v. Chr. und an bronzezeitlichen Hügelgrab-Funden bei Wildon mit den typisch verbreiteten Geweisschaufeln mit grosser Wahrscheinlichkeit dafür sprechen, dass Riesenhirsche auch noch in geschichtlicher Zeit lebten« (iz pisma 21. 4. 1969).

¹⁰ V tej skupini pleistocenskega živalstva omenja I. Rakovec v Zgodovini Ljubljane I (1955) 148 ss »staropleistocenskega losa«, iz mlajšega pleistocena navaja: »V naših gozdovih medledenih dob so živeli navadni jeleni, orjaški jeleni, evropski losi...«, proti koncu würmske dobe pa so prispeli v naše kraje tudi severni jeleni, od katerih edino so našeta dosedanja najdišča (str. 152 in op. 4). Na poznejšem Ljubljanskem barju so bili vsekakor ugotovljeni samo zelo razširjeni jeleni in mnogo losov (str. 161), a tudi sicer so bili doslej v neolitski Evropi, zvečine kot grobne najdbe, odkriti le ostanki navadnih jelenov (H. Behrens, Die neolithisch-frühmetallzeitliche Tierskelettfunde der Alten Welt [1964] 18 ss).

¹¹ Želve sklednice omenja I. Rakovec, kot prej, 160, na Ljubljanskem barju; ta, tedaj še česta zvrst živali je bila čisto zastopana tudi med grobnimi pridevki (H. Behrens, kot prej, 59). Uporaba oklepov pri zajemanju vode oziroma nasploh kot kakršenkoli pripomoček sicer ni znana, zato so bile verjetno želve predvsem priljubljena jed, kar je pripomoglo k njihovemu izginotju (Ed. Hahn v Ebert XI, 263 s).

¹² V Reibenschuhovem poročilu ni posebej omenjeno, če je bila že najdena razbita; v celjskem vodniku (op. 6) sploh ni posebej omenjena. Sodeč po legi nalepljenega listka, je tjakaj prispela le gornja polovica.

¹³ Po opazovanjih kamnitih izdelkov v mariborskem muzeju se gibljejo nakloni podolžne osi kladivastih sekir med 0°–10°, v poprečju 3°–4°, pri motikah pa med 5°–10°, v poprečju 7° (lipovško »ralo« v soboškem muzeju — S. Pahič, op. 3, 175, sl. — ima 10°). Primeri lukenj so praviloma večji na zunanjih straneh, razlike znašajo pri sekirah 0,5–6, večinoma 1–2, v poprečju 3,5 mm, pri motikah pa do 1 mm ali nič (lipovško »ralo« 5 mm). Ker so na obeh straneh sekir enaki premeri lukenj ali celo nasprotni primeri zelo redki, lahko sklepamo, da tu ne gre samo za običajno izrabo »svedra« pri vrtnanju in s tem zvezano oženje odprtine, temveč za že tako zastavljeno vrtnanje, ki da ožjo odprtino v pravem naklonu. Večina lukenj je pri tem povsem gladkih in enakomernih, le redko so opazni sledovi vrtnanja tudi z nasprotni strani. Rezilni deli sekir, kolikor so ohranjeni oziroma imajo intenzivnejše sledove rabe, so pri tu obravnavanih primerih najčešče obrabljeni z zunanje, odročne strani, kar ustreza težišču udarca pod naklonskim kotom nasajenega predmeta. Stanje pri očeslavski najdbi se torej povsem sklada z običajnim stanjem drugih kamnitih izdelkov.

¹⁴ Domača izvajanja o tem doslej le pri: S. Pahič, op. 3, 173, tipi B1—3 na tabli in isti, Časopis za zgod. in narod. NV 4, 1968, 14, ob mariborski najdbi T. 2: 2.

¹⁵ Prim. npr.: J. Dombay, Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengövárkony. Arch. Hung. NS 37 (1960) T. 92: 8—10; R. Pittioni, Urgeschichte des österreichischen Raumes (1954) 210 s, sl. 141, med najdbami eneolitnega tipa Pölschals — Strappelkogel označena kot »geläufige Form nordischer Prägung«.

¹⁶ R. Pittioni, op. 15, 240 ss, sl. 168: 58—61 objavlja podobne najdbe iz Avstrije v okviru starejše »Einzelgrabkultur« (prim. karto 5 na str. 178!), ki mu pomeni prodor vrvičaste keramike v Podonavje (str. 239); k temu še podobna — facetirana — najdba 237, sl. 164 enake pripadnosti in 200, sl. 133: 1 iz sočasne »badenske kulture«, in sicer njene srednje faze (str. 202). Prim. k temu tipe kamnitih sekir iz obdobja vrvičaste keramike na Češkem: M. Buchvaldek, Die Schnurkeramik in Böhmen (1967) 55, sl. 7: tipi AHA in FHA 1—3 ter npr. pri R. A. Maier, Die jüngere Steinzeit in Bayern. Jahresber. d. Bayer. Bodendenkmalpflege 5, 1964 (1965) 109 (sl. 70). Da gre za precej razširjeno in morebiti časovno bolj ohlapen pojav takih tipov kamnitega orodja, bi lahko sklepali po najdbah z območja michelsberške kulture (R. A. Maier, zgoraj 74, sl. 53), posamič pa se pojavljajo tudi v Remedello kulturi v Italiji (N. Åberg, Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie 3, Kupfer- und Frühbronzezeit [1932] 84, sl. 180 — med običajnejšim tipom »Knaufhammeraxt« in v Franciji (J. Déchelette, Manuel d'archéologie 1 [1924] 516 s, sl. 185: 6). Prim. tudi razširjenost bojnih sekir tipa »X« na Poljskem (K. Jazdzewski, Kultura Puharów Lejkowatych w Polsce Zachodniej i Środkowej [1936] 370 s, T. 53).

¹⁷ Tu so informativno prikazane vse različice »tujih« oblik, ki niso vse niti dovolj izrazite niti enotne in zato razdeljene začasno v tri skupine B1—4 (tip s koničnim in ravno odrezanim zatiljem, tip z razširjenim osrednjim delom, tip z glavičastim zatiljem in tip z dvojno konico oziroma rezilom čolničaste profila — prim. tipološko tablo v zborniku Svet med Muro in Dravo [1968] 174, kjer tretja inačica ni izločena iz druge!). Podano je torej predvsem »tipološko okolje« očeslavskega fragmenta. Drugod po slovenskem Štajerskem takih najdb očitno ni. Med kamnitim orodjem v varaždinskem muzeju sodi sem najprej najpodobnejši fragment iz Vindije (S. Vuković, Arh. vestnik 8, 1957, 39, T. 6: 10 — rekonstrukcija ni povsem ustrezna?). Za avstrijsko Štajersko navaja W. Modrian, Neue Chronik zur Geschichte und Volkskunde der innerösterreichischen Alpenländer št. 15 (priloga k Tagespost št. 121 z dne 29. 5. 1953) 3 le dvoje najdišč: Waltra (očitno le po keramiki, ker med objavljenimi najdbami pri R. Pittioni, Schild von Steier 2, 1953, 17 takih predmetov ni) in neimenovano najdišče (Altenmarkt pri Fürstenfeldu?). Od domačih najdb so bile doslej prikazane le najdbe iz Čepinca in okoliša Ormoža (S. Pahič, op. 3, 174) ter iz Maribora (Varstvo spomenikov 7, 1958-59 [1960] 316, T. 1: 1).

¹⁸ R. A. Maier, op. 16, 88 in B. Čović, Glasnik Zem. muz. NS 12, 1957, 249. Prim. tudi podobne najdbe iz Slavonije (M. Bulat, Osječki zbornik 8, 1962, 5 ss, T. 2—3), Srbije (D. Garašanin, Katalog metala [1954] T. 1: 8-9), Sedmograške (J. Nestor, 22. Ber. RKG. 1932 [1933] 77, sl. 16: 1) itd.

¹⁹ Dokler ne vemo, če kateri izmed tipov, prikazanih na karti 2, ne pripada tudi domačemu razvoju iz obdobja »škocjansko-lasinjske kulture« (S. Pahič, op. 3, 165), lahko računamo predvsem z dvema migracijskima tokovima. Poleg »vučedolskega« oziroma »slavonskega« (prim. o tem navedbo mnenj in literature pri S. Pahič, op. 14, 16; k temu še novejša naziranja pri N. Tasić, Badenski i vučedolski kulturni kompleks u Jugoslaviji. Dissertationes 4 [1967] 51 ss!), ki je za naš problem manj pomemben (sekire T. 9, sl. 1, 2, 6 z Ljubljanskega barja — J. Korošec v Zgodovini Ljubljane 1 [1955] 317 — niso »slavonska« komponenta) pride v poštev predvsem širjenje »licenske« keramike (S. Pahič, kot prej, z drugimi mnenji). Najdba v Vindiji (S. Vuković, op. 17, 32 ss, tam govora o »vrvičasti« keramiki) je najbližji dokaz migracije od severa proti jugu. Katere kamnite izdelke »tujih« oblik pri nas bi bilo mogoče oceniti kot dokaz za širjenje te skupine v Podravju, ostaja za sedaj še neproučeno. B3 različica s Ptujskega polja, ki spominja na skupino »Knaufhammeräxte«, je prispela v naše kraje morebiti po isti poti (K. Jazdzewski, op. 16, 366 ss, T. 52, s karto razširjenosti T. 71). Povzemajoč po R. R. Schmidu,

Die Burg Vučedol (1945) 104, sl. 62: 2, ki podaja podobno tipno neizrazito najdbo — edino te vrste — iz Vučedola, pa naj bi videli v njej prav takšno »pozno obliko vrvičastokeramične bojne sekire«. Podobne predmete v Bosni postavlja B. Čović, Glasnik Zem. muz. NS 12, 1957, 245 (ko obravnava drugim našim najdbam podobno kamnito sekiro iz Hercegovine) začasno v rano bronasto dobo (Debelo Brdo, Glasinac; tem predmetom je svojstvena tudi sorodnost s tipno bolj izrazitimi najdbami v koliščarskih kulturah, npr. skupini Mondsee — R. Pittioni, op. 15, 218 in Remedello — N. Åberg, op. 16, 85, sl. 179).

²⁰ Domaćih primerjav te vrste je malo: 9,7 cm dolg ploščat in preluknjan predmet iz rdeče rjavega finega peščenca — iz Obreža pri Središču (v Prirodoslovnem muzeju na Dunaju, inv. št. 3898, neobjavljeno) ter 15 cm dolg ovalen kamen iz Vuzmetinec (Sitzungsber. d. Akad. d. Wiss. phil.-hist. Cl. 55, 1867, 527 ss, sl. 3) bi lahko še najprej sodila v to skupino. Ker pa so brusniki v kamenodobni tehniki v tej obliki manj pomembni (prim. taka orodja iz Butmira pri W. Radimský, M. Hoernes, Die neolithische Station von Butmir I [1895] 32, sl. 64—71 in T. 20), temveč so bili namenjeni predvsem brušenju kovinskih rezil (A. Götze: Schleifen [»Wetzstein«] v Ebert XI, 268), verjetno tudi očeslavski predmet sodi v kovinsko (bronasto?) dobo, saj je bil npr. podoben brusnik v Stojncih odkrit še v keltskem grobu (A. Smodič, Časopis za zgod. in narod. 35, 1940, 22, T. 5: 2).

²¹ Primerjav za to je obilo, npr.: W. Radimský, M. Hoernes, op. 20, 33 s, sl. 81, T. 20: 9; M. Vasić, Preistoriska Vinča 1 (1932) 22, T. 10, sl. 31—33 za pripravo barve, ni okroglo); A. Benac, Glasnik Zem. muz. NS 8, 1953, 248, T. 3: 1—3 (Bila) in 9, 1954, 143, T. 1: 7 (Lisičiči) ter B. Čović, kot prej, 20, 1965, 49, T. 6: 2 (Pod pri Bugojnu); R. Galović, Predionica (1959) 34, T. 90: 5—8; J. Domabay, op. 15, T. 93: 4; A. Müllner, Typische Formen (1900) T. 1; K. Miske, Die prähistorische Ansiedlung Velem St. Vid (1908) T. 58: 13, 19, 22; Brinjeva gora — v mariborskem muzeju, neobjavljeno; itd.

²² Sledovi rabe so pri obeh predmetih približno isti. Na hrapavi in neenakomerni površini krogle T. 1: 4 je delovna površina nekako dvodelna: 3 × 4 cm velika okroglasta lisa je gladka ter svetlo rjave barve, ki se jasno loči od druge sive površine kamna, vendar sega ta lisa še v 2,5 cm širokem pasu še na drugo, vrhnjo stran predmeta. Tik zraven prve je še druga 2 × 3,5 cm velika zelenkasta lisa, ki pa prav tako nima enakomerno gladke površine. Pri drugem kamnu, ki je bolj sploščen in v celoti rjavkasto siv, sta izglajeni obe ploščati polovici: prva, vrhnja že nekoliko konkavno, druga pa po 4 × 5 cm veliki površini, ki jo obel rob deli na dve neenako veliki, pod kotom 150° ležeči polovici. Večja od njiju, v sredini nekoliko uglobljena, je neenakomerna, manjša pa bolj ravna in segajoča že na obod. S to kroglo so trli zrnje ali podobno z nagibanjem prek roba naprej in nazaj. Čeprav ne poznamo oblike in velikosti nekoč pripadajočega izvotljenega kamna (op. 6), lahko po primerjavah (op. 21) sodimo, da gre tu za prednike žrneljnih kamnov, datacijo pa moramo uravnati po časovnem razponu drugih najdb.

²³ Prim. podoben, še izraziteje facetirano obrezan rožen predmet iz Velem-Szentvida pri K. Miske, op. 21, T. 5: 10 ter gladko obrezane kose pri F. Fiala, Wiss. Mitth. aus Bosnien u. d. Herzegowina 4, 1896, 57, sl. 138—139. V obeh primerih gre za dolgotrajne prazgodovinske naselbine, zato po primerjanih predmetih ne moremo ugotoviti spodnje časovne meje takega obrezovanja.

²⁴ Npr. pri roženi sekiri in držaju iz Goldberga, najdišča skupine Altheim (W. Dehn, E. Sangmeister, Die Steinzeit im Ries [1954] 33, T. 13: 2, 8); podobni sekiri iz Babske (R. R. Schmidt, op. 19, 124, sl. 72: 7) ter na predmetu iz Hrustovače (A. Benac, Glasnik Zem. muz. NS 3, 1948, 12, T. 4: 1 — komaj razločno). Druga skupina primerjav je na razpolago iz pozne bronzaste in železne dobe, največ iz Donje Doline, kjer sodijo predmeti skrbne izdelave v Ha A, druga bolj groba orodja pa v poznejši čas (Z. Marić, Glasnik Zem. muz. NS 19, 1964, 27, T. 2: 20, 22: »rožnate pritege od žvala« in 51, T. 21: 10, 11: uvrščeno v tipološko tablo obdobja III c — pozni laten, vendar časovno atipično in opozorjeno na pripadnost časovnemu razponu med 700 in 0 pred n. št.). Prim. izbor takih orodij z odprtinami bolj grobe kvadratne oblike iz Donje Doline še pri C. Truhelka, Wiss. Mitth. aus Bosnien u. d. Herzegowina 9, 1904, T. 28—32 in 11, 1909, T. 3—5 ter podobne odprtine na predmetih iz pozne

bronaste dobe npr. v Novem gradu na Savi (J. Brunšmid, Vjesnik Hrv. arh. druž. NS 4, 1899/1900 [1900] 47, sl. 32: 3), na Gradini na izviru Rame (V. Čurčić, Wiss. Mitt. aus Bosnien u. d. Herzegovina 8, 1902, 52, sl. 12) in Glasincu (K. Stratirović, Wiss. Mitt. aus Bosnien u. d. Herzegovina 1, 1893, 120 s, sl. 17).

²⁵ Po prej naštetih primerjavah je torej upravičeno sklepati, da sodijo rožena kladiiva s pravokotno (in kvadratno) odprtino večinoma v obdobje kulture žarnih grobišč in poznejša in bi tako bila upravičena predlagana datacija glede na skrbnejšo izdelavo in nekatere primerjave (npr. tudi najdbo iz Hadersdorfa na Kampu — F. Scheibenreiter, Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Hadersdorf am Kamp [1954] 37, T. 37: 11 — iz Ha B obdobja, ali že halštatske predmete iz Nižje Avstrije pri C. Peschek, Germania 26, 1942, 181 ss, T. 32 — tam naštetih še druge primerjave). O problemu datacije takih in podobnih najdb prim. R. A. Maier, Bayer. Vorgeschichtsblätter 28, 1963, 17 ss (v op. 8 naštetih nekaj primerjav kladiiv), ki prav tako ugotavlja širok razpon od mlajšega neolitika do latenske dobe.

²⁶ Prim. npr. podobno narezane zobce na koščnem glavniku (?) iz dolgotrajnejše prazgodovinske naselbine na Sobunaru pri Sarajevu (F. Fiala, Wiss. Mitt. aus Bosnien u. d. Herzegovina 1, 1893, 48 s, sl. 37) ali neopredeljena predmeta iz Ripača pri Bihaču (W. Radimský, Wiss. Mitt. aus Bosnien u. d. Herzegovina 5, 1897, 65, T. 38: 339—340)!

²⁷ Podatkov o tem ni tu nobenih, pač pa navaja A. F. Reibenschuh, op. 5, 159 npr. najdbo »mnogih črepinj« poleg drugih najdb v plasteh okrog prvotnega zajetja »rimskega vrelca« v Gaberniku pod Bočem. To nas opozarja na možnost, da so bile take najdbe prisotne tudi v Očeslavcih, da pa kot črepinje niso bile shranjene in med »važnejšimi najdbami« tudi ne omenjene. Prim. npr. najdbo »črepinj kulture vrvičaste keramike« (poleg tegul?) pri novem zajetju slatinskega vrelca v Sauerbrunnu na Gradiščanskem (Lexikon ur- und frühgeschichtlicher Fundstätten Österreichs [1965] 19), ki bi potrjevala datacijo očeslavske kamnite sekire in pa najdbe iz globine 5—6 m ob starem zajetju vrelcev v Bad Tatzmannsdorfu na Gradiščanskem (med njimi večja množina črepinj), pripadajoče širokemu časovnemu razponu od zgodnje bronzaste dobe do antike (prav tam, 1).

²⁸ C. Šlebinger, op. 6, 36 ss, karta str. 44.

²⁹ Prim. oris prve naselitve Slovenskih goric in doslej znanih najdišč pri S. Pahič, op. 3, 166 ss!

³⁰ Pichlerjevo navedbo (Mitt. d. Hist. Ver. f. Steiermark 38, 1890, 176): »Aber auch das Sauer- und Bitterwasser muss als Durst- und Heilgetränk, als Speise-Zusatz (brodgermartig) früh erkannt worden zu sein zu Gleichenberg, Dirnbach, Flutendorf, Fruten, Goriz, Groisla, Hütter, Hochstraden, Hof, Hofstätten, Karbach, Karla, Klaping, Klausen, Kronerkogel, Laasen, Neustift, Pichla, Spitz, Straden zu Sulzleiten, Schröten, bei Krobatten, Trautmannsdorf, Wieden« lahko za sedaj velja kot nepreverjena možnost pa morda tudi kot spodbuda, povečati pozornost številnim slatinskim vrelcem tega območja oba kraj meje tudi v tem smislu.

³¹ C. Šlebinger, op. 6, h karti na str. 44 (Podravje in Pomurje): neposredne dokaze za rabo v antiki (zidano zajetje itd.) nudi le Gleichenberg (Lexikon, op. 27, 154), posredno zvezo Dobrna (CIL III 5284 in lev z ovršja nagrobnika), nobene pa Radenci in Topolšica. Od obeh toplih izvirov v Zbelevom in Studencah imajo le poslednje nagrobnik CIL III 5299. »Rimski vrelci« v Kotljah nima prepričljive antične tradicije (S. Pahič, 720 let Ravne na Koroškem [1968] 46), pri drugih slatinskih izviri v Slovenskih goricah (Lormanje, Zerjavci, Benedikt, Negova, Ščavnica, Očeslavci, Boračova, Petajnci, Šratovci in Tišina) pa so v bližini sicer ponekod znane antične gomile, ni pa neposrednih najdb. — H karti na str. 45 (celjsko in zagorsko območje): neposredne najdbe o antičnem izkoriščanju toplice so predvsem v Varaždinskih in Rimskih Toplicah, domnevne v Laškem, nobenih za sedaj v Rogaški Slatini, Medijskih Toplicah ter Krapinskih in Stubičkih Toplicah. »Rimski vrelci« v Gaberniku je — podobno kot tisti v Kotljah — postal rimski šele iz komercialnih nagibov (A. F. Reibenschuh, op. 5, 161), saj ni nobenih zagotovil, da so bili tam najdeno prvo zajetje, »grobo izdelana glinasta posoda« ter druge najdbe (»mnoge črepinje, rezilno orodje in podkev«) res antični, kar pa

bi bilo seveda možno. Iz katerega časa je leseni okvir prvotnega zajetja (brez drugih najdb?) v sosednji Kostrivnici, ni znano (A. F. Reibenschuh, op. 7, 370).

³² A. Winkler-Hermaden, op. 8, 134 ss, je sklepal na podlagi zbranih podatkov, da je bilo ob Muri in njenih pritokih v začetku holocena najprej kakih 3000 let trajajoče obdobje globinske erozije, ki je npr. med Lipnico in Radgono segla tudi 3 km na široko in dosegla globino desetih metrov. Temu obdobju je sledila — še danes trajajoča? — doba akumulacije, in sicer ob toku Mure »andauernde Schotterverschüttung«, na stranskih potokih pa nad bazalnimi prodi »Sedimentation von Aulehnen und Feinsanden«. Za Očeslavce je torej ugotovil: »Die Mächtigkeit der Ablagerung in dem stark von Überschwemmungen heimgesuchten Staintal bei Radkersburg ist ein weiterer Hinweis für die Bedeutung der jüngsten Erosions- und Aufschüttungsphase im Holozän auch am diesen südöstlichen Teil der unteren Mur.«

³³ W. Schmid, Das Joanneum 2, 1940, 7 ss; tudi S. Bökönyi, Acta arch. hung. 2, 1952, 108 s, ki v nasprotju z W. Schmidom postavlja višek poslabšanja podnebja v čas okrog 850 pred n. št. in navaja posledice tega preobrata: »Das Sinken der Temperatur beziehungsweise das Feuchterwerden der Witterung hatte ein Anschwellen der Flüsse, eine Versumpfung der in ihrer Nähe befindlichen, tiefer liegenden Gebiete und die Entstehung von grösseren, zusammenhängenden Waldungen zur Folge.« Kakšno je bilo podnebje in kako so se oblikovala tla doline pred nastankom obeh peščenih oziroma prodnih plasti, ne vemo, vendar opozarja obilica sledov kolmeža na močvirski značaj doline po tem obdobju. To bi se — kajpak hipotetično — lahko ujemalo z gornjimi splošnimi ugotovitvami in bi hkrati pomenilo propad oziroma opustitev prvega zajetja ter terminus post quem non za obravnavane najdbe, zanesljivo pa tega ne moremo potrditi.

³⁴ Kot ilustracija k temu pri nas še malo proučevanemu pojavu naj rabijo navedbe K. F. Petersa (Der Boden von Graz. Graz, Geschichte und Topographie der Stadt und ihrer Umgebung [1875] 60 s) iz bližnjega območja Solbe: »Die moderne Anschwemmung macht in der mittleren Steiermark ziemlich rasche Fortschritte. Dies gilt nicht so sehr von den Hauptthälern der Mur und der Drau, ... als vielmehr von Seitenthälern, deren Boden sich mitunter zu sehends erhöht. Unter ihnen ist vielleicht keines in so rascher Zunahme begriffen, wie das der Sulm abwärts von Wies, wo Gegenstände aus Eisen in Tiefen von 3—6 M. gefunden werden. Erst kürzlich brachte Herr Radimsky eine Hellebarde in's Joanneum, die nächst seinem Kohlenbergbau in Brunn im Schutt der Thalsole 3 M. unter der Erde lag und nach dem Urtheil des Herrn Prof. F. Pichler frühestens aus dem 14. Jahrhundert stammt. Ein anderer Gegenstand, vielleicht eine Klemme für Lichtspäne, lag bei 6 Meter unter der Oberfläche.« Železni nož in bodalo iz vrhnjih plasti v Očeslavcih bi v tem smislu kaj lahko bila že recentna?

³⁵ Lahko npr. vzporejamo očeslavski profil s tistim, ki ga C. Šlebinger, op. 6, 36 navaja iz Boračeve, vendar je podobnost (glej skico) le navidezna, ker očitno ne gre za isto starost tal: boračevski vreclec leži na pleistocenski »radensko-križevski« terasi, ki ji v Ščavniški dolini ustreza »nizka« terasa južno od Očeslavca (B. Belec, Geografski zbornik 5, 1959, 188 s), očeslavski pa na izrazito holocenskih tleh, čeprav sega v približno enaki globini v starejše. Podobna globina plasti peska v obeh profilih na videz kaže na isto vzročnost, manj verjetna pa je ista starost glinastih plasti nad njim (B. Belec, kot prej, 188 npr. dvomi v holocenski nanos 2—3 m debele plasti ilovice v bližnjem profilu ob ježi terase pri Radencih).

³⁶ Za najdbe iz okoliša Vidma glej op. 1! Najdbi iz lukavške gramoznice pri gradu (Varstvo spomenikov 7, 1958-59 [1960] 314) in iz druge gramoznice severno od tod sta očitno prišli na to mesto z Muro, ko je tod še odlagala prod, zato sta zanimivi predvsem za datiranje starih tokov Mure ob zahodnem obrobju Murskega polja.

³⁷ Zanesljivo znano najdišče ima v Gorišnici le ena izmed kamnitih sekir (Varstvo spomenikov 8, 1960-61 [1962] 223) in je, na površini tik ob rimski cesti, očitno sekundarno. Najdbe iz Mihovec, slučajno odkrite seliščne plasti (Varstvo spomenikov 9, 1962-64 [1965] 133) ležijo na preostanku ohranjenih ravninskih tal ob Dravi že izven obravnavanega območja.

³⁸ Prim. o tem: S. Pahič, Arh. vestnik 15-16, 1964-65 (1965) 288 ss.

³⁹ Pri vseh dosedanjih obsežnih kopanjih novih strug za Pesnico in obrobne odvodne jarke ni bilo kaj bistvenega poročano o arheoloških najdbah. Nekaj kamnitih sekir naj bi sicer bilo najdenih pri regulaciji Pesnice pri Osluševcih, vendar so bržkone vse izgubljene (Blatt Ptuj [1936] 24). B. Saria, Časopis za zgod. in narod. 20, 1925, 77 domneva celo: »Iz tega (= pomanjkanja najdb) bi se dalo sklepati, da smemo na robu doline, ki je bila v neolitski dobi še močvirna in še večkrat kot danes poplavljen, iskati naselbine na kolih (mostišča).«

⁴⁰ S. Pahič, op. 38, 293 ss.

⁴¹ O nobeni domneveni rimski cesti razen savarijske ni na območju Slovenskih goric bilo doslej odkritih sledov cestišča, nejasen pa je v podrobnostih tudi potek tras, ki so bile zlasti pri prečkanju dolin, če so seveda še ohranjene, za razjasnitev tu obravnavanega problema zanimive. Prim. domneve in povzetke pri S. Pahič, op. 3, 204 ss!

⁴² S. Pahič, op. 3, 211, z literaturo.

⁴³ S. Pahič, op. 4, 22.

⁴⁴ Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 156 ss: debelina poplavnega nanaša — fine glin — znaša tukaj 50 cm, sestav plasti pa govori za mirno (in počasno) usedanje v zatišju oziroma izven glavnih tokov. Če velja ta ugotovitev tudi za druge predele med Veržajem in Moto, še ni ugotovljeno.

ZUSAMMENFASSUNG

Urgeschichtlicher Fund aus Očeslavci

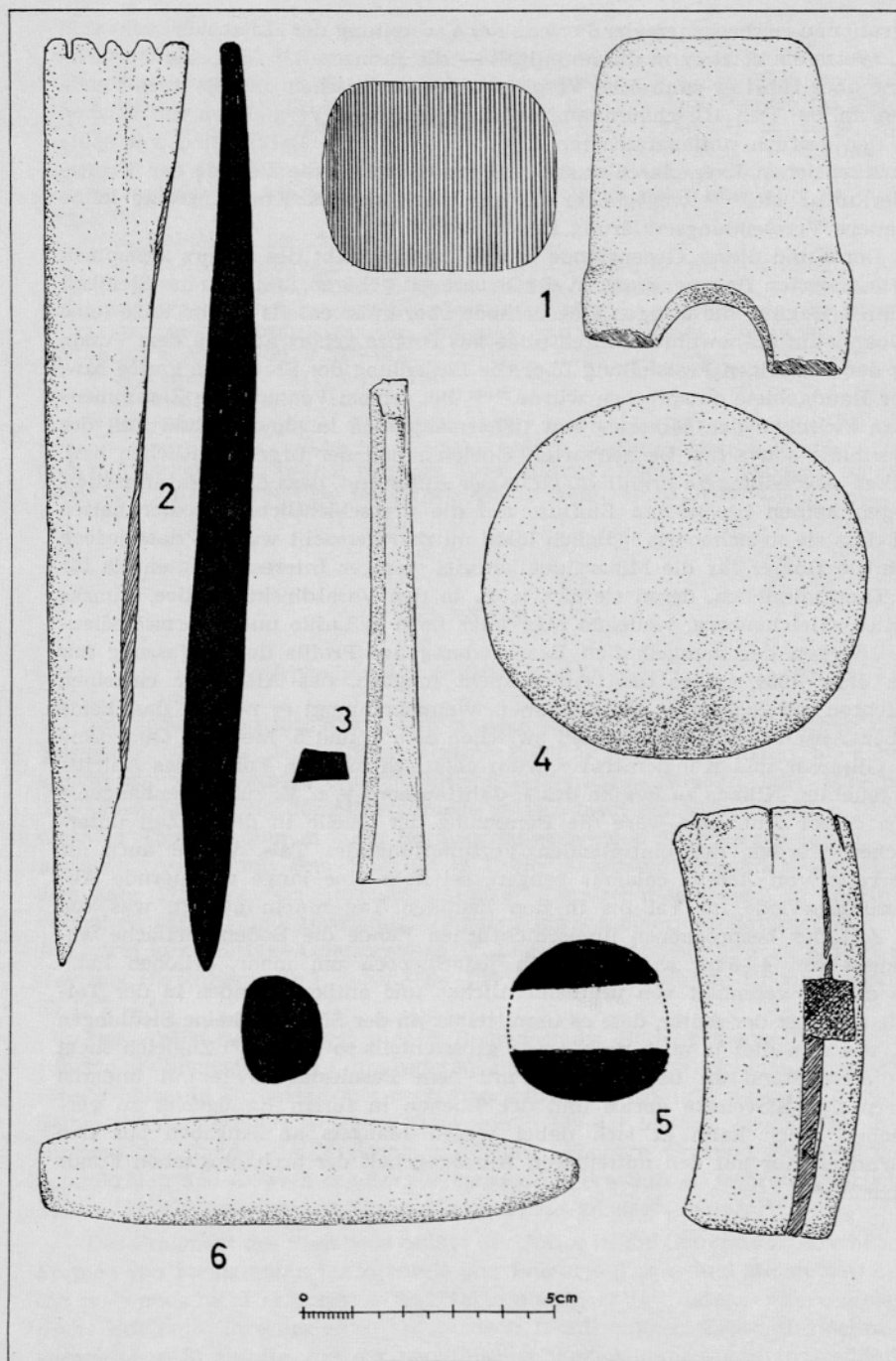
Im Bericht und auf Karte 1 ab werden zuerst die urgeschichtlichen und antiken Funde aus dem mittleren Ščavnicatal¹⁻⁴ dargestellt, dann aber bespricht der Autor einige urgeschichtliche Gegenstände, die im Jahr 1884 bei der neuen Einfassung der Mineralquelle in Očeslavci bei Videm an der Ščavnica⁵ zu Tage gekommen sind. Berücksichtigt werden jene Gegenstände, die nach der Auffindung dem Museum in Celje ausgehändigt worden sind, seit dem Jahr 1955 aber im Pokrajinski muzej (Landschaftsmuseum) in Maribor verwahrt werden, und zwar: das Fragment eines steinernen Hammerbeils, T. 1: 1, zwei kugelförmige Quetschsteine, T. 1: 4, ein Wetzstein, T. 1: 6, ein Hammer aus Hirschhorn, T. 1: 5, und zwei noch nicht bestimmte Knochengeräte, T. 1: 2—3.⁶

Der Autor sucht zuerst die in Reibenschuhs Bericht mangelhaft angeführten Fundumstände zu analysieren und kommt zum Schluss, dass der älteste hölzerne Brunnenkranz noch urgeschichtlich ist und dass die behandelten Funde daneben, in einer Tiefe von 5 bis 8,5 Metern, lagen.⁷ Bei Anführung der Funde aus Knochen und Horn (kleinere Gerippe, Schalen von Schildkröten und Geweih des *Cervus megaceros*) erwähnt er mehrere Möglichkeiten für die Anwesenheit dieser Gegenstände an der Quelle.⁹⁻¹⁰

Das Fragment des Steinbeils ordnet der Autor in die Gruppe der »fremden« Formen von Steingeräten im Podravje und Pomurje (Drau- und Murgebiet) ein, die er — noch nicht erforscht — auf Karte 2 anführt.¹²⁻¹⁷ Indem er ihre metallische Prägnanz, ihre entfernte Verwandtschaft mit einigen Typen der schnurkeramischen Streitäxte und der neolithischen Formbildungstradition feststellt, schreibt er sie dem Zeitabschnitt der äneolithischen bzw. frühbronzenzeitlichen

Migrationen zu, besonders der Periode der Verbreitung der »Litzenkeramik«.¹⁸⁻¹⁹ Den Wetzstein setzt er in die Metallzeit — die Bronzezeit,²⁰ für beide Quetschsteine aber führt er zahlreiche Vergleiche aus neolithischen und späteren Fundorten an.²¹⁻²² Den Hirschhornhammer ordnet er nach Vergleichen mit solchen aus den zeitlich umfangreicheren Fundorten auf dem Balkan und mit spätbronzezeitlichen Exemplaren aus dem Donaugebiet in die Periode der Urnenfelderkultur ein,²³⁻²⁴ wogegen er für die übrigen zwei Knochengeräte keine genauere Verwendungserklärung finden kann.²⁵

Der Fund dieser Gegenstände würde nach Ansicht des Autors zusammen mit dem ersten Brunnenkranz in die Bronzezeit gehören, und zwar das Steinbeil an ihren Beginn, die übrigen Gegenstände aber grösstenteils an ihr Ende (eine im Joanneum aufbewahrte Lanzenspitze aus Bronze gehört auch zu dem Fund), was der bisherigen Feststellung über die Besiedlung der Slovenske gorice bzw. ihrer Randgebiete entsprechen würde.²⁶⁻²⁷ Bei seinem Versuch, die Zusammenhänge zwischen den Mineral- bzw. Thermalquellen in slowenischen Teil der Steiermark sowie den benachbarten Gebieten und der urgeschichtlichen bzw. antiken Ansiedlung zu ermitteln, stellt der Autor fest, dass diese Naturerscheinungen keinen besonderen Einfluss auf die urgeschichtlichen Siedler hatten und dass sie manchenorts lediglich lokal nutzbar gemacht wurden, dass jedoch auch die Römer für die Mineralquellen viel weniger Interesse zeigten als für die Thermalquellen, deren sie sich z. B. in den Varaždinske Toplice, Rimske Toplice, Gleichenberg, vielleicht aber auch noch in Laško und Dobrna bedienten.³¹ Wegen der mangelhaften Beschreibung des Profils der Einfassung aus dem Jahr 1884, ist es dem Autor nicht möglich, das Alter der einzelnen Schichten mit Sicherheit zu bestimmen, vielmehr nimmt er nur an, dass beide groben Anschwemmungsschichten zwischen dem 4. und 5. Meter — Quarzsand mit Glimmer und Konglomerat — wahrscheinlich mit den Folgen des Antritts des feuchten Klimas zu Beginn des 1. Jahrtausends v. u. Z. zusammenhängen.³³ Nach dieser Annahme wäre die Benutzung der Quelle in dieser Zeit unterbrochen worden, der eintretenden Versumpfung des Tals, wovon auch die Überreste von *Acorus calamus* zeugen, sei aber eine lange andauernde Ablagerungsperiode im Tal bis in den heutigen Tag hinein gefolgt, was von der Zeit der besprochenen urgeschichtlichen Funde die Bodenoberfläche wenigstens um 4—5 m, wahrscheinlich jedoch noch um mehr, gehoben hat.³⁵ Aus der Abwesenheit von urgeschichtlichen und antiken Funden in der Talsohle schliesst der Autor, dass es unmittelbar an der Ščavnica keine Siedlungen gab, wie sich dies ja auch noch heute grösstenteils so verhält.³⁶ Zugleich sucht er diesen Stand an der Ščavnica mit dem Pesnicatal sowie mit anderen Tälern der Slovenske gorice und der Ebenen in ihrem Randgebiet zu vergleichen, doch kann er sich dabei wegen Mangels an Angaben aus den Bohrungen nur auf den mittelbaren Aussagegehalt der archäologischen Funde stützen.³⁷⁻⁴⁴

Pražgodovinski predmeti iz Očeslavec. Vse 2/3
 Urgeschichtliche Funde aus Očeslavci. Alles 2/3

PRVO POROČILO O NASELBINSKIH IZKOPAVANJIH V STIČNI

S. GABROVEC — O.-H. FREY — S. FOLTINY

Cistercijanski samostan Stična, ki je bil ustanovljen leta 1136 v osrčju Dolenjske,¹ je bil v srednjem in v prvih stoletjih novega veka eno najvažnejših duhovnih središč Slovenije. V nekem potrdilu o svoboščinah iz leta 1446 je rečeno, da stiški samostan po svoji lepoti in slovesu daleč prekaša vse druge samostane v teh krajih.² Baročno prezidana samostanska cerkev jasno kaže še svojo nekdanjo romansko gradnjo, ki je najboljše ohranjeni spomenik romanske arhitekture v Sloveniji.³ Velikega pomena je bil samostanski skriptorij, v katerem so v 12. stoletju nastali nekateri izmed umetniško zelo dragocenih rokopisov, ki jih hrani danes Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.⁴ Arheološka podoba kraja pa kaže, da je kraj tudi v predkrščanski železni dobi odigral prav tako važno vlogo.

Prazgodovinska Stična stoji v središču dolenjske halštatske kulture, katere položaj v sklopu vzhodnohalštatskega kroga je bil v naj-novejšem času že večkrat očitno.⁵ bogati grobovi in utrjena gradišča kažejo na družbeno pomemben sloj prebivalstva, čigar kulturno podobo tkó po eni strani vplivi iz Italije,⁶ po drugi pa iz vzhodnoevropskih step.⁷ Pri tem se odraža vpliv sredozemskega področja zlasti razločno v domačih figuralno okrašenih torevtskih izdelkih,⁸ ki omogočajo prav svojstven vpogled v življenje tistega časa. Odločilno važnost so dala tej skupini intenzivna izkopavanja gomil iz konca 19. in začetka 20. stol. Z njimi smo dobili gradivo, ki je bistveno soopredelilo pojem »halštatske kul-

¹ M. Mikuš, Vrsta stiških opatov (1941). Isti, Topografija stiške zemlje (1946).

² J. W. Valvasor, Die Ehre des Hertzogthums Crain (1689) Buch XI, S. 531,

³ M. Zadnikar, Romanska Stična. Razprave SAZU IV/5 (1957).

⁴ M. Kos, Srednjeveški rokopisi v Sloveniji (1931) 1 ss.

⁵ F. Starè, Prazgodovinske Vače (1954); G. Kossack, Südbayern während der Hallstattzeit. Röm.-Germ. Forsch. 24 (1959); S. Gabrovec, Arh. vestnik 15-16, 1964-65 (1965) 21 ss; Germania 44, 1966, 1 ss.

⁶ O.-H. Frey, Die Entstehung der Situlenkunst. Röm.-Germ. Forsch. 31 (1969); S. Gabrovec, Arh. vestnik 19, 1968, 157 ss. Za trinožnike cfr. še G. Camporeale, La Tomba del duce (1967) 39 ss.

⁷ K tako imenovanim trako-kimerijskim najdbam cfr. sedaj S. Foltiny, Jahrb. RGZM. 8, 1961, 175 ss. K skitskim, E. G. Jerem, Acta arch. hung. 20, 1968, 159 ss.

⁸ W. Lucke, O.-H. Frey, Die Situla in Providence. Röm.-Germ. Forsch. 26 (1962); Umetnost alpskih Ilirov in Venetov (1962); J. Kastelic, Umetnost situl (1965).

ture«. Prva svetovna vojna je raziskave za dalj časa zavrla, kljub temu pa so poprejšnja intenzivna izkopavanja ustvarila trdno podlago za primerjalne študije.

Stična leži na pol pota med Ljubljano in Novim mestom. Avtomobilska cesta, ki teče v neposredni bližini, sledi v glavnem važni rimski cesti iz Emone v Siscio.⁹ Tam, kjer pride za Višnjo goro z gričevja na stiško ravnino, leži na levi strani domnevana rimska cestna postaja Acervo.¹⁰ Stiško halštatsko naselje, tako imenovani Cvinger, leži nekoliko bolj severno od ceste na apnenčasti planoti nad zaselkom Vir (sl. 1; tab. 1 a). Južno od vzpetine je mogoče razpoznati še nad petdeset gomil, ki so prišla v znanstveno literaturo pod imenom krajev Vrhpolje, Griže, Vir, Dole oziroma občine Šentvid.¹¹ Na severu se dviga nad naseljem hrib Gradišče s cerkvijo sv. Miklavža na vrhu. Tudi tam je ležalo halštatsko naselje,¹² katerega zveza s »Cvingerjem« pa ni prav jasna.

Proti zahodu je mala stiška ravnina z imenovano cesto, ki je gotovo že v najstarejših časih imela kot prometna žila pomembno vlogo, povezana z grosupeljsko ravnino, ki jo obvladuje Magdalenska gora¹³ nad Šmarjem. Še dalje proti zahodu se potem priključi Ljubljansko barje, kjer se konča območje dolenske halštatske kulture. Proti vzhodu dospemo v mokronoški prostor¹⁴ in dalje prek Brezja¹⁵ v Šmarjeto¹⁶ in Novo mesto¹⁷ v dolino Krke. Ob izlivu te reke v Savo leže kot vzhodni odrastek dolenske halštatske skupine Velike Malence¹⁸ in že med gričevjem severno od Save Libna.¹⁹ Dolina Krke izkazuje tudi v svojem gornjem delu celo vrsto važnih najdišč: Valično vas,²⁰ Vinkov vrh pri

⁹ A. v. Premenstein, S. Rutar, *Römische Strassen und Befestigungen in Krain* (1899) 18 ss.

¹⁰ Cfr. A. v. Premenstein, S. Rutar, o. c. 20 ss; TIR List Tergeste, s. v. Acervo.

¹¹ Pregled vseh poimenovanj daje J. Kastelic, *Situla 1*, 1960, 3 s. Okoli 50 gomil je danes še dobro opaznih. Sistematičen obhod terena pa bo lahko še tudi danes izkušenemu očesu odkril znatno večje število gomil. Ob obhodu terena skupaj s Prazgodovinskim seminarjem prof. Dehna leta 1969 smo jih lahko konstatirali bolj ali manj zanesljivo še okoli 140.

¹² Leta 1952 je izkopal poskusno sondo J. Kastelic: *Situla 1*, 1960, 5. Višinska postojanka je bila zanesljivo utrjena, čeprav danes obzidje ni zaznavno.

¹³ S. Rutar, *Mitt. d. Zentr. Komm. NF.* 21, 1895, 39 s; M. Hoernes, *Wiener Prähist. Zeitschr.* 2, 1915, 98 ss; *Treasures of Carniola* (1934) 39 ss, 73 ss; R. Ložar, *Glasnik Muz. društva za Slovenijo* 15, 1934, 10 ss, 34 ss.

¹⁴ M. Hoernes, l. c. 113 s.

¹⁵ K. Kromer, *Brezje. Arh. kat. Slovenije* 2 (1959).

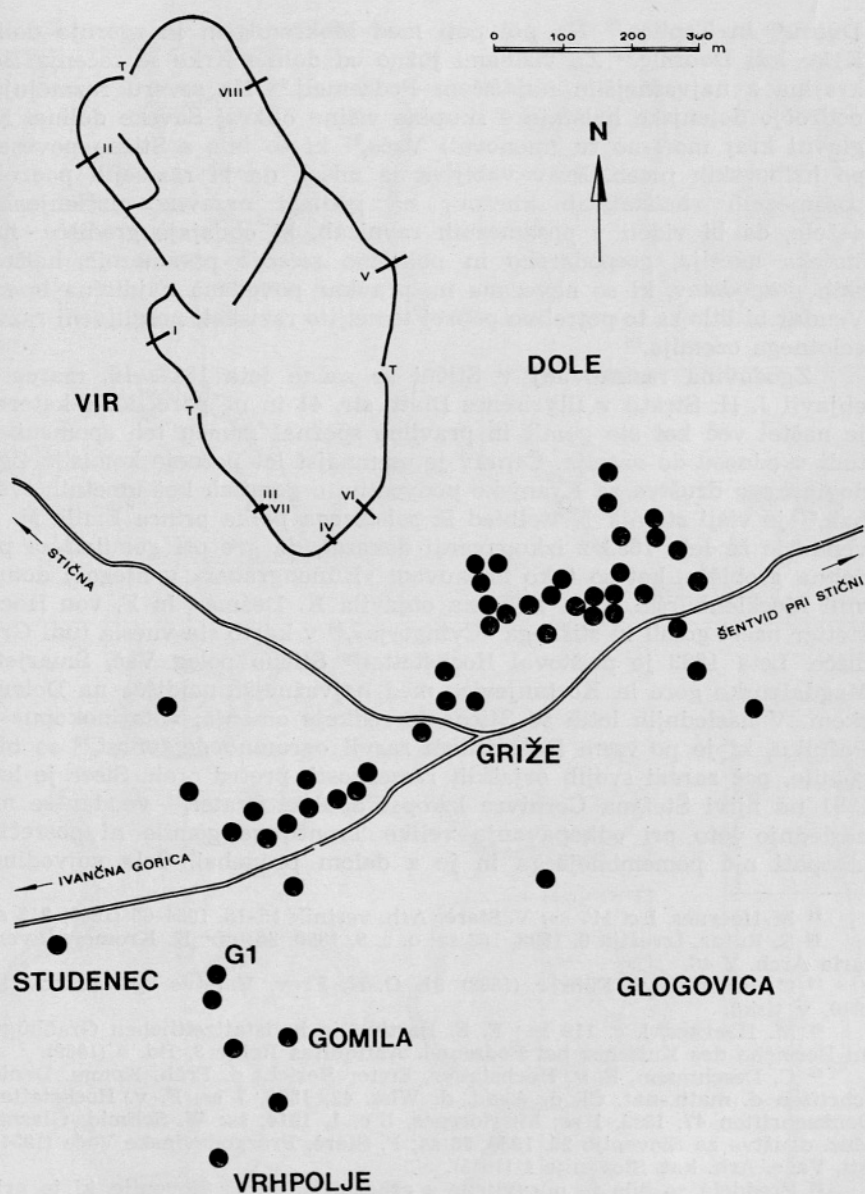
¹⁶ F. v. Hochstetter, C. Deschmann, *Erster Ber. d. Präh. Komm. Denkschr. d. math.-nat. Cl. d. Akad. d. Wiss.* 42, 1879, 38 ss; S. Rutar, *Mitt. d. Zentr. Komm. NF.* 27, 1901, 28 ss; M. Hoernes, l. c. 113 s. Sedaj tipkopisna disertacija: V. Starè, *Prazgodovinski kompleks Šmarjete* (1967).

¹⁷ T. Knez, *Novo mesto 1365—1965* (1969) 12 ss, z vso starejšo literaturo. Cfr. isti, *Kronika* 16, 1968, 16 ss.

¹⁸ V. Starè, *Arh. vestnik* 11-12, 1960-61 (1962) 50 ss.

¹⁹ Nazadnje: T. Knez, S. Škaler, *Arh. vestnik* 19, 1968, 239 ss.

²⁰ C. Deschmann, *Mitt. d. Anthr. Ges. Wien* 15, 1885 (72); S. Rutar, *Mitt. d. Zentr. Komm. NF.* 17, 1891, 139; S. Gabrovec, *Arh. vestnik* 17, 1966, 179. Od gradiva, ki v celoti še ni objavljeno cfr. figurarno situlo (F. Starè, *Zbornik fil. fak.* 2, 1955, tab. 15, Pril. 7. W. Lucke, O.-H. Frey, *Die Situla in Providence. Röm.-Germ. Forsch.* 26 [1962] 79 s. Taf. 52 in 74) in negovsko čelado (Gabrovec, *Arh. vestnik* 1, 1950, 87 ss).

Sl. 1. Načrt stiškega naselja in gomil

Abb. 1. Plan des Ringwalls von Stična und der umgebenden Grabhügel

Dvoru²¹ in Toplice.²² Na pol poti med Mokronogom in zgornjo dolino Krke leži Dobrnič.²³ Za višinami južno od doline Krke se začena Bela krajina z najvažnejšim najdiščem Podzemelj.²⁴ Na severu razmejujejo področje dolenjske halštatske skupine višine onkraj Savske doline. Kot glavni kraj moramo tu imenovati Vače,²⁵ ki so bile s Stično povezane po hribovskih poteh. Prav vabljava je misel, da bi razmejili področja posameznih »halštatskih knezov« na podlagi naravne razčlenjenosti dežele, da bi videli v posameznih ravninah, ki obdajajo gradišča - halštatska naselja, gospodarsko in politično zaledje posameznih halštatskih gospodstev, ki so navezana na pravkar povedana najdiščna imena. Vendar bi bilo za to potrebno poprej temeljito raziskati naselitveni razvoj celotnega ozemlja.²⁶

Zgodovina raziskovanj v Stični se začne leta 1827. 16. marca je objavil J. H. Stratil v *Illyrisches Blatt*, str. 41 in n., poročilo, v katerem je naštel več kot sto gomil in pravilno spoznal pomen teh spomenikov tudi v odnosu do naselja. Čeprav je osemnajst let pozneje komisija Zgodovinskega društva za Kranjsko podvomila o gomilah kot umetnih tvorbah,²⁷ je višji stotnik Nettelblad iz pehotnega polka princa Emila št. 54 vendarle že leta 1853 z izkopavanji dokazal, da gre pri gomilah za podobna grobišča, kot so tako imenovani »Hünengräber« v njegovi domovini Mecklenburški. Leta 1879 sta objavila K. Dežman in F. von Hochstetter načrt gomil in stiškega »Cvingerja«,²⁸ v karto sta vnesla tudi Gradišče. Leta 1883 je prišteval Hochstetter²⁹ Stično poleg Vač, Šmarjete, Magdalenske gore in Kostanjevice med najvažnejša najdišča na Dolenjskem. V naslednjih letih se Stična le redkeje omenja. »Starinokopu« J. Pečniku, ki je po vsem Dolenjskem razvil ogromno dejavnost,³⁰ so bile gomile, pač zaradi svojih orjaških razsežnosti, pretrd oreh. Sicer je leta 1891 na njivi Štefana Černivca izkopal apulski krater,³¹ vendar se mu naslednje leto pri odkopavanju velike Trontljeve gomile ni posrečilo izkopati nič pomembnejšega in je z delom prenehal. Šele vojvodinja

²¹ M. Hoernes, l. c. 117 ss.; V. Starè, *Arh. vestnik* 15-16, 1964-65 (1965) 215 ss.

²² S. Rutar, *Izvestja* 8, 1898, 102 ss.; o. c. 9, 1899, 36; cfr. K. Kromer, *Inventaria Arch.* Y 46.

²³ C. Deschmann, *Führer* (1888) 91. O.-H. Frey, *Varstvo spomenikov* 13, 1970, v tisku.

²⁴ M. Hoernes, l. c. 119 ss.; F. E. Barth, *Die hallstattzeitlichen Grabhügel im Bereiche des Kutscher bei Podsemel. Antiquitas Reihe 3, Bd. 5* (1969).

²⁵ C. Deschmann, F. v. Hochstetter, *Erster Bericht d. Präh. Komm. Denkschriften d. math.-nat. Cl. d. Akad. d. Wiss.* 42, 1879, 7 ss.; F. v. Hochstetter, *Denkschriften* 47, 1883, 1 ss.; M. Hoernes, l. c. 1, 1914, ss.; W. Schmid, *Glasnik Muz. društva za Slovenijo* 20, 1939, 96 ss.; F. Starè, *Prazgodovinske Vače* (1954); isti, *Vače. Arh. kat. Slovenije* 1 (1955).

²⁶ Predela so bila že opravljena z arheološko karto Slovenije, ki jo pripravlja sekcija za arheologijo pri SAZU.

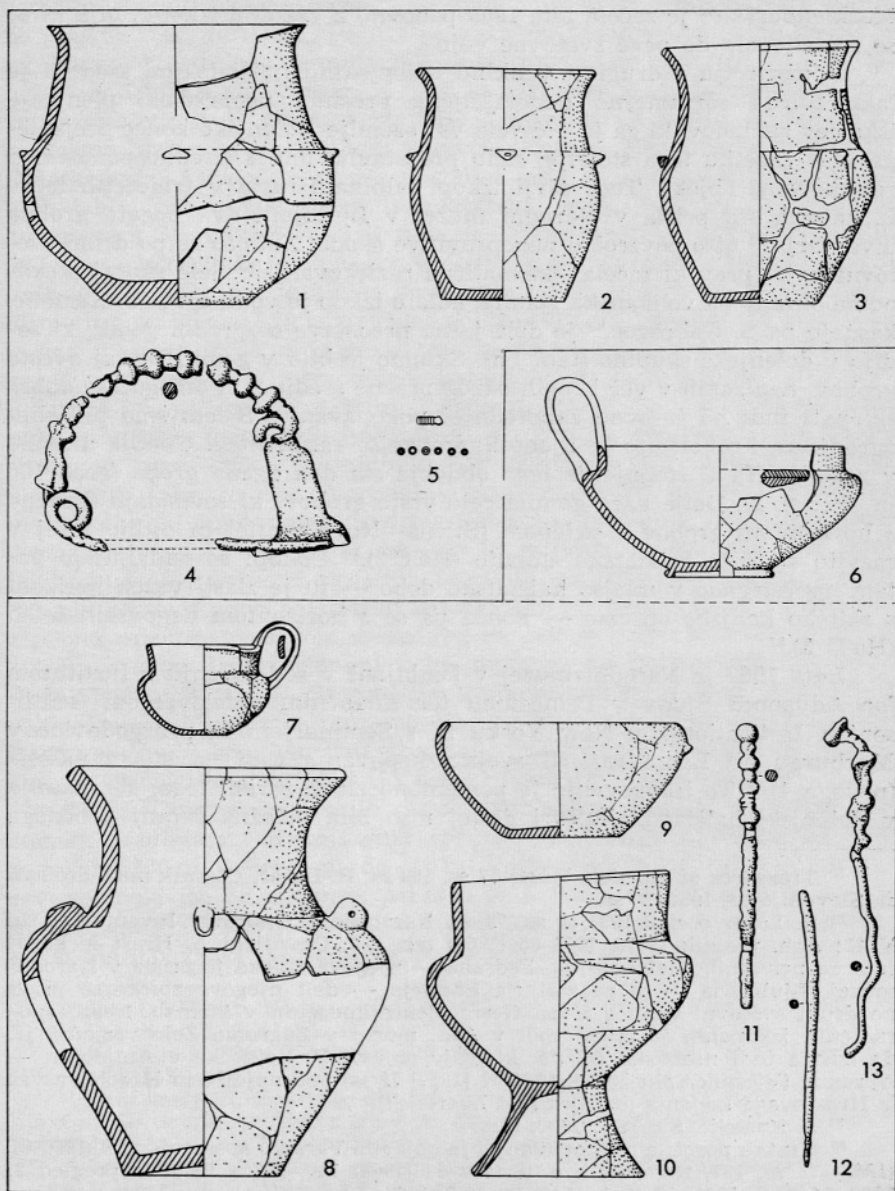
²⁷ H. Costa, *Mitt. d. Zentr. Komm.* 4, 1859, 250 ss.

²⁸ *Erster Bericht d. Präh. Komm. Denkschriften d. math.-nat. Cl. d. Akad. d. Wiss.* 42, 1879, Taf. 20.

²⁹ *Denkschriften d. math.-nat. Cl. d. Akad. d. Wiss.* 47, 1883, 9.

³⁰ Istega leta, ko je kopal v Stični, je sondiral tudi magdalensko gradišče in prekopal na Magdalenski gori 6 gomil!

³¹ A. Müllner, *Typische Formen* (1900) Taf. 19, 4; J. Kastelic, *Situla* 1, 1960, tab. 3, 1.

Sl. 2. Stična. Gomila I, grob 100 in 101
 Abb. 2. Stična. Tumulus I, Grab 100 und 101
 1—3, 6—10 = 1/6, 4, 5, 11—13 = 1/3

Mecklenburška³² je začela leta 1905 ponovno z važnimi izkopavanji, ki so se nadaljevala do prve svetovne vojne.

V nasprotju z drugimi velikimi dolensjimi halštatskimi središči je tako Stična sorazmerno nedotaknjena prestala neobrzdano plenjenje iskalcev zakladov, ki ga je doživelo vse ozemlje Dolenske konce prejšnjega in v začetku tega stoletja. Zato predstavlja danes izredno pomemben raziskovalni objekt. Tudi divji izkopi Albina Hrasta v tridesetih letih, iz katerih sta prišla v Narodni muzej v Ljubljani dva bogata grobna inventarja,³³ niso povzročili nepopravljive škode. Zato so se po drugi svetovni vojni prav tu začela sistematična raziskovanja.³⁴ Šele skoraj popolnoma ohranjena velikanska gomila, katere izkop je vodil sprva J. Kastelic, kasneje pa S. Gabrovec,³⁵ je dala jasne predstave o zgradbi gomil, ki sodijo v dolensko skupino (tab. 1 b). Skupno je bilo v gomili skoraj dvesto grobov, nanizanih v več krogih okrog prazne sredine, ki omogočajo dobro sklepati tudi na časovno zaporednost pokopavanja. S tem smo pridobili ogrodje za kronologijo in njeno nadrobnejšo razčlenitev. Gomila nastane v začetku Ha C stopnje, iz tega obdobja sta dva žgana groba (grob 100 in 101; sl. 2). Dalje kaže gomila celo vrsto grobov, ki sovpadajo časovno s horizontom grobov z oklepom (Stična—Novo mesto) in sodijo torej v razvito starejšo halštatsko stopnjo (Ha C 2).³⁶ Pokopi se nadaljujejo potem nepretrgano v mlajšo halštatsko dobo — tu je zlasti važen horizont s skitsko konjsko opremo — konča pa se s horizontom negovskih čelad (Ha D 3).³⁷

Leta 1967 je Narodni muzej v Ljubljani v sodelovanju z Institutom for Advanced Study v Princetonu ter finančnim sodelovanjem Smithsonian Institution-a v New Yorku in s Seminarjem za prazgodovino v Marburgu ob Lahni razširil svoja izkopavanja tudi na stiško naselje (priloga 1).³⁸ To izkopavanje je pomembno zlasti zaradi tega, ker naselja v dolenski halštatski kulturi doslej niso bila deležna skoraj nobenega

³² Treasures of Carniola (1934) 57 ss, 109 ss; R. Ložar, Glasnik muz. društva za Slovenijo 15, 1934, 20 ss.

³³ R. Ložar, o. c. 18, 1937, 1 ss, 73 ss. Nazadnje S. Gabrovec, Inventaria Arh. Y 41; Arh. vestnik 15-16, 1964-65 (1965) tab. 2-5. Omenjeni A. Hrast je kopal tudi za privatnike, tako za ing. Fedrana — njegova zbirka je prišla v Narodni muzej, Ljubljana — in za zlatarja Eberleja — deli njegove zbirke so prišli po drugi svetovni vojni v Röm. Germ. Zentralmuseum v Mainzu. Nekaj sporadičnih izkopanin je prišlo tudi v Arh. muzej v Zagrebu. Zelo verjetno je, da izhaja tudi negovska čelada, ki jo je objavil P. Reinecke v Antidoron — Abramić (Vjesnik Split 56-59, 1954-57 [1957] 72 ss) pod najdiščem Radohova vas iz Hrastovega kopanja (kupljena od Eberleja?).

³⁴ J. Kastelic, Situla 1, 1960, 3 ss.

³⁵ Kratka poročila o izkopavanjih je objavilo Varstvo spomenikov 8, 1960-61 (1962) 74 ss, 197, 234 s in l. c. 9, 1962-64 (1965) 140, 173 s in Arh. pregled 2, 1960, 74 s; 3, 1961, 58 s; 4, 1962, 70 s; 5, 1963, 50.

³⁶ S. Gabrovec, Arh. vestnik 15-16, 1964-65 (1965) tab. 6-7; Germania 44, 1966, Abb. 8-9. Cfr. še nekaj mlajši ženski grob l. c., tab. 8-11 in Abb. 10-13.

³⁷ Grob 104 z negovsko čelado italске variante, l. c., tab. 12 in Situla 8, 1965, 177, sl. 1 še ne sodi v najmlajši horizont; njemu sledijo še grobovi z gradivom, ki spremlja horizont negovskih čelad klasičnega jugovzhodnega alpskega tipa.

³⁸ S. Gabrovec, Arh. pregled 9, 1967, 30 ss; isti, Varstvo spomenikov 12, 1967 (1969) 83 s; O.-H. Frey, Alma mater Philippina 1968-69, 10 ss.

zanimanja, kajti kakih izrednih najdb v njih ni bilo pričakovati. Samo na Magdalenski gori je J. Pečnik po naročilu tedanje Centralne komisije na Dunaju kopal dne 28. maja 1892 jugovzhodno od cerkvice sv. Magdalene.³⁹ Naletel je na obzidje, ki je bilo narejeno tako, da so splekli dve vzporedni ograji iz šibja v razdalji 1 m in vmes nasuli zemljo. Pod zemljenim nasipom je bilo tudi kamnito obzidje. Med najdbami omenja Pečnik grobo keramiko, uteži za statve, osle in pod. Šele v tridesetih letih lahko potem spet omenimo raziskavanja W. Schmidja, ki je svojo dejavnost s Štajerske⁴⁰ razširil tudi na Dolenjsko.⁴¹ V različnih naseljih je lahko ugotovil tlorise hiš. Na Vačah⁴² je na zgornjem gradišču odkril tudi obzidje. Odkopal je 2,30 m širok suhi zid in pred njim umetni kamnitni tlak, ki sega 11,70 m navzdol po pobočju. Iz Schmidovih podatkov je mogoče povzeti, da se je tlakovanje izvršilo v dveh fazah. Iz njegovega poročila, ki vsebuje mnogo dobrih opažanj, ki pa jih je pogosto moči prav razumeti šele na podlagi stiških izkopavanj, izhaja, da je mogoče računati tudi pri drugih dolenjskih halštatskih gradiščih s podobnim obrambnim sistemom, kot je stiški. Schmidov opis izkopavanja pa prinaša tudi mnoge nejasnosti: tako so npr. tlorisi hiš pogosto podani preveč shematično in so bolj plod Schmidovih predstav kot realnega stanja. Manjkajo predvsem stratigrafska opažanja, tako da so pogosto na območju ene same hiše združene najdbe iz različnih časovnih obdobij. Na podlagi tega je Schmid postavil novo halštatsko stopnjo, Ha IV, ki naj bi se v vzhodno-alpskem prostoru preživela v srednje, da celo v pozno latensko obdobje.

Iz časa po drugi svetovni vojni moramo na Dolenjskem imenovati slednjič izkopavanja F. Stareta na Vintarjevcu, ki so pred objavo.⁴³ Iz sosednje južne Štajerske moramo omeniti Boltino izkopavanje na Rifniku;⁴⁴ Pahičeva izkopavanja naselja na Brinjevi gori⁴⁵ in izkopavanja Perčeve v Ormožu⁴⁶ pa se dotikajo našega obdobja le obrobno.

Stiški »Cvinger« po svojih razsežnostih daleč prekaša vsa druga halštatska gradišča na Kranjskem⁴⁷ (priloga 1). Obsega površino, ki meri v dolžino 800 m, v širino pa do 400 m. Vmesni nasip loči manjšo zgornjo, severno polovico od spodnje; pri tem je najvišji del gradišča še enkrat posebej utrjen. Vrhnji severni del gradišča je danes prerasel z gozdom, na spodnji polovici pa so njive in travniki;⁴⁸ tudi nekatere hiše zaselka

³⁹ Mitt. d. Zentr. Komm. NF. 18, 1892, 238. Izvestja 3, 1893, 1 ss; Mitt. d. Zentr. Komm. NF. 21, 1895, 39 s.

⁴⁰ W. Schmid, Die Ringwälle des Bachernsgebietes. Mitt. Prähist. Komm. Wien 2, 1915-24, 229 ss in 365 ss.

⁴¹ Podzemelj: N. Zupanič, Etnolog 5-6, 1933, 359 s; 8-9, 1936, 128 ss. Omenjajo se še druga, vsekakor manjša, naselbinska izkopavanja v Mokronogu, Toplicah in Selah pri Šumberku, ki so ostala nepublicirana.

⁴² W. Schmid, Glasnik Muz. društva za Slovenijo 20, 1939, 96 ss.

⁴³ F. Starè je izkopal 8 hiš. Izkopavanja omenja v Arh. vestniku 2, 1951, 129 in l. c. 4, 1953, 99.

⁴⁴ L. Bolta, Celjski zbornik (1959) 258 ss.

⁴⁵ Kratka poročila v Varstvo spomenikov 5, 1953-54 (1955) do 9, 1962-64 (1965).

⁴⁶ Ptujski zbornik 2, 1962, 202 ss in Arh. vestnik 13-14, 1962-63 (1963) 375 ss.

⁴⁷ O.-H. Frey, Varstvo spomenikov 13, 1970 v tisku.

⁴⁸ Vrhnji del postojanke ima katastrsko oznako Mali boršt. Spodnji del sodi v zaselek Vrh.

Vrh—Grize segajo na področje prazgodovinskega naselja. Apnenčasta osnova kaže celo vrsto kraških pojavov, vrtač in kraških dolin. Veliki vmesni nasip je postavljen na rob take kraške vrtače; ločeni, najvišji del gradišča pa vključuje strmi padec kraške vrtače na severovzhodu v sistem svoje utrdbe. Mali izrez iz načrta ne kaže dovolj razločno, da je tudi severozahodni del obrambnega sistema naselja okrepljen s strmimi vrtačami. Naravni kraški pojavi so vključeni v umetni obrambni sistem.

Razen v divjih vrtačah v skrajnem severnem delu naselja se je sicer v drugih nabralo mnogo prsti. Ves spodnji del gradišča je danes pokrit z zemljo, iz nje gledajo samo posamezne apnenčaste skale. Drugačno podoba nudi gozd, kjer so tla zelo skalovita.

V območju gradišča, ki je pokrito z gozdom, se dviga obzidje še razločno kot nasip (tab. 2 a), ki dosega zlasti na severni strani več metrov višine. V spodnjem delu naselja pa je utrdba danes ohranjena le še kot razločno vidna terasa. Jarka ni več opaziti. Prav tako so vmesni nasipi videti le še kot terase. Izravnanje utrdbe je v zvezi tudi z obilnim odnašanjem kamenja v gradbene namene. Po pripovedki je bil stiški samostan zgrajen iz kamenja »ajdovskega mesta«⁴⁹ in še danes kmetje vedo povedati, da so njihovi očetje kar z vozovi odvažali kamenje s »cvingerja« za svoje gradbene potrebe.

Zanesljivo smemo pri merski točki 12 domnevati stara vrata (severna »vaška« vrata), prav tako na vzhodu pri točki 26, kjer je razločno viden uvoj ene stranice vrat. Tudi med merilnima točkama 4 in 5 so bila verjetno vrata. Naselje se je oskrbovalo z vodo pač samo iz cistern. Vendar izvira tik pod zaselkom Vir močan studenec, ki je imel pomembno vlogo prav gotovo že v prazgodovinskem času.

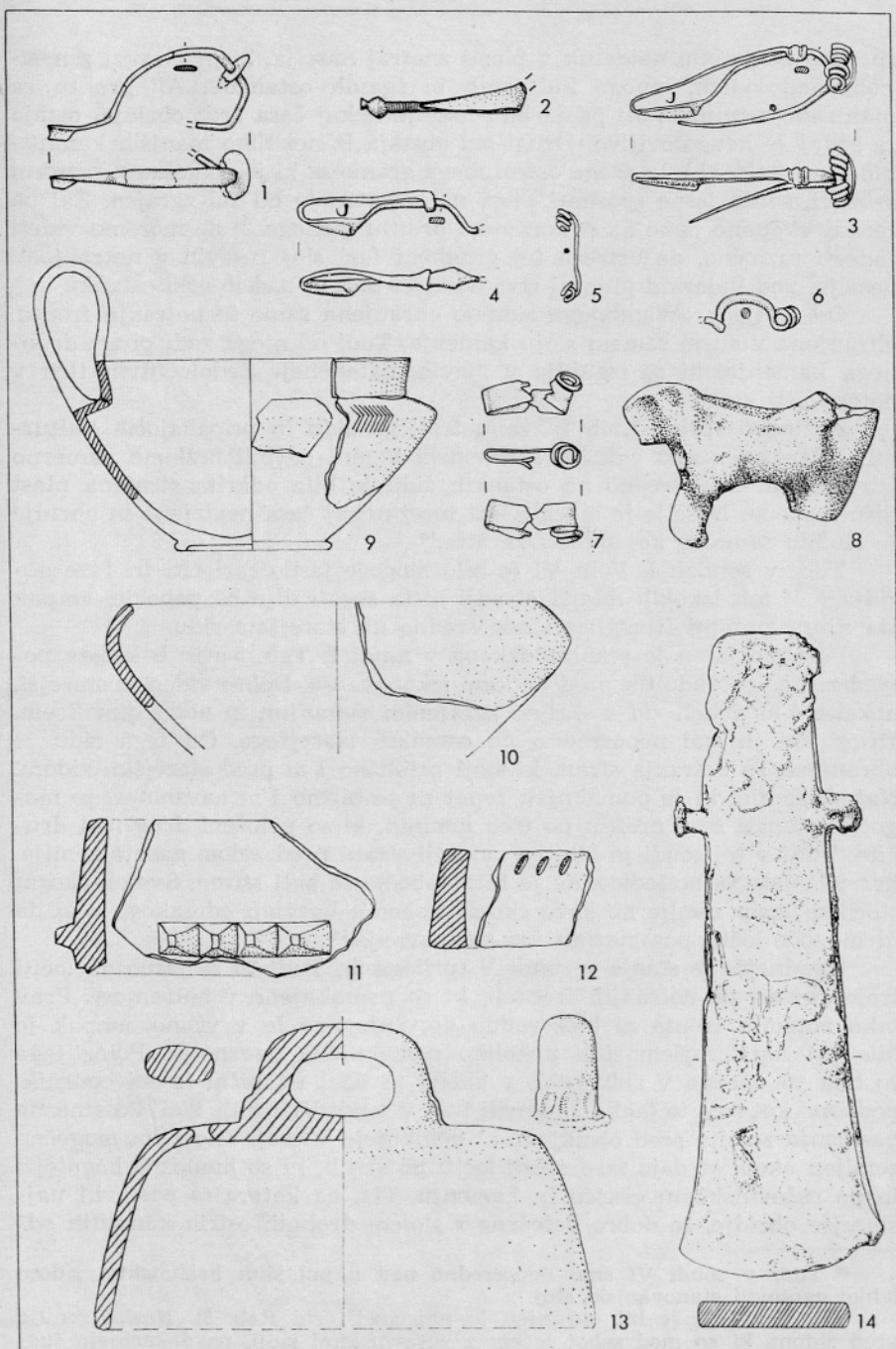
Čeprav so se izkopavanja doslej omejevala na področje glavnega obzidja, se da iz posameznih najdb in iz keramičnih ostankov, ki so raztreseni vsepovsod po njivah, sklepati, da je bila vsa površina, ki jo oklepa obzidje, naseljena. Ali so bile kmetije tudi zunaj utrjenega areala, se še ne da zagotovo trditi.

Izkopavanje se je začelo z raziskovanjem glavnega obzidja, ki je bilo doslej odkopano na sedmih mestih. Sondiranje naj bi zajelo celotno področje naselja, zato so posamezni izkopi daleč vsaksebi. Kljub velikosti naselja pa je bilo mogoče na celotnem področju glavnega obzidja zanesljivo dokazati tri velike halštatske gradbene faze.

V dokaz si bomo поблиže ogledali sondo IV (priloga 2). Najstarejša utrdba je obstajala iz prek 2 m debelega suhega zidu, zgrajenega iz velikih, odbranih kamnitnih klad, ki je postavljen neposredno na raščena tla (tab. 4). Razen tega je bilo pobočje na zunanji strani zidu še umetno nasuto. Nasip na zunanji strani je na eni strani ščitil suhi zid, na drugi pa je zaradi nasipa pobočje postalo še bolj strmo in s tem težje dostopno. S tem obzidjem je povezanih v notranjosti naselja več kulturnih plasti, ki jih ločijo med seboj žgani ostanki.

Drugi zid ni bil zgrajen neposredno na porušenem starejšem, pač pa so nanj najprej nasuli zemljo in tako ustvarili podlago za novi zid. Nasipani material obstoji iz svetle ilovice, v kateri najdb skoraj ni. Na-

⁴⁹ Pripovedko je zapisal J. Jurčič, Slov. glasnik 12, 1866, 138 ss.

Sl. 3. Stična, naselje. Drobne najdbe
 Abb. 3. Stična, Siedlung. Verschiedene Kleinfunde
 1—8, 10—12, 14 = 1/2, 9, 13 = 1/4

sprotno pa je bilo najdenih v plasti znotraj naselja, ki je v zvezi z nasipom nad zidom, mnogo kulturnih in žganih ostankov. Ali gre tu za planirano zemljišče, ali pa je bilo naselje nekaj časa brez obzidja, ostaja za sedaj še neugotovljivo. Drugi zid obstaja iz nekoliko manjših kamnitih klad (tab. 2 b). Iz proge ostrorobega gramoza, ki je pomešan z žganimi ostanki, se da jasno spoznati nivo, na katerem je bil zid zgrajen. Žal pa zaradi vkopane jame na prikazanem profilu (priloga 2) ne moremo videti zadosti razločno, da ustreza tej gradbeni fazi sloj ruševin v notranjosti naselja, pod katerimi je ležal stanovanjski tlak in naselbinski ostanki.

Od tretjega obrambnega zidu je ohranjena samo še notranja fronta, ohranjena v enem samem sloju kamenja. Tudi od njega vodi proga drobnega kamenja, ki se izgublja v rjavih, natančneje nedoločljivih tleh v notranjosti sonde.

Razločno opredeljivih razvalin tretjega zidu in pripadajočih kulturnih ostankov nismo odkrili. Ruševinski kamni so bili bržkone namerno odstranjeni. Neposredno na ostankih zidu je bila odkrita strnjena plast hišnega lepa. Naselje je moralo biti torej nekaj časa neutrjeno in obzidje je služilo samo še kot temelj za hiše.⁵⁰

Tudi v sondah I, V in VI je bilo mogoče jasno razločiti tri faze obzidja.⁵¹ V teh izkopih mlajši obzidji nista segali dlje na pobočje, ampak sta njuni zunanji fronti stali neposredno na starejšem zidu.

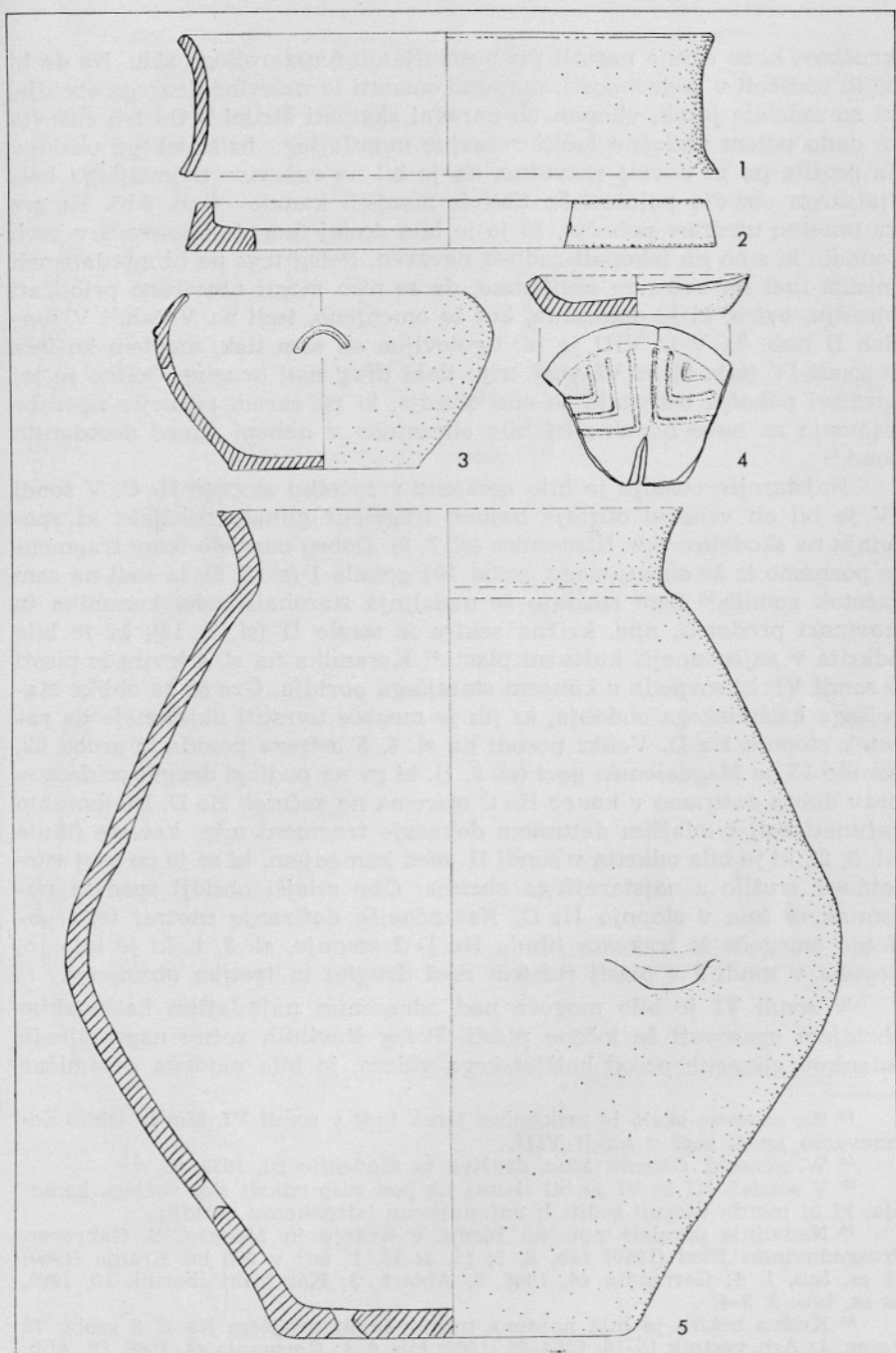
Posebno jassen je rezultat izkopa v sondi I. Tab. 5 a in b kažeta pogled z juga v sondo tik pred koncem izkopavanja. Dobro viden je starejši, nekako 2 m debeli zid s skrbno zgrajenim zunanjim in notranjim licem. Drugi zid je stal neposredno na ostankih starejšega. Od tega zidu je ohranjena še notranja stran, ki stoji približno 1 m pred starejšim zidom. Najmlajši zid, ki je pomaknjen zopet za približno 1 m navznoter, je mogoče spoznati še v profilu po treh kamnih, ki so položeni drug nad drugim. Tudi v tej sondi je bila na zunanji strani pred zidom nasuta zemlja, kar je imelo za posledico, da je bilo pobočje še bolj strmo. Svetel, skoraj sterilni nasip zemlje ne kaže skoraj nobenih barvnih odtenkov, tako da ni mogoče ločiti posameznih faz nasipavanja.⁵²

Ugodnejše je stanje v sondi V (priloga 3). Tudi tu se jasno da ločiti troje obzidij po notranjih frontah, ki so pomaknjene v notranjost. Prav tako zunanja fronta ni bila vedno dopolnjevana le v višino, ampak je bila pri najstarejšem zidu nekoliko pomaknjena navznoter. Poleg tega je bila tu opazna v zidu reža, v kateri je tičal navpični lesen opornik, podobno kot smo to lahko ugotovili tudi v sondi VIII (tab. 9 a). Posamezna nasipanja zemlje pred obzidjem, ki učinkujejo v svoji celoti kot mogočen zemljen okop, se dajo med seboj ločiti po slojih, ki so humozno bogatejši in po ruševinskemu grušču in kamenju. Tla, na katera so postavili najstarejše obzidje, so dobro določena s slojem drobnih ostrih kamnitih od-

⁵⁰ Tudi v sondi VI smo neposredno nad najmlajšim halštatskim zidom lahko ugotovili stanovanjski sloj.

⁵¹ V sondi II je bil ohranjen le najstarejši zid (tab. 3). Nasipi zemlje pred zidom, ki so med seboj ločeni z ruševinskimi sloji, pa dokazujejo tudi tu vse tri faze obzidij.

⁵² Podobno se težko razločujejo posamezne faze nasipanja tudi v sondi VIII.

Sl. 4. Stična, naselje. Najdbe iz zaključenega pogorišča
 Abb. 4. Stična, Siedlung. Funde aus einer Brandschicht
 1—5 = 1/4

kruškov, ki so očitno nastali pri postavljanju najstarejšega zidu. Ne da bi se tu spuščali v podrobnosti, moramo omeniti le ruševine drugega obzidja, ki so zadelale jarek, vkopan ob naravni skalnati štrlini.⁵³ Od teh ruševin se dajo potem razločno ločiti ruševine najmlajšega halštatskega obzidja. Iz profila pa ni dovolj razvidno, da je bil na ruševine najmlajšega halštatskega obzidja položen še tlak iz manjših kamnov (tab. 9 b). Tu gre za umetno utrditvev pobočja, ki jo je bilo doslej mogoče opazovati v vseh sondah, ki smo jih izkopali zadosti navzven. Poleg tega pa bi morda smeli misliti tudi na oviro za konjenike, da se niso mogli neovirano približati obzidju, oviro, ki je dokazana, kot že omenjeno, tudi na Vačah.⁵⁴ V sondah II (tab. 7), V in VIII je bil ugotovljen en sam tlak, medtem ko leže v sondi IV (tab. 8) in VI vsaj trije tlaki drug nad drugim. Očitno je tej utrditvi pobočja ustrezalo še eno obzidje, ki pa zaradi poznejše uporabe kamnja za nove namene ni bilo ohranjeno v nobeni izmed dosedanjih sond.⁵⁵

Najstarejše obzidje je bilo zgrajeno v začetku stopnje Ha C. V sondi IV je bil ob vznožju obzidja najden fragment glinaste skodele, ki spominja na skodelice tipa Hostomice (sl. 3, 9). Dobro paralelo temu fragmentu poznamo iz že omenjenega groba 101 gomile 1 (sl. 2, 6), ki sodi na sam začetek gomile.⁵⁶ Sem spadajo še nadaljnja starohalštatska keramika in kovinski predmeti, npr. križna sekira iz sonde II (sl. 3, 14), ki je bila odkrita v najspodnejši kulturni plasti.⁵⁷ Keramika na sl. 4 izvira iz plasti v sondi VI, ki sovпада s koncem starejšega obzidja. Gre še za oblike starejšega halštatskega obdobja, ki jih je mogoče uvrstiti najkasneje na začetek stopnje Ha D. Veliki posodi na sl. 4, 5 ustreza posoda iz groba 52, gomile 13 na Magdalenski gori (sl. 9, 1), ki ga na podlagi drugih pridatkov prav dobro datiramo v konec Ha C oziroma na začetek Ha D. Da moramo računati bolj z mlajšim datumom dokazuje fragment noge kačaste fibule (sl. 3, 2), ki je bila odkrita v sondi II. med kamenjem, ki se je po vsej verjetnosti zrušilo z najstarejšega obzidja. Obe mlajši obzidji spadata potemtakem šele v stopnjo Ha D. Natančnejše datiranje znotraj tega obdobja omogoča še trakasta fibula Ha D 2 stopnje, sl. 3, 1, ki je bila izkopana v sondi I v plasti ruševin med drugim in tretjim obzidjem.

V sondi VI je bilo mogoče nad odnesenim najmlajšim halštatskim obzidjem opazovati še ločene plasti. Poleg številnih ročno napravljenih ostankov glinastih posod halštatskega videza, je bila najdena posamično

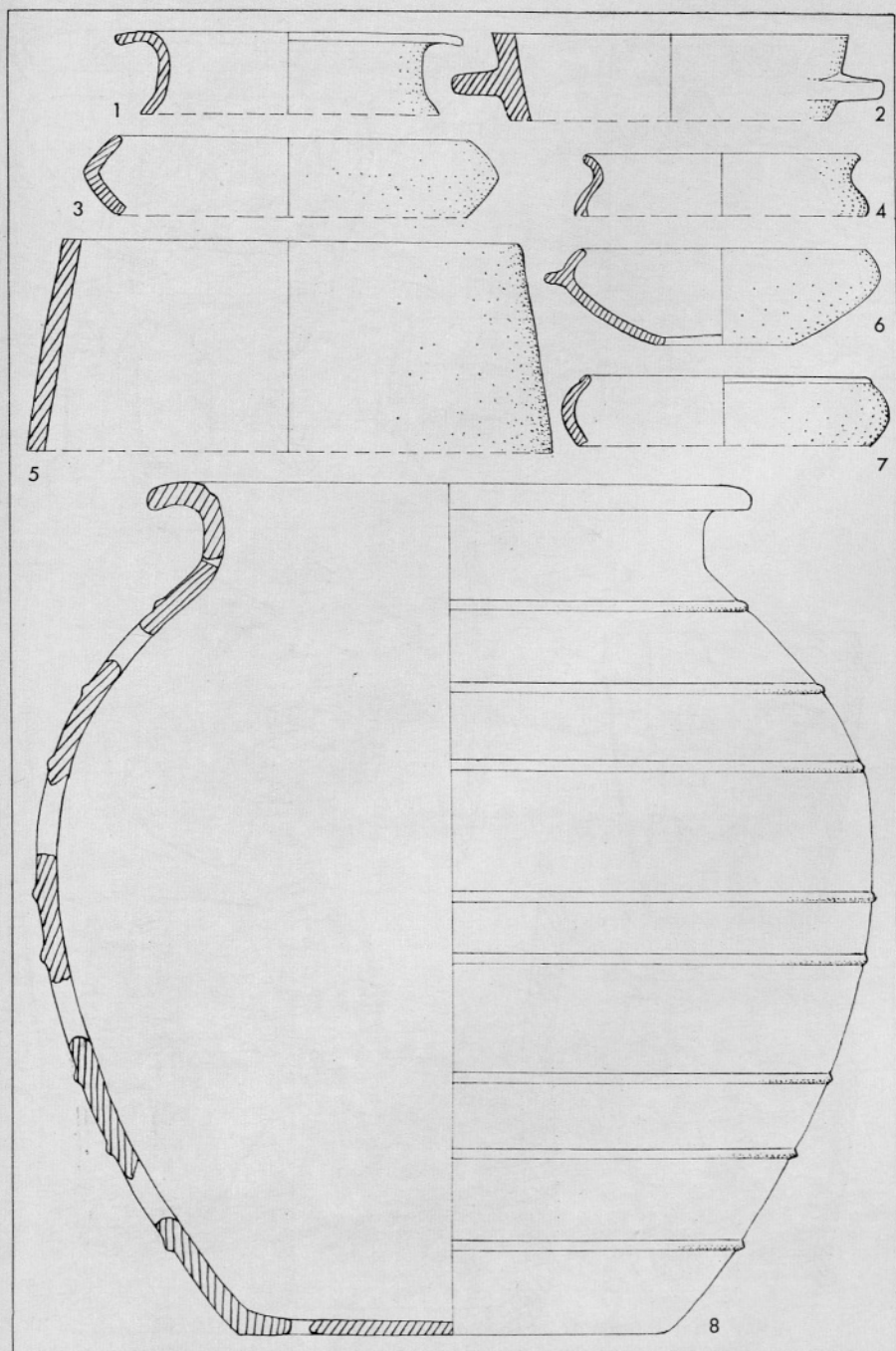
⁵³ Na naravno skalo je priključen jarek tudi v sondi VI. Morda lahko domnevamo jarek tudi v sondi VIII.

⁵⁴ W. Schmid, Glasnik Muz. društva za Slovenijo 20, 1939, 96.

⁵⁵ V sondah III in VI je bil skoraj tik pod rušo odkrit sloj večjega kamenja, ki bi morda utegnil soditi k najmlajšemu latenskemu obzidju.

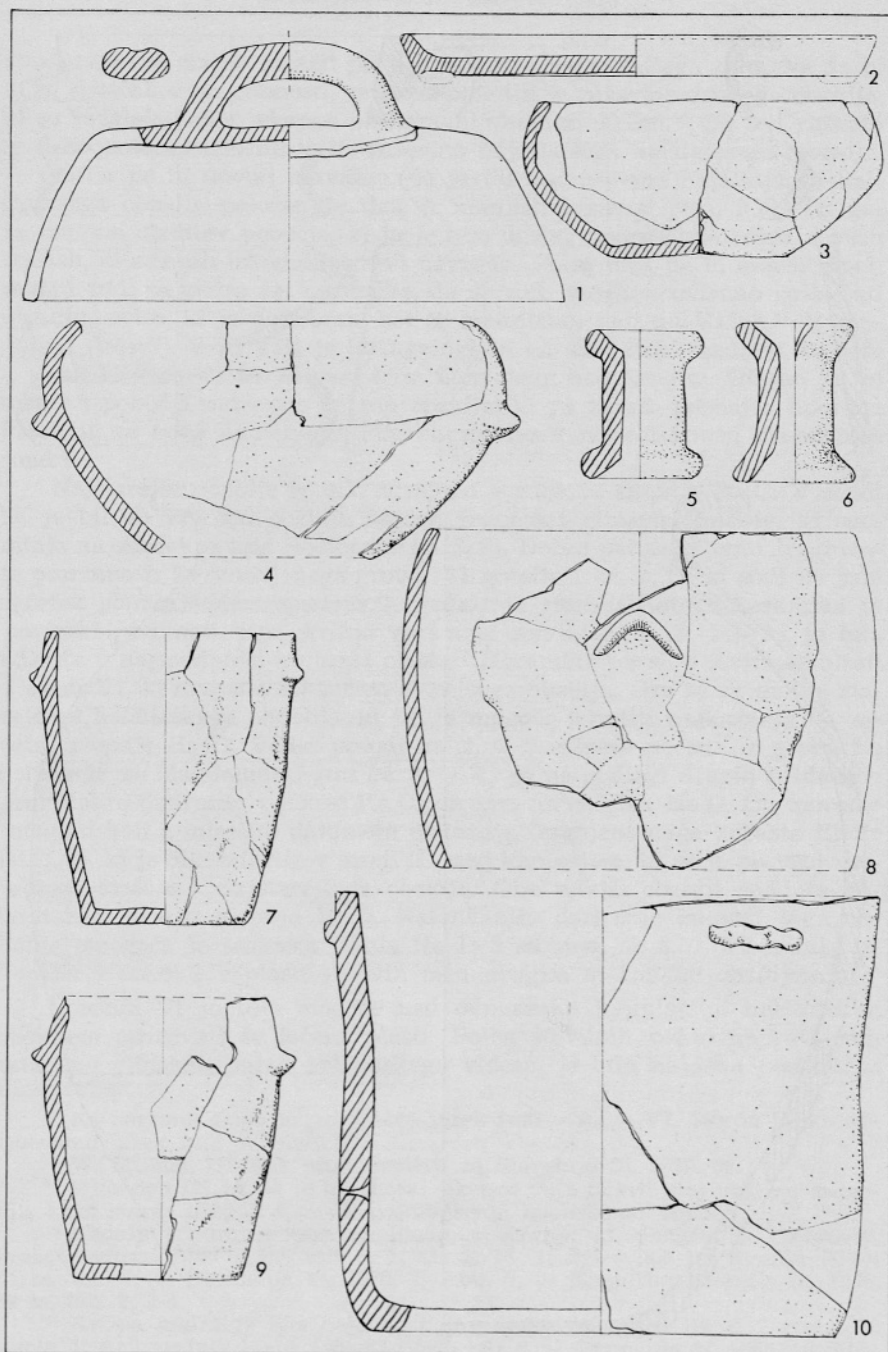
⁵⁶ Nadaljnje paralele npr. na Bledu, v Kranju in Mengšu: S. Gabrovec. Prazgodovinski Bled (1960) tab. 8, 1; 11, 2; 16, 1; isti v 900 let Kranja (1960) 11 ss, tab. 1, 4; Germania 44, 1966, 7, Abb. 3, 3; Kamniški zbornik 10, 1965, 89 ss, tab. 2, 3-4.

⁵⁷ Križna sekira je bila najdena tudi v nekaj mlajšem Ha C 2 grobu 72 v gom. 1: Arh. vestnik 15-16, 1964-65 (1965) tab. 6, 4; Germania 44, 1966, 16, Abb. 8, 4. V samem Hallstattu predstavlja dobro časovni Ha C 1 horizont: K. Kromer, Das Gräberfeld von Hallstatt (1959) Textbd. Taf. V. Karto razprostranjenosti križnih sekir prinaša S. Foltiny, Am. Journal of Arch. 65, 1961, 283 ss, Pl. 96.

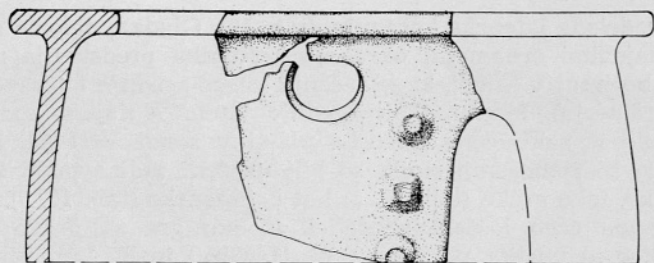
Sl. 5. Stična, naselje. Hišne najdbe iz sond III in VII

Abb. 5. Stična, Siedlung. Funde aus einem Haus in den Schnitten III und VII
1—8 = 1/4

Sl. 6. Stična, naselje. Hišne najdbe iz sond III in VII

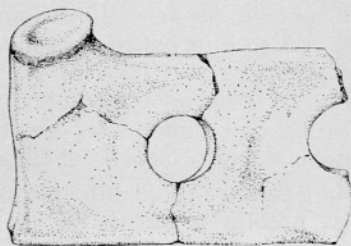
Abb. 6. Stična, Siedlung. Funde aus einem Haus in den Schnitten III und VII
1—10 = 1/4

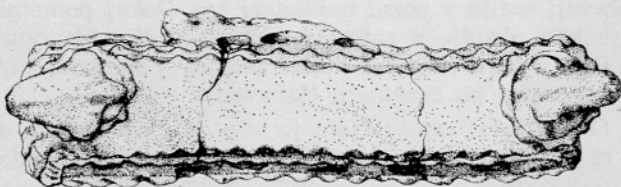
1

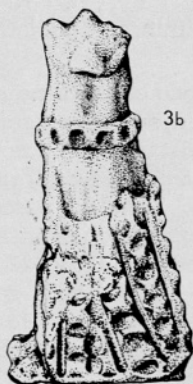
2a

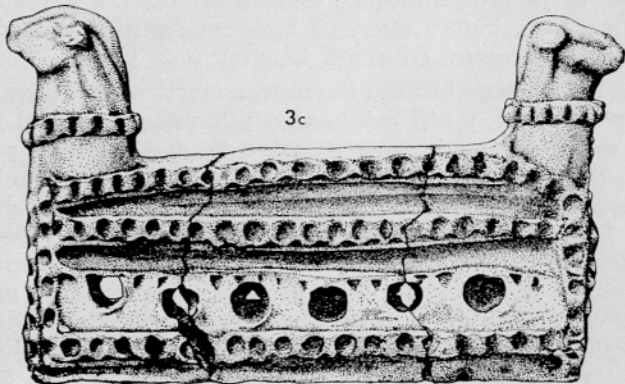
2b

3a

3b

3c

Sl. 7. Stična, naselje. Hišne najdbe iz sond III in VII

Abb. 7. Stična, Siedlung. Funde aus einem Haus in den Schnitten III und VII
1—3 c = 1/4

na kolovratu izdelana latenska keramika (tab. 10). Gladka, deloma z žigovanimi in uglajenimi ornamenti okrašena keramika predstavlja najstarejši latenski horizont v Stični, ki se začenja konec zgodnje latenske dobe (Lt B 2 po Krämerju). Med najbolj zgodnje latenske najdbe sodi tudi fragment fibule iz zaključene latenske plasti v sondi VIII (sl. 3, 6).⁵⁸ V stratigrafsko že pomešanih slojih so bili najdeni tudi ostanki importirane keramike, tako grške (tab. 10, 5) kot kampanske (tab. 10, 6). Grški fragment pripada črno loščeni skodelici. Koliko gre za pravo atiško keramiko, kakor to misli profesorja W. H. Groß in R. Lullies, ki sta fragment pregledala, ni čisto gotovo. Nedvomno atiška keramika je bila najdena v gomili.

Tlakovanje pobočja je zanesljivo dokazano za pozno latensko obdobje. Fibula sl. 3, 3 je bila odkrita v sondi VIII nad tlakom, fibula 3, 4 pa v sondi II neposredno pod tlakom. V sondi VI je ležala na tleh pod najmlajšim tlakom gladka, siva, na kolovratu izdelana latenska keramika. Ali sodita druga dva tlaka v tej sondi približno v isto časovno obdobje, ali pa v neko starejšo fazo, še ni razjasnjeno.

S temi prvimi sondiranjmi je bilo mogoče v obrisih pojasniti zgodovino halštatskega naselja v Stični. Že na začetku stopnje Ha C je bila celotna in, če sodimo po ostankih, gosto naseljena površina utrjena. Ta najstarejša utrdba pa je bila porušena v začetku stopnje Ha D. Obe mlajši obzidji sodita v pozni halštatski čas. Dokaj pomembno je tudi dejstvo, da je bilo obzidje v začetku latenskega obdobja opuščeno; vsekakor pa moramo v teku latenske dobe računati s ponovno utrditvijo, kar je mogoče spoznati po umetnem tlakovanju pobočja.

O naselbini za obzidjem je bilo do zdaj mogoče dobiti le prve vtise. Na različnih mestih je bil odkrit hišni tlak in ognjišča. V sondi VI je bila odkopana na obzidje oprta stavba. Posebno zanimiva je požgana hiša, ki jo je bilo mogoče deloma preiskati v sondah III in VII. Gre za veliko hišo, katere stene so stale na podstavku iz velikih, neobdelanih, vendar namensko odbranih kamnov (tab. 6).

Iz ožganega hišnega ilovnatega ometa se da nedvomno sklepati na celotno gradnjo. V hiši je bilo najdenih mnogo posod, ki jih je razbila streha, ki se je bila nanje porušila (sl. 5-6), dve kozici in podstavek za posodo (sl. 7). Keramika ornamentirana s črno-rdečimi pasovi omogoča datiranje celotnega kompleksa najdb v kasno halštatsko dobo. Zonalna posoda sl. 5, 8, ki se je dala najboljše rekonstruirati, je gotovo mladohalštatska, v tem okviru (Ha D) pa je ni mogoče natančneje opredeliti. Grob 21 iz gomile 1 v Stični (sl. 8) in grob 163 iz gomile 13 na Magdalenski gori (sl. 10) pričata da nastopajo podobne posode že na začetku stopnje Ha D, paralele iz Mosta na Soči (Sv. Lucije)⁵⁹ pa dopuščajo še tudi mlajši čas (Ha D 2/3).

⁵⁸ K latenskimi najdbam v Stični cfr. podrobnejše še članek v tej številki Arh. vestnika (20, 1969, 7 ss) in O.-H. Frey, Zur latènezeitlichen Besiedlung Unterkrains. Dehn-Festschrift (1969) 7 ss.

⁵⁹ C. Marchesetti, Boll. Soc. Adr. 15, 1893, Tav. 1, 4. Naša posoda je bližja starejšim kosom iz Stične, gom. 1, gr. 21 in Magdalenske gore, gom. 13, gr. 64. Naša risarska rekonstrukcija kosa pa ni popolnoma zanesljiva.

a — Stična. Pogled na naselje od JZ. V ospredju gomile
 a — Stična. Blick auf den Ringwall von SW. Im Vordergrund Grabhügel

b — Stična. Gomila I, ki jo je izkopal Narodni muzej v Ljubljani
 b — Stična. Der von Nationalmuseum in Ljubljana ausgegrabener Tumulus I

a — Stična. Okop v severnem delu naselbine
a — Stična. Wall im Nordabschnitt der Befestigung

b — Stična, sonda IV. Notranja fronta mlajšega halštatskega zidu
b — Stična. Schnitt IV. Innefront der jüngeren Hallstattmauer

Stična, sonda II. Pogled na zemljene nasipe in zunanjo fronto najstarejšega zidu
Stična, Schnitt II. Blick durch die Erdaufschüttungen auf die Aussenfront
der ältesten Hallstattmauer

Stična, sonda IV. Pogled na notranjo fronto najstarejšega zidu
Stična, Schnitt IV. Blick auf die Innenfront der ältesten Hallstattmauer

a, b — Stična, sonda I. Pogled na halštatsko obzidje s tremi notranjimi frontami

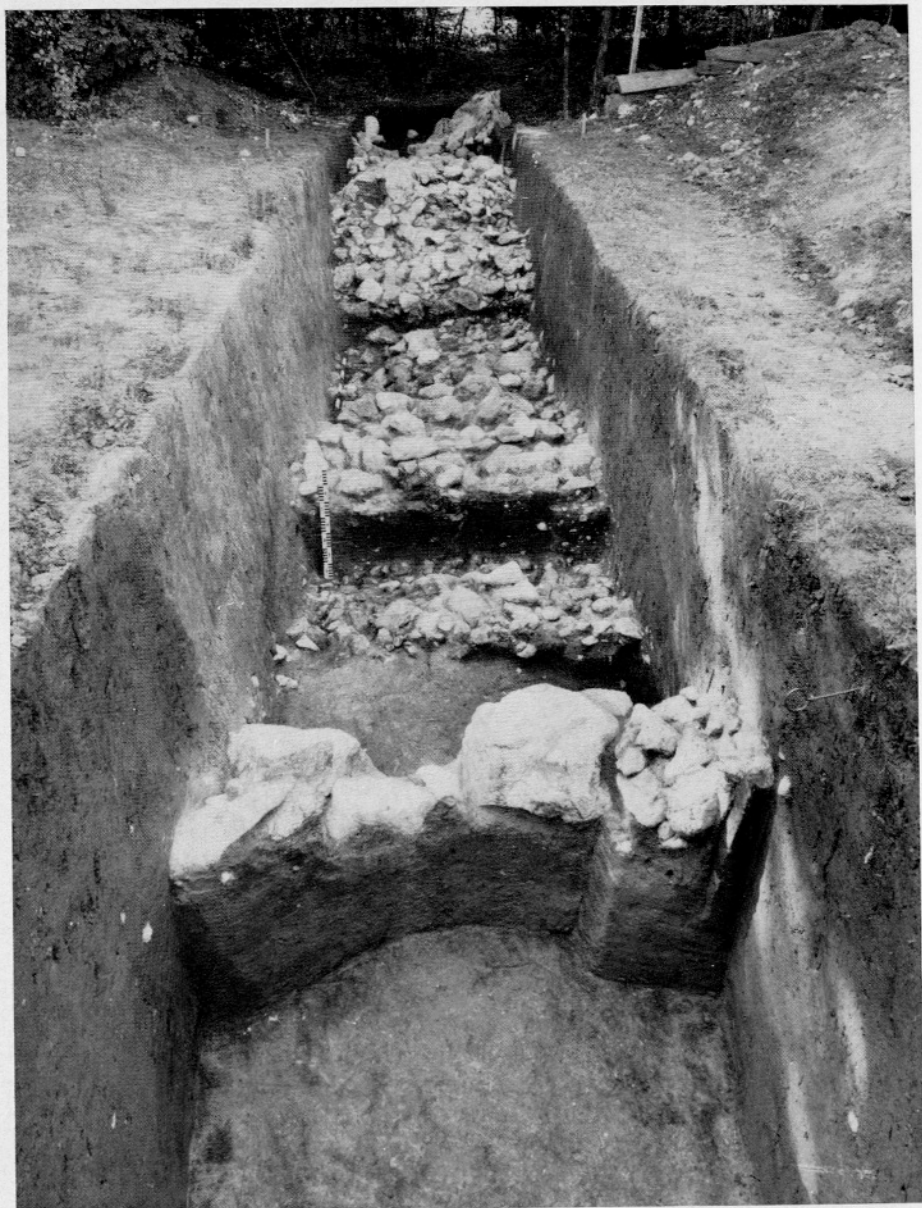
a, b — Stična, Schnitt I. Blick auf die Hallstattmauern mit den versetzten Innenfronten

Stična, sonda III. Temelji hiše
Stična, Schnitt III. Fundamente des Hauses

Stična, sonda II. Latenski tlak na pobočju
 Stična, Schnitt II. Blick auf die Hangpflasterung aus der Latènezeit

Stična, sonda IV. Tlak na pobočju

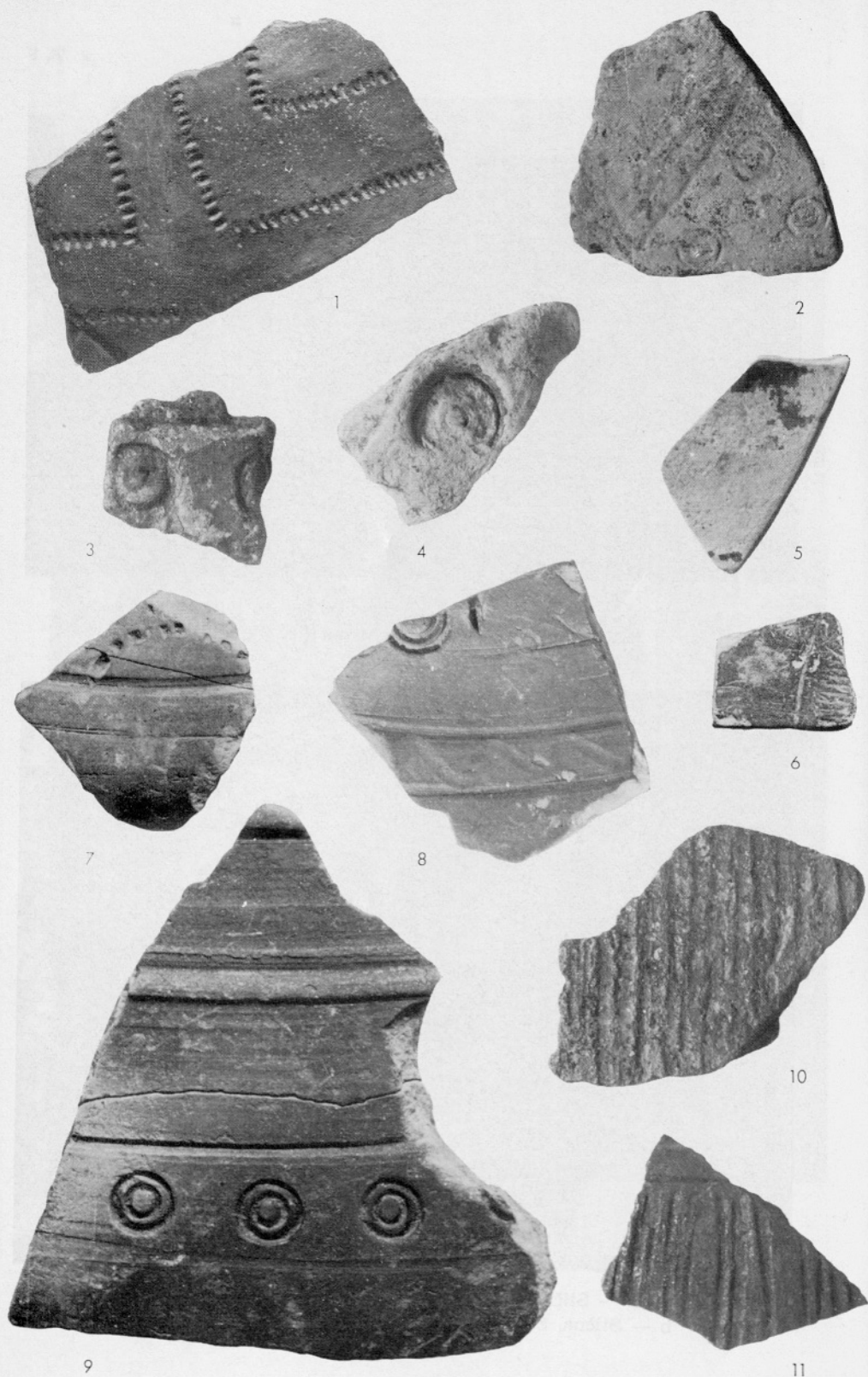
Stična, Schnitt IV. Hangpflasterung

a — Stična, sonda VIII. Pogled na zunanjo fronto halštatskega zidu
a — Stična, Schnitt VIII. Aussenfront der Hallstattmauer

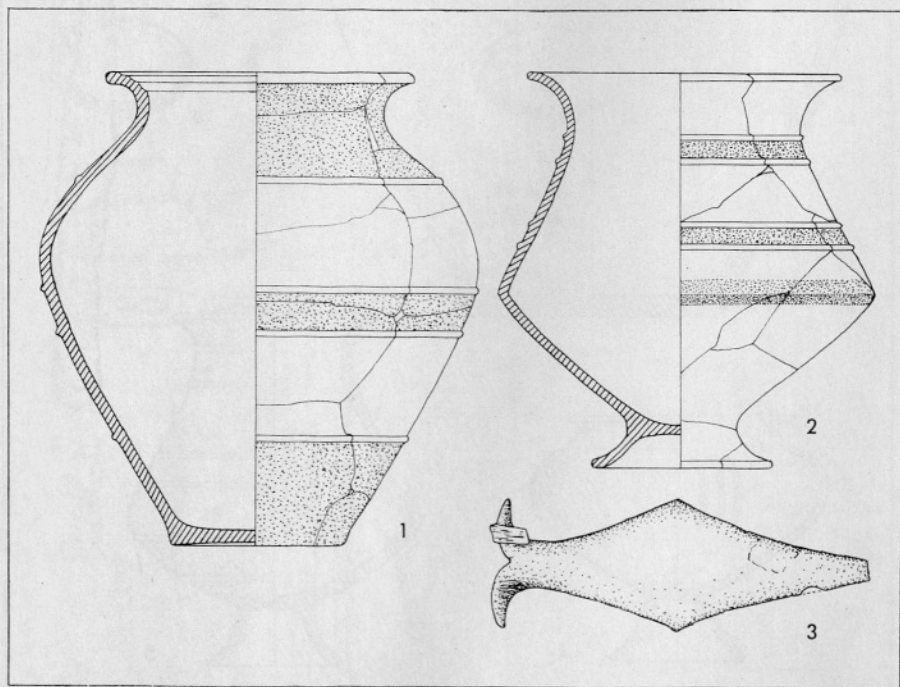
b — Stična, sonda V. Pogled na zemeljske nasipe
b — Stična, Schnitt V. Blick auf die Erdaufschüttungen

Stična, naselje. Keramika — Stična, Siedlung. Keramik. 1—11 = 1/1

Kozici (sl. 7, 2. 3) sta za Dolenjsko novost, ker ju niso imeli navado dajati v grob.⁶⁰ Pa tudi drugače kažejo najdbe v naselbini marsikako novo obliko. Zelo pogoste so npr. pekve (sl. 3, 13 in 6, 1).⁶¹ Ostanke ene izmed njih smo našli še in situ na ognjišču iz starejše halštatske dobe.

Posebno važen rezultat izkopavanja v Stični je, da je bilo možno ugotoviti neposredno kontinuiteto naselja od starejšega halštatskega obdobja pa do poznolatskega časa. Šele konec latenske dobe je bilo naselje opuščeno. Niti preiskave v območju obzidja niti v v notranjosti naselja niso dale kakršnekoli rimske najdbe. To je tembolj presenetljivo, ker vodi važna rimska cesta iz Emone v Siscio skoraj ob vznožju halštatskega naselja.⁶² V sosesčini pri Ivančni gorici domnevano cestno postajo Acervo smo že omenili.⁶³ Zanesljivo dokazano rimsko naselje je obstajalo

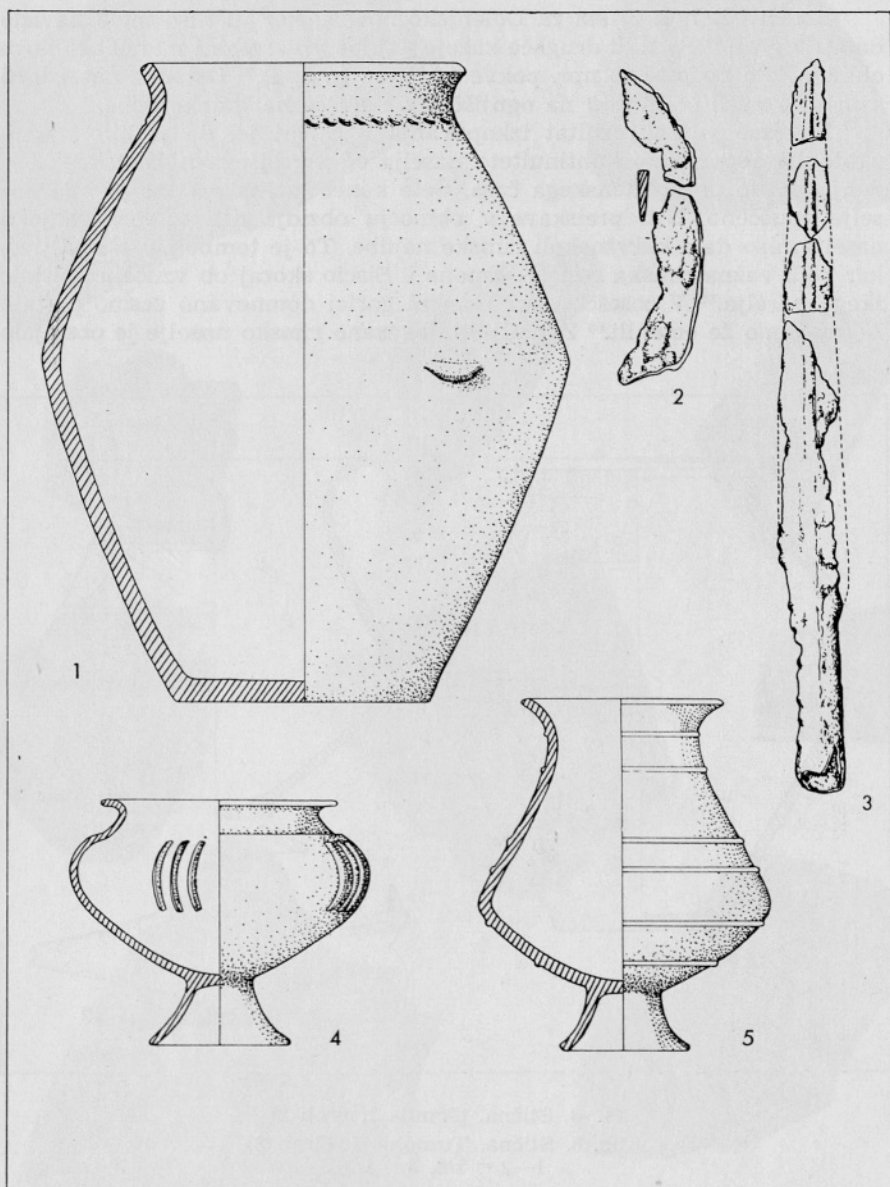
Sl. 8. Stična. Gomila I, grob 21
Abb. 8. Stična. Tumulus I, Grab 21
1—2 = 1/6, 3 = 1/3

⁶⁰ Najbližje paralele za kozice je našel Šmid: Mitt. Prähist. Komm. Wien 2, 1915, 285 ss.

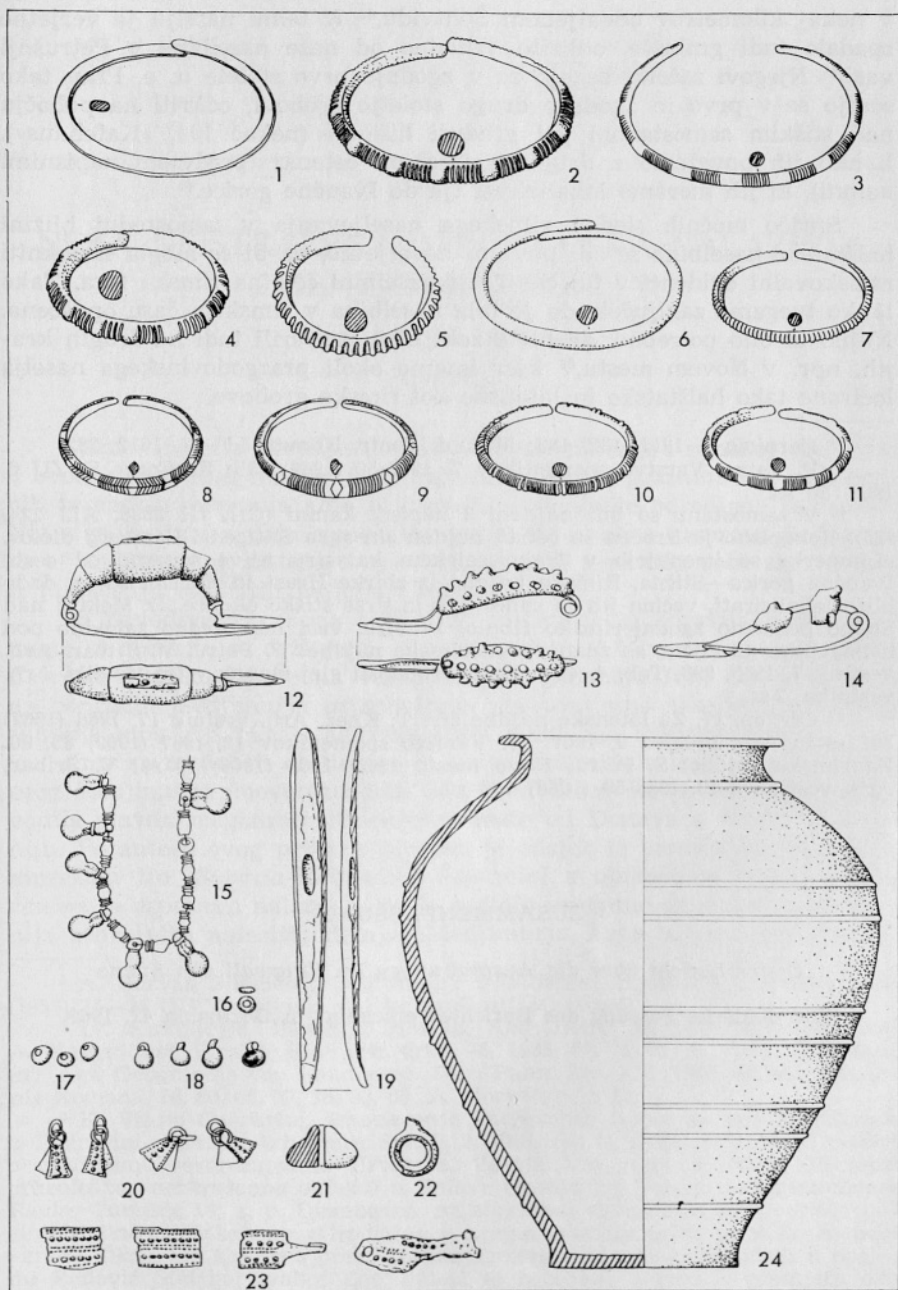
⁶¹ V grobu zelo redko: H. Müller-Karpe, Beiträge zur Chronologie. Röm.-Germ. Forsch. 22 (1959) Tab. 113 A 3. Veliko število pekev je dala žarnogrobiščna naselbina v Ormožu. (Neobjavljeno. Cfr. op. 46).

⁶² Cfr. op. 9.

⁶³ Cfr. op. 10.

Sl. 9. Magdalenska gora. Gomila XIII, grob 52
 Abb. 9. Magdalenska gora. Tumulus XIII, Grab 52
 1, 3—5 = 1/6, 2 = 1/3

Sl. 10. Magdalenska gora. Gomila XIII, grob 163
 Abb. 10. Magdalenska gora. Tumulus XIII, Grab 163
 1—23 = 1/3, 24 = 1/6

v nekaj kilometrov oddaljenem Šentvidu.⁶⁴ K temu naselju je verjetno spadalo tudi grobišče, odkrito vzhodno od naše naselbine v Petrušnji vasi.⁶⁵ Njegovi začetki segajo že v zgodnje prvo stoletje n. e. Prav tako sodijo še v prvo in zgodnje drugo stoletje grobovi, odkriti na pobočju nad stiškim samostanom pri gradnji hiše 81 (nekoč 104, »Kafehaus«). Lahko jih povežemo z drugimi rimskimi ostanki (predvsem napisnimi kamni), ki jih moramo lokalizirati tja do Ivančne gorice.⁶⁶

Spričo močnih sledov rimskega naseljevanja v neposredni bližini halštatske naselbine se zdi povsem neverjetno, da bi se mogla izmakniti raziskovalni evidenci v tej centralni naselbini celotna rimska faza. Tako lahko tvegamo zaključek, da je bila naselbina v rimskem času opuščena. Nujno bi bilo potrebno, da bi ta zaključek preverili tudi na drugih krajih, npr. v Novem mestu,⁶⁷ kjer imamo okoli prazgodovinskega naselja locirane tako halštatske in latenske kot rimske grobove.

⁶⁴ Carniola 2, 1911, 132, 136; Mitt. d. Zentr. Komm. 3 F. 11, 1912, 282.

⁶⁵ P. Petru, Varstvo spomenikov 7, 1958-59 (1969) 335; Razprave SAZU 6, 1969, 30 ss.

⁶⁶ V samostanu so bili najdeni 3 napisni kamni (CIL III 3898, AIJ 224, 225). Rokopisno je izročen še četrti, najden »in agro Sitticensi Lemberg dicto«. »Limperk« se imenujejo v franciscejskem katastru njive severno od ceste Ivančna gorica—Stična. Rimske najdbe iz zbirke Hrast in Fedran se ne dajo bliže lokalizirati, večina jih je zanesljivo iz širše stiške okolice. Iz Mekinj nad Stično poznamo zgodnjerimsko fibulo. Iz Vira, vasi neposredno zahodno pod halštatskim naseljem, so znane poznorimske najdbe: P. Petru, V. Šribar, Arh. vestnik 7, 1965, 298, Tab. 4, 4. 5. Za podrobnosti glej članek v tej številki Arh. vestnika, 7 ss.

⁶⁷ Cfr. op. 17. Za latenske najdbe cfr. T. Knez, Arh. vestnik 17, 1966 (1967) 391 ss in Arh. pregled 9, 1967, 38. Varstvo spomenikov 12, 1967 (1969) 83, 86. Za rimske najdbe: S. Petru, Novo mesto 1365—1965 (1969) 70 ss; V. Šribar, Arh. vestnik 9-10, 1958-59 (1960) 108 ss.

ZUSAMMENFASSUNG

Erster Bericht über die Ausgrabungen im Ringwall von Stična

Eine deutsche Fassung des Berichtes erscheint in Germania 47, 1969.

NEKA NEISTRAŽENA ARHEOLOŠKA NALAZIŠTA DOLNJEG MEDJIMURJA

MIROSLAV FULIR

Varaždin

Želimo li nešto odredjenije pisati o prethistoriji i rimskoj vladavini u ovom dijelu Medjimurja, tada nailazimo na niz praznina bez neophodnih terenskih autopsija koje bi dopuštale stanovite odredjene zaključke. Niz starijih autora daju samo neke podatke, a tek u raspravi A. Horvatove¹ nailazimo na sintezu svega toga pa tako praktički dobivamo pomoć u tumačenju različitih indicija i hipoteza.

Po navodima Strabona i Plinija² uz Dravu su boravila ilirska plemena, a općenito se drži da je među Dravom i Murom postojalo pleme *Serretes* i preko Drave na varaždinskom području *Iasi*. Do danas nije na području Medjimurja ustanovljeno pretpovijesno naselje, a postojeće skupine tumulusa nisu s najosnovnijim podacima registrirane.³

Antičko razdoblje obilježeno je povremenim nalazima, a važnost gornjeg Medjimurja (sjeverozapadni dio) je u tome, što je područjem istog vodila glavna magistrala itinerarske ceste od Dunava u Italiju i Panoniju. Po autoru ovog prikaza istražen je odsjek te prometnice na medjimurskom tlu (*Savaria-Halicum-Poetovio*) s ubikacijom postaje *Halicum* te usputnim nalazima, pa je postalo urgentno da se ustanove važnija arheološka nalazišta donjeg Medjimurja, kako bi imali odredjeniju

¹ A. Horvat, Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Medjumurju (1956) 15—24 (III Tragovima daleke prošlosti s kartom).

² Iv. Kukuljević, Panonija rimska. Rad JAZU 23, 1873, 101—102, 126; A. Mayer: Iasi. Vjesnik Hrv. arh. druš. 16, 1935, 69, 71, 73; A. Graf, Übersicht der Ant. Geographie von Pannonien. Diss. Pann. Ser. 1, 5 (1936) (Karta Pannonia Romana, 16, 50, 65, 69, 16, 32, 69; A. Horvat, o. c. 15).

³ K. Vinski-Gasparini, Iskopavanje kneževskog tumulusa kod Martijanca u Podravini. Vjesnik Arh. muz. Ser. 3, 2, 1961, 56; D. Pribaković, Neki podaci o gradištima severozapadne Hrvatske. Vesnik Voj. muz. 3, 1956, 136 (opis arheološkog neistraženog objekta u Belici). Primjedba: Prema podacima Žvorc Pavla, Turčišće 14, z. p. Dekanovec, na sjevernoj strani zaselka Dvorišće postoji rudina pod nazivom »Gradišće«, a prema tradiciji ovdje je postojao neki »grad«. Oko 1 km sjeverno preko potoka Trnava (Gulevšćak) na livadi u posjedu Radović Štefana, zvanog Log, nalazi se zemljano uzvišenje promjera oko 15 m. Na zapadnoj strani ceste Sv. Juraj u Trnju—Hodošan, bliže Hodošanu, na meanderiranom tlu zvanom »Groblje«, prema izjavi domaćih bilo je nalaza ljudskih kostiju i keramike. Istočno od Hodošana, odnosno na oranicama sjeverno od oštrog zavoja ceste Hodošan—Goričan, bilo je nalaza ljudskih kostiju te zemljanih posuda, a domaći to mjesto nazivaju »ilirski grob«.

Karta 1. Arheološka karta Medjimurja po A. Horvatovoj — s dopunama
Karte 1. Archäologische Karte von Medjimurje nach A. Horvat,
mit Ergänzungen

povijesnu predodžbu tog kraja s potpunijom arheološkom kartom (karta 1). Ujedno, da damo poticaj za daljnje sustavno istraživanje, jer poljodjel-ski i ostali terenski radovi vrlo brzo uništavaju i posljednje ostatke.

Ovim prikazom opisana su samo nalazišta u Goričanu i okolini, pri Čehovcu i Prelogu (karta 2).

Pretpovijesno naselje Goričan

Današnje naselje razvilo se na dva od tri prirodnih zemljanih uzvi-šenja (kota 148) u ravnici sjeveroistočnog dijela donjeg Medjimurja, pa je taj pogodan položaj bio vjerojatno jedan od odlučujućih razloga za razvitak pretpovijesnog naselja.

Tragovi nekadanjeg boravka ljudi u tom mjestu nailaze se u vrto-vima i na parcelama kućnih posjeda istočne strane Školske ulice, od kbr. 59—51 (od juga prema sjeveru);

Kiš Stjepan, kbr. 59: pojedinačni površni nalazi keramike. Teren prekopan zbog eksploatacije pijeska. S jugoistočne i južne strane teren se spušta u vidu obronka i završava na meanderiranom tlu;

Vargec Mijo, kbr. 57: na toj parceli je bilo najviše nalaza. Prilikom kopanja temelja za gradnju kuće oko g. 1961. naišao je na grobove s ljud-skim kostima kao i na brončanu sjekiru (izgubljena). U nastavku vrtne površine prema istoku vršio je prekopanje terena radi eksploatacije pi-jeska i tom prilikom otvorio kulturni sloj pretpovijesnog nalazišta. Danas još postoji djelimično očuvan ostatak nekadanjeg arheološki-kulturnog

tla u vidu zemljanog hrpta s debljim slojem humusa, tragovima gorenja, crvenkaste i žučkaste ilovačne pjeskulje; prilikom oranja još uvijek plug izbacuje ulomke keramike. Prema izjavi, bilo je nalaza cijelih posuda, lonaca i zdjela s ostacima grumena šljake.

Općenito stratigrafski presjek daje približno slijedeće slojeve:

- humus 30 cm
- ilovačna pjeskulja smedje boje 30—40 cm
- nanosni, čisti pijesak, itd.

Unatoč prekopanog terena, sondiranje je neophodno.

Zagorec Kata, kbr. 55: na oranici, površno, nailazi se pojedinačno na ulomke keramike. Osim preoravanja, parcela je stratigrafski sačuvana pa je potrebno izvršiti sondiranje;

Oranica (gradjevna parcela) Mesarić Josipa, Glavna ul. br. 12: vršeno je iskapanje pijeska, pa je zbog toga teren snižen i tako otvoren arheološko-kulturni sloj. Po broju nalaza ulomaka keramike, ova parcela dolazi odmah iza posjeda Mije Vargeca; ovdje je nadjen fragment kladivaste kamene sjekire;

Vadlja Mato, kbr. 51: već prije oko 14 god. na vrtnom dijelu posjeda naišlo se na ljudske kosti i zemljano posudje, a danas se još uvijek površno nadje po koji ulomak crne keramike u dijelu vrta koji je zasadjem vinovom lozom.

Općenito u tom mjestu domaći spominju nalaze grobova s ljudskim kostima.

Sl. 1. Goričan. Kućna parcela Vargec Mije, Školska 57, rudine »Gorica«, s najviše nalaza keramike. Pogled od juga prema župnoj crkvi (kota 148)

Abb. 1. Goričan. Hausparzelle von Vargec Mija, Školska 57, Flurnamen »Gorica«, mit den meisten Keramikfunden. Blick von Süden zur Pfarrkirche (Kote 148)

Goričan*

Opis nalaza:

1. Završni (gornji) rub sive zdjele iz dobro pročišćene gline, ukrašen s dvjema prugama jamica. Pr. oko 15 cm. T. 1: 1 i T. 5: 1.
2. Jako uvinut, koso-kaneliran rub sive zdjele iz dobro pročišćene gline. Pr. usta oko 15 cm. T. 1: 2 i T. 5: 4.
3. Uvinut obli rub crvenkaste zdjele iz dobro pročišćene gline. Pr. usta oko 17 cm. T. 1: 3.
4. Dio koničnog vrata i suženog izvinutog ruba posude iz dobro pročišćene gline, uglačane površine. Rame i obod vodoravno fazetirano. Pr. oboda oko 15 cm. T. 1: 4 i T. 5: 2.
5. Dio stijene sivo-crne boje od zdjele s uvinutim rubom, izradjene iz pročišćene gline. Pr. oko 18 cm. T. 1: 5.
6. Dio stijene posude iz dobro pročišćene gline s uglačanom crnom površinom. Pod koničnim vratom je vodoravno fazetiran strmi rub. Pr. oko 20 cm. T. 1: 6 i T. 5: 3.
7. Dio uspravnog ruba crnkaste zdjele iz dobro pročišćene gline, koji je bio ukrašen s 2,5 cm velikim šrafiranim trokutima iz plitkih žljebičastih crta. Pr. oko 13 cm. T. 1: 7.
8. Dio stijene crnkaste posude iz dobro pročišćene gline, ukrašene na rubu s dvostrukom spiralom iz niskih plastičnih rebara. Vel. ulomka $3,8 \times 6,2$, debljina stijenke do 1 cm. T. 1: 8 i T. 5: 7.
9. Dio koničnog vrata te izvinutog ruba smeđkaste posude s pijeskom miješane gline. Završni, gornji rub je ukrašen s uzdužnim i poprečnim urezima. Pr. usta oko 19 cm. T. 1: 9 i T. 5: 5.
10. Dio koničnog vrata te izvinutog završnog ruba crnkaste posude s pijeskom miješane gline. Vanjski dio ruba je koso narezan. Pr. usta oko 15 cm. T. 1: 10.
11. Dio završnog, gornjeg ruba smeđkaste posude s pijeskom miješane gline. Vanjski dio ruba ima na svakih 2 cm sedlaste ureze. Pr. usta oko 20 cm. T. 1: 11.
12. Dio vrata i završnog ruba smeđkaste posude s pijeskom miješane gline. Obli rub ima kosu izbočinu (bračavicu), a vrat završava s izvinutim rubom. Pr. ruba oko 20 cm. T. 1: 12 i T. 5: 6.
13. Dio stijenke crnkaste posude s pijeskom miješane gline. Površina je grubo ugladjena, a 2 cm pod rubom je bilo više od 1,5 cm visokih, strmih izbočina. Pr. usta oko 20 cm. T. 1: 13.
14. Dio stijene crnkaste posude s pijeskom miješane gline, na kojoj se nalazi ravno odrezana izbočina. Vel. ulomka $4,5 \times 5,2$, debljina stijene do 0,9 cm. T. 2: 1.
15. Dio stijenke crnkaste zdjelice iz pročišćene gline s uvinutim rubom te izbočinom ispod ruba. Pr. oko 15 cm. T. 2: 2.
16. Dio stijenke posude iz dobro pročišćene gline sa crno-uglačanom površinom. Na ulomku je 1 cm visoka ovalna izbočina te dva okomita žljeba, među kojima su dvije linije plitkih jamica. Vel. ulomka $4,2 \times 7,2$, debljina stijenke 0,5 cm. T. 2: 3 i T. 5: 10.
17. Dio stijenke crvenkaste posude s pijeskom miješane gline, ukrašene s nazubčanim rebrom. Vel. ulomka $6 \times 7,5$, debljina stijenke do 0,8 cm. T. 2: 4 i T. 5: 13.
18. Dio stijenke smeđe-crvenkaste posude s grubim pijeskom miješane gline, ukrašene s koso-poprečnim urezima. Vel. ulom. 6×8 , deblj. stijenke do 1 cm. T. 2: 5 i T. 5: 9.
19. Dio stijenke sive posude iz dobro pročišćene gline. Pri rubu sačuvan držak u vodoravnom položaju s dvjema okomitim rupicama. Pr. oboda oko 17 cm. T. 2: 6 i T. 5: 8.

* Pri opisu nalaza te njihovoj ocjeni mi je susretljivo pomogao kustos Pokrajinskog muzeja u Mariboru Stanko Pahić, koji je također izradio crteže T. 1—4 za što mu na ovom mjestu najljepše zahvaljujem.

20. Sličan ulomak nešto debljije posude s jednakim, vodoravno oblikovanim i dva puta probušenim drškom. Pr. oko 17 cm. T. 2: 7.

21. Fragmentarna, ovalna trakasta ručka crvenkaste posude s pijeskom miješane gline, koja ima na hrptu dva okomita rebra. Šir. 4, duž. 5,8 cm. T. 2: 8.

22. Slična ručka s glatkim hrptom. Šir. 3,7, duž. 6,3 cm. T. 2: 9.

23. Dio stijenke sivo-smedjkaste posude s pijeskom miješane gline. Na ulomku s grubom površinom postoji obli, na dolje povinut držak, v. 2,5 i š. 4,5 cm. T. 2: 10.

24. Dio stijenke posude iz dobro pročišćene gline sa crno-uglačanom površinom. Pri rubu izlazi 3 cm široka trakasta drška. Pr. ruba oko 16 cm. T. 2: 11.

25. Oblo dno sivo-smedjkaste posudice s pijeskom miješane gline, deblj. stijenke 8 mm. Pr. ruba oko 9 cm. T. 2: 12.

26. Dio stijenke i ravnoga dna sivo-smedjkaste posude s pijeskom miješane gline, grube površine. Pr. dna 10, v. stijenke oko 6 cm. T. 2: 13.

27. Dio vrata posude iz dobro pročišćene gline sa crno-uglačanom površinom, ukrašen sa četiri vodoravne žljebičaste pruge (izradjeno na lončarskom kolu). Vel. ulom. 2×4 , deblj. stijen. 0,3 cm. T. 3: 1.

28. Dio stijenke na kolu radjene posude, ukrašene s dvjema vodoravnim žljebičastim prugama. Vel. ulom. $3,5 \times 4,5$, deblj. stijenke do 0,4 cm. T. 3: 2.

29. Dio ruba sive, na kolu izradjene, posude iz dobro pročišćene gline. Pr. oko 22 cm. T. 3: 3.

30. Dio stijenke na kolu izradjene posude crnkaste boje iz dobro pročišćene gline, ukrašene s dvjema vodoravnim žljebovima. V. ulom. $4,5 \times 5,5$, deblj. stijen. 0,9 cm. T. 3: 4.

31. Dio stijenke grafitnog lonca s odebljanim vodoravnim rubom; ispod ruba vodoravni žlijeb pod kojim su okomito urezani žljebovi. Pr. usta oko 18 cm. T. 3: 5 i T. 5: 11.

32. Dio stijenke grafitnog lonca s okomitim žljebičima. V. ulom. $6 \times 7,5$, deblj. stijen. do 1,1 cm. T. 3: 6 i T. 5: 14.

33. Dio stijenke smedjkaste posude s pijeskom miješane gline, ukrašene s okomito urezanim crtama. V. ulom. $2,3 \times 3,3$, deblj. stijenke 0,8 cm. T. 3: 7.

34. Dio stijenke na kolu izradjene posude smedjkaste boje s pijeskom miješane gline, ukrašene s prugama vodoravno urezanih crta. V. ulom. $3,3 \times 4$, deblj. stijenke 0,6 cm. T. 3: 8.

35. Dio stijenke na kolu radjene posude svijetlo-smedje boje s pijeskom miješane gline, ukrašene s vodoravnim žljebičima. V. ulom. $2,7 \times 4,2$, deblj. stijenke 0,7 cm. T. 3: 9.

36. Dio stijenke na kolu izradjene posude s pijeskom miješane gline, ukrašene s izduženim valovnicama. V. ulom. $4 \times 4,7$, deblj. stijenke 0,7 cm. T. 3: 10.

37. Dio stijenke u vatri pržene sivo-smedje posude s pijeskom miješane gline, ukrašene s valovnicama pod ostrim kutom. V. ulom. $2,6 \times 3,1$, deblj. stijenke 1 cm. T. 3: 11.

38. Dio stijenke posude radjene na kolu sivo-smedje boje s pijeskom miješane gline, ukrašene s izduženim valovnicama. V. ulom. $3,2 \times 4,5$, deblj. stijenke 0,7 cm. T. 3: 12.

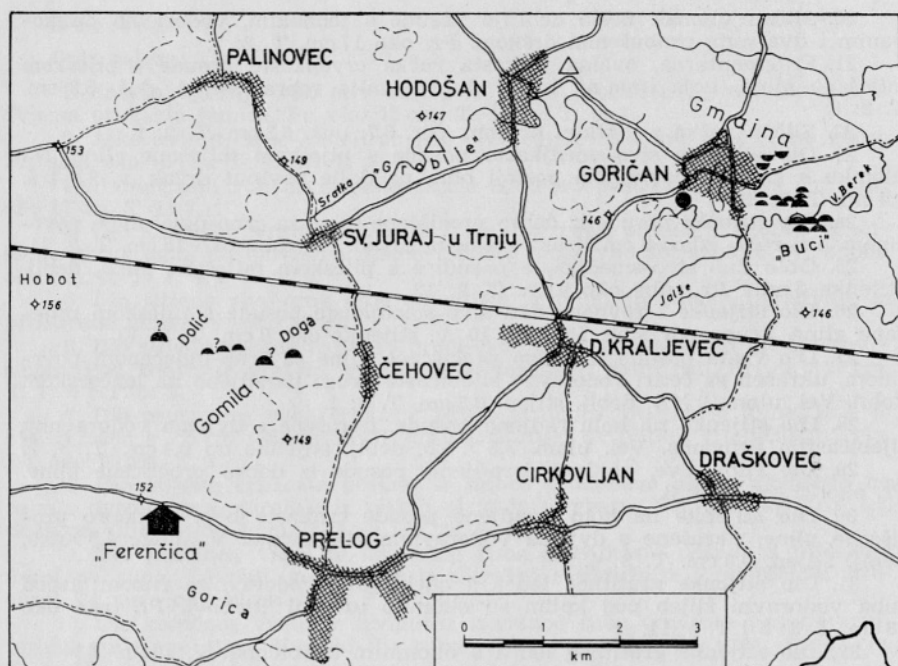
39. Dio stijenke na kolu radjene posude crnkaste boje s pijeskom miješane gline, ukrašene s vodoravno urezanim crtama i pojasom valovnica. V. ulom. $4,3 \times 4,5$, deblj. stijenke 0,7 cm. T. 3: 13 i T. 5: 12.

40. Dio stijenke na kolu radjene posude crnkaste boje s pijeskom miješane gline, ukrašene s vodoravnim crtama i pojasom valovnica. V. ulom. $3,6 \times 3,7$, deblj. stijenke 0,6 cm. T. 3: 14.

41. Dva komada stijenki na kolu radjene posude smedje boje s pijeskom miješane gline, ukrašene s dvjema izduženim valovnicama te vodoravnom žljebičastom crtom. V. ulom. $5,5 \times 8$, deblj. stijenke 0,9 cm. T. 3: 15, 16 i T. 5: 15.

42. Dio stijenke na kolu radjene posude smedje boje s pijeskom miješane gline, ukrašene s dva pojasa po dvije pruge kvadratnih jamičastih utisaka. V. ulom. $4,8 \times 7$, deblj. stijenke 0,6 cm. T. 3: 17 i T. 5: 16.

43. Ulomak kladivaste kamene sjekire iz svijetlo-smedjeg kamena sa 4 cm širokom oblom ostricom (nalaz s parcele Mesarić Josipa), T. 4: 1.

Karta 2. Goričan i ostala arheološka nalazišta
Karte 2. Goričan und die übrigen archäologischen Fundorte

Naknadno je nadjen veći broj ulomaka razne keramike koji ovdje nije opisan. Ističe se ulomak vrata i ramena keltske posude sive boje radjene na kolu, koja je bila prilično velika, glineno vretence, koštane alatke, artefakti orudja od valuća zrnate strukture.

Skupina tumulusa istočno od Goričana
(karta 2)

Odmah iza posljednjih kuća sjeveroistočnog dijela Goričana, odnosno sjeverno od ceste koja vodi prema Muri, na rudinama »Sajmište«, nalazili su se najmanje tri tumulusa koji su po domaćima razoreni oko god. 1948.; nazivali su ih — gorinke.

Istočno od Goričana, na rudinama »Gmajne« u posjedu Poljoprivrednog kombinata Čakovec, pogon Hodošan, postojala je nekada veća skupina tumulusa. Prema izjavama, bilo je pet većih i najmanje toliko manjih, koji su djelomično razoreni oko godine 1948. Tom prilikom iskopano je te uništeno veći broj posuda, lonaca i zdjela.

Danas su još vidljiva zemljana uzvišenja oko devet tumulusa različitih dimenzija i visina, koja su preorana. Na mnogim mjestima opaža se okrugli trag humusne zemlje (trag gorenja?) te sterilne žuto-smedje zemlje sa šljunkom gdje su nekada bili situirani tumulusi, kojih je prema tome bilo više. Oni se prostiru od istoka prema zapadu (Goričanu) po skupinama od dva, tri ili četiri.

Prva skupina od tri tumulusa nalazi se uz istočni rub poljskog puta koji vodi od mosta preko potoka Vel. Berek u smjeru sjevera na cestu Goričan—Mura. U neposrednoj blizini spomenutog mosta postoji najveći i najbolje očuvan tumulus s približnim mjerama u stratigrafskoj osnovi: 35×35 koraka, vis. oko 2,50 m. Dva manja nalaze se nešto sjevernije uz poljski put s približnim dimenzijama: 20×20 i 30×30 koraka, vis. do 0,75 m. Domaći nazivaju taj sektor rudine »Gmajne« — »prvi kut«, na kojem je Strahija Djuro iz Goričana, Zavrtna 7/a našao manju brončanu sjekiru. Nešto zapadnije od poljskog puta postoji skupina od četiri manja tumulusa, rudine »drugi kut«, približne dimenzije: 25×25 koraka, vis. do 0,75 m. U sjeverozapadnom smjeru bliže Goričanu situirana su dva manja tumulusa, rudina »treći kut« s približnim dimenzijama: 28×28

Sl. 2. Goričan. Tumulus »Prvi kut« (35×35 koraka, visine do 2,50 m), rudine »Gmajne« istočno od Goričana. Pogled na zapadnu stranu
Abb. 2. Goričan. Tumulus »Prvi kut« (35×35 Schritt, Höhe bis 2,50 m), Flurname »Gmajne«, östlich von Goričan. Blick auf die Westseite

Sl. 3. Rudine »Buci«, k. o. D. Kraljevec, jugoistočno od Goričana.
Pogled na tumulus (45 × 30 koraka, vis do 2,20 m) s južne strane; djelomično oštećen

Abb. 3. Flurnamen »Buci«, Gemeinde D. Kraljevec, südöstlich von Goričan.
Ansicht des Tumulus (45 × 30 Schritt, Höhe bis 2,20 m) aus Süden; teilweise zerstört

koraka, vis. do 1,50 m. Na preoranoj površini ovih posljednjih tumulusa izvršen je slijedeći nalaz:

1. Dio uvinute stijenke posude (urne?) iz dobro pročišćene gline miješane pijeskom, crno-sivkaste boje i uglačane površine s dugoljastom izbočinom preko koje prelaze vodoravni plitki žljebovi. Deblj. stijenke 7 mm. T. 4: 2.
2. Dio dna posude crno-sivkaste boje dobro pročišćene gline miješane pijeskom, nešto grublje površine. Deblj. stijenke 1,2 cm. T. 4: 3.
3. Dio izvinute stijenke vrata i ramena posude (urne?) iz dobro pročišćene gline miješane pijeskom, crno-sivkaste boje te uglačane površine. Na vratu posude nalaze se dva usporedna plitka žlijeba. Deblj. stijenke 7 mm. T. 4: 4.
4. Gornji dio izvinutog ruba posude iz dobro pročišćene gline miješane pijeskom, smeđkaste boje s tragovima gorenja. Deblj. stijenke 1 cm. T. 4: 5.
5. Ulomak željeznog koplja s naglašenim hrptom. Na donjem dijelu šir. 4 cm, a na gor. š. 3 cm. Pr. šir. profila oko 1,5 cm. T. 4: 6.

Neophodno je izvršiti iskapanje tumulusa te sondiranje okolnog terena.

*Skupina tumulusa na rudini »Buci«, k. o. Dol. Kraljevec
(karta 2)*

Nešto južnije od tumulusa pri Goričanu, odnosno odmah preko reguliranog potoka Vel. Berek na prostoru djelomično pod mladom šumom postoji oko pet donekle očuvanih tumulusa u smjeru istok - zapad, s približnim stratigrafskim dimenzijama u koracima: 45 × 30, vis. do 2,20 m;

30 × 30, vis. do 2,50 m; 3 × 20, vis. do 2 m; 9 × 25, vis. do 2,50 m, te jedan manji dosta oštećen prekopanjem.

Većina ovih tumulusa je oštećena izvažanjem zemlje po posjednicima ili pak nestručnim kopanjem ispitnih rovova, pa tako možemo protumačiti različite stratigrafske dimenzije. Prema izjavi posjednika livade koja se nalazi u sredini skupine tumulusa, Gosarić Djure iz Dol. Kraljevca, Murska b. b., na tom terenu postojale su još tri zemljane humke ali su srušene oko god. 1925.; tom zgodom našlo se različite keramike koja je uništena. Domaći nazivlju te tumuluse »gorinke«, dok tradicija drži da su ih podignuli Iliri.

Neophodno je izvršiti iskapanje ovih tumulusa te sondirati okolni teren, jer je prema konfiguraciji tla ovdje postojalo još nekoliko grobova.

*Skupina zemljanih humaka zapadno od Čehovca
(karta 2)*

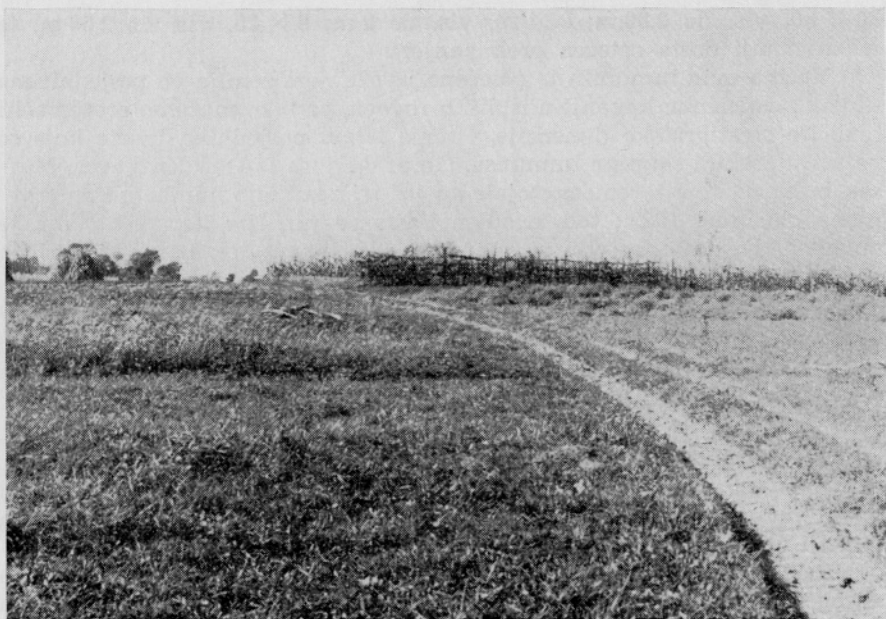
Oko šest većih i jedna manja zemljana uzvisina situirane su na južnoj strani poljskog puta Čehovec—M. Subotica od istoka prema zapadu na relaciji nešto preko 1 km, rudine: Doga, Dolić i Gomila.

Prvi humak nalazi se jugozapadno od pila na poljskom putu, rudine »Breg pri pilu« u posjedu Kramar Ivana i Alojza iz Čehovca. Približna

Sl. 4. Rudine »Buci«, k. o. D. Kraljevec, jugoistočno od Goričana. Pogled na tumulus od zapada (30 × 30 koraka, vis. do 2,50 m); djelomično oštećen

Abb. 4. Flurnamen »Buci«, Gemeinde D. Kraljevec, südöstlich von Goričan. Ansicht des Tumulus (30 × 30 Schritt, Höhe bis 2,50 m) von Westen; teilweise zerstört

Sl. 5. Zemljano uzvišenje »Kuti«, zapadno od Čehovca (170×140 koraka, vis. do 3,50 m). Pogled s istočne strane

Abb. 5. Erdhügel »Kuti« westlich von Čehovec (170×140 Schritt, Höhe bis 3,50 m). Blick von Osten

stratigrafska dimenzija u koracima: 180×110 , vis. do 3 m. Površina tog humka služi za poljodjelsku obradu tla.

Drugi se nalazi oko 300 m jugozapadno na rudini »Breg pri križanju« u posjedu Kramar Stjepana iz Preloga. Nekada je bio zasadjen vinovom lozom, a sada poljskim kulturama. Navodno se prilikom rigolanja naišlo na ljudske kosti. Približne dimenzije u koracima: 100×100 , vis. do 3 m. Treći humak je bliže poljskom putu na rudinama »Križanje« u posjedu Turek Antuna iz Čehovca. To je dosta snižen humak, a navodno se u blizini našlo ljudskih kostiju.

Četvrti slijedi u neposrednoj blizini uz poljski put na rudini »Trnič« u posjedu Kramar Josipa iz Pustakovca. Približne dimenzije u koracima: 250×180 , vis. do 3,50 m.

Peta zemljana uzvisina nalazi se nešto dalje uz put na rudini »Kuti-Trnič« u posjedu Blažek Jakoba iz Pustakovca. Stječe se dojam da je to prirodna zemljana uzvisina na kojoj postoji zasebno zemljano uzvišenje. Prosljedimo li nekoliko stotina metara poljskim putem prema zapadu do rudina zvanih »Luke«, dodjemo do zemljane uzvisine zasadjene djelomično vinovom lozom i poljoprivrednim kulturama pod nazivom »Kuti«, pozadi koje postoji meanderirano tlo nekadanjeg korita Drave. Približna stratigrafska dimenzija u koracima: 170×140 , vis. do 3,50 m. Po tradiciji domaći smatraju da je ovdje bilo groblje jer se našlo ljudskih kostiju.

Većina opisanih zemljanih humaka ima elipsoidnu stratigrafsku osnovu i dosta pravilnu konfiguraciju u ovom dijelu ravničarskog terena tako, da pobudjuje asocijaciju na tumuluse. Neki zemljani humci svakako su prirodna zemljana uzvišenja, no koja su mogla poslužiti za sakralne obrede. Uobičajena tradicija kod domaćih u ovom slučaju za te humke nikako nije sačuvana. Površnih nalaza nije bilo prilikom rekognosciranja. Jedan od indikatora je toponim za zemljište u neposrednoj blizini pod nazivom »Gomila«, koji se inače redovno pojavljuje kao naziv za halštatske tumuluse (Martijanec, Jalžabet).

Neophodno je izvršiti sondiranje opisanih zemljanih humaka kao i teren u okolici. Dok se to ne izvrši, ne možemo decidirano tvrditi da su opisani zemljani humci prehistorijski grobovi, ili možda tellovi.

Rimsko naselje »Ferenčica« kod Preloga

Oko 2 km zapadno od Preloga, cca 40 m južno od ceste Prelog—Čakovec (kota 152), prostire se na dosta velikoj površini oranica, rudine »Ferenčica«, kao i u obližnjem gaju rimsko nalazište. Površno je vidljiva razna opeka (osobito krovna — *tegulae*, *imbrices*), plugovi izbacuju kamen lomljenac i pojedinačno ulomke sive i crne keramike. Djelomična (amaterska) sondiranja izveo je nastavnik Mlinarec Vinko iz Preloga, koji je naišao na opeku, vapno, žbuku, staklo, neke željezne predmete te rimske novce (navodno Konstantinovih nasljednika). Sačuvani ulomci keramike pretežno su provincijalne fature (siva, crna, crvenkasta s metličastim ukrasom, deblje glazirane stijenke posude — „Reibschale“?) a ima vijesti o nalazu posuda s tri nožice te »tanjura«.

ZAKLJUČAK

Izbor površno pokupljene keramike s parcela u Goričanu potvrđuje dugotrajnu naseljenost tog terena.

Najstariji fragment je ulomak zdjele T. 1: 1, a pripada lasinjskoj kulturi iz početka 2. tisućljeća pr. n. e.⁴ U prilog takvog zaključka ide naknadno nadjen ulomak kladivaste kamene sjekire, T. 4: 1.

Posude narezane na završnom gornjem rubu su u pogledu datiranja neizrazite (T. 1: 9—11), a mogle bi eventualno pripadati brončanom dobu. Kanelirana i fazetirana keramika (T. 1: 2, 4, 6) je značajan predstavnik ranijeg razdoblja kulture žarnih grobova, dok bi zdjele s uvinutim rubom (T. 1: 3, 5) pripadale mlađem stupnju.

⁴ Sličan ulomak iz Beketinca (J. Korošec, Nekaj neolitskih in eneolitskih problemov v okolici Križevcev na Hrvatskem. Zbor. fil. fak. 4: 1 [1962] T. 24: 1); isti, Eine neue Kulturgruppe des späten Neolithikums in Nordwestjugoslawien. Acta arch. hung. 9, 1958, 83 ss; S. Vuković, Kameno doba sjevernog dijela Hrvatskog zagorja i susjednih kamenodobnih nalazišta. Primjeri, Pedagoški. akad. Čakovec, 1964, 91—98; isti: Ostaci neolitskih nalazišta Draguševac i Krč. Peristil 1, 1954, 135—141; S. Dimitrijević, Probl. neolita i eneolita u sjeverozapad. Jugoslav. Opuscula arch. 5, 1961, 22—24, 51, 54—59, 64; Z. Tomićić, Brezje kraj Varaždina — prahistorij. i ranosrednj. nalazište. Arh. pregled 10, 1968, 237—238.

Sl. 6. Trnovščak. Oštećena skupina mogila uz istočni rub ceste Trnovščak-termalno kupalište Vučkovec (uz trasu itinerar. ceste *Halicanum—Poetovio*)

Abb. 6. Trnovščak. Beschädigte Gruppe von Hügelgräbern am Ostrand der Strasse Trnovščak - Thermalbad Vučkovec (an der Trasse der Itinerarstrasse *Halicanum—Poetovio*)

Najbliže primjere halštatskog željeznog doba moguće je naći u Martijancu, kotar Varaždin.⁵ Usporedba je moguća i s ulomcima bolje izradjenih posuda iz Goričana sa crno-uglačanom površinom (T. 1: 7, 8 i T. 2: 3, 11) kao i s posudama grube izrade (T. 1: 12—13 i T. 2: 4—5, 10, 12, 13). Plastična dvojna spirala na ulomku T. 1: 8 pojavljuje se na kasnohalštatskoj keramici, n. pr. u Šmarjeti na Dolenjskem.⁶ Za to razdoblje od značaja je također ukras na ulomku T. 2: 3 u kombinaciji plitkih žljebova i jamica i slični, naknadno nadjeni ulomci halštatskih posuda s kosim žljebičima na rubu posude.

Čistoj keltskoj keramici pripadaju ulomci srednjelatenskih na kolu radjenih posuda (T. 3: 1—4), kakva je poznata iz Formina pri Ptuj⁷ kao i naknadno nadjen dio vrata i ramena slične na kolu radjene sive keltske posude, koja pobudjuje pažnju veličinom ulomka.

⁵ K. Vinski-Gasparini, o. c. 41, 43—45, 49—57; 39, ss, T. 7.

⁶ A. Müllner, Typische Formen aus den archäologischen Sammlungen des krainischen Landesmuseums »Rudolfinum« (1900) T. 16: 8.

⁷ A. Smodič, Časopis za zgod. in narod. 35, 1940, 16 s, T. 5: 1—6.

U sjevernoj Sloveniji registrirani su nalazi grafitnih, kasnolatskih lonaca, pa nalaz takvih ulomaka iz Goričana (T. 3: 5—6) potvrđuje njihovu raširenost i u dolnjem Medjimurju. Fragmenti vrlo sličnih ukrasa, oblika i fakture nadjeni su g. 1966. na iliro-keltskom nalazištu na lijevoj obali Plitvice (rudine: »Šarnjak-Korlatina«, Štefanec, općina Varaždin) kao i crno-uglačana keramika, dok je ulomak grafitnog kaneliranog lonca nadjen na mjestu utoka potoka Zbeleščak u Plitvicu.

Ostali ulomci s nalazišta u Goričanu (T. 3: 8—17), među kojima ima najviše s ukrasom valovnica, upućuje na datiranje u ranu antiku pa bi se time zaključilo vremensko razdoblje naselja u Goričanu od početka 2. tisućljeća pr. n. e. do 2. stoljeća n. e., a najvjerojatnije do markomanskih ratova.

Nesumnjivo da postaje aktuelno usporediti neo-eneolitska nalazišta varaždinskog i medjimurskog područja pa i tumuluse, koji nisu daleko u zračnoj liniji do tumulusa kod Martijanca (halštat C) i Jalžabeta. Te vrste spomenika povezuje se s tumulusima iz Kranjske, Štajerske, Dol. Austrije, Gradišća (Burgenlanda) i zapadne Mađarske,⁸ pa će istraživanje medjimurskih tumulusa razjasniti pravo stanje.

Potrebno je upozoriti na činjenicu, da se u Prekmurju i u blizini zapadne granice Medjimurja na slovenskom području prostiru skupine rimskih gomila,⁹ koje označuju upornu sačuvanu tradiciju sakralnog obreda kod pokapanja, iako je rimsko prodiranje već uspjelo djelomice provesti romanizaciju iliro-keltskih plemena. Postojanje rimskih gomila ustanovljeno je i na medjimurskom tlu uz granicu prema Sloveniji.

Rimsko nalazište »Ferenčica« zapadno od Preloga jedino je do sada poznato rimsko naselje u dolnjem Medjimurju. Kako se je baš ovdje razvilo rimsko naselje, za sada ne možemo dati sigurne podatke bez iskapanja. A. Graf označuje na svojoj karti (Pann. Rom. 404) nekako u tom dijelu Medjimurja castrum stativum,¹⁰ no takva hipoteza ostaje do daljnega pod upitnikom. Smještanje Aquamae u Čakovcu te naselja Marianae i Carrodunuma u ovom dijelu Medjimurja, kako to neki stariji autori žele, možemo za sada okvalificirati kao pretpostavku bez ozbiljnih dokaza.¹¹

⁸ K. Vinski-Gasparini, o. c. 39—40, 52, 55, 57; D. Pribaković, o. c. 138; M. Fulir, Mogile u okolici Varaždina. Varaždin. vijesti od 8—15. VI 1961 br. 798—799; Z., K. Vinski, O utjecajima istoč. alpske halštat. kulture i balkan. ilirske kulture na slav. srijem. podunavlje. Arh. rad. i rasprave JAZU 2, 1962, 264—269, 285, 287; S. Pahič, K. predslov. naselit. Slovenskih Goric in Pomurja. Svet med Muro in Dravo (1968) 165—166, 172—173, 176, 188—202, 215.

⁹ S. Pahič, Arheološki spomenici u Pomurju. Spomeniško Pomurje (1956) 29—30; isto izdanje: F. Baš, Spomeniško Pomurje, 6; S. Pahič, Antične gomile v Prekmurju. Arh. vestnik 11—12, 1960—61 (1962) (Karta: Gomile v Prekmurju); J. Šašel, Donsek k zgodovini Prekmurja v staremu veku. Kronika 3, 1955 (Karta: Prekmurje, Arheološ. najdišča). Usporediti: Beiträge zur Kenntnis der norisch-pannonischen Hügelgräberkultur. Arch. Austriaca, Beiheft 7 (1965).

¹⁰ A. Graf, o. c. 138, Karta Pann. Rom. 404; A. Horvat, o. c. 15—16, 19, bilješka pod 37. Za pomoć prilikom terenskog rekonstruiranja rimskog nalazišta »Ferenčica«, zahvaljujem Mlinarec Vinku, nastavniku iz Preloga.

¹¹ A. Horvat, o. c. 15, 18, bilješka pod 35; 19, 21, 22.

Sl. 7. Trnovščak. Sačuvana skupina mogila nekoliko desetaka metara zapadno od ceste Trnovščak - termalno kupalište Vučkovec (uz trasu itinerar. ceste *Halicanum—Poetovio*)

Abb. 7. Trnovščak. Erhaltene Gruppe von Hügelgräbern einige zehn Meter westlich der Strasse Trnovščak, Thermalbad Vučkovec (an der Trasse der Itinerarstrasse *Halicanum—Poetovio*)

Višekratni pokušaji da se ustanovi ostatak rimske prometnice u dolnjem Medjimurju nisu dali rezultata, što ne treba obeshrabriti za daljnje istraživanje.

ZUSAMMENFASSUNG

Einige unerforschte archäologische Fundorte im unteren Medjimurje

Die Urgeschichte und die römische Herrschaft in Medjimurje sind durch periodische Funde belegt, ohne die nötigen Terrainautopsien, doch erst die Abhandlung von Frau A. Horvat (Anm. 1) bietet uns eine Synthese all dessen und hilft uns so praktisch bei der Deutung der unterschiedlichen Indizien und Hypothesen. Strabo und Plinius führen an, dass zwischen Drau und Mur der Illyrerstamm der *Serretes* ansässig gewesen sei, jenseits der Drau, im Varaždinbereich, aber die *Iasi* (Anm. 2). Im oberen Medjimurje (nordwestlicher Teil) hat der Autor einen Abschnitt der antiken Itinerarmagistrale (*Savaria—Halicanum—Poetovio*) erforscht, mit Ubikation der Station *Halicanum* in Sv. Martin an der Mur und Funden an der Strasse entlang, deshalb ist es

unaufschiebbar geworden, die wichtigeren Fundorte im unteren Medjimurje festzustellen, so dass wir eine bestimmtere geschichtliche Vorstellung dieser Gegend gewinnen und die archäologische Karte vervollständigen könnten (Karte 1), denn durch die landwirtschaftlichen und anderen Terrainarbeiten sind auch die letzten Überreste einer raschen Vernichtung ausgeliefert.

Im nordöstlichen Teil des unteren Medjimurje (Karte 2), schon nahe der Mur, die die Staatsgrenze gegen das benachbarte Ungarn bildet, liegt das Dorf Goričan (Kote 148), wo die in den Hausparzellen gefundene Keramik die schon lange währende Besiedlung dieser Region bestätigt (Abb. 1). Das älteste Schüsselfragment (T. 1: 1) gehört zur Lasinja-Kultur aus dem Beginn des 2. Jahrtausends v. u. Z. (Anm. 4), und im Einklang damit steht der Fund des Fragments eines Hammersteinbeils (T. 4: 1). Die Gefäße mit Einschnitten im oberen Rand (T. 1: 9—11) bieten einstweilen Schwierigkeiten für eine bestimmte Datierung, sie könnten jedoch vielleicht in die Bronzezeit gehören. Die kannelierte und facettierte Keramik (T. 1: 2, 4, 6) wäre ein Vertreter der frühen Periode der Urnenfelderkultur, während die Schüsseln mit nach innen gebogenem oberem Rand (T. 1: 3, 5) in den jüngere Stufe gehören. Die besser ausgeführten Gefäße aus Goričan mit schwarzpolierter Oberfläche (T. 1: 7, 8 und T. 2: 3, 11) sowie jene von gröberer Ausführung (T. 1: 12—13 und T. 2: 4—5, 10, 12, 13) können wir mit den Beispielen der Hallstatt-Eisenzeit im nahe liegenden Martijanec, Bezirk Varaždin (Anm. 5) vergleichen. Die plastische Doppelspirale auf Fragment T. 1: 8 kommt auf der späthallstattischen Keramik vor, wie z. B. in Šmarjeta in Dolenjsko (Unterkrain), Slowenien (Anm. 6). Für diesen Zeitabschnitt sind auch charakteristisch die Verzierung auf dem Fragment T. 2: 3 sowie die nachträglich gefertigten Scherben von Hallstattgefäßen mit schrägen Rillen am Gefäßrand.

Die keltische Keramik ist durch Fragmente mittel-latènezeitlicher auf der Töpferscheibe ausgeführter Gefäße (T. 3: 1—4) belegt, wie sie in Formin bei Ptuj, Slowenien (Anm. 7), gefunden worden sind.

Durch den Fund von spät-latènezeitlichen Graphittöpfen in Goričan (T. 3: 5—6) dehnt sich ihr Verbreitungsgebiet aus Nordslowenien aufs Medjimurjegebiet aus. Fragmente mit ähnlichen Verzierungen, Formen und ähnlicher Faktur sowie schwarzpolierte Keramik wurden im J. 1966 im illyro-keltischen Fundort am linken Ufer des Flüsschens Plitvice (Štefanec, Gemeinde Varaždin, fachlich noch unbearbeitet) in unmittelbarer Nähe der römischen Station *Populos* (Bar-tolovec) gefunden.

Die übrigen Fragmente aus der Fundstätte in Goričan (T. 3: 8—17) verwiesen auf die Datierung in die Frühantike, und so ist der Zeitraum bis zum 2. Jahrhundert u. Z. abgeschlossen, höchstwahrscheinlich bis zu den markomannischen Kriegen.

Auf Grund all dieser Tatsachen besteht eine aktuelle Parallele zwischen der urgeschichtlichen Siedlung Goričan und den neo-äneolithischen und ähnlichen Fundstätten in den benachbarten Gebieten von Varaždin, Slowenien, Ungarn, aber auch Österreich.

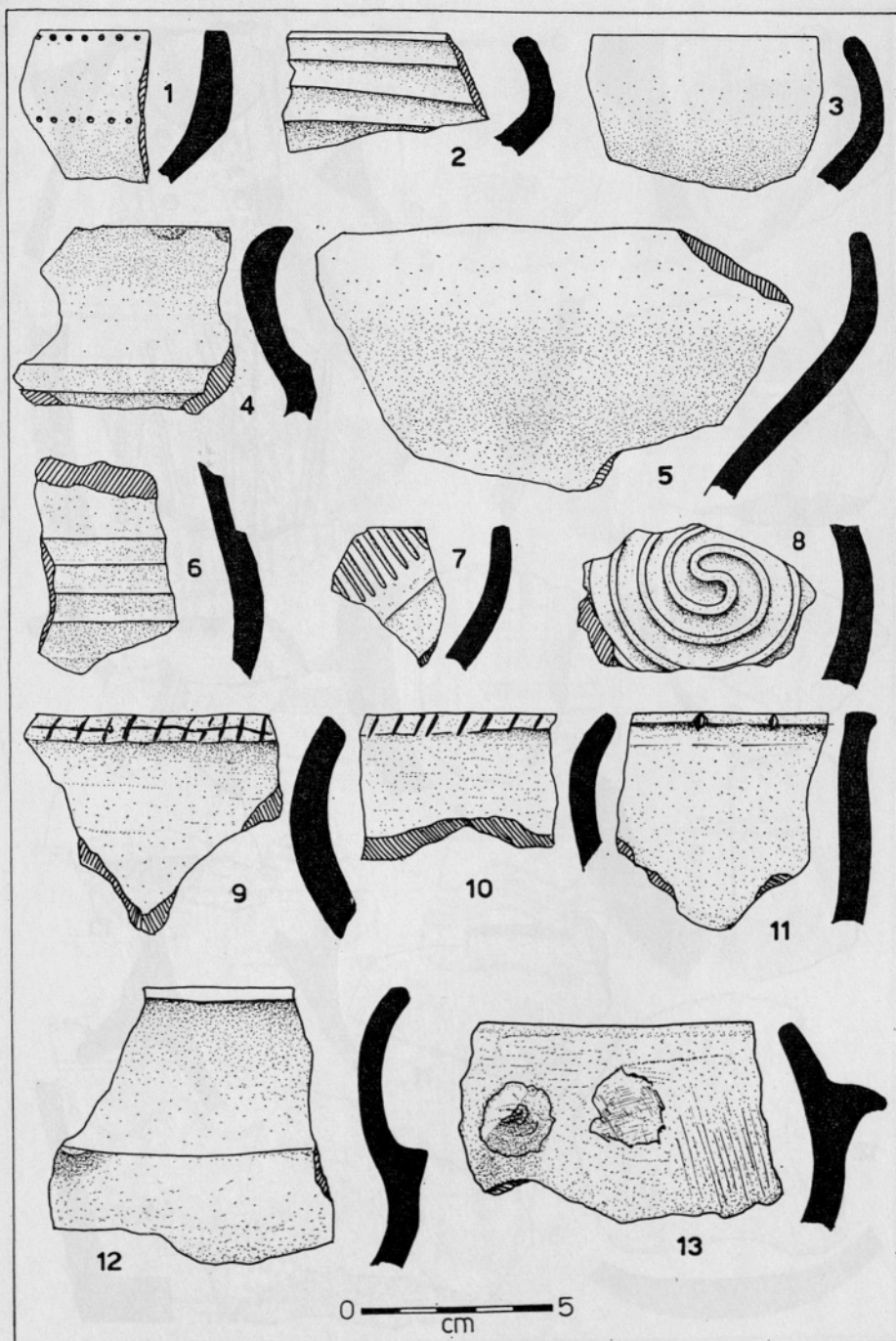
Die Tumulusgruppen östlich und südöstlich von Goričan (Karte 2; T. 4: 2, 3, 4, 5, 6; Abb. 2, 3, 4), wie auch die strittigen Erdhügel westlich von Čehovec (Karte 2; Abb. 5) liegen, gemessen in der Luftlinie über die Drau, nicht weit von den Tumuli im Varaždiner Bereich (Martijanec [Hallstat C], Jalžabet), die

mit den Tumuli in Krain, der Steiermark, Unterösterreich, Burgenland und Westungarn (Anm. 8, 9) in Verbindung gebracht werden, und so wird die systematische Erforschung der Tumuli in Medjimurje den wahren Stand klären.

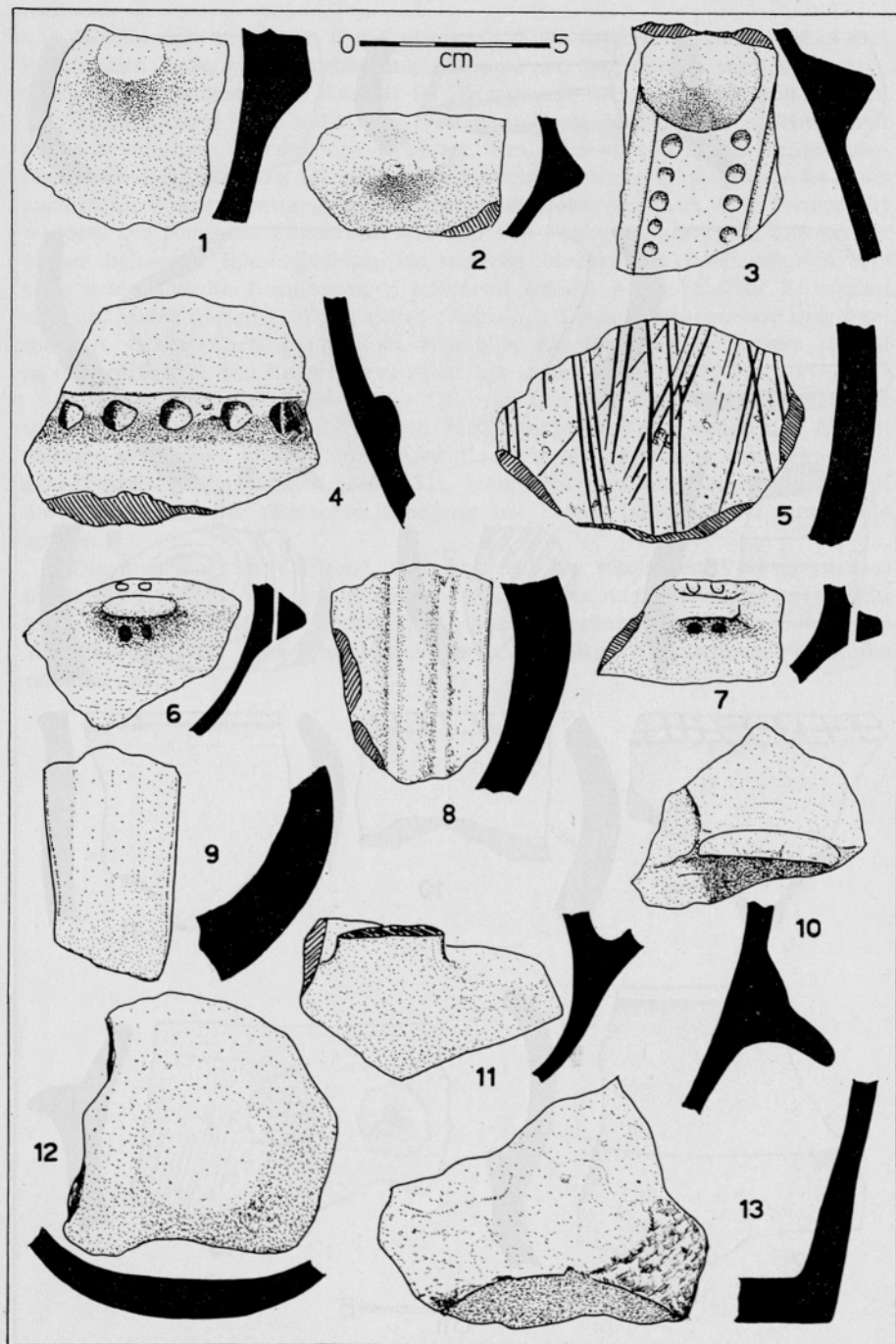
In Prekmurje und nahe der Westgrenze von Medjimurje erheben sich auf slowenischem Territorium Gruppen von grösstenteils schon erforschten römischen Hügelgräbern (Anm. 9), das Bestehen solcher Hügelgräber ist aber auch in Medjimurje entlang der Grenze gegen Slowenien (Abb. 6, 7) festgestellt worden. Die römische Fundstätte westlich von Prelog (Karte 2) ist die einzige bisher bekannte Römersiedlung im unteren Medjimurje, doch können wir ohne systematische Ausgrabungen keinerlei sichere Angaben über Entstehen und Charakter dieser Siedlung geben (Anm. 10). Deshalb können wir den Vermerk A. Grafs (Karte Pann. Rom. 404) über das Bestehen der *castra stativa* in diesem Sektor bis auf weiteres nicht als sicher annehmen.

Die Lokation von *Aquamae* in Čakovec und der Siedlungen *Marinianae* und *Carrodunum* in diesem Teil von Medjimurje, wie dies einige der älteren Autoren wünschen, können wir einstweilen nur als Hypothese ohne gewichtigere Beweise kennzeichnen (Anm. 11), jedenfalls wird aber in Bezug darauf die Ausgrabung der römischen Siedlung bei Prelog (»Ferenčica«) eine Rolle spielen.

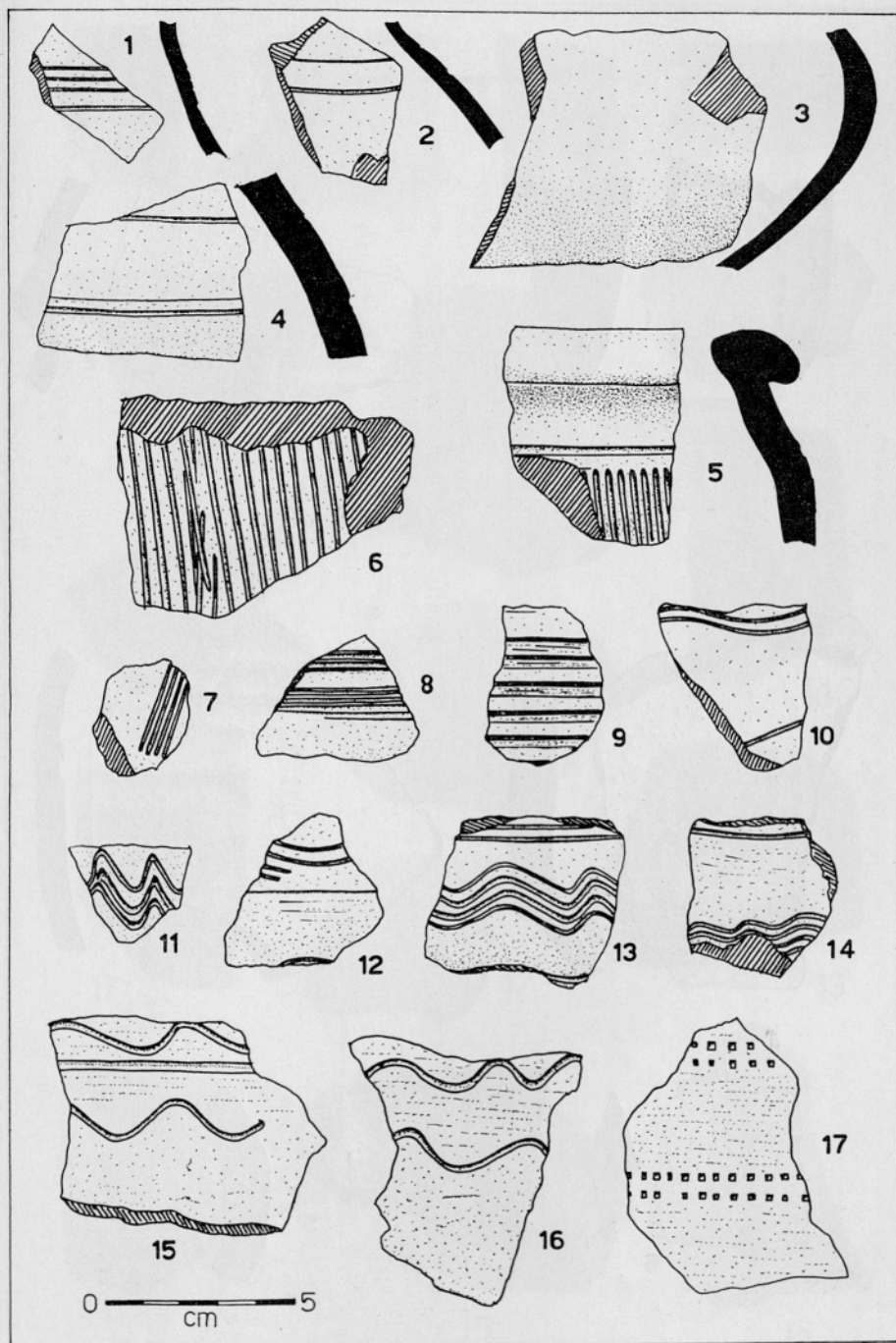
Die mehrmaligen Versuche, den Überrest der römischen Verkehrsstrasse im unteren Medjimurje, vor allem in Richtung des ungarischen Staatsgebiets, bzw. als Verbindung in Richtung *Aquincum* festzustellen, haben keinerlei Resultate ergeben, was uns jedoch nicht den Mut für weitere Forschung nehmen darf.

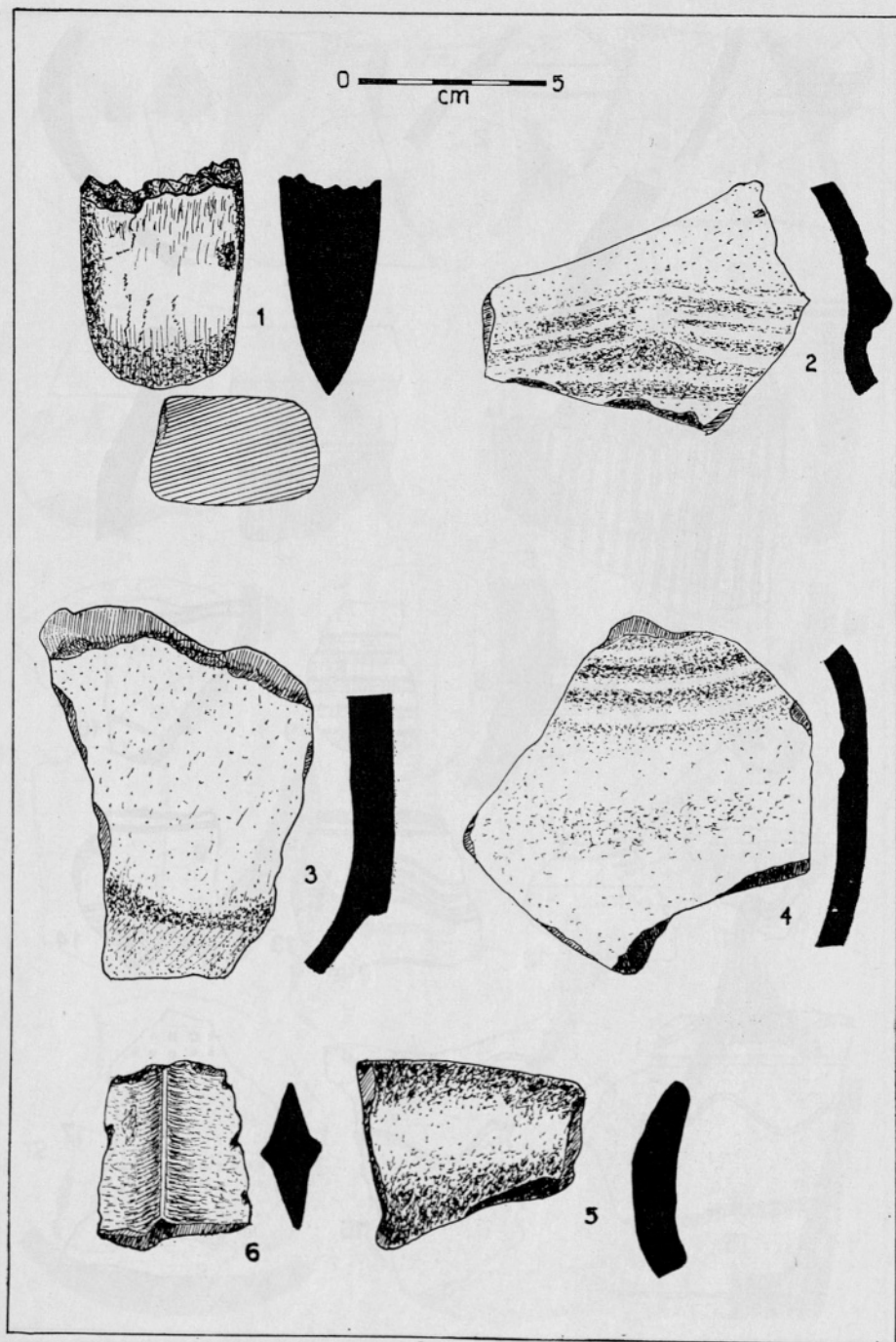
Goričan, naselje — Siedlung. 1—13 = 1/2

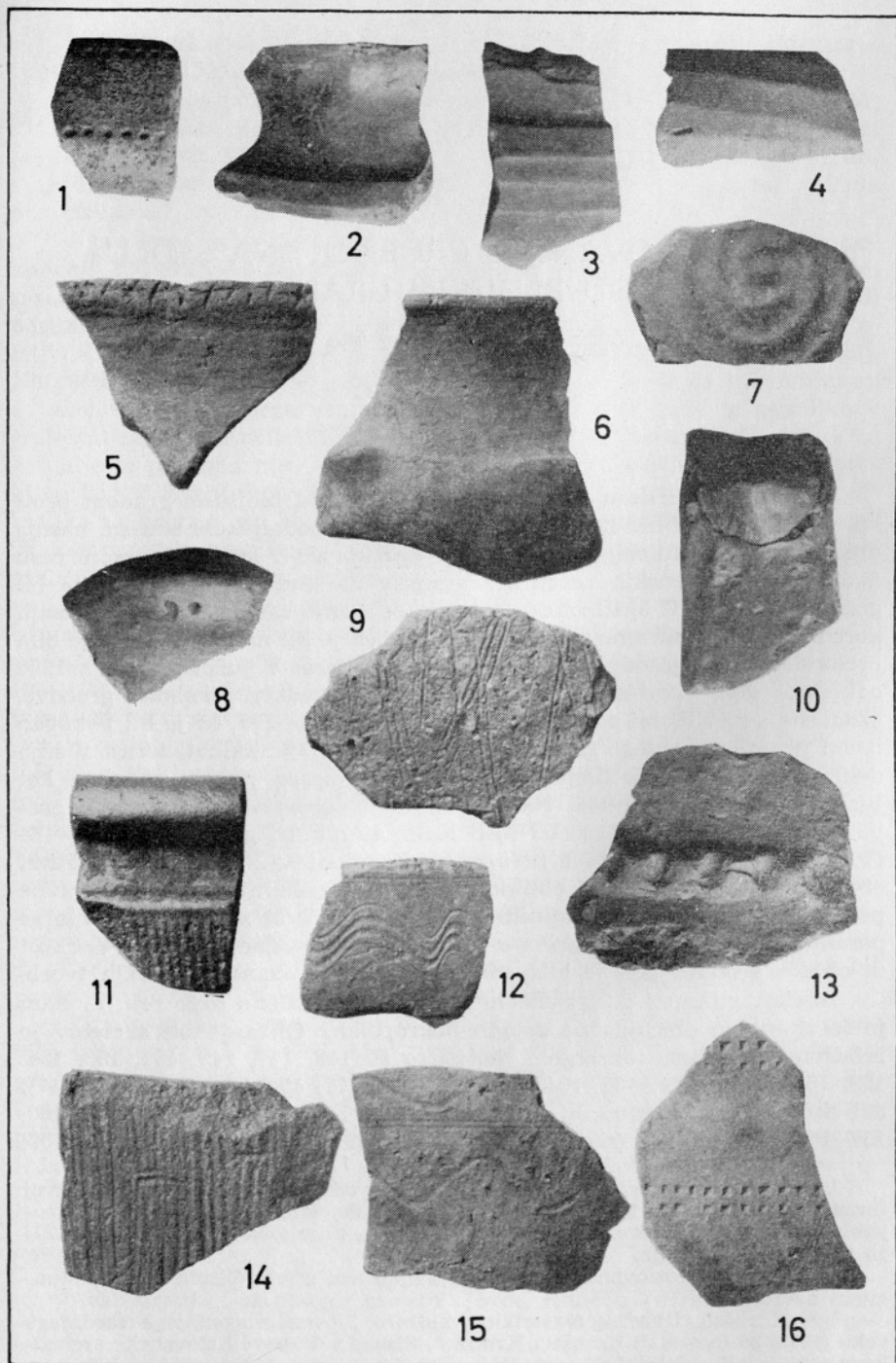
Goričan, naselje — Siedlung. 1—13 = 1/2

Goričan, naselje — Siedlung. 1—17 = 1/2

Goričan. 1 naselje — Siedlung, 2—6 tumuli — Hügelgräber. 1—6 = 1/2

Goričan, naselje — Siedlung. 1—16 = ca. 1/2

STAROSLOVANSKO GROBIŠČE »NA SEDLU« POD BLEJSKIM GRADOM

(Zaščitno izkopavanje leta 1968)

ANDREJ VALIČ

Gorenjski muzej, Kranj

Širjenje parkirnega prostora »Na sedlu« pod blejskim gradom proti severovzhodu v obliki nove obvozne ceste in s podaljškom starega nasipa proti jugu (glej situacijsko skico 1) je narekovalo v spomladanskem času nadaljevanje terenskih zaščitnih raziskav na tem kraju.¹ Teren je bil gozdnat (T. 1: 1; T. 3) in za dosledno izkopavanje zaradi močnih in gostih korenin iglavcev skrajno neprimeren. Omejen je bil na površino, ki je bila predvidena za izgradnjo postajališčnega prostora. V južnem delu l. 1960 odkritega dela staroslovanskega grobišča² smo odkrili skeletne grobove, označene s številkami od 139 do 153, razen skeleta 147, ki je bil pokopan izven prvotnega obsega grobišča, na nekoliko nižji skalnati terasi v širši dolomitni škrap. Opredeljujem ga kot posamezen pokop, podobno kot tudi skeletne grobove 138, 166 in 170 na severovzhodnem predelu grobišča. V načinu pokopa se od njih ločijo skupinski grobovi št. 154—164 (T. 1: 5), 168, 172 in 169 s prekopom. Pogojeni so s talnimi skalnatimi oblikami. Meje med njimi oblikujejo skalnate dolomitne golice. Naravne poglobitve zapolnjene z gozdnim humusom (T. 1: 3) so bile primerne za posamezne ali skupinske pokope kakor tudi za etažne (T. 1: 5). Velikost in oblika grobnih jam je bila odvisna od izoblikovanosti kraških tvorb.

Skeleti so imeli iztegnjeno hrbtno lego z različno držo rok, ki nam je že znana in običajna na drugih nekropolah.³ Ohranjenost skeletov je relativna. Primarno ohranjeni skeleti so št. 143, 147, 149, 151, 153, 154, 159, 160, 161, 162 a, 163, 164, 165, 166, 170, 171, 172 (skupno število 17); del skeleta leži v primarni legi pri št. 138, 140, 142, 145, 146, 148, 150, 157, 158, 162 b, c, 173 (skupaj 12); delno so bili prekopani skeleti št.: 139,

¹ Terensko delo je finančno omogočil Zavod za pospeševanje in razvoj turizma na Bledu. Na tem mestu izrekam zahvalo. Enako se zahvaljujem svojemu sodelavcu F. Lebnu, asistentu Inštituta za raziskovanje krasa pri SAZU za trud in sodelovanje.

² A. Valič, Staroslovansko grobišče na blejskem gradu. Situla 7, 1960, situacijski načrt 3.

³ J. Korošec, Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka (1952) 96 (odslej J. Korošec, Uvod). J. Eisner v Rukovet' slovanske archeologie (1966)) 386 (odslej J. Eisner, Rukovet').

144, 167, 168 (skupaj 4; primer na T. 1: 2); prave prekope pa predstavlja št.: 141, 152, 155, 156, 169 (skupaj 5).

Smer pokopa pokojnikov poteka v smeri Z—V, le pri skeletih št. 147, 151, 154 opazimo določen odklon proti jugu (30—40°), kar pa zaradi majhnega števila (32:3) ne prihaja v poštev za različne razlage in domneve o vzrokih odklona. Prevladuje torej ustaljena poganska navada pokopavanja.⁴

V pregledu po spolu ugotovimo, da je bilo na tem delu grobišča pokopanih 10 moških, 8 žensk, pri 20 skeletih spola ni bilo mogoče ugotoviti, zaradi umrljivosti v otroškem obdobju (7 otroških skeletov) ali pa zaradi pomanjkljive ohranjenosti značilnih znakov na osteološkem gradivu. Relativna krivulja mortalitete je zanimiva v primerjavi starostnih obdobj. Največja umrljivost je v infantilni dobi II, ki se zmanjša na minimum v juvenilni dobi, doseže vrh v adultnem obdobju in pade le nekoliko v zrelostni dobi. Maturitetni-senilni primer je samo eden. Primerjava te krivulje je podobna npr. krivulji na blejski Pristavi (staroslovansko grobišče B),⁵ v Kranju⁶ in Šmartnem pri Cerkljah.⁷ Ugotavljanje točnejših razlik in odstopanj pa bo možno takrat, ko bo sistematično raziskanih več staroslovanskih grobišč v različnih krajih in pokrajinah, ki pripadajo različnim časovnim razdobjem.

Razlaga delnih antropoloških raziskav⁸ je potrebna za razumevanje odnosa takratnih ljudi do svojih umrlih. Sociološko strukturo po številu pridatkov pri različnih spolih in starostih ni mogoče zanesljiveje določiti. Preveva vtis, da je v največji meri število in kvaliteta pridatkov odvisna od sorodstvenega razmerja in čustvovanja do umrlega. Listinski viri iz obdobja ketlaške kulture (2. polovica 11. stoletja) govorijo o socioloških in družbenih razlikah prebivalstva iz različnih krajev Gorenjske (najbližja okolica Bleda) na osnovi lastništva v okviru razvijajočega se fevdalnega reda, ki ima že utrjen političen položaj v deželi.⁹ Globlje v vaško družbo in v običaje še ni poseglo, vendar doživlja vedno bolj korenite spremembe v času utrjevanja krščanstva in z njim zvezanega nastajanja cerkva. To pomeni opuščanje starih navad in pokop na določenem prostoru z določenimi pridatki v skladu s pravili krščanskega obreda. Čas prilagajanja in sprejemanja novih duhovnih vrednot pa ni bil povsod enak in je bil odvisen od različnih faktorjev.

Število grobov brez pridatkov je 20, kar je nekoliko več kot polovica izkopanih v letu 1968. Med temi izstopajo infantilni II (5 skeletov), adultnih 9 (3 moški, 1 ženska, 5 nedoločenih), maturitetnih 5 (3 moški, 2 nedoločena) in maturitetno-senilni 1. Pri infantilnih II je pomankanje pridatkov v nasprotju z otroškimi grobovi iz prvega obdobja raziskovanja l. 1960.

⁴ J. Eisner, Rukovět', 381, 382.

⁵ J. Kastelic, B. Škerlj, Slovanska nekropola na Bledu. Dela SAZU 2 (1950) 77.

⁶ Neobjavljeno.

⁷ Izkopavanje Gorenjskega muzeja l. 1968; poročilo v tisku.

⁸ Antropološko gradivo je obdelal dr. Tone Pogačnik, asistent Antropološkega inštituta Univerze v Ljubljani in se mu za proučitev zahvaljujem.

⁹ F. Kos, Izvestja 3, 1893, 8—13 (glej tabelo na str. 220).

Prekopov je 11, med katerimi so grobovi brez pridatkov št. 138, 139, 140, 156, 167, 169; prekopi grobov št. 141, 144, 152, 155, 168 pa vsebujejo pridatke.

Grobovi in njih inventar

Grob 138

Popolnoma uničen skelet ob priliki tehničnih del pri urejanju parkirnega prostora. Spol? Adultus. Našli samo delne ostanke osteološkega gradiva. Smer Z—V. Globina 0,40 m. Brez pridatkov.

Grob 139

Delno ohranjen skelet in sicer goleni s stopali. Ob desni golenici na zunanji strani desni kolk, rebra in podlaktnica. Spol? Adultus. Smer Z—V. Globina 0,50 m. Brez pridatkov.

Grob 140

Delno ohranjen skelet in sicer od kolka navzdol. Spol? Adultus. Smer Z—V. Globina 0,55 m. Brez pridatkov.

Grob 141

Prekop. Ohranjeni lobanjski fragmenti. Ženska. Adultus (okoli 40 let). Smer Z—V. Globina 0,55 m. Pridatki: pod spodnjo čeljustjo dva fragmenta sivočrne keramike, izdelane na lončarskem vretenu. Glina pomešana s kvarcitnimi zrnci. Na zunanji površini vodoravno žlebljeni križajoči kaneluri. Velikost $5,2 \times 4,4$ cm, deb. 0,6 cm (T. 2: 1) in $2,7 \times 3,3$ cm, deb. 0,5 cm (T. 2: 2).

Primeri socialne sestave po arhivskih virih iz Bleda in okolice
(druga pol. 11. stoletja — po F. Kosu)

Slovenska osebna imena	Kraj	Stan	Letnica vira
Nepokor Budigoj Budigojec	Begunje Žirovnica Zasip	plemič posestnik svobodin (ingenuus) svobodin posestnik (libertate potitus)	1. 1050 1. 1065—1075 1. 1075—1090
Dobruško	Bled	svobodin posestnik (libertate potitus)	1. 1075—1090
Dobrogoj	Bled	svobodin posestnik (libertate potitus)	1. 1075—1090
Domoslav	Poljane pri Bledu	svobodin	1. 1085—1097
Ivan Predislav Prisnoslav	Zasip Bohinj Iz vasi pod Blejskim gradom sub castello Ueldes dicto	svobodin svobodin posestnik	1. 1050—1063
Sebibor Svojslav Trepina	Bled Bled Bled	svobodin posestnik (libertate potitus)	1. 1065—1075

Grob 142

Delno ohranjen skelet in sicer od ledvenih vreten navzdol. Ženska. Adultus (okoli 30 let). Smer Z—V. Globina 0,62 m. Ohranjena dolžina 1,10 m. Pridatki: na prstu leve iztegnjene dlani, na zunanji strani stegenice sklenjen srebrn prstan ovalnega preseka. Delno na zunanjem robu poševni vrezi. Velikost $2,2 \times 2,3$ cm, deb. 0,2 cm (T. 2: 3).

Grob 143

Slabo ohranjen otroški skelet. Spol? Infans II. Smer Z—V. Globina 0,62 m. Ohranjena dolžina do 0,56 m (do stegenice). Leva roka položena ob telesu, desna upognjena v komolcu in položena preko kolka. Pridatki: ob lobanji, na levi in desni strani senčnice, srebrna uhana belobrdskega tipa, izdelana sumarno v tehniki ulivanja v imitaciji granulacije. Velikost $3,4 \times 2,4$ cm in $4,3 \times 2,3$ cm (T. 2: 4, 5). Na grudnici okrogla bronasta fibula z narezanim obodom in dvignjenim središčnim delom. Okras izveden v tehniki jamičastega emajla (temno moder, svetlo moder, rumen, zelen, bel in rjav) in tehniki gravure. Motiv predstavlja stilizirano žival (jelena?). Zadnja stran fibule usločena in na njej sledovi lotanja spenjalca. Premer 2,4 cm, viš. 0,2 cm (T. 2: 6). Na prstu iztegnjene leve roke, na zunanji strani kolka fragmentarno ohranjen ploščat bronast prstan z razširjeno okrasno ploščico. Ohranjen premer 2,2 cm, šir. do 0,8 cm, deb. 0,1 cm (T. 2: 7). Skelet 143 leži na trebušnem delu skeleta 141 (etažni pokop).

Grob 144

Slabo ohranjen skelet. Del skeleta prekopan. Ženska. Maturus. Smer Z—V. Globina 0,65 m. Ohranjen do kolka v dolž. 0,74 m. Ostali deli priloženi ob levo stran prsnega koša (dolge kosti, kolki). Prekop je bil izvršen ob pokopu skeleta 143. Pridatki: ob levem ušesu nesklenjen srebrn obsenčni obroček z enojno odebelitvijo na koncih. Velikost $4,6 \times 4,2$ cm, deb. 0,2 cm (T. 2: 8) in nesklenjen bronast obsenčni obroček z enojno odebelitvijo na koncih. Velikost: $3,8 \times 3,5$ cm, deb. 0,2 cm (T. 2: 9). Ob desnem ušesu nesklenjen srebrn obsenčni obroček z enojno odebelitvijo na koncih. Velikost $4,6 \times 4,4$ cm, deb. 0,2 (T. 2: 11) in nesklenjen bronast obsenčni obroček z enojno odebelitvijo na koncih. Velikost $3,8 \times 3,5$ cm, deb. 0,2 cm (T. 2: 10).

Grob 145

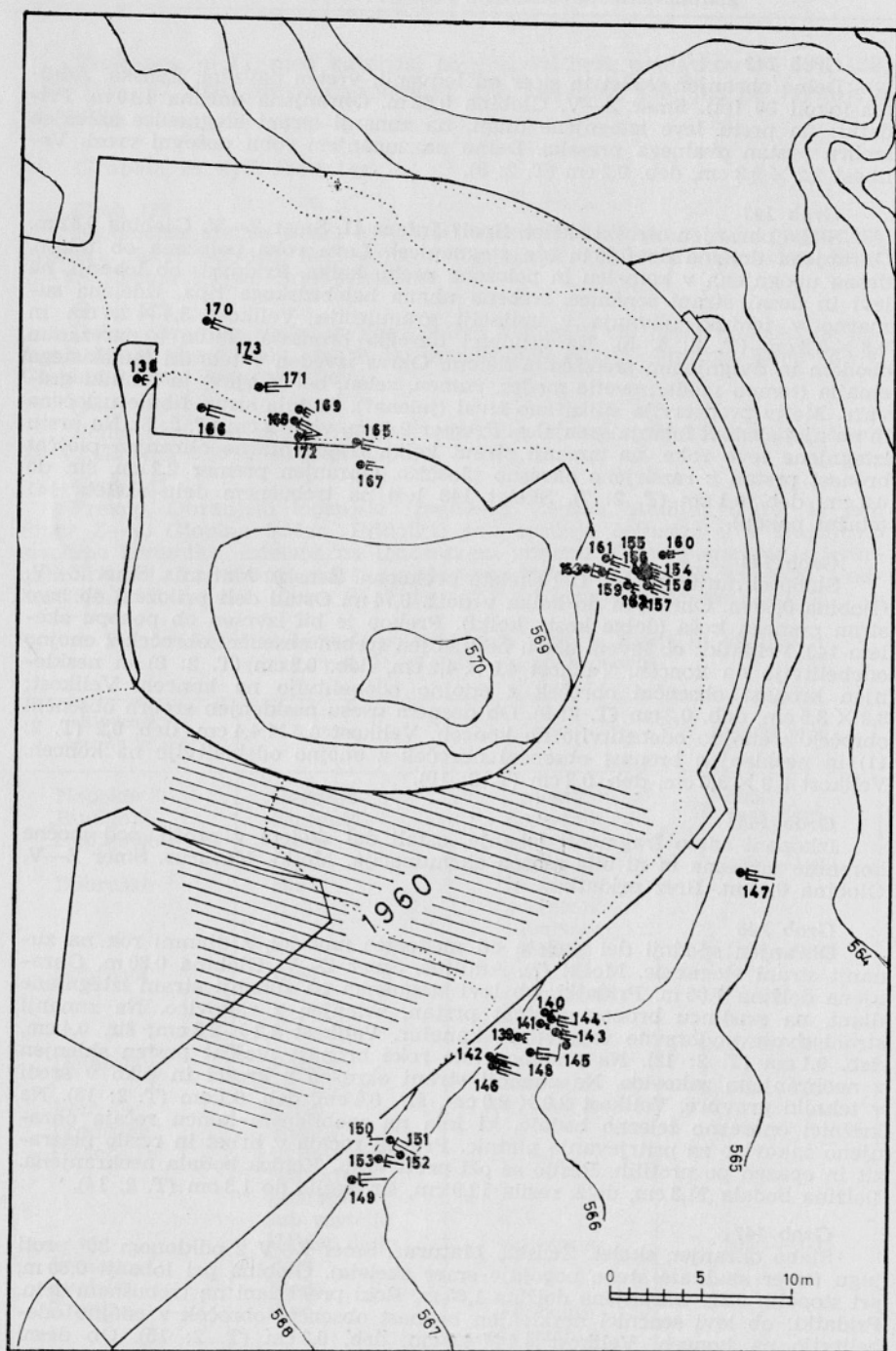
Izkopani samo fragmenti lobanje, ostali del skeleta v profil, pod močne korenine macesna in ni bila možna ekshumacija. Moški. Maturus. Smer Z—V. Globina 0,45 m. Brez pridakov.

Grob 146

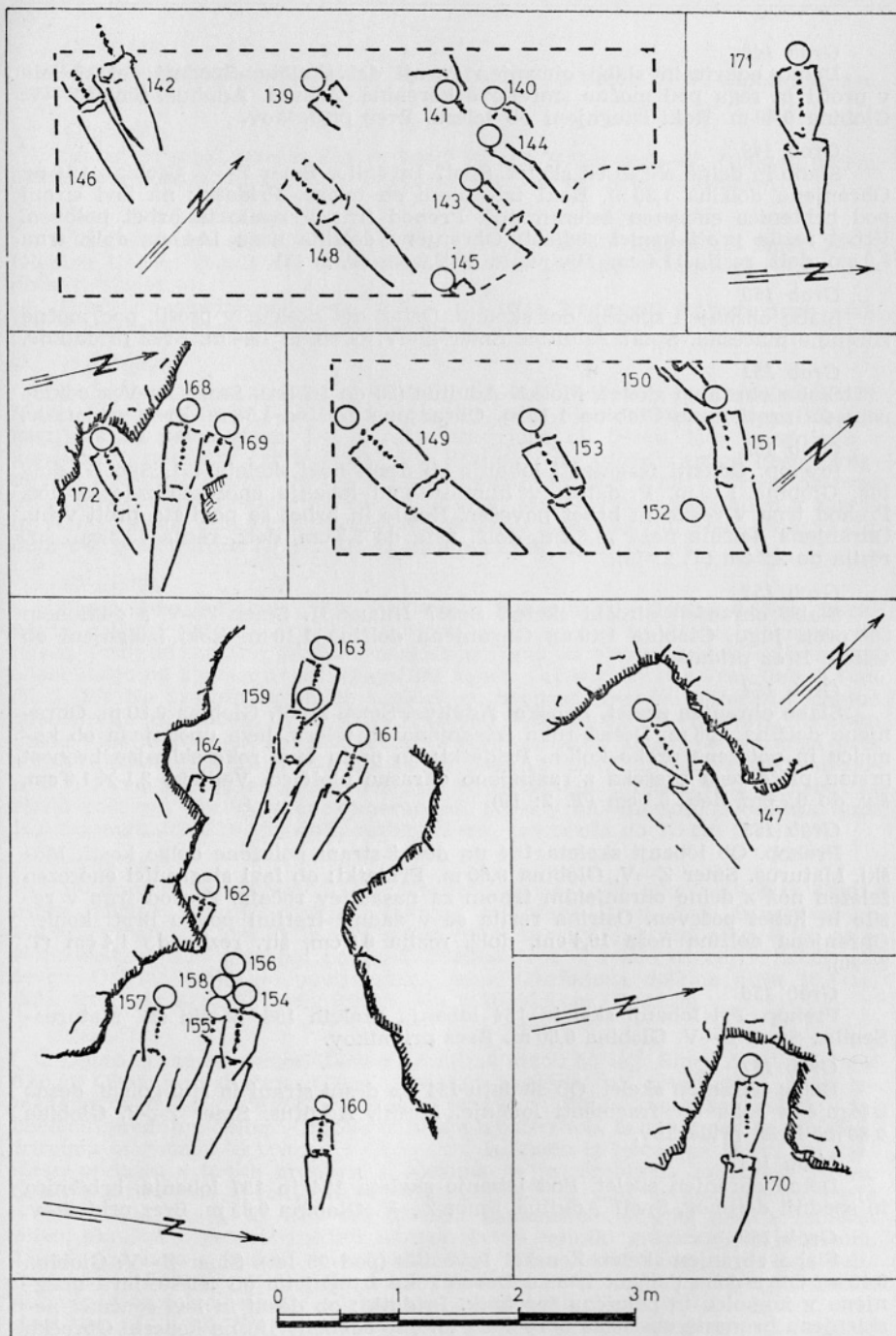
Ohranjen spodnji del skeleta od medenice navzdol, z dlanmi rok na zunanji strani stegenic. Moški (?). Adultus. Smer Z—V. Globina 0,80 m. Ohranjena dolžina 1,05 m. Pridatki: ob levi stegenici na zunanji strani iztegnjene dlani, na sredincu bronast ploščat prstan, sklenjen z zakovico. Na zunanji strani dvoje vodoravno vzporednih kanelur. Velikost $2,2 \times 2,2$ cm; šir. 0,4 cm, deb. 0,1 cm (T. 2: 12). Na prstancu iste roke bronast ploščat prstan sklenjen z neohranjeno zakovico. Na zunanji strani okrašen s krožci in piko v sredi v tehniki gravure. Velikost $2,0 \times 2,0$ cm, šir. 0,4 cm, deb. 0,1 cm (T. 2: 13). Na križnici enorezno železno bodalo, ki ima na zaobljenem koncu ročaja ohranjeno zakovico za pritrjevanje platnic. Prehod ročaja v hrbet in rezilo neizrazit in opazen po profilih. Rezilo se oži proti vrhu. Konica bodala neohranjena. Dolžina bodala 21,3 cm, dolž. rezila 12,9 cm, šir. rezila do 1,3 cm (T. 2: 14).

Grob 147

Slabo ohranjen skelet. Ženska. Maturus. Smer Z—V z odklonom 30° proti jugu (smer skalnate stene pogojuje smer skeleta). Globina pri lobanji 0,80 m, pri stopalih 0,30. Ohranjena dolžina 1,60 m. Roki prekržani na trebušnem delu. Pridatki: ob levi senčnici nesklenjen bronast obsenčni obroček z enojno odebelitvijo na koncih. Velikost $4,4 \times 4,6$ cm, deb. 0,3 cm (T. 2: 15). Ob desni senčnici nesklenjen srebrni obsenčni obroček z dvojno odebelitvijo na koncih. Velikost $4,3 \times 3,9$ cm, deb. 0,3 cm. (T. 2: 16).

Skica 1. Bled. Situacija grobov staroslovanskega grobišča »Na sedlu«
pod blejskim gradom
Skizze 1. Bled. Situation der Gräber des altslawischen Gräberfeldes »Na sedlu«
unterhalb der Burg von Bled

Skica 2. Bled. Situacije posameznih grobov in grobnih skupin
 Skizze 2. Bled. Situationen Einzelbestattungen und Gruppengräber

Grob 148

Delno odkrit in slabo ohranjen gornji del skeleta. Spodnji del skeleta v profil in sega pod močne smrekove korenine. Ženska. Adultus. Smer Z—V. Globina 0,80 m. Roki iztegnjeni ob telesu. Brez pridatkov.

Grob 149

Slabo in delno ohranjen skelet. Spol? Iuvenilis. Smer Z—V. Globina 1,10 m. Ohranjena dolžina 1,30 m. Roki iztegnjeni ob telesu. Pridatki: na levi strani pod hrbtenico enorezen železen nož. Prehod trna v rezilo in hrbet poševen. Hrbet rezila proti konici sedlast. Ohranjena dolžina noža 14,4 cm, dolž. trna 3,0 cm, dolž. rezila 11,4 cm, šir. rezila do 2,0 cm (T. 2: 17).

Grob 150

Slabo ohranjen spodnji del skeleta. Ostali del skeleta v profil, pod močne korenine macesna. Spol? Adultus. Smer Z—V. Globina 1,06 m. Brez pridatkov.

Grob 151

Slabo ohranjen skelet. Moški. Adultus (30 do 35 let). Smer Z—V z odklonom 40° proti jugu. Globina 1,15 m. Ohranjena dolžina 1,53 m. Brez pridatkov.

Grob 152

Prekop. Odkriti fragmenti lobanje ob desni nogi skeleta 151. Spol? Adultus. Globina 1,10 m. Pridatki: v humusu nad lobanjo enorezen železen nož. Prehod trna v rezilo in hrbet povešen. Rezilo in hrbet se povijata proti vrhu. Ohranjena dolžina noža 17,5 cm, dolž. trna do 3,7 cm, dolž. rezila 13,8 cm, šir. rezila do 2,2 cm (T. 2: 18).

Grob 153

Slabo ohranjen otroški skelet. Spol? Infans II. Smer Z—V z odklonom 30° proti jugu. Globina 1,10 m. Ohranjena dolžina 1,10 m. Roki iztegnjeni ob telesu. Brez pridatkov.

Grob 154

Slabo ohranjen skelet. Ženska. Adultus. Smer Z—V. Globina 0,80 m. Ohranjena dolžina 1,56 m. Desna roka iztegnjena ob telesu, leva upognjena ob komolcu in položena preko kolka. Pridatki: na prstu leve roke sklenjen bronast prstan ploščatega preseka z razširjeno okrasno ploščico. Velikost $2,1 \times 1,9$ cm, šir. do 0,7 cm, deb. 0,1 cm (T. 2: 19).

Grob 155

Prekop. Ob lobanji skeleta 154 na desni strani položene dolge kosti. Moški. Maturus. Smer Z—V. Globina 0,60 m. Pridatki: ob levi stegenici enorezen železen nož z delno ohranjenim trnom za nasaditev ročaja. Prehod trna v rezilo in hrbet poševen. Ostrina rezila se v zadnji tretjini povija proti konici. Ohranjena dolžina noža 10,4 cm, dolž. rezila 8,9 cm, šir. rezila do 1,4 cm (T. 2: 20).

Grob 156

Prekop. Pri lobanji skeleta 154 lobanja skeleta 156. Moški (?). Maturus-Senilis. Smer Z—V. Globina 0,60 m. Brez pridatkov.

Grob 157

Delno ohranjen skelet. Ob skeletu 154 na desni strani in situ goleni, desna iztegnjena roka ter fragmenti lobanje. Moški. Adultus. Smer Z—V. Globina 0,80 m. Brez pridatkov.

Grob 158

Delno ohranjen skelet. Pod lobanjo skeleta 154 in 157 lobanja, hrbtenica in spodnji deli nog. Spol? Adultus. Smer Z—V. Globina 0,85 m. Brez pridatkov.

Grob 159

Slabo ohranjen skelet. Ženska. Iuvenilis (pod 25 let). Smer Z—V. Globina 0,40 m. Ohranjena dolžina 1,52 m. Desna roka iztegnjena ob telesu, leva upognjena v komolcu in položena čez kolka. Pridatki: ob desni in levi senčnici nesklenjena bronasta obsenčna obročka z enojno odebelitvijo na konceh. Obročka sta slabo ohranjena in deformirana pri izkopu. Velikost $2,3 \times 3,0$ cm, deb. 0,1 cm in $2,9 \times 2,6$ cm, deb. 0,3 cm (T. 2: 21, 22).

Grob 160

Slabo ohranjen otroški skelet. Spol? Infans II. Smer Z—V. Globina 0,55 m. Brez pridatkov.

Grob 161

Slabo ohranjen otroški skelet. Spol? Infans II. Smer Z—V. Globina 0,55 m. Ohranjena dolžina 1,0 m. Roki iztegnjeni ob telesu. Brez pridatkov.

Grob 162 (skeleti a, b, c)

Ob desni peti skeleta 159 otroška lobanja. Spol? Infans II. Smer Z—V. Globina 0,40 m. Ostali del skeleta pod močne smrekove korenine. Brez pridatkov (skelet a).

Deset cm globlje pod peto skeleta 159 trije fragmenti čeljusti dveh oseb. Spol? Maturus. Brez pridatkov (skeleta b, c).

Grob 163

Dobro ohranjen skelet. Delno ležal od kolka navzdol pod skeletom 159. Moški. Maturus. Smer Z—V. Globina 0,60 m. Ohranjena dolžina 1,65 m. Lobanja nagnjena na desno stran. Desna roka iztegnjena ob telesu, leva upognjena v komolcu in položena čez trebušni del. Pridatki: na zunanji strani desne stegenice enorezen železen nož s trnom navzgor. Prehod trna v hrbet poševen in se razširja trapezoidno proti vrhu. Prehod trna v rezilo poglobljen z zarezo in rezilo ravno proti vrhu. Ohranjena dolžina noža 12,3 cm, dolž. trna 5,5 cm, dolž. rezila od zareze 7,8 cm, šir. rezila do 2,2 cm (T. 2: 23).

Grob 164

Slabo ohranjen skelet. Spol? Maturus. Smer Z—V. Globina 0,65 m. Ohranjena dolžina 1,65 m. Lobanja nagnjena na desno stran. Roki iztegnjeni ob telesu. Pridatki: ob levi senčnici nesklenjen bronast obsenčni obroček z enojno odebelitvijo na koncih in presegajočimi konci. Velikost $5,7 \times 4,5$ cm, deb. 0,2 cm (T. 2: 26). Na vratnih vretencih nesklenjen bronast obsenčni obroček z enojno odebelitvijo na koncih. Velikost $5,4 \times 5,1$ cm, debelina 0,2 cm (T. 2: 27). Na prstu desne roke nesklenjen bronast prstan s presegajočimi konci, polkrožnega preseka. Velikost $2,2 \times 2,1$ cm, šir. do 0,4 cm, deb. 0,2 cm (T. 2: 24). Na sredo medenice položen železen enorezen nož z vrhom navzgor. Prehod trna v hrbet in rezilo poševen. Rezilo se enakomerno oži proti vrhu. Ohranjena dolžina noža 11,0 cm, dolž. trna 2,6 cm, dolž. rezila 8,4 cm, šir. rezila do 1,5 cm (T. 2: 25).

Grob 165

Dobro ohranjen skelet. Moški. Maturus. Smer Z—V. Globina 0,40 m. Ohranjena dolžina 1,68 m. Lobanja nagnjena na desno stran. Roki iztegnjeni ob telesu. Pridatki: v levi dlani iztegnjene roke na zunanji strani stegenice enorezen železen nož z vrhom navzgor. Prehod trna v rezilo raven, v hrbet poševen. Ostrina rezila se povija proti vrhu. Ohranjena dolžina noža 10,4 cm, dolž. trna 1,4 cm, dolž. rezila 9,0 cm, šir. rezila 1,2 cm (T. 2: 28).

Grob 166

Dobro ohranjen skelet. Ženska. Adultus (okoli 30 let). Smer Z—V. Globina 0,40 m. Ohranjena dolžina 1,70 m. Lobanja nagnjena na desno stran. Roki iztegnjeni ob telesu. Pridatki: na prsnih vretencih fibula kvadratne oblike z izbočenim prednjim delom. Obrobo oblikuje izbočen rob, iz kotov poteka izbočena trirobna diagonala, ki tvori v sečišču vrh. Izdelana iz železnega jedra. Prednja stran prekrita s tanko bronasto pločevino, ki je zarobljena na hrbtni strani. Sledovi zatiča niso ohranjeni. Velikost $2,2 \times 2,2$ cm, deb. 0,4 cm, deb. bronaste pločevine 0,1 cm (T. 2: 29). Ob desnem ramenskem sklepu srebrn luničast uhan, okrašen z geometrijskimi okraski črt v tehniki graviranja s kolescem. Lunula izdelana v tehniki kovanja. Zadnja stran neokrašena in gladka. Velikost $2,9 \times 2,0$ cm (T. 2: 31). Na desni strani temena lobanje nesklenjen srebrn obsenčni obroček z enojno odebelitvijo na koncih. Velikost $3,6 \times 3,5$ cm, deb. do 0,3 cm (T. 2: 30). Na levi strani za temenskim delom lobanje srebrn luničast uhan, okrašen z geometrijskimi okraski črt v tehniki graviranja s kolescem. Lunula izdelana v tehniki kovanja. Zadnja stran neokrašena in gladka. Velikost

2,8 × 2,0 cm (T. 2: 32). Na istem mestu ob njem nesklenjen srebrn obsenčni obroček z enojno odebelitvijo na koncih. Velikost 3,8 × 3,3 cm, debelina 0,3 cm (T. 2: 33).

Grob 167

Prekop. Ohranjena lobanja obrnjena v obratni smeri (V—Z) in položena ob zložene dolge kosti v smeri Z—V. Spol? Maturus. Globina 0,30 m. Brez pridakov.

Grob 168

Delni prekop. Lobanja in desna roka in situ. Ostali del skeleta zložen ob desno stran skeleta. Spol? Adultus. Smer Z—V. Globina 0,30 m. Pridatki: na prstu desne roke nesklenjen bronast prstan polkrožnega preseka, s priostrenimi konci. Velikost 2,1 × 2,1 cm, šir. do 0,3 cm, deb. 0,2 cm (T. 2: 34). Ob lobanji del svinčenega obročka. Ohranjena dolžina 2,2 cm, deb. 0,4 cm (T. 2: 35).

Grob 169

Prekop. Na levi strani ob skeletu 168 v isti globini deli otroške lobanje in kolki. Spol? Infans II. Brez pridakov.

Grob 170

Slabo ohranjen skelet. Ženska. Adultus. Smer Z—V. Globina 0,55 m. Ohranjena dolžina 1,40 m (do kolen), ostali del sega pod močne smrekove korenine. Lobanja nagnjena na desno stran. Spodnji del rok upognjen v komolcu in položen na trebušni del. Pridatki: za levo senčnico dva srebrna obsenčna obročka s kvačico in sploščeno zanko. Velikost 3,5 × 3,1 cm, deb. 0,2 cm in 3,5 × 3,2 cm, deb. 0,2 cm (T. 2: 36, 37).

Grob 171

Dobro ohranjen skelet. Moški. Adultus. Smer Z—V. Globina 0,30 m. Ohranjena dolžina 1,70 m. Lobanja nagnjena na desno stran. Desna roka lahno upognjena v komolcu in položena na kolk, leva upognjena v komolcu in položena čez trebušni del. V kolenih dvignjena za 0,10 m s skalnato golico. Brez pridakov.

Grob 172

Slabo ohranjen skelet. Moški. Maturus. Smer Z—V. Globina pri lobanji 0,30 m (plitkejša skalnata golica), pri kolenih 0,60 m. Lobanja nagnjena na levo stran. Roki iztegnjeni ob telesu. Spodnji del nog sega pod močne smrekove korenine. Brez pridakov.

Grob 173

Delno ohranjen skelet od kolkov navzgor. Ostali del uničen pri miniranju. Spol? Adultus. Smer Z—V. Globina 0,70 m. Brez pridakov.

Slučajni najdbi s staroslovanskega grobišča »Na sedlu«

Fragment keramičnega lončka rdeče barve z navzven zavihanim in ravno odrezanim ustjem. Glina močno pomešana s kvarcitnimi zrcni. Na zunanji površini pod vratom dvojna vodoravna valovnica, pod njo vzporedne kanelure. Izdelan na lončarskem vretenu. Vel. 6,8 × 5 cm, deb. 0,5 cm (T. 1: 6).

Enorezen železen nož s fragmentarno ohranjeno konico. Prehod trna v rezilo poševen, v hrbet raven. Na zadnjem koncu trna ohranjena bronasta zakovica za pritrditev lesenih platnic (sledovi so ohranjeni), na prehodu polkrožen koščen zaključek, pritrjen z zakovico. Ohranjena dolžina noža 15,2 cm, dolž. trna 5,6 cm, dolž. rezila 9,6 cm, šir. rezila 1,6 cm (T. 2: 38).

Kulturno materialni pridatki v grobovih ob skeletih imajo svoj določen splošni tipološki in kulturni okvir,¹⁰ ki ga dopolnjujejo nekatere

¹⁰ A. Valič, Situla 7, 1960, 47.

nove najdbe. Med nov inventar okrasnih predmetov se uvršča emajlirana okrogla fibula iz groba 143 (T. 2: 6). Ta tip sponke je obdelala že Paola Korošec¹¹ podobno kot brakteatno fibulo, ki je bila najdena v ženskem grobu št. 166 (T. 2: 29). Srečamo jih tudi na blejski Pristavi¹² in na Bledu-Brdu.¹³ Prstan ornamentiran s krožci iz groba 146 (T. 2: 13) je enak najdenemu prstanu v Bohinjski Srednji vasi (grob 12)¹⁴ in na Bledu-Brdu.¹⁵ Uhani z lunulo izdelani v srebru in okrašeni z geometrijskimi ornamenti (T. 2: 31, 32) in uhan iz izkopavanj leta 1960 (T. XXII: 13) pa tvorijo razliko v velikosti od kranjskih.¹⁶ Med nov inventar bi mogli prišteti tudi slučajno najdbo železnega noža (T. 2: 38), ki ima svoj podoben primer na Blejskem otoku¹⁷ ter fragment slučajno najdenega keramičnega lončka (T. 1: 6). Ostali predmeti se vključujejo v že znan tipološki red.

Odnos prdatkov po spolu, starosti v obsegu grobišča je še nekoliko vprašljiv, ker domnevam, da se grobišče nadaljuje proti jugu, proti vrtnim grajskim terasam. To pa spada v okvir dela prihodnjih terenskih raziskav.

S tem, da grobišče pripada tipu brez sakralnega prostora se priključuje krogu, ki ga do sedaj poznamo na Bledu-Brdu, na Rečici pri Bledu, v Zasipu pri Bledu, na Žalah v Bohinjski Srednji vasi, v Spodnjih Gorjah pri Bledu itd.

Novejše poizkuse delitve materialne kulture Slovencev po prihodu na ozemlje vzhodnih Alp¹⁸ na osnovi okrasnih predmetov in tehnike izdelave v najstarejšo karantansko kulturno skupino, ki ji sledi domnevno prehodna kultura in kot končna faza najmlajša ketlaška kulturna skupina, je mogoče potrditi tudi z nekaterimi drugimi dokazi. Vendar ta delitev ni enotna za vse obsežno ozemlje vzhodnih Alp, katerega so naselili Slovenci in je zaenkrat uporabljiva le za področje južno od Karavank.¹⁹ Pregled najdb in druge okoliščine govore, da pripada staroslovansko grobišče »Na sedlu« pod blejskim gradom v prehodno skupino, ker ima na eni strani starejše elemente, ki časovno pripadajo karantanski skupini in mlajše, ki so značilni za prehod v ketlaško kulturno skupino. Tako uvrščamo brakteatne fibule iz groba 5, 89, 166 po tehniki in motivu v starejše obdobje, v mlajše pa fibule iz groba 9, 24, 26, 86, 143.²⁰

Povzeta delitev je zelo groba, če ne upoštevamo še drugih primerjav predmetov in okoliščin, ki so odločilne za kronološko opredeljevanje staroslovanskih grobišč na Gorenjskem. Tako moramo na osnovi do sedaj odkritih staroslovanskih grobišč na Gorenjskem ločiti grobišča na tako imenovani tip pokopa »za hišo«, za katerega je značilno manjše število skeletnih pokopov s prdatki od zgoraj, lončka ob vseh znakih opravljanja obre-

¹¹ P. Korošec, Arh. vestnik 18, 1967, 322.

¹² J. Kastelic, B. Škerlj, Slovanska nekropola na Bledu. Dela SAZU 2 (1950) sl. 13: 1-3, 17.

¹³ W. Šmid, Carniola 1, 1908, T. III: 2.

¹⁴ Istotam, 28, T. III: 19.

¹⁵ Istotam, 28, T. III: 14.

¹⁶ J. Kastelic v 900 let Kranja, spominski zbornik (1960) 45, sl. 5; P. Korošec, Zgod. časopis 15, 1961, T. III: 3-5.

¹⁷ Neobjavljeno.

¹⁸ J. Korošec, Acta arch. hung. 17, 1965, 59-63.

¹⁹ P. Korošec, Zgod. časopis 15, 1961, 157-194.

²⁰ P. Korošec, Arh. vestnik 18, 1967, 318.

Pregled grobov po spolu, starosti, smeri in pridatkih na staroslovenskem grobišču »Na sedlu« pod Blejskim gradom (Izkopavanja 1968)

St. groba Grab num- mer	S p o l — G e s c h l e c h t			S t a r o s t — A l t e r					
138	—	—	indet.	indet.	—	—	—	—	—
139	—	—	indet.	—	—	—	Adul.	—	—
140	—	—	indet.	—	—	—	Adul.	—	—
141	—	fem.	—	—	—	—	Adul.	—	—
142	—	fem.	—	—	—	—	Adul.	—	—
143	—	—	indet.	—	Inf. II	—	—	—	—
144	—	fem.	—	—	—	—	—	Mat.	—
145	masc.	—	—	—	—	—	—	Mat.	—
146	masc.	—	—	—	—	—	Adul.	—	—
147	—	fem.	—	—	—	—	—	Mat.	—
148	—	fem.	—	—	—	—	Adul.	—	—
149	—	—	indet.	—	—	Iuv.	—	—	—
150	—	—	indet.	—	—	—	Adul.	—	—
151	masc.	—	—	—	—	—	Adul.	—	—
152	—	—	indet.	—	—	—	Adul.	—	—
153	—	—	indet.	—	Inf. II	—	—	—	—
154	—	fem.	—	—	—	—	Adul.	—	—
155	masc.	—	—	—	—	—	—	Mat.	—
156	masc.	—	—	—	—	—	—	Mat.	Sen.
157	masc.	—	—	—	—	—	Adul.	—	—
158	—	—	indet.	—	—	—	Adul.	—	—
159	—	fem.	—	—	—	Iuv.	—	—	—
160	—	—	indet.	—	Inf. II	—	—	—	—
161	—	—	indet.	—	Inf. II	—	—	—	—
162 a	—	—	indet.	—	Inf. II	—	—	—	—
162 b	—	—	indet.	—	—	—	—	Mat.	—
162 c	—	—	indet.	—	—	—	—	Mat.	—
163	masc.	—	—	—	—	—	—	Mat.	—
164	—	—	indet.	—	—	—	—	Mat.	—
165	masc.	—	—	—	—	—	—	Mat.	—
166	—	fem.	—	—	—	—	Adul.	—	—
167	—	—	indet.	—	—	—	—	Mat.	—
168	—	—	indet.	—	—	—	Adul.	—	—
169	—	—	indet.	—	Inf. II	—	—	—	—
170	—	fem.	—	—	—	—	Adul.	—	—
171	masc.	—	—	—	—	—	Adul.	—	—
172	masc.	—	—	—	—	—	—	Mat.	—
173	—	—	indet.	—	—	—	Adul.	—	—
38	10	9	19	1	6	2	17	11	1

Tabela — Tabelle 1

Übersicht der Gräber nach Geschlecht, Alter, Richtung und Beigaben
im altslawischen Gräberfeld »Na sedlu« unterhalb der Burg von Bled
(Ausgrabungen 1968)

Smer — Richtung			Pridatki — Beigaben							Stev. pridat- kov Zahl der Beiga- ben
Z-V W-O	odklon Dekli- nation	ne- ugotov- ljiv unbe- stimm- bar	ob- senč- nik Schlä- fenring	uhani Ohrrin- ge	fibula Fibel	prstan Finger- ring	nož Messer	kera- mika Kera- mik	svinčen obroček kleiner Reifen aus Blei	
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2
Z-V	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Z-V	—	—	—	2	1	1	—	—	—	4
Z-V	—	—	4	—	—	—	—	—	—	4
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	—	—	—	2	1	—	—	3
—	Z-V, 30° J	—	2	—	—	—	—	—	—	2
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	Z-V, 40° J	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	1
—	Z-V, 30° J	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Z-V	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Z-V	—	—	2	—	—	1	1	—	—	4
Z-V	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Z-V	—	—	2	2	1	—	—	—	—	5
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	—	—	—	1	—	—	1	2
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Z-V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
31	3	4	14	4	2	7	7	2	1	37

Tabela — Tabelle 2

Odnos pridatkov v grobovih — Verhältnis der Grabbeigaben

Predmet — Gegenstand	St. groba Grabnummer	Spol Geschlecht	Starost Alter	Število Zahl
Obsenčni obročki Schläfenringe	144	fem.	maturus	4
	147	fem.	maturus	2
	159	fem.	iuvēnilis	2
	164	indet.	maturus	2
	166	fem.	adultus	2
	170	fem.	adultus	2
Uhani — Ohringe	143	indet.	infans II	2
	166	fem.	adultus	2
Fibula — Fibel	143	indet.	infans II	1
	166	fem.	adultus	1
Prstani — Fingerringe	142	fem.	adultus	1
	143	indet.	infans II	1
	146	masc.	adultus	2
	154	fem.	adultus	1
	164	indet.	maturus	1
	168	indet.	adultus	1
Noži — Messer	146	masc.	adultus	1
	149	indet.	iuvēnilis	1
	152	indet.	adultus	1
	155	masc.	maturus	1
	163	masc.	maturus	1
	164	indet.	maturus	1
	165	masc.	maturus	1
Svinčen obroček Kleiner Reifen aus Blei	168	indet.	adultus	1

da po poganskih navadah. Taka grobišča so: Srednje Bitnje pri Kranju,²¹ Mlaka pri Kranju,²² Na Mlinem (vila Bled),²³ Kranj (Mestna hiša),²⁴ Kranj (Gorenja Sava),²⁵ Žirovnica,²⁶ Bohinjska Srednja vas »na Podonjicah«,²⁷ Suha pri Kranju²⁸ in Kokrica pri Kranju.²⁹ Kasneje se v prehodno kulturno skupino vključijo grobišča vaške skupnosti, ki ležijo na določenem dominantnem prostoru v bližini naselja ali izven. Obsegajo večje število skeletnih grobov brez sakralne krščanske arhitekture. Na mestu grobišča

²¹ A. Valič, Arh. vestnik 13-14, 1962-63 (1963) 570-573; Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 164.

²² A. Valič, Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 199, T. X: 3.

²³ R. Ložar, Glasnik Muz. druš. za Slovenijo 10, 1929, 58-60.

²⁴ A. Valič, Varstvo spomenikov 11, 1966 (1967) 13-17.

²⁵ R. Ložar, Glasnik Muz. druš. za Slovenijo 11, 1930, 34-35.

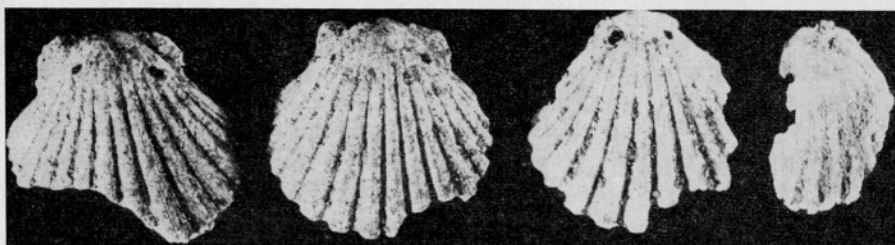
²⁶ P. Petru, Varstvo spomenikov 7, 1958-59 (1960) 309.

²⁷ W. Šmid, Carniola 1, 1908, 21.

²⁸ J. Szombathy, Mitt. d. Zentr. Komm. 3, 1904, 136.

²⁹ Narodni muzej Ljubljana, Dnevnik akcesij 35/1939, neobjavljeno.

se opravljajo še naprej poganski načini obreda, polagajo se v grob predvki predvsem nož kot orožje ali kot del vraževerja in okrasni predmeti kot del vsakodnevnice noše. Istočasno pa se že čuti na določenih predmetih posredni vpliv krščanstva, predvsem na fibulah. Ta grobišča so »Na sedlu« pod blejskim gradom,³⁰ Bled-Brdo,³¹ Bled-Pristava,³² Bled-Otok,³³ Bled-Rečica,³⁴ Zasip pri Bledu,³⁵ Spodnje Gorje pri Bledu,³⁶ Žirovnica,³⁷ Bohinjska Srednja vas »na Žalah«,³⁸ Smokuč pri Žirovnici,³⁹ Kranj,⁴⁰ Radovljica⁴¹ in Spodnje Duplje.⁴²

Sl. 1. Preluknjane školjke (iz družine *Pectenidae*) iz staroslovanskega groba v Radovljici ob farni cerkvi (izkopavanja 1968)

Abb. 1. Durchbohrte Muscheln (aus der Familie der *Pecteniden*) aus dem altslawischen Grab an der Pfarrkirche in Radovljica (Ausgrabungen 1968)

Pomemben element za tako opredeljevanje je železen nož, ki smo ga doslej označevali kot oblikovno atipičen predmet, vendar lahko na osnovi primerjav ugotovimo, da je imel pomembno vlogo in pomen, čeprav je pogosto najden in opisan le kot pridelek. V kulturnem gradivu, ki je bilo odkrito ob obeh izkopavanjih na staroslovanskem grobišču »Na sedlu«, je zastopano večje število nožev (skupaj 38). Najdeni so bili kot del noše (orožje)⁴³ za pasom na levi strani boka pri skeletih št. 10 (moški), 15 (mo-

³⁰ A. Valič, *Situla* 7, 1964.

³¹ W. Šmid, *Carniola* 1, 1908, 26—33.

³² J. Kastelic, B. Škerlj, *Slovanska nekropola na Bledu. Dela SAZU* 2, (1950).

³³ V. Šribar, *Varstvo spomenikov* 10, 1965 (1966) 154—158; *Arh. pregled* 4, 1962, 240—245.

³⁴ A. Valič, *Varstvo spomenikov* 11, 1966 (1967) 132.

³⁵ A. Valič, *Varstvo spomenikov* 8, 1960—61 (1962) 257.

³⁶ J. Kastelic, B. Škerlj, *Slovanska nekropola na Bledu. Dela SAZU* 2 (1950) sl. 1; *Varstvo spomenikov* 2, 1949, 87; J. Kastelic v *900 let Kranja, spominski zbornik* (1960) 44.

³⁷ K. Dinklage, *Frühdeutsche Volkskultur der Ostmark im Spiegel der Bodenfunde von Untersteiermark und Krain. Mitt. d. Anthr. Ges. Wien* 71, 1941, 243, 245, T. I: 13; II: 14. P. Korošec, *Zgod. časopis* 15, 1961, 158.

³⁸ W. Šmid, *Carniola* 1, 1908, 19—21.

³⁹ A. Valič, *Arh. vestnik* 13—14, 1962—63 (1963) 565—569.

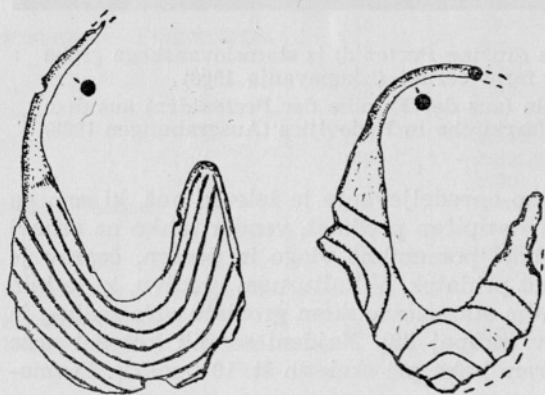
⁴⁰ J. Kastelic v *900 let Kranja, spominski zbornik* (1960) 38—50.

⁴¹ Sondiranje l. 1968 ob farni cerkvi.

⁴² Poročilo o najdbi v *Varstvu spomenikov* 12, 1967 (1969) 102.

⁴³ J. Korošec, *Uvod*, 238.

ški), 25 (otroški), 31 (?), 49 (?), 62 (otroški), 67 (?), 77 (moški), 84 (moški), 94 (?), 155 (?) dalje na desni strani boka pri skeletu 163 (moški) in na križnici pri skeletu 146 (moški) ter 164 (?). Kot obredni pridatek je bil najden v levi dlani pri skeletih 59, 65 in 165, ob komolcu pri skeletih 11 in 27, ob lobanji pri skeletih 26, 109 (38), 152, med kolenoma pri skeletih 88, 93 97, ob desnem kolenu pri skeletu 13 in pod hrbtenico pri skeletu 149. Če povzamemo mesto nožev v grobovih, vidimo, da jih leži večina ob levem boku, kar je pravilo tudi pri nošnji in znano v ostalem slovan-skem svetu.⁴⁴ Ob levem boku so bili odkriti tudi v Kranju pri izkopa-vanjih l. 1964/65 v grobu 102, 121, 125, 127, 137, 177, 190, 216, 219, ki pri-padajo odraslim moškim in le v grobu 216 sta 2 noža,⁴⁵ v Bohinjski Srednji vasi »na Žalah« pa ob levem boku v grobu 7, 13, 15, 16, 17, 20, 22 in »na Podonjicah« v grobu 25.⁴⁶ »Na sedlu« pripada večina nožev moškim gro-bovom, le 2 sta bila odkrita pri otroških skeletih. Podobna slika je tudi na blejski Pristavi, le da vsebujejo nože tudi ženski grobovi.⁴⁷ Ostali po-ložaji nožev, razen ob boku ali dlani, pa se domnevno smatrajo, da so bili položeni s pokojnikom v grob kot del vraževernega običaja (kos železa).

Sl. 2. Spodnje Duplje na Gorenjskem. Luničasta uhana iz brona, okrašena v geometrijskem stilu; ženski skeletni grob (starost okoli 30 let)

Abb. 2. Spodnje Duplje in Gorenjsko (Oberkrain). Halbmondohringe aus Bronze, verziert im geo-metrischen Stil; weibliches Skelettgrab (Alter ungefähr 30 Jahre)

Zanesljivega mnenja o pomenu noža kot znaku socialne neenakosti ni, čeprav je znano, da je obstajala premoženjska razlika med ljudmi. J. Eisner je mnenja, da je nož lahko sestavni del opreme kateregakoli prebivalca v vaški skupnosti,⁴⁸ dočim V. Hruby in I. Borkovski dokazujeta, da je bil nož znak svobodnih ljudi.⁴⁹ Po tej domnevi je nož, če je bil najden pri drugem spolu (ženski ali otroku), pripadal svobodnemu ali više socialno stoječemu članu takratne družbe. V pregledu gradiva drugih

⁴⁴ J. Eisner, *Rukovět'*, 423 in literatura pod opombo 16.

⁴⁵ V pripravi za tisk.

⁴⁶ W. Šmid, *Carniola* 1, 1908, 19—21.

⁴⁷ J. Kastelic, B. Škerlj, *Slovenska nekropola na Bledu*. Dela SAZU 2 (1950) 43.

⁴⁸ J. Eisner, *Rukovět'*, 424.

⁴⁹ Istotam, 424. J. Korošec, *Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu*. Dela SAZU 1 (1950) 103, 129.

staroslovanskih grobišč je slika naslednja: v Kranju je med 292 grobovi 12 nožev (izkopavanja 1964/65), v Bohinjski Srednji vasi »na Žalah« med 25 grobovi 8 nožev, na Bledu-Pristavi med 203 grobovi 22 nožev, na Bledu-Brdu med ca. 150 grobovi 3 noži, na Blejskem otoku med 64 grobovi 7 nožev in vzporedno na Ptujskem gradu med 175 grobovi 16 nožev in v Batujah med 56 grobovi 4 noži. Kasnejša najdišča kot so Šmartno pri Cerkljah na Gorenjskem, Trebnje na Dolenjskem in Črnomelj v Beli Krajini, kjer so s historičnimi viri pretežno dokazane prafare in kjer domnevamo obstoječe romanske arhitekture, pa med izkopanimi grobovi ne zasledimo več noža.

Na osnovi tega moremo zaključiti, da imajo zgodnejša staroslovanska grobišča brez sakralne arhitekture pri kompleksnem številu najdb več nožev, kot pa ona s sakralno, ki so kasnejše, kjer izginjajo noži z naraščajočim vplivom krščanstva ali posredno z opuščanjem starih navad pri pokopu. Toda tudi pri tem moramo upoštevati določen konzervativizem. Te pojave potrjujejo tako arheološki viri kot tudi zgodovinski viri.⁵⁰

Z organizacijo cerkvene uprave in postavljanjem cerkva se spremeni tudi mesto pokopavanja, ko se osredotoči pokop okoli cerkve. Prilaganje in sprejemanje novega obreda je bilo odvisno od zahtev in moči vpliva cerkve. Nekajkrat se je cerkev po svoji lokaciji prilagodila že obstoječemu grobišču (Kranj, Drulovka, Šmartno pri Cerkljah, Blejski otok, Mengeš, Komenda), v drugih primerih pa je bilo izbrano povsem novo mesto, ki se je prilagajalo legi obstoječega naselja. Hkrati so se opuščala stara pokopališča.

ZUSAMMENFASSUNG

Altslawisches Gräberfeld »Na sedlu« unterhalb der Burg von Bled (Schutzgrabung im Jahr 1968)

Die Erweiterung des Parkplatzes »Na sedlu« unterhalb der Burg von Bled im J. 1968 diktierte eine Schutzgrabung an dieser Stelle. Das Terrain war bewaldet (T. 1: 1; T. 3). Im südlichen Sektor des im J. 1960 entdeckten Teils des altslawischen Gräberfeldes lagen die Gräber Nr. 139 bis 153 ausser des Skeletts 147, das auf einer niedrigeren Felsenterrasse in einer breiteren Dolomitspalte bestattet war. Ich sehe es als Einzelbestattung an, so wie auch die Gräber 138, 166 und 177. Dagegen sind die Gräber 154 bis 164, 168, 172 und 169 mit Umbestattung Gruppengräber. Die bedingte Einteilung hängt von den Felsenformen des Bodens ab. Die Skelette hatten gestreckte Rückenlage mit unterschiedlicher Haltung der Arme. Der Erhaltungsstand der Skelette ist relativ. Die Skelettbestattung weist konstant die Richtung W—O auf, nur bei dreien findet sich eine bestimmte Deklination gegen Süden (30—40°). Es überwiegt der heidnische Bestattungsbrauch. Was das Geschlecht der Begrabenen betrifft, stellten wir fest, dass in diesem Teil des Gräberfeldes 10 Männer und 8 Frauen bestattet worden sind, bei 20 Skeletten kann aber die Geschlechtszugehörigkeit nicht festgestellt werden. Die grösste Sterblichkeit herrschte in

⁵⁰ B. Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda* 1 (1954) 169.

der II. infantilen Periode, ihren Gipfelpunkt aber erreichte sie in der adulten Periode.

Die soziologische Struktur bei den unterschiedlichen Geschlechtern und Altersstufen kann man nach der Anzahl der Grabbeigaben nicht verlässlich bestimmen. Diese hing vom Verwandtschaftsverhältnis und den Gefühlen für den Verstorbenen ab. Die Zahl der Gräber ohne Beigaben beträgt 20. Umbestattungen gibst es nicht.

Das Kulturmateriale weist seinen allgemeinen typologischen Rahmen auf, den die neuen Funde vervollständigen: eine emaillierte Scheibenfibele aus Grab 143 (T. 2: 6), eine Brakteatenfibele (T. 2: 29), ein Fingerring mit kleinen Kreisen (T. 2: 13), eisernes Messer (T. 2: 38) sowie ein Fragment eines Keramiktopfchens (T. 1: 6) und kleine Halbmondohringe (T. 2: 31, 32).

Das altslawische Gräberfeld gehört zu einer Dorfgemeinschaft, und zwar zum Typ ohne Sakralraum, nach den Gegenständen aber in die Übergangsgruppe nach P. Korošec. Ein bedeutsames Element für diese Einordnung stellt das eiserne einschneidige Messer dar. Im Gräberfeld »Na sedlu« haben wir 38 Messer als Teile der Tracht (Waffen) entdeckt, im Gürtel an der linken Hüftseite elfmal, an der rechten einmal, am Kreuzbein zweimal, als rituelle Beigabe oder als Teil des Aberglaubens aber dreizehnmal. Der Platz des Messers an der linken Hüfte ist die Regel und so wurden sie in Kranj (Grabungen 1964/65) und in Bohinjska Srednja vas »na Žalah« gefunden.

Auf Grund von Vergleichen mit den übrigen Gräberfeldern in Gorenjsko (Oberkrain) können wir schliessen, dass die frühzeitlichen altslawischen Gräberfelder ohne Sakralraum mehr Messer aufweisen als jene mit Sakralraum, die einer späteren Zeit angehören und wo die Zahl der Messer mit dem wachsenden Einfluss des Christentums oder mittelbar mit dem Aufgeben der alten Bestattungsbräuche mehr und mehr abnimmt. Doch müssen wir einen gewissen Konservatismus berücksichtigen. Mit der Organisierung der Kirchenverwaltung und der Errichtung von Kirchen wandelt sich auch die Bestattungsstelle, die Bestattung konzentriert sich um die Kirche herum. Die Anpassung an den neuen Ritus und seine Annahme hingen von den Forderungen und dem Einflussgrad der Kirche ab. Einige Male passte sich die Kirche nach ihrer Lokation dem bereits vorhandenen Gräberfeld an (Kranj, Blejski Otok, Mengeš, Komenda), in anderen Fällen aber wählte es sich eine völlig neue Stelle, die sich der Lage der vorhandenen Siedlung anpasste.

T. 1.

Bled. 1. Teren staroslovanskega grobišča pred zaščitnim izkopavanjem na severovzhodnem predelu postajališnega prostora »Na sedlu« pod blejskim gradom. 2. Staroslovanski otroški grob 143 z okroglo emailirano fibulo, uhani belobrdskega tipa in prstani. Poleg njega skeletni grob 144 v delnem prekopu. 3. Posamezen skeletni pokop v grobu 163 s pridatkom železnega noža ob desni strani. Moški. Odrasla oseba. 4. Delni prekop skeleta 168 s pridatkom prstana. 5. Pokop skupine skeletov 154, 155 in 158

Bled. 1. Terrain des altslawischen Gräberfeldes vor der Schutzgrabung im nordöstlichen Bereich des Parkplatzes »Na sedlu« unterhalb der Burg von Bled. 2. Altslawisches Kindergrab 143 mit emaillierter Scheibenfibele, Ohringen vom Belo Brdo-Typ und Fingerringen. Daneben Skelettgrab 144 in teilweiser Umbestattung. 3. Einzelne Skelettbestattung in Grab 163 mit Beigabe eines eisernen Messers an der rechten Seite. Erwachsener. 4. Teilweise Umbestattung des Skeletts 168 mit Ringbeigabe. 5. Bestattung der Skelettgruppe 154, 155 und 158

1

2

3

4

5

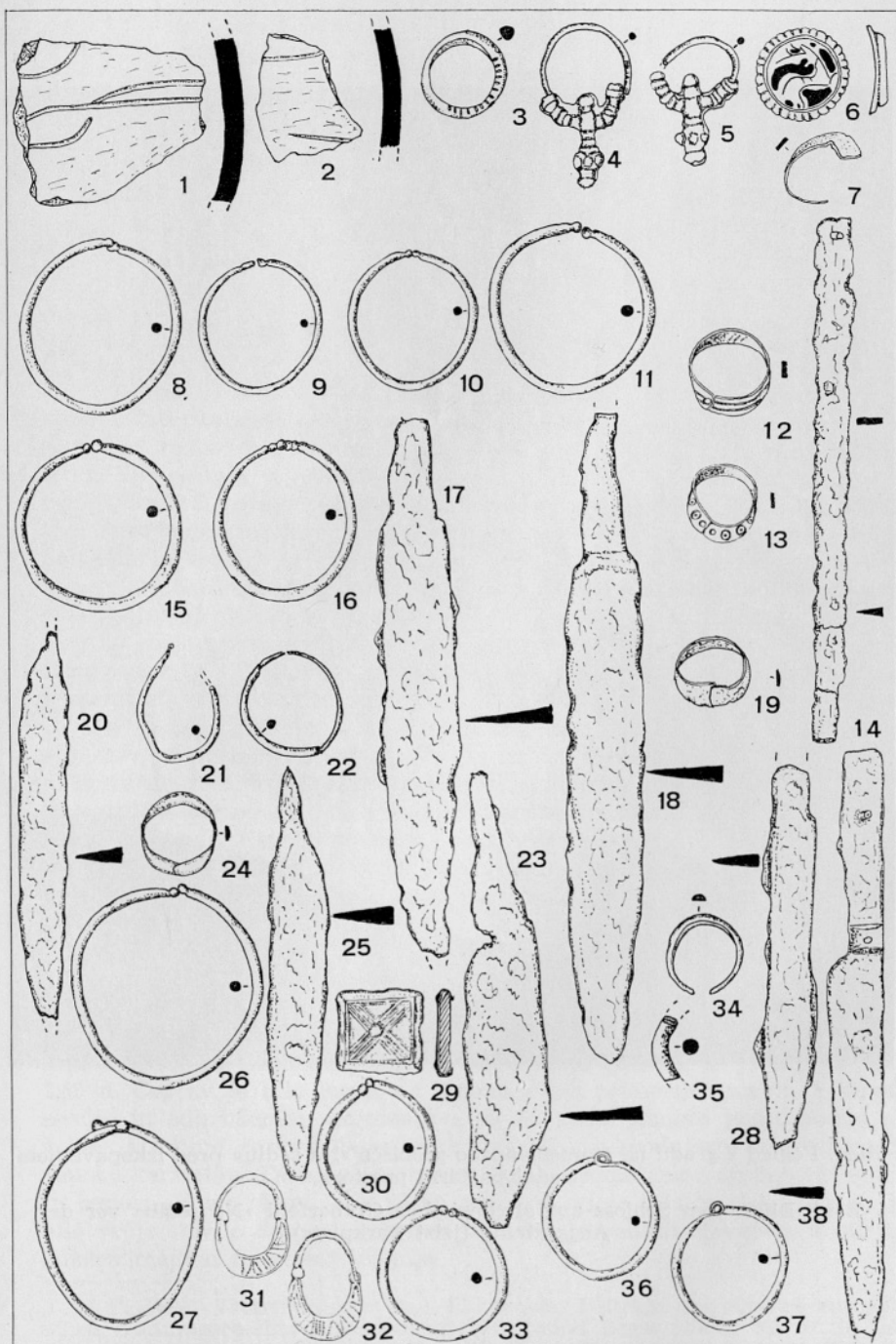

6

T. 2.

Bled. Staroslovansko grobišče »Na sedlu« pod blejskim gradom. — Altslawisches Gräberfeld »Na sedlu« unterhalb der Burg von Bled. 1, 2 grob — Grab 141; 3 grob — Grab 142; 4—7 grob — Grab 143; 8—11 grob — Grab 144; 12—14 grob — Grab 146; 15, 16 grob — Grab 147; 17 grob — Grab 149; 18 grob — Grab 152; 19 grob — Grab 154; 20 grob — Grab 155; 21, 22 grob — Grab 159; 23 grob — Grab 163; 24—27 grob — Grab 164; 28 grob — Grab 165; 29—33 grob — Grab 166; 34, 35 grob — Grab 168; 36, 37 grob — Grab 170; 38 slučajna najdba — Zufallsfund. 1—13, 15—38 = 1/2, 14 = 1/3

Bled. Pogled z gradu na staroslovansko grobišče »Na sedlu« pred izkopavanjem
(sedaj parkirni prostor)

Bled. Blick vom Schloss auf altslawisches Gräberfeld »Na sedlu« vor der
Ausgrabung (jetzt Parkplatz)

RAZISKAVE NA SVETIH GORAH NA BIZELJSKEM

PAOLA KOROŠEC

Ljubljana

Posavski muzej v Brežicah se je leta 1967 odločil raziskati vrh in neposredno okolico Svetih gor na Bizeljskem. To leto so bile napravljene sondažne raziskave, ki naj bi bile samo priprava za dela v naslednjih letih. Ker so bila v letu 1968 finančna sredstva bolj skržena, so tudi ta izkopavanja namesto večjih sistematskih raziskav bila sondažna. Toda tudi tako raziskani teren okoli vseh petih cerkva na hribu, na njegovih pobočjih in spodaj na več mestih na sedlu je že pokazal dragocene momente, ki odpirajo samo eno okno v splošno problematiko kulturnega razvoja tega kraja in ki obenem dajo slutiti, na koliko pomembnih vprašanj bi večje raziskave lahko odgovorile v zvezi z eno od najmračnejših faz pri nas, tj. s prehodom antike v srednji vek in njegovim oblikovanjem v raznih krajih. To vprašanje za naša ozemlja ni resno načeto.

Poleg zunanjih del je bila raziskana tudi vrsta obstoječih kulturnih objektov, predvsem kapeli sv. Jurija in sv. Martina, ki sta v znanstveni literaturi že dobro znani.¹ Raziskave na zidovih in v njihovi notranjosti so potrdile domneve o času nastanka njihovih vidnih elementov, kot so okna, vrata idr. Ker bo podrobna obdelava in objava rezultatov raziskav na omenjenih kulturnih stavbah objavljena izčrpno na drugem mestu, se bomo v tem poročilu omejili samo na tisto, kar je povezano s sondažnimi izkopavanji na prostem.

Že prve sonde leta 1967 so pokazale, da so vse zemljišče na planoti, na kateri je po dolžini razvrščenih pet cerkva, zelo sprale padavine in spremenila razna dela, ki so se tu vrstila. Celo na mestih, kjer je danes določena plast zemlje obrasla s travo, je skala plitko pod površino. Nekaterne sonde so ponekod pokazale daleč večjo globino, ki je segala okoli 1,80 m. Čeprav je bilo jasno, da imamo v teh primerih opraviti z nasuto zemljo in odkrušenim sedimentom, so na robu planote jugozahodno od velike Marijine cerkve dale nekaj fragmentov zgodnesrednjeveške slovanske keramike. Te so ležale v temni plasti pomešane z obilico ogljenine in pepela. V tej plasti in v plasti pod njo, ki je bila iz čiste zemlje, je bilo večje število drobnih fragmentov srednje velikih človeških kosti ter kakšen majhen fragment lobanje.

¹ F. Stelè, *Vorromanisches aus Slowenien. Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte I* (Festschrift für Rudolf Egger [1952]) 367 sl. in vsa druga literatura, naštetá v Enciklopediji likovnih umetnosti 4 (1966) 350.

Zanimivo je, da niti v enem primeru niso bile najdene dolge človeške kosti, kot so npr. kosti udov ali pa cele lobanje, razen neznatnega fragmenta femurja v sondi severno od Boštjanove kapelice. Vse to jasno govori za to, da imamo opraviti na tej planoti z uničenimi grobovi, ki so bili na platoju tega hriba. Treba je bilo najti mesto, kjer bi bilo mogoče zaslediti kak neuničen grob, ki bi opredelil časovno in kulturno uničene grobove domnevane nekropole, ki se je tu širila. Posebno je bilo to potrebno, ker so nekatere sonde dale, kot sonde severovzhodno od Boštjanove kapelice v smeri lurške, fragmente keramike in železno sulico, ki ne pripadajo slovanski periodi tega kraja.

Po videzu, kakor ga je nudilo zemljišče za Boštjanovo kapelo, je bilo sklepati, da je ta del planote še nekam nedotaknjen. Pri odpiranju sonde za apsido omenjene kapele se je takoj pokazalo, da je bilo najdeno zaželeno mesto. Tako so bili na prostoru od apside ter vzdolž zazidane lope te kapele odkriti trije grobovi in situ. Po načinu, kako so grobovi ležali in v kolikšni meri so bili ohranjeni, lahko domnevamo, da se je grobišče na tem mestu širilo razen po mali planoti ob stavbi tudi po strmini tega dela hriba, ki ga je današnja pot, ki pelje na Gore, uničila. Ali je bilo kaj grobov tudi na današnji strmini še bolj vzhodno od te poti navzdol, je zaradi spranega zemljišča težko dognati. Sonde so se na tem mestu pokazale sterilne, ker so plasti zemlje zelo plitke, in kolikor je plasti, se recentno obnavljajo z odpadki in listjem dreves, ki tu raste. Najdba posameznih dolgih človeških kosti v majhni pečini na dnu hriba poleg stare mežnarjeve baročne hiše, ki se nahaja v pravi črti pod Boštjanovo kapelo, dovoljuje domnevo, da so lahko prišle od zgoraj.

Poleg 34 sond na samem vrhu, bodisi na zgornji planoti okoli cerkva, bodisi na njegovih pobočjih, je narejenih tudi 11 sond na sedlu, ki pelje od ceste Bizeljsko—Bistrica ob Sotli k sedlu pod Gorami in od tu v Pilštajn. Tu je po pripovedovanju vaščanov bil odkrit grob,² katerega skelet je bil obdan s kamnitimi ploščami. Pri poizvedovanju o odkritju ni bilo mogoče dobiti bolj podrobnih podatkov o situaciji najdbe. Ravno tako je bilo nemogoče izvedeti, ali so bili v grobu pridatki. Razen sond, narejenih na travniku z desne strani ceste v smeri navzgor, kjer je odkrit omenjeni grob, so vse druge bile sterilne. Toda kljub tej vrsti praznine so sonde na omenjenem travniku dale nekaj fragmentov keramike, ki se lahko prisodijo samo na podlagi njihove fakture v mlajšo antično dobo.

Opis sond

Sonda št. 1 in 2. Na prostoru med zvonikom Marijine bazilike in kapele sv. Jurija na zahodnem robu sta odprti dve sondi ($1,50 \times 1,50$ in $1,00 \times 1,50$ m). Pod rušo je bila plast kamenega drobiža, naplavine z višjih leg, kjer je bazilika. Pod njo 0,40 m globoko je bila plast črne zemlje z veliko količino ogljenine. Med njo je bil najden tudi kak kos drobnih človeških kosti. V globini 0,50—0,80 m je že glede na pad zemljišča ogljenina izginjala in namesto nje so bili vse bolj pogosti osteološki ostanki. Ti so bili tudi v čisti plasti črne zemlje, pomešane z drobci kamna. Po ostrih robovih je soditi, da so nastali pri kopanju žive skale, ki se na tem prostoru javlja 1,80 m globoko. V sloju

² E. Cevc, Dvoje zgodnesrednjeveških figuralnih upodobitev na slovenskih tleh. Arh. vestnik 3, 1952, 233 in opomba 56 a.

črne zemlje sta poleg kosti najdena tudi dva fragmenta keramike z večkratno valovnico.

Sonda št. 3. Da bi preverili globino zahodnega zida ladje Jurijeve kapele, smo odprli sondo, veliko $1,5 \times 1,5$ m, na zunanji strani stavbe. Pod rušo 0,10 m debelo se je pokazala 10 cm debela plast recentnega humusa, pod njim je takoj bila živa skala. V tej plasti ni bilo nobenih kulturnih sedimentov razen recentnih kosti piščanca.

Sonda št. 4. Poleg zunanje severne stene ladje kapelice sv. Boštjana je bila narejena $2,5 \times 2,0$ m velika sonda, da bi se preverila globina temeljev tega dela stavbe, ker so na tem mestu na zidu vidne določene polkrožne sledi. Pod 10 cm debelo rušo se je takoj pokazala živa skala.

Sonda št. 5 in 5 a. Nekaj metrov severno od sonde št. 4 pod robom poti, ki pelje od lurške kapele k Boštjanovi in kjer so tla nekaj nižja od nivoja poti, je bila odprta $2,5 \times 1,5$ do $2,0$ m velika sonda št. 5 in pol metra proti jugu še sonda $2,0 \times 1,5$ m št. 5 a. Zemeljsko steno med dvema sondama smo tu pustili zaradi profila. Pod rušo in recentnim humusom, ki je na tem mestu 15 cm debel, se je pokazala 5 cm debela plast črne zemlje, pod katero se je začela zemlja rdečiti. Očitno je bilo, da ta barva ne prihaja od opeke ali žgane zemlje, čeprav so bili sporadično v zemlji tudi kosi žganine. V tej plasti, ki je segala 0,30 m globoko, je bilo veliko število živalskih kosti, 0,38 m globoko pa je bil najden fragment femurja, medenice in podlahtnice. Med zemljo je bilo tudi določeno število keramičnih fragmentov in v sondi št. 5 a tudi fragmentirana železna sulica (T. 2: 11 in T. 4: 1). Te najdbe so ležale 0,35–0,50 m globoko. Na mestu, kjer smo odprli sondo št. 5 in 5 a, se je pokazalo, da je zahodna stran jame, ki meji na omenjeno pot, vklesana v živo skalo. Ravno tako je severna stran sonde št. 5 mejila s skalo. Z vzhodne strani pa so v tej sondi bili večji kosi skale, ki so zapirali v štirikotnik 1,0 m širok prostor v sondi št. 5. V tej globini je bilo v sondah delo prekinjeno; prostor je bil zatrpan, da se pri naslednjih raziskavah dela zopet nadaljujejo.

Sonda št. 6 in 7. Istočasno s prejšnjimi sondami sta odprti tudi sondi za apsidno lurške kapele, tj. v severni smeri. Ti sondi (vel. $1,5 \times 1,5$ in $1,0 \times 1,5$ m) sta bili sterilni, ker se je pod samo rušo pokazala živa skala.

Sonde št. 8, 8 a, 10, 11 in 19. Štiri sonde so bile narejene na zahodnem prostoru ob kapelici sv. Boštjana. Tako je sonda št. 8 odprta z desne strani gotških vrat in št. 8 a ob steni lope omenjene kapelice. Plast 0,25 m debele malte in kamenega drobiža leži v tem delu na živi skali. Bila je sterilna. Sondi št. 10 in 11 (vel. $1,5 \times 1,0$ m) sta narejeni pred cementno ploščo stranišč. Pod rušo 0,10 m je bila 0,20 m debela plast črne sterilne zemlje, ki je ležala na živi skali. Za razliko od teh je sonda št. 19, ki je bila odprta v nadaljevanju sonde št. 4 v zahodni smeri do vogala stavbe, v zemlji pod 0,15 m debelo rušo vsebovala drobne kose človeških kosti. Ta plast je bila razmeroma plitka, ker se je na globini 0,25 m že pokazala živa skala. Drugih elementov ni bilo.

Sonde št. 12, 13, 14, 15, 16, 17 in 18 so bile odprte na najvišjem delu planote, na kateri leži lurška kapela. Sondi 12 in 13, vel. $1,5 \times 1,2$ m, sta odprti na mestu, kjer teče pot k tej kapeli, in to z zahodne strani. Pod zgornjo 5 cm debelo recentno plastjo je sledila 20 cm debela plast rjavkaste zemlje, ki je ležala na živi skali. V zemlji je bilo najdeno določeno število človeških drobnih kosti. Sondi št. 14 in 15, ki sta bili narejeni na zahodni, in sonda št. 16 na vzhodni strani za apsidno niso dale nobenih sledi materialne kulture, čeprav je bila plast zemlje pod rušo na nekaterih mestih 20 cm debela. Pri sondah 17 in 18, ki sta odprti nasproti sondam 12 in 13 na vzhodni strani pred kapelico, je zemeljska plast komaj 15 cm debela in je bilo v zemlji nekaj fragmentiranih kosov človeških kosti.

Sonde št. 20, 31, 31 a in 34 so bile narejene na tem delu na pobočjih hriba. Vse so pokazale, da je na teh mestih sediment zemlje recenten.

Sondi št. 21 in 22. V črti z zvonikom na vzhodni strani bazilike sta bili odprti dve $1,5 \times 1,0$ m veliki sondi, da bi se raziskalo zemljišče poleg ogradnega zidu. V globini 0,50 m se je pojavil znani kameni drobiž. Sama plast, ki je ležala nad njim, je enoten nasip. Od kulturnih elementov je vsebovala nekaj fragmentov recentne keramike in razne aluminijaste svetinjice.

Sonde št. 23, 24 in 25. Zadnji dve sondi sta bili narejeni pred samim vhodom v Jurijevo kapelo in nista dali nobenih kulturnih elementov, razen aluminijaste svetinjske iz začetka tega stoletja. Sonda št. 23 južno od sond 1 in 2 je bila odprta ob robu spodnje poti in je pod rušo vsebovala enotno plast črne zemlje, ki se je v globini 50 cm naslanjala na skalnato podlago. Med zemljo bliže površja je bilo nekaj fragmentov recentne keramike.

Sondi št. 26 in 27, ki sta bili narejeni severno in zahodno od Martinove kapelice, sta bili sterilni.

Na zahodni in južni strmini sta bili narejeni sondi 28 in 29. Obe sta bili sterilni.

Sonde št. 9, 31 in 32. Te tri sonde so bile narejene na prostoru med vzhodnim zidom Boštjanove kapele in potjo, ki pelje od stopnic, ki vodijo na vrh k Marijini baziliki. Sonda št. 9, velika $1,95 \times 1,20$ m, je zajela prostor v širini južne tretjine apside in v dolžini od omenjenega zidu do poti, ki leži za 0,50 m nižje. Pod rušo je bila 20 cm tenka plast rjavo črne zemlje s fragmenti razmetanih človeških kosti. Takoj pod njo se je pokazala v steno vklesana jama, v kateri je ležal skelet št. 1. Sonda št. 31 smo najprej odprli v širini dveh metrov in potem razširili do južnega vogala Boštjanove lope. Tu sta se takoj pod 5–10 cm debelo plastjo pokazali v živo skalo vklesani jami grobov 2 in 3. 2,40 m od omenjenega južnega vogala ob samem zidu lope so se pokazale skale, ki so oblikovale posamezne vdolbine, kot da bi bile namenoma narejene. Tudi v sondi št. 31, ki je bila severno od sonde št. 9, je bila slika plasti podobna. Zemlja med kamni je bila sterilna.

Za razliko od označbe sond, narejenih na hribu, so sonde, odprte na sedlu in pri izviru pod njim, signirane s črkami.

Sondi A in B, vel. $1,50 \times 1,20$ in $1,50 \times 1,0$ m, narejeni vzhodno od mežnarjeve hiše čez cesto v Rauterjev sadovnjak, sta dali plast rjavo rumene zemlje z recentnimi elementi. Plast je takoj pod rušo, ki je 5 cm debela in sega do 0,40 m globoko, kjer se začenja kameni drobiž.

Sondi C in D, vel. $1,5 \times 2,0$ in $1,50 \times 2,50$ m, sta bili odprti z zahodne strani poti, ki pelje k sedlu. Obe sta pokazali, da je do globine 0,80 m plast nasipa, ki je nastala ob odmetavanju zemlje pri širjenju ceste. Plast je sterilna.

Sonde E, $1,50 \times 1,0$ m, F, $12,5 \times 1,50$ m in G, $11,5 \times 1,50$ m, so bile odprte na mestu, kjer naj bi ležal omenjeni grob. Pod recentnim humusom, 0,30 m, je rjavo črna zemlja s fragmenti keramike iz prejšnjega stoletja in z živalskimi kostmi. Na to sledi plast rumene, ilovici podobne zemlje, ki je popolnoma sterilna. V globini 0,80 m se začenja kameni drobiž.

Sonda H, $1,5 \times 1,5$ m vel., je bila narejena kakih 30 m vzhodno od prejšnjih sond. Tu se je pod 5 cm debelo rušo in 20 cm debelim humusom takoj pojavila rumena zemlja, ki sega tudi do 1,05 m globine. Plast je popolnoma sterilna.

Sonda I, vel. $1,5 \times 2,0$ m, ob južnem robu istega travnika nad cesto, ki pelje v Pilštajn, na mestu, kjer so se na vsekani steni ceste videle sledi nekega kulturnega horizonta. Pod 5 cm debelo rušo je rjava zemlja z veliko fragmentov keramike in porcelana iz prejšnjega stoletja. Plast sega do 0,40 m globine, kjer je tenka plast rdeče žgane zemlje, verjetno nekega novejšega ognjišča.

Sondi J in K, vel. 4×2 m, sta bili odprti vzhodno od staje, južno od ceste, ki pelje v Pilštajn, in so do globine 0,80 m dale popolnoma sterilno plast rumene zemlje.

Sonde L–O. Da bi preverili zemljišče, smo naredili še štiri sonde 1×1 m vel., okoli studenca, imenovanega »božja noga«. Nabita zemlja, ki je segala do 0,60 m globoko, govori o vaški poti, ki je nekdaj tod potekala.

Poleg teh sond je bila pregledana vsa okolica, posebno pa stara cesta, ki pelje od sedla južno od mežnarje na vrh Gore. Tu je najdeno na več mestih kot erozijski material določeno število fragmentov keramike. Ko se ta cesta obrne proti severu pod Martinovo kapelo, je bil na samih tleh najden bronast novec.

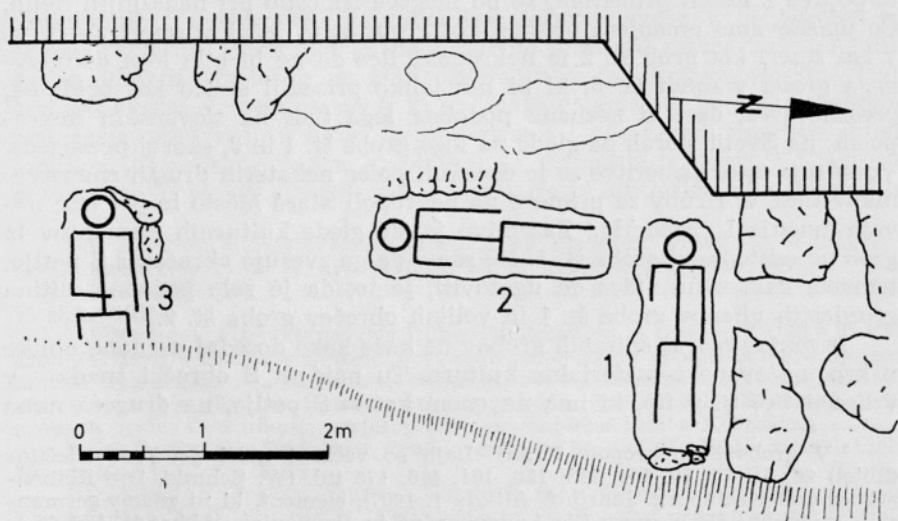
Določeno število keramičnih fragmentov, ki pripadajo eni sami posodi, je bilo najdenih tudi v tleh prezbiterija med današnjim zahodnim zidom in zahodnim zidom sedaj odkrite štirioglate apside v kapeli sv. Jurija.

Opis grobov in njihovega kulturnega inventarja

Grob št. 1. Po odstranitvi ruše in t. i. subhumusa so se pokazale posamezne človeške kosti, ki niso bile in situ in so pripadale nekemu uničenemu grobu. Pod nekoliko centimetrov debelo plastjo zemlje je ležal grob. Grobna jama, vel. $0,50-0,60 \times 2,0$ m, je bila vklesana v živo skalo tako, da je z zgornjo stranjo skoraj slonela na južnem vogalu srednje strani apside. Pri nogah, kamor skala ni segala, je bil grob zaprt z večjimi kamni. V zemlji v grobu na višini nog je bilo nekaj keramičnih fragmentov, pri glavi pa samo nekaj kosti neke ptice. Sodeč po številu in mestu, kakor sta ta dva elementa najdena, sta prišla v grob v sekundarni legi. Skelet, odkrit v tem grobu, je bil $0,45$ m globoko, bil je dobro ohranjen. Pripadal je mlajši ženski osebi, ležal je v hrbtni legi z rokami ob telesu, usmerjen Z—V. Dolžina skeleta je znašala $1,70$ m. Pridatki: ob glavi sta z vsake strani bila po en uhan iz bakrene zlitine z velikim procentom svinca in verjetno nekaj srebra. Uhana sta grobo lita z ohranjenimi vlivnimi šivi. Pripadata tipu grozdastega uhana s perforirano lunulo. Na enem primeru je obroč dvakrat nalomljen. Vel. $3,8 \times 2,9$ in $4,6 \times 3,8$ cm, deb. žice $0,15$ cm in dolž. fragmenta obroča $1,8$ cm (T. 1: 1, 2 in T. 4: 2, 3). Na istem mestu je najden še bronast obroč z zlomljeno S pentljo. Vel. $3,5 \times 2,55$, deb. žice $0,2$ cm (T. 1: 3 in T. 4: 7) ter bronast uhan pilinskega tipa. Vel. $2,65 \times 3,85$ cm, deb. žice obroča $0,15$, žice priveska $0,1$ cm (T. 1: 6 in T. 4: 6). Na sredincu desne roke sta bila dva bronasta prstana, od teh je eden gladek, bolj trikotnega preseka, drugi pa ornamentiran s prečnimi vrezji in dokaj polkrožnega preseka. Oba prstana sta lita in imata ohranjene vlivne šive. Pr. $2,25$, $2,26$, viš. $0,65$, $0,60$, deb. $0,18$, $0,2$ cm (T. 1: 4, 5 in T. 4: 4, 5).

Grob št. 2 je ležal južno od groba št. 1 in s spodnjo stranjo se je grobna jama skoraj dotikala strani prejšnjega groba. Ta grob je bil zaradi pada terena plitko vkopan v skalo, medtem ko je v drugi višini jame bila zemlja. Pri glavi in ramenu z leve strani skeleta so bili trije večji kamni, verjetno deli

Boštjanova kapela

Svete gore na Bizeljskem, Boštjanova kapela. Situacija grobov 1, 2, 3
Svete gore na Bizeljskem (Saintes montagnes à Bizeljsko), la chapelle
de St. Sébastien. Situation des tombes 1, 2, 3

nekdanje žive skale na tem mestu. Zemlja, s katero je bil grob zasut, je bila temnejša in v njej ni bila najdena nobena stvar. Skelet je ležal 0,35 m globoko, bil je dobro ohranjen in je pripadal 1,75 dolgi ženski osebi. Ležal je v hrbtni legi z rokami ob telesu in z glavo zelo nagnjeno na desno ramo. Usmerjen je J—S z odklonom 2° proti vzhodu. Pod pritiskom zemlje so bile nekatere kosti premaknjene. Pridatki: ob vsaki strani glave je imel po en bronast obroč s kovano S pentljo. Vel. $3,35 \times 2,75$, $2,38 \times 2,15$, deb. žice 0,085 in 0,2 cm (T. 1: 7, 8 in T. 4: 8, 9). Pod desno klavikulo je bil še en podoben obroč. Vel. $3,3 \times 2,85$, deb. žice 0,185 cm (T. 1: 9 in T. 4: 10).

Grob št. 3. 1,50 m dalje proti jugu je ležal tretji grob. Tudi tu je bila grobna jama plitko vklesana v skalo. Zaradi pada terena je možno, da so tudi vse druge strani odstranjene, za kar bi govorile odkrite skale nekaj severozahodno od groba. Dva večja kamna sta ostala samo ob levi strani v višini glave. Skelet je ležal zelo plitko, 0,20 m pod površino zemlje in so zato tudi vse kosti pod pritiskom hoje bile močno zlomljene. Zaradi poti, ki pelje na Goro, je bil grob v spodnjem delu odsekan, tako da je skelet bil ohranjen samo do kolen. Ležal je v hrbtni legi in je pripadal moškemu individuu. Leva roka je bila ob telesu, desna pa zvita v komolcu in položena verjetno na pas. Ohranjena dolž. skeleta 0,96 m. Grob je bil brez pridakov.

Ali lahko h grobovom prištevamo tudi omenjeni štirioglati prostor v sondi št. 5, je danes težko soditi. Toda tu najdene človeške kosti in sulica s keramiko v sondi št. 5 a dajo slutiti, da pripadajo nekemu grobu, ki je bil na tem mestu ali v neposredni bližini. Ne izključujejo seveda tudi možnosti, da so ti elementi erozijski material. Za prvo domnevo bi govorila vklesanost jame. Pri tej najdbi ostaja samo vprašanje rdeče barve. Res je, da do sedaj nismo srečali podobnega primera. Toda obstajajo na območju vzhodnih Alp grobovi zgodnjega srednjega veka, v katerih so v sedimentu najdene kepice neke rdeče barve. Take kepice so najdene v različnem številu v posameznih grobovih.³ Ali lahko povežemo te pojave z našim primerom, se bo mogoče izkazalo pri nadaljnjih delih. Če upoštevamo omenjeni prostor kot grob, bi ta ležal v smeri J—S, tj. v isti smeri kot grob št. 2 te nekropole. Res da ne bi bila lega domnevnega groba v sondi št. 5, ki bi mu lahko prisodili sulico kot pridatek, presenetljiva, dasi ni neznana podobna lega tudi na slovanskih nekropolah; na Svetih gorah pa glede na lego groba št. 1 in 3, skoraj preseneča. Vprašanja take usmeritve se je dotaknil poleg nekaterih drugih znanstvenikov tudi V. Hruby za primere na nekropoli Staré Město in pri tem navaja mnenje L. Niederla.⁴ Zanimivo je, da glede kulturnih elementov ta grob ne odstopa od groba št. 1. Ne samo da ga zvezuje obroček s S petljo, temveč, kar se na videz da ugotoviti, je to, da je zelo podobna zlitina grozdastih uhanov groba št. 1 in velikih obročev groba št. 2.

Inventar zgoraj opisanih grobov ne kaže kake dosedaj neznane oblike v krogu slovanske materialne kulture. Tu najdeni S obročki spadajo v vzhodni tip, tj. v tip, ki ima na enem koncu S petljo, na drugem nima

³ V grobovih nekropole Kranj-Lajh so večkrat našli grudice »rdečila« (Rötél) 26, 51, 75, 80, 104, 143, 156, 161, 166, 176 itd. (W. Schmid, Die Reihen-gräber von Krainburg. Jahrb. f. Altde 1, 1907), element, ki ni znan v germanskih grobovih. (J. Werner, Die Langobarden in Pannonien. Abhandl. NF 55 A, 1962, 127; dalje: J. Werner, 1962).

⁴ V. Hrubý, Staré Město. Velkomoravské pohřebiště »Na Valách«. Monum. arch. 3 (1955) 77 in vsa tam omenjena literatura glede tega vprašanja. (Dalje V. Hrubý, 1955.)

kvačice (T. 1: 3, 7—9 in T. 4: 7—10). Ta tip obroča, ki se na območju vzhodno od vzhodnih Alp formira verjetno pod vplivom karantanske variante kot starejše, je na tem ozemlju zelo običajen za fazo belobrdške kulturne skupine. Toda glede na kulturni razvoj v Panoniji po prenehanju avaro-slovanske skupine se t. i. S obroči uveljavljajo pred popolnim razvojem belobrdške skupine na področju Slavonije in verjetno tudi Srema. Na vzhodnoalpskem ozemlju se pojavljajo tudi v spremstvu obročkov v spiralo⁵ in v spremstvu köttlaških elementov.⁶ V karantanskem kulturnem krogu se omenjeni sorodni tip s S petljo in kvačico pojavlja v času med karantansko in köttlaško skupino. Ta dva momenta pričata, da je S obroček brez kvačice lahko nastal in bil v rabi že v 9. stoletju.

Uhani s tega najdišča pripadajo dvema tipoma. Prvi naj bi bil t. i. pilinski tip, ki pripada vzhodnemu kulturnemu krogu T. 1: 6. Pojavlja se v grobovih v parih⁷ ali pa v spremstvu S obročka in biserov iz ametista.⁸ Tudi ta tip ima na ozemlju karantanskega kroga svojo varianto v uhanu z ovitim spodnjim lokom s filigransko žico. V tem krogu zajema fazo, ki časovno stoji med karantansko in köttlaško skupino.⁹

Drugi tip uhana z grozdastim priveskom in perforirano lunulo (T. 1: 1, 2 in T. 4: 2, 3) predstavlja lito kopijo podobnih uhanov iz srednjega Podonavja, izdelanih v filigranu in granulaciji iz plemenitih kovin, ki so najbolj znani iz velikomoravskih in drugih grobov severno od srednje Donave in južno od tod vse do zahodnega Balkana.¹⁰ Nastali so pod vplivom uhanov, ki so predstavljali produkt bolj razvitih delavnic na ozemlju nekdanjih antičnih provinc in ki so v zgodnjem srednjem veku pod močnim vplivom Bizanca. Naši primeri kažejo glede zlitine boljšo kakovost kakor zlitina, ki je v splošnem v rabi v karantanskem krogu. Zanimivo je, da imajo še dobro ohranjene vzbokline, ki na teh uhanih zamenjajo granulacijo. Ta dvovrstni niz vzboklinic formira motiv, ki je odvisen od oblike priveska. Zanimivo je, da najdemo analogni motiv tudi na luničastih uhanih köttlaške skupine, izdelanih v jamičastem emajlu. Tudi križasti cvetni okrasni element, ki ga imajo na sredi te lunule, nedvomno ponazarja prav res da dokaj shematizirano — že zaradi uporabe druge tehnike, granularane vence, ki oblikujejo grozdasti privesek.¹¹ Glede na posamezne kronološke momente je jasno, da je köttlaški uhan prevzel ta

⁵ J. Korošec, Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Dela SAZU 1 (1950), grob 104, T. sl. 19, grob 192, T. sl. 48 (dalje J. Korošec, 1950).

⁶ Ibid., grob 100, T. sl. 18, grob 143, T. sl. 28, grob 178, T. sl. 42, grob 209, T. sl. 54 itd.

⁷ J. Hampel, Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn 3 (1905) T. 526, grob 74. Tudi v Splitu v Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika hranijo par takega tipa uhanov, ki izhajata iz enega groba. Lj. Karaman, Iskopine društva »Bihaća« u Mravincima i starohrvatska groblja. Rad JAZU 268 (1940) sl. 27 spodnja vrsta. Dva uhana, verjetno par, sta najdena tudi v Köttlachu.

⁸ Gy. Török, Die Bewohner von Halimba in 10. und 11. Jahrhundert. Arch. Hung. 39 (1962) 161, T. 88.

⁹ P. Korošec, Poskus delitve slovanske materialne kulture na področju Karantanije. Zgod. časopis 15, 1961, 176 sl.; P. Korošec, Zgodnjerednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov, III. Kronologija, 445 sl. (v rokopisu).

¹⁰ V. Hrubý, 1955, 324 sl., sl. 41; J. Korošec, 1950, T. sl. 107, grob 350.

¹¹ Primerjaj T. 1: 1, 2 in barvno prilogo P. Korošec, Emajl v nakitnih predmetih v Ptuj v knjigi J. Korošec, 1950, sl. 2—4.

motiv od grozdastih s perforirano lunulo. V imitirani granulaciji pa je ohranil tudi element obrobljanja priveska z nizom vzboklinic. Glede na to, da se köttlaški uhanj postavlja v 9. in prvo polovico 10. stoletja in da se je prevzemanje tega motiva lahko zgodilo že pri njihovem formiranju, za kar bi govorila njegova velika priljubljenost na köttlaških uhanih, lahko tudi naše uhane postavimo v 9. stoletje.¹²

Oba prstana, najdena v grobu št. 1, pripadata tipu, ki se v karantan-skem krogu veže na periodo köttlaške in belobrdске skupine; na vzhodu pa je zelo priljubljen v času, ki sledi avaro-slovanski fazi (T. 1: 4, 5).

Opisani predmeti predstavljajo ne samo zaprto kulturno celoto, temveč so tudi enotni v kronološkem vprašanju. Zato našo skupinico grobov lahko prisodimo v čas, ko je v vzhodnem krogu bil sprejet S obroč in ko se je začelo litje uhanov s perforirano lunulo. Upoštevajoč kulturni razvoj območja vzhodno od vzhodnoalpskega ozemlja, bi odkrita skupina časovno pripadala koncu 9. in začetku 10. stoletja. Za danes je težko soditi, ali se na tem območju formira kakšna kulturna skupina z neko lokalno značilnostjo, ki naj bi v svojem inventarju vsebovala v večjem številu elemente, ki smo jih našli v svetogorskih grobovih. Toda glede na najdbe iz Obreža¹³ in iz Sel¹⁴ lahko trdimo, da se to območje ne veže na karantanski krog. Ne glede na obroče in uhane, ki po svojem oblikovanju v širšem pomenu spadajo v vzhodni kulturni krog, je nedvomno, da se vsi elementi teh grobnih pridatkov ne vežejo niti direktno na krog, ki ga oblikuje belobrdska skupina. Elementi tega grobnega inventarja kažejo povezavo s sosednim območjem¹⁵ ter z ozemljem severne Panonije oziroma s Podonavjem tega kraja. V tem oziru se verjetno vežejo na razne najdbe, katerih izvor in mesto izdelave moramo iskati v teh severnih predelih.

Po sedimentih posameznih sond, narejenih na planoti hriba, je razvidno, da je nekropola zajemala prostor od Iurške do Jurijeve kapele. Po tem sodeč, tudi naši trije grobovi ne morejo predstavljati osamljene skupine. Že sama najdba kosti nad grobom št. 1 ter človeške kosti, dasi samo drobne, v sondah št. 1, 2, 5, 5 a, 10, 12, 13, 17 in 18, jasno potrjujejo domnevo o nekdanjem obstoju večjega števila grobov na tem mestu, ki so imeli tudi grobne pridatke. Med te moramo nedvomno prištevati poleg že omenjene železne sulice tudi nekatere keramične posode, katerih fragmenti so najdeni ali v plasteh opisanih sond ali na stezi vzhodnega pobočja hriba.

Opis drugih najdb

Sonda št. 1. 1. Fragment največje periferije posode iz dobro prečiščene zemlje, pomešane z drobci kremenja in sljude. Posoda je bila z zunanje strani prevlečena s premazom, ki je pri žganju dobil svetlo rjavo barvo, notranjost

¹² Glej datacijo istih uhanov na nekropolah zahodne Bosne, N. Miletić, Slovenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora. Glasnik Zem. muz. NS 21-22, 1966-67 (1967) 125 sl. (dalje N. Miletić, 1967).

¹³ Gradivo v Posavskem muzeju v Brežicah.

¹⁴ J. Korošec, Staroslovanski grobovi na Selah pri Dobovi. Arh. vestnik 5, 1954, 167 sl.

¹⁵ N. Miletić, 1967, 81 sl.

posode pa je sivo črna. Na fragmentu sta dve skupini valovnic. Vel. $4,6 \times 3,5$ centimetra (T. 2: 10).

2. Fragment manjše posode, izdelane s sljudo pomešane dobro prečiščene zemlje. Posoda je bila z obeh strani prevlečena s premazom. Žgana je svetlo rumeno rdeče barve. Na fragmentu je skupina valovnic in vodoravnih linij. Vel. $2,85 \times 2,3$ cm (T. 2: 9).

Grob št. 1. 3. Fragment zgornjega dela črno žgane posode z navzven zavahanim vertikalno odrezanim in z zunanje strani profiliranim ustjem in usločenim vratom, ki blago prehaja v rame. Posoda je izdelana iz dobro prečiščene zemlje, pomešane z drobci kremena in sljude, in z zunanje strani prevlečene s premazom. Delana je na lončarskem kolovratu. Vel. $3,6 \times 9,85$ cm (T. 3: 5).

Sonda št. 5 in 5a. 4. Večji konični pokrov s poudarjenim ploščatim gumbastim držalom, rumeno rjavo žgan. Izdelan je na lončarskem vretenu iz prečiščene zemlje, pomešane z drobci kremena in sljude. Prevlečen je z zunanje in notranje strani s tenko prevleko. Na notranji strani sledovi ognja. Viš. 6,05, pr. 13,1 cm (T. 2: 8).

5. Dva fragmenta zgornjega dela (del vrata in ramena) neke bolj kroglaste posode, izdelane iz dobro prečiščene zemlje, toda ne trdo žgane. Posoda je bila prevlečena s prevleko in je svetlo rumeno rjave barve. Posoda je bila delana na lončarskem vretenu in ornamentirana z vodoravnimi paralelnimi črtami na ramenu. Vel. $5,65 \times 5,25$, $4,15 \times 5,15$ cm (T. 2: 1).

6. Dva fragmenta spodnjega dela posode s sploščenim dnom. Izdelana sta iz dobro prečiščene zemlje, svetlo rjavo rdeče slabo žgana. Posoda je bila izdelana na lončarskem vretenu. Pr. dna 7,6, viš. 7,6 cm. Vel. drugega fragmenta $5,2 \times 5,5$ cm (T. 3: 3).

7. Fragment največje periferije rumeno rdečkasto žgane posode, izdelane iz prečiščene zemlje, močno pomešane z drobci kremena in peska. Posoda je bila prevlečena s prevleko z zunanje in notranje strani. Vel. $6,85 \times 4,4$ cm.

8. Štirje fragmenti spodnjega dela in dela dna večje sivo rjave žgane posode, izdelane iz zemlje, pomešane z drobci kremena in peska. Faktura je dokaj porozna. Posamezni fragmenti so bili v ognju. Pr. dna 16,0, ohr. viš. 5,0 cm (T. 3: 2).

9. Fragment večje rumeno rjavo žgane posode, oblikovane na lončarskem vretenu, izdelane iz močno pomešane zemlje z drobci kremena in peska. Vel. $4,7 \times 6,6$ cm.

10. Dva fragmenta večje grobo izdelane posode s sledovi vodoravne črtašte, bolj metličaste ornamentacije. Vel. $5,6 \times 6,45$, $4,0 \times 5,45$ cm.

11. Med najdbe te sonde spada tudi večkrat omenjena železna sulica. Na vrhu je odlomljena, vendar je dobro ohranjena. Obliko ima lovorovega lista rombičnega preseka. Na spodnji strani se končuje s tulcem za nasajevanje. Sulica je bila lita in na listu pa s kovanjem oblikovana. Ohr. viš. 18,75, viš. tulca 10,6, širina lista 3,4 cm (T. 2: 11 in T. 4: 1).

Površinske najdbe

12. Fragment zgornjega dela (prehod ramena v vrat) rdeče rumeno prevlečene posode, dobro žgane, izdelane iz dobro prečiščene s sljudo pomešane zemlje. V prelomu je fragment svetlo sive barve. Na fragmentu je komaj opazna metličasta ornamentika. Vel. $4,4 \times 3,3$ cm (T. 2: 2).

13. Dva fragmenta ozkega grla nekega vrča, katerega široki ročaj je vezal ustje verjetno z ramenom posode, ki je bila sivo žgana, izdelana pa iz dobro prečiščene zemlje. En fragment je pod vplivom ognja nekoliko deformiran. Vel. $4,25 \times 5,55$, $3,7 \times 3,55$ cm (T. 2: 3).

14. Fragment manjšega rdeče rumenega pokrova ali krožnika. Izdelan je iz dobro prečiščene zemlje, prevlečen z obe strani s premazom. Z notranje strani je bil ornamentiran z rdečimi trakovi. Prelom fragmenta je svetlo sive barve. Vel. $2,4 \times 4,78$ cm (T. 2: 4).

15. Večji fragment zgornjega dela neke svetlo rumene kroglaste posode. Vrat je visok in skoraj cilindričen. Na zgornjem koncu se precej lijakasto širi v ustje z navzven zavahanim robom, ki je bil profiliran in je danes poškodovan. Na spodnjem koncu vrat stolpničasto prehaja v kroglasto rame. Fragment je

ornamentiran z rdečimi in črnimi trakovi, ki se izmenično vrstijo od roba ustja prek vratu in ramena. Posoda je bila izdelana iz dobro prečiščene in presejane ilovice, oblikovana na lončarskem vretenu ter enakomerno dobro trdo žgana. Ohr. viš. fragmenta 11,7, pr. ustja 5,0 cm (T. 3: 1).

16. Dva fragmenta dveh bolj koničastih temno rjavo žganih pokrovov. Rob pri enem je bil nekoliko odebeljen in upognjen na notranjo in zunanjo stran. Izdelan je bil iz prečiščene zemlje, pomešan z drobci kremenca in peska, prevlečen pa s tenko plastjo premaza in oblikovan na lončarskem vretenu. Vel. $4,8 \times 3,95$, $4,7 \times 3,6$ cm (T. 2: 5, 6).

17. Fragment zgornjega dela sivo do svetlo rjavo žgane posode. Usločeni nizki vrat blago prehaja v rame, ustje je navzven upognjeno z zaokroženim robom. Posoda je bila oblikovana na lončarskem vretenu. Vel. $3,05 \times 3,45$ cm (T. 2: 7).

18. Manjši fragment dna neke oranžno žgane posode, oblikovane na lončarskem vretenu. Posoda je morala imeti prstanasto nogo. Viš. 1,8, ohr. šir. 6,2 cm.

19. Dokaj poškodovan bronast benečanski sold, dož Nicolò Contarini, 1630—1631. l. Pr. 2,05 cm.¹⁶

Keramični fragmenti najdeni v apsiidi Jurijeve kapele

20. Več fragmentov neke kroglaste do podolgovate posode s cilindričnim vratom, ki prehaja v polkrožno rame. Posoda je bila izdelana iz dobro prečiščene in presejane zemlje s primešano sljudo. Oblikovana je na lončarskem vretenu, njegove sledi so na zunanji in notranji strani. Žgana je trdo v svetlo opekasto rdeči barvi. Danes so na fragmentih sledi ognja. Ornamentirana je bila po vsej površini z blagimi kanelurami, kot sledi vretena, na ramenu in na največji periferiji je po en trak vertikalnih gosto zvrščenih drobnih vrezov. Viš. ohr. dela 10,4, pr. vratu ca. 10,4, pr. največje periferije ca. 18,2 cm (T. 3: 4).

Za razliko od inventarja grobov, slučajne najdbe ne kažejo kake kulturne enotnosti. Že same keramične najdbe kažejo različne fature izdelave in so različno žgane, dasi so vsi fragmenti razen št. 8. (T. 3: 2), pripadali posodam boljše kakovosti. Niti en fragment ne kaže sledi prvotnega gnetenja z rokami; iz tega se da sklepati, da so delo bolj razvitih obrtnikov in da so žgane v zaprtih pečeh. Glede kulturne opredelitve razen keramičnih fragmentov št. 1, 2 (T. 2: 10 in T. 2: 9), mogoče tudi št. 3 in 8 (T. 3: 5 in T. 3: 2), ki po svojih elementih sodijo v slovanski zgodnji srednji vek, in fragmentov št. 15 (T. 3: 1), bi bilo druge v splošnem prisoditi starejšim fazam. Določeno število fragmentov po fakturi spominja na antično izdelavo, toda ne starejše, temveč mlajše faze. Katerim oblikam posod, razen omenjenih pokrovov, so ti fragmenti pripadali, je težko soditi, toda glede na posamezne fragmente so nekatere posode imele ravna ali prstanasta dna. Od take oblike se loči dno fragmenta št. 6 (T. 3: 3), najdeno v jami št. 5 in 5 a. Posoda, kateri je to dno pripadalo, je bila vrečaste oblike (beutelförmig). Ta tip keramike je običajen poleg drugih oblik za konec periode preseljevanja narodov. Po navadi je ta keramika, poleg keramike, izdelane na roko, oblikovana na lončarskem vretenu. Večinoma je žigosana z zamreženimi rombi, vendar obstajajo tudi oblike, ki niso tako ornamentirane.¹⁷ Ali je posoda, kateri je pripadal opisani fragment, bila okrašena ali ne, je težko soditi, ker fragment ne presega višine največje periferije.

¹⁶ Tip CNI III, št. 46. Podatek mi je dal A. Jeločnik, za kar mu se zahvaljujem.

¹⁷ J. Werner, B. 1962, T. 18, sl. 4, 5; T. 19, sl. 6, 7.

Drugi odstopajoč primer je fragment št. 15 (T. 3:1). Ta ne samo, da se od drugega gradiva razlikuje po obliki, temveč je tudi po fakturi in načinu ornamentiranja edin med vsem gradivom. Sodeč po obliki, nedvomno ponazarja steklenico iz stekla. Po ohranjenih sledovih barve je bila posoda od roba ustja do prehoda vrata v rame črno pobarvana. Rdeči trak je bil okoli roba ustja, na sredini grla, pred plastičnim profilom ramena in na prehodu ramena v največjo periferijo. Dasi ni ohranjen spodnji del, lahko domnevamo, da je bila posoda vsa črno pobarvana in da so rdeči trakovi na njo naneseni. Tak način barvanja posod na našem področju poznamo samo na železnodobnih posodah.¹⁸ Na to obdobje spominja tudi profilirano rame, ki se med drugim pojavlja kot reminescenca tega časa tudi na nekaterih antičnih vrčih. Ta element se obdrži celo do kraja periode selitve narodov, vendar vedno na vrčih. V zvezi s starejšimi elementi te posode lahko omenimo, da ima največ analogij v stekleničastih oblikah grških gnathia, ki so najdene v večjem številu na naših jadranskih otokih vse do Istre. Za to t. i. keramiko viškega tipa, ki je apulskega izvora, se domneva, da je bila izdelana tudi v delavnicah našega Primorja. Po mnenju nekaterih arheologov je v posameznih elementih precej posebna ter predstavlja lokalno varianto. Na ozemlju jadranske obale se ta keramika postavlja v 4., 3. in 2. stoletje pred našo ero.¹⁹

Ne glede na vse omenjene momente v zvezi s tem fragmentom je bistveno, da ne predstavlja za ta kraj in za naše najdišče značilnega elementa, je osamljen primer, časovno ni vezan niti z eno najdbo, ki je do danes tu odkrita.

Med elemente, ki nosijo v sebi v določeni meri izročilo starejše dobe, lahko prištejemo še nekatere manjše fragmente keramike, ki verjetno pripadajo bolj podolgovatim posodam mlajšega časa.

Tudi železna sulica je brez oprijemljivih elementov za natančnejšo časovno in kulturno opredelitev. Če iščemo analogije, jih najdemo od prazgodovine²⁰ do zgodnjega srednjega veka.²¹ Dobimo jih v grobovih raznih kulturnih skupin, germanskih in slovanskih krogov. Toda dejstvo je, da se na slovanskih nekropolah vzhodnega in predalpskega območja na našem ozemlju ne pojavljajo. Zato lahko domnevamo, da je najdeni primer v sondi št. 5, 5 a mogoče prišel s severnih slovanskih kulturnih skupin, kjer se te vrste orožja običajno dajejo v grobove. Toda glede na to možnost se svetogorska sulica loči v določeni meri po obliki od sulic iz germanskih kulturnih krogov.²² Glede na njeno arhaično obliko jo je danes težko prisoditi katerikoli kulturni skupini ali celo fazi, kateri bi

¹⁸ Na keramičnih situlastih posodah.

¹⁹ P. Lisičar, O prethistorijskim i grčkim vazama nadjenim u Dalmaciji. Vjesnik za arh. i hist. dalmat. 52, 1950, 35 sl., sl. 3.

²⁰ Naj omenimo samo primer iz Drešinje vasi (A. Bolta, Materialne ostaline Keltov v celjski kotlini. Arh. vestnik 17, 1966 [1967] 375 sl., T. 2: 3). Ta sulica je dolga 25,5, šir. lista 3,6, pr. tulca 2,2 cm. Za razliko od svetogorskih ima na tulcu luknjico za pritrdjevanje; ibid. 376.

²¹ B. Szöke, IX. századi sírok Sopronköhidán. Soproni Szemle 9, sz. 3-4, 1955, 55, 58 in 62 in dr.

²² Vzporedi J. Werner, Das alamannische Gräberfeld von Bülach. Monogr. z. Ur- u. Frühgesch. d. Schweiz 9 (1953) T. 35: 5, 9, 13—17; T. 37: 30.

lahko pripadala. Res je, da je najdena v spremstvu določenih keramičnih elementov, ki bi v nekem smislu lahko bili iz pred slovanske faze tega kraja, tj. iz časa preseljevanja narodov in se pri tem v kulturnem pogledu ne bi ločila. Toda upoštevati moramo tudi možnost, da je v sondo prišla s temi elementi lahko popolnoma slučajno, tj. da ne kaže zaprte kulturne celote. Končno moramo glede na druge slovanske in kulturne skupine tudi domnevati, da so Slovani teh krajev lahko poznali tudi sulice kot orožje, toda niso jih navadno prilagali v grobove. Naselbinskih najdb pa ne poznamo. Ker na našem najdišču ni bila najdena za sedaj niti ena sled naselbinskega pomena,²³ moramo domnevati, da je sulica prišla sem mogoče po naključju, toda bolj verjetno je glede na vso situacijo pripadala, kot smo že omenili, nekemu uničenemu grobu. Ta bi pa spadal v pred slovansko periodo.

Po sedimentu posameznih sond, narejenih na vrhu hriba, je razvidno, da je prostor od lurške do Jurijeve kapele bil v rabi kot grobišče. Po tem tudi odkriti trije grobovi in situ niso osamljena skupina. Že sama najdba človeških kosti nad grobom št. 1 ter človeških kosti, dasi samo drobnih v sondah št. 1, 2, 5, 5 a, 19, 12, 13, 17 in 18, jasno priča o obstoju večjega števila grobov na tem mestu. Pri tem se nam vsiljuje vprašanje, zakaj je bila nekropola uničena ter glede na obstoječe objekte, posebno glede na tiste, za katere je dognano, da imajo starejše elemente, kdaj je nekropola nastala in kdaj je prišla iz uporabe. Da je vzrok za uničenje grobišča v raznih predelavah in večanju posameznih kulturnih objektov skozi stoletja (na prvem mestu Marijine bazilike), je nedvomno. Toda moment, da se na vsem najdišču ni našla niti ena dolga kost ali lobanja, razen v omenjenem primeru, je dejstvo, ki govori tudi o nekaterih drugih možnostih. Če primerjamo našo situacijo s podobnimi najdišči, kjer je dognano, da so na mestih, kjer so danes cerkve, katerih nastanek seže daleč nazaj,²⁴ ter sediment našega najdišča, lahko sklepamo, da je grobišče na tem mestu moralo biti pospravljeno, tj. da so grobove odprli in vse večje kosti in lobanje pobrali in shranili na določenem mestu. Da so se taka opuščanja in pospravljanja starejših nekropol okoli cerkva izvršila v glavnem v času romanike, nam nazorno pričajo karnerji. Te stavbe so bile nedvomno narejene prav za shranjevanje starejših grobišč, katerih število grobov ni moglo biti majhno, tj. ki so bila aktivna daljše časovno obdobje.²⁵ Tudi v našem primeru je že glede na prostor, za katerega domnevamo, da je zavzemalo grobišče, nedvomno, da je tudi ta prostor bil v rabi dalj časa. Glede na to, da ni naselbinskih elementov ter glede na druge najdbe, ki so nedvomno del grobnega inventarja, so tu pokopavali verjetno že v pred slovanski fazi.

Glede na vsa podana dejstva ter domneve zajemajo trije odkriti grobovi in situ ne samo časovno določen segment nekropole na Svetih gorah, temveč nam tudi v teritorialnem pogledu govorijo o nekaterih drugih

²³ Da je zgoraj tudi bila naselbina, domneva Marjana Gušić, Etnička grupa Bezbjaci. Zbornik za narodni život i običaji 43, 1967.

²⁴ Kot primer naj omenimo zemljišče okoli cerkve v Trebnjem, ali na sv. Juriju pri Tržišču in dr.

²⁵ Kot primer karnerji: v Ptuj, pri cerkvi sv. Petra v Ljubljani in dr.

momentih. Ti se pa nanašajo na vprašanje v zvezi z Boštjanovo kapelo. Ne glede na elemente, ki jih lahko danes vidimo na njej, in glede na izsledke, pridobljene z raziskavo na Jurjevi in Martinovi kapeli, se lahko vprašamo, ali je obstajala v času trajanja nekropole, in če je, je vprašanje, katera je njena primarna oblika. Na to kot na druga vprašanja bodo dala verjetno, če ne v celoti, vsaj deloma, odgovor nadaljnja raziskovanja tega ozemlja.

RÉSUMÉ

Recherches sur les Svete gore (Saintes montagnes) à Bizeljsko

Dans son rapport sur les recherches de sondage sur les Svete gore dans les années 1967 et 1968, l'auteur se limite seulement aux résultats obtenus au cours du travail effectué autour des cinq églises au sommet de la colline, parce que les résultats des recherches dans les chapelles de St. Georges et de St. Martin seront présentés ailleurs.

Les sondages effectués sur la colline (au nombre de 34) ont montré qu'une nécropole s'est étendue autour des églises. On a établi trois tombes in situ (sondage Nos 9, 31¹ et 32), tandis que le reste de la nécropole était anéanti. D'après les menus restes des ossements humains dans les sondages particuliers, la nécropole s'est élargie de la chapelle de la Vierge de Lourdes (sondages Nos 12, 13, 17, 18) par la crête vers la chapelle de St. Sébastien (sondages Nos 5, 5 a, 9, 31, 32) à la chapelle de St. Georges (sondages Nos 1, 2). Dans le sondage Nos 5, 5 a, on a établi des côtés nord et ouest un emplacement rectangulaire enfoncé à même la roche. Il se trouvait en direction S—N et il était enduit d'une forte couleur rouge à partir de 0,20 m de profondeur. Dans cette couche il y avait quelques ossements humains, une lance de fer et un plus grand nombre d'ossements d'animaux et des fragments de céramique.

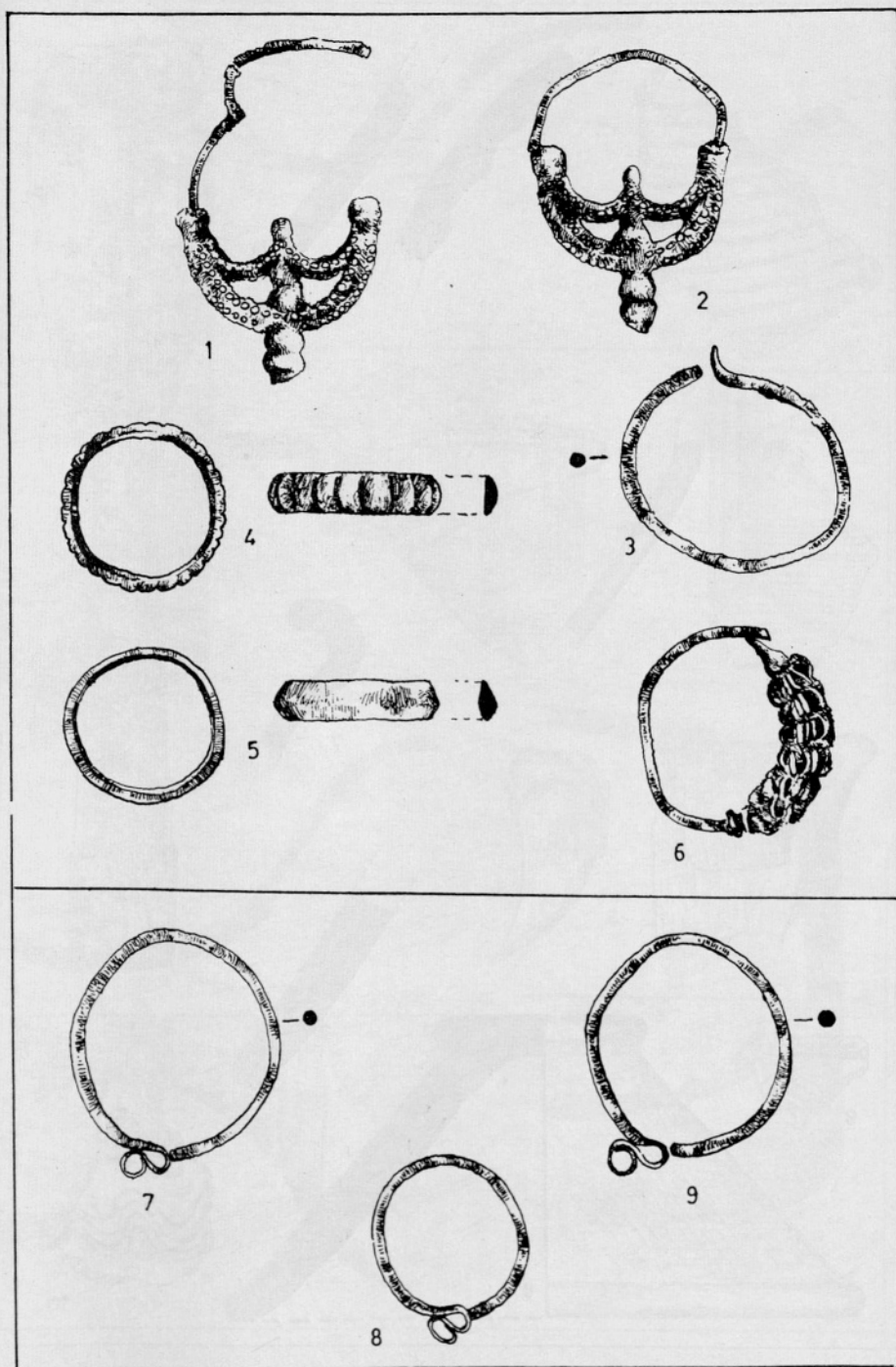
Des découvertes particulières furent faites sur le vieux chemin qui mène de la colline vers le col, comme matériaux d'érosion venant du sommet. Les sondages effectués sur le col et autour des bâtiments existants à cet endroit, pour établir si une partie de la nécropole s'étendait peut-être aussi à cet emplacement, étant donné la tombe découverte au voisinage immédiat du col avant la guerre au cours de l'élargissement du chemin de Bistrica sur Sotla-Pilštajn, furent négatifs.

Les tombes Nos 1 et 3 étaient orientées W—E, la tombe No 2 S—N. Alors que les tombes Nos 1 et 2 étaient intactes, le squelette de la tombe No 3 avait été coupé à la partie inférieure jusqu'aux genoux lors de l'ouverture du chemin qui mène à la Basilique de la Vierge. L'emplacement, où les tombes ont été trouvées, était nivelé déjà du temps de l'utilisation de la nécropole et les fosses étaient taillées dans la roche superficiellement et entourée aux endroits particuliers de grosses pierres. Au-dessus de la tombe No 1, les ossements humains d'une tombe anéantie avaient été dispersés dans le subhumus. D'après l'inventaire découvert des tombes Nos 1 et 2, l'auteur situe cette partie de la nécropole à la fin du 9e et au début du 10e siècle. Les matériaux qui ne se lient pas au cercle culturel carantanien, ni à celui de Belobrd, étant donné les découvertes

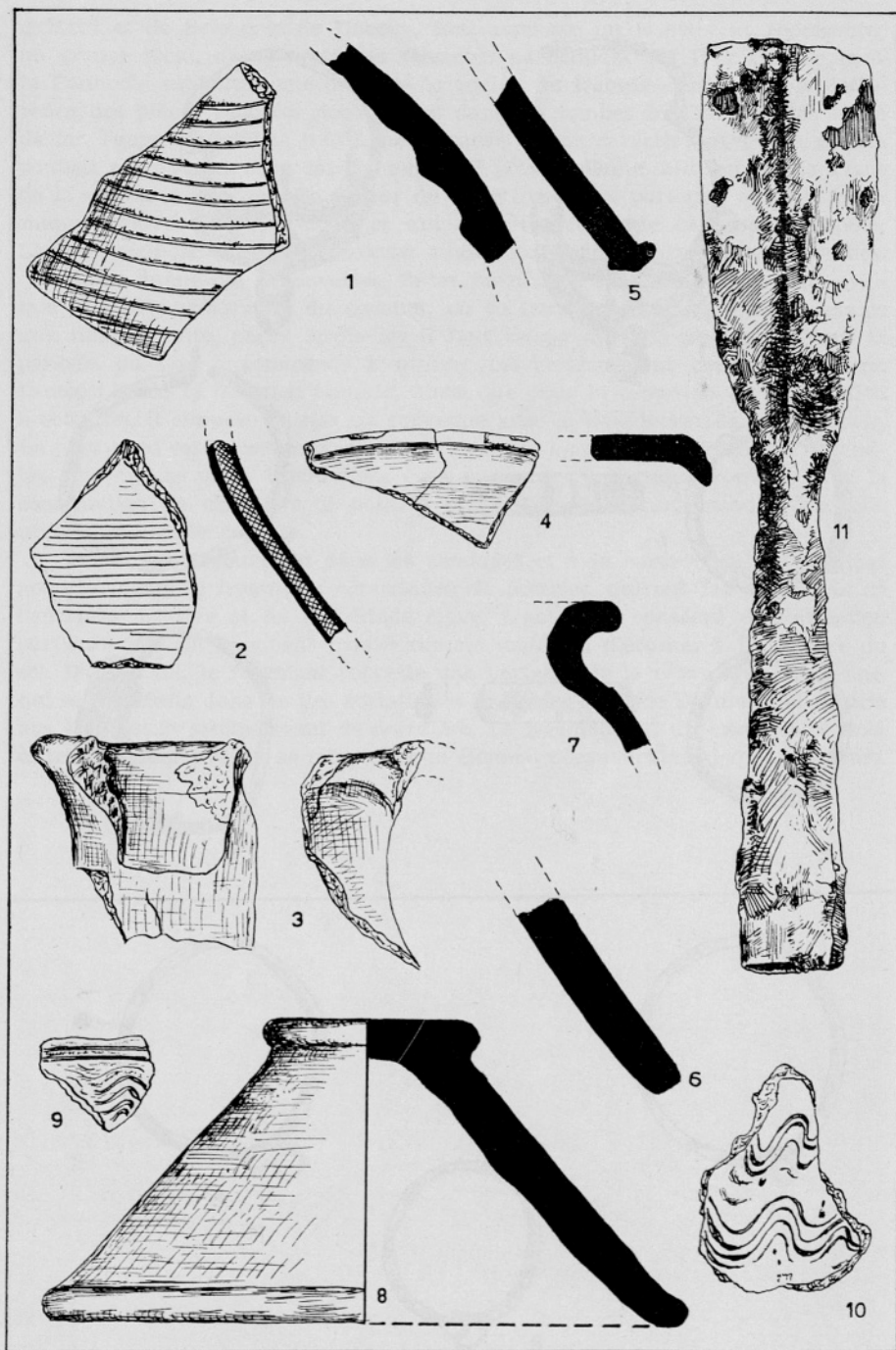
d'Obrež et de Sele près de Dobova, font supposer qu'ils peuvent représenter un groupe local, dans lequel des éléments particuliers ont leur origine dans la Pannonie septentrionale ou dans la région du Danube central. A la différence des pièces ajoutées découvertes dans les tombes in situ pour la lance de fer, l'auteur admet la possibilité, à cause de son caractère atypique, qu'elle pouvait appartenir à un niveau temporel plus ancien, c.-à-d. au temps avant de la colonisation slave. En faveur de cette hypothèse parlerait aussi la céramique, trouvée à cet endroit et qui a le caractère de la basse antiquité. L'auteur suppose que ces découvertes aussi appartiennent aux tombes anéanties.

Etant donné ces découvertes, faites jusqu'ici à cet endroit, l'auteur pense que la partie supérieure du sommet, où se trouvent les cinq églises, servait aux fins du culte, parmi lesquelles il faut ranger aussi la nécropole. Pour la période, où l'on a commencé à utiliser cet emplacement comme cimetière, l'auteur laisse la question ouverte, alors que pour la cessation de l'utilisation à cette fin, il suppose qu'elle est survenue avec la liquidation de la nécropole. La preuve en est l'absence d'ossements humains longs et les crânes des squelettes. Comme de telles liquidations sont survenues à l'époque romane avec la construction de charniers, il pose la possibilité de la suspension d'une telle utilisation à cette période.

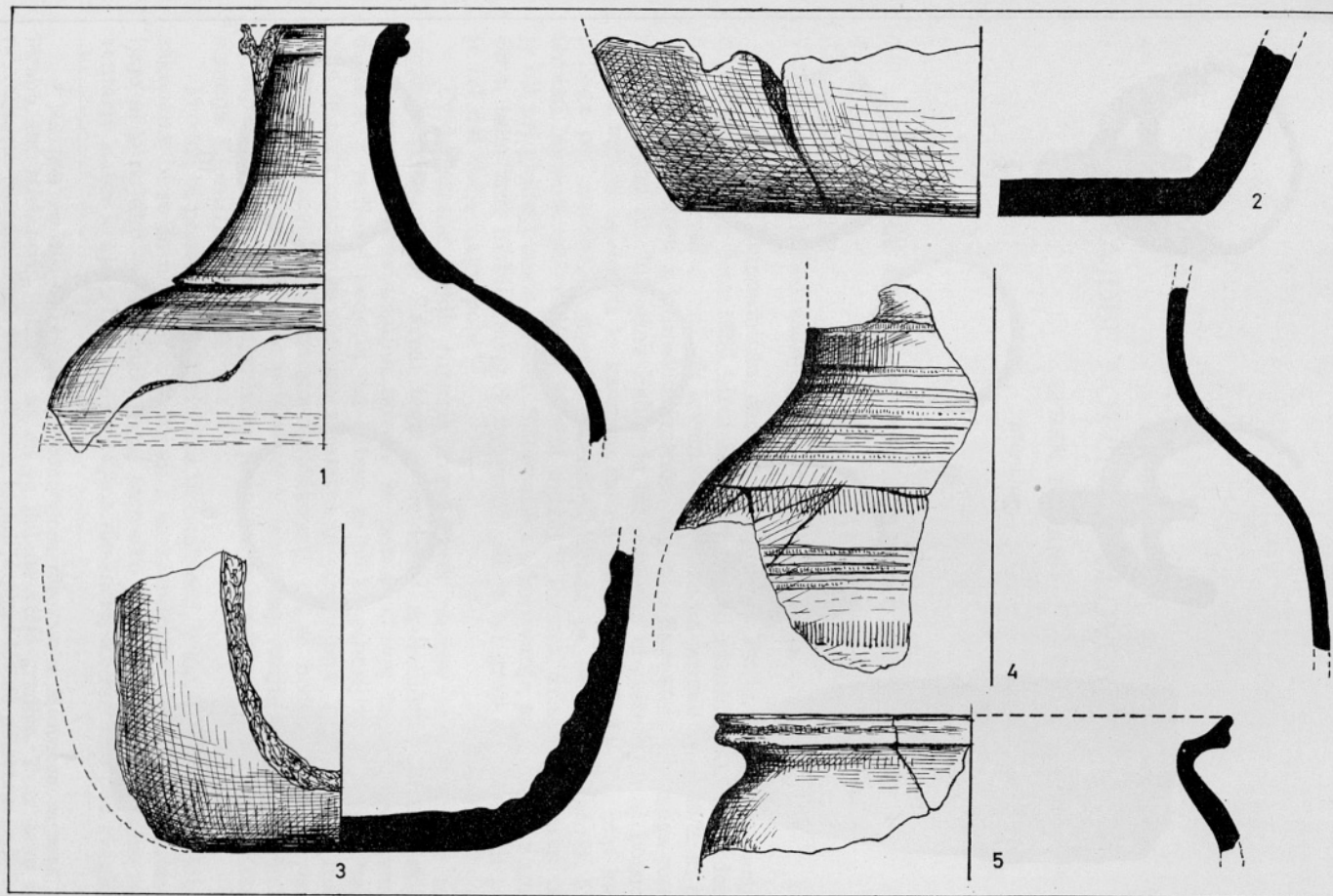
Parmi les découvertes dans les sondages et à la surface du sol, l'auteur apporte quelques fragments céramiques de poteries, qui ont les caractères de l'antiquité tardive et de la période slave. L'auteur a consacré une attention particulière à un fragment trouvé comme matériau d'érosion à la surface du sol. D'après lui, le fragment rappelle une variante de la céramique apulienne, qui se manifeste dans les îles adriatiques et sur les côtes de Dalmatie et d'Istrie aux 4e, 3e et 2e siècles avant de notre ère. Le fragment est un exemplaire isolé et temporellement il ne se relie à aucun élément découvert ici jusqu'à nos jours.

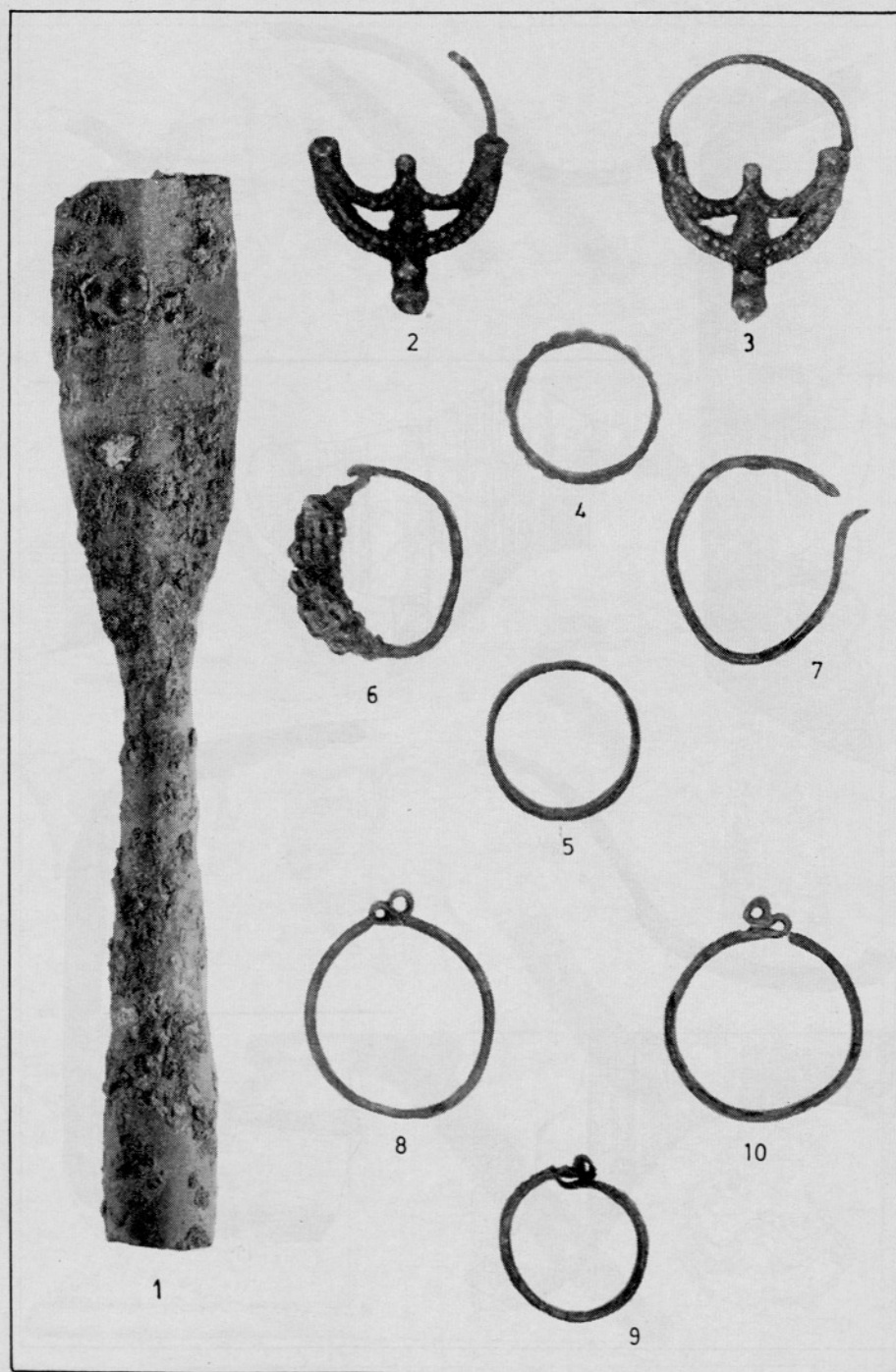
Svete gore na Bizeljskem. 1—6 grob — tombe 1; 7—9 grob — tombe 2. 1—9 = 1/1

Svete gore na Bizeljškem. 1—8, 11 sondi — sondages Nos 5, 5 a; 9—10 sonda — sondage 1. 1—11 = 2/3

Svete gore na Bizeljskem. 1—3 sonđi — sonđages Nos 5, 5 a; 4 apsida Jurjeve kapele — abside de la chapelle de St. Georges; 5 grob — tombe 1. 1—5 = 1/2

Svete gore na Bizeljskem. 1 sonda — sondage No 5 a; 2—7 grob — tombe 1;
8—10 grob — tombe 2. 1 = 2/3, 2—10 = 1/1

NAJDBE NOVCEV V SLOVENIJI

EFREM PEGAN

München

II

3.

GROBNA NAJDBA ALEKSANDRINCEV, SEČOVLJE 1961

6 tetradrahem

Zakop po letu 293

Verjeten zakop konec zadnjega desetletja 3. stoletja

Pri gradnji avtomobilske ceste, ki pelje proti Pulju, in ob regulaciji reke Dragonje so leta 1954 blizu Sečovelj odkrili rimski grob. Kraj leži na slovensko-hrvaški meji ob levem bregu reke na parceli št. 9345/2, k. o. Piran, na lokaliteti z ledinskim imenom »Mlini«. Ravnatelj Mestnega muzeja v Piranu dr. Miroslav Pahor je bil o najdbi obveščen dokaj pozno. Uspelo mu je ugotoviti le kamnito žaro s pepelom, v kateri je bilo kot priloga pet novcev, v njeni neposredni bližini pa še eden (Kat. št. 5). Grobni inventar so rešili za Mestni muzej v Piranu, arheološki teren pa je bil pri gradnji ceste uničen. Sistematska izkopavanja so bila onemogočena; tako tudi ni bilo mogoče ugotoviti, ali je bil grob osamljen ali pa je bil del večje nekropole.*

Evidentiranje najdb rimskih imperialnih novcev je pri nas še na stopnji izgrajevanja. Zaradi tega je evidenca sporadičnih in depojskih najdb rimskih provincialnih novcev še pomanjkljiva; tako razpolagamo danes le z redkimi podatki, na katere se lahko zanesljivo opremo. Prav zato je naša najdba še posebno zanimiva in pomembna. Zaradi njene maloštevilnosti seveda ne moremo pričakovati, da se bodo med gradivom našli tudi novci, ki bi nam prispevali k izpopolnjevanju zgradbe novčnih emisij kovnice Aleksandrija; nova je le majhna varianta pri novcu Konstancija Klora (Kat. št. 6).

Preden bi poskusili ugotoviti čas in okolnosti, v katerih je bila najdba zakopana, bi se še na kratko spoznali z aleksandrinci — novci, ki sestavljajo našo najdbo — nominali, ki se le redko pojavijo v arheološkem inventarju naših krajev. Lokalne emisije aleksandrijske kovnice pod rimsko

* Na tem mestu se prisrčno zahvaljujem direktorju Mestnega muzeja v Piranu, dr. Miroslavu Pahorju, ki mi je dal na voljo gradivo. Prav tako se zahvaljujem kolegici Elici Boltin-Tome, ki mi je posredovala potrebne podatke v zvezi z odkritjem najdbe in privolila v objavo depozita.

upravo so, kar zadeva bronaste nominale, v bistvu le nadaljevanje emisij, kovanih pod Ptolemejci. Že prve bronaste emisije pod Avgustom prevzamejo obliko, tipologijo in signiranje; le portret Avgusta pride na mesto portreta vladarjev iz hiše Lagidov.¹ Produkcija kovnice je močna tja do Komoda in nato tja do Avrelijana vedno upada. Tudi teža se sprva obdrži in začne padati šele pod Tiberijem.² V tem času vpeljejo tudi nov nominal iz billona, ki pa ni nič drugega kot ponovna uvedba degradiranih tetradrahem zadnjih ptolomejskih kraljev. Te nominale tedaj tudi uvedejo v rimski denarni sistem tako, da štiri drahme ustrezajo enemu denariju.³ Zato imajo v začetku tudi toliko srebra kot en rimski denarius in trikrat toliko bakra. Tako zopet dosežejo približno velikost in težo starih tetradrahem. Toda razmerje pada na škodo srebra hitreje kot razvoj denarne krize v rimskem imperialnem novčarstvu nasploh. Tako pod Valerijanom samo še srebrijo bakreno jedro in delež srebra pade na 3 do 0,3 %.⁴ Vzporedno pa padata tudi teža in velikost. V Avgustovem času 14,50 g teške tetradrahme imajo pod Dioklecijanom samo še polovico te teže. V dvanajstem letu Dioklecijanove vlade v letu 295/6 pa ta nominal tudi dokončno ukinejo, kar je posledica novih monetarnih razmer, ki pripeljejo do popolne ukinitve emisij provincialnega denarja.⁵ Že eno leto prej, 293/4, pa uvedejo tudi v aleksandrijski kovnici kovanje rimskega reformiranega državnega denarja in s tem seveda tudi prvič splošno uvedejo rimske državne emisije in latinske legende.⁶ Historična vrednost aleksandrinca je predvsem v tem, da so vse emisije datirane. Datumi, ki se označujejo s črko L, se računajo za prvo leto čas od nastopa vlade do egipčanskega koledarskega novega leta, tj. 29. oziroma 30. avgusta. Od tod dalje teče štetje vlade in koledarskega leta vzporedno; leta pa se označujejo s tekočimi črkami.⁷ Takó smo se na kratko seznanili z grškimi emisijami, emitiranimi v Aleksandriji v prvih treh stoletjih rimskega imperija. Ker je bil nominal namenjen predvsem za lokalne potrebe greciziranega Egipta, je le izjemoma zašel v druge province, in to tem manj zaradi izjemnega gospodarskega položaja, ki ga je imel Egipt, in pa seveda tudi zaradi njegove od geografske lege odvisne izolacije od drugega imperija; nasprotno pa je tudi rimski državni denar le izjemoma prišel v obtok v Egiptu.⁸ Vrednost tega lokalnega denarja, čeprav močno vari-

¹ W. Giesecke, *Das Ptolemäergeld* (1930) 77 ff; K. Regling v F. v. Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde* (1930) s. v. Alexandriner.

² W. Giesecke, o. c. 80; glej tudi tabelo str. 86.

³ G. Mickwitz, *Geld und Wirtschaft im Römischen Reich des IV. Jh. n. Chr.* (1932) 38.

⁴ W. Giesecke, o. c. 81, 86.

⁵ J. G. Milne, *Catalogue of Alexandrian Coins*. University of Oxford, Ashmolean Museum (1933) 124, tabela 2; J. Vogt, *Die alexandrinischen Münzen; Grundlegung einer alexandrinischen Kaisergeschichte I, II* (1924), passim.

⁶ J. Vogt, o. c. 227; K. Pink, *Die Silberprägung der Diokletianischen Tetrarchie*. Numismat. Zeitschr. Wien 23, 1930, 33.

⁷ J. Vogt, o. c. 7.

⁸ J. Schwartz, *La circulation monétaire dans l'Égypte du IVe siècle*. Schweiz. Münzbl. 9, 1959, 11 ss in 40 ss. Po Dioklecijanovi reformi se razmere bistveno spremenile. Pred Septimijem Severom so najdbe drugih novcev kot aureusov v Egiptu izredno redke. Glej G. Dattari, *Appunti di numismatica alessandrina: XVI Saggio storico sulla monetazione dell'Egitto dalla caduta dei Lagidi all'in-*

ira, je za različna obdobja znana.⁹ Relacija tega nominala do državnega denarja in pa obtočni radij pa so za zdaj še v popolni temi. Predvsem je nejasno obdobje, ko ukinejo emitiranje tega nominala in tudi v aleksandrijski kovnici uvedejo reformirani državni denar. Nekaj več svetlobe na ta problem nam morda vržejo emisije uzurpatorja Domicija Domiciana. Ta namreč poleg emisij folisov vzporedno kuje še stare billon-tetradrahme z grškimi napisi; torej še po Dioklecijanovi denarni reformi.¹⁰ Ker že nekatere grške emisije Dioklecijana in njegovega sovladarja ter obeh cesarjev kažejo tesno povezavo z novimi emisijami folisov, ni izključeno, da so po vrednosti devalvirane ali nadvrednotene tetradrahme z argentaturo bile izenačene z novim, za ves Imperij enotnim folisem.

Zaradi dolge gospodarske in monetarne izoliranosti Egipta in ne nazadnje zaradi geografske oddaljenosti so najdbe aleksandrincev pri nas pred sredo 3. stoletja redke. Šele ob koncu 3. stoletja se nenadoma pojavijo pogostejše. Znano je nekaj primerkov, ki so jih našli v Ptujju.¹¹ Medtem ko F. Pichler navaja aleksandrinca iz Ptujja, trdi, da na Gornjem Štajerskem teh ni najti in da primerki, katere hrani Joanneum v Gradcu, ne izvirajo od tam.¹² Nasprotno pa nam v novejšem času prav za avstrijski del Štajerske J. Roeger navaja tri primerke.¹³ Bolj številno je gradivo, ki se nam je ohranilo na Češkem in Moravskem.¹⁴ Znan je celo manjši

troduzione delle monete con la legenda latina. RIN (1903) 285 ter J. G. Milne, The leaden token Coinage of Egypt under the Romans. NC (1908) 305 in L. C. West, A. C. Johnson, Currency in Roman and Byzantine Egypt. Princeton (1944), poglavje IX: Egyptian and Imperial Exchange.

⁹ A. Segré, Circolazione monetaria e prezzi nel mondo antico ed in particolare in Egitto (1922) passim. Glej tudi tabelaričen pregled cen in plač v egiptovskih papirih pri G. Mickwitz, o. c. 193 ss. Glavni viri za te podatke so predvsem številni papiri iz Egipta.

¹⁰ J. Vogt, o. c. 227; J. Lallemand, Le monnayage de Domitius Domitianus. RBNum 1951, 89 ss. Za prehod iz aleksandrinke valute na *καὶνὸν νόμισμα* glej: A. Segré, o. c. 45 f (često sicer zastarelo in problematično) ter J. Vogt, o. c. 215 ss. Glej tudi za uvajanje kompromisnih emisij ibid. 227 ter G. Dattari v RIN (1903) 323.

¹¹ Pisec tega članka je pred leti videl v zasebni zbirki ptujskega lekarnarja tri primerke: Aurelian in dva Proba katerih pa, žal, takrat še ni točneje popisal. Glej tudi F. Pichler, Repertorium der steierischen Münzkunde I (1865) 212, kjer pravi: »Hingegen glauben wir erwähnen zu müssen, dass man Alexandriner von Philippus, Probus und angeblich auch Elagabalus auf dem pettaufer Felde allerdings aufgefunden hat.« Že po zaključku sestavka je pisec pri pregledu ptujskega novčnega gradiva naletel na aleksandrinsko tetradrahmo (Aurelianus?), katere pa zaradi slabe ohranjenosti ni bilo mogoče točneje določiti. Za prijazno posredovanje gradiva izrekam na tem mestu zahvalo Zorki Šubic, kustosu Pokrajinskega muzeja v Ptujju.

¹² F. Pichler, o. c. 211.

¹³ J. Roeger, »Alexandriner« in Norikum. Schild von Steier 5, 1955, 43–46. Za posamezne aleksandrinca najdene na salzburškem glej Hans Freiherr von Koblitz, Verzeichniss der antiken Münzen (1912) št. 43 (Augustus) najdišče Wals (Loig) št. 287 ter 288 (Claudius II.) brez zanesljivega najdišča; št. 309 ter 310 (Probus) najdišče Sanatorium Parsch pri Salzburgu 1908; drugi primerki mesto Salzburg; št. 325 (Diocletianus) brez zanesljivega najdišča. Za primere z nezanesljivim najdiščem glej H. F. v. Koblitz, o. c. 3.

¹⁴ E. Nohejlová-Prátová in E. Pochitonov, Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, I (1955) št. 554 (Gallienus), 582 (Probus), 585 (Probus), 586 (Carinus), 588 (Maximianus Herculus), 702 (Diocletianus), 703 (Diocletianus)

depo iz kraja Polná (okraj Havličkův Brod), v katerem so aleksandrinci pomešani z zgodnejšimi srebrnimi in bronastimi rimskimi novci.¹⁵ Nekaj tu navedenih aleksandrincev je tudi zgodnejših. Za te si težje razlagamo, kako so prišli takó daleč na sever, večina pa jih je iz konca 3. stoletja. Tetradrahma Klavdija II. je znana celo iz najdišča v evropski Rusiji.¹⁶ Nekaj primerkov je tudi med gradivom, izkopanim v Apulumu v Romuniji.¹⁷ Iz področja Balkana pa so nam znane še nekatere sporadične najdbe, vendar so šli vsi točnejši podatki v izgubo. V drobni knjižici gimnazijskega profesorja V. J. Žanića, ki opisuje najdbe novcev na Hrvaškem, je tudi nekaj aleksandrincev.¹⁸ Številnejše so najdbe aleksandrincev iz področja Donave, v okolici Viminaciuma in Pincusa.¹⁹

Takó smo se na kratko seznanili še z nekaterimi najdišči aleksandrincev. Kot vidimo, je teh le malo, zato je naša najdba tembolj zanimiva. Za Istro so ti novci sploh prvič izpričani. Toda čeprav so doslej znane najdbe iz področja Balkana redke, nam te dopuščajo sklep, da je moral biti priliv teh nominalov ob koncu 3. stoletja dokaj velik, saj nam je kljub pomanjkljivi evidenci precej znanih. Iz te okolnosti sicer ni mogoče napraviti zanesljivejših zaključkov, razen če izvzamemo dejstvo, da se je v tem času morala poživiti trgovina Egipta z drugimi provincami. To nam med drugim potrjujejo tudi najdbe iz samega Egipta iz časa po Dioklecijanovi reformi, v katerih so vedno participirane večje količine reformiranega državnega denarja iz drugih kovnic Imperija. Torej je priliv sredstev potekal tudi v obratni smeri.

Na kratko bi se pomudili še pri problemu datacije zakopa. Zaradi pomanjkljive evidence najdb in maloštevilnosti naše najdbe za zdaj še ni mogoče, da bi zakop vezali na kak bolj važen historičen dogodek. Konkretnije zaključke nam omogočajo že znane monetarno zgodovinske razmere tega časa. Najmlajši novci najdbe je bil emitiran v letu 292/3, torej nekako tri leta prej, preden so dokončno prenehali kovati te emisije. Teoretično so bili ti novci v obtoku sicer do leta 295/6, vendar pa je bilo v praksi drugače. Že Avgust ni mogel speljati naenkrat tako radi-

in (Maximianus Herculius), 870 (Nero), 1160 (Gallienus), 1187 (Aurelianus), 1200 (Maximianus Herculius), 1024 (Hadrianus), 1175 (Claudius II.), 1234 (Aurelianus), 1266 (Hadrianus); glej tudi Z. Nemeškalová-Jiroudkova, Razby aleksandrijske mincovny z prvych tri století n. l. v českých a moravských nálezech. Numismat. sborník 5, 1958, 49 in 56.

¹⁵ E. Nohejlová-Prátová in E. Pochitonov, o. c., št. 589.

¹⁶ Arheologija SSSR /4-4; V. V. Kropotkin, Kladi rimskih monet na teritorii SSSR (1961) 78, št. 960, Symaskaja oblast, T. 35, št. 26.

¹⁷ I. Winkler, Circulatia monetară la Apulum (The monetary circulation in Apulum). Acta Musei Napocensis 2, 1965, 253, 254, št. 1079, 1082.

¹⁸ V. J. Žanić, Opis antiknih novaca, nadjeno malo ne izključivo na hrvatskom tlu. Program kr. male realne gimnazije u Senju 1889. Navaja na str. 38 s aleksandrince Aureliana, Severine in Tacita. Tu sicer pisec ne navaja najdišča, toda večina drugih tu navedenih novcev je iz najdišč Osijek in Senj.

¹⁹ Iz topografskih beležk pisca: Več novcev se nahaja v lokalnih zasebnih zbirkah v Srbiji. Nekaj primerkov — del depojske najdbe — hrani tudi muzej v Požarevcu. Vsi doslej znani primeri so iz 2. polovice 3. stoletja. Za podatke se zahvaljujem dr. M. Pindiću in T. Dimitrijeviću. Fragmenta dveh najdb aleksandrincev iz konca 3. stoletja iz Srbije hrani Narodni muzej v Beogradu (prva skupina šteje 12 tetradrahem, druga 6 od teh 2 Dioklecijanovi in 4 Maximijanove). Zahvalo za podatke dolgujem M. Vasiću.

kalne reforme. To je tem manj uspelo Dioklecijanu, predvsem če še upoštevamo razmere, ki so tedaj vladale v Egiptu in v celnem Imperiju sploh. Kljub reformi in uvedbi novega nominala se je stari denar še nekaj časa obdržal v obtoku. Izvedba Dioklecijanove reforme je povzročila že na samem začetku dokaj težav, čeprav je morala biti reforma v vsem Imperiju izvedena hkrati, so bili v aleksandrijski kovnici primorani kovati grške emisije še dalje vzporedno z novimi folisi, ker teh očitno ni bilo mogoče tako hitro vpeljati v tej dolgo izolirani provinci. Zato so v tej kovnici ustavili kovanje grških emisij šele leto po reformi, medtem ko že prej postopno mesec za mesecem kvantitativno nazadujejo naklade.²⁰ Za velike količine tetradrahem — v konceptu reforme preživelega nominala — pa je bilo treba poskrbeti, da se čimprej in neopazno izločijo iz obtoka; to je bilo najlažje, če so jih izenačili v vrednosti z novo emitiranimi folesi, nato pa postopno prekovali.²¹ Tako se je analogno temu zgodilo v ostalem Imperiju s starim antoninijanom, ki je moral biti prav tako izenačen s folisom, kar je mogoče sklepati iz samih najdb²² in pa značilnega signiranja.²³ Zamenjave v tako velikem Imperiju si drugače sploh ni mogoče zamišljati. Žal s tega področja še nimamo izčrpnjših študij in je celoten problem še dokaj nepojasnen.²⁴ Če so naša izvajanja točna, je ta nominal torej dobil kurs tudi v drugih provincah oziroma celotnem Imperiju, s tem pa se je pospešil izvoz tega denarja zunaj Egipta. Le tako si lahko razložimo številne najdbe te novčne vrste na Balkanu, v Panoniji, Daciji, Noriku in drugod. Podatkov o tem, kako dolgo se je ta nominal držal v obtoku vzporedno z reformiranim denarjem, za zdaj še nimamo. Toda že kmalu po letu 301 je začela vrednost reformiranega denarja padati, kar velja tako za Egipt kot druge province na Vzhodu in ostalem Imperiju. Teža folisa po prvi občutnejši redukciji leta 307 nenehno pada. Inflacija se po letu 310 sicer nekoliko omeji, medtem ko v Egiptu poteka dalje.²⁵ Tu nekako pa je tudi časovno skrajna meja, ko se več stoletij star nominal in zadnji predstavnik grškega denarstva v Imperiju dokončno umakne pred reformiranim folisom, ker se

²⁰ J. Vogt, o. c. 226 f.

²¹ Tako že A. Segré, o. c. 16.

²² V eni izmed najdb v Čenturju (še neobjavljene) je bilo med več tisoči folesi tudi nekaj antoninijanov. Glej tudi najdbo Seltz, N. Lewis, A Hoard of Folles from Seltz (Alsace). Numismat. Notes & Monogr. 79 (1937); H. Herzfelder, Le trésor de Seltz (II). Revue Numismat. Ser. 5, 14, 1952, 31 ss, ter zadnji H. Jucker, Seltz III v Jahrb. d. Bern. Hist. Mus. 41-42, 1961-62 (1963). Ter mnogo kasnejše najdbe; prim. Marcel Thirion, Les trésors monétaires gauloises et romains trouvés en Beligues. Travaux 3, 1967, 23, 119, 194 »Merelbeke II; Victorin (269—271) à Julien II. Aguste (360—363)... montre que parfois les antoniniens et les folles circulaient encore, bien qu'un nombre tres limité sous le règne de Julien«. Za mešano najdbo aleksandrinev in folisov glej G. Dattari, o. c. 324, op. 1.

²³ Zgodnje emisije folisov v Aleksandriji in Sisciji (ena od zgodnjih) nosijo v odrezu signaturo XXI, torej oznako Aurelianovih reformiranih antoninijanov, cfr. O. Voetter, Katalog der Sammlung P. Gerin (1921) 8 (Alexandria), 276 (Siscia).

²⁴ G. Dattari, o. c. 11, 263, passim; G. Mickwitz, o. c. 38 ss. ter W. Giesecke, o. c. 71 ss.

²⁵ G. Mickwitz, o. c. 105.

je tudi zadnji tako močno devalviral, da je zdrknil celo pod težo degradiranega aleksandrinca. Po tem času namreč začne teža folisa takó rapidno padati, da je bila vsaka relacija do drugih predreformnih nominalov nemogoča. Stare težje nominale tedaj prekujejo v novi denar.²⁶

Iz monetarno-historičnih razlogov torej ta nominal po koncu prvega desetletja 4. stoletja ni mogel več krožiti. Iz okolnosti, da najmlajši novc, ki je emitiran 292/3, ne kaže nobenih znakov obrabe, pa je mogoče najdbo datirati še točneje, in to v zadnje desetletje tretjega stoletja. Prav za ta čas pa tudi sporadične najdbe izpričujejo močnejši priliv aleksandrinskih tetradrahem, iz tega pa je zanesljivo mogoče sklepati na naraščanje odnosov med Egiptom in Balkanom. Na vprašanje, ali so ti odnosi potekali na gospodarskem področju ali pa so posledica premika vojaških enot ali česa drugega, nam bo morda lahko dala odgovor arheologija. Naša in sorodne najdbe pa nam te dogodke dokaj točno datirajo v obdobje ob prehodu tretjega v četrto stoletje.²⁷

KATALOG

St.	Vladar	Leto emit.	Zig	Teža	Ohr/oks	Milne	Inv.
1	Probus	A/4 278/9	↖	6,95	2/1	5546	616
2	Carinus	A/1 282/3	↖	7,66	2/1	5578	618
3	Numerianus	B/2 283/4	↑	8,96	2/1	5607	617
4	Carinus	Γ/3 284	↑	7,37	2/1	5590	619
5	Max. Herc.	B/2 286/7	↑	7,58	2/1	5874	625
6	Const. Chl.	A/1 292/3	↗	7,96	1/2	6031*	615

* Milne 5091, toda trak d.

Vsi novci so naslikani na tabli 1.

ZUSAMMENFASSUNG

Münzfunde in Slowenien, II

Alexandrinier aus dem spätrömischen Grab, Sečovlje (Istrien) 1961
6 Tetradrachmen

Vergrabungszeit: nach 293; vermutlich am Ende des letzten Jahrzehnte des 3. Jahrhunderts

Im Jahr 1954 wurde unweit von Sečovlje (Bezirk Piran) in Istrien ein spätrömisches Grab entdeckt. In einer steinernen Urne lagen neben Aschen-

²⁶ Sedaj glej za redukcijo folisov, predvsem kar zadeva čas po letu 310 izčrpno razpravo P. Bastien, *La cinquième réduction du follis en 313*. Schweiz. Münzbl. 17, 1967, 103 ss. Tam tudi navedena literatura za zgodnejše redukcije.

²⁷ Nekaj dokazov za odnose Egipta z Balkanom na področju materialne kulture se nam je ohranilo v Ptuj in Emoni. B. Saria, *Spomeniki egiptovskih božanstev v Poetoviju*. Časopis za zgod. in narod. 32, 1937, 20; E. Komorzynski, *Ein ägyptischer »Grabkegel« aus Emona*. Situla 4, 1961, 63 ss.

resten fünf alexandrinische Tetradrachmen und eine weitere — auch zum Grab gehörige — lag ausserhalb der Urne.

Obwohl der Fund nur sechs Münzen zählt, ist er bedeutend. Vorläufig können wir, wegen mangelnder Münzfundevidenz, nur wenige analoge Münzfunde für den Balkan nennen und für Istrien selbst keinen sporadischen Fund dieser Münzgattung.

Wegen der wirtschaftlichen und monetären Sonderstellung der Provinz Ägypten und nicht zuletzt wegen ihrer geographischen Entfernung sind auf dem Balkan und in den östlichen und nördlichen Gebieten des Römischen Imperiums Einzelfunde von Alexandrinern vor dem 3. Jh. sehr selten. Erst Ende des 3. Jh. werden sie häufiger. Wir kennen solche aus Apulum, Viminacium, Poetovio, Serbien, Kroatien, der Steiermark, sogar aus Böhmen und Mähren und dem europäischen Russland.

Der Autor erklärt sich das plötzliche Auftreten dieses Nominals (welches ursprünglich nur für Ägypten vorgesehen war, aber auch in anderen Teilen des Imperiums, vorwiegend in den östlichen Provinzen und nördlich der Balkanhalbinsel, vorkommt) durch die spezifischen Verhältnisse, als im Zusammenhang mit der diokletianischen Münzreform einheitliche Zahlungsmittel für das ganze Imperium eingeführt und zahlreiche Provinzialprägungen abgeschafft wurden.

Als nämlich 293 gleichzeitig im ganzen Imperium die Münzreform Diokletians durchgeführt wurde, konnte man Ägypten, wo die letzte griechisch-römische Provinzialprägung mit mehrhundertjähriger Tradition noch stark verankert war, nicht so rasch zur römischen Währung übergehen. Dazu kommt noch, dass die relativ stabile Währung in Ägypten sehr beliebt war. Man musste trotz der grossangelegten und gut durchdachten radikalen diokletianischen Münzreform in Ägypten die Ausmünzung der alten Währung noch ein ganzes Jahr weiterdulden. Es hat den Anschein, dass die neuen reformierten Folles den alten Billon-Tetradrachmen gleichgestellt wurden, so wie das vermutlich mit den Antoninianen der Fall war. Für eine solche Deutung spricht bei den Antoninianen das bekannte XXI-Zeichen, welches auch bei einigen frühen Folles-Emissionen in Alexandria und Siscia vorkommt. Ebenso sprechen dafür einige grosse Folles-Funde, die auch Antoniniane enthalten. Es wäre ja unerklärlich, wieso ein militärisches Gelddepot unter Tausenden von Folles auch noch einige beigemengte Antoniniane enthält, wie in den Funden Seltz, Koper (unveröffentlicht; Nationalmuseum Ljubljana) und anderen, wenn die Antoniniane nicht bereits ein Äquivalent wären. Nach dem Greshamschen Gesetz wäre beim Gleichwert der Folles mit den Antoninianen für die letzteren kein Platz in den Funden, da die Antoniniane ja viel leichter sind. Und so ist es auch: sie sind nur noch vereinzelt in Folles-Hortfunden beigemengt. Dass sie trotzdem noch weiter im Umlauf blieben, braucht keines besonderen Beweises. Noch in mehrere Jahrzehnte jüngeren Hortfunden (als der Folis schon längst wieder im Gewicht ganz gesunken war) tauchen vereinzelte Antoniniane immer noch auf. Die Antoniniane der aurelianischen Reform gingen also nach der diokletianischen Reform nur selten in Münzhorte, überlebten aber im kleineren Münzumlauf die Reform und blieben in Umlauf bis weit in die konstantinische Zeit hinein, auch wenn sie seit Anfang der diokletianischen Münzreform wohl massenhaft eingeschmolzen und umgeprägt wurden.

Was die Alexandriner betrifft, waren sie dem Gewicht wie dem Gehalt nach minderwertig, verglichen mit den neuen Folles. Wie sie im Nominalwert zu diesen, standen, wissen wir noch nicht mit Sicherheit. Allerdings sprechen für eine Gleichsetzung im Wert die Mischfunde aus Ägypten und nicht zuletzt auch die merkwürdigen Merkmale aus der Münzprägung, aus denen gewisse Zusammenhänge der beiden Münzserien beim Emittieren in der Münzstätte Alexandria hervorgehen.

Abgesehen von der Richtigkeit der obigen Ausführungen ist die Verbreitung der alexandrinischen Münzgattungen ausserhalb der Grenzen Ägyptens über den Balkan und die Ostprovinzen nach Norden bis weit ins sarmatische Gebiet mit Sicherheit festzustellen. Das ist noch besonders auffällig zu einem Zeitpunkt, als Diokletian durch die Münzreform die völlig zerrütteten Verhältnisse in den Reichsfinanzen sanieren wollte. Die sporadischen Funde alexandrinischer Münzen mehren sich bereits um die Wende des 3. Jahrhunderts erheblich. Die Emissionen der letzten zwei Jahrzehnte des 3. Jahrhunderts treten stark hervor, also hauptsächlich die Münzen, die in Ägypten zur Zeit der diokletianischen Münzreform bereits im Umlauf waren. Da frühere Funde alexandrinischer Münzen ausserhalb Ägyptens nur ganz vereinzelt vorkommen, kam es zu dieser plötzlichen Verbreitung des alexandrinischen Münzumlaufs zu einem Zeitpunkt, da dieses lokale Nominal einen allgemeineren Charakter bekam. Eine so weite Verbreitung aber konnte eine lokale Münze nur dann haben, wenn sie allgemeine Anerkennung und ein einfaches und klares Währungsverhältnis zur Reichsprägung hatte. So eine radikale Entwertung oder ausnahmsweise auch Aufwertung, also eine Wertangleichung von Lokalprägungen an stadtrömische Emissionen war nur bei einer so grossangelegten Münzreform wie es die diokletianische war, durchführbar. Wegen der darauffolgenden rapiden Gewichtsreduktionen des reformierten Folis, die schon 307 zu verzeichnen sind, und der Inflation, die bald den Höhenpunkt erreichte und erst gegen 310 aufgehalten werden konnte (in Ägypten dauerte sie übrigens im krassen Gegensatz zur früheren, mehrere Jahrhunderte dauernden Stabilität der Provinzialwährung weiter) kam es bald so weit, dass selbst die Folles weit unter das Gewicht der alten noch kursierenden Alexandriner fielen. Darauf folgte, dass man die (ohnehin überlebten) Alexandriner einzog und ummünzte. Wir haben damit einen Zeitpunkt für das Ausscheiden der Alexandriner aus dem Münzumlauf gewonnen. Der Umlauf alexandrinischer Tetradrachmen ging spätestens mit dem Ende des ersten Jahrzehnts im vierten Jahrhundert zu Ende. Später kamen diese Nominalen nur noch vereinzelt im Umlauf vor.

Da dieses Nominal mindestens für den östlichen Teil des Imperiums freigegeben wurde, lassen sich heute nach dem Vorkommen dieser Münznominalen auch gewisse wirtschaftliche, militärische und soziale Strömungen in diesem Teil des Imperiums am Ende des 3. Jahrhunderts verfolgen. Die Klärung des Problems, ob sich daraus auf Handelsrichtungen, militärische Bewegungen oder sogar auch auf Ansiedlungen ausgedienter Soldaten schliessen lässt, muss der Archäologie und verwandten Wissenschaften überlassen werden. Aus unseren numismatischen und münzgeschichtlichen Ergebnissen geht allerdings hervor, dass diese Ereignisse mit ziemlicher Genauigkeit in die zwei Jahrzehnte um die Wende des 3. Jahrhunderts anzusetzen sind.

1

2

3

4

5

6

Sečovlje. Grobna najdba Aleksandrincev — Aleksandriner
aus dem spätrömischen Grab. 1. *Probus*, 2. *Carinus*, 3. *Nu-*
merianus, 4. *Carinus*, 5. *Maximianus Herculeus*, 6. *Constan-*
tius Chlorus

IN MEMORIAM

Rojen je bil v Trstu (8. novembra 1887), študiral je na dunajski univerzi klasično filologijo in staro zgodovino (predvsem tudi pri profesorju Evghenu Bormannu), poučeval nato latinščino in grščino po tržaških gimnazijah in deloval hkrati spomeniško-varstveno po Istri in na tržaškem prostoru (glej pregledna letna poročila v glasilu *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*). Pritegovati so ga pričela vprašanja iz istrske antične zgodovine, tako lokalne kot tematske in organizacijsko-administrativne; slednja skupina ga je poslej vse bolj privlačila za vse širše teritorije, končno za ves imperij in mu — slednjič — nakazala tudi njegovo življenjsko delo. Kontakt z rimskimi kamni ga je privedel do zasnove novega korpusa latinskih napisov za Italijo. Pričel je z delom na dveh zvezkih, *Parentium* (1934) in *Histria septemtrionalis* (1936), ki sta postala po izidu vzorec za novo zbirko *Inscriptiones Italiae*, h kateri ga je za nekaj let pritegnila *Accademia dei Lincei*. Medtem je postal profesor za staro zgodovino na univerzi v Padovi; zadnje leto službovanja pa je poučeval na rimski univerzi latinsko epigrafiko. Leta po koja, v katerih je delal do zadnje ure enako kot prej, je preživeljal v Rimu in Lanuviju. Umrl je v večnem mestu 1. junija 1969.

Vzgojil je vrsto izbornih strokovnjakov in zagotovil s tem Italiji kontinuiteto kvalitetnega studija in prostor na čelu svetovnih raziskovanj antičnega sveta.

Za 75-letnico so mu prijatelji in učenci izdali v dveh knjigah izbor njegovih spisov pod naslovom *Scritti vari di antichità* (1962), kjer je v 1. delu na str. IX in dalje objavljena njegova bibliografija. 1967 (za 80-letnico) je izšla 3. knjiga z bibliografskim dodatkom inkluzivno za leta 1962 do 1967.

Degrassi je bil historik in epigrafik, njegovo delo sega od rodne Istre do meja rimskega imperija, čigar ustroj je v teku minucioznega studija vse globlje in globlje spoznaval. Istri je posvetil dokaj arheološko-topografskih studij, med katerimi je treba posebej omeniti pregled o Izoli (*Archeografo Triestino*³ 7 [1913] 123), o Timavu (ib. 12 [1926] 307), o Kopru in Agidi (izšlo v *Annuario del Liceo scientifico G. Oberdan di Trieste* [1933]), o Plominu (*Notizie degli scavi di antichità* 1934, 3), o Labinu (ib. str. 113), knjižico o labinskem lapidariju (1937), o reških napisih (*Epigraphica* 4 [1942] 191), studijo o istrskih rimskih pristaniščih (izšlo v zborniku *Scritti di archeologia e di antichità classiche in onore di C. Anti* [1955] 119), dalje, o istrskem okolju in istrskih olivah (*Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* NS 4 [1956] 104) ter aperçu o prazgodovini in rimskem obdobju v Istri (v zborniku *Quarnero italiano*, Trieste-Perugia: Istituto editoriale San Giusto, 1948, 42 s.).

Čeprav je imela Istra do Degrassija mnogo lokalnih zgodovinarjev in arheologov, so imeli rezultati njihovih del izrazito noto lokalnih zgodovinarjev in entuziastov in niso bili vselej, če odštejemo arheološke s področja materialne kulture, dovolj kritično utemeljeni. Tako pomeni Degrassijeva pronicljivost, njegova velika vestnost in temeljitost nov odnos in nov prijem na tem področju. Čeprav je v razvoju znanosti malokdaj kakšna

raziskovalna faza zaključena in čeprav vemo, da bo še znanost napredovala, pomenijo njegovi rezultati vendarle ogromen korak naprej. Vnesli so aktualnost svetovne znanosti v široko istrsko problematiko, to posebej njegove studije k administraciji in organizaciji, na primer o japonskih mejah (*Archeografo Triestino*³ 15 [1929-1930] 263 z dodatkom v naslednjem na str. 455), o ustanovitvi rimske kolonije Pole (*Atti dell'Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti, Classe di scienze morali e lettere, CII* 2 [1942-1943] 667) ter o Poreču (*Athenaeum* NS 24 [1946] 44). Skratka, obdelal je dokaj osnovnih problemov in mislim, da bo na rezultatih njegovih studij kmalu mogoče graditi sodobno sintezo. Zaključek svojih istrskih, lokalnih, arheoloških, epigrafskih in administrativnih studij je predložil v knjigi *Il confine nord-orientale dell'Italia romana* (1954), ki bo najmanj eno generacijo odločilna, edina, merodajna.

Posebej je treba proučevati njegove doprinose k administraciji in organizaciji, predvsem za kasno republiko. Tako na primer:

Quattuorviri in colonie romane e in municipi retti da duoviri. *Memorie dell'Accademia nazionale dei Lincei*⁸ 2 (1949) 281;

Duoviri aedilicia potestate, duoviri aediles, aediles duoviri. *Studi in onore di A. Calderini e R. Paribeni*, I (1956) 151;

Sul duovirato nei municipi italici. *Omaggiu lui C. Daicoviciu* (1960) 141.

Važni so tudi njegovi doprinosi h kronologiji Akvileje in drugih severnoitalskih mest, na primer 'Problemi cronologici delle colonie di Luceria, Aquileia, Teanum Sidicinum', *Rivista di filologia e l'istruzione classica* NS 16 (1938) 129.

Kritična stališča je zavzemal do vsega, kar je izhajalo novega na epigrafskem področju, kot kažejo njegove številne recenzije. Njegove drobne epigrafske analize se nanašajo na rimski imperij v celoti, posebej pa seveda na Italijo. Zadnja leta jih je začel zbirati pod enotnim naslovom *Epigraphica* (izšli 4 zvezki). Njegove epigrafske študije, ki jih je izpeljal z veliko disciplino in z mojstrskim peresom — večinoma v odlični latinščini —, in predvsem z izredno natančnostjo, so ga vodile k ponovni kontroli podatkov, k stalnim preverjanjem, tudi rokopisnih podatkov, in k humanistom kot začetnikom evropske moderne znanosti. Vrsta analiz je posvečena njim.

Dano mu je bilo do kraja izpeljati 13. knjigo (v 3 zvezkih) zbirke *Inscriptiones Italiae*, pregledno in sodobno obdelati do skrajnosti težko gradivo, *Fasti consulares et triumphales* (1947), *Fasti anni Numani et Iuliani* (1963), *Elogia* (1937). Drugi zvezek je hkrati najboljši učbenik v rimski koledarski študij. Rezultat konzularnih fastov je kronološki priročnik, *I fasti consolari dell'Impero Romano dal 30 a. Cr. al 613 d. Cr.* (1952), ki je nadomestil 50 let staro delo Liebenáma, *Fasti imperii Romani* (1909). Drug priročnik, ki ga je pripravil, je njegov pregled in izbor rimskih republikanskih napisov, *Inscriptiones Latinae liberae rei publicae* (I 1957; II 1965²) z dragocenim slikovnim gradivom (1965) in najsodobnejšim komentarjem.

Res je, da delo ostane. Vendar je znanost izgubila neutrudnega delavca, starejši strokovnjaki zvestega prijatelja, mlajši izvrstnega učitelja.

J. Šašel

RUDOLF EGGER (1882—1969)

Vsako človeško življenje je vključeno v čas in prostor in v razponu med rojstvom in smrtjo je v vsakem nekaj pomembnejših točk, na katere je oprta zgodba zemeljskega bivanja. Življenjepisec Rudolfa Eggerja jih bo izbral po svoji zamisli, in upajmo, da mu bo uspelo uvrstiti v niz tudi vse tiste, ki so bile za pokojnega profesorja povsem osebne, oblikovalno pa zelo odločilne. Skoraj mi je žal, da bo v tem sestavku — ki noče in ne more biti življenjepis v pravem pomenu besede, ampak le nekak pregled dela velikega učitelja predvsem z vidika jugoslovanskega bralca — naštel samo tiste, katerih shema nam je znana iz uradnih dokumentov.

Rudolf Egger je bil rojen v mestu Bruck an der Mur 11. aprila 1882. Doktoriral je leta 1905. 1912 je postal tajnik Avstrijskega arheološkega inštituta. 1917 se je habilitiral z delom *Frühchristliche Kirchenbauten im südlichen Noricum* (1916), 1929 je postal ordinarij za zgodovino starega veka in starinoslovje na dunajski univerzi; 1935 sodirektor Avstrijskega arheološkega inštituta, 1945 je bil upokojen, od 1948 dalje je vodil (prvo leto skupaj s profesorjem Praschnikerjem, ki je 1949 umrl) velika od Koroške deželne vlade financirana izkopavanja na Štalenskem vrhu nad Gosposvetami. 7. maja 1969 je na Dunaju umrl.

Mnogo ljudi bi lahko imelo podoben zunanji življenjepis in mnogo bi jih lahko z njim utonilo v zgodovini. Kaj malo nam ti podatki povedo o človeku samem in njegovem delu. Zato jih dopolnimo vsaj še z ugotovitvijo, da je bil Rudolf Egger edinstven vzgojitelj in izredno ploden znanstvenik. Neposrednost njegovega značaja, odkritost, ljubeznivost in človeška toplina, zaverovanost v stroko, skromnost in veliko znanje, ki ga je umel posredovati na nenavadno jasen in preprost način, posebej mladim, vse ga je predestiniralo za vzgojitelja, čigar podoba bo ostala predvsem njegovim učencem težko dosegljiv ideal.

Delo in študij Rudolfa Eggerja, ki je terensko-arheološka raziskovanja vzorno in organsko družil s historičnimi, sta v veliki meri posvečena vzhodno-alpskemu prostoru, nekaj Sloveniji v starem veku ter dokaj — in tehtno — tudi drugim delom Jugoslavije. Nekateri doprinosi imajo pionirski značaj ne le za problem sam, tudi za način njegovega reševanja; nekateri so prav kot učbeniki za študente v teh vedah, kajti v prvi vrsti je bil Egger vzgojitelj, velik pedagog, ki je privlačil s svojimi humanimi kvaliteta, ki je fasciniral z vehementno znanstveno pozornostjo, ki jo je znal z disciplinirano eleganco posredovati ukaželjnim mladim srcem. Vsa njegova dela so pisana dinamično in zato bralca pritegujejo ter ga neprisiljeno uvajajo v minula dogajanja, da se komaj zaveda, koliko duševnega napora je bilo potrebno za njihovo rekonstrukcijo. Egger je

imel malokomu dano moč, pričarati odmaknjeni svet in prostor tako, da se vanj zastrmimo, posebej, ker je znal stvarno in jedrnato združiti v organizem rezultate, ki mu jih je dajala analiza avtorjev, epigrafskih spomenikov — med temi posebej starokrščanskih — arheološkega gradiva in čistega sklepanja.

Njegov pomen za avstrijsko lokalno in regionalno arheologijo in zgodovino je velik, o tem pouči bibliografija, ki je priložena njegovim izbranim spisom, *Römische Antike und frühes Christentum* I (1962), II (1963) oziroma tudi druga, ki jo je za *Almanach* Avstrijske akademije znanosti pripravil Eggerjev naslednik profesor Artur Betz. Zato naj omenim (izpuščam dolgo vrsto fundamentalnih poročil o arheoloških izkopavanjih, analizah, npr., o Teurniji, Virunu, Kolaciju, Karnuntu, Beljaku, Aguntu, Dolu pri Bistrici - Paternjonu) samo sintezi za rimsko obdobje na Gornjeavstrijskem (*Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines* 95 [1950] 133—168) in Koroškem (*Kärnten im Altertum* [1941]). Posebej Koroški, kjer je v Celovcu dolgo poučeval na gimnaziji, je od fundamentalne habilitacije dalje posvetil lepe preglede, tako *Führer durch die Antikensammlung des Landesmuseums in Klagenfurt* (1921), čigar uvodno poglavje služi študentom še danes, dalje, vodnik po rimskem mestu *Teurnia* (5. izdaja, 1963), potem *Der Ulrichsberg, ein heiliger Berg Kärntens* (1949), *Die Stadt auf dem Magdalensberg, ein Grosshandelsplatz* (1961) ter predvsem *Die Ausgrabungen auf dem Magdalensberg*, poročila, ki jih je od 1949 dalje redno prinašala revija *Carinthia* I.

Njegov pomen sega tudi — v manjši meri — v problematiko celotnega rimskega imperija (primerjaj 'Der erste Theodosius', *Byzantion* 5 [1929—1930] 9 s., 'Der Balkan unter Rom', *Revue internationale des études balkaniques* 4 [1936] 343 s., 'Das Praetorium als Amtssitz und Quartier römischer Spitzenfunktionäre', *Sitzungsberichte, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse*, 250/4 [1966]), v večji pa Ilirika in s tem prostora, ki ga poseljujejo danes južni Slovani. Primerjaj predvsem:

- „Eine römische Inschrift aus Čuprija“, *Starinar* 4 (1926—1927) 101—104,
- „Die städtische Kirche von Stobi“, *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Instituts* 24 (1929) 42—87,
- „Eine Revolte im Lager von Viminacium“, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva* 18—21 (1937—1940) 395 s.,
- Der heilige Hermagoras* (1948).

Posamezne analize in posamezni doprinosi za ta prostor bodo še dolgo ostali izhodiščne točke za študij in delo. Posebej so ga pritegovale *Salonae*, kjer je s prijatelji in tovariši sodeloval pri velikih raziskavah starokrščanskih mestnih predelov:

- „Zur Entstehungsgeschichte und Bedeutung der Kirchen von Salona“, *Forschungen in Salona* I (1917) 89—99,
- „Die Basilika von Manastirine und ihre Gründer“, *Strena Bulićiana* (1924) 379 s.,
- „Ein carmen figuratum aus Salona“, *Harisma* (Festgabe zur 25-jährigen Stiftungsfeier des Vereines klassischer Philologen in Wien, 1924) 12—15,
- „Der altchristliche Friedhof von Manastirine“, *Forschungen in Salona* II (1926),

„Das Mausoleum von Marusinac und seine Herkunft', *Bulletin de l'Institut archéologique bulgare* 10 (1936) 221 s.,

„Der altchristliche Friedhof Marusinac', *Forschungen in Salona* III (1939), skupaj z E. Dyggvejem,

„Von Römern, Juden, Christen und Barbaren', *Sitzungsberichte, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse*, 247/3 (1965).

Priložnostno pa ga je tudi pritegovala siceršnja problematika rimske province Dalmacije:

„Ein neuer Statthalter der Provinz Dalmatia', *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Instituts* 19-20 (1919) Bb. 293 s.,

„Die neuen Inschriften aus dem Coemeterium am Kapljuč', *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 50 (1928—1929) 13-21,

„Ein Offiziale des Statthalters von Dalmatien', *Mélanges Šišić* (1929) 219 s.

Za področje Slovenije je treba vedno znova konzultirati predvsem naslednja dela:

„Die Zerstörung Pettaus durch die Goten', *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Instituts* 18 (1915) Bb. 253.,

„Historisch-epigraphische Studien in Venezien', prav tam 21-22 (1922—1924) Bb. 309 s.,

„Eine altchristliche Bischofsinschrift', *Mitteilungen des Vereines klassischer Philologen in Wien* 4 (1927) 3 s.,

„Der Tempelbezirk des Latobius im Lavanttal (Kärnten)', *Anzeiger, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse*, 1927, 4 s.,

„Civitas Noricum', *Wiener Studien* 47 (1929) 146 s.,

„Ein Denkmal des christlichen Poetovio', *Časopis za zgodovino in narodopisje* 29 (1934) 58 s.,

„Die Ostalpen in der Spätantike', *Das neue Bild der Antike* II (1942) 395 s.,

„Die Bevölkerung der Ostalpenländer im Altertum', *Bericht über den dritten österreichischen Historikertag in Graz*, 26. bis 29. Mai 1953, str. 29—33,

„Ricerche di storia sul Friuli preromano e romano', *Atti dell'Accademia di scienze, lettere ed arti di Udine* (3) 13 (1954—1957) 383 s.,

„Die Christianisierung der pannonischen Provinzen', *Südost Forschungen* 22 (1963) 9—13,

„Die Inschrift des Harigasthelmes', *Anzeiger, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse* 96 (1959) 79—91

„Der Alpenraum im Zeitalter des Überganges von der Antike zum Mittelalter', *Vorträge und Forschungen* 10 (1956),

„Die Nordwestecke des Herzogstuhles', *Carinthia I* 157 (1967) 453—459.

Na naštetih vrlinah sloneča priljubljenost med študenti, med znanci, med rojaki in kolegi mu v življenju ni prinesla samo številna priznanja, odlikovanja, častna članstva v akademijah, učenih društvih, ampak tudi obilo manjših in večjih slavij za obletnice in spominske sestanke, nekateri od njih so bili tudi literarno zabeleženi ali proslavljeni (primerjaj, *Prca Austria Romana* 2 [1952] št. 4). Med temi spomeniki so strokovno pomembni predvsem zborniki, ki mu jih je posvetilo Koroško zgodovinsko društvo (zaradi življenjskega dela, ki ga je posvetil Koroški, ga je ta dežela prav posvojila, čeprav je bil po rodu Tirolec in po rojstvu Štajerc), ob 60-letnici zbornik *Aus dem römischen und germanischen Kärnten* (1942), ob 70-letnici *Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte*, I-III

(1952), ob 80-letnici pa izbor njegovih lastnih spisov v dveh knjigah z naslovom *Römische Antike und frühes Christentum*, I, II (1962).

V meni se misel nanj in na njegovo življenje druží s podobo visokega drevesa, ki je rastlo na lepem, zatišnem prostoru; radi so se ljudje mudili v njegovi senci, uživali pogled čez gozdove v dolinah proti goram minulosti in poslušali starosvetni napev, ki ga je veter šelesteč v košati krošnji prinašal in odnašal.

Profesor Egger živi v srcih vseh, ki so ga poznali; živi z nami v svetu znanosti.

J. Šašel

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA
BOOK AND OTHER REVIEWS

M. N. Brézillon: *La dénomination des objets de pierre taillée*. Paris 1968, 411 strani s številnimi ilustracijami.

Obdelani kamni so često edini ostanki davne aktivnosti človeka. Če tipologija vedno natančneje določa oblike kamenega orodja, ki jih je treba razlikovati, da bi mogli iz njih vsaj do neke mere odčitati kulturni razvoj, potem mora biti izdelano tudi ustrezno poimenovanje, saj je oboje skoraj nerazdružno povezano. Namen in uporaba orodij sta nam slabo poznana. To se vidi že iz tega, ker je le ena skupina imenovana po funkciji (racloir, grattoir itd.). Drugo skupino sestavljajo orodja imenovana po najdiščih, kjer so jih našli prvič ali pa v tolikšnem številu, da so za najdišče značilna (pointe de la Gravette, burin de Noailles, itd.). V tretji skupini so orodja, ki so dobila ime po svoji specifični obliki (lame étranlée, triangle, itd.). Poleg teh je še precej posebnih (abrupt, limace, itd.). Vendar je najvažnejše, da bi se razumeli in bi vsak točno vedel, kaj ime pomeni. Čeprav se morda neverjetno sliši, si doslej še vedno bralec večkrat ni na jasnem, za katero orodje gre. Objavljene slike ali risbe le deloma rešujejo situacijo. Vedno več se pojavlja člankov, ki poskušajo problem reševati, toda v glavnem gre le za parcialne obravnave posameznih orodij. V enem delu in naenkrat ni mogoče vsega rešiti in tega knjiga, o kateri poročamo, sploh nima namena. Ker pa zajema vso materijo in jo obravnava sistematično, pomeni že to velik korak naprej.

Knjiga je razdeljena v dva dela. V prvem je najprej splošno obravnavana problematika poimenovanja in sistematike iz najrazličnejših vidikov. Sledi zanimivo poglavje o nastanku in razvoju potrebnega besednega zaklada. Dalje načrtno obdeluje izraze, ki imajo opisni pomen in tiste, ki kakorkoli označujejo dejanje, torej izdelavo artefakta. Ker gre le za izdelavo kamenih artefaktov in še to le s tolčenjem (brez glajenega orodja) preseneča, da je za to potrebnih 77 strani. Toda tekst ni umetno napihnjen; sledijo si termini, pomeni, razlage, citati, ilustracije in ničesar ni odveč, raje premalo. Vzrok za to je po eni strani bogastvo jezika, po drugi strani izredno obsežna tovrstna literatura v francoščini in tretjič gotovo tudi dejstvo, da obdelovanje kremenja ni tako preprosto, kakor se zdi.

Drugi leksikalni del obsega skoraj dve tretjini knjige. Zbrana in urejena po abecednem redu so vsa imena (seveda samo v francoskem jeziku) kamenih orodij. Ne samo tista, ki so ali so bila v splošni rabi, ampak tudi taka, ki jih je kdaj uporabil posamezen avtor. Za vsako ime je navedeno, kdo ga je prvi uporabil in kje. Dodana je razlaga, katera oblika je bila mišljena, največkrat kar s citatom. Navedene so razne definicije, kakor so jih formulirali kasnejši avtorji. Mnogo je opomb in opozoril na tipološko slična orodja.

Delu ni kaj očitati. Morebitne manjše napake, ki v tako obsežnem delu gotovo so, ne morejo ogroziti kvalitete. V leksikalnem delu, ki je sicer bogato ilustriran, bi pa vendar želeli še več risb, po možnosti za vsak termin, saj se je že dovoljkrat pokazalo, da besede niso dovolj. Celotna vrednost knjige je seveda omejena na francosko sfero oziroma na francosko literaturo. Za druge je pomen manjši in je omejen na pravilno razumevanje francoskih tekstov. Knjiga pa naj bi vzpodbudila enaka dela tudi v drugih jezikih, kar bi šele omogočilo pravilno vzporejanje in razumevanje.

Omenimo še seznam literature, ki sledi na koncu in navaja 900 del. Pri pregledovanju tega seznama spet ugotovimo, kako slabo so založene naše knjižnice. Zaradi te revščine ima knjiga za nas še dodaten pomen. Razne tipološke podrobnosti, ki jih ne moremo spoznati iz originalnih del, bomo vsaj tu in tam lahko našli v številnih podatkih te knjige.

M. Brodar

Georges Laplace: *Recherches sur l'origine et l'évolution des complexes leptolithiques*. Paris 1966, 586 strani s številnimi ilustracijami.

Opis, klasifikacija in vrednotenje paleolitskega orodja je še vedno močno problematično in vedno tudi subjektivno obarvano. Ker se paleolitske postaje z intenzivnim raziskovanjem močno množijo, kar tudi otežkoča pregled, je iskanje novih metod obravnavanja paleolitske zapuščine nujno. V zadnjem času poskušajo mnogi raziskovalci s statističnimi metodami in med nje, čeprav to iz naslova ni razvidno, spada tudi avtorjev poskus.

Na podlagi dolgoletnega in kakor je videti iz knjige zelo intenzivnega dela je razvil svojo metodo, ki smo jo mimogrede že omenili pri obravnavi drugih statističnih metod (Arh. vestnik 13-14, str. 54), saj jo v krajših člankih predstavlja javnosti že več let. Dosedanje metode so enostavno upoštevale le posamezna orodja in njihovo število grafično in tabelarično izražale. Popolnoma nova misel Laplaceova je pojem primarnega tipa (le type primaire) in pa tipološke grupe.

S tem je prvič uvedel razlikovanje v pomenu posameznih orodij. Omenja pa le mimogrede, da so primarni tipi in tipološke grupe izbrane po njegovih izkušnjah. Nobenega dvoma ni, da avtor zelo dobro pozna paleolitsko orodje, toda to nikakor ni dovolj. Tukaj bi morala najprej vskočiti statistika in stvarno ugotoviti, kateri tipi so primarni. Tudi pri določitvi tipoloških grup bi bilo potrebno več statističnih študij, preden bi prišli na čisto, koliko je teh grup in kakšna je njihova sestava. V veljavi ostaneta očitka, ki smo ju ugotovili za druge statistične metode, nerazčiščena tipologija in problem geografske veljavnosti. Očitek, da niso vsi tipi enakovredni pa bi pri pravilni ugotovitvi primarnih tipov odpadel. Slabost posebnih tipoloških list za starejši paleolitik, mlajši paleolitik in mezolitik se pri Laplaceu ponovi, saj njegova metoda velja le za mlajši paleolitik. Če bi šlo za resnično analitično metodo, bi morala veljati za vse kameno orodje.

Preverjanje neke misli ali ideje v praksi je seveda pravilno, saj so rezultati najvažnejši. Toda očitek, ki velja za druge, moramo izreči tudi Laplaceu. Razlaga metode, novih pojmov in prijemov je skromna, na mnogih mestih sploh ne dovolj jasna. Obdelavi materiala po njegovih vidikih pa je posvečeno ogromno prostora. Avtor najbrž ni nameraval, niti želel, toda bralec dobi vtis, naj bodo rezultati, ki jih postavlja zelo kategorično, tisti argument, ki naj metodo upraviči.

Laplaceovo misel, da niso vsi tipi enakovredni za klasifikacijo kulture, bo treba le razširiti in ugotoviti, če velja enako (najbrž pa ne) za vsa geografska področja in obenem, če velja enako (najbrž tudi ne) za razne kulturne stopnje. Verjetno je tudi pojem tipološke grupe pozitiven in ga bo treba razviti naprej. Dalje uvaža še eno novost. Velikost artefaktov po njegovem mnenju ne igra nobene vloge v tipologiji. Na objavljenih tablah so vse risbe približno enako velike, čeprav gre za resnične, torej različno velike predmete. Misel ima nekaj na sebi in bo treba o tem še razmišljati.

Glavna neprikladnost njegove metode pa je težavna priučitev. Uveljavlja 85 primarnih tipov. Nedoločljivo je število sekundarnih tipov, ki so iz primarnih izpeljani. K vsakemu orodju pride še 9 simbolov, ki označujejo posebne lastnosti. Pri štirih vrstah retuše, od katerih ima vsaka dve varianti, je pet medsebojnih položajev. Možnosti lokalizacije retuše na orodju je 14. Končno navaja še 25 kratic, ki naj še dodatno označujejo razne morfološke značilnosti. Z navedenim je karakterizirano šele posamezno orodje. Za obdelavo kolekcije predlaga metodo, ki je zelo podobna drugim (razne indekse in diagrame), vendar pa ravno toliko različna, da si jo je treba posebej zapomniti. Za popolno obvladanje bi bil potreben dolgotrajen trud in najbrž celo praksa pri avtorju. Menda je to razlog, da jo razen avtorja uporablja le še A. Broglio, ki z avtorjem večkrat sodeluje in še nihče drug, čeprav je že več let znana. To pa je škoda, saj je kljub vsem slabostim, ki jih nismo našli toliko z namenom, da bi jih očitali avtorju, ampak bolj zato, da bi pokazali, s kakšnimi težavami se še bori vrednotenje kamene kulturne ostaline, po našem mnenju še najboljše od doslej poznanih.

V obsežnih poglavjih je avtor po svoji metodi obdelal veliko število paleolitskih postaj. Večina je seveda francoskih, obravnaval je pa vendarle tudi

nekaj postaj iz Srednje Evrope (med njimi štiri naše), kar je v francoski literaturi dosti redko, saj se francoski avtorji v splošnem kaj malo menijo za izsledke drugih. Namen avtorjevega dela je analizirati in razjasniti mehanizem razvoja kamenih kultur. Najprej nastanek mlajšega paleolitika ali leptolitika, kakor ga on imenuje, in dalje razvoj od stopnje do stopnje. V smislu svoje hipoteze meni, da je mlajši paleolitik rezultat počasnega razvoja kamenih oblik in imenuje to »polimorphisme de base«. Cel proces leptolitizacije deli v dva dela. Prva faza (synthétotype indifférencié) je nastajanje in uveljavljanje novih tipov orodja. V drugi fazi (synthétotype différencié) pa se prej enotna industrija že loči v več samostojnih skupin, ki se razvijajo naprej sicer vzporedno, toda neodvisno druga od druge. Če smo avtorju pri tipologiji še očitali, da ni upošteval geografske lege, mu moramo priznati, da je v tem pogledu pri kulturnem razvoju storil velik korak naprej. Proces leptolitizacije deli namreč na več geografskih področij (atlantsko, mediteransko, orientsko, karpatsko in vzhodno evropsko), kjer se synthétotype razvija samostojno. To pomeni, da stoji na stališču poligenetskega kulturnega razvoja. Eden od važnih avtorjevih zaključkov je tudi, da se mlajše paleolitske kulture razvijajo na mestu le pod vplivom okolja, ne pa z vdiranjem elementov drugih kulturnih skupin.

Omenjenih načel seveda ni mogoče kar tako sprejeti. Vendar je pa v njegovih pogledih marsikaj, kar bodo bodoča raziskovanja lahko s pridom upoštevala.

M. Brodar

Šime Batović, *Stariji neolit u Dalmaciji*. Dissertationes 2, Zadar 1966, 248 strani, nemški povzetek, 3 sinhronične slike v tekstu, 80 tabel.

V predgovoru kaže avtor na širok problem, ki ga predstavlja starejši neolitik — impresso keramika. Pričujoče delo je bilo njegova doktorska disertacija. V uvodu podaja geografsko sliko Dalmacije z otoki, obravnava njene meje in karakteristike sosednjih področij na celini ter vezanost Dalmacije prek Jadranskega morja na Apeninski polotok. Izčrpen pregled raziskovanja prazgodovine na dalmatinskih tleh je predmet drugega poglavja, in sicer vse od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja pa do dne zaključka razprave. Vse obdobje do II. svetovne vojne je po njem še kot začetno obdobje raziskovanj; pri tem daje bistveni poudarek raziskovanju akad. prof. dr. G. Novaka na najdiščih otoka Hvara. Obdobje po II. svetovni vojni je čas načrtnih raziskovanj v okviru danih možnosti. Vsega je danes znanih v Dalmaciji 172 neolitskih najdišč, a sistematično so raziskovali žal le na šestih najdiščih. Zato imamo danes šele najosnovnejše elemente za nadaljnje delo. Neolitik v Dalmaciji razpada po današnjem stanju raziskovanj v tri glavne etape: starejši neolitik oziroma impresso ali smilčička kulturna skupina; srednji neolitik ali danilska kulturna skupina; mlajši neolitik ali hvarska kulturna skupina. Sledovi najstarejšega neolitika v Dalmaciji so bili odkriti šele po II. svetovni vojni.

V tretjem poglavju govori avtor o sedmih danes znanih najdiščih starejšega neolitika. Največ gradiva in podatkov je dalo predvsem najdišče Smilčić. Najprej podaja historiat izkopavanj na tem najdišču, nato pa izčrpne stratografske podatke raziskanih kvadrantov (blokov). Debelina sloja s kulturnimi ostalinami se giblje med 35 do 330 cm od površine, različno po kvadrantih. Gradivo pripada starejšemu in srednjemu neolitu. Naselji starejšega in srednjega neolitika se v nekaterih kvadrantih prekrivata. Obe fazi naselij sta ločeni med seboj, le v kvadrantih 42, 55, 56, 64 je z jarkom srednjeneolitskega naselja prebit sloj starega naselja vse do sterilnih tal (zdravica). V nekaterih kvadrantih pa je samostojno ugotovljeno naselje starejšega ali srednjega neolitika. Tako je najdišče Smilčić dalo podatke vertikalne in horizontalne stratigrafije. V odstavku o stratigrafiji podrobneje obravnava avtor vse razpoložljive stratografske podatke od kvadranta do kvadranta. V tem poglavju podaja tudi pregled štirih stopenj danilske kulture; pri tem razdeli tretjo in četrto v podstopnji a in b. Za vsako od teh stopenj danilske kulture navaja karakteristično gradivo. Po gradivu sta prvi dve stopnji znatno slabše zastopani kot zadnji dve. Za četrto mu analiza gradiva kaže, da je mlajša od danes znanih faz na najdišču Danilo. Za to najdišče meni Š. Batović, da se še ne da dokazati kontinuirano življenje

med starejšim in srednjim neolitikom. Podaja značilno gradivo danilske kulture naselja v Smilčiču, toda zaenkrat ga, žal, še podaja brez ilustracij. Iz podanih stratigrafskih podatkov je razvidno, da stratigrafija ni tako zanesljiva, kot bi želeli. Posamezne raziskane površine in njene plasti vključuje v svoje postavljene stopnje danilske kulture, žal, zopet brez ustreznih ilustracij. Res je, da naloga, ki si jo je zastavil, nima ambicije analizirati danilsko gradivo naselja v Smilčiču, ampak samo impresso kulturo; zato bi bilo morda bolje, da bi bile značilnosti posameznih stopenj danilske kulture obdelane posebej z ustreznimi dokumentacijskim gradivom. Tak način bi dopuščal konfrontacijo mnenj.

V odstavku »Gradevinska djelatnost i tragovi komunalnog uređenja« avtor obravnava vse gradbeno arheološko gradivo. Sklepa, da je bilo naselje polkrožno razporejeno okoli potoka (izvor vode). Hiše so bile nadzemne in nevkopane, stene hiš pa po vsej verjetnosti neometane z glino. Najdena so bila ognjišča, jame za odpadke itd. Na najdišču v Smilčiču so sorazmerno redki kameni izdelki, prav tako je skop koščen inventar. Za fazo starejšega neolitika v Smilčiču ugotavlja, da je po oblikah, tehnikah in motivih enako gradivo bilo najdeno v vseh globinah sloja s kulturnimi ostalinami. Zato meni, da je treba keramiko starejšega neolitika tega naselja opazovati kot enotno skupino. Dalje natančno obravnava tehniko izdelave keramike, oblike posod, ornamentalne tehnike in motive. Impresso motivi so vezani na tehnično grobe posode enostavnih oblik, geometrijski motivi pa na tehnično finejšo keramiko že diferenciranih oblik.

V odstavku »Pokopavanje pokojnika« je obdelano redko osteološko gradivo, najdeno na tem najdišču; gradivo pa ne izvira iz nekropole. V zvezi z najdenimi izoliranimi lobanjami ali posameznimi kostmi razpravlja o duhovnem življenju neolitskega človeka v Dalmaciji. Na podlagi materialnih ostankov in na podlagi položaja naselja samega posebej govori o ekonomiki v okviru naselja in o ekonomiki v starejšem neolitiku v Dalmaciji. Za najdiščem Smilčič govori dalje še o drugih najdiščih starejšega neolitika v Dalmaciji, ki imajo ugotovljeno samostojno plast impresso kulture ali pa so dala le posamične elemente, tako o najdišču v Ninu, pečini Škarin Samograd, Bribiru, Danilu Bitinju, Markovi špilji na otoku Hvaru in Pečini Gudnja pri Stonu na Pelješču. Nadalje obširno obravnava razmerje med navedenimi starejšeneolitskimi najdišči v Dalmaciji. V tem odstavku poleg drugega obširno prikazuje kameno industrijo in predvsem keramično gradivo ter meni, da je mogoče slutiti v impresso keramiki tri razvojne faze, od katerih je zlasti druga jasna. To svoje stališče sooči z mnenji drugih raziskovalcev dalmatinske impresso kulture. Obširno se dotakne problema odnosa med najdišči impresso kulture v Dalmaciji, na eni strani s severnim Jadranom in na drugi z najdišči v Hercegovini in Črni gori. Pri tem točno daje kronološko prioriteto zadnjih dveh področij.

V odstavku »Odnos prema Starčevo-Körös kompleksu« avtor obširno razpravlja o vseh impresso elementih v raznih starejšeneolitskih kulturah, do Ukrajine na eni strani in vsega Balkana na drugi (Grčijo obravnava samostojno), konfrontira razna mnenja in poudarja bistveno razliko impresso kompleksa v Dalmaciji in kompleksa barbotinske keramike. Tu je še vrsta drugih elementov, ki natančno ločujejo med seboj ta dva neolitska svetova, seveda z upoštevanjem razlik znotraj samega prostora, ki je zanj značilna keramika z barbotinskim okrasom. Dalje obravnava impresso elemente v vsej Grčiji, Italiji, Prednji Aziji. Obširneje se mudi pri italijanski impresso keramiki, nadalje pri obravnavi impresso keramike na Malti in v severni Afriki. Prihaja do sklepa, da so na vsem Mediteranu bile tri glavne grupacije impresso keramike: zahodna, srednja in vzhodna. Pod znakom vprašanja predpostavlja še četrto skupino na južnoruskem prostoru. Srednjemediteranskemu prostoru prištevajo južno Italijo, obale Jadranskega in Jonskega morja, Tesalijo in Starčevo-Körös kompleks. Slednji območji prištevajo k mediteranski grupi impresso keramike, kar se npr. ne sklada z mnenjem A. Benca. Starčevo-Körös kompleks ali bolje ves prostor, ki ga karakterizira barbotinska keramika (vštevši še Cris) ni mogoče prišteti k nobeni mediteranski skupini. Ta predstavlja svojo specifično kulturno manifestacijo, katere razvojno vodilo je barbotin, impresso na-

čin ornamentiranja pa je razvojno sekundaren. Po svojem značaju, zlasti pa po razvojnih tendencah je barbotin samostojna kulturna manifestacija s svojim lastnim razvojem in ga nikakor ni mogoče prišteti v sklop mediteranskih kultur. Popolnoma pa je utemeljeno mnenje Š. Batovića, da ima impresso keramika vzhodne jadranske obale na domačih tleh samostojen razvoj iz mezolitskih kultur. Meni, da se je razvijala v treh fazah, od katerih pripadata dve starejšemu in tretja srednjemu neolitiku. Starejši neolitik pa se deli v dve varianti, in sicer v eno, ki je razširjena ob obali in ima cardium tehniko ornamentiranja ter drugo v notranjosti obalnega pasu, ki ne pozna tega načina ornamentiranja. Za vse tri faze avtor pravilno predpostavlja direkten razvoj, zaenkrat s to pripombo, da je okvirno zastavljeno tretiranje tretje faze razvojno popolnoma utemeljeno, detajlno pa bo mogoče o tem problemu razpravljati, ko bo srednjeneolitsko gradivo objavljeno v celoti.

V odstavku »Podrietlo starijeg neolita u Dalmaciji« avtor izrazito zastopa avtohtoni razvoj impresso kulture in mezolitika na domačih tleh. Analiza gradiva in primerjave so ga privedle do tega edino utemeljenega sklepa. Sorodnosti s sosesčino, ki so vidne v starejši fazi, pa so posledica stopnje razvoja kulture. proizvodnih sredstev, ekonomike, okolja in ne nazadnje enakih življenjskih pogojev. Konec starejšega neolitika ter prehod in razvoj srednjega neolitika v Dalmaciji vidi avtor v samostojnem, mirnem in postopnem razvoju. Po antropoloških ostankih je ugotovljena etnična kontinuiteta v Smilčicu v starejšem in srednjem neolitiku.

V poglavju »Odnos starijeg prema srednjem neolitu u Dalmaciji« Š. Batović obravnava vse elemente, ki govorijo za kontinuiteto razvoja impresso in danilske faze. Ugotavlja, da na samem najdišču v Smilčicu krajšega obdobja povezave med impresso in danilsko fazo ni, vendar pa kaže, da je zastopano na najdiščih Škarin Samograd in Gudnja.

V odstavku »Kronologija« obravnava datiranje s staro komparativno in C-14 metodo. Tako sklepa, da se je impresso keramika na naši obali razvijala med leti 6000 do 4500 p. n. e.

V poslednjem, devetem poglavju Šime Batović povzema izsledke in poudarja vlogo najdišča Smilčić v proučevanju neolitika v Dalmaciji in na zahodnem Balkanu.

T. Bregant

D. Cannarella: *Il Carso, Invito alla conoscenza della sua preistoria, della sua storia, delle sue bellezze*. Editrice »Il nostro Carso«, Trieste 1968. Teksta 250 strani, 72 fotografij, 11 profilov in načrtov, 8 risb, 5 razpredelnice, 4 celostranske barvne fotografije in 2 tabli.

Ta monografija je razširjeno, dopolnjeno in povsem na novo dokumentirano delo, ki ga je avtor izdal leta 1959 pod naslovom »Il Carso e la sua Preistoria«. Knjiga je tiskana tipično italijansko razkošno, po vsebinski plati je bolj poljudna in površna, stil pisanja pa je pripovedniški. Avtor knjige, ki je konservator na Zavodu za spomeniško varstvo v Trstu, je hotel pač dati bralcu le okvirni pregled kraških pojavov in prazgodovinskih dogajanj na ožjem območju Tržaškega kraša, čeprav mora vedno v podkrepitvah in dokumentaciji iskati pomoči na našem Krasu. Kljub vsemu pa daje knjiga vendarle nekaj novih podatkov in dokumentacije o raziskovanjih kraškega podzemlja onstran naše meje in je prav zaradi tega dobrodošel vir za slovensko speleološko in arheološko vedo.

Knjigo je avtor razdelil v dva glavna dela. Prvi del, z naslovom »NARAVA« (str. 11–108), ima šest poglavij, ki s prirodoslovnega vidika obravnavajo kraški svet. Ker nisem strokovnjak za poznavanje te strani kraške problematike, bom omenil le glavne značilnosti tega dela knjige. Prvo poglavje je posvečeno geologiji; tam razpravlja o stratigrafiji in tektoniki ondotejnega krasa z geološkimi profili in tabelaričnimi pregledi mezozojskih, kenozojskih in kvartarnih ter holocenskih plasti z njih glavnimi fosili in petrografskimi značilnostmi. V drugem poglavju govori o fosilni kraški hidrografiji (o strugah Timava, Glinščice in Osapske Reke). Tretje poglavje je posvetil zakrasovanju in kraškim pojavom v podzemlju in na površju s posebnim poudarkom na tektonskih in

erozijskih delovanjih. V četrtem poglavju, kvartarni dobi, najprej obravnava pleistocenske sedimente okrog Repnja in Zgonika; posebej pa jamske sedimente v Pečini pod Kalom (Grotta Pocala), z isto časovno in geološko interpretacijo kot jo je podal že R. Battaglia.¹ Zanimivi pa so v tem poglavju podatki o novih pleistocenskih sedimentih iz treh jam na Tržaškem. Najgloblji profil (8 m) so izkopali v Pečini na Leskovcu (Grotta Azzurra), tja do würmskih plasti. V eni izmed dveh jam na hribu Sv. Lenarta (čezenj poteka državna meja) pa so v pleistocenskih sedimentih trčili tudi na paleolitsko kamnitno industrijo. Pleistocensko favno obravnava avtor v petem poglavju. Pri najdbah iz površinskih breč navaja predvsem naša istrska in primorska najdišča, seveda le z italijanskim poimenovanjem krajev. Za jamska najdišča pa našteva v prvi vrsti kosti pleistocenskih živali iz sedimentov Pečine pod Kalom, Pečine pod Muzarji (Grotta dell'Orso) in iz Pečine pri Glini (Grotta dell'Alce). V bibliografskem seznamu pa se opazi, da avtor ne pozna ali ne upošteva del našega paleontologa I. Rakovca, čeprav dostikrat omenja tudi naša najdišča pleistocenske favne (Postojnska jama, Otoška jama). Zadnje, šesto poglavje posveča avtor kraški flori. Ločeno obravnava problem kvartarnega in postglacialnega rastlinstva; tu s pridom uporablja dognanja o kvartarni in holocenski vegetaciji na Slovenskem našega paleobotanika A. Šerclja.²

Drugemu, arheološkemu delu knjige, ki je razdeljen v osem poglavij, je dal avtor naslov »ČLOVEK« (str. 107 do 242). Sedmo poglavje začena avtor z antropološkimi dokazi o prazgodovinskem človeku na Krasu. Najprej omenja problematično najdbo pleistocenske človeške čeljustnice iz Ločke jame pri Podpeči. O problematiki in starosti te najdbe je svoje povedal že S. Brodar.³ Avtor te knjige enači mandibulo z lobanjo iz Dančeve špilje? pod Baderno v Istri (Caverna di Monpaderno),⁴ dasi je lahko že iz postglacialnega obdobja. Novo najdbo popolne čeljustnice poznopleistocenskega človeka pa tukaj avtor prvič omenja iz neke jame pri Proseku (Grotta N. 3896 di Prosecco), kar je nov prispevek k poznavanju ledenodobnega človeka na Krasu.⁵ Zanimivo je, da avtor v tem poglavju opiše dalje le še sedem jamskih najdišč, kjer so našli v holocenskih plasteh kostne najdbe prazgodovinskega človeka, čeprav poznamo s Tržaškega Krasa skupaj že 15 tovrstnih najdišč.⁶ Z našega ozemlja pa omenja na tem mestu samo železnodobne pokope v Tominčevi jami, pa še to z ne- točnim italijanskim poimenovanjem najdišča.

Osmo poglavje je paleolitik. Seveda posveča avtor največ besedi Pečini pod Kalom, kjer sta C. Marchesetti in R. Battaglia izkopala zajetne pleistocenske sedimente s paleolitsko kamnitno industrijo. Te najdbe interpretira še vedno kot »alpski moustérien«, dasi po današnjem stanju kvartarološke vede plasti pripadajo prvemu würmskemu interstadialu z značilno kulturo končnega moustériena. Najdbe iz Pečine pod Kalom pa nasprotno enači še z najdbami iz Betalovega spodmola; tukaj namreč ni bilo nikdar govora o alpskem moustérienu.⁷ Zanimiva je tudi avtorjeva omemba, da so v Tominčevi jami leta 1894 trčili 3 m globlje pod »neolitskim« horizontom na več paleolitskih plasti. To trditev dokumentira avtor (str. 123) z reprodukcijo zapisnika J. Marinitscha,

¹ R. Battaglia, *Alpi Giulie* 23, 1921, 35 ss; *Atti del Mus. Civ. di St. Nat. di Trieste* 13, 1930, 1 ss; *Le Grotte d'Italia* 4, 1930, 17 ss; *Bull. di Paletn. Italiana*, vol. fuori ser. 67–68, 1958–59, 94 ss.

² A. Šerclj, *Razprave SAZU* 7, razred 4, 1963, 363 ss; *Gozdarski vestnik* 18, 1960, 257 ss; *Geologija* 7, 1962, 25 ss; *Geologija* 8, 1965, 5 ss; *Razprave SAZU* 8, razred 4, 1965, 441 ss.

³ S. Brodar, *Arh. vestnik* 11–12, 1960–61, 6 ss.

⁴ C. Marchesetti, *Bull. di Paletn. Italiana* 9, 1883, 125 ss. Najdbo sta kasneje antropološko analizirala R. Lepori in R. Battaglia (*Atti del Mus. Civ. di St. Nat. di Trieste* 13/2, 1937, 27 ss; *Le Grotte d'Italia*, ser. 2, 5, 1944, 1 ss.). Najdba izhaja lahko tudi iz Tončičeve špilje, ki se odpira nedaleč od Dančeve špilje.

⁵ Čeljustnico so izkopali leta 1943; hranijo jo v jamski zbirki Società Apina delle Giulie v Trstu, a še ni bila objavljena.

⁶ F. Leben, *Arh. vestnik* 18, 1967, 77; *Adriatica praehistorica et antiqua*, Zbornik radova posvečen Grgi Novaku, Zagreb 1969 v (tisku).

⁷ S. Brodar je razdelil jamske sedimente v pet kulturnih horizontov in v njih določil šest paleolitskih kultur: pramoustérien, levallois-moustérien, moustérien, končni moustérien, pozni aurginacien in pozno fazo mlajšega paleolitika (S. Brodar, *Actes du IV. Congr. Intern. du Quaternaire Rome-Pise* 1953, Roma 1955, 742 ss.).

ki je takrat izkopavanja vodil. Razen R. Battaglie⁸ pa kasneje noben raziskovalec Tominčeve jame več ne omenja paleolitskih plasti. Spričo tega smo pri zadnjih zaščitnih izkopavanjih (leta 1967) na več mestih v jami sondirali še 3,5 globlje pod zadnjo (eneolitsko) kulturno plastjo, a nismo nikjer izvteli niti najmanjših sledi starejše poselitve.⁹ Povsem nov pa je v tem poglavju podatek (str. 122), da so leta 1963 v eni izmed dveh jam na pobočju Sv. Lenarta (Grotta n. 1 del San Leonardo) odkrili v pleistocenskih sedimentih moustériensko kamnitno industrijo. Omenim pa naj še en podatek, ki ga avtor te knjige ne navaja. V neki jami pri Briškikih (Grotta della Tartaruga) so izkopali materialno zapuščino končnega paleolitika.¹⁰ Če je to res, smemo po več desetletjih pripisati tržaškim jamam dve novi paleolitski postaji.

V devetem poglavju nas povede pisec v obdobje mezolitika. Dobrodošli so podatki — zlasti bibliografski, v katerih najde strokovnjak nekaj tehtnega gradiva — o osmih jamskih mezolitskih najdiščih s tipično mikrolitsko industrijo. Prav citirani viri drugih avtorjev imajo uporabno slikovno dokumentacijo, ki bo verjetno pripomogla k primerjavi slovenskega poznopaleolitskega in mezolitskega gradiva, ki ga zadnja leta odkrivajo.

Obsežnejše je deseto poglavje o neo- in eneolitskih kulturah (str. 135 do 166). Za obširnejšim uvodom o arheoloških raziskovanjih ondodnih jam avtor opisuje posamezna značilna najdišča. Iz Pečine pod Muzarji (Grotta dell'Orso) pri Gabrovcu omenja vse stare izsledke prvih raziskovalcev jame; med njimi tudi že dolgo znane kose neolitske keramike danilškega in hvarskega tipa.¹¹ Zanimiva pa je novica, da so pri povojnih izkopavanjih našli v jami eneolitsko keramiko, ki spada v kompleks badenske in vučedolske kulture ter kulture Ljubljanskega barja.¹² Vendar pa ne tukaj ne tam ne prinašajo zanj neobene slikovne dokumentacije. Tudi iz Pečine pod Steno (Grotta delle Gallerie) v dolini Glinščice ni nobenih bistvenih novosti, čeprav so v jami pred leti večkrat izkopavali; a prav zanimiv neo- in eneolitski material teh zadnjih izkopavanj hranijo še neobjavljen v Trstu. Potrebna bi bila sintetična prezentacija novih najdb, zlasti še, ker navaja avtor (str. 151) zanimivo neolitsko keramiko: posode na votlih nogah, vrezane in slikane ornamente podonavskega tipa itd. Največ besedi avtor posveča Pečini na Leskovcu (Grotta Azzurra) pri Samatorci, ki jo je avtor zadnja leta večkrat raziskoval in odkril v njej štiri kulturne horizonte (glej njegovo bibliografijo na koncu tega poglavja). Zasledimo pa nov podatek (str. 156), da so nad bogatim mezolitskim stratumom trčili na kos cardium keramike. Iz jame je objavljen tudi skoraj ves kamnitni inventar, ki ga hrani Inštitut za raziskovanje krasa SAZU v Postojni.¹³ Avtor obravnava še nekaj drugih jamskih postaj s skromnimi opisi najdb, a med njimi zasledimo dve novi jamski najdišči. V jami Grotta della Tartaruga (str. 159) so razen že omenjenih paleolitskih in mezolitskih najdb odkrili še kose impresso keramike in vrezano ornamentiko na fragmentih poznoneolitskih posod; dalje eneolitsko inkrustirano keramiko vučedolskega tipa pa še primerke bronastodobnega kaštelirskega lončarstva. Novo odkrita Ciganska jama (Grotta degli Zingari) pri Malem Repnju je hranila še prav tako neobjavljene najdbe neolitske, vučedolske in protoapeninske keramike. Na strani 161 objavljena slaba fotografija res ponazarja na kosu neolitske vaze nanizane, mrežasto šrafrirane, trapezaste motive jadranskega tipa. Škoda je, da avtor sploh ne omenja ali dokumentira najdb iz dveh najzanimivejših jamskih najdišč na Tržaškem. To je iz Pejce v Lašci (Grotta del Pettiroso) in iz Terezijine jame (Grotta Teresiana), ki sta hranili v zajetnih jamskih sedimentih obilno in zanimivo prazgodovinsko zapuščino od starejšega neolitika dalje.¹⁴ In končno je za jadranski neolitski kompleks važna še novica, da so v Žavljah, predmestju Trsta, trčili pri grad-

⁸ R. Battaglia, *Atti della Soc. Ital. per il Progr. delle Scienze*, Riun. 11, 1921, 3 ss; *Atti del Mus. Civ. di St. Nat. di Trieste* 15, 1942, 28 in fig. 1.

⁹ F. Leben, *Varstvo spomenikov* 11, 1966 (1967) 117.

¹⁰ F. Legnani, *Piccola Guida della Preistoria di Trieste*, Trieste 1968, 22.

¹¹ F. Leben, *Arh. vestnik* 18, 1967, 57.

¹² Glej tudi: M. Jurca - F. Legnani, *Alpi Giulie* 52, 1953, 12 ss.

¹³ T. Bregant, *Arh. vestnik* 8, 1957, 130 ss. (Avtorica opredeljuje ves kamniti material izključno v neolitik in deloma v bronasto dobo, vendar zapazimo med njimi tudi mezolitske tipe; npr.: T. 1: 6-7; T. 5: 1, 2, 7, 9).

¹⁴ F. Leben, *Arh. vestnik* 18, 1967, 65, 70.

nji industrijskega tira 3,50 m globoko na 30 do 40 cm debelo kulturno plast, ki pripada neolitski naselbini na prostem. To bi bilo do sedaj prvo znano naselbinsko najdišče na severozahodni jadranski obali, če izvezamemo že dolgo znane najdbe z Brionov.¹⁵

Enajsto poglavje govori o bronasti dobi. Najprej so na vrsti kratke omembe o bronastodobnih najdbah iz sedmih ondotnih kraških jam, čeprav se da s tržaškega področja identificirati okrog 30 jam z bronastodobnimi ostalinami.¹⁶ Med temi omembami pa prinaša avtor nov podatek iz neke jame pri Sv. Križu (Grotta preistorica di Santa Croce), kjer naj bi v bronastodobni plasti odkrili tudi otroški skeletni grob (glej tudi str. 112). Posebej pa za obširnim zgodovinskim orisom obravnava značilnosti kaštelirskih naselbin v bronasti dobi, tudi tistih, ki geografsko segajo daleč na naše primorsko in istrsko ozemlje. Na koncu pa dodaja še kratek opis (str. 181) s slikovno dokumentacijo o zanimivih in bogatih kamnitih grobnicah in gomilah na kaštelirju Vrčin nad Vodnjanom v Istri.

Dvanajsto poglavje o železni dobi v bistvu ne prinaša nič novega. Sprva je govora o kulturi in vlogi istrskih kaštelirjev v halštatski in latenski dobi, ki jih avtor (po Marchesettijevi shemi) po načinu utrjevanja in gradnje deli v znane štiri grupe. Dalje potem karakterizira železnodobne nekropole in njih pomembne najdbe, predvsem z našega slovenskega ozemlja. Tako le z italijanskimi imeni omenja grobišča v Istri (Nesakcij, Picugi, Beram), na Notranjskem (Trnovo pri Ilirski Bistrici) in seveda grobišča z Mosta na Soči, v Idriji ob Bači in Kobaridu. Za tista najdišča, ki so najbližja tržaškemu teritoriju pa navaja nekropole v Redipulji, Skocjanu in Socerbu. Na kraju tega poglavja pa se dotika še etnikuma in življenjskega prostora Venetov, Ilirov in Histrov, dasi le z vidika že znanih interpretacij R. Battaglie.¹⁷

Trinajsto poglavje je kataloški popis 30 kaštelirskih in planih naselbin na Tržaškem. Spisek je dobrodošel vir tudi za Arheološko karto Slovenije, kajti zajema tudi postojanke ob državni meji z Italijo in marsikatero lastniško pripadajo eni in drugi strani (Sv. Mihael, kaštelir nad Jelerji, Kras, Repentabor, Col, Njivice, Salež, Medvedjak, Kokoš, Kosten, Sv. Lenart, Grmada). Na koncu vsakega najdišča pa je citirana najvažnejša literatura o kaštelirjih na Tržaškem, Primorskem in Istrskem krasu.¹⁸

Avtor zaključuje knjigo s poglavjem, kjer na kratko označi kasnejša zgodovinskega dogajanja na tržaških tleh: od prihoda Rimljanov (z navedbo treh jamskih najdišč, ki so hranila najpomembnejše ostaline rimskega časa), prek srednjega veka do današnjih dni. Vendar na strani 230 le omenja, da so slovanska plemena tod prek prodirala vse tja do Soče. Tako iskreno avtorjevo priznanje je pošteno, saj Italijani neradi priznajo, da je po tleh Julijske krajine kdajkoli stopala slovanska noga.

F. Leben

S. Dimitrijević, *Arheološka iskopavanja na področju vinkovačkega muzeja, rezultati 1957—1965*. Gradski muzej, Vinkovci 1966, 81 strani, 24 tabel, 9 slik med tekstom in 3 časovne razpredelnice.

Skoraj neopazno je mimo nas izšla publikacija, ki je zaradi zanimive arheološke vsebine ne smemo zanemariti. Brošurna izdaja, kot posebej vezani del jubilejnega zbornika »20 godina muzeja Vinkovci«, je obenem prvi zvezek serije ACTA MUSEI CIBALENSIS.

Avtor monografije, ki je docent za prazgodovino na Arheološkem inštitutu filozofske fakultete v Zagrebu in po rodu iz Vinkovcev, je v svojem kraju

¹⁵ A. Gnirs, *Istria praeromana*, Karlsbad 1925, 16 ss; B. Lonza, *Pagine Istriane*, Ser. 4, N. 9, 1963, 9.

¹⁶ F. Leben, *Arh. vestnik* 18, 1967, 77.

¹⁷ R. Battaglia, *Riv. di Sc. Preist.* 1, 1946, 168 ss; Dal paleolitico alla civiltà Atestina, *Storia di Venezia I*, 1957, 77 ss.

¹⁸ C. Marchesetti, *I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia*, Trieste 1903; R. Battaglia, *I castellieri della Venezia Giulia, Le Meraviglie del Passato*, n. ed. 2, 1958, 419 ss; S. Andreolotti-F. Stradi, *Nuovi castellieri e stazioni dell'età dei metalli individuati nel territorio triestino*, *Atti e Mem. della Comm. Grotte* »E. Boegan« 4, 1964, 107 ss; D. Cannarella, *I castellieri carsici*, *Riv. della città di Trieste* 13, N. 5—7, 1962, 15 ss; B. Lonza, *Guida alla preistoria di Trieste*, *Pagine Istriane*, Ser. 4, N. 9, 1963, 11 ss.

našel plodna tla za znanstveno izživljanje. Na območju samih Vinkovcev je odkril sedem časovno različnih lokalitet (od neolitika do srednjega veka), ki mu jih lahko vsak arheolog zavida. Izsledke svojih skoraj desetletnih raziskovanj na tem področju je zbral in priobčil v tej prvi ediciji muzeja iz Vinkovcev.

Najdbe in rezultati njegovih izkopavanj so zelo važni za slavonsko-sremski prostor in sosednje pokrajine. Obenem bodo pa tudi eneolitske in zgodnje-bronastodobne kulturne grupe v Sloveniji našle v najdbah iz Vinkovcev svoje časovno mesto. Tako je avtor z neolitskim materialom (lok. Vinkovci-Ervenica in Vinkovci—bivša tržnica) opredelil končno fazo razvoja starčevačke kulture — spiraloid B stopnjo in razjasnil popoln razvoj sopotsko-lengyelske kulture (lok. Sopot, Otok in Ervenica). Najdbe vučedolske kulture z najdišč bivše tržnice, Ervenice in Borincev so mu omogočile jasnejši vpogled v njen kronološki razvoj. Povsem jasno (stratigrafsko in tipološko) je na prostoru bivše tržnice dokazana nova zgodnjebronastodobna kulturna grupa — vinkovačka kultura. Na istem mestu je v vrhnjih slojih dokazana gepidska žigosana keramika, ki priča o naseljenosti kraja v času preseljevanja narodov; grobne najdbe in ostanki arhitekture staroslovanske belobrdske kulture — njene tretje faze iz konca 12. stol. pa je našel v Borincih in Meraji. Najvažnejše odkritje za zgodnesrednjeveško arheologijo so končno ostanki zgodnjeromanske cerkve na Meraji, ki sega v čas okrog leta 1100.

Za kronološko in tipološko problematiko kulture Ljubljanskega barja je opazna nova razvojna in genetska shema vučedolske kulture, ki jo je S. Dimitrijevič izdelal na podlagi regionalne horizontalne stratigrafije materialnih ostalin slavonsko-sremskih najdišč. Dopolnil je vsa svoja dosedanja gledišča o razvoju vučedolske kulture (Arh. vestnik 7, 1956, 408 ss; Opuscula arch. 1, 1956, 5 ss) in predlaga zanjo ponovno štiri stopnje z bolj določenimi modifikacijami:

1. zgodnja faza ali stopnja A,
2. srednja ali zrela faza — starejše obdobje ali stopnja B-1,
3. srednja ali zrela faza — mlajše obdobje ali stopnja B-2,
4. pozna faza ali stopnja C in regionalni tipi: slavonsko-sremski tip, slovensko-ljubljanski tip in zahodnobosanski tip.

Za področje jugovzhodnih Alp sta zanimivi 3. in 4. faza. Konec tretje faze naj bi prišlo po avtorjevem mnenju do prodora vučedolske kulture v zahodni in jugozahodni smeri (Slovenija in zah. Bosna) ter proti jugovzhodu (Šumadija). V bistvu pa je bil slavonsko-sremski prostor v tej fazi najbolj naseljen. V zadnji, četrti fazi pa naj bi prišlo do razbijanja enotne fiziognomije vučedolske kulture in do snovanja regionalnih posebnosti in tipov.

S. Dimitrijevič je v Vinkovcih (na prostoru bivše tržnice) odkril nad vučedolskimi sloji povsem nov kulturni horizont in mu dal ime vinkovačka kultura. Ta časovno zajema na slavonsko-sremskem področju najbolj zgodnjo poeneolitsko bronasto dobo in je direktno nasledstvo vučedolske kulture. V tem kulturnem horizontu je razpoznal več stratigrafsko ločenih in način in je tako tudi tipološko lahko razdelil vinkovačko kulturo v tri razdelke: stopnjo A, stopnjo B-1 in stopnjo B-2. V vseh teh stopnjah se vidno opazijo kulturni elementi poznih vučedolskih grup od drugod:

1. Makó grupe — tipa vučedolske kulture iz severovzhodne Madžarske (N. Kalicz, Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn. Arch. Hung., ser. n. 45, 1968, 77 ss),

2. Nyirseg grupe — tipa vučedolske kulture iz severovzhodne Madžarske (N. Kalicz, ibidem, 63 ss),

3. Čaka grupe — tipa vučedolske kulture v jugozahodni Slovaški (J. Vladar, Slov. Arch. 10, 1962, 319 ss; Slov. Arch. 12, 1964, 357 ss),

4. Alsónémedi grupe — tipa kulture zvončastih čaš v severnem madžarskem Podonavju (N. Kalicz, Acta Arch. Acad. Sc. Hung. 9, 1958, 195 ss).

Po avtorjevem mnenju sestavljajo vinkovačko kulturo torej tele značilnosti: vučedolski substrat (stopnja B-2 in C), južnobalkanska zgodnjebronastodobna komponenta in vpliv s področja kulture zvončastih čaš. V Sloveniji bi vinkovački kulturi ustrezala povučedolska kultura Ljubljanskega barja (Lj. barje II), a v severozahodni Hrvatski faza Višnjica — kulturni tip, ki je mešanica lasinj-

ske, litzenske in poznovučedolske kulture. V resnici pa predstavljajo fazo Višnjico najdbe iz Velike pečine na Ravni gori, ki jih je iz jamskih holocenskih plasti izkopal zagrebški paleontolog M. Malez in jih še neobjavljene hranijo Inštitut za paleontologijo JAZU, Arheološki muzej v Zagrebu in Gradski muzej v Varaždinu (M. Malez, Ljetopis JAZU 64, 1960, 294; Arh. vestnik 18, 1967, 272; Arh. rad. i rasprave 4-5, 1967, 53, podrobni opisi najdb niso nikjer navedeni; S. Vuković, Spomenica Varažd. muzeja 1925—1935, 80; J. Kallay, Biol. glasnik 8, 1955, 33).

In na koncu. Z ozirom na vse pogostnejše nove najdbe poznoneolitskega, eneolitskega in zgodnjebronastodobnega časa na področju jugovzhodnih Alp in Podonavja (Slovenija, severozah. Hrvatska, južna in zahodna Avstrija, jugozah. Slovaška) bo treba tudi doma marsikje dopolniti in spremeniti kulturno in časovno mesto točasnih najdb. Gre končno za enotno časovno in kulturno opredelitev ter poimenovanje poneolitskih materialnih ostalin na tem področju: za alpski facies lengyelske kulture po J. Korošču (Acta Arch. Acad. Sc. Hung. 9, 1958, 83 ss), za lasinjsko kulturo po S. Dimitrijeviću (Opuscula arch. 5, 1961, 22 ss), za škocjansko-lasinjsko kulturo po S. Pahiću (Časopis za zgod. in narodopisje, n. v. 4 [39] 1968, 43 op. 13), za südinneralpine Jungsteinzeit po H. Dolenzu (Wien. Präh. Zeitschrift 25, 1938, 59 ss), za poznoneolitski mešani stil po G. Mossler (Carinthia I 144, 1954, 76 ss) in za tip Pölschals-Strappelkogel po R. Pittioni (Urgeschichte des österr. Raumes, Wien 1954, 208 ss).

Tudi v materialni kulturi Ljubljanskega barja bo treba marsikaterih dopolnitev in popravkov. Potrebna bi bila lokalna horizontalna stratigrafija vseh barjanskih najdišč. Dosedanja naziranja so že domala zastarela in lokalistična, kajti Ljubljansko barje kliče po moderni tipološko-sintetični in statistični obdelavi materiala. Pokazalo se bo namreč, da so bile v dobi trajanja kulture Ljubljanskega barja najmanj tri značilne kulturne faze s svojimi posameznimi stopnjami.

F. Leben

G. Guerreschi, *La Lagozza di Besnate e il neolitico superiore padano*. Pubblicazione a cura della Società Archeologica Comense, Como 1967. Strani 356, 29 tabel, 30 statističnih razpredelnic, 78 fotografij in 349 slik med tekstem.

V poznem neolitiku je na obrežju majhnega (danes izsušenega) morenskega jezera v kraju Lagozza di Besnate južno od Varesa v Lombardiji stala mostiščarska naselbina z značilno materialno kulturo; ime Lagozza kultura je dobila po mestu najdišča.

Z izdajo te knjige smo dobili vpogled v skoraj vso materialno zapuščino Lagozza kulture v severni Italiji, ker je tu domala zbrano vse gradivo s palafitskega najdišča Lagozza di Besnate in drugih sorodnih najdišč v Italiji. Kar pa daje delu pomen in vrednost, je to, da je avtor keramični in kamniti inventar tipološko razvrstil in statistično obdelal z jasno slikovno dokumentacijo. Tako je ta publikacija ena redkih italijanskih arheoloških edicij, ki nam s sistematičnim prikazom daje zaključeno sliko o kronološki in tipološki problematiki določenega kulturnega kompleksa. Avtor je knjigo posvetil pokojni P. L. Zambotti, ki je prva pričela razpoznavati in klasificirati severnoitalijanske neo- in eneolitske mostiščarske kulture.

Iz prvega dela knjige, kjer avtor uvodoma navaja zgodovinske, topografske, floristične, ekonomske in kronološke izsledke, je moč izluščiti nekaj zaključkov.

Lončarstvo, ki izpričuje značilno svojevrstnost v oblikah, kaže samosvoj razvojni facies, na katerega niso vplivale nobene druge istočasne kulture.

Takratna klima je bila z vmesnimi sušnimi obdobji vlažno mediteranska.

Izključno pridelstvo je bilo vezano na obdelovanje zemlje, gojenje žit, lov in morda še ribolov.

Posebno razvito je bilo izdelovanje tekstila, saj so našli obilico glinastih vreten in ledvičastih glinastih uteži; pri nas poznamo tak primer ek iz jame Kevderc (F. Leben, Acta carsologica 3, 1963, 229), na Ljubljanskem barju pa so jih večkrat opredelili kot kose gnetene, nežgane gline ali kot kose hišnih tal.

V naselbini ali v bližini niso odkrili nobenih sledi o načinu pokopa prebivalcev, kar je velika vrzel v poznavanju in vrednotenju te kulture.

Tudi živalskih kostnih ostankov sploh niso našli.

Keramično produkcijo je avtor po obliki in rabi razdelil v več grup, od teh je prvih sedem tipiziranih izdelkov. Pri svoji tipološko-statistični metodi za razporeditev keramičnih izdelkov je uporabil le preveč kompliciran sistem (kombinacijo črk in števil z različnimi variantami), ki otežkoča in mučno vpliva na študij keramike:

1. skodele s konveksnim dnom in bolj ali manj ravnim vratom obsegajo 95 primerkov ali 44,40 % vsega lončarstva;

2. kroglasti lonci s konveksnim dnom imajo preluknjane bradavice za obešanje posode na vrstico (22 prim. = 10,30 %);

3. konični lonci z ravnim dnom in plastičnimi prevrtanimi aplikacijami za obešanje posode (31 prim. = 14,50 %);

4. globlje konične skodele z ravnim ali usločnim dnom imajo včasih prevrte bradavičaste aplikacije (20 prim. = 9,30 %);

5. krožniki (5 prim. = 2,35 %);

6. pokrovi (5 prim. = 2,35 %);

7. miniaturne posode, globlje kroglaste skodele z ravnim ali usločnim dnom in konične skodele z ravnim dnom, ki tipološko odstopajo od prvih štirih grup (36 prim. = 16,80 %);

8. neponavljajoče se in netipične oblike posod (17 prim.);

9. keramika tipa Polada vendar negotovega izvora (3 prim.).

Razen krožnikov in pokrovov je vse drugo posodje neornamentirano, pač pa skrbno izdelano z glajeno površino v temno rjavi ali črnkasti barvi. Krožniki in pokrovi izstopajo namreč po kompliciranem geometričnem okraševanju površine z vrezi in vbodi še na vlažno glino pred žganjem.

10. diskasta vretena za statve (111 prim.); 47 od njih je radialno ornamentiranih z vrezi in vbodi. O pomenu in izvoru tako ornamentiranih vreten je razpravljal že O. Cornaggia Castiglioni (Rivista Arch. dell'Ant. Prov. e. Dioc. di Como 136-137, 1954-55, 5 ss);

11. velike ledvičaste uteži (27 prim.);

12. drugi keramični izdelki: konične uteži za mreže (5 prim.) in dve zajemalki;

13. kamnita industrija: retuširana orodja kažejo večkrat nagnjenje k mikrolitizmu, neretuširani lamelni odbitki, ploščate sekire s koničnim temenom (Spitznackenzell) in ornamentirani peščenjaki kultnega pomena. Tudi o vlogi in kulturnih vzorih teh peščenjakov je izjavil mnenje prav tako O. Cornaggia Castiglioni (Bull. di Paletn. Italiana, N. S. 10. Vol. 65, 1956, 143 ss in Riv. di Sc. Preist. 11, 1956, 53 ss).

V drugem delu te knjige avtor primerja tipološke značilnosti drugih neolit. eneolit. najdišč, kjer se pojavljajo elementi Lagozza kulture. Analogije za nje je našel na 14 najdiščih Apeninskega polotoka, na 2 najdiščih jugozahodne Francije (facies Chassey) in na štirih najdiščih romanske Švice (facies Chassey-Cortailod). Pri tem pa ugotavlja, da se najboljše kulturne paralele pojavijo na bližnjem Isolino di Virginia (Varese), da je prav to najdišče prevzelo kulturno dediščino Lagozza kulture in da ono naprej predstavlja glavno središče njene širjenja. Ker pa se v materialni kulturi opazi, da se med obema najdiščema vedno bolj izgublja skupne tipološke oblike, obstoji možnost, da se pojavi neki nov pozneolit. okus, ki sta značilna zanj skoraj popolna odsotnost kompliciranega ornamentiranja in pa ožek izbor funkcionalnosti posodja.

Z ozirom na to novo strujo, ki izraža najvišjo kulturno zrelost prav v Lagozzi di Besnate in Isolino, pravi avtor, je potrebno izraz Lagozza kultura nadomestiti s širšim pojmom oziroma ustrežnejšim poimenovanjem kulturnega kompleksa; predlaga naziv pozni neolitik padeke nižine (neolitico superiore padano).

Problematično pa je absolutno kronološko mesto Lagozza kulture. Radiokarbonska analiza ostalin postavlja začetek njenega trajanja v 2840 pr. n. št. (str. 18), to je v čas, ko se v severni Italiji poraja dosti starejša, srednjeneolit. kultura posod s kvadratnim ustjem (vasi a bocca quadrata). Po relativni kronologiji je torej taka datacija previsoka. Lagozza kultura spada namreč v

čas med pozno fazo Cortailod kulture in Horgener kulturo v Švici (V. von Gonzenbach, *Die Cortailod Kultur in der Schweiz*, Basel 1949; E. Vogt, *Jahrbuch der Schweiz. Ges. für Urgeschichte* 51, 1964, 7 ss; *Germania* 45, 1967, 1 ss), v obdobje poznih stopenj Rössener, Michelsberger in Münchshöfener kultur v južni Nemčiji (A. Stroh, 28. Ber. Röm.-Germ. Komm. 1938, 8 ss; J. Lüning, 48. Ber. Röm.-Germ. Komm. 1967, 1 ss; P. Reinecke, *Der Bay. Vorgeschichtsfreund* 7, 1927/28, 8 ss; H. P. Uenze, *Bay. Vorgeschichtsblätter* 29, 1964, 1 ss; L. Süß, *Die Münchshöfener Kultur in Bayern*, Inaug. Dissertation an der Univ. zu Marburg, 1959) in v čas mlajšega obdobja Chaséen kulture v zah. Franciji (J. Audibert, *Bull. Soc. Préh. Franc.* 55, 1958, 94 ss; M. Escalon de Fonton, *Gallia-Préhistoire* 1, 1958, 79 ss; L. Barral, *Bull. Mus. d'Antrop. Préh. de Monaco* 6, 1959, 205 ss), a ji v severni Italiji takoj sledita Remedello in Polada kulturi.

Verjetnejše absolutno časovno mesto Lagozza kulture je torej nekje med 2400—2100 pr. n. št., medtem, če z ozirom na kratko dobo njenega trajanja.

F. Leben

Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie. Nach E. Ebeling, B. Meissner, E. Weidner unter Mitwirkung von... (7 ožjih strokovnjakov) herausgegeben von W. von Soden. III. Band, 4. Lieferung: *Geschwulst* — *Gewand* (str. 233—320), 1966; 5. Lieferung: *Gewand* — *Girsu* (str. 321—400) 1968. 8°. Walter de Gruyter Co. Berlin.

»*Habent sua fata libelli*«. Ta rek iz izkušnje velja še v posebni meri za enciklopedične obdelave, kakor je Realni leksikon za asiriologijo, ki je navezan na mednarodno sodelovanje strokovnjakov; pri tem pa ni lahko zagotoviti uspešno koordinacijo. Tako se je od obeh ustanoviteljev, pokojnih Bruna Meissnerja († 1947) in Erika Ebelinga († 1955) začeto delo po dveh zvezkih (do črke E) l. 1938 ustavilo. E. Ebeling se je z veliko vnemo zavzemal za nadaljevanje tega prepotrebne delo na mednarodnih asirioloških srečanjih (*Rencontres Assyriologiques Internationales*), do katerih je prišlo po letu 1951. Zagotovil si je založnika in marljivo zbiral gradivo in sodelavce. Ko je smrt l. 1955 pretrgala njegovo delo, je imel pripravljenega že toliko gradiva, da so v letih 1957, 1959 in 1964 izšli prvi trije sešitki. Graški asiriolog E. Weidner je kot zvest Ebelingov prijatelj oskrbel izdajo tretjega snopiča. Na mednarodnem asiriološkem kongresu v Münchnu (l. 1957) so bile končno sprejete smernice, ki jih vidimo uresničene v četrtem in petem sešitku, o katerih tu kratko poročam.

Kakor se vidi na izpremenjeni naslovni strani, je izdajanje Realnega leksikona za asiriologijo (od 5. sešitka naprej tudi: »za prednjeazijsko arheologijo«) prevzel Wolfram von Soden (takrat profesor na Dunaju, sedaj v Münstru). On je najbolj viden nemški akadolog, znan kot avtor doslej najboljše akadške slovnice (Rim 1952), dalje akadškega silabarja (Rim 1966) in izdajatelj akadškega priročnega slovarja (Wiesbaden I, 1965, II, doslej 3 sešitke 1966 s.). Kot izkušen organizator znanstvenega dela si je tudi za realni leksikon izbral skupino soizdajateljev za posamezna področja, in sicer so to: za sumerologijo (medtem l. 1967 umrli) A. Falkenstein (Heidelberg) in D. O. Edzard (München), za akadologijo W. v. Soden sam in (v 4. seš.) R. Borger (Göttingen), (v 5. seš.) W. Röllig, za hetitologijo Heinrich Otten (Marburg ob Lahni), za arheologijo Anton Moortgat (Berlin) in P. Calmeyer; za zgodovino D. J. Wiseman (London). Tehnično uredniško delo je prevzela dr. Ruth Opificius. — Vidi se pa, da celo pri tako močnem uredniškem zboru izhajanje ne gre tako naglo, kakor bi pričakovali in želeli.

Počenši s 4. sešitkom se je tudi uveljavilo načelo, da posamezna gesla ostanejo nemška in so razvrščena po nemški abecedi. Obdelave gesel francoskih ali angleških avtorjev niso natisnjene več v prevodu, ampak v izvirnem jeziku.

Ker je Arheološki vestnik o prvih treh sešitkih Realnega leksikona za asiriologijo že poročal (IX-X/1, 1958-1959, str. 64 s.; XVII, 1966, str. 533 s.), se današnje poročilo omejuje na 4. in 5. sešitek. V njih so obdelana gesla od »Geschwulst« (oteklina), ki jo končuje René Labat (Collège de France, Paris) do nedokončanega »Girsu«.

Največ gesel obravnava lastna imena. Med njimi je 48 imen krajev, dežel ali arheoloških najdišč. Med temi bodo arheologa zanimala zlasti gesla: Tell-i Ghazir (Iran) (J. R. Caldwell), Ghaflantu (U. Seidl), Ghar-i Hutu, Ghar-i Kamrband, Ghar Warwasi (G. Smolla) in Ghassul (B. Hroudau). Marsikatero novost za zgodovinarja in arheologa prinaša geslo »Girsu« (385—400), kjer je pisano gradivo povzel pok. A. Falkenstein, arheološki del pa še ni končan. Tu naletimo na mnogo novih dognanj. Za 39 imen božanstev je največji delež prispeval D. O. Edzard, deloma skupaj z W. G. Lambertom (Birmingham), nekaj W. G. Lambert sam. Le štiri gesla so osebna imena, en napis obravnava E. Sollberger.

Najpomembnejša je obdelava uzakonjenega prava (Gesetze). Snov so obravnavali štirje avtorji. Josef Klima (Praga) (243—255) je obdelal sumerske pravne vire in zakonik iz Ešnunne kot prvi znani zakonik v akademskem jeziku. Začenja z reformatorjem Urukagino iz mesta Lagaša, nadaljuje z Gudeo; od Urnammuja iz Ura so že ohranjeni drobci zakonika (medtem so bili najdeni še drugi, ki so vsaj istodobni, če niso bili sploh del tega zakonika), sledi še Lipit-Ištar (tudi tu so novi odlomki postali znani) iz mesta Isina s svojim, prav tako le delno ohranjenim zakonikom. — Hammurabijev zakonik, dva edikta Hammurabijevih naslednikov, novobabilonske fragmente in nekaj sledov postavljenega prava iz huritskih mest Arrapha-Nuzi, vse to je v svoji obdelavi (255 do 279, 288) zajel Herbert Petschow (profesor v Leipzigu in Münchnu). Asirsko postavljeno pravo obravnava (v francoščini) G. Cardascia (Paris) (279—287). Prikaz hetitskih zakonov (»hetitske pravne zbirke«) je prispeval podpisani poročevalec (288—297).

Sociolog bo z zanimanjem prebral članek o »družbi« (233—243), o njeni strukturi v Mezopotamiji (W. Röllig) in pri Hetitih (E. von Schuler, Berlin). Glede pravne simbolike je informativen članek o robu obleke v pravu (318 do 322) (H. Petschow).

Razmeroma kratek je sestavek o nepisanem, običajnem pravu, ki ga je prispeval R. Haase.

Za arheologa je v 5. sešitku zelo pomembno geslo o razvoju posameznih vrst obokov (323—340).

Slovstveni zgodovinar se bo ustavil ob obširnem sestavku o epskem junaku Gilgamešu. Prvi del, ki zajema »sumerske tekste« (357—363) je prispeval pokojni A. Falkenstein, po »akadskih tekstih« pa F. M. Th. de Liagre Böhl (364 do 372), za hetitske tekste je snov povzel H. Otten (372), v arheološkem pogledu pa P. Calmeyer (372—374). Ker imamo že slovenski prevod epa o Gilgamešu, morda ne bo odveč, če opozorim vsaj na naslove Falkensteinovega in Böhlovega članka. Falkenstein začenja z junakovim imenom, njegovo izgovorjavo in pisavo; slede odstavki: genealogija; Gilgameš kot vladar; G. kot božanstvo: »sumerski« G.-ev ciklus (G. in Agga; G. in Huvava; G., Enkidu in nebesni bik; G., Enkidu in podzemlje; G.-eva smrt; G.-ev pokop [?]). — Končno je še odstavek o drugih literarnih tekstih. Kakor znano, je G.-ev ep v babilonščini, čeprav je opevani junak sam bil Sumerec. V svojem prispevku Böhl najprej kratko izpregovori o vrsti in pomenu akadške pesnitve o G. Nato skuša dognati starobabilonsko besedilo po 9 odlomkih, ki so shranjeni v različnih muzejih. Slede »poznejši odlomki in parafraze«. Najbolj obširen je poznejši tekst, ki je bil najden v Assurbanipalovi knjižnici v Ninivah. — Mislim, da nobena študija o G.-evem epu ne bo mogla prezreti Falkensteinovih in Böhlovih dognanj in domnev.

Med splošno zanimivimi omenimo še geslo o »začimbah«, ki ga je podrobno obdelal J. Bottéro (340—344). Najprej obravnava sol in kis; nato našteva 48 dišav. Posebej spregovori o tem, kako so jih pridobivali in kako uporabljali. — Omenimo naj še članek o sadri (mavcu) (R. M. Boehmer), ki so jo na Starem vzhodu uporabljali že v 4. in 3. tisočletju (379 s).

Mislim, da že ta bežni pregled naslovov — v podrobnosti se kajpak ni mogoče spuščati — prepričevalno kaže, da gre tu za zares prepotrebno delo, ki ga bo koristno uporabljal tudi marsikateri neasiriolog. Želimo, da bi novi redakcijski team mogel zagotoviti kar najbolj pospešeno izhajanje nadaljnjih sešitkov in zvezkov.

V. Korošec

Kratko poročilo o novih hetitskih tekstih, objavljenih v zbirki (KBo (= Keilschrifttexte aus Boghazköi), v letih 1954—1967

Keilschrifttexte aus Boghazköi, VII (68. Wissenschaftliche Veröffentlichung der Deutschen Orient-Gesellschaft = WVDOG) 1954, KBo VIII (69. WVDOG) 1955; KBo IX (70. WVDOG) 1957; KBo X (71. WVDOG) 1960; KBo XI (73. WVDOG) 1961; KBo XII (77. WVDOG) 1963; KBo XIV (WVDOG) 1963; KBo XIII (78. WVDOG) 1967; vse v založbi Gebrüder Mann, Berlin.

Izkopavanja v hetitski prestolnici Hattušaš, današnji turški vasi Boghazköy, prinašajo vsako leto na desetine glinastih ploščic, popisanih s klinopisnimi teksti v hetitskem in drugih maloazijskih jezikih. Avtografirane faksimilne izdaje tekstov (fotografije bi bile teže čitljive) izhajajo v zbirkah Keilschrifttexte aus Boghazköi (= KBo, prvih šest zvezkov je izšlo v Leipzigu 1916—1921, naslednjih osem v Berlinu 1954—1967) ter Keilschrifturkunden aus Boghazköi (= KUB, izhajajo v Berlinu od leta 1921, v pripravi je že štirideseti zvezek). Izven teh dveh zbirk je izšlo le nekaj posameznih edicij hetitskih klinopisnih tekstov: 1920 so v Londonu izšli Hittite Texts in the Cuneiform Character from Tablets in the British Museum; A. Goetze je zbral nekaj tekstov, ki so bili prej raztreseni po raznih revijah, in jih objavil kot Verstreute Boghazköi-Texte (= VBoT, Marburg 1930); v Carigradu sta leta 1944 in 1947 izšla dva zvezka Istanbul Arkeoloji Müzelerinde bulunan Bogazköy Tabletleri (= IBoT), leta 1948 pa Ankara Arkeoloji Müzesinde Bogazköy Tabletleri (= ABoT).

KBO VII

Sedmi zvezek je izšel po skoraj tridesetletnem premoru leta 1954 v Berlinu. Vzrok za tako vrzel je tudi druga svetovna vojna, ki je preprečila nadaljnja izkopavanja. Sele leta 1952 so pod vodstvom K. Bittla začeli na novo izkopavati v nekdanji hetitski prestolnici. Objavljanje klinopisnih najdb je prevzel hetitolog H. Otten, pri nekaterih zvezkih je sodeloval H. G. Güterbock iz Chicaga.

Izkopavanja v letu 1952 so trajala od 13. avgusta do 10. oktobra in so dala 153 fragmentov; večjih, malo poškodovanih ploščic je bilo le nekaj. Za sedmi zvezek KBo je H. Otten odbral 75 ploščic. Približno polovica jih izvira iz razvalin frigijske naselitvene plasti na Büyükkale, zahodno od »Arhiva« — poslopja A; številni pa so fragmenti iz poslopja D, skladiščnega prostora glavnega templja; tam sta prve ploščice s teksti našla že H. Winckler in Th. Makridi leta 1907.

V tem zvezku objavljeni fragmenti so večinoma teksti z opisom raznih obredov in praznikov, vmes pa je tudi preroški tekst, tekst zaklinjanja, seznam uradnikov ter tekst v huritskem jeziku. Zelo pomemben fragment je KBo VII 14 (29/k), ki je vsebinsko zgodovinska pripoved. Fragment je pomemben, ker izvira iz starohetitske plasti; je izviren in ne le poznejši prepis. Pisava kaže, da se njen slog v stoletjih ni bistveno spremenil.

Dobro ohranjen in obširen tekst je fragment KBo VII 14, molitev k sončnemu božanstvu spodnjega sveta. *Taknaš* «UTU, (pod)zemeljsko sonce, je po verovanju htonično božanstvo, ker ponoči potuje po podzemlju do kraja, kjer naslednje jutro vzide. Identično je z nebesnim soncem — *nepišaš* «UTU, a hkrati tudi njegovo nasprotje. Ker se srečuje *taknaš* «UTU s htoničnimi božanstvi in se navzema njihovih lastnosti, se je treba obračati nanj s prošnjo, naj božanski srd in zamerljivost prevzame nase in pusti spodaj. V 11. in 12. vrstici takole prosijo:

a-aš-šu-u IGI^{HI.A}-KA la-a-ak LI-IM la-ap-li-ip-pu-uš kar-ap
nu LUGAL-un an-da a-aš-šu ša-ku-va-ia GEŠTU^{HI.A}-KA la-a-ak

»K dobremu obrni svoje oči, tisoč trepalnic dvigni, / na kralje se
v dobrem ozri, svoja ušesa nagni (in dobro besedo usliši)!«

Zvezek vsebuje še nekaj odlomkov zgodovinskih tekstov, fragment akadskega pisma iz časa Hattušiliša III., sumersko-akadsko molitev, po en luvijski in protohatijski fragment ter nekaj modelov jeter z napisi. Hetitska mantika

pozna tri običajne vrste prerokovanj: iz drobovja, iz leta ptic in KIN- prerokbe (nekakšne žrebe). Pri »haruspici« so zaklali ovce in pregledovali posebnosti jeter in število črevesnih zavojev. Te običaje so prevzeli iz Babilonije, kar dokazuje že pretežno babilonska terminologija za anatomijo jeter. Tudi pozneje so spremljali potek te »znanosti« v Babiloniji, kar kažejo naši modeli jeter. Popisani so z raznimi pojasnili, ki naj bi po mnenju A. Goetzeja uvajala učence v umetnost prerokovanja iz jeter.

Vsakemu zvezku je dodan tudi seznam inventarnih števil in skica z označenimi najdišči posameznih ploščic.

KBo VIII (teksti izkopavanj 1953 in 1954)

Na 33 straneh je H. Otten zbral 158 fragmentov iz izkopavanj v naslednjih dveh letih pod vodstvom K. Bittla. Spet prevladujejo drobci, našli so jih v glavnem na Büyükkale, nekaj jih izvira tudi iz Büyükkaye in »spodnjega mesta«.

Akadski teksti: sami drobci, medicinski magični teksti, zaklinjanja, omina, drobci modelov jeter, odlomki pisem.

Med hetitskimi teksti historične vsebine so: pisma raznih kraljev, zemljiške listine, odlomki t. i. »konjskih tekstov«.

V pogodbi hetitskega vladarja z vazalskim ljudstvom Kaška beremo še posebno hude grožnje proti prelomitvi prisege. KBo VIII, 38 (237/m):

II 19 *nu ma-a-an A-NA KUR^{URU} Ha-at-ti par-hu-ua-an-zi u-ua-at-te-ni
nu-uš-ma-aš-kán*

20 *ḫZA.BA₄.BA₄-aš GIŠ^{GIŠ}KU^{HI}.A-KU-NU-ma-kán a-ap-pa na-a-ú nu
šu-me-in-za-an-pát UZU^I e-iz-za-aš-du*

21 *GI^{HI}.A-KU-NU-ma-kán a-ap-pa /na-/a-ú nu šu-me-in-za-an-pát
ki-ir-še-me-it iš-kar-ra-an-ni-an-/du/*

II 14 sl. »Če boste spoštovali te prisege, naj vas bogovi ščitijo in v kraljevi oblasti uspevajte in uživajte mir! Če pa te prisege prelomite, naj vsi bogovi priseg uničijo vas, vašo deželo, vašo mesta, vaše žene, vaše otroke, vašo polja in vinograde, vašo goveda in ovce!

II 19 In če bi vdrli v deželo Hati, naj Zababa (hetitski Mars!) vaše orožje nazaj vodi in naj požre vaše lastno meso. Vaše puščice naj zavrne in naj zadenejo vaše lastno srce.

22 In če prelomite prisege, naj vašo goveda in ovce in ljudje ne rodijo več, in bogovi priseg naj vam požro vaše otroke v notranjosti teles!«

Zadnje je res grozljivo, tega ne najdemo niti v pripovedi o strašni stiski ob Telepinovem izginotju! (Telepinuš je v hetitski mitologiji vegetacijski bog protohatijskega izvora, odgovoren za rastlinsko pa tudi za živalsko in človeško rodovitnost. Ob njegovem izginotju ali jezi pride do splošne stiske; primerjaj babilonsko božanstvo Tammuz.)

Med hetitskimi religioznimi teksti v tem zvezku naletimo na opise raznih žrtvovanj in praznovanj, rotitvene tekste npr. na ^{HUR.SAG}Hazzi, božanstvo-gorovje, ki je poleg gore Namni trabant vrhovnega hetitskega boga viharia.

Zvezek zaključuje okrog 30 fragmentov luvijskih, protohatijskih in huritskih tekstov — večinoma zaklinjanja, klicanja božanstev, opisov praznikov, astronomskih napovedi, vmes je tudi odlomek huritske verzije epa o Gilgamešu.

KBo IX (pretežno teksti izkopavanj 1955 in 1956)

Na 32 straneh je H. Otten objavil 151 fragmentov, ki večinoma izvirajo z Büyükkaleja, osrednjega dela kraljevega gradu.

Pomembna najdba so bile staroasirske listine (v zvezku so uvrščene pod številkami 1—47). Doslej so našli na tisoče dokumentov asirskih trgovskih naselbin v Kültepeju in Alisarju, v Boghazköyu pa so našli vsega 51 ploščic

(od tega jih je odkril šest že H. Winckler, nekaj K. Bittel 1938 v »Spodnjem mestu«). V tem zvezku je objavljenih 41 fragmentov, druge ploščice pa so ne-žgane in jih ni bilo mogoče takoj prebrati. K staroasirskim listinam značilnih oblik so objavljeni tudi štirje pečati.

V tem zvezku je sploh močno poudarjen akadski del boghazköyskega arhiva, saj sledi staroasirskim listinam še približno 15 odlomkov raznih akadskih pisem, religioznih tekstov, zaklinjanj in 10 modelov jeter.

Med hetitskimi teksti so zastopani omina, odlomki zakonov, pogodba s SA.GAZ ljudmi (akad. *hapiru*) (oznaka socialnega razreda, še ne do kraja razjasnjena, J. Friedrich v slovarju prevaja to besedo kot *Freibeuter* [ropar], HW 290), religiozni teksti, večinoma rituali, pa tudi dva drobca znamenitega Telepinovega mita.

Izdajo z zelo pisano vsebino zaključuje nekaj ploščic z luvijskim tekstom. Tematika je značilna za vse nehetitske odlomke; predvsem razni rituali in zaklinjanja, ki pa so v glavnem duplikati že znanih tekstov, objavljenih v »sestrski« zbirki KUB.

KBo X (teksti iz poslopja K, 1. del)

H. G. Güterbock in H. Otten sta skupaj objavila na 55 straneh 52 odlomkov. Izkopavanja v letu 1957 pod vodstvom K. Bittla, ki so trajala od 6. avgusta do 22. oktobra, so bila zelo uspešna. V spodnjem delu mesta, kjer so nadaljevali z izkopavanjem staroasirske plasti, so našli le pet ploščic. V poslopju K kraljevega gradu jugovzhodno od Büyükkaleja pa so v majhnem prostoru med zgoznelimi koščki lesa in prahu odkrili več skoraj popolnoma nepoškodovanih klinopisnih ploščic. Morali so naleteti na majhen arhiv, saj se je celo dalo določiti, kje so stale police s ploščicami. Najdbe prejšnjih let so bili pretežno manjši odlomki, tu pa so naleteli na nekaj obširnih tekstov, pomembnih zgodovinsko in jezikovno.

Največ pozornosti zasluži dvojezični napis o dejanjih starohetitskega vladarja Hattušiliša I. (Zanimivo, da je to že druga bilingva, ohranjena o tem vladarju.)

Akadsko verzija je pisana na ploščici v enem samem stolpcu, na sprednji in hrbtni strani ima 73 lepo ohranjenih vrstic. Hetitska verzija je pisana v dveh stolpcih in se v mnogih podrobnostih razlikuje od akadске. Zanimivo je vprašanje, katera verzija tega poročila, ki v slogu analov govori o pohodih, osvajanjih mest, plenjenju in plenu, je izvirna. Zdi se, da je moral biti original akadski, zapisan že prej v severnosirskem dialektu in sta hetitski plošči le poznejša preveda.

Zanimiv napis je hetitska verzija pogodbe med hetitskim kraljem Šupiliumom in Azirom iz dežele Amuru. Akadsko verzijo je objavil E. F. Weidner že pred štiridesetimi leti.

Tudi v tem zvezku je precej tekstov z religiozno vsebino, zlasti o praznikih KI.LAM (»semenj«) in AN.TA.ŠUM^{SAR}. Determinativ za besedo kaže, da gre za neko rastlino (Ehelolf je menil, da je to čebula). Praznik pa je posvečen bogu vojne Zababi, a tudi drugim božanstvom, npr. sončnemu. Prazničnih obredov sta se udeleževala tudi kralj in kraljica, glavni del pa je najbrž bila velika pojedina, ki naj bi se je udeleževali tudi bogovi.

Med drugimi teksti so še odlomki iz Muršiliševih analov, 12 drobnih fragmentov epa o Gilgamešu, ki verjetno vsi sodijo k prvi plošči epa, precej je rotitvenih ritualov. KBo X 45 obsega kar 230 vrstic v štirih stolpcih. Ritual daje navodila, kako je treba očistiti hišo od krvavih dejanj in krive prisega. Omeniti velja, da v tem napisu ne nastopa kot običajno SAL^{SAR}.ŠU.GI, neke vrste »čarovnica«, ampak LU^{LU}.AZU, nekaj »svečenik zaklinjanja«. Tekst natančno opisuje, kako mora svečenik zgodaj zjutraj priti v hišo z raznim orodjem, kopati v vseh štirih hišnih oglih, kako naj se vmes obrača k *taknaš* dUTU, sončnemu božanstvu zemlje, ter še k drugim htoničnim božanstvom. Potem svečenik uničuje določene predmete, izliva tekočine. Tega sedaj ni več mogoče spraviti v prejšnje stanje, ravno tako pa naj se krvava dejanja, krive

prisage in prekletstva ne vrnejo več nad hišo. Rotitveni obred je zapleten, svečenik žrtvuje različne predmete in se obrača k vrsti bogov, prošnja k vsakemu je drugače utemeljena.

KBo XI (nadaljnji teksti iz arhiva K in nekaj ploščic, najdenih 1958 in 1959)

H. G. Güterbock in H. Otten sta na 50 straneh objavila 73 fragmentov. Lepo je ohranjena molitev Muvatališa k bogu viharja, pri čemer kliče številne bogove. Tema je pomiritev božanskega srda. V 37. vrstici beremo: »Če te razjezi eno samo mesto ali hiša, kaznuj samo to mesto, samo to hišo!« Sledi ritual Muvalanija, služabnika boga viharja iz Manuzija in boginje Ištar, razdrobljen na petih ploščicah.

Tudi vsi nadaljnji teksti so pretežno rituali, opisi praznikov, dva preroška teksta in različna zaklinjanja, nekatera s huritskimi odlomki, kjer poseben klin loči posamezne besede. Zvezek vsebuje tudi nekaj duplikatov k tekstom, ki so že izšli v zbirki KUB.

KBo XII

V prejšnjih dveh zvezkih, KBo X in KBo XI, so bili objavljeni samo teksti iz arhiva K, v tem zvezku in v naslednjem, katerega izdaja pa se je precej zakasnila, pa objavlja H. Otten najdbe iz let 1960 in 1961 v poslopju, kjer sta kopala že H. Winckler in Th. Makridi v letih 1906 in 1911–1912.

Ploščice, žal, niso dobro ohranjene, večinoma so le manjši fragmenti; precej jih je bilo raztresenih zunaj poslopja; zato je nemogoče ugotoviti njihov prvotni položaj, pomemben za identificiranje tekstov.

Na prvih straneh je nekaj zgodovinskih tekstov, tako npr. Telipinovo poročilo o vladanju, opis Šupiluliumovih dejanj, ki pa so več ali manj duplikati že znanih tekstov.

Sledi nekaj pogodb, zanimivih za zadnje obdobje hetitske države, nekaj drobcev zakonov in zgodovinskih tekstov. V KBo XII, 42 (35/s) se hvalijo trgovci:

6. v. (hrbtne strani) »s seboj bomo privedli veliko ujetnikov, prignali bomo številno govedo, drobnico, ovce, konje, mezge in osle, veliko žita in vina.«

V zvezku je še nekoliko mitoloških fragmentov (dva drobca iz mita o kači Ilujankašu), huritska verzija epa o Keššiju, pravljici o osebnosti, ki so jo neopravičeno enačili z Gilgamešem in ki v neki drugi ohranjeni pripovedi nastopa kot lovec, se poroči, a pozabi darovati bogovom, ki mu užaljeni skrivajo divjačino in ga tako osramotijo. Naslednji fragment spada k huritski verziji epa o Kumarbiju. Kumarbi je v huritskem panteonu oče vrhovnega boga viharja Teššuba in nastopa v več mitih, zapisanih v hetitskem jeziku, a huritskega izvora. Zvezek zaključujejo razna zaklinjanja (npr. »vse zlo naj 'Rdeča reka' odnese v reko Maraššantija [Halys], ta pa v morje!«) in rituali, od katerih se v enem pojavljajo protohatijski izreki.

KBo XIV (različni teksti)

H. G. Güterbock je v tem zvezku zbral na 57 straneh 143 fragmentov, ki so jih odkrili v izkopavanjih v letih 1958–1961, a niso bili upoštevani v zvezkih KBo X–XIII.

Prvih 18 fragmentov pripoveduje o dejanjih kralja Šupiluliume; objavljeni so bili že v reviji JCS, a so zaradi popolnosti uvrščeni tudi v ta zvezek.

Ostanek najdbe v »arhivu K« predstavlja 20 fragmentov; najboljše je preroški tekst, ki ima v 3 stolpcih ohranjenih skoraj 200 vrstic.

Z drugih najdišč v teh letih so razni historični teksti, akadski in sumerski fragmenti, (zaklinjanja, pisma, omina), odlomki hetitskih napotkov za trening konj (hetitologinja A. Kammenhuber jih je v delu *Hippologia Hethitica*, ki je izšlo 1961, že uporabila), nekaj odlomkov hetitskih zakonov, ki jih je J. Friedrich že upošteval v prevodu »Die hethitischen Gesetze« (Leiden 1959).

Tudi v tem zvezku so obilno zastopani rituali in opisi praznikov. »Mednarodno« vsebino zvezka pa zaključujejo protohatijski, luvijski teksti in frag-

menti, ki se nanašajo na huritski kulturni krog. Med njimi je tudi plošča, ki so jo našli v spodnjem delu mesta in je najpomembnejša najdba v tistem letu zunaj arhiva K. Na štirih stolpcih v skoraj 180 vrsticah opisuje vsakodnevne žrtve, namenjene vrhovnemu huritskemu božanstvu Teššubu iz Halapa in njegovega krogu bogov.

KBo XIII

KBo XIII je izšel z nekajletno zamudo. Izkopavanja v letu 1962 so prinesla številne nove najdbe na istem kraju, mestnem kvadratu L/18. Zaradi novih najdb so tudi v tem zvezku med drugimi objavljeni teksti z zgodovinsko, epsko in mitološko vsebino, torej iste zvrsti, ki so bile že objavljene v prvem delu, KBo XII. Večina prazničnih ritualov kot tudi vsi teksti v protohatijskem in huritskem jeziku bo objavljenih v tretjem, zaključnem delu s tega odseka prostrane hetitske prestolnice.

V tem zvezku je na 70 straneh H. Otten objavil 268 fragmentov. Prvih dvanajst fragmentov predstavlja delce vokabularjev, sledi skupina štiriindvajsetih omin, med katerimi jih je precej o luninem mrku. V skupini 26 zgodovinskih tekstov in tekstov v akademskem jeziku je nekaj obširnejših fragmentov, tako del pogodbe iz časov Šupiluliume I., navodila za ^{LU}HAZANNU, nekakšnega mestnega predstojnika, sledijo odlomki preroških tekstov, drobci z mitološko in epsko vsebino, odlomki zaklinjanj, ritualov, seznamov, zvezek pa zaključujejo fragmenti v luvijskem in palajskem jeziku.

F. Milavec

Prosopographia Imperii Romani saec. I., II., III., pars IV, fasciculus 3. Consilio et auctoritate Academiae scientiarum Germanicae Berolinensis iteratis curis edicit Leiva Petersen. Berolini apud Walter de Gruyter et Co., MCMLXVI. Str. 105—368, Addenda ter Stemma luliorum Claudiorum.

Tako historična kot leposlovno-filozofska in juridična literatura iz antike, dalje *papyri*, napisi in novci prinašajo ogromno gradiva za proučevanje rimskih družin — ki niso podobne toliko sodobnim, ampak bolj, *mutatis mutandis*, nekdanjim zadrugam —, njih razvejanosti, vpliva in ekonomskih osnov, interesov in politično-kulturnega udejstvovanja posameznikov. To gradivo pregledno zbrati, obdelati, ustvariti *index* oseb k vsem naštetim skupinam virov, je znanstveni svet od nekdanj želel.

Osnovo v tem smislu so v obdobju 'razcveta evropskih znanosti' v minulem stoletju dali H. Dessau, E. Klebs in P. v. Rohden s tako imenovano Prosopografijo imperii Romani, biografskim leksikonom za prva tri stoletja rimskega imperija, ki so ga izdali pod okriljem pruske bogate in širokogrudne akademije znanosti.

Po prvi svetovni vojni je zaradi obilja novega gradiva nastala potreba po novi ediciji, ki sta jo zasnovala A. Stein in E. Groag. Do svoje smrti po drugi svetovni vojni sta izdala prve tri knjige (črke A-B leta 1933, C 1936, D-E-F 1943). V tretji knjigi — tako teče zgodovina — pride do izraza nečloveška nacistična faza, ki je iz ideoloških razlogov terjala odstranitev obeh delavcev-židov (ki sta se med vojno skrivala, sta mnogo pretrpela od Sonemcev in v bistvu na posledicah grozot umrla, Groag 19. avgusta 1945, Stein 15. novembra 1950). Prvi povojni zvezek 4. knjige (G, 1952) je skušal to sramoto popraviti. Obe vdovi sta ves zbrani material predali Akademiji, ki ji je uspelo pritegniti vse širši krog merodajnih in zainteresiranih strokovnjakov; ti naj bi z nasveti in obširnimi znanjem skupno pomagali premestiti čas, medtem ko bi se delu v celoti lahko posvetila ena sama oseba.

Iz zapuščine je sprva ob sodelovanju Leiva Petersen in Konrada Schubrin- ga Nemška akademija znanosti izdala dva fascikla 4. knjige, namreč črki G (1952) in H (1958), medtem ko je zadnji fascikel te knjige (črko I, 1966) pripravila — ob nesebični pomoči najuglednejših strokovnjakov — že Leiva Petersen sama, ki se je predano lotila prepotrebne delo in vsi upamo, da ji ga bo dano dokončati.

Časovno zajema leksikon obdobje med bitko pri Akciju ter začetkom Diodorove vlade. Vanj so vključeni vsi senatorji in vse plemstvo s svojci (ločeno z načinom tiska), če je opravljalo *imperatorum negotia*, dokumentirani tako v literaturi kot drugod. Plebejci so izključeni (ker so navadno samo imensko dokumentirani in razvidni iz slehernega običajnega indeksa). Od Grkov in ostalih so bili privzeti zgolj tisti, ki so imeli stike ali vezi z Rimljani, ki jih leksikon obdela. Vladaarji so obravnavani zgolj za obdobja pred nastopom; pisci pa, kolikor se njih dela nanašajo na Rim, in vladarski oproščenci, kolikor so opravljali administrativne državne funkcije. V vsakem zvezku so sezname literature, kratic, dodatki, korekture. Po načrtu naj bi na kraju dela izšel dodatni zvezek s *fasti* konzulov in drugih državnih uradnikov, katalogi prokuratorjev, prefektov itd.

Delo je, to je razvidno takoj, neobhodno za slehernega historika, epigrafa, tudi literarnega zgodovinarja in za vrsto drugih raziskovalcev oziroma bralcev, ima pa seveda nekaj historično in organizacijsko pogojenih pomanjkljivosti, ki jih bo lahko eliminirala šele kaka bodoča nova izdaja. Predvsem, v leksikonu ni oficirskega kadra, ni uglednih ljudi iz provinc, v njem ni zajeto municipalno življenje in manjka tudi tisto plemstvo, ki ni opravljalo državnih političnih funkcij. Preveličevati teh nedostatkov ne kaže, kajti ustrezne monografije bi jih lahko povsem odpravile.

Sedaj ko se je temeljit in izboren poznavalec gradiva, Leiva Petersen, delu samopožrtvovalno posvetila, smemo upati, da bo v bližnji prihodnosti zaključeno in bomo tako dobili s strani dinamične Nemške akademije lep doprinos znanosti. Delo z vzorno skrbjo tiska založba W. De Gruyter.

J. Šašel

Tihamér Szentlélek, *Ancient Lamps. Monumenta antiquitatis extra fines Hungariae reperta quae in Museo artium Hungarico aliisque museis et collectionibus Hungaricis conservantur*, vol. I. Akadémiai kiadó, Budapest 1969, 158 str., 289 slik, številne risbe v tekstu.

Madžarska akademija pričinja s to knjigo novo serijo, ki bo dala na vpogled v madžarskih zbirkah hranjeno, a ne iz Madžarske izvirajoče gradivo in bo važna za vrsto strokovnjakov pa tudi ljubiteljev antik. Pričela je s pregledom oljenk, hranjenih v Muzeju umetnosti in po drugih zbirkah. V uvodnem poglavju je J. Gy. Szilágyi orisal zgodovino zbiranja starin in umetnin na Madžarskem, kratko in nadvse zanimivo poglavje, opremljeno z izčrpnimi bibliografskimi napotki. Enak oris bi bil potreben tudi za našo muzeologijo.

Sledi katalog, ki je sestavljen kronološko, kolikor mogoče, in tipološko, tudi kolikor mogoče. K vsakemu primerku je navedeno nahajališče, način pridobitve, tehnični podatki, kratek opis, v večini primerov z risbo in fotografijo. Vsako kronološko oziroma tipološko skupino zaključuje kratek obris, ki daje generalni pregled, bibliografijo, obravnava kronološke in tehnološke probleme. Delo pa zaključujejo indeksi in konkordančne tabele.

Prav zaradi izčrpnega pregleda literature k ogljenkam za obdobje od leta 1000 pred n. e. do leta 1000 n. e. okroglo, zaradi sintetičnih obrisov celotne problematike, bo delo nedvomno na mizi vsakega muzejskega in arheološkega delavca, tudi študenta, in bo ohranilo — poleg svoje kataloške cene, ki daje vpogled v gradivo hranjeno na Madžarskem — tudi študijsko in učno ceno, podobno kot analogna dela, ki so jih napisali Bernhard (*Lampki starozytne*, 1955), Haken (*Roman Lamps in the Prague National Museum and in Other Czechoslovak Collections*, 1958), Miltner (*Die antiken Lampen in Klagenfurt*. JÖAI 26 [1930] Bb. 67 s) in drugi.

J. Šašel

Patrick M. Bruun, *The Roman Imperial Coinage*, Vol. VII — *Constantine and Licinius A. D. 313—337*. London, Spink and Son, 1966; XXXI in 778 str., 24 tabel.

Po petnajstih letih smo dobili težko pričakovani novi zvezek v seriji *The Roman Imperial Coinage*; tako je napravljen bistven korak za zaključitev te pomembne serije priročnikov rimske imperialne numizmatike, ki je bil začel

l. 1923. Težavna naloga, da prikaže konstantinsko numizmatiko, je bila zaupana dr. Bruunu, znanemu piscu številnih tehtnih numizmatičnih študij in monografij Konstantinovega razdobja; priznati moramo, da je imela redakcija (C. H. V. Sutherland — R. A. G. Carson) pri izbiri avtorja srečno roko. Dr. Bruun je s prikazom konstantinske numizmatike izpolnil vsa naša pričakovanja, saj se mu je s tenkim poslušom za analizo in z žilavo vztrajnostjo posrečilo obvladati razsežno in kompleksno materijo ter jo ustrezno predstaviti.

Zajetna knjiga je razdeljena na dva glavna dela, splošni uvod in katalog zbranega gradiva. Uvod podaja sintetični pogled na konstantinsko numizmatiko po najrazličnejših vidikih. Na prvem mestu je prikaz monetarnega sistema z ziatim solidom kot osnovo, s silikvo in miliarensom v srebru ter množično kovanim folisom, katerega mesto v denarnem sistemu skuša avtor približe definirati. Mnenja je, da je bil folis »*non fiduciary*« ali z drugimi besedami nosilec valute na osnovi svoje metalne vrednosti. Cene zlata, izražene v bronastem novcu, pa stalno naraščajo in v desetih letih (310—320) pade nominalna vrednost folisa kar za polovico. Kje je vzrok za tako padanje vrednosti folisa, se sprašuje avtor. Po našem mnenju je bil folis visoko nominalno nadtarifiran; svetla površina z nizkim odstotkom srebra (ki je bilo po rezultatih analize v Dodatku I zavestno dodajano) naj mu daje varljivi videz vrednejšega novca. Folis bi svojo nadtarifiranost zlahka prenesel, če bi bil krit z ustrezno količino srebrnega novca v obtoku. Konstantin pa do l. 324 pravega srebra sploh ni koval, kasneje pa le sporadično. Ni se torej čuditi, da nominalna vrednost folisa stalno pada, saj nosi brez primerne kritja v srebrnem novcu pretežno valutno breme.

Organizacija kovanja v obravnavanem razdobju je pripeljala avtorja do važnega sklepa, da je bilo kovanje v plemenitih kovinah organizacijsko ločeno od kovanja v bronu in da med obema ni bilo koordinacije. Kovanje zlata je bilo mobilno in je sledilo vsakokratnim premikom cesarjeve rezidence (vidnejša izjema je kovnica Treveri, ki redno kuje zlato), kovanje bron pa je bilo od vsega začetka centralno vodeno. Opažana delna samostojnost in zato individualnost določenih geografskih področij (galske kovnice, Rim) dopušča sklep, da je centralna avtoriteta določala le splošne tipe reverov. Rigidno uniformnost v kovanju bron pa vsem imperiju je opaziti šele od l. 330 dalje.

Sledijo navedbe osnovnih podatkov o vladarjih te epohe, dalje splošna opazanja glede titulature, ki jo srečujemo na averih novcev. Tako npr. deljena legenda, ki obdaja portrete starejših članov obeh cesarskih hiš, označuje seniorstvo. Portreti so sicer lahko idealizirani, vendar so v osnovi realistični. Konstantin je prelomil s tetrahovsko tradicijo in vpeljal najprej portrete v trajanskem izročilu, ki jih končno zamenjajo portreti božansko navdihnjenega helenističnega vladarja. Pogled navzgor naj izraža notranji kontakt med cesarjem in nebesnimi silami. Na cesarjeve funkcije v vojni in miru kažejo njegovi prikazi na averih novcev, njegova noša in atributi. Tako so izjemna doprsja redno vezana na važnejše dogodke. Kot znamenje božanske inspiracije se javlja nimb in od l. 324 dalje tudi diadem, ki zamenja dotedanji lorvor venec ter kaže na novi koncept suverenosti.

V nadaljnjem analizira avtor vsebino reverov in njih poslanstvo. Na reverih bronastih novcev proti l. 320 Sol že izgublja dominantni položaj. Kovanje, ki je izražalo podvrženost cesarja bogu, sledi kovanje, ki poveljuje cesarja samega — *Victoriae laetae, Vota, Providentiae*. V zaključni fazi dominira armada z obema prestolnicama v ozadju. Mobilnosti kovanja zlata ustreza tudi mobilnost njegove tipologije. Do druge državljanske vojne so podobe zvečine prevzete iz prejšnjih dob z manjšimi modifikacijami, po l. 324 pa postajajo solidi vse bolj stereotipni. Vodilno vlogo ima cesar s svojo Viktorijo ter Cezar kot *Princeps Iuventutis*. V letih 313—315 očituje kovanje kovnice Treveri razločno vojno noto, ki kaže na nedavni Maksencijev poraz, nadaljnji razvoj kovnice pa je vse bolj odvisen od cesarja in njegovega dvora. Tako v l. 317 Siscia prva upodablja konfrontirani doprsji novih Cezarjev Krispa in Konstantina II. Stara propagandna gesla in koncepte srečujemo nespremenjene do druge državljanske vojne v kovnicah Ticinum, Akvileja, Tesalonika in Sirmium, hkrati z *Vota* in konzularnimi tipi (317—323). Prve znake odločilne spremembe opazimo v Sir-

miju in Tesaloniki l. 324. Solidi že izdajajo identifikacijo Viktorije in Avgusta, s tem pa stopnjevano samozavest božansko navdihnjenega cesarja. Po dokončni zmagi nad Licinijem postane Nikomedija kreativni center združenega imperija. V tem ko proslava Konstantinovih vicenalijskih poteče tipološko še po starih tirih, predstavljata posvetitev Konstantinopla in proslava 25. obletnice Konstantinove vladavine višek aktivnosti obeh kovnic, Konstantinopla in Nikomedije, hkrati pa obe kažeta na odločilni idejni premik v tipologiji zlatih multipel. Podoba reverov so sedaj razločno dinastične. Za novo smer značilen je rever s tipom stoječega cesarja, ki mu stojita ob strani oba sinova. Enega krona vojak, drugega Viktorija, iz oblakov segajoča roka pa polaga venec na glavo Avgusta — *Gaudium Romanorum*. Drugi tip prikazuje s nimbom obdanega cesarja, ki božansko negibno sedi na prestolu in ob straneh mu stojijo sinovi — *Salus et spes reipublicae*. Na mesto starih svetinj in bogov stopa hieratična predstavitev Konstantina in njegove družine. Tetrarhovske inovacije se tako iztekajo v svoj smiselni zaključek in položeni so temelji za novo bizantinsko državo.

Trezna obravnava vprašanja Konstantinovega odnosa do krščanstva pripelje avtorja do sklepa, da na novcih ne najdemo nikakega pozitivnega dokaza za Konstantinovo spreobrnitev. Vse, kar moremo iz njih zanesljivo razbrati, je le njegov postopno se spreminjajoči odnos do starih bogov. Že javljanje sončnega boga na novcih izraža bolj Konstantinovo zahtevo po supremaciji kot pa vero v boštvo samo. Z izginotjem Sola je napravljen le nadaljnji korak k ideji božansko navdihnjenega vladarstva. Tudi kristogram, ki ga v konstantinski numizmatiki razločno srečamo le v dveh primerih, predstavlja zgolj cesarjev zmagoviti simbol. Določeno krščanski značaj kristograma je šele rezultat kasnejšega razvoja. Po avtorju torej krščanski simbolizem na Konstantinovih novcih nima mesta.

Uvodno poglavje, iz katerega smo v dokaz poglobljenosti in pomembnosti avtorjevih izvajanj skušali izluščiti le nekaj vodilnih misli, zaključuje zgodovinski oris obravnavanega razdobja. Sledi kronološka tabela glavnih dogodkov epohe ter grafični prikaz časovne aktivnosti posameznih kovnic v kovanju bron na navedbo števila obratujočih oficin.

Pravo brezbrežnost numizmatičnega detajla, ki ga je avtorju uspelo mojstrsko obvladati, ponazorjuje že seznam javljajočih se doprsij. 17 glavnih tipov označujejo črke, preko 100 variant pa dodatne številke. Sledeči korpus numizmatičnega gradiva je podan po 17 zaporednih kovnicah in pred katalogom vsake kovnice je uvod, ki osvetljuje značilnosti kovnice ter utemeljuje prikazani kronološki red. Kot časovno izhodišče za obravnavani zvezek je postavljena smrt Maksimina Daze ali bolje njegova izločitev iz kovanja. Ker zahodne kovnice praviloma zelo malo kujejo za vzhodne vladarje, razmejitve s poprejšnjo epoko ni povsod tako jasna, kot bi želeli. Kronološka prezentacija materiala, ki je po avtorju glavni namen publikacije, sloni na časovnih mejnikih, kot so vstopanja Cezarjev, izločitev Licinijev po drugi državljanski vojni, vota, konzulati itd. V želji, da bi čim zanesljiveje kronološko razmejil emisije, išče avtor nadaljnjih opor v minucioznih analizah numizmatičnih detajlov. Tako analiza kot rezultati so povsod jasno prikazani, še odprta mesta vedno podčrtana, prav tako nedokončnost in provizornost posameznih kronoloških fiksacij. Obsežen aparat opomb analizirane še pogloblja in omogoča pristop k problemom z vseh strani. Že v prejšnjih svojih delih branjen predatiranje bitke pri Milvijskem mostu v l. 311 ter prve državljanske vojne v l. 316, vgrajuje avtor kot trdni osnovi v svojo kronologijo. Predatiranje bitke pri Milvijskem mostu, ki je izzvalo številne, zvečine odklonilne komentarje, na srečo nima večjega vpliva na kronologijo obravnavanega zvezka. Za argumentacijo ključni *vot x solidus* iz kovnice Ticinum pa je vendar prišel samo v opombo in ne v katalog, kamor, kot kaže, spada. Po avtorju se namreč nanaša na Konstantinove kvin-kvenalije v l. 311/12 in ne na decenalije v l. 315/16. Predatiranja prve državljanske vojne je naletela pri ekspertih na ugodnejši odmev in avtor jo obširno utemeljuje na podlagi analiz numizmatičnega gradiva kovnic Tesalonika in Aleksandrija.

Kolikor toliko adekvaten prikaz značilnosti posameznih kovnic na tem mestu bi nas vedel predaleč. Poudariti je treba le, da ima pri analizi posamez-

nih kovnic avtor sinhrono vedno pred očmi celoto, kar mu omogoča vpogled v postopni premik interesov z zahoda na vzhod, na medsebojni vpliv kovnic, v selitve personala kovnic in tipologije, mu omogoča ugotavljanje anahronističnih elementov tipologije itd.

Za izraze regularen-iregularen, često uporabljane v zvezi z emisijami, nismo nikjer našli ustrezne definicije. Tako npr. na str. 494–495 avtor izraža dvom o regularnosti emisije folisov s priznakom *·T·S·A·* (*Virtus exercit/vot xx*, kat. št. 72–74), čeprav je po našem mnenju očitno, da gre le za emisijski znak poprejšnje serije, ki je pri novem tipu revera ponovljen, nakar ga zamenjajo novi priznaki. Prav tako menimo, da ni razloga za dvom v regularnost emisij s krajšavami legende *Victoriae laetae princ perp* v kovnici Treveri (str. 154). Analogne krajšave srečujemo pri sukcesivnih emisijah *Sacra monet* folisov prve tetrahrije v kovnici Rim, ne da bi dvomili o njih regularnosti. Preširoke koncesije so dovoljene tudi uporabi termina medaljon ter implicitno prevzetih bledih definicij zanj, kjer gre za multiple zlatnike in srebrnike. Izraz sam je po našem mnenju neustrezen in preživet, pri oceni funkcije multipel pa je treba izhajati iz otipljivega dejstva, da le-te predstavljajo tako po obliki kot po teži in kovinski vsebini zgolj denar. Bile so kot denar kovane in kot denar razdeljevale, pa naj bo to kot donativ ali kako drugače.

Naj nam bo na koncu dovoljenih še nekaj opazk k tehnični plati kataloga, zgrajenega na zaporedju, kako si sledijo emisije. Na čelu posameznih skupin so navedena imena članov vladarskih kolegijev, sledi navedba priznaka emisije z okvirno datacijo ter še vse, v okviru emisije nastopajoče legende averov za posamezne vladarje. Označene so s števkami, ki v katalogu izpisanih legend reverov z opisi tipov nadomeščajo legende averov. Katalog bi bil preglednejši, če bi posamezne vladarje označevale začetne črke, ena ali dve. Pravo olajšanje za uporabnika sta simbola *UR* za *Urbs Roma* in *Cp* za *Constantinopolis*. Podobne krajšave, zgovornejše kot številke, bi bile brez težav izvedljive tudi pri vladarjih. Povsod je označena provenienca posameznih primerkov, in to za vsako officino posebej. Medtem ko se pri zlatu in srebru navajajo vsi znani primerki, je pri folisih še posebej označena raritetna stopnja, in to po kriteriju števila ugotovljenih primerkov posameznega tipa. Kjer gre za običajnost, so ugotovitve zanesljive. Pri visokih raritetnih oznakah, ki jih v katalogu kar mrgoli, je pa po našem mnenju stvar drugačna. Kolikor toliko zanesljivo bi jih mogla fiksirati le številčna razmerja v množičnih najdbah, in to le za najdišču najbližje kovnice. Solidno objavljenih najdb konstantinske epohe je pa doslej bore malo, zlasti z vzhodnih področij.

Sicer pa je katalog zgrajen tako vestno in prikazana zapovednost emisij podprta s tako tehtnimi argumenti, da moremo pričakovati občutnejših modifikacij sistema le na podlagi novega gradiva. Katalog bi že sedaj bil popolnejši, če bi se avtorju posrečilo pritegniti še nadaljnji dostopni material, predvsem iz zbirke vzhodne Evrope in bližnjega vzhoda. Addenda dokazujejo, koliko moremo v tej smeri še pričakovati. Še važnejše od javljanja posameznih novih primerkov pa bodo objave depojskih najdb, ki jih je imel avtor žal tako malo na voljo. Kako dragocena bi lahko bila solidna publikacija l. 1952 odkrite najdbe 12.000 konstantinskih folisov iz Vukićdola v Sremu, ki sta jo neuporabno »objavila« dr. Bajić in ing. Vasilčić. Predvsem na podlagi izpovedne moči najdb bo mogoče nadalje izgraditi impozantno stavbo, za katero je dr. Bruunu uspelo postaviti tako solidne temelje. V opus vložen trud, požrtvovalna vztrajnost, s katero je avtor dolga dva decenija neutrudno zasledoval svoj cilj, vzbujajo naše globoko spoštovanje. Nič manjše pa ni naše občudovanje doseženega rezultata, saj se zvezek dr. Bruuna nesporno uvršča med najboljše v seriji RIC.

Na začetku knjige najdemo seznam uporabljenih zbirk in katalogov ter izbrane bibliografije. Zaključujejo jo trije indeksi, ki omogočajo hitri pristop tako k materialu kot k obravnavanim problemom, dalje še 20 tabel reprodukcij. Število reprodukcij je seveda daleč preskromno in ni v nikakršnem razmerju z razsežnostjo kataloga. Dedna slabost vseh doslej izdanih zvezkov RIC se je žal uveljavila tudi tu.

A. Jeločnik

Marcel Thirion, *Les trésors monétaires gaulois et romains trouvés en Belgique* (= Cercle d'études numismatiques, Travaux 3) Bruxelles 1967, 208 str., 1 karta.

Pomembno delo M. Thiriona, kustosa v Cabinet Royale de Belgique, je bilo že dalj časa najavljeno. Kot je znano, je evidentiranje najdb zelo zamudno in često zvezano s povsem nepredvidenimi problemi. To je ugotavljal že A. Blanchet, ko je sestavljal znano delo *Les trésors de monnaies romaines et les invasions germaniques en Gaule*, Paris 1900, nedolgo tega pa tudi sodelavci nemškega korpusa najdb Fundmünzen römischer Zeit in Deutschland, Berlin 1960.

Tako je tudi Thirionu preteklo deset let, preden je bilo delo končano in zrelo za tisk, in to kljub temu, kot pravi avtor sam, da je imel že predhodno delo v Van Gansbekovi evidenci novčnih najdb (P. Van Gansbeke, *Les trésors monétaires d'époque romaine en Belgique*, RBNM 101, 1955, 5—44) in dodatek RBNM 105, 1959, 213—214 že večidel končan. Pri knjigi pa so mu izčrpno pomagali tudi J. Lallemand, njegova soproga in M. A. Van Keymeulen. J. Lallemand, vodja Cabinet Royal de Numismatique, je prva dala za to delo pobudo, ta načrt pa je obrazložila v *Annales de la Société archéologique de Namur* 50, 1960-61, p. 1 f (= *Etudes Numismatiques* 2).

Thirion je delo opravil temeljito, kot je to značilno za vse njegove numizmatične študije. Razdelil ga je nekoliko nenavadno, kot nam pove v predgovoru: tipi najdb, sestava najdb, bibliografija in kratice; katalog. Seveda so ta poglavja deloma še razčlenjena in poleg vzornega kataloga navaja še številne sklepe, do katerih je prišel pri analizi najdb. Na koncu knjige so številni registri in pa geografska karta z upoštevanimi najdbami.

Katalog je urejen po alfabetskem redu in vsebuje 356 števil (od tega 7 keltskih najdb, ki so po avtorjevem mnenju [tako tudi A. Blanchet, *Traité de monnaies gauloises*, Paris 1905, p. 523] vse zakopane že po prihodu Rimljanov; kar bi bilo treba upoštevati tudi pri naših najdbah te vrste). Iz praktičnih razlogov so pomembne najdbe ločene od manj uporabnih in nezanesljivih. Našteti so najnujnejši podatki, in sicer kraj oz. lokaliteta, leto odkritja, okolnosti, sestava (po vladarjih in številčno), sedanje nahajališče ter bibliografski podatki. Komentarji so vedno v opombi. Številni registri delo zelo olajšajo, tako register pomembnih najdb, sedanjih nahajališč, posod, provinc, krajev, kronološki register zakopov in dopolnila h katalogu. Na podlagi gradiva, ki ga Thirion navaja v katalogu, je prišel do številnih sklepov; od teh navajamo le najvažnejše. Ne smemo se spuščati v nekatere zanimive, toda včasih problematične sklepe. Ti so posledica specifičnih okolnosti tamkajšnjega novčnega obtoka in zakopov.

V odstavku o novčnih najdbah se je odločil, da tiste najdbe, ki obsegajo 5 ali manj novcev — izvzeto je zlato, kjer ima za najdbo tudi že dva novca — ne šteje za zakladno najdbo. Postavljeno število povsem ne zadovoljuje, razlagamo pa ga lahko kot število, ki si ga je avtor postavil za smernico pri opredeljevanju določenih skupin novcev, ki jih šteje za »depozit« ali pa za sporadično najdbo. Pojave, kot različna številnost posameznih nominalov, tako na primer, da so po l. 190 emitirani sesterci v galskih najdbah zelo redki, si avtor razlaga z devalvacijo denariususa leta 194 in pa z obiljem sestercev, kovanih med 109 in 190, ki so bili še močno v obtoku; zaradi tega naj bi bil nadaljnji uvoz sestercev nepotreben. Masa starih sestercev naj bi bila ostala v prometu do Postuma. Razumljivo je, da je v velikih količinah pritekal denar in Galijo prav za germanskih spopadov in prav posebno za vlade Antonina Pija in M. Avrela. Te mase so bile v obtoku še dolgo, to je tudi razvidno iz številnih pod Postumom prekovanih starejših sestercev. Do teh sklepov je Thirion prišel tudi v članku *Les trésors de sesterces d'Elverdinge et de Werken* v RBNM 106, 1960, 110—117 (= *Etudes Numismatiques*, 1, 1960, 70—77). Dokler pa nimamo evidence o najdbah in analize teh najdb z drugih področij rimskega imperija, so preuranjeni dokončni sklepi, ki naj bi bili specifični za Galijo. Znano je, da je zelo skrbno kovanje AE, začenši s Septimijem Severom in tja do Aleksandra Severa (222—235). Šele pod Aleksandrom Severom, Maksiminom I., Gordianom III. in Filipom I. je močnejše, pod Trajanom Decijem pa zopet upadla. Taka je slika za večino najdb z Balkana in celó v sami Italiji. Isto se nam

kaže tudi za Galijo (prim. najdbe št. 31, 181, 323 in 195; pri najdbah: 40, 45, 197 sestava tako ni zanesljiva). Tu je treba tudi vedno imeti pred očmi, da so le redke najdbe v celoti prišle do znanstvene obdelave; zelo verjetno je, da manjkajo redkejši novci in pa seveda najmlajši, ker so bili dobro ohranjeni. Tega sta vedno krivi trgovska in zbirateljska vnema. Zato bo treba še mnogo komparativnih najdb predvsem z zanesljivo sestavo, šele potem bi lahko trdili, da je v Galiji participacija sestercev po letu 190 v najdbah bistveno manjša kot drugod.

Glede izločanja novcev predflavijskega časa v najdbah po letu 107 prihaja avtor do podobnih sklepov, kot nam jih kažejo najdbe na Balkanu in drugod po imperiju. V najdbi iz Strmice (v rokopisu) sem skušal dokazati, da je to splošen pojav za ves imperij in da izvira iz izločevanja do nečitljivosti izrabljenih novcev iz obtoka in je izključno monetarno-politične narave ter se v ničemer ne razlikuje od današnje bančne zamenjave poškodovanih ali uničenih bankovcev.

Dalje v odstavku o obtoku denarja v Galiji avtor ugotavlja, da je zelo otežkočeno datiranje keltskih novčnih najdb. Isto je tudi z našimi keltskimi najdbami, ki so bile tako v Galiji kot pri nas zakopane ob prihodu Rimljanov v ta področja ali pa nekaj časa po njem. Na probleme naleti pisec tudi pri najdbah od Avgusta do Nerona, ki so prav tako redke kot pri nas. Isto velja za obdobje do Domicijana. Samo šest najdb pripada prvemu obdobju; še manj jih je iz drugega in značilno je, da se v teh najdbah še vedno močno pojavljajo republikanski denarji. Izredno številne so najdbe iz obdobja od Antonina Pija do Komoda. Preseneča, da avtor spravlja te zakope v zvezo z devalvacijo denariusia l. 194. Posledica te sta res bila redukcija teže pri bronu in tudi količinsko zmanjšanje teh emisij, toda zakopom so gotovo botrovali prej samo politični kot pa denarnopolitični vzroki, saj bi to bilo tudi povsem v nasprotju z Greshamovim zakonom; pričakovati bi bilo le depozite nedevalviranih nominalov iz žlahtne kovine. Zelo zanimivi so avtorjevi sklepi v zvezi z DIVI emisijami pod Trajanom Decijem in izločanjem denariusia, dalje problemi z degradiranim antoninijanom pod Postumom in »več vrednim« sestercem oz. drugimi bronastimi nominali. Zanimive so tudi pripombe k razvoju antoninijana po Postumu, ugotovitve v zvezi z antoninijani Avrelijanove reforme, uvedba nominalov Dioklecijanove reforme in njih devalvacijo ter reformo leta 346 pod Konstancijem II. in Konstansom. Kakor so izvajanja in sklepanja nadvse zanimiva, jih tu žal ne moremo obravnavati, ker načenjajo vse preveč razvejane probleme.

V posebnem poglavju se avtor ukvarja z vzroki in načinom zakopa. Najdbe uvršča v tri skupine: 1. mešane depoje, 2. depoje v več posodah, od katerih vsaka hrani le po eno vrsto denarja, in pa 3. depoje, zakopane v več posodah na različnih krajih. Takšno klasifikacijo bi bilo le težko posploševati, saj bi bila lahko vse preveč osebne ali lokalne narave.

V zadnjih dveh poglavjih avtor razpravlja o uporabnosti zakladnih najdb kot historične dokumentacije za vojaško zgodovino in pa o splošni uporabnosti najdb. Če je tu na primer v dvomih glede historične vrednosti najdbe, kot je to depozit Mespelare (št. 198), ki naj bi bil prvotno štel 500—1600 (sic!) aureusov, medtem ko je znanstveno fiksiranih le 50, se tudi mi pridružujemo avtorjevemu mnenju. Saj bi bil kakršenkoli sklep pomanjkljiv, dokler ni celotno gradivo znanstveno dosegljivo. Seveda pa tega ne bi mogli aplicirati na nekatere druge najdbe, ki jih omenja Thirion. Pri številnih zakopih pod Postumom, ki jih avtor razvršča v dve skupini z datumom zakopa leta 263 in 266-267/268, meni posebno za zadnjo skupino, da je bila lahko zakopana v obdobju tja do Dioklecijanove reforme 294. leta. Seveda je to teoretično možno, toda kaj nam že povedo majhni depoziti z nekaj desetninami novcev, medtem ko drugi zopet ne pomenijo mnogo, ker niso kompletni, in tretji, ker niso bili zadostno objavljeni. Prav pri takih skupinah se jasno kaže, da bo mogoče delati zanesljive zaključke šele takrat, ko nam bo na voljo dosti večje število novčnih depozitov, ki jih bo mogoče strniti v neko krajše časovno obdobje. Šele take aglomeracije pa bodo lahko potrjevale že znane ali pa nakazale nove, nam še nezane zgodovinske dogodke.

Prav Thirionova analiza nam jasno kaže, kako težko je že danes delati sklepe za izolirano področje. Šele ko bomo imeli podobne analize iz drugih predelov rimskega imperija, bo mogoče misliti na bolj konkretne rezultate, ki nam jih nudijo številni rimski novčni depoziti.

E. Pegan

I. Erdélyi, E. Ojtozi, W. Gening, *Das Gräberfeld von Newolino, Ausgrabungen von A. V. Schmidt und der archäologischen Kama-Expedition. Archaeologia Hungarica*, s. n. 44, Akadémiai kiado, Budapest 1969; 93 strani teksta, 26 slik, 101 tabla in 3 karte v prilogi.

Nad obrežjem reke Iren pri vasi Nevolino, južno od mesta Kungur v Permski oblasti, so sovjetski arheologi v letih 1926—1927 in 1950 raziskovali bogato in zanimivo grobišče zgodnjega srednjega veka. Izkopanine prvih raziskovanj hranijo v Leningradu, drugih pa v Permu. Objava tega nam malo poznane gradiva bo med arheologi in jezikoslovci, ki se bavijo s kompleksnimi vprašanji fino-ugristike, gotovo našla plodna tla za ponovno znanstveno debato. Zaradi pomembnosti materialnih ostalin je najdišče dalo ime mlajšemu obdobju neke zgodnesrednjeveške kulture pod Uralom: kultura Lomovatovo — stopnja Nevolino. Področje, kjer je bila razširjena ta kultura, naj bi namreč geografsko in gospodarsko spajalo etnične in kulturne komponente domorodnega in tujega izvora. V zgodnjem srednjem veku so se tukaj križala trgovska pota, kar se bistveno kaže prav v materialni zapuščini. Avtorji so v poglavja, kjer razpravljajo o gospodarskih, družbenih in trgovskih vprašanjih, pritegnili tudi še primerjalno gradivo sosednjih ugro-finskih ljudstev, kar razpravo dokumentacijsko obogati in poživlji.

Knjigo so avtorji razdelili v več poglavij, ki se med seboj vse do zaključka vsebinsko dopolnjujejo. Že takoj na začetku (ko razpravljajo o nevolinskem najdišču in zirjanski prazgodovini) povedo, da je prazgodovina Zirjanov ali Komov tisto področje, ki še danes ni zadovoljivo raziskana in vsestransko pojasnjena. Zlasti zgodovinske vede so zaradi pomanjkanja pisanih virov pri tem brez moči in jim le arheologija in lingvistika bistveno pomagata pri vprašanju porekla in življenjskega prostora Zirjanov. Splošno znano in dokazano dejstvo je, da zirjanski jezik pripada k ugro-finskim jezikom, in sicer k njihovi finsko-permski veji. Ljudstva te finsko-permske jezikovne skupnosti pa so se v tisočletju pred našim štetjem razcepila še v volgo-finsko in permsko jezikovno vejo. Ti snovalci staropermskega jezika, ki so bivali ob spodnjem toku Kame in ob porečju Vjatke, so bili predniki kasnejših Zirjanov in Votjakov in so za raziskovalce zirjanske prazgodovine velikega pomena.

Preseljevanje narodov je Permjake v 6. stoletju začelo siliti vedno bolj proti severu v zgornje porečje Kame in še naprej do spodnjega toka Vučegde. Ta proces je izoblikoval dve še danes živeči ljudstvi. Južno živijo Votjaki, a severno Zirjani, dasi se dajo posamezne faze njihove etnogeneze težko slediti. Tako sta se porodila prostor in čas, kamor moremo opredeliti grobne najdbe iz Nevolina, ki naj bi osvetlile, dopolnile, potrdile in povezale nove člene v poznavanju materialne kulture Zirjanov in lomovatovske kulture nasploh.

O lomovatovski kulturi nimamo še nobene sintetične monografije, pa čeprav je registriranih 219 najdišč, od teh je 24 že deloma raziskanih. Tej knjigi je dodan seznam le 113 najdišč, ki so ga avtorji povzeli iz arheološke karte kamskega bazena (I. A. Talickaja, *Materiali k arheologičeskoj karte bassejna r. Kami, Mat. i issl. po arh. SSSR*, 27, 1952). Poimenovanje te kulture je l. 1901 uvedel pionir arheologije v Prikamlju A. A. Spicin, ko je opredeljeval ondotni arheološki material in in pri tem oddvojil v posebno grupo najdbe zgodnjega srednjega veka. Tej grupi je dal ime lomovatovska kultura po rečici Lomovotki, ker so ob njenem obrežju do takrat zasledili največ slučajnih najdb uničenega grobišča, datiranega tedaj v 8. in 9. stoletje (A. A. Spicin, *Drevnosti kamskoj Čudi po kolekcii Tepluchovih*, S. Petersburg 1902, 32; A. P. Smirnov, *Očerki drevnej i srednevekovoj istorii narodov srednego Povolžja i Prikamlja, Mat. i issl. po arh. SSSR*, 28, 1952, 174). Lomovatovska kultura se je torej na področju Kame izoblikovala iz pjanaborske kulture in je istočasna z zahodnejšo oziroma vzhodnoevropsko »alansko« saltovsko kulturo. Lomovatovsko

kulturo je W. F. Gening časovno razdelil v starejšo Karina in mlajšo Nevolino periodo. Najdišča nevolinske periode (7. do 8. stol.) pa je najti predvsem ob zgorjem porečju Kame.

Uvodno in prvo poglavje sta v knjigi posvečena spominu Alekseja Viktoroviča Schmidta (1894—1935), ki je v letih 1926 in 1927 skupaj s sodelavci prvi raziskoval grobišče v Nevolinu. Sprva je bil profesor arheologije na leningrajski univerzi, nazadnje pa je predaval tudi na univerzi v Permu, a še kot znanstveni sodelavec ondotnega muzeja se je bavil z arheologijo uralskega področja.

V naslednjih poglavjih so avtorji zbrali in predstavili zapuščino 86 grobov, od katerih jih je 68 izkopal A. V. Schmidt. Njegove izsledke sta I. Erdélyi in E. Ojtozi dokumentirala na podlagi originalnega dnevnika izkopavanj in najdb v leningrajskem muzeju. Leta 1950 pa je kamska ekspedicija permske univerze pod vodstvom O. N. Badera nadaljevala izkopavanja v Nevolinu, ko so odkrili še nadaljnjih 18 grobov (O. N. Bader, Kamskaja arheološkičeskaja ekspedicija v 1950 godu, *Kratkie soobščeniija Inst. mat. kult. AN SSSR*, 49, 1953, 97 ss). Teh izkopavanj se je udeležil tudi soavtor te publikacije W. Gening.

Pri pregledu izkopanega gradiva nevolinskega grobišča dobimo zanimiv vpogled v materialno kulturo tu pokopanih ljudi. Že takoj vidimo, da so bili pasovi najznačilnejši rekvizit njihove nošnje. Velik del pasnega okovja je bil ohranjen še na prvotnih jermenih, tako da so bile možne popolne obnove, ki so pokazale tri bistvene vrste pasov: 1. usnjen pas s spono, s stranskimi jermeni in obeski na dolgi usnjeni vravici; 2. pas s spono in obeski na dolgem jermenu in 3. pas samo s spono, a brez okovja in obeskov. Po tehnični izdelavi okrasov pa se ločijo pasovi po stisnjenih in vlitih bronastih okovih.

Tipi nomadskih pasov, ki so bili v rabi od 6. stoletja dalje, pričajo o njih veliki razširjenosti. Javljajo se ne samo na spodnjem porečju Kame, temveč tudi ob Volgi, da, celo na Krimu in na kavkaški obali Črnega morja. Tudi pasne okove v obliki ribjega ali lastovičjega repa in okovi z masko, ki se javljajo v grobovih Nevolina, so našli že na bolj oddaljenih krajih tja do Kavkaza in Kubana. K pasnemu okrasju pripadajo tudi za 6. stoletje značilne t. i. psevdopazopke in so v tem času v rabi od južne Rusije do Madžarske. Razen tega pa najdemo v Nevolinu južne paralele tudi za pasne jezičke, ki so bili na posebnih jermenih paroma pričvrščeni na pas. Tako obeske kot okove in jezičke lahko oblikovno razdelimo v več vrst.

Zanimiv je v Nevolinu tudi način pokopavanja mrtvecev. Grobne jame so bile izkopane v več, deloma med seboj ločenih vzporednih vrstah. Orientacija pokojnikov je dvosmerna. Proti jugu in jugovzhodu je bilo usmerjenih 43 odkritih grobov, proti severu in severozahodu pa 29; drugi grobovi nekoliko odstopajo od obeh glavnih smeri pokopa. Različne orientacije ne smemo razlagati samo kot časovno razliko pokopa, marveč tudi kot pojav eksogamije. Pri tem pa moški, ženski in otroški ali pa bogati in revni grobovi niso bili pogoj za določeno orientacijo pokopa. Odkrili so tudi nekaj dvojnih pokopov in tudi grobove s konjsko opremo. Živali so ležale ob nogah tako moških kot ženskih oseb. Ostanke sedel, stremen in okovov pa so bili samo v moških grobovih.

Mrtvece so položili oblečene in z vsemi rekviziti njih noše vred v izdolbena debela (le redko v krste iz zbitih desk) in jih zasuli v pravokotno izkopane grobne jame. Zaradi močno strohnelih kostnih ostankov se da spol pokojnikov določiti najbolj po vsebini groba. Za ženske grobove so značilni okrasni predmeti: zapestnice, prstani, obeski z živalskimi upodobitvami, križci, lunule, perle (iz stekla, kristalaste mase in poldragih kamnov), zlasti pa dragoceni usnjeni pasovi, okrašeni z okovi, jezički in z bronastimi okraski, nanizanimi na daljši vravici. Moški so nosili bolj preproste pasove in bojno opremo: meče, bodala, sulične osti, puščice, bojne sekire in tule. Vedno so ležali na mestih, kjer jih je pokojnik nosil. V ženskih grobovih razen dveh puščic ni bilo orožja. Nože z lesenimi držaji pa so našli domala pri polovici odraslih (moških in ženskah) na levi strani pasu.

V mnogih ženskih in otroških grobovih so našli paroma srebrne ali bronašte uhane. Oblika je skoraj zmeraj enaka: na ovalnem obročku je pritrjen

enojen ali dvojen, včasih kroglast privesek. Uhane z večjimi votlimi kroglicami so nosile odrasle žene, tiste z manjšimi polnimi kroglicami pa otroci in deklice.

Glinasto posodje iz Nevolina je izdelano prostoročno. To so največ ornametirane polkroglaste skodele brez ročajev in nenaznačenim dnom. Ohranjene posode so našli samo v ženskih in otroških grobovih, v dveh moških grobovih pa samo črepinje.

Za datacijo grobišča v Nevolinu so dobrodošle najdbe srebrnih in bronastih sasanidskih novcev, ki prav tako pričajo o južni trgovski poti proti Iranu in Kavkazu. Našli so jih samo v grobovih premožnejših. Razen problematičnega novca Šapurja I. (241—272) in gruzinsko-sasanidskega posnetka novca Ormuzda IV. (579—590) pripadajo vsi drugi novci sasanidskim vladarjem iz konca 6. do začetka 8. stoletja (Kavad I., Chosrau I. in Chosrau II.).

Če na kratko povzamemo v tej knjigi opisane najdbe in rezultate obeh izkopavanj, vidimo, da gre za inventar 86 grobov. Vendar pa področje grobišča še ni izčrpano, saj slučajne najdbe pričajo o njegovi večji razsežnosti.

V mlajši čas trajanja lomovatovske kulture uvrščajo grobne najdbe iz Nevolina tudi posamezni novci.

Na grobišču so opazni pokopi v vrstah, ki naj bi pripadale posameznim družinam. Posebej so opazni grobovi premožnih žensk; revnejši grobovi, kakor tisti brez kakršnihkoli pridakov, pa pričajo o premoženjski neenakosti v posameznih rodovnih skupnostih.

Mnogo grobnih najdb dokazuje tudi konjeniško življenje tu pokopanega ljudstva.

V Nevolinu pokopano etnično grupo smemo šteti za prednike še živečih Komov (Zirjanov). Znano je, da so ti bili pomembni trgovci s kožuho vino, saj so z njo trgovali ne samo na področju Urala, Volge, proti jugu pa do Kavkaza, temveč so svoje pasne izdelke posredovali tudi zahodnejšim plemenom tja do Karelije (K. Vilkuna, Bjarmaland-Permien-maa, Kihlakunta ja häävuode, Helsinki 1964, 79 ss.). W. Gening meni, da imamo tukaj opraviti z zapuščino nekega cisuralsko ugrijskega, a ne permskega ljudstva (W. F. Gening, K voprosi o prodviženii sibirskogo naselenija v zapadnoe Priuralje v I. tis. n. e., Sbornik Voprosi istorii Sibiri i Dalnego Vostoka, Novosibirsk 1961, 333). Sintetična obdelava lomovatovske kulture bi dala zanesljiv odgovor na to vprašanje.

Antropološko gradivo nam pri etnični opredelitvi pokojnikov ne daje skoraj nobene pomoči, ker so razen nekaj okončin in delov lobanj domala vse druge kosti strohnele.

Dve različni orientaciji grobov razlagata najbrž sestav dveh etničnih grup. V naslednji rodanovski kulturi prevladuje severna orientacija, ki pa se v Nevolinu javlja v manjšem odstotku.

F. Leben

BIBLIOGRAFSKI PRISPEVKI

1967, 1968

STROKOVNE PUBLIKACIJE

Bibliografija

- Jesse Staško: Bibliografija Josipa Klemenca. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 9—12.
- Mandić N(ikola): Répertoire d'archéologie, d'art et d'histoire culturelle. Publications parues en 1965 sur les monuments historiques, stations archéologiques et recherches scientifiques en Yougoslavie. Starinar NS 18, Beograd 1967 (1968) str. 255—287.
- Stipčević Aleksandar: Bibliographia Illyrica. Posebna izdanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knjiga 6, Centar za balkanološka ispitivanja, knjiga 3, Sarajevo 1967, str. 1—422.

Pred- in prazgodovina

- Andreolotti Sergio, Duda Sergio, Faraone Egizio: I castellieri della Regione Giulia nell'opera di Raffaello Battaglia. Atti e Memorie della Commissione Grotte »Eugenio Boegan« 7, Trieste 1967 (1968) str. 95—103, slike.
- Bolta Lojze: Nož iz bronaste dobe v Celju. Celjski zbornik, Celje 1967, str. 141—142, slika.
- Boltin - Tome Elica: Poročilo o raziskovanjih na srednjem prečnem nasipu Kaštelirja pri Dvorih nad Izolo. — Compte rendu sur les recherches effectuées sur la digue transversale moyenne de Kaštelir près de Dvori au-dessus d'Izola. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 163—177, slike, table.
- Brodar Mitja: Olševien. — Das Olschewien. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 235—240.
- Brodar Srečko: Razčlenitev pleistocena. — Die Gliederung des Pleistozäns. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 227—233.
- Duda Sergio: glej Andreolotti Sergio!
- Faraone Egizio: glej Andreolotti Sergio!
- Frey Otto-Hermann: Der Fürstensitz von Stična in Slowenien. Ausgrabungen des Marburger Vorgeschichtlichen Seminars. Alma Mater Philippina. Marburg/Lahn 1968-69 (1968) str. 10—14, slike.
- Gabrovec Stane: Grob s trinožnikom iz Novega mesta. — Das Dreifussgrab aus Novo mesto. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 157—188, slike, table.
- Gabrovec S(tane): Stična, Ljubljana - halštatsko naselje. — Stična près de Ljubljana. Habitat de l'époque de Hallstatt. Arheološki pregled 9, Beograd 1967 (1968) str. 30—32, 197, tabli.
- Knez T(one): Novo mesto - Kandija — halštatska gomila; Novo mesto - Kandija — grobišče iz železnog doba. — Novo mesto, Kandija en Slovénie. Tumulus hallstattien et nécropole latène. Arheološki pregled 9, Beograd 1967 (1968) str. 37—38, 197.

- Knez Tone: Žarni grobovi v Bršljinu. — Gräber der Urnenfelderzeit in Bršljin. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 155—161, slike, tabla.
- Knez Tone-Škaler Stanko: Halštatska gomila na Libni. — Der Hallstatt-Grabhügel auf der Libna. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 239 do 272, slike, table.
- Leben France: Časovno mesto bronaste verižice z dvorišča SAZU. — La place temporelle de la chaînette de bronze de la cour de l'Académie Slovène des Sciences et des Arts. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 303—305, slika.
- Osole Franc: Oris poselitve Slovenije v pleistocenu. — Ein Abriss der Besiedlung Sloweniens im Pleistozän. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 241—246.
- Osole Franc: Zakajeni spodmol, jamska paleolitska postaja. — Zakajeni spodmol, eine Höhlenpaläolithstation. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 25—42, slike, tabli, prilogi.
- Osole Franc: Županov spodmol, Sajeve (Postojna) - paleolitska stanica. — Županov spodmol, Slovénie. Grotte paléolithique. Arheološki pregled 8, Beograd 1966 (1968) str. 7—9, 207.
- Pahič Stanko: Maribor v prazgodovini. — Maribor in der urgeschichtlichen Zeit. Časopis za zgodovino in narodopisje NV 4, Maribor 1968, str. 9—63, slike.
- Petru Peter: Vzhodnoalpski Taurisci. — Die Ostalpinen Taurischer. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 357—373, karti.
- Stjernquist B.: Ciste a cordoni (Rippenzisten). Acta Archaeologica Lundensia, Series in 4° No. 6, Lund 1967, Textband str. 1—199, table; Tafelband.
- Svoljšak D(rago): Tolmin - praistorijska nekropola. — Tolmin près de Nova Gorica. Arheološki pregled 8, Beograd 1966 (1968) str. 42—47, 209, tabli.
- Škaler Stanko: glej Knez Tone!
- Tasić (Nikola): Badenski i vučedolski kulturni kompleks u Jugoslaviji. — Der Badener und Vučedoler Kultur-Komplex in Jugoslawien. Dissertationes 4, Beograd 1967, str. 1—95, slike.
- Tollenaere F. de: De Harigasti — inskriptie op helm B van Negau. Haar betekenis voor de Oergermaanse klankleer en voor het probleem van de oorsprong der runen. — English summary. Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van wetenschappen afd. letterkunde NR 30, Amsterdam 1967, No 11, str. 257—376, 2 sliki.
- Vinski-Gasparini Ksenija: Najstarija brončana vedra jugoslavenskog Podunavlja. — Die ältesten Bronze-Eimer im jugoslawischen Donauraum. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 3. serija 3, Zagreb 1968, str. 1—28, slika, table.

Antika

- Boltin-Tome Elica: Antična stavba v Grubelcah. — Costruzione antica a Grubelce. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 129—138, slike, tabla.
- Cvikl-Zupančič Mirina: Kasnoantični prstan s portretom. — Spätantiker Fingerring mit Porträt. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 145—148, tabli.
- Fitz Jenő: Zu der Geschichte der *Praetentura Italiae et Alpium* im Laufe der Markomannenkriege. — K zgodovini *praetenturae Italiae et Alpium* za markomanskih vojn. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 43—51.
- Gorenc Marcel: Klesarske i kiparske manufakture u našim krajevima i njihov odnos prema drugim noričkim i panonskim radionicama iz doba rimskog carstva. — Steinmetz- und Bildhauermanufakturen in unseren Gebieten und ihr Verhältnis zu anderen norischen und pannonischen Werkstätten zur Zeit des römischen Kaiserreichs. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 195—199.
- Jeločnik Aleksander: Emonska najdba Magnencijevih multiplih zlatnikov. — Les multiples d'or de Magnence découverts à Emona. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 201—220, table.

- Klemenč Josip: Starokrščanska svetišča v Sloveniji. — *Altchristliche Heiligtümer in Slowenien*. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 11 do 135, slike.
- Knez Tone: Oblike antičnih grobov na Dolenjskem. — *Antike Grabformen in Dolenjsko (Unterkrain)*. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 221 do 238, slike.
- Kolšek Vera: Iz lapidarija celjskega muzeja. — *Zusammenfassung*. Celjski zbornik, Celje 1968, str. 227—233, slike.
- Kolšek Vera: O zgodovini celjskega lapidarija. Ob njegovi ureditvi. Celjski zbornik, Celje 1967, str. 133—140, slike.
- Kolšek Vera: Pregled antičnih kultov na slovenskem ozemlju. — *Übersicht über die antiken Kulte im slowenischen Gebiet*. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 273—286.
- Mikl Curk Iva: Gospodarstvo na ozemlju današnje Slovenije v zgodnji antiki. — *L'économie sur le territoire de la Slovénie actuelle dans la haute antiquité*. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 307—320, slike.
- Mikl Curk Iva: Rekonstrukcija podobe antičnega Ptuja. *Kronika* 16, Ljubljana 1968, št. 2, str. 77—79.
- Mikl Curk Iva: Rimski napis z vznožja Ptujskega gradu. — *Eine römische Inschrift vom Fuss des Ptujer Schlossberges*. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 193—194, slika.
- Mikl Curk Iva: Terra sigillata iz Poetovija. — *Terra sigillata aus Poetovio*. *Casopis za zgodovino in narodopisje* NV 4, Maribor 1968, str. 64—82, slike.
- Noll Rudolf: Zwei unscheinbare Kleinfunde aus Emona. — *Dve neznatni najdbi iz Emone*. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 79—88, slike.
- Pahič S(tanko): Maribor (Dogoše) - antičke grobnice. — *Maribor, sépultures romaines*. Arheološki pregled 8, Beograd 1966 (1968) str. 121—122, 213, slika.
- Pahič St(anko): Slov. Konjice - Slov. Bistrica — rimska cesta. — *Slovenske Konjice - Slovenska Bistrica. Voie romaine*. Arheološki pregled 9, Beograd 1967 (1968) str. 91—92, 201.
- Pahič Stanko: Uničena antična gomila z grobnico v Dogošah pri Mariboru. — *Ein zerstörter Grabhügel mit gemauerter Grabkammer in Maribor - Dogoše*. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 321—345, slike, table, priloga.
- Perc Bernarda: Beiträge zur Verbreitung ägyptischer Kulte auf dem Balkan und in den Donauländern zur Römerzeit (mit besonderer Berücksichtigung des Quellenmaterials aus dem Gebiet des heutigen Staates Jugoslawien). *München* 1968, str. 1—294, table.
- Petru Peter: Neuere Grabungen an der Clausurae Alpium Iuliarum. Studien zu den Militärgrenzen Roms. Vorträge des 6. Internationalen Limeskongresses in Süddeutschland. Köln - Graz 1967, str. 122—126, slike, table.
- Petru Sonja: Nekaj antičnih zemljepisnih pojmov o naših krajih. — *Quelques notions géographiques antiques sur nos lieux*. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 375—392, slike, prilogi.
- Plesničar-Gec Lj(udmila): La nécropole romaine à Emona. *Inventaria archaeologica - Jugoslavija* 10, Ljubljana 1967 (Y 89—Y 102) 1 str., table.
- Plesničar-Gec Ljudmila: Obeležje in kronologija antičnih grobov na Prešernovi in Celovski cesti v Ljubljani. — *Caractère et chronologie des tombes antiques sur la Prešernova et la Celovška cesta à Ljubljana*. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 137—151, slika, table.
- Plesničar-Gec Ljudmila: Rimski vodnjak ob Ljubljanskih opekarnah v Ljubljani. — *Un puits romain près de la »Briqueterie de Ljubljana« (Ljubljanske opekarne) à Ljubljana*. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 403—412, slike, table.
- Puš Ivan: Rimska statueta iz dvorišča SAZU v Ljubljani. — *La statuette romaine de la cour de l'Académie Slovène des Sciences et des Arts*. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 415—418, slika.
- Slabe Marjan: Antični grobovi v Komenskega ulici. — *Les tombes antiques dans la Komenskega ulica à Ljubljana*. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 419—425, slike, tabla.

- Slabe Marjan: Novi rimski napisi v Emoni. — Nouvelles inscriptions romaines d'Emona. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 179—185, slike.
- Suić Mate: Zapadne granice Ilira u svijetlu historijskih izvora. — Les frontières ethniques occidentales des Illyriens à la lumière des sources historiques. Posebna izdanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knjiga 5, Centar za balkanološka ispitivanja, knjiga 2, Sarajevo 1967, str. 33—53.
- Svoljšak Drago: Zgodnjeantična plast na Sv. Pavlu. — Une couche de la haute antiquité à Sv. Pavel. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 427—432, slika, tabla.
- Šašel J(aro): Emona. Paulys Realencyclopädie der classischen Altertums-Wissenschaft Suppl. XI, Stuttgart 1967, str. 540—578, slike.
- Šašel J(aro): Essai d'identification des consuls de l'année 209 après J.-C. Historia 17, Wiesbaden 1968, str. 256.
- Šašel J(aro): Huldigung norischer Stämme am Magdalensberg in Kärnten. Historia 16, Wiesbaden 1967, str. 70—74.
- Šribar Vinko: K absolutni kronologiji najdb iz zgodnje Emone. — Contribution à la chronologie absolue des fouilles de l'Emona du 1er siècle. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 445—453, tabela, tabla.
- Šubic Zorka: Kompleks rimskih opekarskih peči v Ptuj. — Le complexe des fours à briques romains de Ptuj. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 455—472, slike, priloge.
- Šubic Zorka: Epigrafske najdbe v Ptuj in območju v letih 1965—1966. — Epigraphische Neufunde aus Poetovio und Umgebung (1965—1966). Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 187—191, slike.
- Urleb Mehtilda: Križna gora in okolica v antiki. — Il monte Križna gora e dintorni nell'epoca romana. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 473—484, risbe, tabli.
- Valič Andrej: Rimskodobna najdba v Šenčurju pri Kranju. — Ein Fund aus der Römerzeit in Šenčur bei Kranj. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 195—201, slike.
- Vikić-Belančič Branka: Keramika i njen udio u trgovinskom prometu južne Panonije u rimsko carsko doba. — Die Keramik und ihr Anteil im Handel des südlichen Pannoniens zur Zeit des römischen Kaiserreichs. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 509—534, table, prilogi.

Zgodnji srednji vek

- Bolta Lojze: Rifnik. Arheološki izsledki in problematika. — Rifnik-Archäologische Forschungsergebnisse und Probleme. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 397—416, slika, table.
- Knez Tone: Staroslovenske najdbe na Dolenjskem in v Beli krajini. — Frühslawische Funde aus Dolenjsko (Unterkrain) und Bela krajina (Weisskrain). Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 389—396, slika.
- Korošec J(osip): K problematiki slovanske keramike v Jugoslaviji. — Autour les problèmes concernant la céramique slave en Yougoslavie. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 349—355.
- Korošec Paola: Dva bronasta prstana iz prazgodovinske gomile v Pavla vasi pri Tržišču na Dolenjskem. — Deux anneaux de bronze provenant d'un tumulus préhistorique à Pavla vas près de Tržišče en Dolenjska (Basse Carniole). Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 433—434, slika.
- Korošec Paola: Elementi obdobja preseljevanja narodov na nekropoli na Ptujskem gradu. — Elemente aus der Periode der Völkerwanderung in der Nekropole auf dem Burghügel von Ptuj. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 287—294, tabli.
- Korošec Paola: Kulturna opredelitev slovanskega zgodnjega srednjega veka na ozemlju vzhodnih Alp. — Détermination culturelle du haut Moyen Age slave des régions des Alpes Orientales. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 317—332, table.

- Korošec Paola: Staroslovansko grobišče ob cerkvi na Drulovki. — Une nécropole des anciens Slaves autour de l'église de Drulovka près de Kranj. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 427—432, slike, tabla.
- Pahič Stanko: Staroslovanski grobovi v Brezju pri Zrečah. — Altslawische Gräber in Brezje bei Zreče. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 357—363, tabla.
- Petru Peter: Zgodnj srednjeveška naselbina na Polhograjski gori nad Polhovim Gradcem. — Die frühmittelalterliche Ansiedlung auf der Polhograjska gora ob Polhov Gradec. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 453—461, slike, tabla.
- Petru Sonja: Nekaj zgodnj srednjeveških najdb iz Gorjancev. — Einige frühmittelalterliche Funde aus den Gorjanci. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 435—451, slika, tabla.
- Šribar Vinko: Skeletno plano grobišče na Hribu pri Krkavčah. — Die Skelettgräber in Hrib bei Krkavče. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 365—375, slika, tabla.
- Šribar Vinko: Zgodnj srednjeveško grobišče in naselbina v Podmelcu - Baška grapa. — Die frühmittelalterliche Grabstätte und Ansiedlung in Podmelec - Baška grapa. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 377—388, slike, tabla.
- Valič Andrej: Gradišče nad Pivko pri Naklem. — Une enceinte au-dessus de Pivka près de Naklo. Arheološki vestnik 19, Ljubljana 1968, str. 485 do 508, slike, table, priloga.
- Valič A(ndrej): Kranj - Opčinska kuća — slovenski grobovi i zgrade. — Kranj, bâtiment de l'Hôtel de ville. Arheološki pregled 8, Beograd 1966 (1968) str. 157—158, 215.
- Valič A(ndrej): Staroslovanski Kranj. — Das altslawische Kranj. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 417—425, slike, tabli.
- Vinski Zdenko: Krstoliki nakit epohe seobe naroda u Jugoslaviji. — Kreuzförmiger Schmuck der Völkerwanderungszeit in Jugoslawien. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 3. serija 3, Zagreb 1968, str. 103—168, slike, tabla.

Obdobja od pred- in prazgodovine do zgodnjega srednjega veka

- Bolta Lojze: Rifnik. (Prazgodovinska in poznoantična naselbina in poznoantično grobišče). — Rifnik (Zusammenfassung). Celjski zbornik, Celje 1968, str. 209—225, slike.
- Bolta L(ojze): Rifnik pri Šentjurju - poznoantično grobišče. — Rifnik pri Šentjurju (Slovénie). Nécropole. Arheološki pregled 9, Beograd 1967 (1968) str. 129—131, 204, tabla.
- Knez Tone: Iz najstarejše zgodovine Novega mesta. Kronika 16, Ljubljana 1968, št. 1, str. 16—31, slike.
- Konservatorska poročila. Varstvo spomenikov 11, Ljubljana 1966 (1967) str. 113—136, slike.
- Leben France: Stratigrafija in časovna uvrstitev jamskih najdb na Tržaškem Krasu. (Prispevek k poznavanju jamske arheologije na slovenskih tleh.) — Stratigraphie und zeitliche Einreihung der Höhlenfundstätten auf dem Triester Karst. (Ein Beitrag zur Kenntnis der Höhlenarchäologie auf slowenischem Boden.) Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 43—109, slike, tabla.
- Pahič Stanko: K pred-slovenski naselitvi Slovenskih gor in Pomurja. — Zur vorslovenischen Besiedlung von Slovenske gorice und Pomurje. Svet med Muro in Dravo, Murska Sobota 1968, str. 158—255, slike.
- Svoljšak D(rago): Vrtovina, Sv. Pavle — kasnoantično naselje i srednjevekovni grobovi. — Vrtovine, Sveti Pavle, vallée de la Vipava. Arheološki pregled 8, Beograd 1966 (1968) str. 151—152, 215.
- Šribar Vinko: Tisoč let slovenske arhitekture na Blejskem otoku. (Ob arheoloških raziskovanjih na Blejskem otoku). — A thousand years of the Slovenian architecture on the island of Bled. — Hiljadu godina slovenačke arhitekture na Bledskom ostrvu. Sinteza 2, Ljubljana 1967, št. 5-6, str.: VI, X 60—64, slike.

Numizmatika

- Pegan Efrem: Najdbe novcev v Sloveniji. 1. Najdba rimskih novcev, Ptuj 1962. 2. Najdba rimskih novcev, Vipava 1960. — Münzfunde in Slowenien. 1. Römischer Münzfund, Ptuj 1962. 2. Ein Fund römischer Münzen, Vipava 1960. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 203—222, tabla.

Konzervatorstvo

- Mikl-Curk Iva: Poskus rekonstrukcije rimske stavbe na Zg. Bregu v Ptuj. — Essai de reconstruction d'un bâtiment romain de Zgornji Breg à Ptuj. Varstvo spomenikov 11, Ljubljana 1966 (1967) str. 5—9, slike.
- Slabe Marjan: Novo arheološko spomeniško območje v Ljubljani. — Le nouveau terrain de monuments archéologiques à Ljubljana. Varstvo spomenikov 11, Ljubljana 1966 (1967) str. 10—12, slika.
- Valič Andrej: Prezentacija staroslovanskih grobov na mestu odkritja. — La présentation des tombeaux vieux-slovènes in situ. Varstvo spomenikov 11, Ljubljana 1966 (1967) str. 13—17, slike.

Ocene in prikazi

- Batović Šime: Aleksander Stipčević, Bibliographia Illyrica. Diadora 4, Zadar 1968 (1969) str. 309—314.
- Degrassi Attilio: Arheološki vestnik (Acta archaeologica) XVIII, 1967. Athenaeum 46, Pavia 1968, fasc. 3-4, str. 379—380.
- Hr: St. Gabrovec, Pomen groba s sestavljeno čelado z Vač. Archeologické rozhledy 20, Praha 1968, sešit 3, str. 408.
- (Kastelic Jože) jk: Paleolitik v Sloveniji. Argo 4—6, Ljubljana 1965-67 (1967) str. 75.
- (Kastelic Jože) jk: Zgodnji srednji vek v Sloveniji. Argo 4—6, Ljubljana 1965-67 (1967) str. 75—76.
- Leben F(rance): Cannarella Dante, Il Carso. Naše jame 10, Ljubljana 1968, str. 122—124.
- Petru P(eter): Andreas Mócsy, Pannonia. Arheološki vestnik 18, Ljubljana 1967 (1968) str. 472—476.
- Petru Peter: Zgodnja antika v Sloveniji. Ob kolokviju Arheološkega društva Slovenije v Celju. Delo 9, Ljubljana 1967 (10. VI.) št. 155, str. 19, slike.
- Puš Ivo: Andrej Valič, Staroslovansko grobišče na Blejskem gradu. Zgodovinski časopis 21, Ljubljana 1967, str. 281—282.
- (Šašel Jaro) jš: Kelti in njih dediščina na Slovenskem. Argo 4—6, Ljubljana 1965-67 (1967) str. 74.

POLJUDNO-STROKOVNE PUBLIKACIJE IN DNEVNI TISK

Pred- in prazgodovina

- : Arheologi v Novem mestu. Dolenjski list 19, Novo mesto 1968 (13. VI.) št. 24, str. 13.
- Bauer Marjan: Grob se za grobom vrsti. Edinstvena arheološka odkritja na Znančevih njivah pri Novem mestu. Delo 10, Ljubljana 1968 (13. VIII.) št. 220, str. 7, slika.
- Breščak P(eter): Mesto na zemljevidu Evrope. Dolenjski list 19, Novo mesto 1968 (8. VIII.) št. 32, str. 8.
- Breščak Peter: Novomeški praznik situl. Izkopavanja na Znančevih njivah omogočajo tudi podjetja. Tedenska tribuna 16, Ljubljana 1968 (21. VIII.) št. 34, str. 8, slike.
- Breščak Peter: Zemlja je odkrila svoja nedrja. V Novem mestu so izkopali keltsko plastiko. Tedenska tribuna 15, Ljubljana 1967 (6. IX.) št. 35, str. 9, slika.

- Gabrovec Stane: Najstarejše mesto na Slovenskem. Letošnja izkopavanja Narodnega muzeja v Stični. Delo 9, Ljubljana 1967 (30. IX.) št. 266, str. 18, slika.
- : Grob ilirske kneginje v Novem mestu. Dolenjski list 19, Novo mesto 1968 (13. VI.) št. 24, str. 1.
- Guzelj I(gor): Skrivnosti Kevderca in Lubniške jame. Skoraj 4000 let staro kamnito in koščeno orožje je last lovcev iz bakrene dobe. Glas Gorenjske 21, Kranj 1968 (14. IX.) št. 72, str. 23, slika.
- : »Ilirska kneginja« in še... Arheološke najdbe evropskega pomena v Novem mestu. Delo 10, Ljubljana 1968 (2. VIII.) št. 209, str. 5.
- Kislinger J(uro): Grob ilirske kneginje. O izkopavanjih na Znančevih njivah pri Novem mestu. Večer 24, Maribor 1968 (7. VIII.) št. 183, slike.
- (Knez Tone) T. K.: Arheološka pomlad v Novem mestu. Dolenjski list 19, Novo mesto 1968 (4. IV.) št. 14, str. 10.
- (Knez Tone): 2200 let star obraz. Dolenjski list 18, Novo mesto 1967 (24. VIII.) št. 34, str. 1, slika.
- (Knez Tone) T. K.: Grob v Družinski vasi. Dolenjski list 19, Novo mesto 1968 (21. XI.) št. 47, str. 8.
- Knez Tone: Halštatske gomile — dolenske piramide. Življenje in tehnika 19, Ljubljana 1968, št. 7/8, str. 502—511, slike.
- Knez Tone: Ilirski knez v Novem mestu. Sadovi letošnjih izkopavanj. Delo 10, Ljubljana 1968 (14. IX.) št. 252, str. 21, slike.
- Knez Tone: Kelihaste posode iz novomeških grobov. Izredne najdbe na Znančevih njivah. Dolenjski list 19, Novo mesto 1968 (9. V.) št. 19, str. 16, slika.
- Knez Tone: Najdbe iz keltskih grobov v Poljanah. Dolenjski list 19, Novo mesto 1968 (21. III.) št. 12, str. 10, slika.
- (Knez Tone) T. K.: Novi keltski grobovi v Novem mestu. Dolenjski list 18, Novo mesto 1967 (3. VIII.) št. 31, str. 7.
- Knez Tone: Novo mesto — halštatska metropola. Ob najnovejših arheoloških najdbah, ki zbuja pozornost evropskih arheologov. Naši razgledi 17, Ljubljana 1968 (21. IX.) št. 18, str. 528.
- Knez Tone: Prve najdbe na ilirskem pokopališču. Dolenjski list 19, Novo mesto 1968 (11. IV.) št. 15, str. 14, slika.
- Knez Tone: Tisočletja star vojščak. Nove arheološke razsežnosti na Dolenjskem. Delo 10, Ljubljana 1968 (14. XII.) št. 340, str. 19, slike.
- Knez Tone: Tritisoč let Novega mesta. Obzornik, Ljubljana 1968, št. 7, str. 496—507, slike.
- Kozinc Zeljko: Ko je bila Stična središče Slovenije. Tovariš 23, Ljubljana 1967, št. 50, str. 10—13, slike.
- Osole Franc: Postojnska jama, bivališče ledenodobnih lovcev. — The cave of Postojna, a dwelling place of ice age hunters. 150 let Postojnske jame, Postojna 1968, str. 79—87, slike.
- Osole Franc: Sledovi ledenodobnega lovca v Babji jami pri Gorjuši. Občinski poročevalec 4, Domžale 1967 (15. X.) št. 8.
- Pagon Andrej - Ogarev: Dva tisoč šeststo let zgodovine pod Kozlovim robom v Tolminu. Na prazgodovinskem pokopališču Ilirov - Venetov raste novo naselje. Primorski dnevnik 23. 1967 (31. XII.) št. 309.
- Pirkovič Ivo: Kelti v Sloveniji. Kaj že vemo o naših »prednikih« in česa še ne... Naši razgledi 17, Ljubljana 1968 (21. XII.) št. 24, str. 722.
- Snoj Jože: Ilirsko naselje na Viru nad Stično. Delo 9, Ljubljana 1967 (19. VIII.) št. 224, str. 18.
- Splihal Jože: Bogate najdbe. Na novomeških Znančevih njivah. Delo 10, Ljubljana 1968 (6. IV.) št. 95, str. 18.
- Splihal Slavko: 600-letno mesto na ilirskih grobovih. O arheoloških izkopavanjih na Znančevih njivah. Tovariš 24, Ljubljana 1968, št. 35, str. 8—11, slike.
- Svoljšak Drago: Zaščitno arheološko izkopavanje na Gradišču nad Ajdovščino. Goriška srečanja 3, Nova Gorica 1968, št. 12, str. 51—52.
- : Vedno lepše najdbe. Dolenjski list 19, Novo mesto 1968 (8. VIII.) št. 32, str. 8, slika.

Antika

- Boltin-Tome Elica: Trgovina in pristanišča antične severne Istre. Informator 8, Piran 1967, september, str. 27—28.
- Breščak Peter: Mrtvo mesto ob mrtvi reki. V Drnovem raziskujejo rimski Neviodunum. Delo 10, Ljubljana 1968 (14. IX.) št. 252, str. 21.
- (Knez Tone): Iskali zlato — razbili rimski grob. Dolenjski list 19, Novo mesto 1968 (28. III.) št. 13, str. 1.
- (Knez Tone): Rimska grobnica v Straži pri Novem mestu. Dolenjski list 18, Novo mesto 1967 (10. VIII.) št. 32, str. 8, slika.
- Kolšek Vera: Celeia — kamniti spomeniki. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov 7, Ljubljana 1967, str. 1—40, slike. Nemška izdaja: Celeia — Steindenkmäler.
- Orožen Janko: Herkulovo svetišče na Miklavškem hribu. Lepo mesto 7, Celje 1967, št. 1, str. 8.
- Pahič Stanko: Iskanje rimskih cest. Ob novih poskusih mariborskega muzeja. Delo 9, Ljubljana 1967 (2. XII.) št. 326, str. 19, slika.
- Pahič Stanko: Naši kraji pod Rimljani. Koroški fužinar, Ravne 1967 (25. VIII.) št. 3, str. 22—29, slike.
- Pahič Stanko: Rimske ceste na Štajerskem. (Magazin) 7 dni 17, Maribor 1968 (30. VIII.) št. 35, str. 2, slika.
- Plesničar-Gec Ljudmila: Forum — središče Emone. Ob izkopavanjih na Ferantovem vrtu v Ljubljani. Naši razgledi 17, Ljubljana 1968 (7. IX.) št. 17, str. 497, slika.
- Plesničar Ljudmila: Jakopičev vrt. — Jakopič's Garden. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov 14, Ljubljana 1968, str. 1—22, slike.
- Snoj Jože: Obisk pri starem Emoncu. Z Ljudmilo Plesničar na Jakopičevem vrtu. Delo 9, Ljubljana 1967 (21. X.) št. 287, str. 18, slika.
- Snoj J(ože): Odkrili središče Emone. S tiskovne konference v Mestnem muzeju. Delo 10, Ljubljana 1968 (6. VI.) št. 154, str. 5.
- Stante Milan: Spomeniki rimske kulture. Šempeter in Rifnik. Pogovor z Vero Kolšek in Lojzetom Bolto. Delo 9, Ljubljana 1967 (28. X.) št. 294, str. 19.

Zgodnji srednji vek

- Kajzer J(anez): Železne puščice v zoglenelem lesu. So stari Slovani napadli obrambni stolp nad Pivko? Tedenska tribuna 16, Ljubljana 1968 (13. III.) št. 11, str. 8, slike.
- Kante L(ojze): Zgodovinsko pomembno najdišče. O izkopavanjih pri Svetem Juriju blizu Batuj. Delo 9, Ljubljana 1967 (12. IX.) št. 278, str. 5.
- Pahič Stanko: Naši predniki v zgodnjem srednjem veku. Koroški fužinar, Ravne 1967 (21. XI.) št. 4, str. 22—27, slike.
- Svoljšak Drago: Batujске arheološke najdbe. Goriška srečanja 3, Nova Gorica 1968, št. 12, str. 20—25 (avtor navaja tudi polemične članke v italijanskem tisku).
- Svoljšak Drago: Slovenci ali Langobardi. Ob raziskavah grobišča v Batujah. Delo 9, Ljubljana 1967 (13. XII.) št. 337, str. 5.
- Triller A(ndrej): Po predсловenskih sledovih na našem ozemlju. Gradišče nad Pivko. Glas Gorenjske 20, Kranj 1967 (14. X.) št. 77, str. 9, 21, slike.
- Valič Andrej: Gradišče nad Pivko pri Naklem. Snovanja 2, Kranj 1968 (7. XII.) št. 6, str. 54—56, slike.

Obdobja od pred- in prazgodovine do zgodnjega srednjega veka

- (Bolta Lojze): Rifnik pri Šentjurju. Med najpomembnejšimi arheološkimi najdišči v Sloveniji. Večer 23, Maribor 1967 (27. XII.) št. 300, str. 8, slika.
- Bolta A(lojz) in Kolšek V(era): Arheološki spomeniki Savinjske doline. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov 10, Ljubljana 1967, str. 1—14, slike.

- Boltin - Tome E(lica): Od prazgodovinskega človeka do bavarskega vojvodstva v Istri. Primorski dnevnik 24, Trst 1968 (22. XII.) št. 296.
- Breščak Peter: ... in zemlja je razgrnila svoja čudesa. O izkopavanjih in najdbah na Dolenjskem. Dolenjski list 19, Novo mesto 1968 (29. VIII.) št. 35, str. 10—11, slike.
- Cannarella Dante: Il Carso. Invito alla conoscenza della sua preistoria, della sua storia, delle sue bellezze. Trieste (1968) str. 1—250, slike.
- Hribar D(rago): Bogato poplačan trud. Najdbe na Rifniku izrednega pomena. Delo 9, Ljubljana 1967 (24. XI.) št. 320, str. 5.
- Knez Tone: Bela krajina v davnini. Dolenjski list 18, Novo mesto 1967: (16. I.) št. 7, str. 8—9; (23. II.) št. 8, str. 8—9; (2. III.) št. 9, str. 8—9; (9. III.) št. 10, str. 8—9; (16. III.) št. 11, str. 10—11; (23. III.) št. 12, str. 10—11; (30. III.) št. 13, str. 7, slike.
- Knez Tone: Iz novomeške pradavnine. Dolenjski list 19, Novo mesto 1968: (21. III.) št. 12, str. 19; (28. III.) št. 13, str. 25; (4. IV.) št. 14, str. 19; (11. IV.) št. 15, str. 13; (18. IV.) št. 16, str. 11; (25. IV.) št. 17—18, str. 13; (9. V.) št. 19, str. 27; (16. V.) št. 20, str. 11; (23. V.) št. 21, str. 11; (30. V.) št. 22, str. 15; (6. VI.) št. 23, str. 11; (13. VI.) št. 24, str. 11; (20. VI.) št. 25, str. 12, slike.
- Knez Tone: Nove arheološke najdbe na Dolenjskem. Dolenjski list 18, Novo mesto 1967: (29. VI.) št. 26, str. 15; (7. VII.) št. 27, str. 9; (13. VII.) št. 28, str. 7, slike.
- Kolšek Vera: glej Bolta Lojze!
- Moškon Milena: Celjske izkopanine. Spomeniki umetnostne in kulturne zgodovine. Tednik 21, Celje 1967 (7. IX.) št. 33, str. 10, slika.
- Pahič Stanko: Arheologija na višavah. Planine ob meji, Maribor 1968, str. 9—19, slike.
- Pahič Stanko: Iz pradavnine ormoškega kraja. Tednik 20, Celje 1967, št. 37 do 38, slike.
- Pahič Stanko: Mariborska pradavnina. (Magazin) 7 dni 17, Maribor 1967: (3. III.) št. 8 do (16. VI.) št. 22; (30. VI.) št. 24, slike.
- Pahič Stanko: Najstarejša zgodovina koroške krajine. Koroška knjižnica 1 (720 let Ravne na Koroškem) Ravne 1968, str. 6—55, slike.
- Pahič Stanko: Prazgodovina ob Meži, Mislinji in Dravi. Koroški fužinar, Ravne 1967 (27. IV.) št. 2, str. 23—29, slike.
- Pirkovič Ivo: Našli so izgubljeni Gutenwerth in pod njim še dvojce neznanih rimskih naselij. Tedenska tribuna 15, Ljubljana 1967 (13. IX.) št. 36, str. 9, slika.
- (Sitar Sandi) SaS: Arheološka najdišča v novogoriški občini. Primorske novice (izd. za Ajdovščino) 6, Koper 1968 (1. VI.) št. 23, str. 8.
- Valič Andrej: K zgodovini arheoloških raziskovanj na Gorenjskem. Snovanja 1, Kranj 1967 (4. II.) št. 1, str. 2.
- Vrabl T(one): Dragoceni predmeti pod Rifnikom. Delo 10, Ljubljana 1968 (23. VIII.) št. 230, str. 5.

Ocene in prikazi

- (Knez Tone) T. K.: Arheološki vestnik XVIII. Dolenjski list 19, Novo mesto 1968 (23. V.) št. 21, str. 8.
- (Knez Tone) T. K.: Ob novi številki Arheološkega vestnika. Dolenjski list 19, Novo mesto 1968 (7. III.) št. 10, str. 8.
- Pirkovič Ivo: Naš zgodnji srednji vek. Gradivo arheološkega kolokvija v Arheološkem vestniku. Naši razgledi 17, Ljubljana 1968 (20. VII.) št. 14, str. 419.

Poročila o arheoloških razstavah

- Kislinger J(uro): Najdbe evropskega pomena. Razstava novih arheoloških izkopanin v Novem mestu. Večer 24, Maribor 1968 (23. VII.) št. 170, slika.
- Petru Peter: Zametki Ljubljane. Doslej še neznane izkopanine. Razstava v podhodu. Delo 10, Ljubljana 1968 (8. VI.) št. 156, str. 18.

ZAMENJAVA — EXCHANGE

Arheološka sekcija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti je v letih 1967 in 1968 prejela publikacije arheološke vsebine od spodaj navedenih ustanov:

The Archaeological Section of the Slovene Academy of Sciences and Arts has received in the years 1967 and 1968 the archaeological publications from the following institutions:

Aarhus:

Statsbiblioteket

Acacias — Genève:

Institut d'Anthropologie de l'Université

Alba Iulia:

Muzeul Regional

Albany:

The New York State Library

Alger:

Centre de Recherches Anthropologiques, Préhistoriques et Ethnographiques
Service des Antiquités de l'Algérie

Amersfoort:

Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

Amsterdam:

Koninklijk Instituut voor de Tropen
Koninklijk Oudheidkundig Genootschap Rijksmuseum

Antofagasta:

Departamento de Arqueología y Museo. Universidad de Chile

Aquileia:

Associazione Nazionale per Aquileia

Athènes:

American School of Classical Studies
British School of Archaeology at Athens
École Française d'Athènes
Société Archéologique d'Athènes

Avenches:

Association Pro Aventico

Bad Godesberg:

Deutsche Forschungsgemeinschaft

Bad Homburg:

Saalburgmuseum

Baghdad:

Iraq Museum Library

Barcelona:

Museo Arqueológico

Basel:

Schweizerische Gesellschaft für Urgeschichte

- Beograd:*
Arheološki institut SAN
Narodni muzej
Vojni muzej JNA
- Bergen:*
Universitetsbiblioteket
- Berlin (DDR):*
Institut für Vor- und Frühgeschichte der Humboldt-Universität
- Berlin — Charlottenburg (BRD):*
Museum für Vor- und Frühgeschichte
- Bern:*
Bernisches historisches Museum
- Besançon:*
Institut d'Archéologie de la Faculté des Lettres
- Bitola:*
Odbor za Herakleja
- Bogota:*
Instituto Colombiano de Antropología
- Bonn:*
Institut für Vor- und Frühgeschichte der Universität
Verein von Altertumsfreunden im Rheinlande
- Bordighera:*
Istituto Internazionale di Studi Liguri
- Bratislava:*
Slovenská akadémia vied — Ústredná knižnica
- Brno:*
Archeologický ústav Československé akademie věd
Moravské museum. Odd. prehistorické
Moravské museum. Ústav Anthropos
- Brugg:*
Gesellschaft Pro Vindonissa
- Budapest:*
Budapesti Történeti Múzeum
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Kutató Csoportja
Magyar Nemzeti Múzeum. Központi Régészeti Könyvtár
- Cambridge (USA):*
Peabody Museum of Archaeology and Ethnology at Harvard University
- Cardiff:*
National Museum of Wales. Department of Archaeology
- Cincinnati:*
University of Cincinnati Library
- Coimbra:*
Instituto de arqueologia
- Columbus:*
Ohio State Museum
- Como:*
Società Archeologica Comense
- Constanta:*
Muzeul de Arheologie
- Constantine:*
Société Archéologique
- Dresden:*
Landesmuseum für Vorgeschichte

- Dublin:**
 Royal Irish Academy
 Royal Society of Antiquaries of Ireland
- Dušanbe:**
 Akademijai Fanhoi RSS Tođžikiston
- Eisenstadt:**
 Burgenländisches Landesmuseum
- Ferrara:**
 Istituto Ferrarese di Paleontologia Umana
- Firenze:**
 »Rivista di Scienze Preistoriche«
- Frankfurt a/M.:**
 Deutsches archäologisches Institut. Römisch-germanische Kommission
- Freiburg i. Br.:**
 Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität
- Genève:**
 Bibliothèque d'Art et d'Archéologie
 Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève
- Gent:**
 Seminarie voor Archeologie
- Göttingen:**
 Seminar für Ur- und Frühgeschichte
- Graz:**
 Landesmuseum »Joanneum«
- Groningen:**
 Biologisch-Archaeologisch Instituut der Rijksuniversiteit
- Győr:**
 Xantus János Múzeum
- Halle/Saale:**
 Landesmuseum für Vorgeschichte
- Hallstatt:**
 Museum in Hallstatt
- Hamburg:**
 Museum für hamburgische Geschichte
- Helsinki:**
 Suomen Muinaistoyhisty
- Iasi:**
 Institutul de Istorie și Arheologie
- Istanbul:**
 Istanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü
- Jerusalem:**
 Department of Antiquities
- Kiel:**
 Institut für Urgeschichte der Universität
- Kiev:**
 Deržavna publična biblioteka URSR
- København:**
 Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab
 Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab
 Nationalmuseet
- Kraków:**
 Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk — Redakcja
 Sprawozdań Archeologicznych
 Muzeum Archeologiczne
 Polska Akademia Nauk

- Kranj:*
Gorenjski muzej
- La Serena:*
Museo Arqueológico
- Leiden:*
Instituut voor Prehistorie der Rijksuniversiteit
Rijksmuseum van Oudheden
- Linz:*
Oberösterreichisches Landesmuseum
- Ljubljana:*
Arheološki seminar Univerze
Narodni muzej
Zavod za spomeniško varstvo SRS
- Łódź:*
Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne
Zakład Archeologii Polski Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej
Akademii Nauk
- London:*
British Institute of Archaeology at Ankara
Institute of Archaeology
Joint Library of the Hellenic and Roman Societies
London and Middlessex Archaeological Society
Royal Anthropological Institute
- Los Angeles*
Southwest Museum
- Lublin:*
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
- Lund:*
Universitetsbiblioteket
- Madrid:*
Consejo Superior de Investigaciones Científicas
Deutsches Archäologisches Institut
- Mainz:*
Römisch-germanisches Zentralmuseum
Staatliches Amt für Vor- und Frühgeschichte
- Maribor:*
Pokrajinski muzej
- Mendoza:*
Instituto de Arqueología y Etnología
- Milano:*
Università Cattolica del Sacro Cuore
- Mons:*
Cercle archéologique de Mons
- Montevideo:*
Museum Nacional de Historia Natural
- Moskva:*
Fundamental'naja biblioteka obščestvennyh nauk Akademii nauk SSSR
Gosudarstvennaja biblioteka SSSR imeni V. I. Lenina
Gosudarstvennaja publičnaja istoričeskaja biblioteka RSFSR
- München:*
Bayerische Akademie der Wissenschaften
Institut für Vor- und Frühgeschichte der Universität
- Münster:*
Seminar für Vor- und Frühgeschichte
- Napoli:*
Società Nazionale di Scienze, Lettere ed Arti

- New Haven:*
Yale University Library
- New York:*
American Museum of Natural History
- Nicosia:*
Department of Antiquities
- Nitra-Hrad:*
Archeologický ústav Slovenské akademie vied
- Novi Sad:*
Matica Srpska
Vojvodanski muzej
- Olsztyn:*
Muzeum Mazurskie w Olsztynie
- Opava:*
Slezské museum
- Osijek:*
Muzej Slavonije
- Oslo:*
Universitetets Oldsaksamling
- Oxford:*
Ashmolean Museum
- Pamplona:*
Museo de Navarra
- Paris:*
Antiquités Nationales et Internationales
Centre d'Études Archéologiques de la Méditerranée Occidentale
- Pavia:*
»Athenaeum«
Società Pavese di Storia Patria
- Pécs:*
Janus Pannonius Múzeum
- Philadelphia:*
University Museum
- Plovdiv:*
Naroden arheologičeski muzej
- Porto:*
Faculdade de Ciências
- Poznań:*
Muzeum Archeologiczne
Poznanskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
»Przegląd Antropologiczny«
»Slavia Antiqua«
- Praha:*
Archeologický ústav Československé akademie věd
Kabinet pro studia řecká, římská a latinská Československé akademie věd
Národní museum
Základní knihovna Československé akademie věd
- Princeton:*
»American Journal of Archaeology«
- Pula:*
Arheološki muzej Istre
- Rabat:*
»Bulletin d'Archéologie Marocaine«
- Rennes:*
»OGAM — Tradition Celtique«

Reykjavík:

Hidh íslenska fornleifafjelag

Roma:

Accademia Nazionale dei Lincei

Belgisch-Historisch Instituut te Rome

Biblioteca Nazionale di Archeologia e Storia dell'Arte

British School at Rome

École Française de Rome

Istituto di Studi Romani

Museo Nazionale Preistorico ed Etnografico »Luigi Pigorini«

Pontificia Accademia Romana di Archeologia

Sarajevo:

Akademija nauka i umjetnosti BiH

Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti SR BiH

Zemaljski muzej

Schwerin:

Museum für Ur- und Frühgeschichte

Sevilla:

Museo Arqueológico Provincial

Sint-Niklaas-Waas:

Oudheidkundige Kring van Waasland

Sofija:

Bŭlgarska akademija na naukite

Sopron:

Liszt Ferenc Múzeum

Split:

Arheološki muzej

Stockholm:

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens Bibliotek

Stuttgart:

Württembergisches Landesmuseum

Szczecin:

Muzeum Pomorza Zachodniego

Tallinn:

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keskraamatukogu

Tarascon-sur-Ariège:

Société Préhistorique de l'Ariège

Tarragona:

Real Sociedad Arqueológica Tarraconense

Tirana:

Biblioteka Shkencöre

Tokyo:

Anthropological Society of Nippon

Toruń:

Muzeum Okregowie w Toruniu

Trier:

Rheinisches Landesmuseum

Trieste:

Università degli Studi di Trieste

Trondheim:

Det Kgl. Norske Videnskabernes Selskab

Tuzla:

Muzej istočne Bosne

Valencia:

Servicio de Investigación Prehistórico

Varese:

Centro di Studi Preistorici e Archeologici

Varna:

Naroden arheologičeski muzej

Warszawa:

Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk
Państwowe Muzeum Archeologiczne
Polskie Towarzystwo Archeologiczne

Weimar:

Museum für Ur- und Frühgeschichte Thüringens

Wien:

Anthropologische Gesellschaft
Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität
Österreichische Akademie der Wissenschaften
Österreichisches archäologisches Institut

Wrocław:

Katedra Archeologii Polski Uniwersytetu Wrocławskiego im. Bolesława
Bieruta
Muzeum Archeologiczne. Redakcja »Silesia Antiqua«
Zakład Antropologii
Zakład Archeologii Śląska. Instytut Historii Kultury Materialnej PAN
Zakład Narodowy im. Ossolińskich PAN

Zagreb:

Arheološki muzej
Društvo muzejsko-konzervatorskih radnika SRH
Odsjek za arheologiju. Filozofski fakultet
Studijski kabinet za arheologiju JAZU

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

XX

Izdala

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani

Natisnila

tiskarna »Toneta Tomšiča« v Ljubljani
1969

Naklada 1000 izvodov

**PUBLIKACIJE ARHEOLOŠKE VSEBINE, KI JIH JE IZDALA
SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI**

- Josip Korošec: Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946. Ljubljana 1947. 62 str. + XVII tab. 8°.
- Josip Korošec: Slovansko svetišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1948. 76 str. + III tab. + 32 slik + 18 skic. 8°.
- Josip Korošec: Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1950. 368 str. + LXXXIX tab. + 1 pril. 8°.
- Jože Kastelic-Božo Škerlj: Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948. Ljubljana 1950. 103 str. + 21 slik + X tab. + 1 pril. 8°.
- Arheološka poročila. Poročilo o izkopavanju v Ljubljani, Novem mestu in na Panorami v Ptuj. Ljubljana 1950. 112 str. + XXXIX tab. + 3 pril. 8°.
- Josip Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki. Ljubljana 1950. 100 str. + XLVIII tab. + 2 pril. 8°.
- Franjo Ivaniček: Staroslovenska nekropola v Ptuj. Rezultati antropoloških istraživanja. Ljubljana 1951. 234 str. 4°.
- Josip Korošec: Prazgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. Ljubljana 1951. 273 str. + LV tab. + 6 pril. 8°.
- Razprave III. Ljubljana 1953. 335 str. + 69 tab. + 21 pril. 8°.
- Francè Starè: Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani. Ljubljana 1954. 135 str. + LXXXV tab. + 2 pril. + 2 zvd. 8°.
- Josip Korošec: Arheološke ostaline v Predjami (Razprave IV/1). Ljubljana 1956. 64 str. + XLIX tab. + 1 pril. 8°.
- Stanko Pahič: Drugo žarno grobišče v Rušah (Razprave IV/3). Ljubljana 1957. 75 str. + XXVI tab. + 11 pril. 8°.
- Stane Gabrovec: Prazgodovinski Bled. Ljubljana 1960. 91 str. + 1 slika + XL tab. + 2 pril. 8°.
- Jože Kastelic: Slovanska nekropola na Bledu. Poročilo o izkopavanjih leta 1949 in 1951. Ljubljana 1960. 43 str. + XVI tab. + 1 pril. 8°.
- Josip Korošec: Prazgodovinsko kolišče pri Blatni Brezovici. Ljubljana 1963. 67 str. + 32 tab. + 10 pril. 8°.
- Razprave VI. Ljubljana 1969. 432 str. + 121 sl. + 80 tab. + 9 pril. 8°.
-
Arheološki vestnik	II/1—2. Ljubljana 1951. 277 str. 8°.
Arheološki vestnik	III/1—2. Ljubljana 1952. 358 str. 8°.
Arheološki vestnik	IV/1—2. Ljubljana 1953. 365 str. 8°.
Arheološki vestnik	V/1—2. Ljubljana 1954. 425 str. 8°.
Arheološki vestnik	VI/1—2. Ljubljana 1955. 382 str. 8°.
Arheološki vestnik	VII/1—4. Ljubljana 1956. 500 str. 8°.
Arheološki vestnik	VIII/1—4. Ljubljana 1957. 355 str. 8°.
Arheološki vestnik	IX—X/1—4. Ljubljana 1958—1959. 341 str. 8°.
Arheološki vestnik	XI—XII. Ljubljana 1960—1961. 288 str. 8°.
Arheološki vestnik	XIII—XIV. Ljubljana 1962—1963. 581 str. 8°.
Arheološki vestnik	XV—XVI. Ljubljana 1964—1965. 404 str. 8°.
Arheološki vestnik	XVII. Ljubljana 1966. 572 str. 8°.
Arheološki vestnik	XVIII. Ljubljana 1967. 498 str. 8°.
Arheološki vestnik	XIX. Ljubljana 1968. 542 str. 8°.

Naslov za zamenjavo: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Biblioteka
Poštni predal 323-VI, Ljubljana, Jugoslavija

**ARCHAEOLOGICAL PUBLICATIONS EDITED
BY THE SLOVENE ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS**

- Josip Korošec: Report on Archaeological Excavations on the Castle-hill of Ptuj in 1946. Ljubljana 1947. 62 pp. + XVII tables. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Sanctuary on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1948. 76 pp. + III tables + 32 phot. + 18 drawings. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Burial Place on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1950. 368 pp. + LXXXIX + 1 app. 8°.
- Jože Kastelic-Božo Škerlj: The Slav Necropolis at Bled. Archaeological and Anthropological Report for 1948. Ljubljana 1950. 103 pp. + 21 drawings + X tables + 1 app. 8°.
- Archaeological Reports. Reports on Excavations in Ljubljana, at Novo mesto and on the Panorama of Ptuj. Ljubljana 1950. 112 pp. + XXXIX tables + 3 app. 8°.
- Josip Klemenc: Le château de Ptuj à l'époque de la décadence romaine. Ljubljana 1950. 100 pp. + XLVIII tables + 2 app. 8°.
- Franjo Ivaniček: Ancient Slav Necropolis at Ptuj. Results of Anthropological Researches. Ljubljana 1951. 234 pp. 4°.
- Josip Korošec: A Prehistoric Settlement on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1951. 273 pp. + LV tables + 6 maps. 8°.
- Dissertationes III. Ljubljana 1953. 335 pp. + 69 tables + 21 maps. 8°.
- Francè Starè: Illyrische Funde aus der Eisenzeit in Ljubljana. Ljubljana 1954. 135 pp. + LXXXV tables + 2 app. + 2 maps. 8°.
- Josip Korošec: The Archaeological Remains at Predjama (Dissertationes IV/1). Ljubljana 1956. 64 pp. + XLIX tables + 1 map. 8°.
- Stanko Pahič: Das zweite Urnenfeld in Ruše (Dissertationes IV/3). Ljubljana 1957. 75 pp. + XXVI tables + 11 maps. 8°.
- Stane Gabrovec: The Prehistory of Bled. Ljubljana 1960. 91 pp. + 1 drawing + XL tables + 2 app. 8°.
- Jože Kastelic: The Slav Necropolis at Bled. Report on Excavations in 1949 and 1951. Ljubljana 1960. 43 pp. + XVI tables + 1 app. 8°.
- Josip Korošec: Der Pfahlbau bei Blatna Brezovica. Ljubljana 1963. 67 pp. + 32 tables + X app. 8°.
- Dissertationes VI. Ljubljana 1969. 432 pp. + 121 fig. + 80 tab. + 9 app. 8°.
-
Acta Archaeologica	II/1—2. Ljubljana 1951. 277 pp. 8°.
Acta Archaeologica	III/1—2. Ljubljana 1952. 358 pp. 8°.
Acta Archaeologica	IV/1—2. Ljubljana 1953. 365 pp. 8°.
Acta Archaeologica	V/1—2. Ljubljana 1954. 425 pp. 8°.
Acta Archaeologica	VI/1—2. Ljubljana 1955. 382 pp. 8°.
Acta Archaeologica	VII/1—4. Ljubljana 1956. 500 pp. 8°.
Acta Archaeologica	VIII/1—4. Ljubljana 1957. 355 pp. 8°.
Acta Archaeologica	IX—X/1—4. Ljubljana 1958—1959. 341 pp. 8°.
Acta Archaeologica	XI—XII. Ljubljana 1960—1961. 288 pp. 8°.
Acta Archaeologica	XIII—XIV. Ljubljana 1962—1963. 581 pp. 8°.
Acta Archaeologica	XV—XVI. Ljubljana 1964—1965. 404 pp. 8°.
Acta Archaeologica	XVII. Ljubljana 1966. 572 pp. 8°.
Acta Archaeologica	XVIII. Ljubljana 1967. 498 pp. 8°.
Acta Archaeologica	XIX. Ljubljana 1968. 542 pp. 8°.

Address for exchange of publications: The Library of the Slovene Academy of Sciences and Arts. Post office box 323-VI, Ljubljana, Yugoslavia

SE

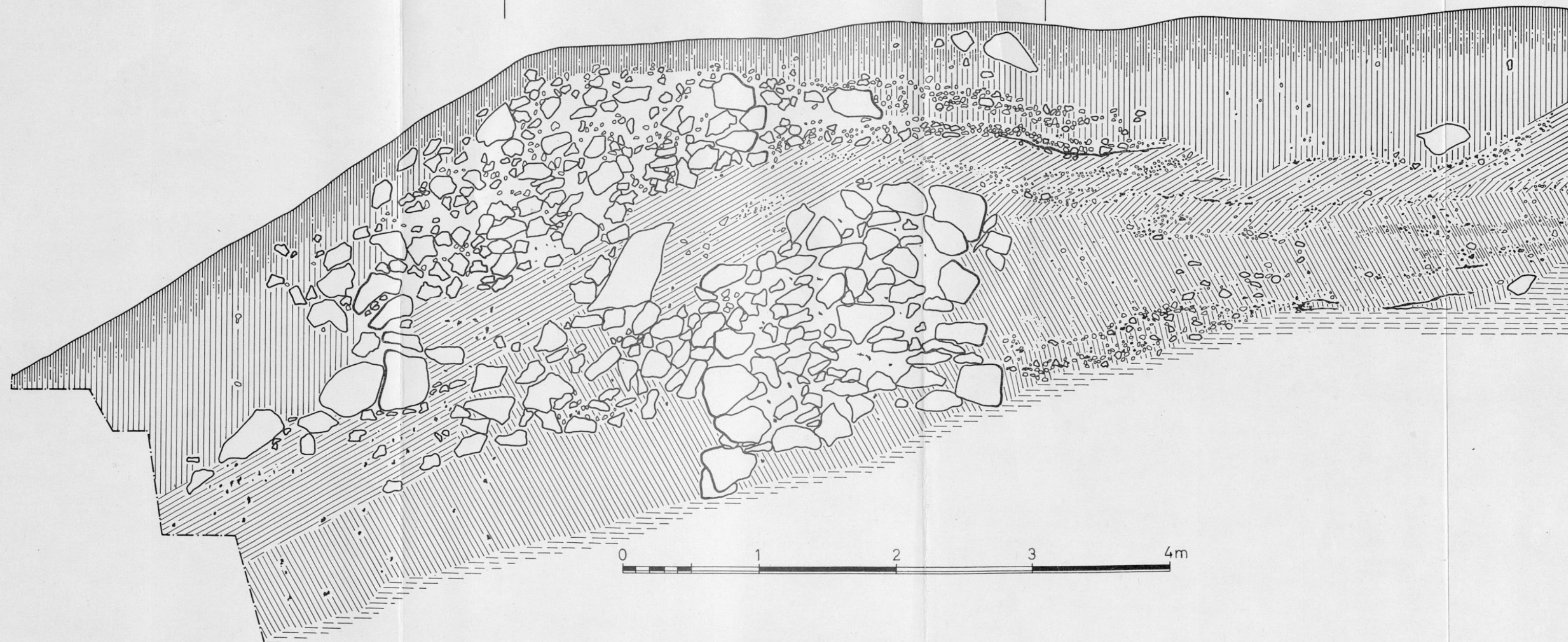
x=4
y=0

x=0
y=0

x=4
y=0

NW

x=8
y=0

Stična, sonda IV. Jugozaodni profil
Stična, Schnitt IV. Südwestprofil

S. GABROVEC — O.-H. FREY — S. FOLTINY

PRVO POROČILO O NASELBINSKIH IZKOPAVANJIH
V STIČNI

ERSTER BERICHT ÜBER
DIE AUSGRABUNGEN IM RINGWALL
VON STIČNA

Priloga — Beilage 2

SW

x=20
y=3

x=16
y=3

x=12
y=3

x=8
y=3

x=4
y=3

x=0
y=3

x=-4
y=3

x=-8
y=3

NE

x=-12
y=3

0 1 2 3 4m

1. Humus

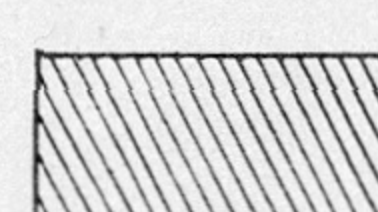
2. Subhumus

3. Latenska plast
Latèneschicht

4. Mlajša halštatska
plast
Jüngere Hallstattschicht

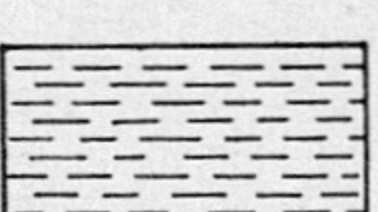
5. Starejša halštatska
plast
Ältere Hallstattschicht

6. Žgana plast
med dvema
halštatskima slojema
Brandschicht zwischen
zwei Hallstattschichten

7. Halštatski zid
(debela obrobjeni kamni
so tvorili lice zidu)
Hallstattmauer
(dicht gestrichen:
Frontalsteine)

8. Mrtva tla
Gewachsener Boden

Stična, sonda V. Severni profil
Stična, Schnitt V. Nordprofil

S. GABROVEC — O.-H. FREY — S. FOLTINY

PRVO POROČILO O NASELBINSKIH IZKOPAVANJIH
V STIČNI

ERSTER BERICHT ÜBER
DIE AUSGRABUNGEN IM RINGWALL
VON STIČNA

Priloga — Beilage 3